

REPUBLIKA E KOSOVËS
MINISTRIA E MJEDISIT, PLANIFIKIMIT HAPËSINOR
DHE INFRASTRUKTURËS

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

Raporti përfundimtar

15 nëntor 2022

Tabela e Përmbajtjes

1	MIRËNJOHJE.....	23
2	PARATHËNIE.....	24
3	SFONDI.....	27
3.1	HYRJE.....	27
3.1.1	Divizioni Administrativ i Pellgut të Lumit Drini i Bardhë.....	27
3.1.2	Treguesit socialë, politikë dhe ekonomike.....	28
3.1.3	Agjenda e Gjellbër për Ballkanin Perëndimor.....	31
3.1.4	Burimet ujore.....	33
3.2	BAZA LIGJORE.....	38
3.2.1	Konteksti legjislativ evropian.....	38
3.2.1.1	Legjislacioni i BE-së i nevojshëm për zhvillimin e PMPL-së.....	39
3.2.2	Legjislacioni kombëtar i ujërave.....	41
3.2.3	Statusi i transpozimit të legjislacionit të ujit.....	47
3.3	KORNIZA INSTITUCIONALE.....	55
3.4	METODOLOGJIA.....	58
3.4.1	Metodologjia e përgatitjes së Planit të Menaxhimit të Qarkut të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë.....	58
3.4.2	Metodologjitë për plotësimin e boshllëqeve të të dhënave.....	60
3.4.2.1	Sistemi Informativ i Ujërave.....	60
3.4.2.2	Mungojnë të dhënat.....	61
3.5	FUSHËVEPRIMI I KËTIJ RAPORT.....	62
4	ANALIZA E QARKUT TË PELLGUT TË LUMIT DRINI I BARDHË (ADB).....	65
4.1	HYRJE.....	65
4.1.1	Qëllimi i analizës së qarkut të pellgut të lumit Drini i Bardhë (ADB).....	65
4.2	STRUKTURA DHE PËRMBAJTJA E PELLGUT TË LUMIT DRINI I BARDHË.....	66
4.3	KARAKTERIZIMI I PËRGJITHSHËM I QARKUT TË PELLGUT TË LUMIT DRINI I BARDHË.....	68
4.3.1	Karakterizimi gjeografik.....	68
4.3.2	Klima dhe hidrologjia.....	70
4.3.3	Lumi Drini i Bardhë dhe degët kryesore të tij.....	76
4.3.4	Liqene të rëndësishme në qarkun e pellgut të lumit Drini i Bardhë.....	78
4.3.5	Ligatinat në rrethin e pellgut të lumit Drini i Bardhë.....	81
4.3.6	Ujërat nëntokësore në rrethin e pellgut të lumit Drini i Bardhë.....	81
4.3.6.1	Kushtet gjeologjike.....	81
	• Përcaktimi i trupave ujorë nëntokësorë.....	84
4.3.6.1	Karakterizimi i trupave ujorë nëntokësorë (TUN) – cilësia.....	89

4.3.6.2	Karakterizimi i trupave ujorë nëntokësorë (TUN) – sasia.....	95
•	Trupat ujore nëntokësore – rezultate të karakterizimit cilësor dhe sasior.....	97
4.4	KARAKTERIZIMI I UJËRAVE SIPËRFAQËSORE (NENI 5 DHE SHTOJCA II)	99
4.4.1	Identifikimi i kategorive të ujërave sipërfaqësore	100
4.4.1.1	Vështrim i përgjithshëm	100
4.4.2	Përcaktimi i trupave ujorë sipërfaqësorë	103
4.4.2.1	Vërejtje të përgjithshme për karakterizimin e trupave ujorë sipërfaqësorë	103
4.4.2.2	Të dhënat e përdorura për karakterizimin e trupave ujorë në pellgun e Drinit të Bardhë	104
4.4.3	Identifikimi i kategorive të ujërave sipërfaqësore	107
4.4.3.1	Parametrat abiotikë të përhershëm për kategorizim dhe përcaktim	107
•	Parametrat biotikë për kategorizim	109
•	Llojet e ujit sipërfaqësor dhe kushtet e referencës	110
▪	Elementet biologjike për karakterizimin e trupave ujorë	114
•	Makroinvertebrorët	114
•	Diatomet	116
•	Makrofitet	117
▪	Metrikat e përdorura për karakterizimin ekologjik të trupave ujorë	118
•	Makroinvertebrorët	118
•	Vlerat kufitare për ndotës të tjerë specifike	121
•	Kufijtë e klasave për elementet e cilësisë hidromorfologjike	123
•	Marrëdhënia ndërmjet elementeve cilësore biologjike, hidromorfologjike dhe fiziko-kimike	123
•	Ushtrimi i Klasifikimit	124
▪	Konkluzione dhe rekomandime	125
4.5	IDENTIFIKIMI I ÇËSHTJEVE TË RËNDËSISHME TË MENAXHIMIT TË UJIT	126
4.5.1	Hyrje	126
4.5.2	Përzgjedhja e Çështjeve të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujërave në pellgun e lumit Drini i Bardhë	127
4.5.2.1	Shqetësimet kryesore.....	127
4.5.3	Vizionet për të adresuar ÇRMU-të.....	128
4.5.3.1	Vizioni për asgjësimin e papërshtatshëm të mbeturinave të ngurta.....	129
4.5.3.2	Vizioni për ndotjen e ujit	131
4.5.3.3	Vizioni për ndryshimin hidro-morfologjik të brigjeve të lumenjve, duke përfshirë ndryshimet e shkaktuara nga nxjerrja e tepërt e rërës dhe zhavorrit	133
4.5.3.4	Vizioni për marrjen e ujit dhe menaxhimin e kërkesës për ujë.....	134

4.5.3.5	Vizioni për ngritjen e rrjetit të monitorimit të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore	135
4.5.3.6	Vizioni për mbrojtjen dhe kontrollin nga përmbytjet	135
4.5.4	Objektivat e menaxhimit	136
4.5.4.1	Objektivat e menaxhimit për ndotjen e ujit	136
4.5.4.2	Objektivat e menaxhimit për asgjësimin e papërshtatshëm të mbeturinave të ngurta 140	
4.5.4.3	Objektivat e menaxhimit për ndryshimin hidro-morfologjik të brigjeve të lumenjve 141	
4.5.4.4	Objektivat e menaxhimit për marrjen e ujit dhe menaxhimin e kërkesës për ujë..	142
4.5.4.5	Objektivat e menaxhimit për ngritjen e rrjetit të monitorimit të ujit	142
4.5.4.6	Objektivat e menaxhimit për mbrojtjen dhe kontrollin nga përmbytjet	143
5	PLANI I MENAXHIMIT TË QARKUT TË PELLGUT TË LUMIT DRINI I BARDHË (DB-PMPL)...	146
5.1	HYRJE.....	146
5.1	IDENTIFIKIMI I TRENDEVE TË RËNDËSISHME	146
5.1.1	Sfondi	146
5.1.1.1	<i>Rikujtimi i kërkesave të DKU-së në lidhje me presionet dhe analizën e ndikimit.</i>	146
5.1.1.2	<i>Presionet kryesore që kërkojnë masa</i>	150
5.1.1.3	<i>Presionet dhe ndikimet me efekte ndërkufitare në pellgun e lumit Drini i Bardhë</i> 153	
5.1.1.4	<i>Metoda e vlerësimit të të dhënave</i>	158
5.1.1.5	<i>Kriteret për identifikimin e presioneve të rëndësishme</i>	161
5.1.2	Burimet e rëndësishme pikësore të ndotjes	162
5.1.2.1	<i>Ndotja organike</i>	162
5.1.2.2	<i>Ndotja me lëndë ushqyese</i>	183
5.1.2.3	<i>Ndotja nga substancat e rrezikshme</i>	201
5.1.3	Burime të tjera të rëndësishme difuze të ndotjes	207
5.1.3.1	Analiza e pesticideve prioritare të përdorura në pellgun e lumit Drini i Bardhë	207
5.1.4	Ndryshime të rëndësishme hidromorfologjike	210
5.1.4.1	Forcat shtytëse, presionet, masat për adresimin e alterimeve hidromorfologjike në PL Drini i Bardhë	210
5.1.4.2	Metodologjia e Monitorimit dhe Vlerësimit të Treguesve Hidromorfologjikë	212
5.1.4.3	Standardet për Monitorimin e Elementeve Hidromorfologjike për Cilësi	213
5.1.4.4	Monitorimi i Ndryshimeve Hidromorfologjike	214
5.1.5	Mbrojtja dhe kontrolli nga përmbytjet.....	218
5.1.6	Largimi i mbeturinave.....	220
5.1.6.1	Baza ligjore	220

5.1.6.2	Deponimi i mbeturinave në Kosovë	221
5.1.7	Marrja e ujit dhe kërkesa për ujë.....	222
5.1.8	Sistemet e monitorimit.....	227
5.2	VLERËSIMI I NDIKIMIT	227
5.2.1	Kërkesat e monitorimit të Direktivës Kornizë të Ujërave	227
5.2.1.1	Rezultatet e monitorimit të cilësisë së ujit në pellgun e lumit Drini i Bardhë.....	229
5.2.2	Vlerësimi i cilësisë së ujit dhe statusit ekologjik	233
5.2.2.1	Vlerësimi i cilësisë së ujit për pesë stacione duke përdorur qasjen multimetrike të bazuar në makroinvertebrorët dhe diatomet	233
5.2.2.2	Diatomet.....	235
5.2.2.3	Parametrat fiziko-kimikë	238
5.2.2.4	Gjendja e përgjithshme ekologjike e ujërave të pellgut të Drinit të Bardhë.....	241
5.2.3	Vlerësimi i ndikimit – vlerësimi i ndikimeve që rezultojnë nga presionet	256
5.2.4	Marrëdhëniet ndërkombëtare.....	258
<hr/>		
6	INVENTARI I ZONAVE TË MBROJTUARA PËR MBROJTJEN E LLOJEVE DHE HABITATIT (NENI 6 DHE SHTOJCA IV)	260
6.1	BAZA LIGJORE	260
6.2	ZONAT E MBROJTUARA NE PELLGUN E LUMINIT DRINI I BARDHE.....	261
6.3	QASJA PËR REALIZIMIN E INVENTARIT	264
<hr/>		
7	BILANCI I UJIT	265
7.1	BAZA LIGJORE	265
7.2	KOMPONENTET E BILANCIT UJOR	265
7.2.1.1	Parimet e bilancit uJOR	266
7.2.1.2	Burimet e të dhënave dhe pasiguritë	268
7.2.1.3	Metodat e klasifikimit të lumenjve	271
7.2.1.4	Kuantifikimi i bilancit të ujit.....	274
7.3	MODELI I SISTEMIT TË VLERËSIMIT DHE PLANIFIKIMIT TË UJËRAVE	279
7.3.1.1	Skenarët e simuluar.....	283
7.3.1.2	Rezultatet e modelimit.....	284
<hr/>		
8	OBJEKTIVAT MJEDISORE DHE PËRJASHTIMET	290
8.1	ÇËSHTJET KYÇE SIPAS DKU-SË.....	290
8.2	VENDOSJA E OBJEKTIVAVE MJEDISORE	293
8.3	ZBATIMI I NENIT 4.7 TË DKU-SË NË PELLGUN E LUMIT DRINI I BARDHË	299
8.4	SUGJERIMET PËR OBJEKTIVAT MJEDISORE PËR PL DRINI I BARDHË	299
<hr/>		
9	ANALIZA EKONOMIKE E PËRDORIMIT TË UJIT	302

9.1	PREZANTIMI.....	302
9.2	ELEMENTET EKONOMIKE TË ZBATIMIT TË DKU-SË	303
9.3	RIKTHIMI I KOSTOS.....	304
9.4	SHPENZIMET DHE LIRIMET DISPROPOZIONALE	307
9.5	ELEMENTET E ANALIZËS EKONOMIKE NË KOSOVË	307
9.5.1	Baza ligjore	307
9.5.2	Zbatimi i legjislacionit kombëtar për mekanizmin ekonomik.....	309
9.5.3	Gjurma e ujit dhe Uji Virtual	311
9.5.3.1	Përdorimi i ujit në industri dhe amvisëri	312
9.5.3.2	Përdorimi i ujit në bujqësi	313
9.5.4	Kostot financiare për shërbimet e ujit në pellgun e lumit Drini i Bardhë	314
9.5.4.1	Të ardhura nga tarifatat dhe pagesat	315
9.5.4.2	Financimi për përmirësimin e menaxhimit të burimeve ujore	316
9.5.5	Përfitimet ekonomike nga përmirësimi i Menaxhimit të Burimeve Ujore	318
9.5.5.1	Mbulimi i shërbimit dhe trajtimi i ujërave të zeza	318
9.5.6	Analiza e çmimeve të shërbimeve të ujit	319
9.5.7	Projektimi i çmimeve të shërbimeve të ardhshme të ujit në pellgun e lumit Drini i Bardhë	320
9.5.8	Kostot dhe përfitimet e Programit të Masave	321
9.6	REKOMANDIME PËR ANALIZËN EKONOMIKE	323
10	PROGRAMI I MASAVE	326
10.1	HYRJE.....	326
10.2	LLOJET E MASAVE TË DKU-SË	326
10.3	VENDOSJA E PROGRAMIT TË MASAVE.....	328
10.3.1	Qasja për zhvillimin e një programi masash me kosto efektive dhe të pranueshëm nga shoqëria 328	
10.3.2	Rekomandime lidhur me përgatitjen e Programit të Masave	330
10.4	MASAT PËR ADRESIMIN E SHKARKIMEVE TË UJËRAVE TË ZEZA KOMUNALE DHE INDUSTRIALE	332
10.4.1	Politika e BE-së për Mjedisin Urban.....	332
10.4.2	Zbatimi i DTUZU-së në PL Drini i Bardhë.....	333
10.4.3	Zbatimi i Direktivës për Parandalimin dhe Kontrollin e Integruar të Ndotjes (PKIN).	340
10.5	MASAT PËR ADRESIMIN E NDOTJES ME LËNDË USHQYESE NGA BURIMET BUJQËSORE PIKËSORE DHE DIFUZE 341	
10.5.1	Zbatimi i Direktivës së Nitraveve	342
10.5.2	Masat plotësuese për trajtimin e ndotjes bujqësore.....	343
10.6	REKOMANDIME SPECIFIKE PËR HIDROCENTRALET	347
10.7	NXJERRJA E UJIT DHE SIGURIMI I RRJEDHJES MINIMALE EKOLOGJIKE	350
10.8	GURORËT DHE NXJERRJA E RËRËS.....	351

10.9	PLANI SPECIFIK I ZBATIMIT TË DIREKTIVËS (SPZD)	351
10.9.1	Plani specifik i zbatimit të direktivës për DTUZU	352
10.9.1.1	<i>PJESA I - Hapat e nevojshëm për zbatimin e plotë dhe statusin e zbatimit</i>	353
10.9.1.2	<i>Pjesa II - Procesi i planifikimit/strategjia për zbatim</i>	355
10.9.1.3	<i>PJESA III - Plani për financimin e kostove të zbatimit</i>	355
10.9.1.4	<i>PJESA IV - Plani i zbatimit, duke përfshirë kërkesën për periudha kalimtare</i> ...	356
10.9.2	Plani specifik i zbatimit të direktivës për Direktivën e Ujit të Pijshëm (DUP)	356
10.9.2.1	<i>PJESA I Hapat e nevojshëm për zbatimin e plotë</i>	357
10.9.2.2	<i>PJESA II - Procesi i planifikimit/strategjia për zbatim</i>	359
10.9.2.3	<i>PJESA III - Plani për financimin e kostove të zbatimit</i>	359
10.9.2.4	<i>PJESA IV - Plani i zbatimit, duke përfshirë kërkesën për periudha kalimtare</i> ...	360
11	ÇËSHTJET NDËRSEKTORIALE - INTEGRIMI	361
11.1	HYRJE	361
11.2	BASHKËRENDIMI I KËRKESAVE PËR MBLEDHJEN DHE TRAJTIMIN E UJËRAVE TË ZEZA ME KËRKESAT E FURNIZIMIT TË UJIT TË PIJSHËM SIPAS QASJES SË AGLOMERATEVE	361
11.3	DIREKTIVA KORNIZË E UJËRAVE DHE NDRYSHIMET KLIMATIKE	363
11.3.1	Metodologjia për kufizimet gjatë thatësirës	365
11.3.2	MJETET E PLANIFIKIMIT	367
11.3.2.1	<i>Identifikimi i treguesve të thatësirës</i>	368
11.3.2.2	<i>Caktimi i Autoritetit Qeveritar</i>	368
11.3.2.3	<i>Njoftimi i publikut</i>	369
11.3.2.4	<i>Kufizimi i përdorimit të ujit dhe mirëmbajtja e të hyrave</i>	369
11.3.2.5	<i>Monitorimi i Përputhshmërisë së Përdoruesve të Ujit</i>	369
11.4	DIREKTIVA KORNIZË E UJËRAVE DHE DIREKTIVA PËR PËRMBYTJET	369
11.4.1.1	<i>Kërkesat e koordinimit në nivelet teknike dhe menaxheriale</i>	370
12	PJESËMARRJA PUBLIKE	374
12.1	HYRJE	374
12.2	INFORMIMI, KONSULTIMI DHE PJESËMARRJA PUBLIKE PËR PMPL-NË E DRINIT TË BARDHË	375
12.2.1	Konsultimet publike janë një temë në rritje në agjendën e ujit	375
12.2.2	Hartëzimi i palëve të interesit	378
13	PËRFSHIRJA GJINORE	380
13.1	SFONDI SHOQËROR	380
13.2	METODOLOGJIA E VLERËSIMIT TË ÇËSHTJEVE GJINORE LIDHUR ME SEKTORIN E UJIT	381
13.2.1	Barazia gjinore dhe përfshirja sociale	384
13.3	GJINIA, UJI DHE MUNDËSITË	384
13.4	GJETJET KRYESORE TË ANALIZËS	385

13.5	KORNIZA LIGJORE DHE BILANCI GJINOR	387
13.6	ÇËSHTJET GJINORE NË SEKTORIN E UJIT	391
13.6.1	Furnizimi me ujë të pijshëm dhe qasja në sistemin e kanalizimit	391
13.6.1.1	Qasja e burrave dhe grave në ujë të pijshëm dhe kanalizim.....	396
13.6.1.2	Situatat emergjente (përmytjet, thatësira, ndotja aksidentale) dhe aspekti gjinor 400	
13.6.1.3	Partneriteti publik-privat bazuar në gjini në çështjen e ujit dhe krahasimi me vendet e tjera	403
o	ÇËSHTJA GJINORE BBREDA ARPL-SË (MMPHI)	406
	▪ Organizimi i punës dhe barazia gjinore	408
	▪ Politikat publike dhe pjesëmarrja në trajnime	411
	▪ Fuqia dhe vendimmarrja	415
	▪ Përfundime dhe rekomandime:	417
<hr/>		
14	SHTOJCAT	431

AKRONIMET

Akronimi	Kuptimi
AME	Agjencia për Menaxhimin e Emergjencave
UA	Udhëzimi Administrativ
KK	Kuvendi i Kosovës
AZHB	Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë
AKK	Asociacioni i Komunave të Kosovës
ASPT	Nota mesatare për Taxon
PBZHR	Programi për Bujqësi dhe Zhvillim Rural
AWLS	Stacioni automatik i nivelit të ujit
AWS	Stacioni automatik i motit
APK	Agjencia Pyjore
TMD	Teknologjia më e mirë e disponueshme
VP	Vendi përfitues
IP	Institucioni përfitues
GPMB	Rezultati i grupit të punës për monitorimin biologjik
BOD	Kërkesa biologjike për oksigjen
SB	Skenarët bazë
CA	Marrëveshja e Kopenhagës
CCAWB	Përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike në Ballkanin Perëndimor
SK	Stacioni i klimës (përcaktohet si regjistrim manual i të dhënave klimatike të paktën
MKS	Metër kub në sekondë
MBDH	Menaxhimi i bazës së të dhënave
DP	Prodhimi i dislokueshëm (i sistemit të furnizimit me ujë)
DP	Departamenti i Pyjeve
DO	Oksigjeni i tretur
MAK	Menaxhimi i anës së kërkesës
PMRRTH	Plani i Menaxhimit të Rrezikut të Thatësirës
VTH	Viti i thatë
PPB	Politika e Përbashkët Bujqësore e BE-së
CEFTA	Marrëveshja e Tregtisë së Lirë të Evropës Qendrore
AAK	Autoriteti Administrativ Kompetent
CAFRDSP	Komisioni Parlamentar për Bujqësi, Pylltari, Zhvillim Rural dhe Planifikim Strategjik
CARDESP	Komisioni Parlamentar për Zhvillim Rural, Mjedis dhe Planifikim Strategjik
CEFTA	Marrëveshja e Tregtisë së Lirë të Evropës Qendrore
CCFS	Strategjia Kornizë e Ndryshimeve Klimatike
CCAWB	Përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike në Ballkanin Perëndimor
SPZ	Strategjia e Përbashkët e Zbatimit
UEK	Udhëheqësi i ekipit të komponentit
OSHC	Organizata e Shoqërisë Civile
ADB	Analiza e pellgut të lumit Drini i Bardhë
DB-PMPL	Plani i Menaxhimit të Rajonit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë
RRF	Reduktimi i rrezikut nga fatkeqësitë
PSZD	Plani specifik i zbatimit i direktivës
DPSIR	Modeli i shtytësve, presionit, gjendjes, ndikimit dhe reagimit për analizën
DPUKM	Drejtoria për Planifikim Urban, Kadastër dhe Mjedis (në komunitat e Kosovës)
EE	Efiçienca e energjisë
TKE	Traktati i Komunitetit të Energjisë

ETS	Skema e Tregtimit të Emetimeve të BE-së
ZEE	Agjencia Evropiane e Mjedisit
EAFRD	Fondi Evropian Bujqësor për Zhvillimin Rural
BERZH	Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim
KE	Komisioni European
VNM	Vlerësimi i Ndikimit në Mjedis
EIONET	Rrjeti Evropian i Informacionit dhe Vëzhgimit të Mjedisit
VKSH	Vlerat kufitare të shkarkimeve
AS	Ambasada e Suedisë
EPER	Regjistri Evropian i Emetimeve të Ndotësve
EPRTR	Regjistri Evropian i çlirimit dhe transferimit të ndotësve
EPWD	Departamenti i Mbrojtjes së Mjedisit dhe Ujërave
KMS	Korniza e Menaxhimit Social
RCE	Raporti i Cilësisë Ekologjike
SCM	Standardet e Cilësisë së Mjedisit
DSCM	Direktiva për standardet e cilësisë së mjedisit
VNMS	Vlerësimi i Ndikimit Mjedisor dhe Social
BE	Bashkimi European
DBE	Delegacioni i Bashkimit Evropian
ZBE	Zyra e Bashkimit Evropian
BEZK	Zyra e Bashkimit Evropian në Kosovë
EUROSTAT	Zyra e Statistikave të Bashkimit Evropian
ARE	Agjenda e Reformës Evropiane për Kosovën
ERT	Tomografia e rezistencës elektrike
EPL	Përgjegjësia e zgjeruar e prodhuesit
ETP	Taksa ETP
LEM	Lista Evropiane e Mbeturinave
FA	Agjencia Pyjore
DP	Direktiva për përmytjet
FMS	Sistemi i Menaxhimit Financiar
FAO	Organizata e Kombeve të Bashkuara për Ushqim dhe Bujqësi
GAWB	Agjenda e Gjellbër për Ballkanin Perëndimor
GAINS	Modeli i ndërveprimeve dhe sinergjive të gazit serrë dhe ndotjes së ajrit
OSHK	Ofruesi i Shërbimeve Kornizë
BPV	Bruto produkti vendor
PMB	Praktikat e mira bujqësore
GIZ	Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit
SME	Statusi i mirë ekologjik
GS	Gazrat serë
QK	Qeveria e Kosovës
UN	Ujërat nëntokësore
DUN	Direktiva për ujërat nëntokësore
TUN	Trupat ujorë nëntokësorë
FGJK	Fondi i Gjellbër i Klimës
DSN	Departamenti i Strehimit dhe Ndërtimit
TUMSH	Trupi ujor i modifikuar shumë
RCHM	Rezultati i cilësisë së hidromorfologjisë
HC	Hidrocentralet
HSPF	Programi i simulimit hidrologjik- Modeli Fortran

DEI	Direktiva e Emetimeve Industriale
IFN	Institucioni Financiar Ndërkombëtar
FMN	Fondi Monetar Ndërkombëtar
IMPEL	Rrjeti i BE-së për Zbatimin dhe Zbatimin e Ligjit Mjedisor
GPNNK	Grupi Punues Ndërmintor për Ndryshimet Klimatike
IIASA	Instituti Ndërkombëtar i Analizës së Sistemeve të Aplikuara
IPA	Instrumenti i Para-Anëtarësimit
IPARD	Instrumenti për Asistencën e Para-Aderimit për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural
UVPN	Udhëzues për Vlerësimin e Presioneve të Ndikimit
INEP	Instituti i Mbrojtjes së Natyrës dhe Mjedisit
IADK	Iniciativa për Zhvillimin e Bujqësisë së Kosovës
IMMRR	Inventari i Materialeve të Mbeturave të Rrezikshme
SMIM	Strategjia e Menaxhimit të Integruar të Mbeturave
PF	Periudha fillestare
IPA	Instrumenti për Asistencën e Para-Anëtarësimit
IPARD	Instrumenti për asistencën para-anëtarësimit për zhvillimin rural
PKIN	Parandalimi dhe Kontrolli i Integruar i Ndotjes
NJZ	Njësia e zbatimit
ASK	Agjencia e Statistikave të Kosovës
PVEEK	Plani i Veprimit për Efiçencën e Energjisë së Kosovës
KEK	Kompania Energjetike e Kosovës
PMK	Programi Mjedisor i Kosovës
AMMK	Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës
SKM	Strategjia e Kosovës për Mjedisin
IHMK	Instituti Hidro-Meteorologjik i Kosovës
ISHMK	Inspektorati Shtetëror i Mjedisit i Kosovës
AKK	Agjencia Kadastrale e Kosovës
AKP	Agjencia Kosovare për Privatizim
MPUK	Master Plani i Ujitjes në Kosovë
PVEEK	Plani i Veprimit për Efiçencën e Energjisë së Kosovës
KEDS	Korporata Energjetike e Kosovës
KAPK	Agjencia Pyjore e Kosovës
KKMD	Kompania Kosovare për Menaxhimin e Deponive
SZHEU	Strategjia e zhvillimit të emisioneve të ulëta
MEL	Menaxher i ekipit lokal
IM	Indeksi i makrofiteve
MZHE	Ministria e Zhvillimit Ekonomik
MBPZHR	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural
MMPH	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor
MIM	Ministria e Infrastrukturës dhe Mjedisit
ME	Ministria e Ekonomisë
MF	Ministria e Financave
MSH	Ministria e Shëndetësisë
MM	Memorandum Mirëkuptimi
SHA	Shteti Anëtar
NACE	Klasifikimi statistikor i veprimtarive ekonomike
SKP	Strategjia Kombëtare e Përshtatjes
NKZH	Strategjia Kombëtare e Zhvillimit 2016-2021

SKE	Strategjia Kombëtare e Kosovës për Energji
SKU	Strategjia Kombëtare e Ujit
DN	Direktiva e nitrateve
PKVN	Plani Kombëtar i Veprimit për Mjedisin
IKSHP	Instituti Kombëtar për Shëndetin Publik
PKZMSA	Programi Kombëtar për Zbatimin e Marrëveshjes së Stabilizim-Asociimit
VNA	Vlera neto aktuale
OJQ	Organizata Joqeveritare
ZCN	Zonat e cenueshme të nitrateve
MKRU	Masat Kombëtare të Ruajtjes së Ujit
OAAK	Shoqata e Bujqësisë Organike
O/M	Operimi dhe mirëmbajtja
DP	Drejtor i projektit
SHP	Shoqëria në pronësi publike
PM	Programi i Masave
PP	Plani i prokurimit
PRTR	Regjistri i shkarkimit dhe transferimit të ndotësve
PS	Substanca prioritare
PTL	Udhëheqësi i ekipit të programit
EP	Ekipi i projektit
SHSHP	Shoqëria e Shërbimeve Publike
VA	Vlera aktuale
QA	Sigurimi i cilësisë
PL	Pellgu i lumit
RPL	Rajoni i Pellgut Lumor
ARPL	Autoriteti Rajonal i Pellgjeve Lumore
MBR	Menaxhimi i bazuar në rezultate
PMPL	Plani i Menaxhimit të Pellgjeve Lumore
REKOS	Regjistrimi i Popullsisë, Familjeve dhe Banesave, 2011
KR	Kushtet e referencës
RIFIT	Vlerësimi i Direktivës 98/83/KE, një veprim pasues i Iniciativës së parë Qytetare Evropiane (ECI) Right2Water
KRU	Kompania Rajonale e Ujitjes
RÇ	Raporti i çatisë
KRU	Kompania Rajonale e Ujësjetësimit
MSA	Marrëveshja e Stabilizim-Asociimit
PSA	Procesi i Stabilizim-Asociimit

SHUKOS	Shoqata e Ujësjetës Kanalizimeve të Kosovës
SIDA	Agjencia Suedeze për Bashkëpunim Ndërkombëtar për Zhvillim
IPH	Instituti i Planifikimit Hapësinor
ISR	Indeksi i standardizuar i reshjeve
ÇRMU	Çështje e rëndësishme e menaxhimit të ujit
VTE	Vlera totale ekonomike
TeR	Termet e referencës
OKB	Kombet e Bashkuara
KKBKNK	Konventa Kornizë e Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike
RKSOKB	Rezoluta e Këshillit të Sigurimit të OKB-së
UNDP	Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim
UNEP	Programi i Kombeve të Bashkuara për Mjedisin
UNMIK-u	Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë
UTM	Mercator Universal Transversal
UZU	Ujërat e Zeza Urbane
TUZU	Trajtimi i Ujërave të Zeza Urbane
TVE	Tingulli vertikal elektrik
DU	Departamenti i Ujërave
BB	Banka Botërore
SIUE	Sistemi Informativ i Ujit për Evropën
WBIF	Instrumenti i Investimeve në Ballkanin Perëndimor
DKU	Direktiva Kornizë e Ujërave
ARRU	Autoriteti Rregullativ i Shërbimeve të Ujit

FJALOR I SHPREHJEVE DHE PËRKUFIZIMEVE

Shprehja dhe përkufizimi	Kuptimi
Kapaciteti adaptues	Rregullime të disponueshme në sistemet ekologjike, sociale ose ekonomike në përgjigje të ndikimeve aktuale ose të pritshme klimatike, më së shpeshti me objektivin e reduktimit të dëmeve të mundshme që lidhen me ndryshimet klimatike
Përballueshmëria	<p>Strehimi është i përballueshëm kur mund të merret dhe mbahet një standard minimal i pranueshëm duke lënë të ardhura të mjaftueshme për të përmbushur koston thelbësore të jetesës për shtëpinë.</p> <p>Çështja e përballueshmërisë (mundësisë për të paguar) të shërbimeve komunale, si grumbullimi dhe trajtimi i ujit dhe ujërave të zeza, zakonisht perceptohet nga dy këndvështrime:</p> <p>Përballueshmëria makro – e cila lidh çmimet mesatare të ujit për familjet ose me të ardhurat ose shpenzimet mesatare të familjes për të gjithë vendin</p> <p>Përballueshmëria mikro – lejon analiza të ndara në mënyra të ndryshme: sipas grupit të të ardhurave, sipas rajonit, sipas llojit të familjes ose sipas një pragu të caktuar të barrës. Përballueshmëria mikro ka të bëjë me situatën nga familjet me të ardhura të ulëta te familjet me të ardhura të larta dhe plotëson pjesën që mund të mungojë gjatë marrjes së masave makro.</p>
Teknikat më të mira të disponueshme (TMD)	Faza e fundit e zhvillimit e proceseve, objekteve ose metodave të funksionimit që tregojnë përshtatshmërinë praktike të një mase të veçantë për kufizimin e shkarkimeve, emetimeve dhe mbeturinave
Praktikat më të mira mjedisore (PMM)	Aplikimi i kombinimit më të përshtatshëm të masave dhe strategjive të kontrollit mjedisor

<p>Politika e Përbashkët Bujqësore (PPB)</p>	<p>E nisur në vitin 1962, politika e përbashkët bujqësore e BE-së (PPB) është një partneritet midis bujqësisë dhe shoqërisë, dhe midis Evropës dhe fermerëve të saj. Ajo synon të:</p> <ul style="list-style-type: none"> • mbështetjen e fermerëve dhe përmirësimin e produktivitetit bujqësor, duke siguruar një furnizim të qëndrueshëm me ushqime të përballueshme; • mbrojtja e fermerëve të Bashkimit Evropian për të siguruar një jetë të arsyeshme; • të ndihmojë në trajtimin e ndryshimeve klimatike dhe menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore; • ruajtja e zonave dhe peizazheve rurale në të gjithë BE-në; • të mbajë gjallë ekonominë rurale duke promovuar vende pune në bujqësi, industri agro-ushqimore dhe sektorë të lidhur. <p>PPB është një politikë e përbashkët për të gjitha vendet e BE-së. Ai menaxhohet dhe financohet në nivel evropian nga burimet e buxhetit të BE-së. PPB po ofron subvencione direkte për fermerët dhe menaxherët e tokës. Një pjesë e vogël e këtyre fondeve mbështet veprimet e zhvillimit rural që kanë të bëjnë kryesisht me aktivitetet bujqësore, si dhe përmirësimet pyjore dhe mjedisore në tokën bujqësore.</p>
<p>Strategjia e Përbashkët e Zbatimit (SPZ)</p>	<p>Kjo strategji u miratua nga Komisioni Evropian, Shtetet Anëtare dhe Norvegjia në vitin 2001. Qëllimi i strategjisë është të ofrojë mbështetje në zbatimin e Direktivës Kornizë të Ujërave dhe direktivave të saj bija, duke zhvilluar një kuptim dhe udhëzim të përbashkët mbi elementët kyç të Direktivës</p>
<p>Karakterizimi i trupave ujorë</p>	<p>Një vlerësim me dy faza të trupave ujorë sipas Direktivës Kornizë të Ujërave. Faza 1 identifikon trupat ujorë dhe përshkruan karakteristikat e tyre natyrore. Faza 2 vlerëson presionet dhe ndikimet nga aktivitetet njerëzore në mjedisin ujor. Vlerësimi identifikon ato trupa ujorë që janë në rrezik për të mos arritur objektivat mjedisore të përcaktuara në Direktivën Kornizë të Ujërave. Rezultatet përdoren për t'i dhënë përparësi monitorimit mjedisor dhe hetimeve të mëtejshme për të identifikuar ato trupa ujorë ku nevojiten veprime përmirësimi</p>
<p>Autoriteti Kompetent</p>	<p>Një autoritet ose autoritete të identifikuar sipas nenit 3(2) ose 3(3) të Direktivës Kornizë të Ujërave. Autoriteti Kompetent do të jetë përgjegjës për zbatimin e rregullave të Direktivës brenda çdo rrethi të pellgut lumor që shtrihet brenda territorit të tij.</p>
<p>Ujëmbledhës</p>	<p>Zona nga e cila reshjet kontribuojnë në rrjedhën nga një burim pusi, lumi ose liqeni. Për lumenjtë dhe liqenet kjo përfshin degët dhe zonat ku kullojnë</p>
<p>Gjendja kimike (ujërat sipërfaqësore)</p>	<p>Statusi i klasifikimit për trupin ujor sipërfaqësor. Kjo vlerësohet nga pajtueshmëria me standardet mjedisore për kimikatet që renditen në Direktivën e Standardeve të Cilësisë së Mjedisit 2008/105/KE, të cilat përfshijnë substanca prioritare, substanca të rrezikshme prioritare dhe tetë ndotës të tjerë të bartur nga Direktivat e Bijës së Substancave të Rrezikshme. Statusi kimik regjistrohet si i mirë ose dështon. Klasifikimi i statusit kimik për trupin ujor dhe besimi në këtë (i</p>

	lartë ose i ulët), përcaktohet nga rezultati më i keq i testit
Rezultati i dislokueshëm i burimeve ujore	Është sasia maksimale e ujit që mund të prodhohet dhe futet në sistem në kushte të optimizuara operative.
Korniza e shtytësve, presionit, gjendjes, ndikimit dhe reagimit për analizën mjedisore (DPSIR)	Drejtues: një aktivitet antropogjen që mund të ketë një efekt mjedisor (p.sh. bujqësi, industri); Presioni: efekti i drejtpërdrejtë i drejtuesit (për shembull, një efekt që shkakton një ndryshim në rrjedhën ose një ndryshim në përbërjen kimike të ujit; Gjendja: gjendja e trupit ujqor që rezulton si nga faktorët natyrorë ashtu edhe nga faktorët antropogjenë (d.t.th. karakteristikat fizike, kimike dhe biologjike); Ndikimi: efekti mjedisor i presionit (p.sh. peshku i vvarë, ekosistemi i modifikuar); Përgjigja: masat e marra për të përmirësuar gjendjen e trupit ujqor (p.sh. kufizimi i nxjerrjes, kufizimi i shkarkimeve nga burimet pika, zhvillimi i udhëzimeve për praktikatat më të mira për bujqësinë)
Burimet difuze	Burimet e ndotjes që nuk janë diskrete dhe shtrihen në një zonë të gjerë gjeografike
Shkarkimi	Transferimi i qëllimshëm i substancave në ujë
Thatësiat	Ngjarjet hidro-meteorologjike që ndodhin natyrshëm, që përfaqësojnë një rënie të përkohshme, por të konsiderueshme të disponueshmërisë së ujit në krahasim me disa norma afatgjata, zakonisht një periudhë klimatike 30-vjeçare. Pa ndryshim thatësiat fillimisht nisen nga një mungesë e konsiderueshme e reshjeve.
Potenciali ekologjik	Statusi i një trupi ujqor shumë të modifikuar ose artificial, i matur kundrejt cilësisë maksimale ekologjike që mund të arrihte duke pasur parasysh kufizimet e vendosura mbi të nga ato karakteristika shumë të modifikuara ose artificiale të nevojshme për përdorimin e tij. Ekzistojnë pesë klasa potenciale ekologjike për trupat ujqorë të modifikuar rëndë/trupat ujqorë artificialë (maksimumi, i mirë, i moderuar, i dobët dhe i keq)
Gjendja ekologjike	Statusi ekologjik zbatohet për trupat ujqorë sipërfaqësorë dhe bazohet në elementët e mëposhtëm cilësor: cilësia biologjike, cilësia e përgjithshme kimike dhe fiziko-kimike, cilësia e ujit në lidhje me ndotësit specifikë (sintetikë dhe jo sintetikë) dhe cilësia hidro-morfologjike. Ekzistojnë pesë klasa të statusit ekologjik (i lartë, i mirë, i moderuar, i varfër ose i keq). Statusi ekologjik dhe statusi kimik së bashku përcaktojnë statusin e përgjithshëm të ujit sipërfaqësor të një trupi ujqor
Ekosistemi	Një grup kompleks marrëdhëniesh midis burimeve të gjalla, habitateve dhe banorëve të një zone. Ai përfshin pemë, bimë, kafshë, peshq, zogj, mikroorganizma, ujë, tokë dhe njerëz. Bashkësia e organizmave dhe mjedisi i tyre fizik ndërveprojnë si një njësi ekologjike

Qasja e ekosistemit	Menaxhimi gjithëpërfshirës i integruar i aktiviteteve njerëzore bazuar në njohuritë më të mira shkencore të disponueshme për ekosistemin dhe dinamikën e tij, për të identifikuar dhe ndërmarrë veprime mbi ndikimet që janë kritike për shëndetin e ekosistemeve detare, duke arritur kështu përdorimin e qëndrueshëm të mallrave dhe shërbimeve të ekosistemit dhe mirëmbajtjen të integritetit të ekosistemit
Rrjedha minimale mjedisore (EMF)	Ruajtja e prurjeve minimale për të mbrojtur ekosistemet ujore (edhe gjatë periudhave të thatësirës) është një kërkesë themelore e Direktivës Kornizë të Ujërave të BE-së 2000/60/KE.
Eutrofikimi	Do të thotë pasurimi i ujit me lëndë ushqyese, veçanërisht komponimet e azotit dhe/ose fosforit, duke shkaktuar një rritje të përsheptuar të algave dhe formave më të larta të jetës së bimëve për të prodhuar një shqetësim të padëshirueshëm në ekuilibrin e organizmave të pranishëm në ujë dhe në cilësinë e ujë në fjalë
Përrjashtimet	Objektivat mjedisore të Direktivës Kornizë të Ujërave përcaktohen në Nenin 4. Këto përfshijnë objektivin e përgjithshëm për të synuar arritjen e statusit të mirë në të gjithë trupat ujorë deri në vitin 2015 dhe parimin e parandalimit të çdo përkeqësimi të mëtejshëm të statusit. Ekzistojnë gjithashtu disa përjashtime nga objektivat e përgjithshëm që lejojnë objektiva më pak të rrepta, zgjatjen e afatit përtej 2015 ose zbatimin e projekteve të reja. E zakonshme për të gjitha këto përjashtime janë kushtet strikte që duhet të plotësohen, dhe një justifikim duhet të përfshihet në planin e menaxhimit të pellgjeve lumore. Kushtet dhe procesi në të cilin mund të zbatohen përjashtimet janë përcaktuar në nenin 4.4, 4.5, 4.6 dhe 4.7.
Ekspozimi	Sasia e asetëve (njerëzit, pronat, infrastruktura, toka) që potencialisht mund të dëmtohen nga thatësira, në varësi të nivelit të cenueshmërisë
Përgjegjësia e zgjeruar e prodhuesit	Prodhuesit ose prodhuesit e produkteve të cilat më pas shndërrohen në mbetje, duke pasur përgjegjësinë për të vendosur masa për grumbullimin dhe menaxhimin (përfshirë ripërdorimin, riciklimin dhe rikuperimin) të materialeve të tilla të mbeturinave në fazën pas konsumit.
Njësia gjeomorfike	Zonë që përmban një formë toke të krijuar nga erozioni dhe/ose depozitimi i sedimentit brenda (njësia gjeomorfike e brendshme) ose jashtë (njësia gjeomorfike e fushës së përmytjes) kanalit të lumit.
Gjendja e mirë kimike (ujërat sipërfaqësore)	Do të thotë që ato përqendrime kimikatesh në trupin ujor nuk i kalojnë standardet mjedisore të specifikuar në Direktivën e Standardeve të Cilësisë së Mjedisit 2008/105/KE. Këto kimikate përfshijnë substancat prioritare, lëndët e rrezikshme me përparësi dhe tetë ndotës të tjerë të bartur nga Direktivat e Bijës për Substancat e Rrezikshme
Gjendja e mirë kimike (ujëra	Shih statusin kimik (ujërat nëntokësore). Do të thotë përqendrimet e ndotësve në trupin e ujit nëntokësor nuk i kalojnë kriteret e përcaktuara në nenin 3 të

nëntokësore)	Direktivës bijë të Ujërave nëntokësore(2006/118/KE)
Potenciali i mirë ekologjik	Ato ujëra sipërfaqësore që identifikohen si trupa uJORë të modifikuar rëndë dhe trupa uJORë artificiale duhet të arrijnë 'potencial të mirë ekologjik' (potenciali i mirë është një njohje që ndryshimet në morfologji mund ta bëjnë statusin e mirë ekologjik shumë të vështirë për t'u përmbushur). Në ciklin e parë të planifikimit të pellgjeve lumore mund të përcaktohet një potencial i mirë në lidhje me masat zbutëse të nevojshme për ta arritur atë.
Gjendja e mirë ekologjike	Objektivi që një trup uJOR sipërfaqësor të ketë karakteristika biologjike, strukturore dhe kimike të ngjashme me ato që priten në kushte pothuajse të patrazuara
Status i mirë	Është një term që nënkupton statusin e arritur nga një trup uJOR sipërfaqësor kur statusi ekologjik dhe statusi i tij kimik janë të paktën të mirë ose, për ujërat nëntokësore, kur statusi i tij sasior dhe statusi kimik janë në gjendje të mirë
Ujërat nëntokësore	I gjithë uji që është nën sipërfaqen e tokës në zonën e ngopjes dhe në kontakt të drejtpërdrejtë me tokën ose nëntokën
Rreziku	Shfaqja fizike e thatësirës, zakonisht e shprehur në terma të shpeshtësisë dhe madhësisë (d.t.th. probabilitetit)
Substancat e rrezikshme	Substancat ose grupet e substancave që janë toksike, të qëndrueshme dhe të prirura për t'u bio-akumuluar, dhe substanca të tjera ose grupe substancash që shkaktojnë një nivel ekuivalent shqetësimi
Trupi uJOR i modifikuar shumë	Një trup uJOR sipërfaqësor që nuk arrin status të mirë ekologjik për shkak të ndryshimeve thelbësore në karakterin e tij fizik që rezultojnë nga ndryshimet fizike të shkaktuara nga përdorimi njerëzor, dhe i cili është përcaktuar, në përputhje me kriteret e specifikuara në Direktivën Kornizë të Ujërave, si "i modifikuar shumë"
Njësi hidraulike	Njolla hapësimore të dallueshme me rrjedhje relativisht homogjene sipërfaqësore ujore dhe karakter substrati.
Ujërat e brendshme	Të gjitha ujërat në këmbë ose që rrjedhin në sipërfaqen e tokës dhe të gjitha ujërat nëntokësore në anën tokësore të vijës bazë nga e cila matet gjerësia e ujërave territoriale
Menaxhimi i integruar i mbeturinave të ngurta	Përdorimi i koordinuar i një sërë qasjesh dhe zgjidhjesh për menaxhimin e mbeturinave, secila prej të cilave ka një rol funksional në një sistem të përgjithshëm të menaxhimit të mbeturinave të ngurta dhe kombinohen së bashku si një tërësi koherente e dallueshme
Deponi	Vendet ku mbetjet izoloohen nga mjedisi dhe degradimi i tyre i mëvonshëm in situ menaxhohet nën një proces të kontrolluar fizik, biologjik dhe kimik derisa të

	bëhet i sigurt
Masa	Ky term përdoret në Direktivën Kornizë të Ujërave dhe legjislacionin vendas. Do të thotë një veprim që do të ndërmerret në terren për të ndihmuar në arritjen e objektivave të Direktivës Kornizë të Ujërave
Mekanizmat	Politikat, mjetet ligjore dhe financiare që përdoren për të kryer veprime (masa). Mekanizmat përfshijnë për shembull: legjislacionin, instrumentet ekonomike; kodet e praktikave të mira; marrëveshjet e negociuara; promovimi i efikasitetit të ujit; projekte arsimore; kërkime; projekte zhvillimore dhe demonstruese
Pikat e monitorimit	Një vendndodhje brenda një trupi ujor ku maten parametra të ndryshëm mjedisorë, duke përfshirë biologjinë, hidro-morfologjinë, fiziko-kimike dhe substancat prioritare dhe prioritare të rrezikshme për ujërat sipërfaqësore
Mbetjet e Ngurta Komunale	Mbetjet e krijuara nga familjet ose nga persona juridikë të një natyre të ngjashme me mbetjet shtëpiake.
Objektivi (ujërat sipërfaqësore)	Tre objektiva statusi të ndryshëm për çdo trup ujor. Këto janë: (1) <i>Objektivi i përgjithshëm i statusit</i> , do të rrjedhë nga statusi ekologjik dhe statusi kimik; (2) <i>Statusi ekologjik ose objektivi i mundshëm</i> , do të rrjedhin nga rezultatet e parashikuara për elementët biologjikë dhe elementët fiziko-kimikë, plus çdo arsye për të mos arritur statusin (ose potencialin) e mirë ekologjik deri në vitin 2015; (3) <i>Objektivi i statusit kimik</i> , do të rrjedh nga rezultatet e parashikuara për elementët kimikë plus çdo arsye për të mos arritur statusin e mirë kimik deri në vitin 2015. Këto shoqërohen gjithmonë me një datë kur do të arrihet objektivi.
Burimi pikësor	Pika e identifikueshme dhe e lokalizuar e shkarkimeve në ajër dhe e shkarkimeve në ujë
Presionet	Aktivitetet njerëzore të tilla si nxjerrja, shkarkimet e efluentëve ose punët inxhinierike që kanë potencialin të kenë efekte negative në mjedisin ujor
Substancat prioritare	Një ndotës ose grup ndotësish, që paraqet një rrezik të konsiderueshëm për ose nëpërmjet mjedisit ujor (ujërave sipërfaqësore) që është identifikuar në nivel Komuniteti sipas nenit 16 të Direktivës Kornizë të Ujërave. Ato përfshijnë 'substancat e rrezikshme prioritare'
Parimi ndotësi paguan	Aplikimi i tarifave dhe instrumenteve ekonomike për të siguruar që kostot e menaxhimit të mbeturinave përballohen nga gjeneruesi i mbeturinave, ose nga mbajtësit/bartësit e mbeturinave në emër të tyre
Ndotja	Futja nga njeriu, drejtpërdrejt ose tërthorazi, e substancave ose energjisë në zonën detare që rezulton ose ka të ngjarë të rezultojë në rreziqe për shëndetin e njeriut, dëmtim të burimeve të gjalla dhe ekosistemeve detare, dëmtim të pajisjeve ose ndërhyrje në përdorime të tjera legjitime të deti

Ekivalenti i popullsisë	është një masë e ndotjes që përfaqëson ngarkesën mesatare organike të biodegradueshme për person në ditë: është përcaktuar në Direktivën 91/271/KEE si ngarkesa organike e biodegradueshme që ka një kërkesë biokimike pesëditore për oksigjen (BOD ₅) prej 60 g oksigjen/ditë.
Programi i Masave	Një Program Masash, siç përdoret në Direktivën Kornizë për Ujërat, është një grup veprimesh të krijuara për të përmirësuar mjedisin në një zonë të pellgut lumor dhe për të përmbushur objektivat e Direktivës
Qëndrueshmëria	Aftësia e një sistemi për të përballuar ose rikuperuar në mënyrë efikase nga ndikimet (rreziqet) negative. Rezistenca mund të konsiderohet si e anasjellta e cenueshmërisë.
Rimëkëmbja	Çdo operacion, rezultati kryesor i të cilit është mbetjet që i shërbejnë një qëllimi të dobishëm duke zëvendësuar materiale të tjera që përndryshe do të ishin përdorur për të përmbushur një funksion të caktuar; ose mbetjet që përgatiten për të përmbushur atë funksion. Përfshin përdorimin e mbeturinave si zëvendësim për materialet e virgjëra
Riciklimi	Çdo operacion rikuperimi me të cilin materialet e mbeturinave ripërpunohen në produkte, materiale ose substanca qoftë për qëllime origjinale apo të tjera. Ai përfshin ripërpunimin e materialit organik, por nuk përfshin rikuperimin e energjisë dhe ripërpunimin në materiale që do të përdoren si lëndë djegëse ose për operacionet e mbushjes.
Ripërdorimi	Çdo operacion me të cilin produktet ose përbërësit që nuk janë mbetje përdoren përsëri për të njëjtin qëllim për të cilin janë konceptuar
Pellgu i lumit	Një pellg lumi është zona e tokës nga e cila të gjitha rrjedhjet sipërfaqësore dhe uji i burimeve rrjedhin përmes një sekuence përrenjsh, liqenesh dhe lumenjsh në det në një grykëderdhje lumi, grykëderdhje ose deltë. Ai përfshin një ose më shumë ujëmbledhës individualë
Rajoni i pellgut të lumit	Zona e tokës dhe e detit, e përbërë nga një ose më shumë pellgje lumenjsh fqinjë së bashku me ujërat nëntokësore dhe bregdetare të lidhura me to, e cila është identifikuar sipas nenit 3(1) si njësi kryesore për menaxhimin e pellgjeve lumore
Menaxhimi i Pellgjeve Lumore	Procesi i menaxhimit dhe planifikimit shoqëruar që mbështet zbatimin dhe funksionimin e Direktivës Kornizë të Ujërave. Ai është njëkohësisht një proces gjithëpërfshirës për sa i përket proceseve ekzistuese dhe gjithashtu përcakton nën-procese të reja si ato për hidromorfologjinë. Planet e menaxhimit të pellgjeve lumore janë plane për menaxhimin e pellgjeve lumore
Plani i Menaxhimit të Pellgjeve Lumore	Për çdo rreth të pellgjeve lumore, Direktiva Kornizë të Ujërave kërkon që të publikohet një Plan Menaxhimi i Pellgjeve Lumore. Këto janë plane që përcaktojnë objektivat mjedisore për të gjithë trupat ujqorë brenda qarkut të pellgut lumor dhe mënyrën se si do të arrihen ato. Planet do të bazohen në një

	analizë të detajuar të presioneve mbi trupat ujqorë dhe një vlerësim të ndikimeve të tyre. Planet duhet të rishikohen dhe përditësohen çdo gjashtë vjet
Arritje	Seksioni i lumit përgjatë të cilit kushtet kufitare janë mjaftueshëm uniforme që lumi të mbajë një grup të brendshëm pothuajse të qëndrueshëm të ndërveprimeve nga procesi
Segmenti	Seksioni i lumit i nënshtrohet ndikimeve të ngjashme në shkallë luginore dhe kushteve energjetike
Indeksi i standardizuar i reshjeve (ISPI)	Është mjete kryesor statistikor që përdoret për monitorimin e thatësirës
Uji sipërfaqësor	Ujërat e brendshme, përveç ujërave nëntokësore, ujërave kalimtare dhe ujërave bregdetare, përveç në lidhje me statusin kimik, për të cilin përfshihen edhe ujërat territoriale
Çështje të rëndësishme të menaxhimit të ujit	Ky është një raport për çdo rreth të pellgut lumor që thekson çështje të rëndësishme të menaxhimit të ujit në atë rreth të pellgut lumor, të cilat do të duhet të adresohen për të arritur objektivat mjedisore sipas Direktivës Kornizë të Ujërave.
Ujërat e zeza urbane	Ujërat e zeza nga vendbanimet dhe shërbimet e banuara që burojnë kryesisht nga metabolizmi i njeriut dhe nga aktivitetet shtëpiake (ujërat e zeza shtëpiake) ose një përzierje e ujërave të zeza shtëpiake me ujërat e zeza të cilat shkarkohen nga ambientet e përdorura për kryerjen e çdo tregtie ose industrie (ujërat e zeza industriale) dhe/ose të rrjedhura. - jashtë ujit të shiut
Cenueshmëria	Funksioni i ndjeshmërisë së sistemeve të ndikuar ndaj thatësirës x 1/kapaciteti adaptues. Sistemet me përdorim të lartë ose joefikas të ujit ose burime alternative të kufizuara do të jenë më të ndjeshme ndaj thatësirës.
Humbje	Çdo substancë, pavarësisht nëse ajo ka një potencial për t'u reduktuar, ripërdorur, ricikluar ose rikuperuar; që është tepriçë ndaj nevojave të pronarit/gjeneruesit dhe hidhet poshtë
Indeksi i shfrytëzimit të ujit (ISHU)	Është një tregues standard i një zone të caktuar, si konsumi total i ujit i ndarë me burimin e ripërtëritshëm të ujit të ëmbël.
Mungesa e ujit	Situata ku ka burime të pamjaftueshme ujore për të përmbushur kërkesat mesatare afatgjata. Ai i referohet disbalancave afatgjata të ujit, ku disponueshmëria është e ulët në krahasim me kërkesën për ujë, dhe do të thotë se kërkesa për ujë tejkalon burimet ujore që mund të shfrytëzohen në kushte të qëndrueshme.

Trupi ujq	Një njësi e menaxhueshme e ujit sipërfaqësor, që është e tërë (ose një pjesë) e një përroi, lumi ose kanali, liqeni ose rezervuari, uji kalimtar (grykëderdhja) ose shtrirja e ujit bregdetar. Një "trup ujq nëntokësor" është një vëllim i veçantë i ujërave nëntokësore brenda një akuiferi ose akuiferësh
Zona e Burimeve Ujqre (ZBU)	Është zona më e madhe e mundshme në të cilën të gjitha burimet ujqre mund të ndahen në mënyrë të barabartë.

1 MIRËNJOHJE

Përgatitja dhe hartimi i Analizës së parë të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë dhe Planit të Menaxhimit të Qarkut të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë u përball me shumë sfida. Në veçanti, ai duhej të përgatitej dhe të dorëzohet brenda një afati të shkurtër kohor. Përveç kësaj, mungesa e të dhënave të mjaftueshme përfaqësonte një pengesë për hulumtime dhe vlerësime.

Raporti nuk do të mund të ishte hulumtuar, përpiluar dhe shkruar në këto rrethana pa ndihmën e përkushtuar të profesionistëve të cilët ne, ekipi i projektit, patëm fatin t'i angazhonim për të na këshilluar dhe ndihmuar. Secili prej tyre shfaqti një shkallë profesionalizmi, interesi dhe përkushtimi ndaj punës që meriton mirënjohje të thellë, jo vetëm nga unë, por nga stafi i Autoritetit të Qarkut të Pellgut Lumor në tërësi. Para së gjithash, duhet të shpreh mirënjohjen time ndaj koleges time, **Manduha Gojani** (Drejtoreshë e PMK-së në ARPL), për mbështetjen dhe besimin e shkëlqyer profesional, performancën e jashtëzakonshme dhe veçanërisht për shndërrimin e një marrëdhënieje profesionale në një miqësi të sinqertë.

Në finalizimin e këtij dokumenti duhet theksuar përkrahja e fuqishme e dhënë nga zyrtarët kosovarë të MMPHI-së. Në veçanti, mbështetja e dhënë nga **Servet Spahiu** (Sekretar i Përgjithshëm), **Naser Afizi** (Drejtor i ARPL-së), **Mevlane Kuka** (Drejtoreshë e PMK-së 2022 në ARPL) dhe **Fidan Bilalli** (Menaxheri i Kontratave të PMK-së në ARPL) është vlerësuar veçanërisht për bashkëpunimin jashtëzakonisht të mirë dhe profesionalizmin.

Unë jam shumë mirënjohës për nivelin e bashkëpunimit dhe ndihmën e ofruar nga pothuajse çdo person me të cilin jam konsultuar. Falënderimet e mia më të përzemërta shkojnë për mbështetjen kolegjiale dhe bashkëpunuese të ofruar nga absolutisht i gjithë stafi i RBBA-së për kontributet e tyre specifike të vlefshme gjatë përgatitjes së këtij raporti në periudhën mars 2018-tetor 2022: **Besarta Bajgora, Fidan Bilalli, Fatlije Buza, Lorik Lajçi, Makfirete Dibran, Mevlane Kuka, Sylejman Latifi, Myvedete Muja, Severgjan Radonqiç, Myrvete Mulaj** (të shënuara sipas alfabetit). Një falënderim i veçantë shkon për **Ndriçim Mustafa** nga Departamenti i Prokurimit për udhëzimin, saktësinë dhe korrektesinë e shkëlqyer në ndihmën e tij ligjore dhe administrative për aktivitetet e prokurimit.

Veçanërisht duhet të pranoj gatishmërinë e ekspertëve të Institutit Hidrometeorologjik për t'u vënë në dispozicion, shpesh në një njoftim shumë të shkurtër, për t'iu përgjigjur pyetjeve të shumta, për të kërkuar dhe për të ofruar çdo informacion që kemi kërkuar, për të dhënë komente dhe ide: **Agron Shala, Hasan Hasani, Bashkim Kastrati**. Më duhet të shpreh mirënjohjen time për kolegët e mi **Abedin Azizi** (2016-2017) dhe **Skender Bublaku** (2017-2020), Menaxherët e Ekipeve Lokale, për mbështetjen e tyre të shkëlqyer profesionale.

Ky raport duke përfshirë **Planin e Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë është me të vërtetë një përpjekje kolektive e përfutur nga niveli jashtëzakonisht i lartë i mbështetjes profesionale, i ofruar pa kushte** në periudhën korrik - nëntor 2022, nga ekspertë të jashtëm: **Elfete Krasniqi Bajrami, Hazer Dana, Halil Ibrahim, Ferdi Kamberi, Arlinda Kasapolli, Rifat Morina, Tomorr Qela, Fidaim Sahiti, Radmila Bojkovska Spirovska dhe Amina Sutovic** (të shënuar sipas alfabetit).

Një vlerësim i veçantë shkon për **Fatos Mulla**, Menaxher i Projektit, Ambasada e Suedisë dhe **Jorge Maluenda**, Drejtor i Projektit FCG, përkushtimi i palodhur, profesionalizmi, udhëzimi, mençuria, entuziazmi dhe koordinimi i kujdesshëm i të cilëve mbështetën prodhimin e këtij Raporti.

Së fundi, uroj që kjo përvojë e paprecedentë për përgatitjen e planit të parë të menaxhimit të pellgjeve lumore në Kosovë të përdoret gjerësisht për të ofruar njohuri të bazuara në dëshmi për të informuar autoritetet kompetente në përballimin e sfidave që ekzistojnë në menaxhimin e ujërave në pellgun e lumit Drini i Bardhë dhe në përgjithësi në Kosovë.

Dr. Mihaela Popovici, Udhëheqëse e Ekipit

2 PARATHËNIE

Agjencia Suedeze për Bashkëpunim Ndërkombëtar për Zhvillim (SIDA), përmes **Ambasadës së Suedisë** në Prishtinë, ka mbështetur **“Programin Mjedisor të Kosovës (KEP)”** që nga viti 2016, si pjesë e bashkëpunimit reformues të Suedisë në rajon lidhur me pajtueshmërinë me rregulloret e BE-së dhe marrëveshjet ndërkombëtare për mjedisin dhe klimën, sigurimin e ujit të qëndrueshëm, shërbimet dhe elasticiteti i rritur. Projekti KEP është zbatuar nga Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH), ndërsa pas riorganizimit nga Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës (MMPHI). Komponentet kryesore të KEP-it përfshijnë:

1. Fuqizimi i kapaciteteve të Agjencisë për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (AMMK) për monitorim, vlerësim dhe raportim mjedisor,
2. Ruajtja e biodiversitetit përmes Librit të Kuq të Llojeve të kafshëve në Kosovë,
3. Forcimi i menaxhimit të zonave natyrore ndërkufitare,
4. Krijimi i rrjetit të monitorimit të ujërave nëntokësore në Kosovë,
5. Forcimi i kapaciteteve për zbatimin e legjislacionit mjedisor në nivel qendror dhe lokal,
6. Huluntimi i ujërave nëntokësore në pellgun e lumit Drin,
7. Plani i menaxhimit të pellgut lumor për pellgun lumor Drini i Bardhë,
8. Mbështetje për Këshillin Ndërmjësor të Ujit (KNMU) përmes mandateve afatshkurtra.

Ky Plan i tanishëm i përpunuar i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë konsiderohet si një dokument i përditësuar i PMPL-së së parë të përgatitur (korrik 2020). Meqenëse rishikimi aktual (2022) përfshin një numër të madh të dhënash të reja të mbledhura, vlerësime të përditësuara, metodologji dhe kapituj të rinj, në përgjigje të zhvillimeve më të fundit në nivel ndërkombëtar, të BE-së, rajonal dhe kombëtar, ai shihet si cikli i dytë i PMPL-së për pellgun e lumit Drini i Bardhë.

Kjo do t'i ndihmojë shumë Qeverisë së Kosovës që të vlerësojë progresin drejt arritjes së objektivave të DKU, masave në periudha të ndryshme, por edhe për të llogaritur efektet e parashikuara të zbatimit të masave dhe përpjekjet e mbetura deri në arritjen e objektivave të DKU-së.

Rishikimi i KEP-it, i kryer në vitin 2019, rekomandoi zgjerimin e Komponentit 7 për të finalizuar Planin e Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (PMPL) në përputhje me kërkesat e Direktivave të BE-së për Ujërat, dhe **duke synuar krijimin e një pilot të mirë për pellgjet e tjera të menaxhimit të lumenjve në Kosovë**. Përveç mbështetjes së zgjeruar për PMPL-në, dhe duke marrë parasysh situatën e pandemisë në vitin 2020, u sugjerua gjithashtu në Komitetin Drejtues të KEP-it në dhjetor 2020, që Komponentët 3 dhe 4 do të kërkonin prokurim shtesë të shërbimeve/mallrave për të finalizuar ato komponentë, sipas në planin e punës së PMK-së. Prandaj, **Shtojca e KEP-it përfshinte tre komponente: K3 (Forcimi i menaxhimit të zonave natyrore ndërkufitare), K4 (Ngritja e rrjetit të monitorimit të ujërave nëntokësore në Kosovë) dhe K7 (Plani i menaxhimit të pellgut të lumit Drini i Bardhë), brenda kornizës kohore qershor 2021 - dhjetor 2022.**

Shtojca e KEP-it zbatohet nga Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës (MMPHI).

Objektivi kryesor i Komponentit 7 ka të bëjë me përgatitjen e Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë, sipas Direktivës Kornizë të Ujërave (DKU) që synon rritjen e njohurive për burimet ujore të Kosovës dhe zhvillimin e infrastrukturës së nevojshme dhe kapacitete për përmirësimin e menaxhimit, monitorimit dhe raportimit. Mbrojtja, zhvillimi dhe menaxhimi i qëndrueshëm i burimeve

ujore në dispozicion janë vendimtare për zhvillimin ekonomik të Kosovës dhe për shëndetin dhe jetesën e njerëzve.

Përgatitja e Planit të BE-së për Menaxhimin e Pellgjeve Lumore (PMPL) është jashtëzakonisht e rëndësishme për Kosovën. Ai jep një sinjal të qartë për synimin për anëtarësim (zbatimi i Direktivave të BE-së, mbështetje për procesin e negociatave) dhe vendeve fqinje për afrimin e përbashkët të ujërave ndërkufitare. Brenda Kosovës, PMP-ja duhet të përgatiten për të 5 pellgjet lumore: Drini i Bardhë, Sitnica, Morava e Binçës, Lepenci dhe Plava.

Pritet që PMPL të mbështesë ekspertët në procesin e zbatimit të DKU-së për të përballuar sfidat që ekzistojnë në lidhje me zbatimin e Planit MPL në pellgun e lumit Drini i Bardhë, duke përfshirë ato që lidhen me çështjet ndërsektoriale.

MMPHI duhet të përafrojë kuadrin e politikave (lejet, objektivat e synuara dhe objektivat e menaxhimit të ujit në përgjithësi) me ciklin e vendosur të PMPL-së të BE-së. BE-ja është tashmë në ciklin e 3 -të të PMPL-ve (2022-2027), etj. Prandaj, të gjitha lejet, koncesionet, objektivat etj. duhet të kenë një datë përfundimtare fillestare 2021, ose 2027 për koncesione afatgjata.

Afatet kohore të investimit dhe Programi i Masave (komponenti kryesor i PMPL-së) duhet të përputhen me ciklet e paracaktuara të MPL-së, përndryshe nuk do të jetë e mundur të jepen objektivat e PMPL deri në fund të çdo date të synuar. Përgatitja e Programit të Masave është koordinuar me ministrinë përkatëse. Objektivat, financimi dhe afatet do të bien dakord bashkërisht.

Menaxhimi i Pellgjeve Lumore është një proces i vazhdueshëm i planifikimit (për të zhvilluar Planet e Menaxhimit të Pellgjeve Lumore) dhe ofrimit. Direktiva Kornizë e Ujërave prezanton një seri formale ciklesh 6-vjeçare. Plani i parë i menaxhimit të pellgjeve lumore është publikuar në fund të vitit 2009 dhe ka treguar objektivat cilësore dhe sasore që duhen arritur deri në vitin 2015.

Cikli i parë përfundoi në vitin 2015 kur, pas planifikimit dhe konsultimit të mëtijshëm, Planet e Menaxhimit të Pellgjeve Lumore u përditësuan dhe ribotuan. Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë do të përshkruajë rrethin e pellgut të lumit, dhe presionet me të cilat përballet mjedisi ujor. Do të tregojë se çfarë do të thotë kjo për gjendjen aktuale të mjedisit ujor në rrethin e pellgut të lumit dhe çfarë veprimesh do të ndërmerren për të adresuar presionet. Ai përcakton se çfarë masash dhe veprimesh janë të mundshme për të adresuar problemet në pellg, deri në vitin 2034.

Plani i menaxhimit të pellgut lumor përbëhet nga fazat e përgatitjes, zbatimit dhe rishikimit.

Plani i menaxhimit të pellgjeve lumore është në thelb **një pamje e çastit në kohë dhe është subjekt i rishikimit periodik.** Në thelb, planet e menaxhimit të brezit të parë të pellgjeve lumore përfaqësojnë kalimin ndërmjet analizës fillestare të karakterizimit dhe zbatimit të Direktivës Kornizë të Ujërave.

Përditësimi aktual i Planit të parë të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (korrik 2020) është një proces përpunimi i bazuar në rishikimin e të dhënave të vjetra, të dhënat e reja të mbledhura, metodologjitë e përmirësuara, kuptimin e zgjeruar të supozimeve dhe lejimin e ndryshimeve reale të rrethanave në pellgjet e lumenjve.

Kapituj të rinj janë shtuar gjithashtu në përgjigje të zhvillimeve më të fundit në nivel të BE-së dhe detyrimeve të Kosovës ndaj anëtarësimin, siç është metodologjia për kufizimet e përdorimit të ujit gjatë thatësirës, çështjet ndërsektoriale dhe barazia gjinore.

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë kryen këto funksione:

- Ai do të veprojë si **një mekanizëm inventarizimi dhe dokumentimi** për informacionin dhe të dhënat e vlerësuara, duke përfshirë: objektivat mjedisore për ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore, cilësinë dhe sasinë e ujërave, dhe ndikimin e aktivitetit njerëzor në trupat ujorë.

- **Koordinon programet e masave** dhe programet e tjera përkatëse brenda qarkut të pellgut lumor.
- Ai formon **mekanizmin kryesor të raportimit të progresit në KE**, siç kërkohet nga Direktiva Kornizë e Ujërave, neni 15.

Zhvillimi i PMPL-së përfshiu një numër të madh të palëve të interesuara për të ndihmuar në ngritjen e vetëdijes publike për rolin qendror që do të luajë përmbushja e synimeve dhe objektivave të DKU-së në sigurimin e zhvillimit të qëndrueshëm në Kosovë.

Duke qenë se plani i menaxhimit të pellgut lumor është **një dokument strategjik i zhvilluar** në nivel rrethi të pellgut lumor, ARPL-ja duhet të koordinojë aktivitetet (analizën, planifikimin, angazhimin dhe zbatimin e palëve të interesuara) në një hierarki të shkallëve gjeografike, të cilat gjithashtu ndërveprojnë.

MMPHI-ja/ARPL-ja do të punojë në partneritet me palët e interesuara dhe organet e tjera publike për të zbatuar një proces të integruar të planifikimit që siguron zbatimin me kosto efektive të DKU-së në një mënyrë transparente, të bazuar në dëshmi, të barabartë dhe gjithëpërfshirëse.

3 SFONDI

3.1 HYRJE

3.1.1 Divizioni Administrativ i Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

Pellgu i lumit Drini i Bardhë i përket pellgut të zgjeruar ndërkuftar të lumit Drin (Figura 1), i vendosur në pjesën jugperëndimore të Gadishullit Ballkanik. Sipërfaqja e përgjithshme gjeografike e DRB është e barabartë me 20,311 km² dhe ndahet ndërmjet Shqipërisë, Kosovës, Greqisë, Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe Malit të Zi.

Figura 1. Pellgu i zgjeruar i lumit Drin

Pjesa më e madhe e pellgut është në Shqipëri – 7,724 km² ose 38% e sipërfaqes totale të pellgut, e pasuar nga Kosova që ka 4,567 km² (22% e sipërfaqes totale), Mali i Zi me 4,377 km² (22% e pellgut), Republika e Maqedonisë së Veriut me 3,295 km² (16% e sipërfaqes totale), dhe Greqia me 347 km² (2% e sipërfaqes së pellgut).

Kosova mbulon pjesën më të madhe të PL të Drinit të Bardhë - 42%, pasuar nga Mali i Zi me 32%, Shqipëria me 27%, Republika e Maqedonisë së Veriut me 13% dhe Greqia me vetëm 0.3% të territorit të saj të përfshirë¹.

Drini i Bardhë del në Kosovë, në veri të qytetit të Pejës, dhe më pas rrjedh në lindje dhe juglindje drejt kufirit me Shqipërinë. Gjatësia totale e tij është 138 km, nga të cilat 122 km në Kosovë dhe 16 km në Shqipëri. Lumi kullon një rajon karstik prej afro 3,780 km² në Kosovë dhe 522 km² në Shqipëri, duke rezultuar në sipërfaqen totale të nënpellgut prej 4,292 km² ose 21.5% të PLD-së. Rrjedha e Kosovës e

¹Projekti GEF “Mundësimi i bashkëpunimit ndërkuftar dhe menaxhimit të integruar të burimeve ujore në pellgun e zgjeruar të lumit Drin”, Raport Tematik mbi Socio-Ekonominë e Pellgut të Zgjeruar të Drinit, 2019

lumit Drini i Bardhë merr shumë degë relativisht të gjata. Në pjesën shqiptare të lumit praktikisht nuk ka vendbanime. Në qytetin e Kukësit në Shqipëri, Drini i Bardhë bashkohet me Drinin e Zi dhe prej andej rrjedh si lumi Drin.

Struktura administrative e Kosovës përfshin rajonet, njësitë e komunave dhe vendbanimet. Janë pesë rajone, me komunat e tyre: Gjakovë (Gjakovë, Deçan, Junik, Rahovec), Mitrovicë (Skënderaj), Pejë (Istog, Klinë, Pejë), Prishtinë (Gllogoc) dhe Prizren (Dragash, Malishevë, Mamushë, Prizren, Suharekë). Ka gjithsej 298 vendbanime, të ndara sipas Direktivës së Trajtimit të Ujërave të Zeza Urbane (DTUZU) në 253 vendbanime < 2,000 pe, 40 vendbanime brenda 2,000 - 10,000 pe, një vendbanim brenda 10,000 - 15,000 pe 1, dhe katër vendbanime >0

3.1.2 Treguesit socialë, politikë dhe ekonomikë

Sipas Agjencisë së Statistikave të Kosovës (ASK), popullsia rezidente në Kosovë në vitin 2011 (Regjistrimi i Popullsisë) ishte 1,780,021 banorë. Sipas vlerësimeve më të fundit të bëra në vitin 2019, del se Kosova ka 1,772,000 banorë në vitin 2016, ndërsa sipas vlerësimeve në vitin 2017 ishin 1,784,000 banorë² (Tabela 1).

Tabela 1. Numri i banorëve për PL Drini i Bardhë sipas Agjencisë së Statistikave të Kosovës (2015)

Nr.	Komuna	Banorët (2015)
1	Deçan	41,416
2	Gjakovë	96689
3	Dragash	34,479
4	Istog	40,510
5	Klinë	40259
6	Rahovec	58,976
7	Pejë	99,154
8	Prizren	186,860
9	Skenderaj	52,329
10	Suharekë	61806
11	Malishevë	57,951
12	Junik	6378
13	Mamushë	5831
Gjithsej PL Drini i Bardhë		782,638

Më 25 korrik 2014, BE-ja dhe Kosova nënshkruan Marrëveshjen e **Stabilizim-Asociimit (MSA)** në kuadër të strategjisë së para-anëtarësimit të BE-së. MSA-ja BE-Kosovë është në fuqi që nga prilli 2016. Agjenda e Reformave Evropiane (ARE), e nisur nga BE-ja dhe Kosova në nëntor 2016, ka vazhduar të shërbejë si një mjet i dobishëm për të udhëhequr zbatimin e reformave të lidhura me BE-në në kontest të MSA-së.

MSA-ja ka tre objektiva: stabilizimin dhe kalimin e shpejtë drejt ekonomisë së tregut; promovimi i bashkëpunimit rajonal; dhe perspektiva e anëtarësimit në BE. **Programi i përditësuar i Kosovës 2018-**

²Informatat e publikuara nga Komisioni Evropian për Raportin e Kosovës 2019, 29.05.2019, Shtojca II e të dhënave statistikore

2022 për zbatimin e MSA-së shërben si mjeti kryesor për planifikimin, koordinimin dhe monitorimin e reformave të lidhura me BE-në. Zbatimi i MSA-së është duke vazhduar dhe do të nevojitet një fokus më i fortë në zbatimin e MSA-së për të siguruar që Kosova të përmbushë detyrimet e saj kontraktuale dhe afatet sipas Marrëveshjes.

Kosova është një **kandidate potenciale për anëtarësim në BE**, e cilësuar nga një raport i BE-së i vitit 2018 si një nga gjashtë vendet e Ballkanit Perëndimor që do të jetë në gjendje t'i bashkohet organizatës pasi të përmbushë kriteret për t'u anëtarësuar.

Acquis-i i BE-së sjell sfida institucionale në lidhje me transpozimin dhe kapacitetin institucional për të monitoruar dhe kontrolluar legjislacionin e ri. Gjithashtu, ajo sfidon sektorin privat në mbulimin e kostove të investimeve të reja, funksionimin e mëtejshëm dhe mirëmbajtjen e tyre.

Kosova është anëtare e Marrëveshjes së Tregtisë së Lirë të Evropës Qendrore (CEFTA), FMN-së (Fondi Monetar Ndërkombëtar) dhe BB-së (Banka Botërore) dhe gjithashtu kërkon anëtarësim në OKB dhe në NATO, si dhe në mekanizma të tjerë të fuqishëm ekonomikë dhe financiarë si BERZH-i, Organizata Botërore e Tregtisë (OBT), etj.

Në korrik 2018, Komisioni konfirmoi se Kosova ka përmbushur të gjitha standardet për liberalizimin e vizave të miratuara nga Këshilli. Në mars 2019, Parlamenti Evropian mbështeti propozimin e Komisionit për liberalizimin e vizave në leximin e tij të parë.

Ekonomia e Kosovës është transformuar nga një ekonomi e centralizuar e planifikuar në një ekonomi të tregut të hapur, me një profil të ri dhe dinamik. Raporti i Bankës Botërore 'Doing Business 2018' thekson se **Kosova është në mesin e 10 ekonomive më të mira në mbarë botën me përmirësimin më të dukshëm në reformat e të bërit biznes**. Kosova u rendit e 40-ta nga 190 vende për lehtësinë e të bërit biznes, krahasuar me vendin e 60-të në vitin²⁰¹⁷. Rritja e udhëhequr nga sektori privat është një nga tre shtyllat kyçe të Kornizës së Partneritetit të Vendit të Grupit të Bankës Botërore për Kosovën për 2017-2021³.

Sistemi energjetik mbështetet në linjit, një lëndë djegëse me energji të ulët dhe shumë ndotëse. Pothuajse e gjithë energjia elektrike prodhohet nga dy termocentrale të vjetruara me qymyr që shpesh shkaktojnë dëmtim mjedisor. Burimi kryesor i ripërtëritshëm i energjisë elektrike janë hidrocentralet, shumë prej të cilëve janë të vegjël.

Burimet ujore janë të shpërndara në mënyrë të pabarabartë në të gjithë vendin. Ndryshimet klimatike mund të përkeqësojnë disponueshmërinë dhe cilësinë e ujit, veçanërisht gjatë muajve të verës. Sistemi i menaxhimit të mbeturinave është joefikas, me shumë deponi ilegale dhe riciklim të kufizuar.

Banka Botërore publikoi statistikën më të fundit ekonomike (2021) për Kosovën. Një përzgjedhje e këtij informacioni është paraqitur më poshtë:

- **Numri i banorëve:** 1,806,270
- **Rritja e popullsisë:** 0.9
- **Sipërfaqja:** 10,908 km²
- **BPV:** 9.01 miliardë dollarë amerikanë (vlerësimi i vitit 2021)

³Albana Berisha Qehaja, Albulena Shala: Një pasqyrë e procesit të privatizimit në Republikën e Kosovës, korrik 2019

- **Rritja ekonomike e BPV-së:** 4.0% (vlerësimi 2021)
- **BPV për kokë banori:** 4,986.6 dollarë amerikanë (vlerësimi 2021); 11,470 euro (vlerësimi 2021)
- **BPV sipas sektorëve:** bujqësia 20%, industria 20%, shërbimet 60%
- **Rritja e BPV-së:** 10,75%
- **Shkalla e papunësisë:** rreth 26%
- **Shkalla e inflacionit:** 3.4%
- **Burimet natyrore:** linjit, zink, plumb, ferronikel dhe tokë bujqësore
- **Valuta:** EURO

Përbërja e BPV-së sipas sektorëve jep përqindjen e kontributit të bujqësisë, industrisë dhe shërbimeve në totalin e BPV-së. Bujqësia përfshin bujqësinë, peshkimin dhe pylltarinë. Sektori i bujqësisë është modernizuar, nëpërmjet digjitalizimit të ekonomisë rurale, bujqësisë dhe prodhimit të ushqimit⁴.

Republika e Kosovës është një vend i pasur me **pyje** dhe resurse pyjore. Bazuar në të dhënat e fundit të Inventarit të bërë në vitin 2012 rezulton se një sipërfaqe prej 481,000 ha (45%) është e mbuluar nga pyje, nga të cilat rreth 295,200 ha (62%) i përkasin shtetit, ndërsa 180,800 ha ose 38% janë pyje private.

Vlerësohet se pyjet kanë rreth 40.5 milionë m³ vëllim drusor, ku kontributin më të madh e japin pyjet e ahut me rreth 46% dhe dushkut me 23% të vëllimit. Nga vlerësimi i potencialit të prodhimit rezulton se prerja vjetore afatgjatë mund të arrijë deri në 1.5 milion m³ si shkurtime bruto, por kjo në masë neto vlerësohet në rreth 1.2 milion m³, e cila duhet të reduktohet për shkak të humbjeve nga të pakontrolluarat. prerjet, humbjet natyrore, konsideratat mjedisore dhe rritja e sipërfaqeve të parqeve kombëtare.

Në përputhje me Strategjinë e Zhvillimit të Pyjeve 2010-2020, çdo vit rreth 30,000 ha sipërfaqe pyjore duhet të mbulohen me plane menaxhuese afatgjata. Në bazë të të dhënave të ofruara nga Agjencia Pyjore e Kosovës për vitin 2017, rezulton se kjo Agjenci ka përfunduar me sukses themelimin e 7 planeve menaxhuese për njësitë e menaxhimit të pyjeve, që përfshin një sipërfaqe prej rreth 17,488 ha. Aktualisht, krijimi i këtyre planeve është një nga prioritetet kryesore të Agjencisë Pyjore të Kosovës, e cila i është përkushtuar mbulimit të gjithë sipërfaqes pyjore me plane të reja, në mënyrë që qeverisja, menaxhimi dhe rregullimi i pyjeve të bëhet në përputhje me standardet kombëtare dhe ndërkombëtare të menaxhimit të qëndrueshëm të pyjeve.

Industria përfshin minierat, prodhimin, prodhimin e energjisë, ndërtimin, industrinë tekstile dhe ushqimore, turizmin, etj. Shërbimet mbulojnë aktivitetet e qeverisë, komunikimet, transportin, financat dhe të gjitha aktivitetet e tjera ekonomike private që nuk prodhojnë të mira materiale.

Përbërja e BPV-së për sektor tregon:

- **bujqësia:** 11.9% (vlerësimi 2017)
- **industria:** 17.7% (vlerësimi 2017)
- **shërbimet:** 70.4% (vlerësimi 2017)⁵

⁴Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR), Raport i Gjelbër, dhjetor 2018

⁵CIA World Factbook - përditësuar më 7 dhjetor 2019

Informacioni në lidhje me BPV-në i ofruar nga Komisioni Evropian për Raportin e Kosovës 2021⁶ (Strasburg, 19.10.2021), Shtojca II Të dhënat Statistike janë përmbledhur në Tabelën 2.

Tabela 2. Të dhënat bazë të BPV-së për Kosovën: 2011-2019

Kosovë – BPV në nivel shtetëror me çmime aktuale; mil. euro (2011- 2019)							
2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2019
4815	5059	5327	5567	5807	6070	6414	7056
Kosovë: Norma reale e rritjes së BPV-së (%) (2011-2019)							
2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2019
4,4	2,8	3,4	1,2	4,1	4,1	4,2	4,8
Kosovë: BPV për kokë banori në nivel shtetëror me çmime aktuale; EUR (2011- 2019)							
2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2019
2672	2799	2935	3084	3277	3400	3600	3956

Sipas Raportit të Agjencisë së Statistikave të Kosovës (ASK) për vitin 2021, niveli i papunësisë në Kosovë është 25.8% (TM3 2021, vetëm 17,7%) dhe numri i familjeve që kanë përfituar nga skema e ndihmës sociale nga komunat në shkurt 2022 është 25,811 ose 102,333 anëtarë të këtyre familjeve. Gati 79% e femrave janë joaktive në tregun e punës, krahasuar me 41% të meshkujve.

Në janar 2022, prodhimi bruto i **energjisë** nga termocentralet ishte 525.43 GWh, prodhimi bruto nga hidrocentralet ishte 4.35 GWh dhe prodhimi bruto i energjisë nga burimet e erës dhe diellore ishte 38.24 GWh. Pjesëmarrja e burimeve alternative të energjisë elektrike në konsumin e përgjithshëm ishte 7.6%. Në janar 2022, importi i energjisë elektrike ishte 412.44 GWh, ndërsa eksporti i energjisë elektrike ishte 111.04 GWh (ASK, Statistikat e Energjisë, 2022).

Në vitin 2021, rreth 96.88% e popullsisë së Kosovës kishte **qasje në ujë të pijshëm**, ndërsa 3.16% e popullsisë nuk kishte qasje në shërbimet publike të furnizimit me ujë. Përderisa, sipas raporteve të Autoritetit Rregullativ të Shërbimeve të Ujit (ARRU) në Kosovë, rezulton se aktualisht vetëm 78% e popullsisë së Kosovës furnizohet me ujë të pijshëm nga kompanitë e licencuara, pjesa tjetër e qytetarëve apo vendbanimeve furnizohen me ujë përmes puseve private, sistemeve të pavarura të furnizimit me ujë që menaxhohen nga komuniteti apo nga komunat dhe të cilat ende nuk janë integruar në strukturat rajonale të KRU-ve. Regjionet që kanë mbulimin më të ulët me shërbime të ujit të pijshëm janë rajoni i Gjilanit me 61%, ai i Prizrenit me 67% dhe ai i Mitrovicës me 77%.

Sipas vlerësimit të Agjencisë së Statistikave të Kosovës, gjatë vitit 2020, emigrantët përbënin 0.64% të popullsisë së përgjithshme rezidente ose 11,543 individë. Ndërsa, numri i mërgimtarëve kosovarë gjatë vitit 2020, ishte gjithsej 8724 persona ose 0.49% e popullsisë rezidente.

3.1.3 Agjenda e Gjellbër për Ballkanin Perëndimor

Agjenda e Gjellbër është miratuar nga liderët e Ballkanit Perëndimor në Samitin në Sofje (Bullgari) më 6 nëntor 2020, së bashku me Planin Ekonomik dhe Investues dhe një nismë tjetër kyçe në lidhje me krijimin e një Tregu të Përbashkët Rajonal. Në Samit janë diskutuar hapa të rëndësishëm për të avancuar bashkëpunimin rajonal për të rritur rimëkëmbjen socio-ekonomike dhe konvergencën me BE-në. **Një**

⁶ Komunikimi i Komisionit Evropian 2021 mbi Politikën e Zgjerimit të BE-së, 19 tetor 2021

sinjal i qartë i fortë është dhënë nga Komisioni duke pranuar se angazhimi me partnerët e Ballkanit Perëndimor mbetet një prioritet kyç për BE-në dhe perspektiva evropiane mbetet një shtytës për ndryshim në rajon.

Agjenda e Gjelbër është një **plan për masat e mundshme** që do të miratohen bashkërisht nga BE-ja dhe secili prej partnerëve të Ballkanit Perëndimor, dhe ajo sjell iniciativat më të rëndësishme për secilën nga **pesë shtyllat**, të mbuluara edhe nga Marrëveshja e Gjelbër Evropiane:

- (I) veprimet klimatike, duke përfshirë dekarbonizimin, energjinë dhe lëvizshmërinë
- (II) ekonomia qarkore, duke trajtuar në veçanti mbetjet, riciklimin, prodhimin e qëndrueshëm dhe përdorimin efikas të burimeve
- (III) biodiversiteti, duke synuar mbrojtjen dhe rivendosjen e pasurisë natyrore të rajonit
- (IV) luftimi i ndotjes së ajrit, ujit dhe tokës dhe
- (V) sistemet e qëndrueshme të ushqimit dhe zonat rurale.

Bazuar në qasjen e Marrëveshjes së Gjelbër Evropiane, Komisioni përgatiti një **Udhëzues për Zbatimin e Agjendës së Gjelbër për Ballkanin Perëndimor**, duke përfshirë veprimet dhe rekomandimet përkatëse në lidhje me përafrimin me standardet dhe acquis-in e BE-së.

Mbrojtja e cilësisë së ujit mbetet një sfidë për Kosovën, dhe kjo është theksuar edhe në Udhëzuesin Kombëtar të Kosovës për **Energjinë dhe Klimën** (UKKEK) përfshin 32 rekomandime konkrete se si ta çojmë vendin drejt një ekonomie efikase energjetike dhe 100% të ripërtëritshme. Si pjesë e Deklaratës së Sofjes për Agjendën e Gjelbër të nënshkruar në vitin 2020, ata janë zotuar gjithashtu t'i japin fund përdorimit të të gjitha lëndëve djegëse fosile deri në vitin 2050 dhe të reduktojnë emetimet e gazrave serrë deri në vitin 2030.

Objektivat e shtyllave të Agjendës së Gjelbër duhet të ndiqen përmes veprimeve konkrete dhe të mbështetura nga mekanizma dhe instrumente financiare.

Financimi i projekteve në sektorin e ujit do të ofrojë mundësi të konsiderueshme për të arritur përfitime të prekshme mjedisore dhe sociale dhe përmirësime të shëndetit publik për popullatën. **Në sektorin e infrastrukturës mjedisore komunale, nevojat për investime në ndërtimin, rehabilitimin dhe modernizimin e impianteve të furnizimit me ujë të pijshëm dhe trajtimit të ujërave të zeza dhe sistemeve të kanalizimeve, si dhe objekteve të menaxhimit të mbeturinave të ngurta janë të konsiderueshme.**

IPA ka qenë instrumentale në ofrimin e asistencës së rajonit në reforma nëpërmjet ndihmës financiare dhe teknike. Në periudhën 2014-2020 financimi IPA II varionte nga 3.3% të BPV-së në Bosnjë dhe Hercegovinë në 9.2% të BPV-së në Kosovë (Komisioni Evropian, 2020).

Pakoja e re e Zgjerimit dhe miratimi i Planit Ekonomik dhe Investiv kanë vendosur drejtime të reja për integrimin në BE dhe rimëkëmbjen nga COVID-19. Duke u bazuar në strategjinë e Ballkanit Perëndimor nga viti 2018 (Komisioni

Evropian, 2018), Paketa e Zgjerimit e miratuar më 6 tetor 2020 thekson nevojën për të përmirësuar procesin e integritimit në BE për t'u pajisur më mirë për t'u përballur me dobësitë strukturore në ekonominë e Ballkanit Perëndimor.

Komisioni do të përdorë **paketën e zgjerimit për të kontrolluar përputhshmërinë** e kandidatëve me acquis-in dhe **për të ofruar udhëzime më të qarta** mbi prioritetet specifike të reformës dhe kriteret e harmonizimit, si dhe pritshmëritë për hapat e ardhshëm në proces.

Paralelisht, Komisioni Evropian miratoi **Planin Ekonomik dhe të Investimeve për të stimuluar rimëkëmbjen afatgjatë ekonomike të rajonit**, për të mbështetur një tranzicion të gjelbër dhe dixhital dhe për të nxitur integrimin rajonal dhe konvergencën me Bashkimin Evropian. Plani mobilizoi deri në 9 miliardë euro nga financimi IPA III për 2021-2027. Një pjesë e madhe e kësaj mbështetjeje do të drejtohet drejt investimeve kryesore produktive dhe infrastrukturës së qëndrueshme në Ballkanin Perëndimor përmes dhjetë nismave kryesore. Njëpërmjet instrumentit të Garancisë për Ballkanin Perëndimor, objektivi është të mblidhen investime shtesë deri në 20 miliardë euro.

Kosova tashmë ka marrë masa të ndryshme për rimëkëmbjen e gjelbër në vitet e fundit në disa dimensione. Kosova ka disa dokumente strategjike që përvijojnë politikat energjetike dhe klimatike, duke përfshirë Programin **për Reforma Ekonomike të Kosovës 2021 – 2023** dhe **Strategjinë për Ndryshimet Klimatike 2019 – 2028**. Megjithatë, duhet të bëhet një rishikim i shpejtë i kornizës ligjore dhe strategjike të sektorit të energjisë.

Kosova duhet të zhvillojë një strategji transparente dhe gjithëpërfshirëse për heqjen graduale të thëngjillit për të promovuar BRE dhe EE për të arritur dekarbonizimin e plotë të energjisë. Kosova nuk i ka përmbushur objektivat e saj për eficientësinë e energjisë për shkak të mungesës së mekanizmave financues që mbështesin sektorin privat, këto pamjaftueshmëri të politikave janë reflektuar në objektivat e arritura dhe duhet të pasqyrohen në strategjinë e re të energjisë.

3.1.4 Burimet ujore

Kosova ka sasi relativisht të vogla dhe të kufizuara të burimeve të ujërave të ëmbla. Mungesa e burimeve të ujit të ëmbël ka më shumë gjasa të ndodhë në vitet e thata në të ardhmen e afërt nëse veprimet e duhura përshtatëse nuk zbatohen së shpejti.

Për më tepër, burimet ujore në dispozicion janë të shpërndara në mënyrë të pabarabartë në të gjithë territorin, të ndara në pesë pellgje lumore/pellgje ujëmbledhëse: Drini i Bardhë, Ibri, Morava e Binçës, Lepenci dhe Plava.

Pjesa perëndimore dhe jugore e Kosovës, e njohur si Rrafshi i Dukagjinit, janë më të pasura me burime ujore sipërfaqësore dhe nëntokësore. Pjesa veriore dhe lindore e Kosovës, e njohur si Rrafshi i Kosovës, kanë më pak burime ujore në dispozicion. Prandaj, kjo zonë ka përqendrimin më të madh të popullsisë dhe numrin më të madh të pikave të nxehta që shkaktojnë ndotje ekstreme të ujit.

Qeveria në Kosovë ka bërë përpjekje për të adresuar çështjet e mjedisit dhe ndryshimeve klimatike, megjithatë nevojiten përpjekje të mëtejshme. Sfidat në sektorin e mjedisit përkthehen në kufizime në menaxhimin e burimeve ujore, ndotjen e ujit, në menaxhimin e vendeve të kontaminuara, në trajtimin e masave të parandalimit dhe kontrollit të ushqimit, duke përfshirë kufizimet e politikave, informacionit, institucionale, teknike dhe financiare. Kosova është shtet pa dalje në det (sipërfaqja: 10,908 km²). Peizazhi i tij dominohet nga male relativisht të larta (maja më e lartë është 2,656 m) që rrethojnë dy

fusha: Rrafshin e Kosovës (510-570 lmd) dhe Rrafshin e Dukagjinit (350-450 lmd). Topografia dhe vendndodhja gjeografike e Kosovës ndikojnë në disponueshmërinë e burimeve ujore, duke u shpërndarë në mënyrë të pabarabartë në kohë dhe hapësirë.

Klima është kontinentale, ndërsa Rrafshi i Dukagjinit ka një klimë më mesdhetare për shkak të lartësisë më të ulët dhe luginës së lumit Drini i Bardhë. Klima është kontinentale me dimër të ftohtë dhe me borë dhe verë të nxehtë dhe të thatë. Reshjet mesatare vjetore janë 596 mm; temperaturat mund të variojnë nga -27 °C në dimër deri në +39 °C në verë. Në përgjithësi, Kosova është relativisht e pakët me ujë dhe ka reshje modeste të cilat përgjithësisht bien në dimër, dhe shumica në pjesën jugperëndimore.

Vlerësohet se Kosova ka rreth 1,600 m³ burime totale të ripërtëritshme ujore për person në vit, që është rreth 16 përqind e mesatares rajonale⁷.

Pesë pellgjet kryesore të lumenjve në Kosovë rrjedhin në tre ujëmbledhës të ndryshëm: Ibër dhe Moravë e Binçës që derdhen në Detin e Zi, Drini dhe Bardhë dhe Plava që derdhen në Adriatik dhe pellgu i Lepencit që rrjedh në Egje (Tabela 3).

Tabela 3. Të dhënat bazë për lumenjtë dhe pellgjet lumore (Raport mbi gjendjen e ujit, MMPH, 2020)

Lumi	Sipërfaqja km ²	Rrjedha m ³ /s	Rrjedha specifike	Rrjedha vjetore x 10 ⁶ (m ³)	Pellgu i lumit	Derdhet në
Drini i Bardhë	4340.14	61.7		1946	Drini i Bardhë dhe Plava	Deti Adriatik
Sushica	49.4					
Lumbardhi i Pejës	464,8	10.21	24.13	200,66		
Lumbardhi i Deçanit	259,3	7.84	42.46	152,46		
Ereniku	519.3	12.16	26,73	383.04		
Istogu	405.3	6.98				
Klina	458.7	2.8	4.92	65,52		
Mirusha	336,7	1.661				
Toplluha	495	3.44				
Lumbardhi	247,8	6.49	29.68	147,74		
Plavë, Restelicë	341,86	5.25	20.79	165.06	Ibri	Deti i Zi
Ibri	4044.21	36.4	6.39	1148		
Sitnica	2912	13.94	5.38	439.11	Morava	
M. Binçës	1564	8.7	5.99	330		
Kriva Reka	640,70	4.43	7.27	139,55	Lepenci	Deti Egje
Lepenci	653	8.4	14.91	190		
Nerodime	209.4					
Total	10 907,00	121.2		3.8*10 ⁶		

Të gjithë lumenjtë në Kosovë kanë një rrjedhë të ngadaltë, tipike për lumenjtë fushorë. Resurset e vlerësuara ujore për pellgje lumore janë paraqitur në tabelën 4.

⁷Banka Botërore Perspektiva e Sigurisë së Ujit në Kosovë; Qershor 2018 duke cituar FAO Aquastat

Tabela 4. Shpërndarja e burimeve ujore për pellgje lumore në Kosovë

Nr.	Pellgu i lumit	Njësia e zonës	Drini i Bardhë	Plava	Lepenci	Moravë e Binçës	Iberi
1.	Sipërfaqja	Km ²	4519	252	582	1546	4009
2.	Popullsia	numri	670,000	35,000	160,000	190,000	725,000
3.	Dendësia e popullsisë	Inh/km ²	148	139	275	123	181

Popullsia (2019) në të gjithë pellgun e lumit Drini i Bardhë përfaqëson 33,6% të popullsisë së përgjithshme të pellgut të zgjeruar të Drinit (1,617,222).

Gjashtëdhjetë për qind e ujit të pijshëm në Kosovë vjen nga ujërat sipërfaqësore. Pesë rezervuarët në përdorim kanë një kapacitet total aktual prej 500 mm³. Cilësia e ujit të papërpunuar nga ujërat sipërfaqësore në Kosovë është përgjithësisht e moderuar pasi që uji nxirret nga rezervuarët artificialë. Disa burime ujore raportohen të ndotura ose potencialisht të rrezikuara nga ndotja organike për shkak të mungesës së trajtimit të ujërave të zeza, funksionimit dhe mirëmbajtjes jo të duhur të sistemit të kanalizimit, shpyllëzimit intensiv ose përdorimit të bujqësisë. Ndotësit kryesorë të ujërave sipërfaqësore janë komnatat dhe industritë.

Sistemi i monitorimit të burimeve ujore është i paplotë dhe po bëhen përpjekje për të vendosur një monitorim efektiv të ujërave për ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore dhe për të publikuar rezultatet e të dhënave të monitorimit.

Në Kosovë, furnizimi me ujë të pijshëm kryhet përmes ndërmarrjeve publike që mund të organizohen në nivel qendror nëse ofrojnë shërbime në tri ose më shumë komuna dhe në nivel lokal që mund të ofrojnë shërbime në më pak se tre komuna. Komnatat në ato shoqëri ku ujësjellësit janë komunale, që ushtrojnë të drejtën e aksionerit.

Ndikimi i ndryshimeve klimatike mund të përkeqësojë më tej cilësinë e rrjedhave ujore, veçanërisht gjatë muajve të verës kur pritet ndryshimi i modelit të reshjeve që do të reflektohet në rrjedhën e poshtme të lumit dhe nga rritja e temperaturave, ndërkohë që burimet e ndotjes mbeten konstante.

Institucioni përgjegjës për monitorimin e cilësisë së ujit të pijshëm në Kosovë është **Instituti Kombëtar i Shëndetit Publik** (IKSHP), i cili gjithashtu është përgjegjës për përfshirjen e ujit të përpunuar dhe të pompuar të ofruar nga shtatë kompanitë rajonale të ujësjellësit, ujin e ofruar nga sistemet komunale të ujësjellësit në disa komuna, ofruet të vegjël të komunitetit dhe ujë burimi në shishe.

Monitorimi i cilësisë së ujit të pijshëm është përmirësuar për shkak të rritjes së kapaciteteve (financuar edhe nga BE-ja) në Institutin e Shëndetit Publik dhe një udhëzimi administrativ për monitorimin e parametrave kimikë të ujit të pijshëm. Popullsia në Kosovë ka qasje në kanalizime mbi 77.8%.

Instituti Kombëtar i Shëndetit Publik të Kosovës është gjithashtu përgjegjës për të gjitha çështjet që kanë të bëjnë me shëndetin, duke përfshirë “monitorimin dhe zbatimin” e standardeve të ujit të pijshëm për të gjithë furnizuesit e ujit në Kosovë, në përputhje me dispozitat e Ligjit nr. 02/L-78 për Shëndetin Publik.

Standardet e cilësisë së ujit të aplikueshme aktualisht në Kosovë përfshijnë një numër standardesh që mbulojnë çështjet mikrobiologjike në mënyrë gjithëpërfshirëse dhe një numër të kufizuar të parametrave fiziko-kimikë.

Respektimi i standardeve për sigurimin e ujit të pijshëm të një cilësie të lartë është thelbësor për shëndetin dhe mirëqenien e popullatës. Cilësia e ujit të pijshëm të ofruar nga kompanitë rajonale të ujësjellësit vlerësohet në bazë të raporteve të rregullta mujore të Qendrës për Monitorimin e Ujit të IKSHPK-së, e cila është përgjegjëse për monitorimin dhe sigurimin e cilësisë së ujit të shpërndarë nga KRU-të. Nga vlerësimet e Qendrës rezulton se uji i ofruar nga këto kompani është i pijshëm dhe sipas parametrave ligjorë, në përputhje me Udhëzimin Administrativ nr. 16/2012 për cilësinë e ujit të pijshëm për konsum njerëzor.

Raporti i performancës 2017 për ofruesit e shërbimeve të ujit në Kosovë tregon se uji i shpërndarë nga KRU-të përputhet me disa parametra kyçë mikrobiologjikë dhe fiziko-kimikë të cilësisë së ujit të pijshëm. Niveli i pajtueshmërisë merr parasysh numrin total të mostrave të analizuara në lidhje me numrin e mostrave që plotësojnë standardet e cilësisë së ujit të pijshëm.

Raporti Vjetor i Performancës për Ofruesit e Shërbimeve të Ujit në Kosovë 2021 i ARRU-së, i publikuar në gusht 2022, informon se janë testuar gjithsej 20,366 mostra, prej të cilave 98.1% janë në përputhje me standardet e cilësisë së ujit të pijshëm. Në aspektin bakteriologjik janë testuar gjithsej 8192 mostra, 98,3% prej të cilave kanë qenë në përputhje me normat e lejuara parametrike, ndërsa për nga cilësia fizike dhe kimike janë testuar 12174 mostra, 98% e tyre në përputhje me normat e lejuara. Rezultatet e testeve janë paraqitur grafikisht në figurat F 2 dhe 3.

Figura 2. Cilësia e ujit: testet kimike - pajtueshmëria me vlerat parametrike të lejuara (H1 2020 dhe 2021)

Figura 3. Cilësia e ujit: testet bakteriologjike - pajtueshmëria me vlerat parametrike të lejuara (H1 2020 dhe 2021)

Sa i përket bakteriologjisë, KRU Hidromorava (90.9% përputhshmëri) dhe KRU Hidroregjioni Jugor (91.3% përputhshmëri) kishin numrin më të madh të dështimeve. KRU-të tjera kanë arritur pajtueshmërinë mbi 98.5, ndërsa KRU Gjakova dhe KRU Mitrovica kanë arritur pajtueshmërinë në 100%.

Sa u përket analizave kimike, KRU Hidrodrini (71.3%) dhe KRU Bifurkacioni (92.4%) shënuan përputhshmërinë më të ulët, KRU Hidromorava arriti nivelin e pajtueshmërisë (96.7%), ndërsa KRU Prishtina, KRU Gjakova, KRU Mitrovica dhe KRU Hidroregjioni Jugor 100% sa i përket pajtueshmërisë.

Parametrat fizikë si ngjyra, shija dhe aroma janë të rëndësishme për perceptimet e konsumatorëve për cilësinë estetike të ujit. Rezultatet në lidhje me analizën bakteriologjike të ujit tregojnë se kalueshmëria e testit në vitin 2019 ishte 99.54%, që është më e mirë krahasuar me kalueshmërinë prej 97.6% në vitin 2012 (periudha 5 vjeçare).

Përputhshmëria fiziko-kimike e cilësisë së ujit në nivel sektori gjatë vitit 2019 ishte 98.58%, një përmirësim nga 97.4% në vitin 2012.

Cilësia e ujit lidhet drejtpërdrejt me shëndetin e njeriut. Përmirësimet në infrastrukturën e ujërave të zeza urbane dhe cilësinë e ujit kanë rezultuar në një reduktim të konsiderueshëm të sëmundjeve të lidhura me ujin.

Mandati i Ministrisë së Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH) është përcaktuar me Udhëzimin Administrativ nr. 09-2016 për Strukturën Organizative dhe Funkcionet Shtesë të Autoritetit të Qarkut të Pellgjeve Lumore (ARPL). Ky Udhëzim Administrativ është veçanërisht i rëndësishëm pasi i transferon kompetencat e dhëna fillimisht Departamentit të Ujërave tek Autoriteti i sapokrijuar i Qarkut të Pellgjeve Lumore (ARBA) dhe Divizioni i Ujërave nën Departamentin e Mbrojtjes së Mjedisit dhe Ujërave. Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH) është riorganizuar si **Ministri e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës** (MMPH).

Sfidat kryesore të sektorit të ujit dhe kanalizimeve në Kosovë përfshijnë:

Sigurimi i financimit të qëndrueshëm dhe afatgjatë për investimet e pajtueshmërisë së BE-së. Për të arritur pajtueshmëri afatgjatë me kërkesat e legjislacionit të Bashkimit Evropian në sektorin e ujit, siç thuhet në Strategjinë e Ujërave të Kosovës, 1.1 miliardë euro do të duhet të investohen në sektorin e ujit gjatë 20 viteve të ardhshme. Kjo paraqet një shpenzim kapital vjetor prej 55 milionë euro, ose të paktën dyfishi i fondeve aktuale të dedikuara për investime.

Rritja e shkallës së arkëtimit të faturimit në shoqërinë e ujësjellësit. Një përmirësim i raportit të arkëtimit të parave të kompanive të ujit do të rriste të ardhurat me 50%. Për më tepër, nivelet aktuale të tarifave rëndojnë buxhetet e kategorive sociale në disavantazh. Kjo kërcënon qëndrueshmërinë financiare të shoqërive të ujësjellësit, të cilat nuk janë në gjendje të mbledhin pagesa nga 15% e konsumatorëve rezidencialë që u përkasin atyre kategorive sociale.

Përmirësimi i efikasitetit të ndërmarrjeve të ujësjellësit për të rritur qëndrueshmërinë e tyre. Efikasiteti i ndërmarrjes së ujësjellësit është aktualisht i kufizuar nga reduktimi i të ardhurave dhe rritja e shpenzimeve operative. Përmirësimi i efikasitetit mund të përmirësojë ndjeshëm qëndrueshmërinë e shoqërive duke ulur shpenzimet operative dhe duke siguruar fonde shtesë për rinovimin e aseteve dhe investime në zhvillimet e ardhshme.

3.2 BAZA LIGJORE

3.2.1 Konteksti legjislativ evropian

Direktiva Kornizë e BE-së të Ujërave (DKU) përcakton parimet kryesore të mbrojtjes së ujit, të cilat shtjellohen më tej përmes direktivave për mbrojtjen e ujit të pijshëm, ujërave nëntokësore, si dhe përmes direktivave për trajtimin e ujërave të zeza urbane, për nitratet dhe shkarkimet industriale, por edhe direktiva mbi përmbytjet.

Neni 13 i Direktivës Kornizë të Ujërave (DKU) kërkon zhvillimin e Planeve të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore. Sipas nenit 11 të DKU-së, më pas mund të identifikohet një Program Masash dhe të vendoset për të arritur objektivat e DKU-së. Nëpërmjet përcaktimit të Programit të Masave, veprimet që do të ndërmerren gjatë periudhës së planit për të siguruar objektivat e Direktivës duhet të identifikohen bazuar në rezultatet e karakterizimit të rishikimit të pellgut të lumit të ndikimit mjedisor të veprimtarisë njerëzore dhe analizës ekonomike të përdorimit të ujit (neni 5).

Për të adresuar sfidat e zbatimit të DKU në mënyrë të koordinuar, Komisioni Evropian ra dakord për një numër prej **37 dokumentesh udhëzuese** dhe një numër të madh raportesh teknike, dokumentesh tematike dhe udhëzime të cilat janë prodhuar për të ndihmuar Shtetet Anëtare të BE-së me një qasje të përgjithshme metodologjike, që mund të përshtatet në rrethana specifike nga çdo Shtet Anëtar i BE-së. Dokumentet udhëzuese mbulojnë shumë aspekte të zbatimit, të tilla si krijimi i programeve të monitorimit, ndërmarrja e analizave ekonomike, angazhimi i publikut, zhvillimi i sistemeve të klasifikimit, mënyra e identifikimit dhe përcaktimit të trupave ujqorë shumë të modifikuar dhe artificialë.

Dokumentet udhëzuese të finalizuara janë vënë në dispozicion në CIRCABC.

- N° 1 – Ekonomia dhe mjedisi
- N° 2 – Identifikimi i trupave ujqorë
- N° 3 - Analiza e presioneve dhe ndikimeve
- N° 4 – Identifikimi dhe përcaktimi i trupave ujqorë shumë të modifikuar dhe artificialë
- N° 5 - Ujërat kalimtare dhe bregdetare
- N° 6 - Rrjeti i ndërkalibrimit dhe ushtrimi i ndërkalibrimit
- N° 7 - Monitorimi sipas Direktivës Kornizë të Ujërave
- N° 8 - Pjesëmarrja publike
- N° 9 - Zbatimi i Elementeve të Sistemit të Informacionit Gjeografik (GIS)
- N° 10 - Lumenjtë dhe liqenet - Tipologjia, Kushtet e Referencës
- N° 11 - Proceset e planifikimit
- N° 12 - Roli i ligatinave në Direktivën Kornizë të Ujërave
- N° 13 - Qasje e përgjithshme ndaj klasifikimit të statusit ekologjik dhe potencialit
- N° 14 - Udhëzues për procesin e ndërkalibrimit
- N° 15 - Monitorimi i ujërave nëntokësore
- N° 16 - Ujërat nëntokësore në zonat e mbrojtura të ujit të pijshëm
- N° 17 - Direktiva 2006/118/KE për mbrojtjen e ujërave nëntokësore
- N° 18 - Vlerësimi i gjendjes dhe trendit të ujërave nëntokësore
- N° 19 - Monitorimi kimik i ujërave sipërfaqësore
- N° 20 - Përjashtimet nga objektivat mjedisore
- N° 21 - Udhëzues për raportimin sipas DKU-së

- N° 22 - Udhëzimet e përditësuara të SIUE GIS
- N° 23 - Vlerësimi i eutrofikimit
- N° 24 - Menaxhimi i pellgjeve lumore në një klimë në ndryshim
- N° 25 - Monitorimi kimik i sedimentit dhe biotës
- N° 26 - Vlerësimi i rrezikut dhe modelet konceptuale për ujërat nëntokësore
- N° 27 - Nxjerrja e standardeve të cilësisë së mjedisit
- N° 28 - Përgatitja e inventarit të emetimeve të substancave prioritare
- N° 29 - Direktiva për përmbytjet
- N° 30 - Metodatat e përditësuara të klasifikimit për ushtrimin e ndërkalibrimit
- N° 31 - Rrjedhat ekologjike
- N° 32 - Monitorimi i biotës
- N° 33 - Metodatat analitike për monitorimin e biotës
- N° 34 - Udhëzues për bilancet e ujit (versioni përfundimtar)
- N° 35 - Udhëzimet e raportimit të DKU-së
- N° 35 - Shtojca 5 e udhëzuesit për raportimin e DKU-së
- N° 35 - Shtojca 6 e udhëzuesit për raportimin e DKU-së
- N° 36 - Neni 4(7) Përjashtimet nga objektivat mjedisore
- N° 36 – Biblioteka e masave zbutëse.

Më tej, dokumentet më të rëndësishme të BE-së në mbështetje të zbatimit të DKU-së përfshijnë "**Strategjinë e Përbashkët për Zbatimin e Direktivës Kornizë të Ujërave**" (SPZ).

CIS është një dokument kyç, i përgatitur në njohjen e faktit se një qasje e integruar për menaxhimin e pellgjeve lumore në të gjithë Evropën është thelbësore për zbatimin e suksesshëm të Direktivës DKU. Qëllimi është:

- të zhvillohet një kuptim dhe qasje e përbashkët për zbatimin në të gjithë BE-në,
- të përpunohen udhëzime teknike joformale, dhe
- të ndahen përvojat ndërmjet SHA-ve për të shmangur dyfishimin e përpjekjeve,
- të mbështetet zbatimi efikas i kërkesave të DKU-së.

Ekziston gjithashtu një numër i madh dokumentesh tematike të SPZ-së të disponueshme në **CIRCABC**.

3.2.1.1 Legjislacioni i BE-së i nevojshëm për zhvillimin e PMPL-së

- Direktiva 2000/60/KE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 23 tetor 2000 "që vendos një kornizë për veprimin e komunitetit në fushën e politikës ujore", e ashtuquajtura Direktiva Kornizë e Ujërave (DKU). Ndryshimet e njëpasnjëshme të Direktivës 2000/60/KE janë përfshirë në dokumentin origjinal. Kjo DKU sjell qasjen e re për menaxhimin e ujit, e cila kërkon që uji të vlerësohet dhe menaxhohet bazuar në pellgjet e lumenjve, dhe jo sipas kufijve gjeografikë ose politikë.

Për të arritur objektivin e përgjithshëm të një statusi të mirë, DKU-ja parashtron objektivat e mëposhtme:

- Parandalimi i përkeqësimit të mëtejshëm dhe mbrojtja dhe përmirësimi i statusit të ekosistemeve ujore
- Përdorimi i qëndrueshëm i ujit bazuar në mbrojtjen afatgjatë të burimeve ujore të disponueshme

- Reduktimi progresiv i shkarkimeve, emetimeve dhe humbjeve të substancave prioritare dhe ndërprerja ose heqja graduale e shkarkimeve, emetimeve dhe humbjeve të substancave të rrezikshme prioritare
- Reduktimi progresiv i ndotjes së ujërave nëntokësore dhe parandalimi i ndotjes së mëtejshme të tyre
- Zbutja e efekteve të përmytjeve dhe thatësirave

Hapi i parë për të arritur statusin e mirë në të gjithë trupat ujorë është vlerësimi i presioneve dhe ndikimeve, pasuar nga identifikimi i atyre trupave ujorë të cilët rrezikojnë të dështojnë statusin e mirë. Organizohet një program gjithëpërfshirës monitorimi për të vëzhguar dhe identifikuar statusin e trupave ujorë dhe për të plotësuar të dhënat që mungojnë. Mbi bazën e të dhënave të mbledhura duhet të hartohet një program masash për ata trupa ujorë që nuk janë në gjendje të mirë.

Instrumentet kryesore për zbatimin e DKU-së janë planet e menaxhimit të pellgjeve lumore. Në qendër të çdo plani të menaxhimit të pellgjeve lumore do të jetë një program masash për të siguruar që të gjitha ujërat në pellgun e lumit të arrijnë status të mirë të ujit. Nga pikëpamja e strukturës administrative, është thelbësore të sigurohet një koordinim efikas i rregullimeve administrative brenda rretheve të pellgjeve lumore, me përcaktim të qartë të përgjegjësive dhe marrëdhënieve institucionale.

- Direktiva e Këshillit 91/271/KEE e datës 21 maj 1991 "për trajtimin e ujërave të zeza urbane". Kjo direktivë paraqet një sfidë të madhe për zbatim pasi është një "investim i rëndë" dhe për rrjedhojë, detyra kryesore e administratës është planifikimi i kujdesshëm dhe zhvillimi i një programi teknik dhe financiar për zbatimin e Direktivës, pra për ndërtimin e ujërave të zeza. sistemet e grumbullimit dhe impiantet e trajtimit të ujërave të zeza duke adresuar objektivat e trajtimit. Direktiva kërkon që sistemet për grumbullimin e ujërave të zeza urbane të sigurohen për të gjitha aglomeratat me një popullsi ekuivalente prej 2,000 ose më shumë.

Objektivi kryesor i Direktivës është mbrojtja e mjedisit nga efektet negative të shkarkimeve të ujërave të zeza, që vijnë nga vendbanime dhe industri të veçanta (aglomerate) duke siguruar që të gjitha shkarkimet e rëndësishme të ujërave të zeza të trajtohen përpara se të shkarkohen ose në ujërat sipërfaqësore të brendshme, në ujërat nëntokësore, grykëderdhjet ose ujërat bregdetare.

Për grupin e dytë të shteteve anëtare të BE-së, **zbatimi me faza pasoi periudhat e tranzicionit të cilat ishin objekt negociimi dhe janë përcaktuar në traktatet e anëtarësimit.**

- Direktiva e Këshillit 91/676/KEE "për mbrojtjen e ujërave nga ndotja e shkaktuar nga nitratet nga burimet bujqësore", e ndryshuar nga Rregulloret Nr. 1882/2003/KE dhe 1137/2008/KE. Kjo direktivë synon reduktimin e ndotjes së ujit të shkaktuar ose të shkaktuar nga nitratet nga burimet bujqësore. Për këtë qëllim, Shtetet Anëtare duhet të identifikojnë ujërat e prekur nga një ndotje e tillë dhe ujërat që mund të preken nga një ndotje e tillë dhe të përcaktojnë të gjitha zonat e njohura që derdhen në ato ujëra si "zona të cenueshme". Për këto zona, ato duhet të krijojnë dhe zbatojnë programe veprimi për të parandaluar dhe reduktuar ndotjen me nitrate. Për zonat jashtë zonave të cenueshme, parandalimi dhe reduktimi i ndotjes duhet të promovohet me kode (vullnetare) të praktikës së mirë bujqësore. Për më tepër, direktiva parashikon dy lloje monitorimi: (1) monitorimin e përqendrimeve të nitrateve në ujërat e ëmbla sipërfaqësore dhe ujërat nëntokësore të paktën çdo katër vjet për të përcaktuar dhe rishikuar përcaktimin e zonave të cenueshme dhe (2) programet e monitorimit për të vlerësuar efektivitetin të programeve të veprimit të krijuara.

- Direktiva e Këshillit 98/83/KE e datës 3 nëntor 1998, e ndryshuar me rregulloret nr. ruajtjen dhe promovimin e përdorimit të qëndrueshëm të ujit të destinuar për konsum njerëzor. Qëllimi kryesor i Direktivës është të mbrojë shëndetin e njeriut nga efektet negative të ndotjes së ujit të destinuar për konsum njerëzor, duke siguruar që ai të jetë "i shëndetshëm dhe i pastër". Shtetet anëtare u kërkohet të monitorojnë cilësinë e ujit të pijshëm dhe të marrin masa për të siguruar që ai të jetë në përputhje me standardet minimale të cilësisë. Ai gjithashtu parashtrohet disa kërkesa për raportimin në Komisionin dhe për vënien e informacionit në dispozicion të publikut në lidhje me cilësinë e ujit të pijshëm.
- Direktiva 2006/118/KE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 12 dhjetor 2006 "për mbrojtjen e ujërave nëntokësore nga ndotja dhe përkeqësimi": kërkesat kryesore të Direktivës për ujërat nëntokësore janë përmbledhur: vendosja e standardeve të cilësisë së ujërave nëntokësore; Kryerja e studimeve të tendencës së ndotjes duke përdorur të dhënat dhe të dhënat ekzistuese që kërkohen të mbledhen nga Direktiva 2000/60/KE; Marrja e masave operative për të parandaluar ose kufizuar hyrjet e ndotësve në ujërat nëntokësore në mënyrë që të mund të arrihen objektivat mjedisore të DKU-së. Direktiva është e ndërlidhur me DKU-së dhe duhet të zbatohet paralelisht, nëse është e mundur, nga të njëjtat organe administrative.
- Direktiva 2007/60/KE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 23 tetor 2007 "për vlerësimin dhe menaxhimin e rreziqeve nga përmblytjet": qëllimi kryesor i Direktivës së Përmblytjeve është të zvogëlojë dhe menaxhojë rreziqet që sjellin përmblytjet për shëndetin e njeriut, mjedisin, trashëgiminë kulturore dhe veprimtarinë ekonomike. Direktiva vendos një kornizë për vlerësimin, hartimin dhe planifikimin për reduktimin e rreziqeve të përmblytjeve në Evropë. Së bashku me Direktivën Kornizë për Ujërat, ajo pasqyron ndryshimin në rregullimin e menaxhimit të ujit nga mbrojtja e thjeshtë nga përmblytjet në qasjen e menaxhimit të rrezikut. Duke marrë parasysh rregullimet administrative, si pikënisje, do të përdoret institucioni përgjegjës për rrethet e pellgjeve lumore të identifikuar për DKU-në, megjithatë neni 3 lejon gjithashtu krijimin e njësive të tjera të menaxhimit.
- Direktiva 2008/105/KE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 16 dhjetor 2008 "mbi standardet e cilësisë së mjedisit në fushën e politikës së ujit". 16(7) i Direktivës Kornizë të Ujërave (DKU), dhe për rrjedhojë është një Direktivë bijë e Direktivës Kornizë të Ujërave. Neni 16 i DKU-së kërkon vendosjen e standardeve të cilësisë mjedisore të zbatueshme për ujin në mënyrë që të arrihet qëllimi përfundimtar - 'statusi i mirë' i ujërave të BE-së. Për të zbatuar këtë direktivë, Shtetet Anëtare do të krijojnë një inventar, duke përfshirë hartat, nëse janë të disponueshme, të emetimeve, shkarkimeve dhe humbjeve të të gjitha substancave dhe ndotësve prioritarë të renditur në Pjesën A të Shtojcës I të kësaj Direktive për çdo rreth pellgu lumor ose pjesë të një rreth pellgu lumor që shtrihet brenda territorit të tyre, duke përfshirë përqendrimit e tyre në sediment dhe biotë, sipas rastit dhe të sigurojë që monitorimi në ujërat sipërfaqësore të kryhet për vlerësimin e pajtueshmërisë.

Përveç kësaj, për përgatitjen e Planit të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore (PMPL) janë marrë parasysh një numër i madh i **Direktivave, politikave dhe rregulloreve shtesë.**

3.2.2 Legjislacioni kombëtar i ujërave

Kosova ka bërë disa përpjekje të rëndësishme në hartimin dhe nxjerrjen e ligjeve dhe udhëzimeve administrative për mbrojtjen e përgjithshme të mjedisit, menaxhimin e ujërave, mbrojtjen e natyrës,

energjinë, minierat, bujqësinë dhe pylltarinë; hartimin e standardeve mjedisore për efluentin e lëngshëm, si dhe standardet e cilësisë së ujit të pijshëm.

Objektivat afatgjata të Strategjisë së Mjedisit të Kosovës 2013-2022 janë:

- Reduktimi gradual i ndotjes, duke përfshirë degradimin dhe dëmtimin e mjedisit, dhe minimizimin ose ndalimin e atyre aktiviteteve ekonomike që janë të rrezikshme për shëndetin e njeriut dhe mjedisin;
- Mbrojtja e biodiversitetit dhe veprimet për ruajtjen e ekuilibrit të përgjithshëm ekologjik brenda Kosovës;
- Përdorimi racional dhe i qëndrueshëm i burimeve natyrore përfshirë tokën bujqësore;
- Mbrojtja e peizazheve të vlefshme natyrore, si parqet kombëtare dhe monumentet.

Strategjia përcakton objektivat për mbrojtjen e tokës/dheut si përgjegjësi kryesore e qeverisë për të plotësuar dhe harmonizuar legjislacionin e tokës me acquis-in e BE-së; për të parandaluar dhe reduktuar degradimin e mëtejshëm të tokës nga ndotësit dhe erozioni; angazhimi në koordinimin ndërinstytucional për mbrojtjen e tokës bujqësore; eliminimi i problemeve ekzistuese lidhur me administrimin e tokës; dhe përfshirja e OJQ-ve dhe e gjithë shoqërisë në mbrojtjen e tokës. Kjo strategji është një dokument qendror kombëtar i politikës mjedisore.

Në Ligjin nr. 03/L-025 për Mbrojtjen e Mjedisit ka dispozita për inspektoratin e mbrojtjes së mjedisit lidhur me mbikëqyrjen inspektuese të kushteve dhe mënyrave të veprimitarisë së subjekteve të mbikëqyrura dhe masave për mbrojtjen e mjedisit të përcaktuara me këtë ligj.

Në fushën e ujit, Kosova tashmë ka miratuar një pjesë të madhe të legjislacionit; legjislacioni dytësor i mëtejshëm është i nevojshëm për të plotësuar kornizën ligjore dhe për të transpozuar disa kërkesa të legjislacionit të Bashkimit Evropian. Një sërë pikash të legjislacionit dytësor në përputhje me Ligjin për Ujërat duhet të zhvillohen dhe shpallen.

Prioritetet afatshkurtra përfshijnë zbatimin e acquis të BE-së, integrimin e strukturave mjedisore të BE-së dhe përfshirjen e shqetësimeve mjedisore. Strategjitë sektoriale që përfshijnë objektivat mjedisore ose ato që kanë implikime për cilësinë mjedisore përfshijnë si në vijim:

- **Strategjia e Energjisë e Republikës së Kosovës (SKE) 2017–2026** është dokumenti strategjik kyç që identifikon nevojat e sektorit dhe rrugët e zhvillimit të sektorit. Prandaj, SKE 2017-2026 identifikon pesë objektiva strategjike dhe fusha të ndërhyrjes në sektorin e energjisë duke përfshirë sigurinë e furnizimit, integrimin e infrastrukturës së energjisë elektrike në tregun rajonal të energjisë, rritjen e kapaciteteve ekzistuese të sistemit termik dhe ndërtimin e kapaciteteve të reja, zhvillimin e infrastrukturës së gazit natyror dhe përmbushjen e objektivave dhe detyrimeve në efikasitetin e energjisë, burimet e ripërtëritshme të energjisë dhe mbrojtjen e mjedisit.
- **Strategjia për Zhvillimin e Sektorit të Energjisë deri në vitin 2030**
- **Strategjia e Ndryshimeve Klimatike 2019 – 2028**
- **Strategjia Industriale për Kosovën 2010–2013** ka ofruar bazën për ngritjen e cilësisë së politikës industriale. Ajo parasheh një rol më të madh për industrinë në kontributin e BPV-së, duke përfshirë eksportet dhe investimet.

- Dokumentet kryesore të politikave që i referohen integritit të objektivave mjedisore në bujqësi janë: **Strategjia Kombëtare e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural 2022-2028** e cila përputhet me politikat strategjike të Bashkimit Evropian për Politikën e Përbashkët Bujqësore (CAP) që synon zhvillimin e një konkurrence dhe sektori inovativ agro-rural i bazuar në njohuritë, teknologjinë dhe standardet moderne, duke ofruar produkte cilësore në tregun e brendshëm, rajon dhe BE, si dhe zhvillim të qëndrueshëm të burimeve natyrore dhe mjedisit, duke ofruar aktivitete ekonomike dhe mundësi punësimi, përfshirjen sociale dhe cilësinë e jetës për banorët në viset rurale; Plani i Zhvillimit Rural të **Bujqësisë (PZHRB) 2007-2013**, PZHRB aktuale **2014-2020**, **Plani Kombëtar i Veprimit për Mjedisin (PKVM) 2011-2015** dhe **Plani i Veprimit për Partneritetin Evropian të Kosovës 2012 (PVPEK)**. Plani për Bujqësi dhe Zhvillim Rural i Kosovës është një politikë ndërsektoriale që synon disa objektiva, si: të ardhura shtesë për fermerët dhe banorët ruralë, duke çuar në përmirësimin e standardeve të jetesës dhe kushteve të punës në zonat rurale; zhvillimi i qëndrueshëm rural dhe përmirësimi i cilësisë së jetës (përfshirë infrastrukturën) përmes promovimit të bujqësisë dhe aktiviteteve të tjera ekonomike që janë në harmoni me mjedisin; krijimi i mundësive të punësimit në zonat rurale, veçanërisht përmes diversifikimit rural; dhe harmonizimi i bujqësisë së Kosovës me atë të BE-së. Projekti i Kosovës për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (PBYHR) ka përgatitur një përditësim të **Kornizës së Menaxhimit Mjedisor dhe Social (KMMS)** nga viti 2017, më 29 prill 2021. Ky dokument ofron përditësimin për KMMS-në aktuale, që nga përditësimi i fundit i janarit 2017, në këto pjesë: (i) Lista e produkteve për mbrojtjen e bimëve të regjistruara, (ii) Statusi i legjislacionit primar dhe sekondar të Kosovës, lidhur me aktivitetet agro-mjedisore dhe sociale të PKZHRB-së; (iii) Lista e aktiviteteve që kërkojnë leje mjedisore komunale sipas 'Udhëzimit Administrativ (MMPH)-nr. 01/2017 për Lirimin nga Leja Mjedisore Komunale'.
- Politika e Zhvillimit Rural** me sfidat kryesore dhe objektivat strategjike për mbrojtjen e burimeve natyrore dhe mjedisit në zonat rurale, si dhe adresimin e çështjes së ndryshimeve klimatike duke arritur përdorimin e qëndrueshëm dhe efikas të tokës, menaxhimin e pyjeve dhe duke futur metoda të reja prodhimi bujqësor i cili do të ruajë mjedisin. Kosova ka miratuar parimet themelore të legjislacionit të BE-së në lidhje me ruajtjen e natyrës, mbrojtjen e ujit dhe ajrit.
- Strategjia Kombëtare e Zhvillimit të Kosovës 2016-2021 (SKZH)**, një strategji kombëtare shumësektoriale që synon të adresojë pengesat kryesore për zhvillimin e Kosovës. Strategjia bazohet në parimin se një nga pengesat kryesore për zhvillimin e qëndrueshëm ekonomik është bashkërendimi i politikave zhvillimore dhe proceseve institucionale, të identifikuar nga institucione të ndryshme kombëtare dhe ndërkombëtare. Për ta bërë bujqësinë dhe pylltarinë më produktive dhe më të qëndrueshme, strategjia përfshin masa të ndryshme si mbështetja e ndërhyrjeve në infrastrukturë që do të ndihmojnë në uljen e kostos së produkteve bujqësore, rritjen e produktivitetit dhe të ardhurave të fermave dhe lehtësimin e funksionimit të industrive agropërpunuese; racionalizimi i përdorimit të ujit dhe rritja e kapaciteteve prodhuese dhe shpërndarëse që do të sigurojnë që rritja e industrive të Kosovës dhe kërkesa për ujë të shkojnë paralelisht me rritjen e burimeve ujore në dispozicion.
- Dokumenti i Politikave dhe Strategjisë së Kosovës për Zhvillimin e Sektorit të Pylltarisë 2010–2020** synon të përmirësojë kapacitetin për t'u marrë me çështjet mjedisore që kanë të bëjnë me pylltarinë, të rrisë kapacitetin e institucioneve të Kosovës për të zbatuar dhe monitoruar planet e veprimit të biodiversitetit dhe krijimin dhe menaxhimin e zonave të mbrojtura në përputhje me qëllimet kombëtare dhe marrëveshjet ndërkombëtare.

- Korniza ligjore për kontrollin e impianteve, aktivitetet e të cilave mund të shkaktojnë emetime që ndotin ajrin, ujin dhe tokën, janë të detyruara të marrin leje mjedisore të integruara, sipas **Ligjit për Parandalimin e Integruar të Ndotjes dhe Kontrollin**. Në mënyrë të ngjashme, kërkohet që ato të ri-lejohen pas modifikimit ose rindërtimit. Përveç LPINK-së, ligji për mbrojtjen e ajrit mbulon një pjesë të kornizës legislative për kontrollin e ndotjes nga të gjitha burimet e ndotjes së ajrit. Përcaktohen kushtet e integruara, për të mbrojtur më mirë mjedisin, për të parandaluar dhe eliminuar sa më shumë ndotje, kryesisht nga burimi i tij dhe për të siguruar menaxhimin e burimeve natyrore, kontrollin e ndotjes dhe krijimin e një ekuilibri të qëndrueshëm midis veprimtarisë njerëzore dhe zhvillimit socio-ekonomik në nga njëra anë, dhe të mirat natyrore dhe kapaciteti rigjenerues i natyrës nga ana tjetër. Impiantet ku kërkohen kushte të integruara me një leje mjedisore të integruar, përcaktohen në Ligjin nr. 03/L-043 për Parandalimin e Integruar të Ndotjes dhe Kontrollin, i miratuar më 26.03.2009, si dhe disa ligje të tjera⁸.
- **Strategjia e Kosovës për Miniera 2012–2025** përshkruan në Objektivin IV.1, “zbutjen e problemeve të kaluara mjedisore”. Çështja e trashëgimisë mjedisore është përcaktuar si më poshtë: “Procesi i menaxhimit të mjedisit duhet të dallojë detyrimet mjedisore të trashëguara dhe ndikimet aktuale mjedisore të krijuara nga aktivitetet minerare aktuale dhe të ardhshme. E para është zakonisht një barrë për shoqërinë, pasi autorët e tyre nuk mund të identifikohen në mënyrë adekuate.”
- **Strategjia e Ujërave të Kosovës 2017-2036** është një nga dokumentet kryesore të planifikimit të burimeve ujore në Republikën e Kosovës. Ky dokument është obligim ligjor në përputhje me Ligjin nr. 04/L-147, neni 31. Ai do t'i shërbejë qeverisë për të adresuar dhe udhëhequr zhvillimet politike, operative dhe investuese në sektorin e ujit për periudhën 20-vjeçare. Qëllimi i Strategjisë është të ofrojë një zhvillim të integruar dhe të qëndrueshëm të sektorit të ujit duke plotësuar nevojat e mëposhtme: furnizimi me ujë të pijshëm; ujë për prodhimin e ushqimit; ujë për ujitje të tokave bujqësore; ujë për industri; sport dhe rekreacion; dhe prodhimin e energjisë elektrike.
- **Strategjia e Menaxhimit të Mbeturinave 2.0 (2017-2021)**. Strategjia përcakton objektiva strategjike, objektiva specifike, objektiva dhe tregues për sektorin e menaxhimit dhe riciklimit të mbeturinave, për një periudhë 10-vjeçare nga 2019-2028 dhe përfshin një plan veprimi 3-vjeçar nga 2020-2022. Strategjia synon të adresojë mangësitë dhe kufizimet aktuale në sektorin e menaxhimit të mbeturinave në shtyrjen e Kosovës përpara drejt potencialeve ekonomike evropiane dhe standardeve të jetesës.
- **Ligji nr. 04/L-060 për Mbetjet** transponon acquis-in evropian për menaxhimin e mbeturinave dhe ofron një kornizë gjithëpërfshirëse për zhvillimin e sektorit të menaxhimit të mbeturinave. Ai ofron përkufizimet, parimet, qëllimin, kornizën e planifikimit strategjik, përgjegjësitë e palëve të ndryshme të interesuara dhe kërkesat për secilën fazë në zinxhirin e menaxhimit të mbeturinave për lloje të ndryshme mbetjesh.
- **Strategjia e Zhvillimit të Sektorit Privat**, një strategji e re e cila ofron një qasje më strategjike për të punuar me donatorët.

Baza ligjore që rregullon aktualisht **sektorin e menaxhimit të ujërave** përbëhet nga legjislacioni primar i mëposhtëm.

⁸Janë rreth 30 instalime në Kosovë që do t'i nënshtrohen LPINK-së.

- **Ligji nr. 04/L-147 për Ujërat e Kosovës** i miratuar nga Kuvendi i Kosovës më 19.03.2013, duke shfuqizuar Ligjin nr. 2004/24 për ujërat, i shpallur me Dekretin e Presidentit nr. DL-011-2013 të datës 5 prill 2013 dhe publikuar në Gazetën Zyrtare të datës 29 prill 2013. Qëllimet e këtij ligji përfshijnë:
 - Të sigurojë zhvillimin dhe përdorimin e qëndrueshëm të burimeve ujore, të cilat janë thelbësore për shëndetin publik, mbrojtjen e mjedisit dhe zhvillimin social-ekonomik të Kosovës;
 - Të përcaktojë procedurat dhe udhëzimet për shpërndarjen optimale të burimeve ujore në bazë të përdorimit dhe qëllimit;
 - Të sigurojë mbrojtjen e burimeve ujore nga ndotja, mbipërdorimi dhe keqpërdorimi;
 - Të vendosë kornizën institucionale për administrimin e burimeve ujore.

Ligji nr. 04/L-147 për Ujërat, si instrumenti kryesor i transpozimit të legjislacionit të BE-së për ujërat në Kosovë, inkorporon disa nga parimet kryesore për arritjen e menaxhimit të qëndrueshëm të ujit, siç janë parimi ndotësi paguan ose parimi përfituesi paguan, parimet e parandalimit dhe parimi i integritetit. Ai përfshin dispozita të cilat janë të harmonizuara, pjesërisht dhe jo të harmonizuara me direktivat e BE-së në lidhje me ujin, të tilla si Direktiva Kornizë e Ujërave (DKU), Direktiva e Trajtitimit të Ujërave të Zeza Urbane (DTUZU), Direktiva e Ujit të Pijshëm (DUP), Direktiva për Përmbytjet (DP), Direktiva për Nitratet (ND), Direktiva e Standardeve të Cilësisë së Mjedisit (DSCM), dhe Direktiva për Ujërat e Banjës (DUB).

- **Ligji nr. 05/L-042 për Rregullimin e Shërbimeve të Ujit.** Ky ligj është shpallur me Dekret të Presidentit të Republikës së Kosovës nr. DL-001-2016, më 05.01.2016. Ai përfaqëson legjislacionin primar i cili ofron autorizimet, përgjegjësitë dhe mandatin për rregullimin e shërbimeve të ujit në Kosovë të ARRU-së. Gjithashtu, me këtë ligj janë paraparë edhe përgjegjësitë dhe mandati i drejtorit, kryetarit të Komisionit shqyrtues, dispozitat ndëshkuese etj. Në kornizë të këtij ligji ka edhe akte nënligjore si aktet nënligjore – Rregullore – të cilat në mënyrë specifike përcaktojnë fushat specifike të përgjegjësive sipas mandatit të ARRU-së, si:
 - Rregulli nr. 04/2016 për inspektimin e pajtueshmërisë me obligimet rregullative nga ofruesit e licencuar të shërbimeve të ujit në Kosovë,
 - Rregulli nr. 05/2016 për licencimin e ofruesve të shërbimeve të ujit në Kosovë,
 - Rregulli nr.06/2016 për shkyçjen e shërbimit të ujit nga ujësjellësit në Kosovë, dhe
 - Rregullorja nr. 09/2019 për zgjidhjen e ankesave të klientëve
- **Ligji nr. 02/L-78 për Shëndetin Publik.** Ky ligj përcakton institucionet përgjegjëse për zbatimin e politikave shëndetësore dhe përcakton detyrat e Institutit Kombëtar të Shëndetit Publik, të cilat ndër të tjera përfshijnë monitorimin e cilësisë së ujit të pijshëm.
- **Ligji nr. 02/L-79 për Veprimtaritë Hidrometeorologjike** – me qëllim rregullimin e aktiviteteve hidro-meteorologjike dhe mënyrën e zhvillimit të tyre.
- **Ligji Nr. 03/L-086 për Aktivitetet e Ofruesve të Shërbimeve të Ujit, Ujërave të Zeza dhe Mbeturinave** - Është një ligj i rëndësishëm që themelon Zyrën Rregullatore për Ujë dhe Mbeturina (ZRRUM) dhe përbën kornizën ligjore për rregullimin ekonomik të kompanive publike që ofrojnë ujë dhe mbeturina. shërbimet e ujërave të zeza.

- **Ligji nr. 03/L-198, për Ujitjen e Tokave Bujqësore, për ndryshimin e Ligjit nr. 02/L-9 nga 23 mars 2005.** Ky ligj rregullon organizimin dhe administrimin e ujitjes dhe kullimit të tokës bujqësore në Kosovë; autoritetin dhe ndarjen e përgjegjësi të subjekteve të ujitjes dhe kullimit; formimi dhe regjistrimi i kompanive të ujitjes; organizimi i shoqatave dhe federatave të përdoruesve të ujit për vaditje; tarifat e ujitjes; funksionimi i shoqatave; dhe të tjera që lidhen me ujitjen dhe kullimin.
- **Ligji nr. 2003/20 (2003) për Pesticidet,** me qëllim të rregullimit të prodhimit, importit, eksportit, shpërndarjes, shitjes dhe përdorimit të pesticideve në Kosovë.
- **Ligji nr. 04/L-111 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit nr. 03/L-087 për Ndërmarrjet Publike.**
- **Ligji Nr. 03/L-087 për Ndërmarrjet Publike (NP)** ka hyrë në fuqi më 15 qershor 2008. Ligji përcakton një kornizë rregullative për NP-të qendrore dhe lokale, duke i vendosur ato nën autoritetin e përgjithshëm të qeverisë së Kosovës ose komunave përkatëse. Ligji është plotësuar me Rregulloren nr. 02/2013 për kriteret për themelimin e ndërmarrjeve publike lokale. Ligji nr. 03/L-087 për Ndërmarrjet Publike është ndryshuar në prill të vitit 2012 përmes Ligjit nr. 04/L-111 për Ndërmarrjet Publike. Ky ligj solli dispozita të reja, riformuloi dhe revokoi disa të tjera të ligjit të mëparshëm për NP-të. Dispozitat e reja të prezantuara u referohen të drejtave të komunave të njësisë së politikave dhe monitorimit të NP-ve për të themeluar ndërmarrje lokale në pronësi publike në përputhje me kriteret e përcaktuara me akt nënligjor të Qeverisë. Kriteret duhet të përfshijnë kërkesa të arsyeshme për qëndrueshmërinë operative dhe financiare.

Ligji i ndryshuar ka marrë parasysh përfaqësimin më të madh të komunave të ndërmarrjeve publike; si dhe ky ligj ka lënë mundësinë për themelimin e ndërmarrjeve publike lokale. Në përputhje me këto ndryshime, ndryshimet në Ligjin për Ndërmarrjet Publike, Qeveria edhe në vitin 2012, ka nxjerrë 'Rregullin nr. 02/2013 për themelimin e ndërmarrjeve publike lokale dhe pjesëmarrjes së komunave në Bordet e Drejtorëve të Kompanive Rajonale të Ujërave. Me këtë rregullore është paraparë që në Bordet e Drejtorëve të secilës KRU, së paku gjysma e drejtorëve të nominohen dhe të zgjidhen si kandidatë nga komunat që ofrojnë shërbime për KRU-të.

Sipas Ligjit nr. 2004/41të shfuqizuar për Ujërat, një numër prej 22 aktesh nënligjore duhej të nxirreshin pas 24 muajsh nga hyrja në fuqi e tij. Tabela 5 jep një pasqyrë të përpunimit dhe miratimit të legjislacionit dytësor të ujit.

Tabela 5. Statusi i legjislacionit dytësor për ujërat sipas Ligjit për Ujërat

Nr.	Udhëzimet administrative dhe neni i referuar në Ligjin për Ujërat	Statusi
1.	Neni 8 "Aktivi i ujit artificial"	Lëshuar
2.	Neni 20 - Themelimi i Institutit të Ujërave të Kosovës	Për t'u lëshuar
3.	Neni 22 - Detyrat dhe përgjegjësitë e autoritetit të pellgut lumor	Lëshuar
4.	Neni 31 - Dokumentet thelbësore të planifikimit të Strategjisë Kombëtare të Ujit	Lëshuar
5.	Neni 34 - Programi i masave	Për t'u lëshuar
6.	Neni 42 - Digat dhe depozitat	Lëshuar
7.	Neni 47 - Programi i mbrojtjes së veprimeve të dëmshme ujore	Lëshuar
8.	Neni 48 - Mbrojtja e bregdetit dhe akumulimi i rrjedhës së ujit	Lëshuar

9.	Neni 54 - Shpallja e zonës erozive	Lëshuar
10.	Neni 58 - Klasifikimi i trupave ujorë sipërfaqësorë	Lëshuar
11.	Neni 59 - Klasifikimi i trupave ujorë nëntokësorë	Lëshuar
12.	Neni 60 - Shkarkimi i ujërave të zeza	Lëshuar
13.	Neni 65 - Mbajtja e pranueshme ekologjike	Lëshuar
14.	Neni 66 - Zonat e mbrojtura nga uji	Lëshuar (UA nr. 28/2014). Është finalizuar një qasje zbatimi për Strategjinë për zonat e mbrojtjes së burimeve ujore
15.	Neni 66 - Përcaktimi i kriterëve për zonat e mbrojtura për qëllime strategjike	Lëshuar
16.	Neni 68 - Zona e larjes	Lëshuar
17.	Neni 71 - Procedurat për dhënien e lejes ujore	Lëshuar (UA nr. 63/2005). Është në proces rishikimi
18.	Neni 72 - Leja ujore	Lëshuar UA nr. 30/2018
19.	Neni 81 - Sistemi Informativ i Ujit	Lëshuar
20.	Neni 92 - Përcaktimi i pagesës për shërbimet e ujit	Lëshuar (UA 02/2016). Është në proces rishikimi.
21.	Neni 95 – Inspektorati i Ujërave	Lëshuar

Në mënyrë kronologjike, Kosova ka zbatuar Strategjinë për Mbrojtjen e Mjedisit dhe Zhvillimin e Qëndrueshëm 2005-2015 dhe Planin e Veprimit të Kosovës për Mjedis 2006-2010. Strategjia është rishikuar në vitin 2011 dhe është zëvendësuar me draft Strategjinë 2013-2022 dhe Planin e Veprimit për periudhën 2013-2017.

Strategjia e re Shtetërore e Ujërave (2017-2036) është miratuar nga Kuvendi më 30 maj 2018 dhe Plani i Veprimit dhe Investimeve për Ujërat është finalizuar në vitin 2020.

3.2.3 Statusi i transpozimit të legjislacionit të ujit

Si një kandidate potenciale për në BE, Kosova po bën përpjekje të konsiderueshme për t'u përafuar me *acquis-in* mjedisor, të përcaktuar në Kapitullin 27: "Mjedi dhe ndryshimet klimatike"⁹.

Përafrimi i legjislacionit mjedisor të BE-së është një parakusht i anëtarësimit në Bashkimin Evropian:

"Politika mjedisore e BE-së synon të promovojë zhvillimin e qëndrueshëm dhe të mbrojtë mjedisin për brezat e tanishëm dhe të ardhshëm. Ajo bazohet në veprimet parandaluese, parimi ndotësi paguan, luftimi i dëmit mjedisor në burim, përgjegjësia e përbashkët dhe integrimi i mbrojtjes së mjedisit në politikat e tjera të BE-së. *Acquis-i* përfshin mbi 200 akte kryesore ligjore që mbulojnë legjislacionin horizontal, cilësinë e ujit dhe ajrit, menaxhimin e mbeturinave, mbrojtjen e natyrës, kontrollin e ndotjes industriale dhe menaxhimin e rrezikut, kimikatet dhe organizmat e modifikuar gjenetikisht (OMGJ), zhurmën dhe pylltarinë. Pajtueshmëria me *acquis-in* kërkon investime të konsiderueshme. Një

⁹ http://KE.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/chapters-of-the-acquis/index_en.htm

administratë e fortë dhe e pajisur mirë në nivel kombëtar dhe lokal është parakusht për zbatimin dhe zbatimin e acquis-it mjedisor”.

Procesi i përafrimit përfshin tre hapa: (i) transpozimin (e ligjeve, rregullave dhe procedurave kombëtare), (ii) zbatimin nëpërmjet autoriteteve kompetente, dhe (iii) zbatimin për sigurimin e mekanizmave të kërkuar për inspektimin, kontrollin, zbatimin e gjobave dhe dënimeve, sipas rastit, për të siguruar respektimin dhe zbatimin me legjislacionin kombëtar të miratuar.

Disa direktiva janë ende në një fazë të hershme të transpozimit; është bërë progres i rëndësishëm me miratimin e Ligjit të ri për Ujërat, por ende është i nevojshëm progres i mëtejshëm për të përfunduar transpozimin përmes përpunimit ose përshtatjes së disa udhëzimeve administrative (UA).

Ashtu si shtetet e tjera anëtare të BE-së, **Kosova mund të marrë periudha tranzicioni për investime në infrastrukturën mjedisore të cilat paraqesin barrën më të madhe të kostos. Këto investime janë të lidhura me direktivat e investimeve të rënda si Direktiva e Trajtimit të Ujërave të Zeza Urbane (91/271/KEE), Direktiva e Emetimeve Industriale (2010/75/BE) dhe Direktiva e Deponive (1999/31/KE), ndër të tjera.**

Tabela 6 ofron një pasqyrë të përmblëdhur të mangësive me të cilat ballafaqohet Kosova në rrugën e saj drejt harmonizimit të legjislacionit të BE-së në lidhje me ujin dhe mbeturinat.

Tabela 6. Vlerëson nivelet e transpozimit të Direktivave të BE-së në Sektorin e Ujit dhe Mbeturinave (2019/2020)

Direktiva/Legjislacioni i BE-së	Transpozimi (2021)	Statusi në lidhje me legjislacionin kombëtar të transpozuar dhe legjislacionin e Kosovës
<p>Direktiva për ujërat e banjës (2006/7/KE) (DB)</p> <p>Direktiva nr. 2006/7/KE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 15.02.2006 në lidhje me menaxhimin e cilësisë së ujërave të larjes dhe shfuqizimin e Direktivës nr. 76/160/KEE, i ndryshuar me Rregulloren nr. 2009.</p>	<p>80%</p>	<p>TRANSPOZUAR PJESËRISHT</p> <p>Transpozimi i Direktivës për Ujërat e Banjës sigurohet përmes dispozitës së Ligjit nr. 04/L-147/2013 për Ujërat, dhe Udhëzimit Administrativ nr. 20/2015 për kriteret për zonat e banjës. Transpozimi nuk është i plotë.</p> <p><u>Ligji nr. 04/L-147/2013 për Ujërat: Nenet 10, 62 dhe 68 duhet të ndryshohen. Gjithashtu, nëse ndryshimet e tjera të zbatuara në Ligjin për Ujërat do të mbulojnë ujërat e banjës, këto modifikime duhet të integrohen në tekstin përfundimtar të ligjit.</u></p> <p><u>Neni 34 “Programi i masave” përcakton se programi i masave do të përfshijë “masa të parashikuara për ujërat rekreative dhe për larje”.</u></p> <p><u>Udhëzimi Administrativ nr. 20/2015 për kriteret për zonat e banjës: Dispozitat e këtij UA mund të konsiderohen se janë në përputhje me Direktivën për Ujërat e Banjës.</u></p> <p>UA plotësuese kërkohen për të mbuluar kërkesat e mëposhtme të BWD:</p> <p><u>Neni 3, 9:</u> Krijimi i sistemit të monitorimit. Krijimi i kalendarit të monitorimit. Nuk ka legjislacion të zbatueshëm që përshkruan në mënyrë të integruar mënyrën e monitorimit të cilësisë së ujërave të larjes, menaxhimit dhe informimit publik.</p> <p><u>Neni 4:</u> Krijimi i një sistemi për vlerësimin e cilësisë së ujërave të larjes</p> <p><u>Neni 7:</u> Përgatitja e masave të menaxhimit në rast rrethanash të jashtëzakonshme</p> <p><u>Neni 10:</u> Sigurimi i bashkëpunimit ndërkuftar</p> <p><u>Neni 12:</u> Informimi i publikut</p> <p><u>Neni 13:</u> Raportimi në KE.</p>
<p>Direktiva për ujërat nëntokësore (2006/118/KE) (UN)</p> <p>Direktiva nr. 2006/118/KE e Parlamentit</p>	<p>60%</p>	<p>TRANSPOZUAR PJESËRISHT.</p> <p>Janë specifikuar kërkesat që janë transpozuar pjesërisht. Pjesa e mbetur nuk janë transpozuar</p>

<p>Evropian dhe e Këshillit e datës 12.12.2006 për mbrojtjen e ujërave nëntokësore nga ndotja dhe përkeqësimi”.</p>		<p>ende.</p> <p>Kërkesat nga Direktiva e Komisionit 2014/80/BE e datës 20 qershor 2014 që ndryshon Shtojcën II¹⁰ të Direktivës 2006/118/KE të Parlamentit Evropian dhe Këshillit për mbrojtjen e ujërave nëntokësore nga ndotja dhe përkeqësimi në lidhje me listën e vëzhgimit për ndotësit e ujërave nëntokësore.</p>
<p>Direktiva për standardet e cilësisë së mjedisit (2008/105/KE) (DSCM)</p> <p>Direktiva 2008/105/KE e datës 16 dhjetor 2008 mbi standardet e cilësisë së mjedisit në fushën e politikës së ujit të ndryshuar nga Direktiva 2013/39/BE “që ndryshon Direktivat 2000/60/KE dhe 2008/105/KE sa u përket substancave prioritare në këtë fushë të politikës së ujit”.</p>	<p>60%</p>	<p>TRANSPOZUAR PJESËRISHT.</p> <p>Kërkesat e mëposhtme duhet të transpozohen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Përcaktimi i vlerave të pragut duke marrë parasysh origjinën e ndotësve, shfaqjen e tyre të mundshme natyrore, toksikologjinë dhe tendencën e tyre të shpërndarjes, qëndrueshmërinë dhe potencialin e tyre të bioakumulimit. • Standardet e cilësisë së ujërave nëntokësore siç referohen në Shtojcën I të DKU-së të standardit të cilësisë së mjedisit (vlerat e pragut) në ujë, sediment ose biotë. • Shtojca I - Standardet e cilësisë së ujërave nëntokësore janë transpozuar pjesërisht (SCM për nitratat dhe pesticidet janë transpozuar plotësisht), por pikat 2 dhe 3 të shtojcës nuk janë transpozuar. <p>Nenet 36 dhe 37 të Ligjit për mjedisin jetësor thonë se Qeveria me akte të veçanta do të përcaktojë standardet e shkarkimeve dhe cilësinë e mjedisit, përkatësisht vlerat kufitare të shkarkimeve. Direktiva duhet të transpozohet plotësisht me afate të përshtatshme.</p> <p>Inventarët e shkarkimeve, emetimeve dhe humbjeve të substancave prioritare duhet të përfundojnë, në përputhje me Direktivën SCM. Tashmë janë ndërmarrë disa përpjekje për përgatitjen e inventarit të emetimeve. Direktiva 2013/39/BE vërteton kriteret për "statusin (të mirë) kimik" të trupave ujorë sipërfaqësorë, duke ofruar si listën me 'Substancat prioritare dhe disa ndotës të tjerë' si dhe standardet e tyre të cilësisë mjedisore.</p>
<p>Direktiva për përmbytjet (2007/60/KE) (DP) Direktiva nr. 2007/60/KE e datës 23 tetor 2007 mbi vlerësimin dhe</p>	<p>80%</p>	<p>TRANSPOZUAR PJESËRISHT</p> <p>Ligji nr. 04/L-147/2013 për Ujërat, Kreu VIII - Rregullimi dhe kontrolli i ujërave, neni. 45–57.</p>

¹⁰Shtojca II: Vlerat kufitare për ndotësit e ujërave nëntokësore dhe treguesit e ndotjes

<p>menaxhimin e rreziqeve nga përmbytjet</p>		<p>Ka një progres të konsiderueshëm drejt transpozimit të FD në Kosovë, përmes Ligjit 04/L-147/2013 për Ujërat, dhe veçanërisht përmes Udhëzimit Administrativ nr. 19/2015 për mbrojtjen nga veprimet e dëmshme të ujit.</p> <p>Vlerësohet se Udhëzimi Administrativ Nr. 19/2015 për mbrojtjen nga veprimet e dëmshme të ujit është në harmoni të plotë me Direktivën për Përmbytjet.</p>
<p>Direktiva e nitrateve 91/676/KEE (DN)</p> <p>Direktiva e Këshillit nr. 91/676/KEE e datës 12.12.1991 për mbrojtjen e ujërave nga ndotja e shkaktuar nga nitratet nga burimet bujqësore, e ndryshuar nga Rregulloret nr. 1882/2003/KE dhe 1137/2008/KE;</p>	<p>40%</p>	<p>TRANSPOZUAR PJESËRISHT:</p> <p>Vetëm disa nene të Direktivës janë transpozuar: përmes Ligjit 04/L147 për Ujërat në lidhje me përdorimin e ujit për bujqësi (nenet 27 dhe 28), shkarkimet e ujërave të zeza nga bujqësia (neni 60), Ndalimi i plehërimit dhe përdorimit të preparateve kimike (neni 61) dhe neni 76 për ndërprerjen e lejes ujore.</p> <p>Kapitulli IX - Mbrojtja e Ujit neni 61 Ligjit nr. 04/L-147/2013 për Ujërat rregullon ndalimin e plehërimit dhe përdorimit të preparateve kimike. Ligji aktual për ujërat plotësohet me akt nënligjor që do të shërbejë për të përfunduar transpozimin.</p> <p>Direktiva e nitrateve është nën përgjegjësinë e Ministrisë së Bujqësisë (Ligji për blegtorinë 2004/33, Ligji për plehrat 2003/10 dhe udhëzimi administrativ për cilësinë e plehrave 10/2006). Udhëzimi Administrativ nr. 16/2012 për cilësinë e ujit për konsum njerëzor, parashikon kriteret për identifikimin e ujërave të referuara në nenin 3(1) të Direktivës së Nitrateve. Në përputhje me kriteret në Shtojcën I, një SHA duhet të identifikojë ato ujëra të prekura nga ndotja ose që mund të ndikohen nga ndotja nëse nuk ndërmerren veprime në përputhje me Nenin. 5. Kërkesa për të krijuar një kod ose kode të praktikës së mirë bujqësore, që do të zbatohet nga fermerët në baza vullnetare, e cila duhet të përmbajë dispozita që mbulojnë të paktën pikat e përmendura në Shtojcën II A të Direktivës së Nitrateve, është transpozuar nëpërmjet Ligjit nr. 03/L-098 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural, i shpallur me Dekretin nr. DL-015-2009, 01.07.2009. Ky ligj është ndryshuar dhe plotësuar me Ligjin nr. 04/L-090 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit nr. 03/L-098 për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural, 13 shtator 2012 i shpallur me Dekretin nr. DL-044-2012, datë 28.09.2012</p> <p>Disa nene duhet të përditësohen sipas Ligjit nr. 04/L147 për Ujërat:</p>

	<p><u>Neni 6</u> - Mbi zbatimin e <u>parimit të integritimit</u> - të merret parasysh konsumi i njeriut për ujin e pijshëm dhe përgatitjen e ushqimit, bujqësinë, industrinë dhe teknologjinë dhe nevoja të tjera</p> <p><u>Neni 28</u> - <u>Përparësitë e përdorimit të ujit</u>: nëse ka më shumë se një kërkesë për shfrytëzimin e ujit nga i njëjti trup uJOR, për të cilin nuk është lëshuar leja për shfrytëzimin e ujit, leja e përdorimit të ujit jepet sipas prioriteteve të mëposhtme: (i) për furnizimin e popullsisë. me ujë të pijshëm, përgatitje ushqimore dhe ujë të pijshëm për blegtori; (ii) për nevojat e bujqësisë.</p> <p>Kosova duhet të krijojë <u>bazën ligjore për përcaktimin e zonave të cënueshme nga lëndët ushqyese (ZCN)</u>. Në zonat e përcaktuara vulnerabël, paralelisht duhet të bëhet inventarizimi i fermave dhe tokës bujqësore.</p> <p>Sipas Ligjit për Tokën Bujqësore, neni 20 “Mbrojtja e tokës nga ndotja”, neni 21 “Monitorimi i tokës bujqësore”, neni 22 “Kontrolli i pjellorisë së tokës bujqësore”, përcakton se Ministria e Bujqësisë dhe Pylltarisë përcakton procedurat me një akt shtesë për mbrojtjen, ruajtjen dhe përmirësimin e karakteristikave kimike, fizike dhe biologjike të tokës bujqësore të kultivueshme dhe sigurimin e përdorimit të duhur të plehrave minerale.</p>
--	---

<p>Direktiva për trajtimin e ujërave të zeza urbane (DTUZU) - Direktiva e Këshillit nr. 91/271/KEE e datës 21.05.1991 lidhur me "trajtimin e ujërave të zeza urbane" e ndryshuar nga Direktiva nr. 98/15/KE dhe Rregullorja 1882/2003/KE dhe Rregullorja 117 /2008/KE;</p>	<p>100%</p>	<p>TRANSPOZUAR:</p> <p>Ligji nr. 04/L- 147/2013për Ujërat, neni 60 përcakton se Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor me akt nënligjor do të përcaktojë kushtet, metodat, parametrat dhe vlerat kufitare të shkarkimit të ujërave të zeza në rrjetin publik të kanalizimit dhe marrësit.</p> <p>Bazuar në nenin 46 të Ligjit për Ujërat 2004 i shfuqizuar me Ligjin nr. 04/L-147/2013për Ujërat, është nxjerrë UA për vlerat kufitare të efluenteve që shkarkohen në trupat ujorë dhe sistemet e kanalizimeve nr. 30/2014. UA përmban shumë nga dispozitat e DTUZU dhe për më tepër vendos vlerat kufitare të emetimeve (VKE) për një sërë parametrash të tjerë duke përfshirë substanca të rrezikshme. Dispozitat e monitorimit dhe vlerësimit të pajtueshmërisë janë zbatuar dhe hapi tjetër në lidhje me Planin Specifik të Zbatimit të Direktivës (PSZD) duhet të zhvillohet. UA 30/2014 duhet të ndryshohet dhe harmonizohet me ligjin më të fundit të rregulluar për ujërat dhe legjislacionin përkatës mjedisor, në lidhje me vendosjen e KLV-së dhe objektivit afatgjatë të DKU për arritjen e statusit të mirë për trupat ujorë sipërfaqësorë dhe nëntokësorë.</p>
<p>Direktiva Kornizë e Ujërave (DKU)- Direktiva nr. 2000/60/KE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 23.10.2000 “për krijimin e një kornize për veprimin e Komunitetit në fushën e politikës ujore”, ndryshuar me vendimin nr. 2455/ 2001/KE dhe Direktivat nr. 2008/32/KE, 2008/105/KE dhe 2009/31/KE.</p>	<p>80%</p>	<p>TRANSPOZUAR PJESËRISHT</p> <p>Disa dispozita të Ligjit nr. 04/L- 147/2013 për Ujërat janë harmonizuar me DKU-në. Transpozimi i plotë do të arrihet përmes një numri të madh të UA-ve, të cilat përfshijnë shumë të përpunuara tashmë.</p>
<p>Direktiva e Ujit të Pijshëm (DUP) - Direktiva e Këshillit nr. 98/83/KE e datës 03.11.1998 “për cilësinë e ujit të destinuar për konsum njerëzor”, e ndryshuar nga Rregulloret nr.</p>	<p>80%</p>	<p>TRANSPOZUAR PJESËRISHT:</p> <p>Zbatimi i Direktivës është në kompetencë të Ministrisë së Shëndetësisë. Cilësia e ujit të destinuar për konsum njerëzor rregullohet me UA nr. 16/2012. Zbatimi i Udhëzimit Administrativ për DAK është paraparë nën përgjegjësinë e Ministrisë së Shëndetësisë duke u bashkuar me IKSHPK-në në</p>

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

1882/2003/LE dhe 596/2009/KE.		përputhje me kërkesat e neneve 4 dhe 7 të Ligjit të Kosovës për Shëndetin Publik 2007/02 L78.
2008/98/KE Kuadri i Mbeturinave	80%	Ligji për Mbeturina (nr. 04/L-060)
86/278/KEE Llumi i Ujërave të Zeza	100%	UA nr. 29/2014 për menaxhimin e llumit me trajtimin e ujërave të ndotura
96/59/KE PCB/PCT	100%	UA nr. 05/2015 për menaxhimin e bifenileve dhe trifenileve të poliklorinuara dhe mbeturinave nga PCB dhe PCT
1999/31/KE Deponitë	100%	UA nr. 08/2017 për menaxhimin e deponive të mbeturinave
2006/21/KE Mbetjet e Minierave	100%	UA për menaxhimin e mbeturinave nga industria nxjerrëse dhe minierat; nr. 21/2014
2001/42/KE SEA	100%	Ligji për Vlerësimin Strategjik Mjedisor (Ligji nr. 03/L – 230)
2004/35/KE Përgjegjësia Mjedisore	80%	Ligji për Mbrojtjen e Mjedisit, nr. 03/L-025
2008/99/KE Krimi Mjedisor	50%	Transpozuar pjesërisht në Kodin Penal të Kosovës nr. 2003/25 – Kapitulli 24. Transpozimi i plotë mbetet i planifikuar
2010/75/BE Direktiva e Emetimeve Industriale DEI	100%	Ligji nr. 03/L-043 për PKIN, UA për rregullat dhe standardet e shkarkimeve në ajër nga burimet stacionare të ndotjes nr. 06/2007, UA i QK nr. 11/2018 për vlerat e kufizuara të shkarkimeve të materialeve të ndotura në tokë Ligjin për Mbetjet dhe Ligjin për Mbrojtjen e Mjedisit
2012/182/BE Seveso III	30%	UA nr. 10/2011-MMPH “për parandalimin e aksidenteve sasiore me substanca të rrezikshme”
2004/42/KE VOCs nga Bojrat dhe Verniqet	30%	Ligji nr. 03/L-043 për PKIN, UA për rregullat dhe standardet e shkarkimeve në ajër nga burimet stacionare të ndotjes nr. 06/2007, Ligji për Mbeturina dhe Ligji për Mbrojtjen e Mjedisit
87/217/KEE Azbesti	90%	UA për menaxhimin e mbeturinave që përmbajnë azbest; nr. 22/2015

3.3 KORNIZA INSTITUCIONALE

Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës (MMPHI) – ish Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor¹¹ (MMPH) e Kosovës koordinon aktivitetet në fushën e mbrojtjes së mjedisit me qëllim të promovimit të zhvillimit koherent të politikave për mbrojtjen e mjedisit, duke siguruar të informacionit për gjendjen e mjedisit, duke vendosur parakushte për shfrytëzimin racional, mbrojtjen dhe restaurimin e burimeve natyrore, harton norma dhe standarde dhe nxjerr udhëzime në fushën e mbrojtjes së mjedisit duke pasur parasysh standardet ndërkombëtare, monitoron zbatimin e këtyre standardeve, sipas rastit, duke kryer inspektime dhe shërbime të tjera, merr pjesë në zhvillimin dhe zbatimin e fushatave të informimit publik dhe skemave të tjera promovuese për rritjen e ndërgjegjësimit të publikut në përputhje me standardet e mbrojtjes së mjedisit.

Detyrat dhe përgjegjësitë e MMPHI-së janë të përcaktuara në Shtojcën 13 të Rregullores së Qeverisë nr. 02/2011 për Fushat e Përgjegjësisë Administrative të Zyrës së Kryeministrit dhe Ministrive, dhe legjislacionin përkatës në fuqi. Ky udhëzim i ri administrativ është veçanërisht i rëndësishëm pasi i transferon kompetencat që i ishin caktuar fillimisht Departamentit të Ujit tek Autoriteti Rregullativ të Pellgjeve Lumore (ARPL) dhe Divizioni i Ujërave nën Departamentin e Mbrojtjes së Mjedisit dhe Ujërave.

Në përputhje me ligjet e lartpërmendura, roli i MMPHI-së është të zhvillojë, koordinojë, monitorojë dhe mbikëqyrë sektorin e mbrojtjes së mjedisit, menaxhimin e burimeve ujore, strehimin dhe ndërtimin dhe planifikimin hapësinor.

Për kryerjen e funksioneve të saj, MMPHI ka ngritur departamente, institute dhe **Agjencinë për Mbrojtjen e Mjedisit (AMMK)**, si më poshtë: **Departamenti i Mbrojtjes së Mjedisit dhe Ujërave**, Instituti për Planifikim Hapësinor, Departamenti i Planifikimit Hapësinor, Ndërtimtarisë dhe Banimit, **Autoriteti Rregullativ të Pellgjeve Lumore**, Departamenti i Inspektimit për Mbrojtjen e Mjedisit, Natyrës, Ujërave, Ndërtimit dhe Planifikimit, Departamenti i Shpronësimit dhe Departamenti për Integritet Evropian dhe Koordinim të Politikave.

Monitorimin e mjedisit e bën edhe **Inspektorati i Mjedisit** dhe **Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës**. I pari është gjithashtu përgjegjës për inspektimin dhe zbatimin e legjislacionit mjedisor ndërsa ky i fundit për paralajmërimin e përmbajtjeve. Cilësia e ujit të pijshëm monitorohet nga **Instituti i Shëndetit Publik**.

Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit e Kosovës (AMMK) është përgjegjëse për detyrat profesionale, mbështetëse, shkencore dhe kërkimore duke përfshirë monitorimin e mjedisit, raportimin, menaxhimin e informacionit dhe kërkimin. Ai gjithashtu ka disa përgjegjësi administrative, si dhënia e opinionëve për vlerësimet e ndikimit në mjedis (VNM) dhe për pëlqimet mjedisore për lejet e ndërtimit, dhënia e opinionëve për zonat e mbrojtjes së natyrës dhe organizimi i Sistemit Informativ për Mbrojtjen e Mjedisit. AMMK-ja gjithashtu drejton **Institutin për Mbrojtjen e Natyrës dhe Mjedisit të Kosovës**, dhe ka tre drejtori mjedisore: për monitorim, për sisteme informative dhe për programe dhe raporte.

Përgjegjësitë për trajtimin e ujërave të zeza janë të **Kompanive Rajonale të Ujit** të cilat nga ana e tyre janë përgjegjëse para **Ministrisë së Zhvillimit Ekonomik**. MMPHI, si rregullator mjedisor, ka një rol të rëndësishëm në përcaktimin e vlerave kufitare të shkarkimeve, standardeve përkatëse mjedisore dhe kërkesave për leje. Komunitetet përfaqësohen në Bordin Drejtues të Shoqërive Rajonale të Ujit, ku të gjitha

¹¹Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor riorganizohet në shkurt të vitit 2020 në Ministrinë e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës.

vendimet përkatëse merren në bashkëpunim, por nuk janë detyrimisht të detyruara të investojnë, gjë që e bëjnë megjithatë.

Qeveria ka miratuar **dokumentin e Politikës së Ujit**, duke ndarë qartë përgjegjësitë institucionale të burimeve ujore te MMPHI (në përputhje me ligjin e ujit) dhe shërbimet e ujit MZHE-së, përmes Kompanive Rajonale të Ujit (në përputhje me ligjin për rregullimin e shërbimeve të ujit dhe ligjin për Ndërmarrjet në pronësi publike). **Nuk është zhvilluar ende asnjë mekanizëm për pellgjet e lumenjve ndërkombëtarë.**

Autoritetet qendrore të MASHPI janë **Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (AMMK)** dhe **Agjencia Kadastrale e Kosovës (AKK)**. Ekzistojnë gjithashtu tre institute: **Instituti Hidro-Meteorologjik i Kosovës (IHMK)**, **Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Natyrës (IKMK)** dhe **Instituti i Kosovës për Planifikim Hapësinor (IKPH)**.

Autoriteti i Qarkut të Pellgjeve Lumore (ARPL) është autoriteti i parë i pellgut lumor i ngarkuar për: (i) hartimin e planeve për menaxhimin e pellgjeve lumore dhe procedurat e zbatimit deri në miratimin e planit, duke përfshirë kontrollin e zbatimit dhe përditësimin e planit; (ii) të përcaktojë zonën e ujëmbledhësit, vijën e zonave të erozionit, kufijtë e pellgjeve të lumenjve dhe të zbatojë procedurat e duhura për nxjerrjen e vendimeve përfundimtare; (iii) përgatit dhe zbaton procedurat për ruajtjen dhe mbrojtjen e burimeve ujore në nivelin e pellgut të lumit dhe mban shënime për zonat e erozionit, zonat sanitare, zonat e ndjeshme, koncesionet, shpronësimet; (iv) zbaton procedurat për dhënien e lejeve ujore, koncesionet, shpronësimet, si dhe përgatitjen e propozimeve për ruajtjen dhe mbrojtjen e ujit nga ndotja, financimin dhe zhvillimin e burimeve ujore; (v) vendos dhe përditëson të dhënat për burimet ujore, strukturat dhe pajisjet ujore, zonat e erozionit dhe kryen punë financiare dhe administrative në nivel të pellgut lumor; (vi) ruajtjen dhe mbrojtjen e ujërave ndërkufitare dhe pjesëmarrjen aktive në proceset e bashkëpunimit ndërkufitar dhe rajonal; (vii) të sigurojë pjesëmarrjen e publikut në vendimmarrje (aktorët) në çdo fazë gjatë hartimit dhe zbatimit të dokumenteve për menaxhimin e pellgjeve lumore. Siç tregohet në Figurën 4, kjo ARPL është e organizuar në tre divizione kryesore:

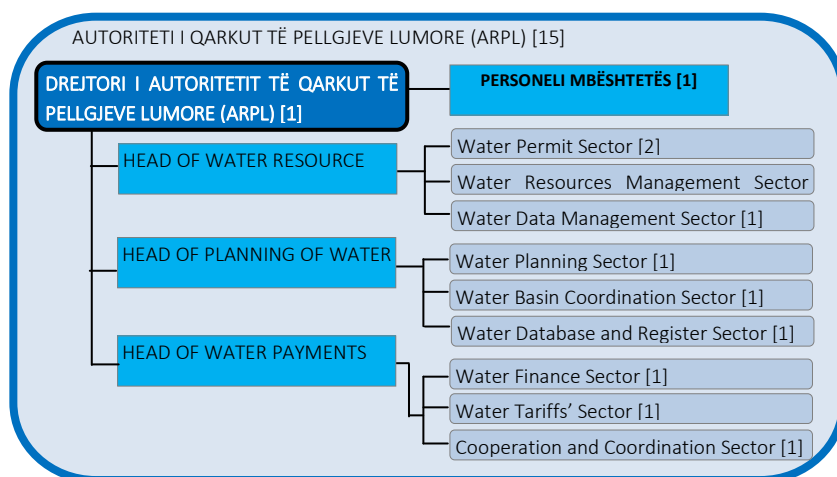

Figura 4. Organigrami i Autoritetit të Qarkut të Pellgjeve Lumore në kuadër të MMPHI-së

Këshilli Ndërmnistror i Ujërave (KNMU), i vendosur në kuadër të Zyrës së Kryeministrit, është një komitet i Ministrave përkatës të Qeverisë i kryesuar nga Zëvendëskryeministri, i cili është përgjegjës për

përmirësimin e situatës në sektorin e ujërave nëpërmjet zhvillimit të politikave sektoriale dhe planeve të veprimit bazuar në praktikat e mira.

Autoriteti Rregullativ i Shërbimeve të Ujit (ARRU) si autoritet i pavarur është përgjegjës për rregullimin e aktiviteteve të ofruesve të shërbimeve të ujit në Kosovë. Roli i ARRU-së është të sigurojë ofrimin e shërbimeve cilësore, efikase dhe të sigurta në baza jodiskriminuese për të gjithë konsumatorët në Kosovë, duke konsideruar mbrojtjen e mjedisit dhe shëndetit publik. Ai është përgjegjës për licencimin dhe rregullimin e sektorit të shërbimeve të ujit, përcaktimin e tarifave, standardet e shërbimit dhe marrëdhëniet me klientët. Ai i raporton Kuvendit.

Organe të tjera qeveritare që lidhen me menaxhimin e mjedisit dhe burimeve ujore përfshijnë si më poshtë:

- **Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural** është përgjegjëse për strategjitë dhe politikat që lidhen me bujqësinë, ujitjen dhe pylltarinë. Agjencia Pyjore e Kosovës është organ vartës.
- **Ministria e Zhvillimit Ekonomik** është përgjegjëse për shërbimet e ujit, p.sh. furnizimin me ujë, menaxhimin e ujërave të zeza dhe ujitjes, si dhe për hartimin dhe zbatimin e politikave të energjisë dhe minierave, për promovimin e reduktimit të ndotjes së mjedisit në këta dy sektorë, për eficientë e energjisë dhe për energjinë e ripërtëritshme. Ajo menaxhon ndërmarrjet publike duke përfshirë kompanitë rajonale të ujit dhe kompanitë rajonale të ujitjes. Kompanitë Rajonale të Ujit ofrojnë shërbime të ujit dhe bëjnë planifikimin dhe zhvillimin e biznesit përkatës ndërsa Njësitë e Biznesit të Ujitjes menaxhojnë dhe operojnë infrastrukturën e ujitjes me shumicë.
- **Komisioni i Pavarur i Minierave dhe Mineraleve (KPM)** është përgjegjës për rregullimin e veprimtarisë minerare. KPM lëshon licencat e kërkimit dhe minierave, një proces që shpesh kërkon pëlqimin mjedisor nga MMPH-ja (shpesh i bazuar në VNM), Agjencia Pyjore e Kosovës dhe komunat.
- **Shërbimi Gjeologjik** është përgjegjës për të dhënat e studimeve gjeologjike, marrjen e mostrave, hartat, të dhënat e kërkimit, hartat dhe njohuritë.
- **Agjencia Kosovare e Privatizimit (AKP)**. AKP-ja është agjenci mirëbesimi dhe pronare e Ndërmarrjeve Shoqërore. Operatorët kryesorë të ndotjes së tokës janë në pronësi të AKP-së.
- **Komunat** kanë për detyrë mbrojtjen e mjedisit, monitorimin dhe menaxhimin e burimeve natyrore brenda kufijve të tyre. Disa bashki kanë një njësi mjedisore, zakonisht brenda departamentit të planifikimit urban, shpesh me vetëm një ose dy anëtarë të stafit. Komunat zotërojnë infrastrukturë të shërbimeve të ujit dhe ndajnë disa përgjegjësi në lidhje me planifikimin e menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet. Transferimi i disa përgjegjësive nga komunat kombëtare në vendore u bë në periudhën 2009-2010.

Sa u përket rregullimeve institucionale në nivel kombëtar, rajonal dhe vendor për kryerjen e grumbullimit dhe trajtimit të UZU-ve, si dhe për planifikimin, financimin dhe monitorimin e ndërtimit të infrastrukturës shtesë të TUZU-ve, të nevojshme për pajtueshmërinë, komunat dhe MMPHI, në bashkëpunim me kompanitë locale të ujësjellësit, identifkohën si autoritetet kompetente.

Institucionet e tjera publike që bashkërendojnë çështjet e ujit së bashku me MMPHI janë paraqitur në Tabelën 7.

Tabela 7. Palët e interesit me përgjegjësi lidhur me ujin, në Kosovë

Zona kryesore	Përshkrimi i palëve të interesit
Horizontale	Ministria e Integritimit Evropian (MIE) ka për mision të mbështesë transformimin dhe reformat e Kosovës në rrugën e saj drejt Bashkimit Evropian. MIE është përgjegjëse për harmonizimin e politikave dhe rregulloreve, përafrimin e ligjeve të saj me ato të Bashkimit dhe mbajtjen e dialogut të gjerë dhe të vazhdueshëm me BE-në.
Menaxhimi i ujit/ Mbrojtja e natyrës	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR) lehtëson disa nga aspektet që kanë të bëjnë me menaxhimin e ujërave dhe mbrojtjen e natyrës si më poshtë: Zhvillimi i skemës së kreditimit për mbështetjen e bujqësisë, pylltarisë dhe aktiviteteve për zhvillimin rural në sektorin privat; Zhvillimi i politikave për të ndihmuar administrimin dhe menaxhimin e sektorit pyjor duke përfshirë mbrojtjen, aktivitetet e ripyllëzimit, vetë-mbështetje, luftimin e zjarrit, parandalimin e zjarrit, dezinfektimin nga insektet dhe sëmundjet e ndryshme, licencën për prerjen e pemëve dhe kontrollin e gjuetisë dhe peshkimit; Rregullimi i aktiviteteve të gjuetisë dhe peshkimit; Zhvillimi i politikave në fushën e ujitjes duke përfshirë edhe projektet për planifikimin e ujitjes; Pjesëmarrja në aktivitetet e mbrojtjes së mjedisit që kanë të bëjnë me pylltarinë, gjuetinë, peshkimin dhe menaxhimin e burimeve ujore.
Cilësia e Ajrit dhe Menaxhimi i Ujit	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë është e përqendruar në krijimin e kushteve stimuluese për promovimin e sektorit privat, garantimin e liberalizimit të tregut, ndërtimin e një ekonomie konkurruese dhe nxitjen e rindërtimit ekonomik me projekte dhe investime madhore. Përgjegjësitë kryesore lidhur me ujin e Departamentit të Industrisë i referohen përgatitjes së dokumenteve të politikave sektoriale dhe nënsektoriale për zhvillimin industrial në Kosovë, zbatimit të politikave për zhvillimin industrial në Kosovë dhe harmonizimit të legjislacionit kombëtar me legjislacionin e BE-së në fushën e industrisë.

3.4 METODOLOGJIA

3.4.1 Metodologjia e përgatitjes së Planit të Menaxhimit të Qarkut të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

Çdo PMPL duhet të zbatohet për një "qark të pellgut lumor". Procesi i planifikimit të pellgut lumor përfshin përcaktimin e objektivave mjedisore për të gjitha ujërat nëntokësore dhe sipërfaqësore brenda qarkut të pellgut lumor, dhe planifikimin e programeve të masave për të përmbushur këto objektivat mjedisore.

Zbatimi i DKU-së kërkon që së bashku me çështjet e menaxhimit të ujit, të merren parasysh prioritetet e tjera mjedisore, konsideratat ekonomike dhe shqetësimet sociale gjatë përcaktimit të objektivave të menaxhimit të ujit.

Kjo duhet të jetë në përputhje me objektivat e MMPHI-së për të siguruar që DKU-ja të zbatohet me kosto efektive, të marrë parasysh nevojat dhe interesat e aktorëve të ndryshëm dhe nevojën për zhvillim të qëndrueshëm.

Figura 5. Objektivat e Direktivës Kornizë të KE-së për Ujërat

Për zhvillimin e Planit të Menaxhimit të Qarkut të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (DB-PMPL) është përgatitur një metodologji. Qëllimi i përgjithshëm i kësaj metodologjie është të ndihmojë ekspertët e Autoritetit të Qarkut të Pellgjeve Lumore (ARPL) të përfshirë në zbatimin e DKU-së. Ai synon të ofrojë prova të qarta mbi temat, kapitujt dhe qasjet që duhet të merren parasysh, bazuar në rrjedhën logjike të procesit përgatitor të planit dhe Programit të Masave të tij (PM), në përputhje me DKU-në.

Metodologjia është përshtatur me marrëveshjet më të fundit kombëtare ligjore dhe institucionale, rrethanat lokale për sa i përket disponueshmërisë dhe besueshmërisë së të dhënave, ekspertizës dhe përvojës ekzistuese në zhvillim dhe merr në konsideratë rezultatet e vlerësimeve specifike (ÇRMU-të, përcaktimet e vizioneve, identifikimi i objektivave të menaxhimit, analiza ekonomike dhe financimi i PM-së, sinergjitë me politikat e tjera të BE-së dhe direktivat e BE-së (Figura 5) të transpozuara nga MMPHI-ja.

Metodologjia me 4 hapa mbulon detyrat e mëposhtme:

Hapi 1

- Organizimi i punës për Planin e Menaxhimit të Pellgjeve Lumore dhe Programin e Përbashkët të Masave

përdoret tashmë si një mjet në zhvillimin e një baze të dhënash për menaxhimin e lejeve të nxjerrjes së ujit dhe të dhënave të cilësisë së ujit, përgatitjen e rregullave të funksionimit për digat, kanalet, impiantet e trajtimit të ujërave të zeza urbane, llogaritjen e bilancit të ujit, vlerësimin e tendencave të rrjedhës, sistemet e paralajmërimit të hershëm, etj.

Baza aktuale e të dhënave MS Access mbulon:

1. Burimet e furnizimit me ujë: burimet, puset, rezervuarët dhe pikat e shkarkimit (në lumenj, kanale, liqene, rezervuarë, etj.).
2. Menaxhimi i të dhënave për monitorimin e ujërave nëntokësore dhe sipërfaqësore si në lidhje me parametrat kimikë, fiziko-kimike, shkarkimet, nivelet e ujërave nëntokësore, shkallën e rimbushjes dhe nxjerrjen
3. Menaxhimi i lejeve ujore për furnizim me ujë të pijshëm.

Sistemi Informativ i Ujërave është krijuar për të akomoduar të dhëna në lidhje me impiantet e trajtimit të ujit, impiantet e trajtimit të ujërave të zeza, impiantet e trajtimit të ujërave të zeza industriale, kompanitë e ujitjes, kompanitë e ujitjes, pikat e shkarkimit të ujërave të zeza nga impiantet e ujërave të zeza urbane. Gjithashtu, përfshin të dhëna për strukturat ekzistuese hidraulike të pellgjeve të lumenjve Ibër dhe Drini e Bardhë, digat, kadastrën e burimeve të ujësjetillësit dhe ndotjes (që nga viti 1983), të dhënat për burimet e furnizimit me ujë në pellgun e lumit Drini i Bardhë, shpimet e puseve në disa zona dhe gjithashtu të dhëna nga pikat e marrjes së mostrave për cilësinë e ujërave sipërfaqësore, që nga maji 2007.

SIU ekzistues përdoret gjithashtu nga Autoriteti i Qarkut të Pellgjeve Lumore (ARPL) si një mjet për të plotësuar menaxhimin lokal të të dhënave dhe duhet të integrohet brenda kufijve të pellgjeve lumore, për zhvillimin e Planeve të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore (PMPL), si p.sh. Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë. Të dhënat dhe informacioni në lidhje me burimet ujore të ofruara nga SIU kontribuojnë në modernizimin e rrjetit të monitorimit, duke i mundësuar atij monitorimin në kohë reale në vendndodhje strategjike në të gjitha basenet, si dhe me bazat e të dhënave të përditësuara të menaxhimit të të dhënave të ndotësve kryesorë, zbulimin e tendencave dhe mbështetje për shërbimet dhe operacionet e mëtejshme analitike të ujit.

Metodologjia për plotësimin e boshllëqeve të të dhënave merr në konsideratë informacionin që duhet të paraqitet në PMPL, me një përmbledhje të boshllëqeve të të dhënave, pasigurive, burimeve dhe disponueshmërisë, duke përfshirë sugjerime për trajtimin e boshllëqeve të të dhënave, për secilin nga kapitujt e PMPL-së.

Janë aplikuar metoda të ndryshme për vlerësimin apo përcaktimin e të dhënave që mungojnë, dhe nuk ekziston një metodë unike për të dhënat që mungojnë për zhvillimin e PMPL-së së pellgut të lumit Drini i Bardhë.

3.4.2.2 Mungojnë të dhënat

Qasja u ndikua nga situata të ndryshme: cili informacion është i disponueshëm, sa vite të dhëna mungojnë, duke pasur parasysh se natyra, kompleksiteti, shtrirja dhe cilësia e të dhënave dhe informacionit të disponueshëm ndryshon në mënyrë të konsiderueshme në lidhje me temën në fjalë.

Objekti kryesor ishte përpilimi i të dhënave dhe informacionit të krahasueshëm në të gjithë pellgun dhe gjenerimi i nivelit të detajeve ose agregimit të kërkuar për vlerësimin e çështjeve të pellgut të

Drinit të Bardhë. Për ta ilustruar këtë, për ujërat sipërfaqësore, mbledhja e të dhënave është fokusuar kryesisht në lumin Drini i Bardhë, për ujërat nëntokësore fokusi është në trupat e rëndësishëm ujorë nëntokësorë.

Mbledhja e të dhënave për qëllimin e prodhimit të PMPL-së bazohet në rishikimin e informacionit ekzistues (tabela, harta, raporte, meta të dhëna, etj.) dhe vizitat në terren, të cilat janë analizuar, kontrolluar dhe krahasuar. Në këtë kategori, të dhënat u mbledhën në bazë të rishikimit të bazave të të dhënave ekzistuese në lidhje me kushtet socio-ekonomike, të dhënat hidrologjike, biologjike, meteorologjike, të ndotjes aksidentale, të dhënat në lidhje me sektorin komunal, industrial, përfshirë hidrocentralin dhe bujqësinë (ujitje), për furnizimin me ujë, kanalizimet dhe ujërat e zeza. trajtimi. Rishikimi dhe përditësimi i të dhënave dhe informacionit është kryer në periudhën 2021-2022 gjatë përgatitjes së Planit përfundimtar të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore.

Të dhënat e munguara u mbledhën gjithashtu nëpërmjet anketave të bazuara në shabllone të përgatitura në përputhje me skemat e raportimit të BE-së, si p.sh. për inventarët e shkarkimeve, shkarkimet e ujërave të zeza nga aglomeracionet, njësitë agro-industriale ose industriale.

Një burim i rëndësishëm informacioni përfaqëson SHI-ja ekzistuese e MMPHI-së dhe grupi ekzistues i hartave, si hartat topografike, gjeologjike, hidrologjike etj.

Është përdorur hierarkia e mëposhtme e informacionit:

- të dhëna që janë mbledhur më parë në kuadrin e projekteve të tjera, hulumtime të publikuara/raporte projektsh/studime pilot
- të dhënat dhe informacionet e dorëzuara zyrtarisht nga autoritetet kompetente të Kosovës (të mbledhura nga ARPL-ja dhe ekipi i projektit, në shabllone apo pyetësorë) gjatë përgatitjes së raportit (të dhënat e mbledhura kryesisht në 2018 dhe 2019, por edhe në vitin 2022) bazuar në kriteret e dakorduara.
- të dhëna dhe informacione të tjera të publikuara.

Referenca e burimeve të të dhënave është përfshirë, veçanërisht për materialin e përdorur nga kategoria e tretë. Sa herë që mungon një referencë, mund të supozohet se të dhënat bien në kategorinë e dytë.

3.5 FUSHËVEPRIMI I KËTIJ RAPORT

Ky raport përfshin Planin e Menaxhimit të Qarkut të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (DB-PMPL). Pjesa e parë e raportit paraqet rezultatet e Analizës së Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (ADB), si bazë analitike e DB-PMPL.

Të dyja pjesët e raportit paraqesin një përditësim të plotë të Planit të parë të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (korrik 2020) që konsiston në një proces rafinimi bazuar në rishikimin e të dhënave të vjetra, përdorimin e të dhënave të reja të mbledhura dhe metodologjitë e përmirësuara, duke aplikuar supozime të zgjeruara dhe duke lejuar harmonizimin me zhvillimet më të fundit të BE-së dhe kombëtare.

ADB ndjek kërkesat e Shtojcës II, III dhe IV të DKU-së që lidhen me shkallën e gjerë të pellgut të lumit Drini i Bardhë dhe ofron informacion në Kapitullin 4 mbi analizën e ujërave sipërfaqësore (Shtojca II, 1.)

dhe ujërave nëntokësore (htojca II, 2.), dhe po prezanton procesin e identifikimit dhe prioritizimit të Çështjeve të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujërave (ÇRMU) në pellgun e lumit Drini i Bardhë.

Skica e Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (DB-PMPL) ndjek Shtojcën VII të DKU-së, të quajtur "Elementet e planit të menaxhimit të pellgut lumor" dhe është përmbledhur në Tabelën 3, (faqe 6) të DKU-së.

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (PMPL) mbulon çështjet e mëposhtme:

1. Përshkrim i përgjithshëm i karakteristikave të qarkut të pellgut të lumit, duke përfshirë një hartë që tregon vendndodhjen dhe kufijtë e trupave ujqorë sipërfaqësorë dhe nëntokësorë dhe një hartë tjetër që tregon llojet e trupave ujqorë sipërfaqësorë brenda pellgut.
2. Përmbledhje e presioneve të rëndësishme dhe ndikimit të aktivitetit antropogjen në statusin e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore, duke përfshirë ndotjen e burimeve pika, ndotjen e përhapur dhe përdorimin e tokës përkatëse, statusin sasior të ujit duke përfshirë nxjerrjet dhe një analizë të ndikimeve të tjera të aktivitetit njerëzor në ujë statusi.
3. Monitorimi i gjendjes së ujërave sipërfaqësore, statusit të ujërave nëntokësore dhe zonave të mbrojtura.
4. Lista e objektivave mjedisore të vendosura për të gjithë trupat ujqorë, përfshirë ato ku janë përdorur derogime.
5. Përmbledhje e analizës ekonomike të përdorimit të ujit.
6. Përmbledhje e programit ose e programeve të masave.
7. Regjistrimi i të gjitha programeve më të hollësishme dhe planeve të menaxhimit dhe një përmbledhje të përmbajtjes së tyre.
8. Përmbledhje e informacionit publik dhe masave konsultative të realizuara, rezultatet e tyre dhe ndryshimet në plan si pasojë.
9. Lista e autoriteteve kompetente.
10. Pikat e kontaktit dhe procedurat për marrjen e dokumentacionit dhe informacionit bazë, duke përfshirë të dhënat aktuale të monitorimit.

DB-PMPL përfshin disa harta, si: harta e rezultateve të vlerësimit të presioneve (ndotja në pikë dhe difuze), e rrjetit dhe programit të monitorimit që tregon statusin e të gjithë trupave ujqorë dhe zonave të mbrojtura, ose të zonave të mbrojtura. Në kornizë të Direktivës Kornizë për Ujërat, objektivat mjedisore janë përcaktuar për të gjithë trupat ujqorë. Një nga synimet e tij kryesore është që të gjithë trupat ujqorë (përfshirë lumenjtë, liqenet, brigjet, grykëderdhjet dhe ujërat nëntokësore) të arrijnë "status të mirë" deri në vitin 2015, përkatësisht 2021, 2027 (në tre cikle 6-vjeçare). Trupat ujqorë duhet gjithashtu të mbrohen për të parandaluar çdo përkeqësim të gjendjes.

Në thelb, PMPL ofron:

- Evidenca dhe mekanizmi i dokumentimit për informacionin e mbledhur duke përfshirë presionet dhe vlerësimin e ndikimit, objektivat mjedisore për ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore, cilësinë dhe sasinë e ujërave dhe ndikimin e aktivitetit njerëzor në trupat ujqorë,

- Mundësitë për bashkërendimin e programeve të masave dhe programeve të tjera përkatëse brenda qarkut të pellgut lumor, dhe
- Kërkesat në lidhje me mekanizmin e raportimit në KE siç parashikohet nga DKU Art. 15.

Katërbëdhjetë kapitujt e këtij plani menaxhimi ndjekin logjikën dhe kërkesat e DKU të BE-së. **Kapitulli 3** përfshin informacion bazë dhe shqyrton bazën ligjore, kuadrin institucional dhe metodologjitë e aplikuara për përgatitjen e Planit të Menaxhimit të Pellgut Lumor për pellgun lumor Drini i Bardhë.

Më tej, **Kapitulli 4** i kushtohet veçanërisht Analizës së Pellgut të Drinit të Bardhë, e cila përfaqëson hapin e parë të procesit të DKU-së, komponentin thelbësor dhe ofruesin kryesor të informacionit për Planin e Menaxhimit të Pellgut Lumor. Ndërsa **Kapitulli 5** përshkruan kapitujt kryesorë të PMPL-së duke përfshirë presionet ekzistuese për çdo ÇRMU, vlerësimin e ndikimit, monitorimin e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore, analizën ekonomike dhe çështje të tjera siç kërkohet nga DKU-ja, **Kapitulli 6 paraqet çështjet që lidhen me zonat e mbrojtura, Kapitulli trajton bilancin ujqor, dhe Kapitulli 8** u përgjigjet kërkesave të objektivave mjedisore dhe përjashtimeve në lidhje me objektivat e DKU-së; përjashtimet e përshkruara në **Kapitullin 8** dhe të zbatuara sipas neneve 4(4), 4(5) dhe 4(7) të DKU-së u shtohen rezultateve të vlerësimit të monitorimit. Elementet e analizës ekonomike përmblihen në **Kapitullin 9**, dhe **Kapitulli 10** propozon masat bazë dhe plotësuese. Vlerësimi i çështjes ndërsektoriale në procesin e zbatimit të DKU duke marrë parasysh ndërlidhjet me politikën dhe direktivat e tjera të BE-së trajtohen në **Kapitullin 11**. Një kapitull i veçantë kushtuar pjesëmarrjes dhe përfshirjes së publikut në hartimin e PMPL-së për Drinin e Bardhë është **Kapitulli 12**. Kapitulli i fundit **13** përfshin konkluzionet dhe rekomandimet kyçe në lidhje me PMPL-në, të cilat janë të rëndësishme për ciklet e ardhshme të menaxhimit të pellgjeve lumore dhe përditësimet në pellgun e lumit Drini i Bardhë. Së fundi, **Kapitulli 14** prezanton shtojcat.

PMPL e qarkut të pellgut të lumit Drini i Bardhë i ilustron gjetjet në **40 harta tematike** (nga të cilat 26 harta janë paraqitur në shtojcën Lista e Hartave), dhe informacioni i detajuar është pjesë e **32 shtojcave**.

Raporti është përgatitur sipas kërkesave të DKU-së nga Autoriteti i Qarkut të Pellgjeve Lumore (ARPL), i asistuar nga ekipi i projektit PMK të Komponentit 7 të financuar nga SIDA.

4 ANALIZA E QARKUT TË PELLGUT TË LUMIT DRINI I BARDHË (ADB)

4.1 HYRJE

4.1.1 Qëllimi i analizës së qarkut të pellgut të lumit Drini i Bardhë (ADB)

Hapi i parë i procesit DKU konsiston në përgatitjen e **Analizës së Pellgjeve Lumore** e cila përfaqëson bazën analitike për zhvillimin e Planit të Menaxhimit të Pellgut Lumor, si studimi i parë gjithëpërfshirës i sipërfaqes dhe ujërave nëntokësore të pellgut.

Analiza e Pellgut të Lumit Drini i Bardhë i përgjigjet detyrimeve raportuese të Direktivës Kornizë të Ujërave 2000/60/KE (DKU) sipas Nenit 3.8 dhe Shtojcës I në lidhje me përcaktimin e qarkut të pellgut të lumit Drini i Bardhë, identifikimin e autoriteteve kompetente për Zbatimi i DKU-së dhe mbi aranzhimet ndërkombëtare të koordinimit për rrethin ndërkombëtar të pellgut lumor, dhe sipas nenit 5, Shtojca II dhe Shtojca III në lidhje me karakterizimin dhe analizën e parë të qarkut të pellgut lumor Drini i Bardhë.

Gjithashtu, jepet informacion mbi progresin në lidhje me nenin 6 dhe Shtojcën IV për ngritjen e një inventarizimi të zonave të mbrojtura në rrethin e pellgut lumor. Së fundi, plotësimi i Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë do të kërkojë pjesëmarrje dhe konsultim të plotë publik (neni 14), duke përfshirë sigurimin e të gjitha dokumenteve relevante për shqyrtim dhe koment publik. Janë mbledhur të dhëna kombëtare për Planin dhe Programin e Përbashkët të Masave dhe janë organizuar konsultime publike në nivel kombëtar. Komentet janë analizuar dhe integruar në planin përfundimtar të menaxhimit. Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë përfshin Programin e Masave (PM).

Shtojcat II dhe III të Direktivës përcaktojnë analizën e karakteristikave mjedisore dhe ekonomike duke përfshirë vlerësimin e presioneve dhe ndikimeve të rëndësishme antropogjene në ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore. Kjo analizë përbën bazën për vlerësimin e statusit të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore në Evropë dhe ilustron se cilët trupa uJORë janë "në rrezik" për të mos përmbushur objektivat mjedisore. Zhvillimet e ardhshme të rrjeteve të monitorimit dhe të programit të masave bazohen në rezultatet e kësaj analize dhe do të përfshihen në ciklet e ardhshme të Planit të Menaxhimit të Qarkut të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë.

Gjatë hartimit të draftit të parë të Planit të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore, në periudhën qershor 2018-korrik 2020, Analiza e Pellgut ndihmoi në identifikimin e **gjashtë Çështjeve të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujërave** në Rrethin e Pellgut të Lumit Drini i Bardhë për ujërat sipërfaqësore: (i) **ndotja nga substanca organike, lëndë ushqyese dhe substanca të rrezikshme**, (ii) **asgjësim i papërshtatshëm i mbeturinave të ngurta**, (iii) **ndryshime në hidromorfologji** (siç janë karakteristikat strukturore të formës, morfologjia natyrore dhe kufijtë e lumenjve, liqeneve), (iv) **nxjerrja e ujit dhe kërkesa për menaxhimin e ujit**, (v) krijimi i rrjeteve **të monitorimit të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore, dhe**

Çështjet e rëndësishme janë ato çështje që do të kërkojnë vëmendjen më të madhe në nivelin e qarkut të pellgut lumor gjatë ciklit të parë të planifikimit të pellgut lumor, dhe për këtë arsye gjetjet e procesit të konsultimit janë shumë të dobishme në zhvillimin e Planit të MPL-së, por edhe për të përmbushur kërkesat e DKU-së. Sipas nenit 14 (1) (b) të DKU-së, **të paktën dy vjet rpara fillimit të çdo periudhe të planifikimit të basenit lumor, Autoriteti Kombëtar Kompetent për zhvillimin e Planit të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore dhe Programit të Masave përkatëse duhet të publikojë, për çdo qark pellgu lumor, një përmbledhje të çështjeve të rëndësishme të menaxhimit të ujit (ÇRMU).**

(vi) mbrojtjen dhe kontrollin e përmbytjeve.

Bazuar në rezultatet e Analizës së Pellgut të Lumit Drini i Bardhë, ARPL ka përcaktuar për Planin e përditësuar të Menaxhimit të Pellgut Lumor për Pellgun e Lumit Drini i Bardhë, përmes një procesi konsultimi, të njëjtat gjashtë çështje të rëndësishme të menaxhimit të ujit (ÇRMU) të cilat janë prioritetizuar gjatë një seminari më 26 gusht 2022.

Duke qenë një element thelbësor për zhvillimin e PMPL-së, Analiza e Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (ADB) paraqet dhe interpreton informacionin më të mirë të disponueshëm si dhe informacionin që është prodhuar - për të plotësuar boshllëqet e njohurive që janë identifikuar - si mjete për të të kuptuarit e presioneve të ndotjes (burimet, vendndodhjet dhe sektorët përkatës) si dhe gjendjen pasuese të trupave ujorë sa u përket presioneve dhe vlerësimit të ndikimit.

4.2 STRUKTURA DHE PËRMBAJTJA E PELLGUT TË LUMIT DRINI I BARDHË

Pellgu i lumit Drini i Bardhë është pellgu më i madh në Kosovë. Analiza e Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (ADB) ofron një pasqyrë të gjerë të pellgut mbi çështjet që kërkojnë raportim sipas DKU-së. Ai ofron informacion mbi ujërat kryesore sipërfaqësore, të cilat janë paraqitur në qarkun e pellgut të lumit Drini i Bardhë (DB-QPL) (Fig. 7) dhe një pasqyrë e presioneve kryesore në DB-QPL dhe ndikimet përkatëse të ushtruara në mjedis.

Figura 7. Pozita e Kosovës në Evropë

Analiza bazohet në të dhënat e disponueshme në ARPL dhe ato që rezultojnë nga programet dhe projektet e kaluara dhe ato në vazhdim. Çështjet e referuara në ADB janë baza për përgatitjen e Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (DB-PMPL) deri në nëntor 2022.

ADB adreson çështjet e Shtojcave II, III dhe IV të DKU-së relevante për shkallën e gjerë të pellgut të lumit Drini i Bardhë, me fjalë të tjera informata në lidhje me sa vijon:

1. Analiza e ujërave sipërfaqësore (Shtojca II, 1.)
2. Analiza e ujërave nëntokësore (Shtojca II, 2.)
3. Analiza ekonomike (Shtojca III)
4. Inventari i zonave të mbrojtura Shtojca IV)
5. Identifikimi i Çështjeve më të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit (ÇRMU).

Përveç kësaj, do të jepet një pasqyrë e hapave të ndërmarrë në nivel të gjithë pellgut për informimin dhe konsultimin publik që do të kryhet si hapi i fundit i përgatitjes së DB-PMPL, konkretisht gusht-tetor 2022.

Informacioni i kërkuar për mbulimin e ADB-së:

Neni 5 dhe

- **SHTOJCA II – 1. ANALIZA E UJËRAVE SIPËRFAQËSORE**
 - 1.1 Kategoritë e ujërave sipërfaqësore
 - 1.2 Ekorajonet dhe llojet e ujërave sipërfaqësore
 - 1.3 Vendosja e kushteve të referencës për tipin specifik
 - 1.4 Identifikimi i presioneve
 - 1.5 Vlerësimi i ndikimeve
- **SHTOJCA II – 2. ANALIZA E UJËRAVE TOKËSORË**
 - 2.1 Karakterizimi
 - 2.2 Ndikimi i veprimtarisë njerëzore
 - 2.3 Ndikimi i ndryshimeve në nivelet e ujërave nëntokësore
 - 2.4 Ndikimet e ndotjes në cilësinë e ujërave nëntokësore
- **SHTOJCA III – ANALIZA EKONOMIKE**
 - (a) Analiza e përdorimit të ujit përfshirë nivelet e mbulimit të kostos për shërbimet e ujit
 - (b) Planifikimi i kombinimit me kosto më efektive të masave në respektimin e përdorimit të ujit

Neni 6 dhe

- **SHTOJCA IV – INVENTARI I ZONAVE TË MBROJTURA**
 - (i) për nxjerrjen e ujit të destinuar për konsum njerëzor
 - (ii) për mbrojtjen e specieve ujore me rëndësi ekonomike
 - (iii) si ujëra rekreative, përfshirë zonat e përcaktuara si ujëra banje
 - (iv) zonat e ndjeshme ndaj lëndëve ushqyese, përfshirë zonat e përcaktuara si zona të cënueshme
 - (v) për mbrojtjen e habitateve ose specieve ku ruajtja ose përmirësimi i statusit të ujit është i rëndësishëm për mbrojtjen e tyre

Neni 14

INFORMIMI DHE KONSULTIM PUBLIK

Lidhur me Shtojcën II – 1. Analiza e ujërave sipërfaqësore

ADB-ja jep një pasqyrë për ujërat sipërfaqësore të mëposhtme:

- pellgu i lumit Drini i Bardhë dhe degët e tij me një sipërfaqe ujëmbledhëse prej > 250 km²,
- të gjithë liqenet me një sipërfaqe prej > 100 km²,

Lidhur me Shtojcën II – 2. Analiza e ujërave nëntokësore

Raporti i ADB-së jep një pasqyrë për trupat e rëndësishëm ujorë nëntokësorë sipas kriterëve të mëposhtme:

- të gjithë trupat ujorë nëntokësorë ndërkufitarë > 250 km²,
- trupat ujorë nëntokësorë ndërkufitarë < 250 km², nëse janë shumë të rëndësishëm nga rëndësia socio-ekonomike.

Lidhur me Shtojcën III – Analiza ekonomike

ADB-ja trajton tre çështje:

- vlerësimi i rëndësisë ekonomike të përdorimit të ujit,
- projeksioni i tendencave të treguesve dhe nxitësve kryesorë ekonomikë deri në vitin 2027, dhe
- vlerësimi i niveleve aktuale të mbulimit të kostos së shërbimeve të ujit.

Lidhur me Shtojcën IV – Inventarizimi i zonave të mbrojtura

Zonat e mbrojtura për nxjerrjen e ujit të pijshëm, për speciet ujore me rëndësi ekonomike, për ujërat rekreative dhe zonat e ndjeshme ndaj lëndëve ushqyese (përfshirë zonat vulnerabël) janë të një rëndësie kombëtare. Këto inventarë duhet të vendosen në nivel kombëtar.

Nën-kapitulli përfundimtar 4.6 i Analizës së Pellgut (Kapitulli 4) fokusohet në identifikimin dhe prioritizimin e Çështjeve të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit (ÇRMU) në pellgun e lumit Drini i Bardhë, i bërë për PMPL-në e parë (korrik 2020), dhe si mirë për PMPL aktuale (nëntor 2022).

4.3 KARAKTERIZIMI I PËRGJITHSHËM I QARKUT TË PELLGUT TË LUMIT DRINI I BARDHË

Ky kapitull jep një pasqyrë të përgjithshme të qarkut të pellgut të lumit Drini i Bardhë dhe shërben si informacion bazë për analizën e detajuar sipas nenit 5 dhe Shtojcave II dhe III DKU, e cila përshkruhet në prezantimin e Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë (Kapitulli 5).

4.3.1 Karakterizimi gjeografik

Terreni i Kosovës përbëhet nga pellgje lumore të sheshta me lartësi 400 -700 m mbi nivelin e detit të rrethuar nga disa vargmale të larta malore me lartësi nga 2000 deri në 2500 m dhe lartësi mesatare 800 m mbi nivelin e detit.

Dy zona të mëdha rrafshje që mbulojnë 36% të territorit të vendit quhen "Rrafshii i Kosovës" (Rrafshi i Kosovës) në pjesën verilindore dhe "Rrafshii Dukagjinit" (Rrafshi i Dukagjinit) në pjesën jugperëndimore. Kufiri ndërmjet Rrafshiit të Dukagjinit dhe Rrafshiit të Kosovës formon ndarjen ujore sipërfaqësore midis detit Adriatik nga njëra anë dhe Detit të Zi dhe Detit Egje nga ana tjetër.

Shqipëria, Greqia, Republika e Maqedonisë së Veriut, Kosova dhe Mali i Zi ndajnë pellgun e Drinit, i cili shtrihet në një zonë gjeografike prej rreth 19.000 km² në Ballkanin jugperëndimor. Pellgu i Drinit është

një sistem hidrologjik i ndërlidhur që përfshin nënpellgjet ndërkufitare të: Liqenit të Vogël dhe Prespës së Madhe; Liqeni i Ohrit; Liqeni i Shkodrës; lumin Drin, duke përfshirë degët e tij Drini i Zi dhe Drini i Bardhë; lumi Buna.

Lumi Drin rrjedh përmes zonave malore në Ballkanin jugperëndimor drejt detit Adriatik, duke përfshirë nënpellgjet ndërkufitare të lumenjve Drini i Zi, Drini i Bardhë dhe Buna (derdhja e liqenit të Shkodrës në Detin Adriatik), dhe nënpellgjet e Prespës, Ohrit dhe Liqenit të Shkodrës.

Pellgu i lumit Drini i Bardhë është më i madhi në Kosovë dhe ka një pjesë të vogël në Shqipëri.

Drini i Bardhë buron në Kosovë dhe derdhet në Shqipëri ku takohet me Drinin e Zi për të formuar lumin Drin. Duke rrjedhur nëpër Shqipëri, një krah i Drinit bashkohet me lumin Buna pranë qytetit të Shkodrës dhe krah tjetër derdhet drejtpërdrejt në detin Adriatik në jug të Shkodrës pranë qytetit të Lezhës. Secilit prej këtyre trupave ujqorë bashkohen nga disa ligatina, degë, lumenj të vegjël dhe përrenj përgjatë shtigjeve të tyre.

Pjesa Kosovare e Drinit të Bardhë rrjedh tërësisht në pjesën gjysmëkarstike të Kosovës, në një rrjedhë në formë harku 122 kilometra (76 mi) të gjatë. Lumi buron në shpatet jugore të malit Zhleb, në veri të qytetit të Pejës. Lumi buron pranë shpellës së Radovcit me shumë nivele, e cila ka një liqen brenda.

Rrjedha e ujit fillimisht është një lumë fundosje, i cili buron nga pusi i fortë dhe bie si një ujëvare 25 metra e lartë e quajtur Ujëvara e Drinit të Bardhë afër fshatit Radavc, 8 km larg Pejës (Fig. 8). Që nga viti 1934, pranë ujëvarës është realizuar një hidrocentral që prodhonte energji elektrike për qytetin. Ujëvara është një atraksion i njohur turistik në mbarë Kosovën.

Drini i Bardhë rrjedh fillimisht në lindje, ngjitur me banjën e Banjës së Pejës dhe fshatrat Banjë, Tërbohovac dhe Zllakuqan, ku merr lumin Istog nga e majta dhe kthehet në jug. Pjesa tjetër e kursit kalon nëpër seksionin qendror shumë pjellor dhe me popullsi të dendur të Kosovës (rajoni i Podrimës). Drini i Bardhë gjithashtu krijon kanionin e vogël të Drinit të Bardhë në Kosovë.

Figura 8. Rrjedha ujore e Drinit të Bardhë

Pjesa e Kosovës e pellgut të Drinit të Bardhë përfshin 4,360 km² (1,680 m²). Në pikën kufitare Vërmicë-Shalq, lumi hyn në rajonin lindor shqiptar të Trektanit.

Ujëvara, së bashku me shpellën dhe burimin e lumit Drini i Bardhë, është marrë nën mbrojtje ligjore në vitin 1983, si monument natyre për vlerat e saj gjeomorfologjike, hidrologjike dhe turistike me një sipërfaqe prej 89.94 ha.

Rezervuari i Fierzës është një rezervuar në Shqipëri dhe Kosovë. Nëpër rezervuar rrjedhin edhe Lumi Drini dhe pjesë të Drinit të Bardhë dhe Drinit të Zi. Madhësia e liqenit është 72.6 km², prej të cilave 2.46 km² i takojnë Kosovës. Është i gjatë 70 km dhe ka një thellësi prej 128 m. Diga është 167 m e lartë dhe është shpallur në vitin 2014 Park Rajonal Natyror nga Këshilli i Qarkut Kukës.

Rezervuari u formua si rezultat i ndërtimit të Hidrocentralit të Fierzës në vitin 1978 nga qeveria shqiptare.

Sipërfaqja e përgjithshme e pellgut të Drinit e kontrolluar nga stacioni hidrometrik në Vermicë afër kufirit me Shqipërinë është 4360 km² që përfaqëson rreth 40% të territorit të Kosovës.

E vetmja digë ekzistuese në lumin Drini i Bardhë është në Radoniq (58 m e lartë).

4.3.2 Klima dhe hidrologjia

Kosova është e ekspozuar ndaj rreziqeve natyrore si përmbytjet, veçanërisht vërshimet e shpejta, reshjet e dendura të shiut ose borës, thatësitat, rrëshqitjet e dheut, ortekët, etj., të cilat lidhen drejtpërdrejt ose tërthorazi me hidrologjinë, meteorologjinë dhe kushtet e motit. Klima e Kosovës ndikohet nga klima e butë mesdhetare dhe klima kontinentale evropiane por edhe nga masat hidrografike (Oqeani Atlantik dhe Deti Mesdhe) dhe masat atmosferike (tropikale, arktike dhe kontinentale) që janë për shkak të pozicionit të saj ndaj Euroazisë dhe Afrikës.

Nëse u referohemi kushteve klimatike të pellgut të lumit Drini i Bardhë, faktorë të rëndësishëm që ndikojnë në klimë mbulojnë relievin, hidrografinë dhe bimësinë. Edhe pse Kosova është një vend pa dalje në det, ka dallime ndërmjet territoreve dhe sasisë së tyre të reshjeve për shkak të regjimit të butë detar dhe atij kontinental të reshjeve.

Për shkak të shtrirjes së madhe nga perëndimi në lindje dhe relievit të larmishëm, pellgu i lumit Drini i Bardhë shfaq edhe ndryshime të mëdha klimatike. Në vitin 2017 temperatura maksimale në gusht ishte 31,7 C, në korrik 2016 ishte 29,4 C, ndërsa temperatura minimale ishte në janar 2016, -4,9 C, dhe në janar 2017, -9,3 C.

Temperaturat mund të variojnë nga -27 C në dimër deri në +39 C në verë, ndërsa temperatura mesatare vjetore arrin +11°C (Fig. 9). Fig 9 dhe tabelat 8-11 ilustronë temperaturën dhe reshjet në stacionin e Pejës.

Shkarkimet e lumenjve krijohen nga procese të ndryshme hidrologjike dhe hidrogjeologjike, duke përfshirë reshjet në formën e reshjeve dhe borës, si dhe shkarkimin nga burimet natyrore.

Reshjet. Reshjet mesatare vjetore janë afërsisht 800 mm në vit, me reshje të mëdha dëbore në dimër në zonat e larta malore, reshje të dendura në kodra dhe lugina dhe me breshër gjatë korrikut dhe gushtit. Rreth 150 mm përfaqësojnë rimbushjen e vlerësuar të ujërave nëntokësore. Reshjet janë faktori kryesor që kontribuon në shkarkimin e lumenjve gjatë muajve të dimrit. Stacionet e reshjeve në pellgun e lumit Drini i Bardhë janë paraqitur në tabelën 8, stacionet hidrometrike janë renditur në tabelën 9 ndërsa në figurën 9 janë paraqitur të dyja.

Tabela 8. Stacionet meteorologjike në PL Drini i Bardhë

Stacioni i reshjeve	Gjerësia gjeografike	Gjatësia gjeografike	Lartësia (masl)
Peja	20°18'	42°39'	501
Prizreni	20°44'	42°14'	389
Gjakovë-Skivjan	20°21'	42°28'	415
Suhareka	20°49'	42°21'	420
Klina	20°34'	42°38'	385

Tabela 9. Stacionet hidrometrike në PL Drini i Bardhë

Lumi	Stacioni	Zona (km ²)	Lartësia (masl)	Numri i viteve
Istog	Berkovë	432	447,45	12
Klina	Klinë (Klinë)	423	376,60	21
Lumbardhi i Pejës	Drelaj	120	939,37	27
Lumbardhi i Pejës	Grykë (Pejë)	264	594,58	25
Mirusha	Mirushë	126.5	365,00	7
Mirusha	Kpuzaj (PMKuz)	336	354,54	10
Drini i Bardhë	Kpuzë (PMKuz)	2116	381,33	30
Lumbardhi i Deçanit	Deçani	114	675,19	31
Ereniku	Gjakovë (Ereniku)	455	335,23	15
Drini i Bardhë	Krajk	3391	296,43	5
Toplluha	Piranë (Pirana)	512	298,79	11
Drini i Bardhë	Gjonaj	3951*	290,61	13
Llumbardhi e Prizerenit	Prizreni	158	483,72	22
Llumbardhi e Prizerenit	Vllashnje	561*	306,44	7 (vetëm në 1991/97)
Drini i Bardhë	Vërmicë	4368	269,87	12 (vetëm në 1960/86)
Pllava	Orqusha	252	771,44	24

Shkarkimi nga burimet. Prurja nga burimet karstike, të cilat gjenden në numër dhe rendiment të konsiderueshëm, veçanërisht në pjesën veriore të pellgut të Drinit të Bardhë, vlerësohet në 46 mm/vit. Pjesa më e madhe e shkarkimeve nga burimet drejtohet drejtpërdrejt në sistemet e ujitjes rreth Istogut dhe Pejës. Kështu shndërrohet në evapotranspirim.

Rezultatet e llogaritjes së bilancit të ujit (Kapitulli 7) tregojnë se shkarkimi i matur i lumit përfaqëson më pak se gjysmën e prurjes si nga reshjet ashtu edhe nga shkarkimet nga burimet natyrore.

Tabela 10. Klima dhe burimet ujore për pellgun lumor në Kosovë

Nr.	Klima dhe burimet ujore për pellgun lumor	Njësia	Drini dhe Bardhë	Plava	Lepenci	Morava e Binçës	Ibri
1.	Reshjet vjetore (P)	mm/vit	839	1076	842	677	693
2.	Reshjet vjetore (P)	Mio m ³ /vjet	3791	271	490	1046	2778
3.	Dalja mesatare vjetore	M ³ / s	61.01	4.71	8.70	10.80	32.60
4.	Balotazhi (Q)	Mio m ³ /vjet	1924	149	274	341	1028
5.	Rrjedhje/reshje (Q/P)	%	51	55	56	33	37
6.	Kërkesat minimale të rrjedhës	Mio m ³ /vjet	443	34	63	78	236
7.	Burime specifike të disponueshme për banor	M ³ /inh/v	2211	3268	1320	1380	1092

Tabela 11. Mesatarja mujore e temperaturave, stacioni Pejë (1948-1978)

Pejë (°C)1948-1978	janar	shkurt	mars	prill	maj	qershor	korrik	gusht	shtator	tetor	nëntor	dhjetor	Viti (°C)
	-0,33	2.05	5.93	11.32	15.85	19.12	21.16	21.37	17.19	11.9	6.6	1.91	11.2

Tabela 12. Mesatarja e temperaturave mujore dhe vjetore për stacionin meteorologjik Pejë (2002-2019) (IHMK)

Pejë °C	janar	shkurt	mars	prill	maj	qershor	korrik	gusht	shtator	tetor	nëntor	dhjetor	viti
2002	-3.1	5.7	10.2	10.4	16.1	24.2	27.8	15.3	12.7	7.5	2.3	1.6	10.9
2003	1.8	1.2	6.7	9.6	14.8	21.4	25.8	27.2	14.6	12.3	6.8	2.3	12.0
2004	-1	1.2	4	12.9	14.3	18	21.8	23.4	17.2	13.8	6.3	3.6	11.3
2005	-2.5	6.7	11.5	11.3	17.1	21.7	23.3	29.8	15.8	10.6	8.2	2.5	13.0
2006	-1.1	-1.1	5.8	12.3	14.2	17.7	21.2	25.8	18.4	12.2	9.2	3.1	11.5
2007	4.8	5.6	8.6	15.5	16.8	21.2	24.6	22.4	15.3	10.3	4.1	0.4	12.5
2008	1.3	6.2	8.4	12.5	17.6	25.2	26.3	26.8	16.1	12.6	7.9	3.8	13.7
2009	1.2	2.3	6.3	12.5	17.8	20.5	22.5	20.8	15.3	8.6	5.1	2.9	11.3
2010	-4.3	0.5	2.3	6.5	16.4	16.4	15.9	17.6	11.3	6.8	3.6	-1.2	7.7
2011	0	-2.6	5	10.1	15.8	17.4	21.1	19.6	16.8	11	4.2	1.8	10.0
2012	-1.5	4.1	7.6	11.8	16.3	23.1	25.3	26	16.8	11.6	8.5	4.1	12.8
2013	1.9	5.1	7.4	9.8	15.9	20.2	21.9	22.5	17.8	14.5	7.2	1.2	12.1
2014	-2.8	6.4	7.6	10.6	15.8	19.1	22.5	23.2	17.6	12.1	7.7	0.5	11.7

2015	-0.3	1.9	5.5	10.9	17.8	19.5	25.1	23.9	18.5	13	7.6	1.4	12.1
2016	1.1	7.4	7.5	13.3	14.5	20.2	23.7	21.1	17	10.1	5.8	-0.4	11.8
2017	-4.1	5.1	11.1	10.2	14.7	21.3	22.4	24.1	17.3	12.9	6.9	2.3	12.0
2018	2.4	2.5	6.7	14.9	16.5	20.4	21	23.2	17.9	13.4	7.7	1.3	12.3
Mesatarja	-0.4	3.4	7.2	11.5	16.0	20.4	23.1	23.1	16.3	11.4	6.4	1.8	11.7

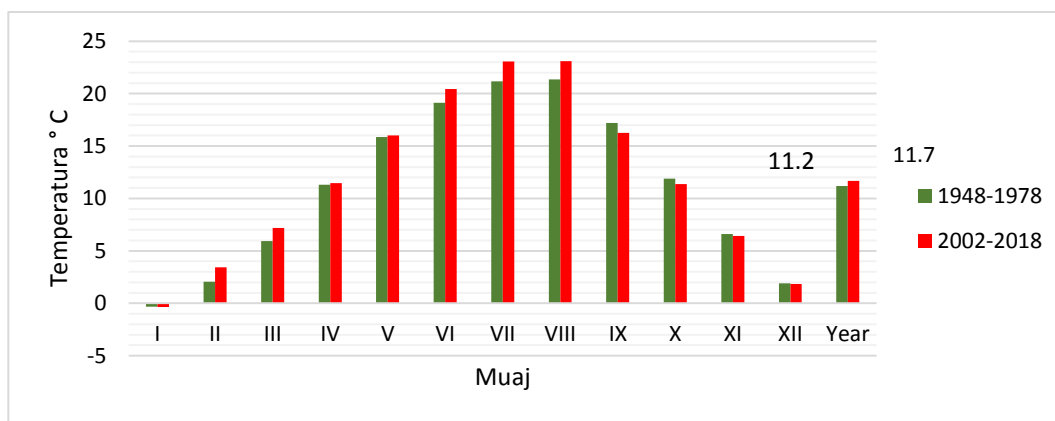

Figura 9. Temperaturat mesatare mujore dhe vjetore për stacionin meteorologjik Pejë

Tabela 13. Mesatarja mujore e reshjeve për stacionin e Pejës (1948-1978)

Pejë (mm) 1948-1978	janar	shkurt	mars	prill	maj	qershor	korrik	gusht	shtator	tetor	nëntor	dhjetor	Viti (mm)
	87	71	71	64	76	63	53	42	53	85	114	101	880.0

Tabela 14. Mesatarja e reshjeve mujore dhe vjetore për stacionin meteorologjik Pejë (2002-2020) (IHMK).

Pejë (mm)	janar	shkurt	mars	prill	maj	qershor	korrik	gusht	shtator	tetor	nëntor	dhjetor	Viti (mm)
2002	16.5	62.4	26	93.6	81.3	8.6	39.6	139.3	11.8	20.1	14.1	110.7	624
2003	220	48.4	2.5	34.6	66.4	45.3	9.5	31.2	80.3	159.4	99.3	47.5	844.4
2004	77.8	117.8	101.2	86.7	140.4	92.3	61.1	24.9	110	61.5	112.4	95.8	1081.9
2005	37.3	114.5	66.2	57.9	63.6	38.2	23.8	53.2	45.7	47.2	96.5	212.2	856.3
2006	96.8	93.6	97.8	37.1	43.9	106.1	91.5	63.6	44.1	39.1	54.2	21.5	789.3
2007	70.1	37.6	103	18.6	51.8	49.8	1	18.5	71.1	131.1	159	26.2	737.8
2008	14.1	8	118	9.4	47.3	68.1	39.7	23	60.4	27.6	39	203.1	657.7
2009	87.4	49.2	108.3	70.9	61.8	76.7	62.9	52.2	23.6	182.5	115.2	107.2	997.9
2010	69.9	80.7	44.3	58	50.8	45.8	10.5	15	25	77.7	89.9	50	617.6
2011	30.7	34.7	51	54.1	98.2	55.4	55.6	76.8	21.1	35.9	41.7	87.6	642.8
2012	121.6	41	13.2	58.4	96.3	5.8	40.6	0.3	24.7	34.5	65.4	70.3	572.1
2013	25.4	51.8	70.3	40.4	113.1	69.6	27.6	15	59.1	46.7	38.7	29	586.7
2014	85	7.5	37	86.1	51.3	131.6	6.1	17.3	143.3	75.1	63.2	67.6	771.1
2015	64.8	87.9	141	40.2	44.3	92.7	11.8	59.3	65.1	134.8	100.6	2.1	844.6

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

2016	56.2	84.9	175.8	32.2	116.4	28.2	74.5	54.4	111.2	57	179.8	1.9	972.5
2017	60.5	32.9	26	72.4	56.1	105.2	35.1	21.6	42.2	46.5	81.8	177,9	758.2
2018	31.8	197.5	171.6	20.1	61.6	100.3	98.8	82.5	3.9	25.7	168.7	37.3	999.8
2019	128.7	43.3	24.5	43.9	78.1	133.3	100.5	79.5	25.1	11.7	161.8	71.4	901.8
2020	11.2	19.7	68.2	49.8	74.8	46.2	460.	99.7	100.0	212.4	0.0	226.2	954.2

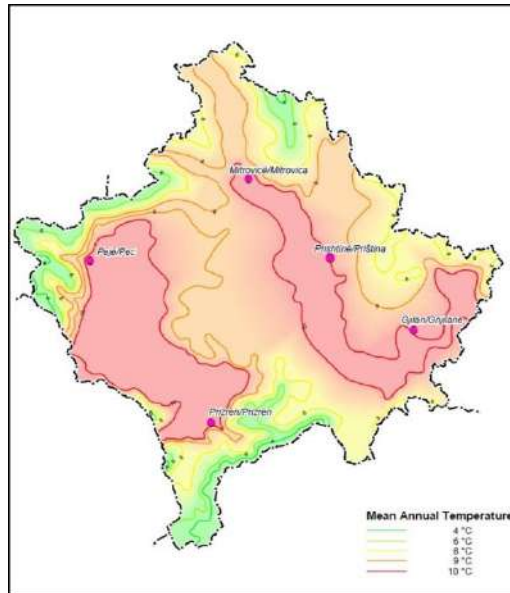

Figura 10. Temperatura kryesore vjetore e ajrit [°C], shkalla 1:1,000,000 burimi (KPM)

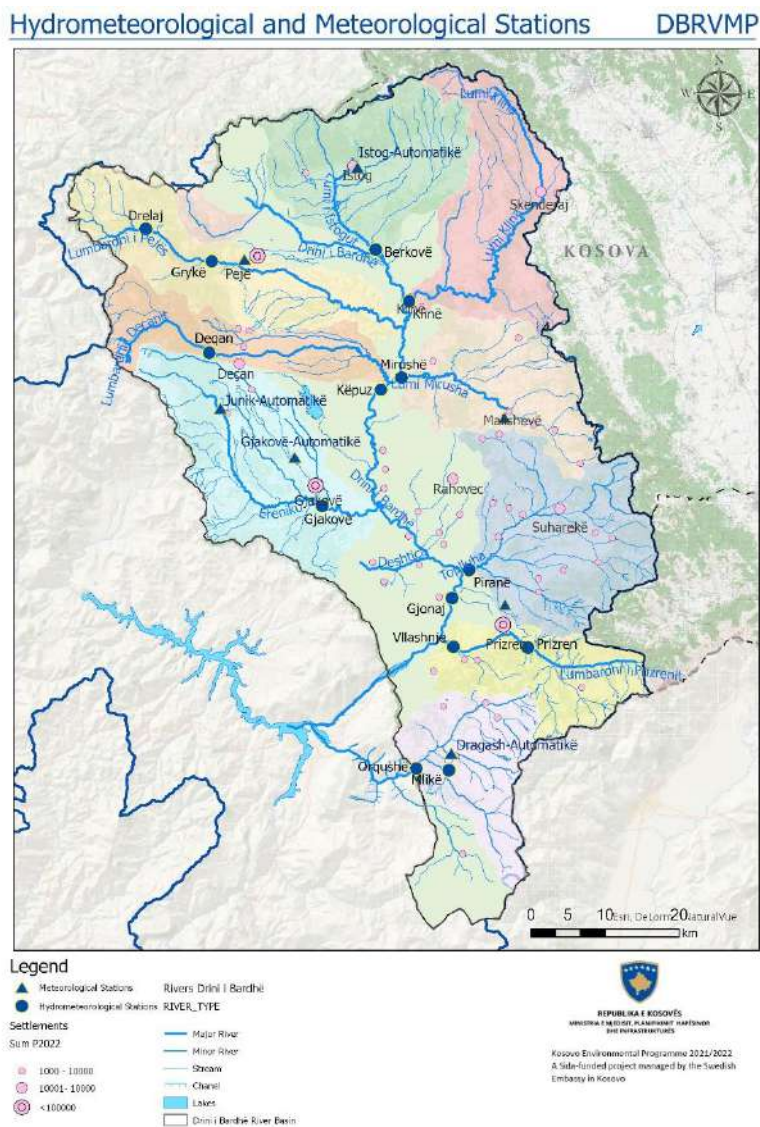

Figura 11. Vendndodhja e stacioneve meteorologjike dhe hidrometrike në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Projeksionet e ndryshimeve klimatike¹² tregojnë se ndryshueshmëria ekzistuese klimatike do të rritet, me temperatura më të ngrohta dhe më shumë parregullsi të reshjeve në pellgun e lumit Drini i Bardhë, dhe rrjedhimisht me rritje të rrezikut për shfaqje të shtuara të valëve të të nxehtit, thatësirave, si dhe përmbytjeve.

Pjesa perëndimore e Kosovës i përket pellgut të lumit Drini i Bardhë, pellgu më i madh lumor në mesin e pesë pellgjeve kryesore lumore në Kosovë (pellgu i Drinit të Bardhë, pellgu i Plavës, pellgu i Ibrit, pellgu i Moravës së Binçit, pellgu i Lepencit).

Të gjitha pellgjet kryesore lumore (me dy më të mëdhenjtë që zënë 80% të sipërfaqes së vendit) i kanë burimet brenda Kosovës (vetëm Ibri buron jashtë Kosovës, përkatësisht në Mal të Zi).

Rrjedha mesatare në pellg është 141 l/s/km², por ndryshon në mënyrë të konsiderueshme (5 deri në 50 l/s/km²). Rrjedha specifike (mesatarisht 7 l/s/km²) në zonë është shumë më e vogël se në pjesën perëndimore të vendit, nga 2-10 l/s/km². **Shkarkimet e pellgut të lumit Drini i Bardhë janë 1,946 mil. m³**

¹²Strategjia e Ujërave e Kosovës 2017 – 2036.

për një sipërfaqe totale prej 4340.14 km² dhe 61.7 m³/s si rrjedha e ujit¹³. Në stacionin e Kukësit në Shqipëri, lumi Drini i Bardhë arrin 70 m³/s.

Tabela 15. Pellgjet e lumenjve, sipërfaqja, shpejtësia e rrjedhës dhe shkarkimit të ujit

Pellgu i lumit	Sipërfaqja S (km ²)	Rrjedha e ujit Q (m ³ /s)	Shkalla e rrjedhës së ujit Q (l/Sxkm ²)	Shkarkimi Mil. m ³	Pellgu ndërkufitar
Drini i Bardhë	4340.14	61.7	14.6	1946	Po, rrjedh në detin Adriatik

4.3.3 Lumi Drini i Bardhë dhe degët kryesore të tij

Në Kosovë ka shumë lumenj që rrjedhin drejt Detit Adriatik, Detit të Zi dhe Detit Egje (Tabela 16). Lumenjtë kryesorë në Kosovë janë:

Drini i Bardhë (në pjesën jugore të Kosovës – derdhet në detin Adriatik). Drini i Bardhë është lumi më i madh në territorin e Kosovës. Drini i Bardhë pranon shumë degë relativisht të gjata: Lumbardhi i Pejës, Lumbardhi i Deçanit, Lumbardhi i Prizrenit, Prue potok dhe Erenik nga e djathta; Istogu, Klina, Mirusha, Rimniku, Topluha dhe Lumbardhi i Prizrenit nga e majta (Tabela 16-17 dhe Figura 12).

Lumi i Ibrit (në pjesën veriperëndimore derdhet në lumin Morava dhe Danub dhe më tej në Detin e Zi), dhe

Lepenci (në pjesën juglindore derdhet në lumin Vardar në drejtim të detit Egje).

Deti i Zi drenohet nga uji nga një zonë ujëmbledhëse sipërfaqësore prej 5,500 km², ose 51 % e territorit të Kosovës, Deti Adriatik drenohet nga një sipërfaqe prej 4,500 km² ose 43 %, dhe Deti Egje drenohet nga një sipërfaqe prej vetëm 900 km² ose 6 %.

Shumica e burimeve ujore lindin brenda territorit të Kosovës, me përjashtim të lumit Ibri, i cili buron në Mal të Zi, ku ka një sipërfaqe ujëmbledhëse prej pak më shumë se 1000 km². Lumi Ibri është burimi i ujit për liqenin e Gazivodës.

Tabela 16. NënPELLGJET kryesore në PL Drini i Bardhë

Emri i nëpellgut	Sipërfaqja (km ²)
Drini i Bardhë	756,9
Sushica	49.1
Lumbardhi i Pejës	413.6
Lumbardhi i Deçanit	272.5
Ereniku	518.1
Istogu	435.2
Klina	427.2
Mirusha	345.8
Toplluha	499.6

¹³Burimi: Raporti i Gjendjes së Ujit në Kosovë, MMPH/AMMK, 2015; Statistikat e Ujërave të Kosovës, 2017.

Lumbardhi i Prizrenit	280.3
Pava dhe Restelica	341.8
Gjithsej	4340.1

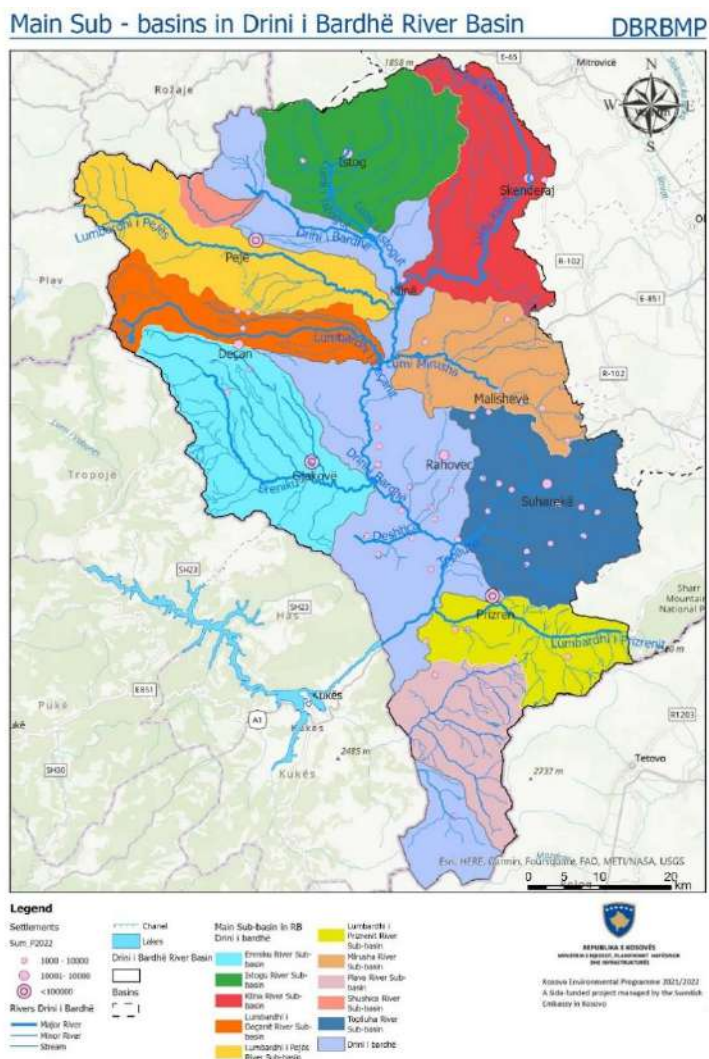

Figura 12. NënPELLJET kryesore në PL Drini i Bardhë

Tabela 17. Të dhëna hidrologjike për pellgun e Drinit të Bardhë

Lumi	Gjatësia [km]	Madhësia e pellgut ujëmbledhës [km ²] ¹⁴	Shkarkimi mesatar [m ³ /s]*1952-1986	Seritë kohore për vlerat e shkarkimit
Drini i Bardhë	156	1219.9	59.4	2005-2017
Lumbardhi i Pejë	55.4	413.9	6.21	
Lumbardhi i Deçanit	47.04	272.8	4.64	
Ereniku	52.2	519.0	12.25	

¹⁴Kosova Dam_Safety_Review_Oct_2012.pdf

Lumi	Gjatësia [km]	Madhësia e pellgut ujëmbledhës [km ²] ¹⁴	Shkarkimi mesatar [m ³ /s]*1952-1986	Seritë kohore për vlerat e shkarkimit
Istogu	20	474.0		
Mirusha	40.38	366.0		
Toplluha	35.6	515.7	5.65	
Klina	77.0	294.2	2.04	
Lumbardhi i Prizrenit	36.8	450.1	4.67	
Plava	13.25	287,41		
Shushica	16.26	49.0		

4.3.4 Liqene të rëndësishme në qarkun e pellgut të lumit Drini i Bardhë

Kosova ka një numër të vogël të liqeneve natyrore. Megjithatë, ndër të tjera janë krijuar disa rezervuarë të mëdhenj si rezervuarët e Gazivodës, Përlepnicsës, Batllavës, Badovcit, Livoçit dhe Radoniqit. Këta rezervuarë (6) shërbejnë për qëllime të shumta, për shembull duke u përdorur si burime të rëndësishme për nxjerrjen e ujit të pijshëm dhe të ujit për ujitje dhe për prodhimin e hidrocentraleve. Në pellgun e lumit Drini i Bardhë ekziston vetëm një liqen natyror – Radoniqi, në Komunën e Gjakovës (Tabela 18).

Liqeni i Radoniqit furnizon me ujë 214 000 banorë të Komunës së Gjakovës, Rahovecit dhe fshatrave përreth. Ka një sipërfaqe prej 5,96 km². Kapaciteti i digës është 113 milion m³, i cili siguron furnizim të mjaftueshëm me ujë gjatë vitit. Liqeni i Radoniqit ka një habitat të pasur për florën dhe faunën.

- Kreja e digës është në lartësinë 458.0 metra dhe ka një gjerësi prej 7 metrash¹⁵.
- Kapaciteti depozitues i rezervuarit është 113,000,000 metra kub në një nivel pishinë prej 456.4 metrash.
- Niveli normal i pishinës së rezervuarit operativ është 456.0 metra me një kapacitet magazinimi prej 102,000,000 metra kub.

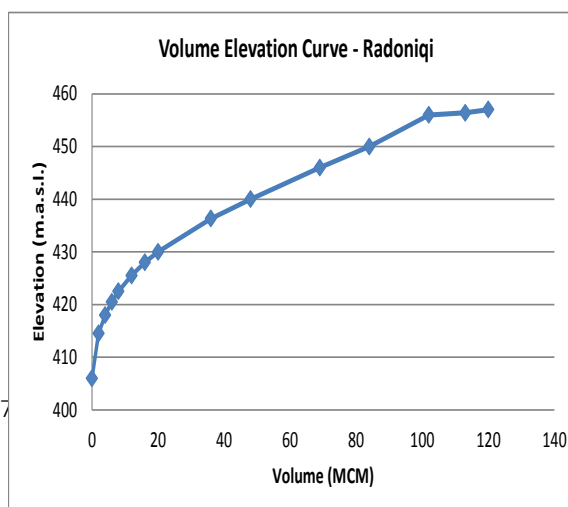
Tabela 18. Liqene të rëndësishme në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Liqenet	lumi	Madhësia e pellgut ujëmbledhës [km ²]	Vëllimi [Mil m ³]	Përdoruesit e vëllimit [Mil m ³]
Radoniqi	Lumbardhi i Deçanit	130	116.6	102

Kurba e disponueshme e ngritjes së vëllimit është paraqitur në tabelën 19 dhe figurën 13 në vijim.

Tabela 19. Ngritja e vëllimit

Vëllimi (MCM)	Lartësia (masl)
0	406
2	414.5

¹⁵Kosova Dam_Safety_Review_Oct_2012.pdf

4	418
6	420.5
8	422.5
12	425.5
16	428
20	430
36	436.3
48	440
69	446
84	450
102	456
113	456.4
120	457

Figura 13. Kurba e ngritjes së vëllimit

Përveç furnizimit me ujë urban, Liqeni i Radoniqit përdoret për ujitje të tokave bujqësore në Gjakovë, Rahoveci dhe në një pjesë të komunës së Prizrenit (10,000 ha).

Furnizuesi kryesor i liqenit të Radoniqit është lumi Lumbardhi i Deçanit dhe përroi Prue. Lumi Lumbardhi i Deçanit ka një prurje mesatare vjetore prej 4.22 m³/s (e matur në stacionin matës Deçani, pellgu ujëmbledhës i të cilit është rreth 114 km² dhe përbëhet kryesisht nga uji nga burimet e afërta.

Prurja mesatare nga përroi Prue mund të llogaritet si një lidhje midis pellgut ujëmbledhës të tyre (rreth 9.6 km²) dhe atij të lumit Lumbardhi i Deçanit.

Figura 14. Pamja satelitore e liqenit të Radoniqit dhe pamje e përgjithshme

Kanali i cili ushqen rezervuarin e Radoniqit nga lumi Lumbardhi i Deçanit ka një gjatësi prej 7.5 km dhe një kapacitet maksimal prej 14 m³/s. Pika e marrjes në kanal është pika numër 17 në hartë në figurën 14.

Në tabelën 20 është paraqitur marrja e ujit për liqenin e Radoniqit nga kanali i hapur për tetë (8) vite.

Tabela 20. Marrja e ujit për liqenin e Radoniqit nga kanali i hapur Lumbardhi i Deçanit

Muaji	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
-------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

I	5 437 152	7 740 576	1 794 528	4 071 168	14 972	6 106 752	11 517	Nuk ka të	7 231 680
II	5 177 088	6 096 384	1 475 712	2 588 544	11 491	12 749	6 991 488		11 878
III	10 927	15 695	3 026 592	5 678 208	11 543	18 480	9 186 912		20 034
IV	18 092	20 995	14 178	13 867	36 106	5 676 480	12 182		24 105
V	20 168	16 873	22 177	12 909	27 533	25 043	26 810		29 194
VI	10 886	466 560	9 694 080	1 944 000	13 185	20 943	10 627		18 273
VII	0	0	0	0	3 053 376	0	0		0
VIII	0	0	0	0	0	0	0		0
IX	0	0	0	777 600	0	0	0		0
X	0	0	2 035 584	2 249 856	0	0	4 285 440		0
XI	2 773 440	0	14 333	2 825 280	0	0	0		10 627
XII	11 543	0	9 588 672	17 409	0	18 748	5 812 128		10 445
Total	85 006	67 868	78 304	64 321	117 886	107 748	87 413		131 791

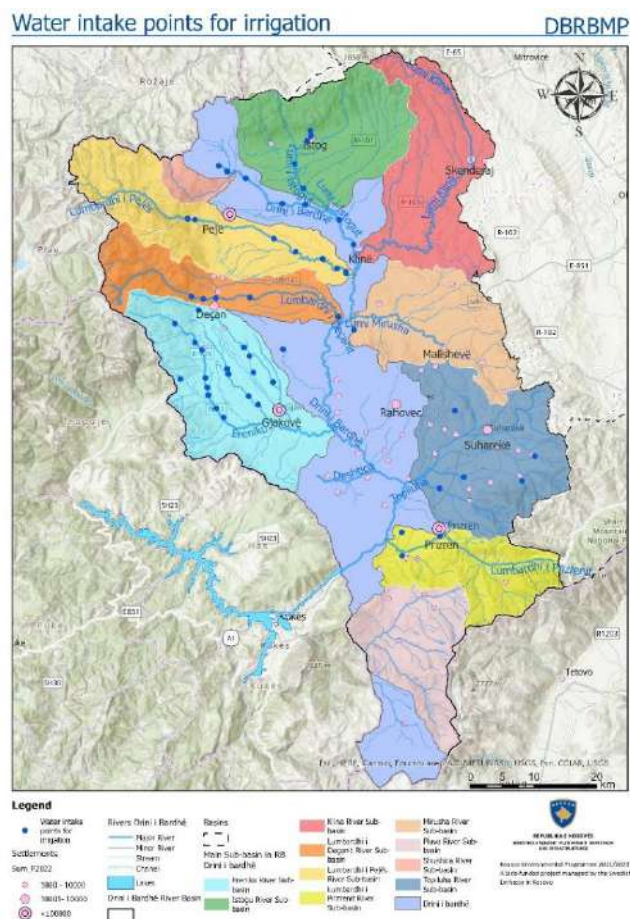

Figura 15. Pikat e marrjes së ujit për ujitje në pellgun e lumit Drini i Bardhë

4.3.5 Ligatinat në rrethin e pellgut të lumit Drini i Bardhë

Pellgu i lumit Drini i Bardhë nuk ka ligatina. Megjithatë, është ndërtuar një ligatinë e realizuar në vitin 2018, e cila pritet të ofrojë një zgjidhje me kosto efektive, efikase dhe të lehtë për t'u mirëmbajtur për trajtimin e ujërave të zeza në zonat rurale¹⁶.

Dizajni ofroi një teknologji ligatinore të ndërtuar vertikale e cila mund të përputhet me standardet e heqjes së trajtimit sipas legjislacionit të BE-së, kënaq kulmin e popullsisë në verë, përballueshmërinë dhe pranohet mirë nga komunitetet lokale dhe kompanitë rajonale të ujit. Faza parësore vertikale mund të kombinohet me ligatinën e ndërtuar horizontale kur pjerrësia është shumë e ulët. Pritet të përmirësojë ndjeshëm cilësinë e ujit në pellgun e lumit Drini i Bardhë, duke reduktuar ndotjen nga Kramoviku me 90%.

4.3.6 Ujërat nëntokësore në rrethin e pellgut të lumit Drini i Bardhë

4.3.6.1 Kushtet gjeologjike

Kosova ka një gamë të gjerë gjeologjike që ndryshon për nga mosha nga neo-proterozoiku në holocen¹⁷. Gjeologjia karakterizohet nga veçori të konsiderueshme strukturore në shkallë rajonale, me formacionet e Triasit që kanë një shtrirje të konsiderueshme në pjesën veriore dhe veriperëndimore të ultësirës së Dukagjinit. Triasiku në këto zona përfaqësohet nga rëra, argjila, konglomerate kuarci, gëlqerorë të pasuruar me faunë, argjila ranore dhe gëlqerorë rreshpe të metamorfozuar me ngjyrë të zezë.

Produktet neogjene depozitohen në pellgun liqenor të Dukagjinit, i cili me pak ndërprerje ka ekzistuar gjatë Miocenit dhe Pliocenit. Mioceni përfaqësohet nga konglomerate me kokrriza të trasha, rëra me thjerrëza me zhavorr, merle dhe gëlqerorë, ndërsa sedimentet e Pliocenit përfaqësohen nga konglomerate, rëra dhe argjila me interpolime qymyri. Trashësia e produkteve neogjene është rreth 1400 m.

Depozitimet kuaternare në ultësirën e Dukagjinit kanë një shtrirje më të madhe dhe karakterizohen me përmbajtje të ndryshme gjenetike dhe litologjike. Këto depozitime formohen gjatë Pleistocenit dhe Holocenit. Depozitimet e pleistocenit përfaqësohen nga copa rreshpe, gur gëlqeror, granit, dibazik, kuarc dhe konglomerat kuarci. Depozitimet holocene janë krijime kontinentale të përbëra nga lloje të ndryshme të fytyrës gjenetike si morena, proluvium, diluvium dhe aluvium. Proluvium janë sedimente të rrjedhave lumore me karakter përmbytës. Këto produkte përbëhen nga copa gëlqerore jo të rrethuara mirë me diametër 20-50 cm. Ky proces vazhdon edhe në ditët e sotme.

Sekuena stratigrafike mund të thjeshtohet si vijon (sipas informacionit të ofruar nga Komisioni i Pavarur për Miniera dhe Minerale në Kosovë):

- Neo-Proterozoik – Paleozoik: Baza e rresheve, gneisseve dhe amfibolitëve që janë pushtuar nga plutonet granitike
- Paleozoiku i vonë: Shiste
- Permo-Triasik: Karbonate, klastikë, filit, rreshpe, kuarcite që janë pushtuar nga magmatizmi acidik (porfire kuarci)

¹⁶Titulli i projektit: 'Promovimi i ligatinave të ndërtuara për trajtimin e ujërave të zeza në venADBnimet e vogla rurale – Fshati Kramovik, Komuna e Rahovecit' (i zbatuar nga UNDP).

¹⁷Burimet ujore të pellgut të lumit Drini i Bardhë, Kosovë, Hasan Hasani, Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës.

- Triasiku: Klastikët me vullkanikë i lënë vendin platformave karbonate që klasifikohen në dolomite, disa prej të cilave janë metamorfozuar në mermer
- Triasik – Jurasik: Magmatizëm bazë dhe acid. Ndarja e kores së kores ofiolitike dhe obduksioni i shkëmbinjve ultrabazikë
- Jurasiku i vonë: Gëlqerorë masivë
- Kretaku i hershëm: konglomerate, ranorë dhe lym
- “Flishi” i Kretakut të Sipërm: gëlqerorë merli, ranorë dhe konglomerate
- “Melasa” e Kretakut të Vonë: karbonate dhe klastikë me ujë të cekët
- Oligo – Miocene: Konglomerate, argjila dhe gurë gëlqerorë, të shoqëruar nga magmatizëm acidik në të ndërmjetëm.
- Mioceni i sipërm - Plioceni: Formimi i linjtit për shkak të akumulimit dhe prishjes së mëvonshme të vegjetacionit në pellgjet sedimentare të Kosovës
- Plioceni: Qert Andezit
- Holoceni: Talusi i formuar nga moti i maleve dhe aluvionet e depozituara nga lumenjtë

Ky diversitet gjeologjik është diktuar nga mjediset e ndryshme gjeotektonike që kanë evoluar gjatë kohës gjeologjike ndërsa kjo pjesë e Evropës është stabilizuar (Figura 16).

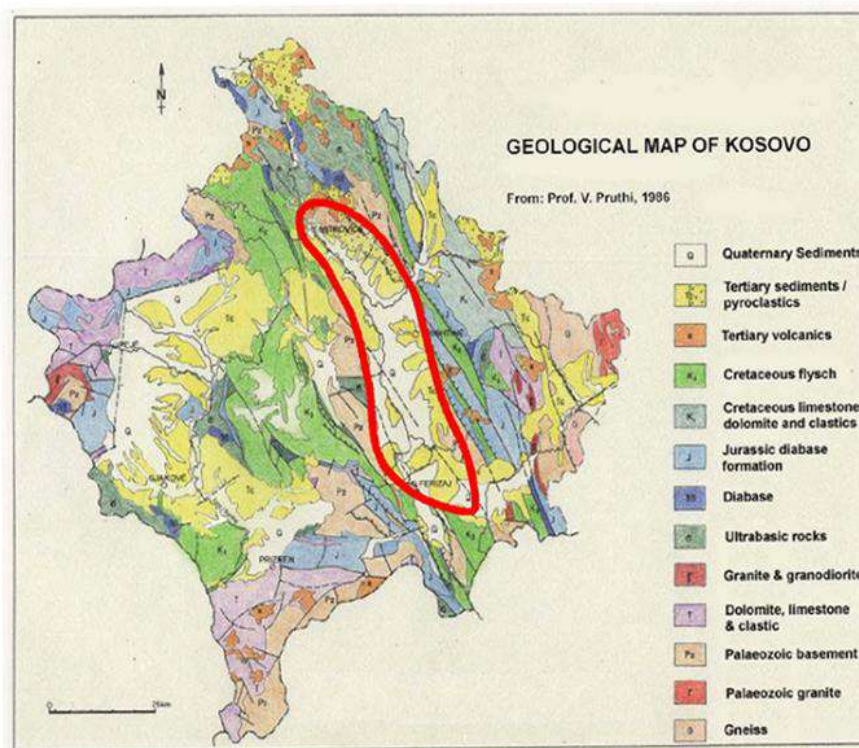

Figura 16. Harta gjeologjike e Kosovës¹⁸

Një përshkrim i thjeshtuar se si mund të ketë ndodhur ky evolucion është paraqitur më poshtë.

¹⁸Studimi: Zhvillimi i Resurseve Ujore në Kosovën Juglindore (Sekretariati Shtetëror për Çështje Ekonomike, Zvicër, Ministria e Planifikimit Hapësinor dhe Mjedisit, Kosovë, 2007).

Shkëmbinjtë më të vjetër formojnë bazamentin neo-proterozoik, i cili është i përbërë nga rreshpe kristalore dhe granite, që përfaqësojnë produktet e metamorfizmit rajonal të gradës së lartë.

Në majë të këtij bodrumi kontinental ishte vendosur një sekuencë e gjerë sedimentesh detare me ujë të cekët (klastike dhe kimike) të periudhës së Permianit të Vonë deri në Triasikun e hershëm, të cilat u pushtuan nga magmat acide ndërsa korja kontinentale hollohej, duke rezultuar në shkëmbinjtë paraekzistues të anateksit.

Shtirirja dhe rrallimi i vazhdueshëm çuan në ndarjen fizike të kores kontinentale, duke lehtësuar nxjerrjen e kores oqeanike të përbërë nga magma bazaltike shumë e lëngshme që ekstrudon për të formuar një pellg oqeanik. Kjo ndarje ishte mjaft e gjerë për të çuar në formimin e Oqeanit Tethys që përshkoi Evropën Jugore, Mesdheun, Afrikën e Veriut, Iranin dhe në Azinë Juglindore.

Kthimi i lëvizjes së pllakave tektonike, i kontrolluar nga qelizat e rrymës së konvektionit brenda mantelit të Tokës, çoi në mbylljen përfundimtare të Oqeanit Tethys të epokës mezozoike, duke përfshirë një segment të quajtur Oqeani Vardar që ekzistonte në mbarë Kosovën. Në kohën e vonë të Jurasikut, prania e një mbetjeje të Oqeanit Vardar si një det i cekët çoi në depozitimin kimik të platformave të trasha dhe të gjera karbonate. Në kohën e Kretakut, tërheqja eventuale e këtij deti dhe stabiliteti i siguruar si një kufi kontinental pasiv çoi në depozitimin e sedimenteve klastike që variojnë nga deti në atë tokësor.

Përplasja midis masave tokësore që kishin rrethuar Oqeanin Vardar detyroi rrëmbimin drejt perëndimit të mbeturinave të kores oqeanike deri në koren kontinentale. Rezultati është mbetjet e kores oqeanike të gjetura në të gjithë Ballkanin, duke formuar sekuenca lineare ofiolitike që janë të rreshtuara përgjatë prirjes strukturore rajonale NNW-SSE. Këto ngjarje të obduksionit janë shumëfazore dhe duket se përfaqësojnë grumbullimin e kores, duke rezultuar në zhvillimin e disa brezave linearë ofiolite, duke filluar nga mosha e obduksionit nga Jurasiku në Kretak.

Shkëmbinjtë që shtyhen gjatë vendosjes së ofioliteve quhen shkëmbinj të vetëm dhe formojnë njësi të quajtur mélange. Përzierje të tilla ofiolitike përbëhen në mënyrë karakteristike nga qersh, serpentiniti, vullkanikë mafioz dhe karbonate, të cilat të gjitha mund të jenë në formën e fragmenteve brenda njësive olistostrome të renditura në mënyrë kaotike.

Gjatë Kretakut të Vonë, përplasja e gjerë kontinentale e Orogjenisë Alpine çoi në formimin e Alpeve dhe vargmaleve malore të lidhura në të gjithë Evropën e mesme dhe jugore. Erozioni i shpejtë i këtyre shkëmbinjve të shtrembëruar me origjinë detare dhe kontinentale rezultoi në depozitimin e sekuencës së mbulesës "flishi", të përbërë nga gëlqerorë marli dhe klastikë.

Disa nga sedimentet klastike kontinentale të ruajtura në Kosovë përfaqësojnë depozita melase. Disa depresione të kontrolluara të pellgut ishin vende të rritjes së harlisur të vegjetacionit që më në fund u mbyt nga sedimentimi dhe çuan në formimin e depozitave të konsiderueshme të linjtit stratiform.

Akullnajat e Pleistocenit që prekën Evropën hoqën pjesën më të madhe të mbulesës së tokës nga unaza e maleve përreth Kosovës, duke çuar në formimin e depozitave të konsiderueshme të bishtit përgjatë shpateve të pjerrëta të maleve.

Drini i Bardhë është i lidhur hidraulikisht me sistemin e përbashkët akuiferik karstik të Drinit, i përbërë nga gëlqerorët e Kretakut dhe sedimentet e Miocenit deri në Kuaternar me trashësi 100 deri në 200 m, me rrjedhje të ujërave nëntokësore nga Kosova në Shqipëri.

- **Përcaktimi i trupave ujqorë nëntokësorë**

Komponenti 6 i PMK-së kishte për qëllim hetimin e burimeve ujqore nëntokësore në pellgun e lumit Drini i Bardhë duke përdorur hetimin gjeofizik dhe ndërtimin e 25 puseve për monitorimin e gjendjes së ujërave nëntokësore.

Përcaktimi dhe karakterizimi i trupave ujqorë nëntokësorë në pellgun e lumit Drini i Bardhë ka shfrytëzuar gjetjet e hulumtimeve të ujërave nëntokësore të kryera gjatë periudhës 07/2017 – 06/2018, në kornizë të Komponentit 6 të PMK-së, të zbatuar nga MMPH/ARPL me mbështetjen e GEOTest (CZ).

Vlerësimi i cilësisë së ujit të kryer në 29 pika kampionimi në pellgun e lumit Drini i Bardhë, si për ujërat sipërfaqësore ashtu edhe ato nëntokësore, janë përdorur vlerat e pragut të Direktivës për ujërat nëntokësore, Direktiva për ujërat e pijshëm dhe vlerat e pragut (standardet e cilësisë) të përcaktuara nga Republika Çeke, të përcaktuara sipas Neni 3.5 i Direktivës së rishikuar për ujërat nëntokësore (Shtojca 11).

Hetimet e ujërave nëntokësore përbëhen nga (i) hetimi gjeofizik për të marrë të dhëna reale mbi rezervat e ujërave nëntokësore dhe potencialin e tij të shfrytëzimit, dhe (ii) karakterizimin e trupave të ujërave nëntokësore (TUN). Hulumtimi gjeofizik është përcjellë me shpime testuese, teste pompimi, analiza të cilësisë së ujit, niveli i ujërave nëntokësore dhe studime të shkarkimit të burimeve të kryera nga një kompani vendore e shpimit Aquadrill (Prishtinë, Kosovë).

Neni 5 dhe Shtojca II e DKU-së kërkojnë identifikimin e vendndodhjes dhe kufijve të trupave ujqorë nëntokësorë. Shtojca V e Direktivës Kornizë të Ujërave specifikon kushtet për monitorimin e ujërave nëntokësore, paraqitjen e rezultateve të klasifikimit të gjendjes kimike dhe sasiorë dhe identifikimin e trupave ujqorë nëntokësorë me tendenca të konsiderueshme dhe të qëndrueshme në rritje në përqendrimin e ndotësve. Dispozitat dhe kriteret e detajuara për vlerësimin e statusit dhe tendencës janë përcaktuar në Direktivën për ujërat nëntokësore (DUN).

Analiza e trupave ujqorë nëntokësorë (TUN) në pellgun e lumit Drini i Bardhë është kryer sipas nenit 5 dhe Shtojcës II të DKU-së.

Metodologjia për identifikimin dhe karakterizimin e ujërave nëntokësore përfshinte dy komponentë:

2. **Hulumtimi gjeofizik** në zonat e paracaktuara në pellgun e lumit Drini i Bardhë, nëpërmjet metodave gjeoelektrike ERT (tomografia me rezistencë elektrike) dhe VES (tingëllimi elektrik vertikal) për të marrë të dhëna reale për sa vijon:
 - Trashësia e formacioneve gjeologjike dhe përshkrimi litologjik i zonës së studiuar
 - Shtrirja anësore e akuiferit në zonën e hulumtuar
 - Thellësia në formimin e akuiferit (ujërat nëntokësore) dhe përcaktimi i rimbushjes së akuiferit
 - Trashësia e shtresave të argjilës dhe thellësia në shkëmbinj dhe konfirmimi i gjendjes së ujërave nëntokësore para shpimit të puseve
 - Përcaktimi dhe hartëzimi i formacioneve të ujërave nëntokësore bazuar në përshkueshmërinë e ujit dhe rezistencën e zonës së studiuar.
3. Organizimi i **testimit të shpimit, testeve të pompimit, analizave të cilësisë së ujit, nivelit të ujërave nëntokësore dhe studimeve të shkarkimit të burimeve të kryera në 25 lokacione të përzgjedhura.**

Punimet gjeofizike në terren janë kryer në 11 lokalitete të veçanta: Zoqishtë, Dejnë, Moglicë, Qyshk, Vitomiricë, Kovragë, Çitak, Buçan, Tërstenik, Jelloc dhe Burojë (Figura 17-18).

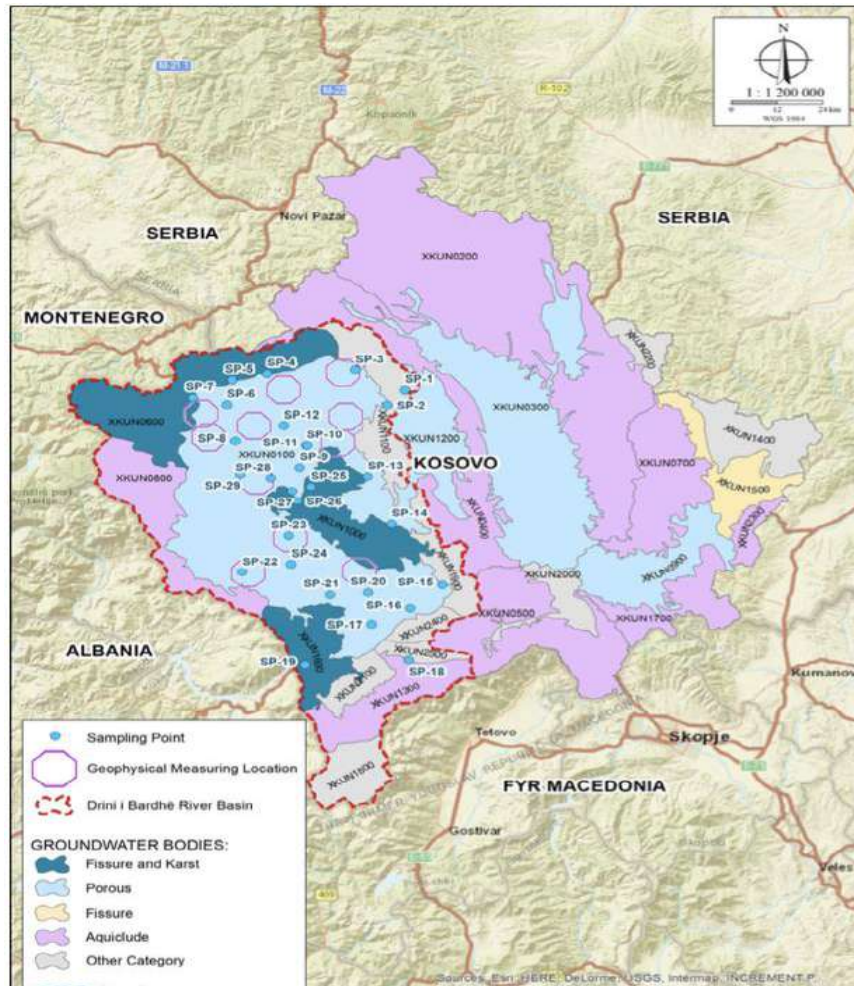

Figura 17. Vendndodhja për pikat e marrjes së mostrave në pellgun e lumit Drini i Bardhë

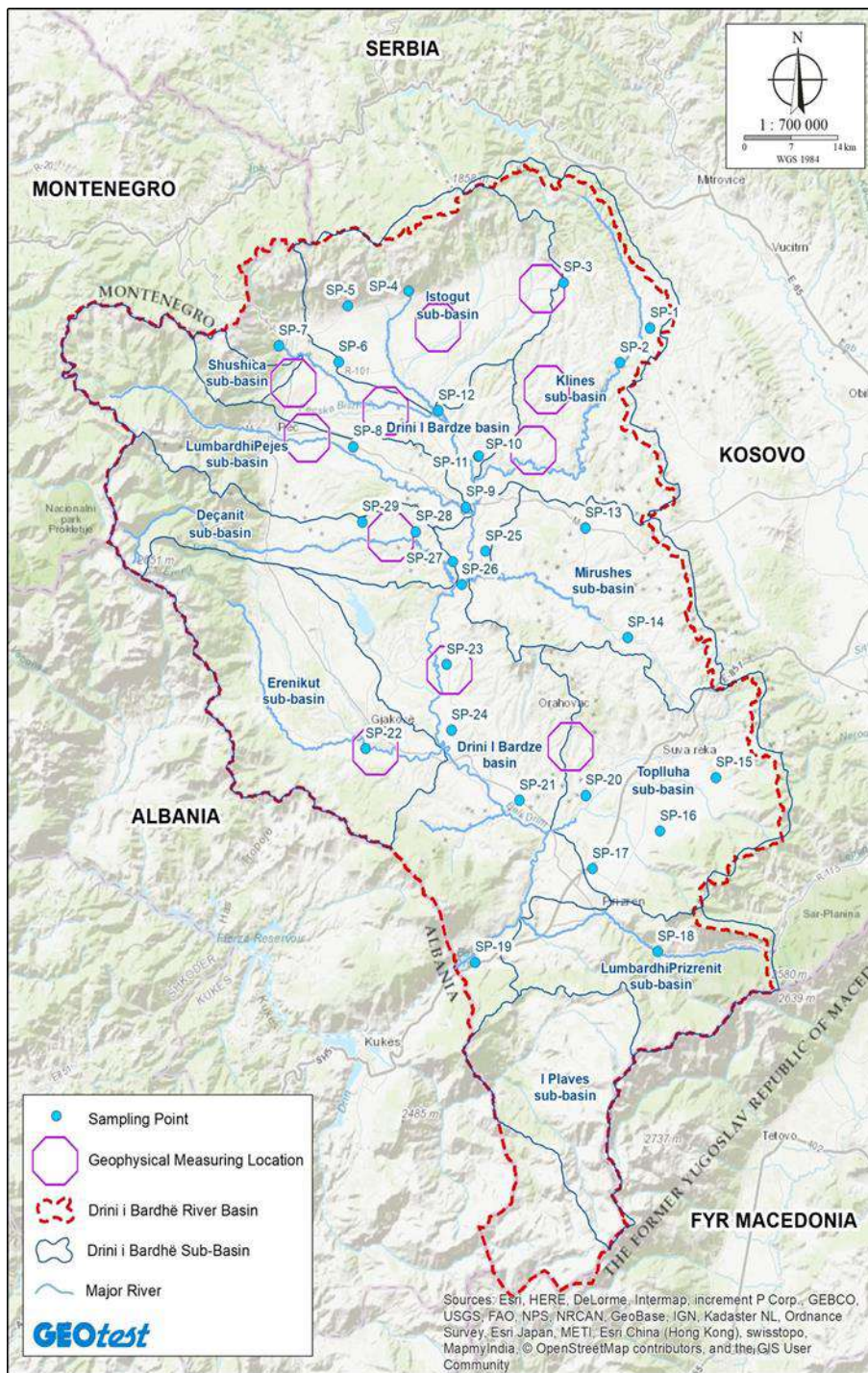

Figura 18. Vendndodhja e zonave gjeofizike me interes në nënpellgun e Drinit të Bardhë

Tre lloje bazë litologjike janë përcaktuar në spektrat e rezistencës së daljeve individuale grafike, të analizuara në bazë të shpërndarjes së vlerave të rezistencës. Ato janë si më poshtë:

- **Sedimentet e argjilës kuarternare të dalluara më shpesh nga vlera të ulëta të rezistencës (të dukshme) të rendit të njëshit deri në dhjetëra të para m;**
- **Sedimentet ranore tremujore të dalluara më shpesh nga vlera mesatare të rezistencës (të dukshme) të rendit të dhjetëra m më të lartë; dhe**
- **Sedimentet me zhavorr kuarternar dallohen më shpesh nga vlerat më të larta të rezistencës (të dukshme) të rendit të qindra metrave.**

Gama e madhësive të vlerave të variablit të matur është e ndryshme në çdo lokalitet, veçanërisht në lidhje me pozicionin topografik të lokalitetit, praninë e ujërave nëntokësore dhe kiminë e tyre, bollëkun e fraksioneve individuale të madhësisë së kokrrizave, etj. është konsideruar se profile të caktuara janë hasur edhe në shtratin e epokave të ndryshme (neogjen, kretak).

Hulumtimi gjeofizik i kryer dha informata të dobishme lidhur me kriteret më të përshtatshme për vendndodhjen e puseve të cilat duhet të kihet parasysh:

- Ekzistenca e një akuiferi hidrogjeologjik, pra një pjesë e mjedisit shkëmbor, i cili është i përshkueshëm për ujërat nëntokësore.
- Qarkullimi aktiv i ujërave nëntokësore.
- Rreziku i rritjes së përmbajtjes natyrore të joneve të cilat janë kufizuese për sa i përket përdorimit të ujërave nëntokësore për qëllime të pijes.
- Rreziku i ndotjes antropogjenike të ujërave nëntokësore.

Nga pikëpamja e kushteve hidrogjeologjike, pellgu sedimentar i njohur gjeofizik mund të ndahet në pesë zona të ndryshme hidrogjeologjike. Ndarja lidhet me pozicionin topografik të lokalitetit, zhvillimin e pellgut, karakterin litologjik të sedimenteve dhe ekzistencën ose mungesën e akuiferëve hidrologjikë.

Njësitë individuale hidrogjeologjike mund të përcaktohen si më poshtë:

- Zona e koneve pluviale: e përfaqësuar nga lokalitetet Vitomicë dhe Kovragë;
- Zona e flihit të ridepozituar të Kretakut: e përfaqësuar nga lokalitetet Çitak, Jelloc, Burojë dhe Moglicë;
- Zona e zhavorrit lumor: e përfaqësuar nga lokalitetet Buçan dhe Dejnë;
- Zona e sedimenteve ranore neogjene e mbivendosur nga sedimentet lumore: e përfaqësuar nga lokalitetet Qyshk dhe Tërstenik;
- Zona e sedimenteve të luginës: e përfaqësuar nga lokaliteti Zoqishtë.

Sipas rezultateve të matjeve gjeofizike, janë përcaktuar akuiferët në të gjitha lokalitetet. Akuiferët përfaqësohen kryesisht nga depozitime rezistente të interpretuara si zhavorr dhe rërë.

Përcaktimi i trupave ujorë nëntokësorë tregohet në anekset 1 – 10. Tabela 21 paraqet thellësinë e akuiferit në të 29 vendet e marrjes së mostrave.

Tabela 21. Lokalitetet, trupat ujorë nëntokësorë dhe niveli i ujit deri në akuifer

Lokaliteti	Koordinatat (UTM)		Niveli i ujërave nëntokësore
	N	E	
Qyshk	4722659.70	446860.48	3,5
Qyshk	4722306.53	446303.52	3,5
Qyshk	4722545.05	446911.54	3,8
Dejnë	4698984.95	461349.80	3,5
Dejnë	4697498.91	459772.01	> 5 m

Moglicë	4689350.00	454746.37	2,5
Jelloc	4721047.00	470700.00	1,8
Kovragë	4733808.00	461067.00	3,2
Citak	4737059.00	471460.00	6,3
Citak	4737436.00	472671.00	9,8
Citak	4737454.00	472900.00	15
Buçani	4712150.00	455697,00	1,3
Buçani	4711911.00	455591.00	1
Buçani	4712018.89	455696.54	0
Tërstenik	4724392.52	454350.11	1
Tërstenik	4724982.79	454374.48	2
Tërstenik	4725183.22	454630.55	4
Tërstenik	4725830.00	455294.00	3
Tërstenik	4725782.00	455828.0	3
Burojë	4727265.00	472554.00	5
Burojë	4727261.00	472756.00	6
Burojë	4727443.00	473115.00	2,5
Burojë	4726697.00	472655.00	0
Vitomiricë	4728163.00	446340.00	10
Vitomiricë	4727741.00	445757,00	0
Vitomiricë	4728385.00	446434.00	0

Rezultatet e identifikimit të trupave ujqorë nëntokësorë për pellgun e lumit Drini i Bardhë tregojnë se identifikimi i TUN-ve bazohet në **pesë llojet e shkëmbinjve**: aluviale; karbonate; sedimentare të tjera; magmatike; dhe metasedimentet, ku janë identifikuar gjithsej **12 TUN janë identifikuar** (Figura 19). Zona e pellgut të lumit Drini i Bardhë ndahet në dymbëdhjetë trupat e mëposhtëm ujqorë nëntokësorë:

1. Trupi ujqor nëntokësor XKUN0600 (Rugova, 543 km²) – SP-4, SP-5, SP-7; lokalitetet gjeofizike Vitomiricë dhe Kovragë
2. Trupi ujqor nëntokësor XKUN0100 (Dukagjini, 2047 km²) – SP-3, SP-6, SP-8, SP-9, SP-10, SP-11, SP-12, SP-13, SP-14, SP-15, SP-16SP-17, SP-20, SP-21, SP-22, SP-23, SP-24, SP-28, SP-29; lokalitetet gjeofizike Zoqishtë, Dejnë, Moglicë, Qyshk, Vitomiricë, Kovragë, Çitak, Buçan, Tërstenik, Jelloc dhe Burojë.
3. Trupi ujqor nëntokësor XKUN1100 (Ujmir, 287 km²) – SP-1, SP-2; lokalitetet gjeofizike Çitak dhe Burojë
4. Trupi ujqor nëntokësor XKUN1000 (Llapushe, 344 km²) – SP-25, SP-26; lokaliteti gjeofizik Jelloc
5. Trupi ujqor nëntokësor XKUN1600 (Vermicë, 237 km²) – SP-19
6. Trupi ujqor nëntokësor XKUN2500 (Prevallë, 59 km²) – SP-18
7. Trupi ujqor nëntokësor XKUN0800 (Koshare, 360 km²) – aquiclude
8. Trupi ujqor nëntokësor XKUN1900 (Berishe, 144 km²)
9. Trupi ujqor nëntokësor XKUN2400 (Dellovci, 68 km²)

10. Trupi uhor nëntokësor XKUN2400 (Opoja, 102 km²)
11. Trupi uhor nëntokësor XKUN1300 (Sharri, 275 km²) – aquiclude
12. Trupi uhor nëntokësor XKUN1800 (Restelicë, 182 km²).

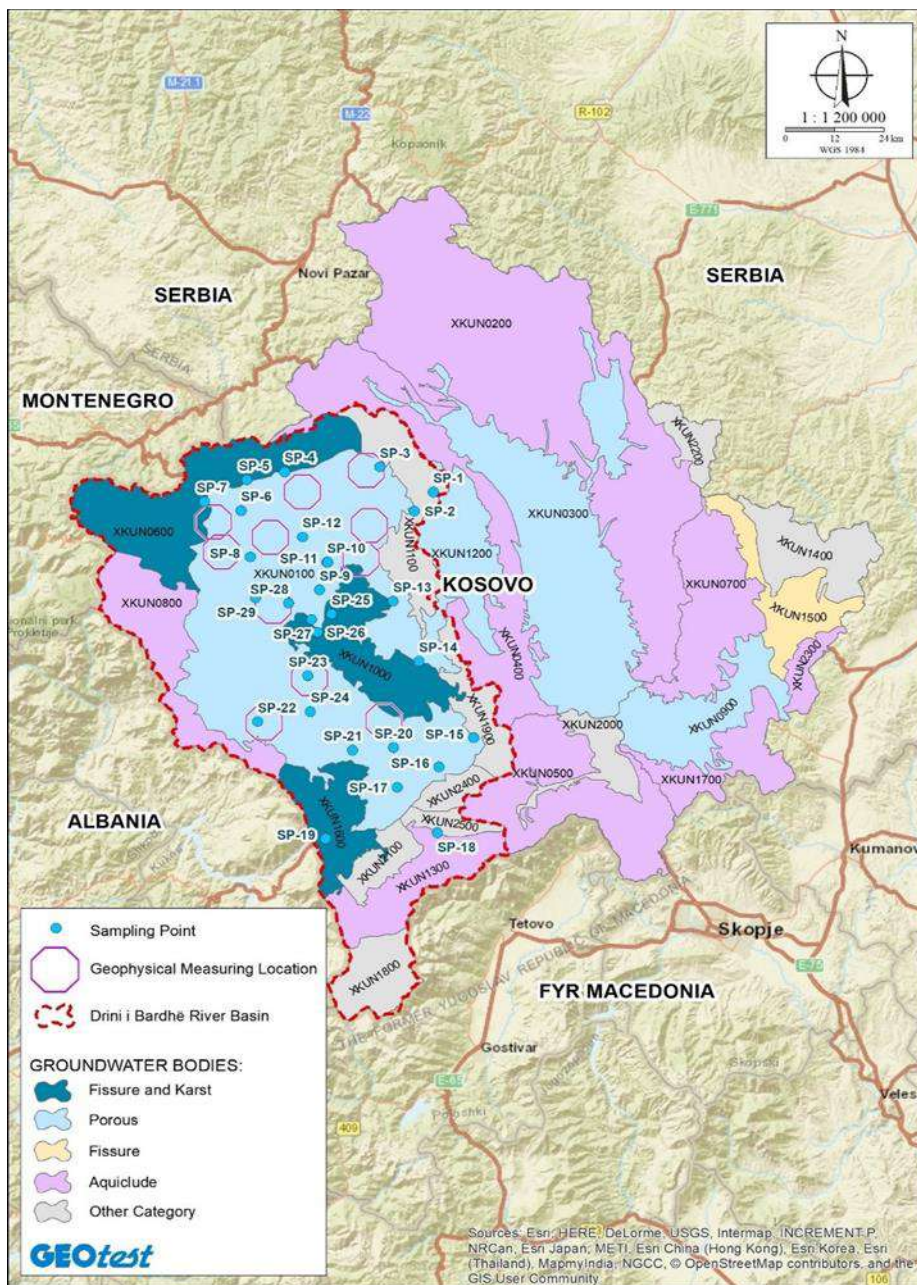

Figura 19. Përcaktimi i trupave uhorë nëntokësorë dhe pikat e marrjes së mostrave në pellgun e lumit Drini i Bardhë

4.3.6.1 Karakterizimi i trupave uhorë nëntokësorë (TUN) – cilësia

Karakterizimi fillestar përfshin lloje të ndryshme informacioni në lidhje me trupat uhorë nëntokësorë, vendndodhjet e kufijve, ndotjen dhe presionet e nxjerrjes dhe llojin e shtresave, të cilat përdoren për vlerësimin e rrezikut që trupi uhor nëntokësor nuk arrin të përmbushë objektivat e nenit 4 të DKU-së.

Karakterizimi aktual bazohet në të dhënat e ofruara përmes punës së kryer për Komponentin 6 të PMK-së. Në disa zona mund të jetë e mundur të përcaktohen trupa të mëdhenj ujorë nëntokësorë në bazë të ujëmbledhësve të rendit më të lartë (p.sh. zona hidrometrike) ose kufijve gjeologjikë. Megjithatë, në rajonet ku ka një mangësi të përgjithshme të të dhënave, është e dëshirueshme që të bëhet përcaktimi fillestar i trupave ujorë nëntokësorë për pellgun e lumit Drini i Bardhë, në përmasa sa më të mëdha. Nënndarja e mëvonshme mund të bëhet në varësi të faktorëve si klasifikimet e trupave ujorë sipërfaqësorë dhe vendndodhjet e ekosistemeve të rëndësishme tokësore.

Prandaj, karakterizimi i përgjithshëm i trupave ujorë nëntokësorë të paraqitur në këtë kapitull bazohet në të dhënat e siguruar përmes hetimeve gjeofizike në pikat e marrjes së mostrave të vendosura në secilin nga nënpellgjet e pellgut të lumit Drini i Bardhë, siç tregohet në Figurën 20.

Rezultatet e karakterizimit të trupave ujorë nëntokësorë (TUN) synojnë (i) vlerësimin e statusit aktual të përdorimit të ujërave nëntokësore, (ii) identifikimin e presioneve dhe, (iii) shkallën në të cilën ato janë në rrezik për të mos arritur përmbushin objektivat e DKU, dhe të cilat do të kërkojnë, nëse është e nevojshme, (iv) një program masash të nevojshme për të ruajtur dhe/ose për të arritur statusin e cilësisë së mirë të ujërave nëntokësore.

Karakterizimi ndjek metodologjinë e përshkruar në Raportin Tematik nr. 2 mbi Karakterizimin e TUN-ve (Strategjia e Përbashkët e Zbatimit (SPZ) të Direktivës Kornizë të Ujërave).

Marrja e mostrave të ujërave nëntokësore dhe sipërfaqësore u krye në gusht 2017, në 29 pika të përzgjedhura të kampionimit në të gjithë pellgun e lumit Drini i Bardhë, pas procedurave të dakorduara të punës, të vendosura në marrëveshje me ARSHP-në, për ujërat nëntokësore dhe për ujërat sipërfaqësore. Të dhëna shtesë u mbledhën gjatë vitit 2022.

Të gjitha pikat e kampionimit janë matur me GPS. Koordinatat GPS u matën me një pajisje GPS PDA Trimble Juno 5D. Kjo pajisje ka një saktësi në kohë reale DGNSS 2-4 metër. Parametrat e fushës (temperatura, ngjyra, aroma, përçueshmëria, pH) u matën me matës mustimetër AQUAREAD AP-2000 – AQUAMETER AM 2000 me një kablo zgjatuese 30 m të gjatë.

Mostrat e ujërave nëntokësore janë marrë nga pusët ekzistuese dhe janë analizuar në një laborator të akredituar. Testet fizike dhe kimike të ujit për parametrat e specifikuar janë paraqitur më poshtë:

<ul style="list-style-type: none"> • Temperatura (°C) • pH (-) • Përçueshmëria elektrike (µS) • Natriumi (mg/l) • Kaliumi (mg/l) • Kalcium (mg/l) • Magnezi (mg/l) • Hekuri (mg/l) • Mangani (mg/l) • Amoniumi (mg/l) 	<ul style="list-style-type: none"> • Arseniku (mg/l) • Plumbi (mg/l) • Zinku (mg/l) • Kadmiumi (mg/l) • Kromi (mg/l) • Mërkuri (mg/l) • Nitratet (mg/l) • Nitritet (mg/l) • Ngopja e oksigjenit (mg/l) • Sulfatet (mg/l).
---	---

<ul style="list-style-type: none"> • Alumini (mg/l) 	
--	--

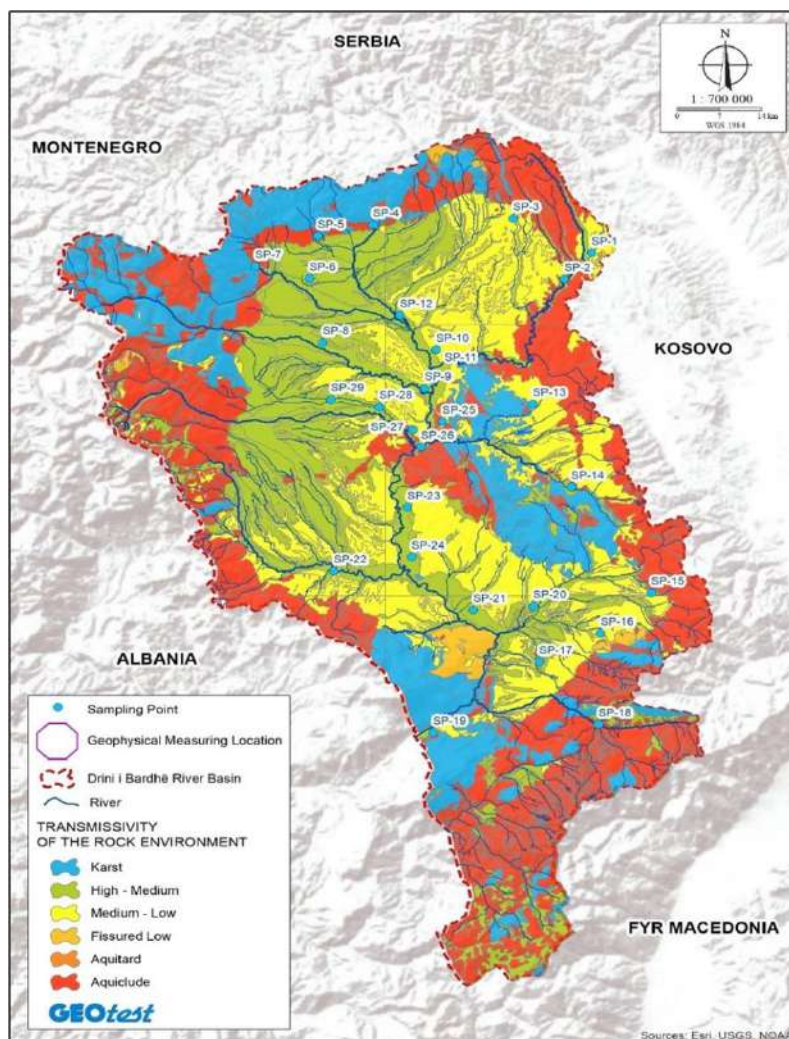

Figura 20. Përcaktimi i trupave ujorë nëntokësorë, pikat e marrjes së mostrave, llojet e shkëmbinjve dhe nënpellgjet e pellgut të lumit Drini i Bardhë

Vlerësimi i ndikimit të ndotjes së ujërave nëntokësore dhe sipërfaqësore në 29 mostra të mbledhura për analizat kimike bazë ka treguar se presionet kryesore që shkaktojnë ndotjen e ujërave nëntokësore janë identifikuar si:

- Mbledhja dhe trajtimi i pamjaftueshëm i ujërave të zeza në nivel komunal
- Trajtimi i pamjaftueshëm i ujërave të zeza në njësitë industriale
- Ndotja e ujit e shkaktuar nga bujqësia
- Vendet e papërshtatshme të depozitimit të mbeturinave

Këto presione, në kombinim me cenueshmërinë e lartë të disa prej akuiferëve, bëjnë të nevojshme zhvillimin e strategjive të përshtatshme të mbrojtjes së TUN-ve bazuar në modele konceptuale.

Sa i përket rëndësisë së burimeve të identifikuara të ndotjes, konstatohet se:

1. **Nuk janë identifikuar burime të rëndësishme.**
2. **Janë identifikuar burime të vogla lokale, të ndikuar nga aktivitetet lokale (veçanërisht nga plehërimi dhe rrjedha e kanalizimeve) dhe faktorë të tjerë lokalë.**

Vlerësimi i përgjithshëm i presioneve mbi cilësinë e TUN-ve nxori në pah se ndotja nga nitrite prej burimesh të shpërndara është faktori kyç që ndikon në gjendjen kimike të këtyre ujërave sipërfaqësore. Burimet kryesore të kësaj ndotjeje të shpërndarë janë aktivitetet bujqësore, mungesa e qasjes në kanalizim dhe shfrytëzimi urban i tokës.

Rezultatet analitike sipas substancave shfaqen si më poshtë:

- **pH** është neutral (7,05 deri në 7,75) ose pak acid (6,76), në një rast alkalik (9,00 në SP-25 – Volljak), por është ndikuar nga shtresa e re e betonit të pusit (shkullimi i çimentos në ujërat nëntokësore në pusin e ri). Përqendrimi i joneve të hidrogjenit në lumin Drina i Bardhe ishte 7.9 (vlera e pH).
 - Lumi Klina ka shënuar vlerën më të ulët të pH prej 7.74 në vitin 2010, ndërsa vlera më e lartë prej 8.34 është shënuar në lumin Rimnik në Zhdrellë. Një interval më i gjerë i pH-së është vërejtur në vitin 2011, me vlerën më të ulët prej 7.45 në Lumbardhin e Prizrenit në Prevallë dhe vlerën më të lartë prej 8.55 në lumin Tophulla në Buqallë.
 - Në vitin 2012, Lumbardhi i Prizrenit kishte vlerën më të ulët të pH prej 7.8 në Vllashnje, ndërsa Lumbardhi i Pejës kishte vlerën më të lartë të pH prej 8.3 në Pejë.
 - Për fund, në vitin 2013, lumi Lumbardhi i Prizrenit kishte vlerën më të ulët të pH prej 7.94 në Vllashnje, ndërsa vlerën më të lartë prej 8.39 e kishte lumi Lumbardhi i Deçanit në Kralan.
- **Përçueshmëria elektrike (PE)** në ujërat nëntokësore dhe sipërfaqësore dhe në ujërat minerale është normale (UN – 286 deri 957 $\mu\text{S}/\text{cm}$; US – 241 deri 437 $\mu\text{S}/\text{cm}$, UM 1,349 $\mu\text{S}/\text{cm}$), me përjashtim të SP-10 dhe SP-11 (Gjyrgjeviki Vogël), ku ishte më i lartë (për shkak të përmbajtjes së lartë të mineraleve në ujë – ndoshta i ndikuar nga plehërimi) – 1,195 deri në 1,378 $\mu\text{S}/\text{cm}$.
 - Në vitin 2013, vlera mesatare vjetore (VMV) më e ulët në ujërat sipërfaqësore është shënuar në lumin Lumbardhi i Prizrenit në Prevallë me 99.5 $\mu\text{S}/\text{cm}$, ndërsa lumi Rimnik në Xerxe ka pasur KE-në më të lartë me vlerë 730 $\mu\text{S}/\text{cm}$.
- **natriumi** në ujërat nëntokësore ishte normal (3,8 deri në 38,4 mg/l), në ujërat sipërfaqësore i ulët (< 1 deri në 7,17 mg/l), më i lartë në ujërat minerale (burimi i nxehtë) dhe në Gjyrgjevik të Vogël (SP-10 – 61,3 deri. SP-11 – 102 mg/l) dhe në Dobidol (103 mg/l) për shkak të kontaminimit lokal (bujqësia, ujërat e zeza shtëpiake).
- **kaliumi** në ujërat nëntokësore ishte normal (0,75 deri në 10,7 mg/l), në ujërat sipërfaqësore shumë i ulët (< 0,5 mg/l), në një rast një përqendrim pak i rritur i kaliumit (30,7 $\mu\text{g}/\text{l}$ në SP-28 – Gllöghan) ishte identifikuar.
- **amoniaku** në ujërat nëntokësore dhe sipërfaqësore ishte shumë i ulët (< 0,1 mg/l).

- Në vitin 2010, lumi Istog në Istog ka treguar VMV më të ulët prej 0.132 mg/l N-NH₄⁺, ndërsa në vitin 2011 dhe 2012 lumi Drini i Bardhë në Radavc ka treguar kufirin e kuantifikimit (0.015 mg/l N-NH₄⁺).
- Vlera më e ulët në vitin 2013 është shënuar në lumin Lumbardhi i Prizrenit në Prevallë me vlerë 0.116 mg/l N-NH₄⁺. Vlerat maksimale për katër vitet e periudhës së monitorimit u regjistruan në lumin Rimnik në stacionin e monitorimit në Xerxe, në intervalin 2.072 – 3.144 mg/l N-NH₄⁺. Përqendrimi i kalciumit në ujërat nëntokësore ishte normal (32,1 deri në 192 mg/l), në ujërat sipërfaqësore më i ulët (52,5 deri në 81,4 mg/l), më i lartë në burimin e nxehtë të Banjës së Pejës (176 mg/l) dhe në një rast shumë i ulët (vetëm 2,56 mg/l në SP-25 – Volljak), por është ndikuar nga shtresa e re prej betoni e pusit.
- **magnezi** në ujërat nëntokësore ishte normal, në ujërat sipërfaqësore shumë i ulët – vetëm 2,84 deri në 5,81 mg/l (për shkak të kushteve gjeologjike), koncentrim i lartë u konstatua në burimin e nxehtë të Banjës së Pejës (85,9 mg/l) dhe në SP-25. – Volljak (187 mg/l), ndonjëherë ishte shumë i ulët për shkak të kushteve gjeologjike (p.sh. SP-13 – Kijevë 5.1 mg/l, SP-21 – Krushë e Madhe 6.67 ose SP-29 – LuguiBaranit 7.04 mg/l).
- **sulfati** në ujërat nëntokësore ishte normal (16,6 deri në 74,1 mg/l), me përjashtim të SP-10 dhe SP-11 (GjyrgjevikiVogël) ku ishte më i lartë (92,6 deri në 143 mg/l), SP-23 (Dobidol) ku ishte edhe pak më e lartë (87.8 mg/l) dhe SP-20 (Mamushë) ku ishte gjithashtu pak më e lartë (90.1 mg/l) për shkak të kontaminimit lokal; në ujërat sipërfaqësore të ulëta (2,3 deri në 13,3 mg/l).
- **nitritet** në ujërat nëntokësore ishin normalë (< 0,01 deri në 0,13 mg/l), në ujërat sipërfaqësore dhe minerale më pak se 0,01 mg/l. Vlerat mesatare vjetore në ujërat sipërfaqësore arritën maksimumin e nitriteve për vitet 2010-2013. u regjistruan në lumin Rimnik në Zhdrellë, duke lëvizur ndërmjet 0,163 dhe 0,275 mg/l N-NO₂.
- **nitratet** në ujërat nëntokësore ishin normalë (< 3 deri në 38,5 mg/l), lokalisht i rritur në SP-23 (Dobidol) – 53 mg/l dhe SP-20 (Mamushë) – 60,2 mg/l, ndoshta i ndikuar nga kontaminimi lokal.; në ujërat sipërfaqësore dhe minerale < 3 deri në 4,9 mg/l. Vlerat mesatare vjetore në ujërat sipërfaqësore për vitet 2010 dhe 2011 arritën maksimumin e tyre në lumin Toplluha në Piranë -- 1,973 mg/l N-NO₃⁻ dhe 2,363 mg/l N- NO₃⁻. Në vitin 2012, lumi Rimnik arriti vlerën maksimale prej 1.825 mg/l N-NO₃⁻ në Xerxe. Në vitin 2013, lumi Mirusha në Banjë të Malishevës ka shënuar rritje të ndjeshme duke arritur vlerën mesatare vjetore prej 4.848 mg/l N-NO₃.
- **oksigjeni i tretur** në ujërat nëntokësore ishte normal (3,55 – 8,41 mg/l), më i ulët në SP-10 (Gjyrgjektiv i Vogël) – 2,6 mg/l, SP-23 (Dobidol) – 1,21 mg/l dhe SP-24 (Radostë) – 1,73 mg/l për shkak të një procesi të supozuar reduktues të ndikuar nga kontaminimi lokal; në ujërat sipërfaqësore ishte gjithashtu normale (8,41 deri në 9,08 mg/l).
 - Në vitet 2010–2013, vlerat minimale dhe maksimale të oksigjenit të tretur në ujërat sipërfaqësore të pellgut të lumit Drini i Bardhë ishin 5,92 mg/l dhe 10,53 mg/l.
- **arseniku** mbi vlerën kufi është identifikuar vetëm në kampionin SP-6 (Banja e Pejës) – 68.5 µg/l, në mostrat e tjera më pak se 5 µg/l.
- **kadmiumi** u identifikua në më pak se 0.5 µg/l në të gjitha mostrat.

- **plumbi** u identifikua në më pak se 5 µg/l në të gjitha mostrat, në SP-11 (GjyrgjevikiVogël) u analizua në 5.6 µg/l, në SP-6 (burimi i nxehtë Banja e Pejës) u analizua në 5.42 µg/l., në SP-25 (Volljak) është analizuar në 5.53 µg/l dhe në SP-16 (Grekoc) është analizuar në 5.36 µg/l.
- Përqendrimi i **merkurit u identifikua në më pak se 0.5 µg/l në të gjitha mostrat.**
- **alumini** u identifikua në më pak se 20 µg/l në të gjitha mostrat.
- **zinku** në ujërat nëntokësore ishte normal (5.52 deri në 14.4 µg/l), më i lartë në SP-6 (burimi i nxehtë i Banjës së Pejës) ku u analizua në 21 µg/l, në SP-28 (Gilloghan) ku u analizua në 62. µg/l dhe në SP-20 (Mamushë) ku u analizua në 47 µg/l; në ujërat sipërfaqësore më pak se 5 deri në 8,7 µg/l.
- **mangani** mbi vlerën kufi është identifikuar në SP-10 dhe SP-11 (Gjyrgjeviki Vogël) – 0,31 deri në 0,67 mg/l, SP-8 (Ramon) – 0,14 mg/l dhe SP-24 (Radostë) – 0,12 mg/ l; në mostrat e tjera më pak se 0.05 mg/l.
 - Në vitin 2011 janë tejkualuar VML-të (vlerat maksimale të lejuara) përgjatë rrjedhave të lumit Istog në Zllakuqan, të lumit Klinë në Klinë, të Lumbardhit të Pejës jashtë Pejës, të Erenikut në Urën e Terzive, të lumit Rimnik në Xerxe dhe të lumit Toplluha në Piranë.
 - Në vitin 2012, VML-të janë tejkualuar në këto vende kampionimi: Gjonaj për lumin Drini i Bardhë, Klinë për lumin Klinë, Pejë dhe Grabanicë për Lumbardhin e Pejës, Kralan për Lumbardhin e Deçanit, Ura e Terzive për lumin Erenik, Xerxe për lumin Rimnik, Pirana për lumin Toplluha dhe Vllashnje për Lumbardhin e Prizrenit.
 - Në vitin 2013, VML-të janë tejkualuar në këto stacione monitorimi: Gjonaj për lumin Drini i Bardhë, Ura e Terzive për lumin Erenik, Xerxe për lumin Rimnik, Pirana për lumin Toplluha dhe Vllashnje për lumin Lumbardhi i Prizrenit. Kontaminimi më i lartë me mangan në pellgun e lumit Drini i Bardhë është shënuar në lumin Rimnik në stacionin e monitorimit të Xerxes për këto tre vite.
- **hekuri** mbi vlerën kufi është evidentuar në SP-10 (Gjyrgjeviki Vogël) – 1.2 mg/l dhe në SP-6 (Banja e Pejës) – 0.57 mg/l (ndikuar nga kushtet gjeologjike lokale), në mostrat e tjera më pak se 0.1 mg/l.
 - Në vitin 2011, VML-të janë tejkualuar në këto stacione monitoruese: Zllakuqan për lumin Istog, Grabanicë për lumin Lumbardhi i Pejës, Ura e Urës së Terzive për lumin Erenik dhe Vllashnje për lumin Lumbardhi i Prizrenit.
 - Në vitin 2012, sasia e hekurit tejkaloj VML-të në këto stacione monitorimi: Gjonaj për lumin Drini i Bardhë, Grabanica për Lumbardhin e Pejës, Krelan për Lumbardhin e Decanit, Ura e Terzive për lumin Erenik, Xerxe. për lumin Rimnik, Pirana për lumin Toplluha dhe Vllashnje për lumin Lumbardhi i Prizrenit.
 - Në vitin 2013, sasia e hekurit tejkaloj VML-të në këto stacione monitorimi: Gjonaj për lumin Drini i Bardhë, Ura e Terzive për lumin Erenik, Xerxe për lumin Rimnik, Pirana për lumin Toplluha dhe Vllashnje për Lumbardhin. i lumit Prizrenit.
- **kromi** në ujërat nëntokësore dhe sipërfaqësore ka qenë normal (< 1 deri në 4,52 µg/l), në disa raste është rritur lehtë – SP-16 (Grekoc) – 15,4 µg/l, SP-20 (Mamushë) – 9,48 µg/l dhe SP-27 (Kpuz) – 7,17 µg/l.

Koordinatat GPS, parametrat specifikë të fushës, informacioni i detajuar mbi pikat e marrjes së mostrave dhe presionet përkatëse për çdo TUN janë paraqitur në shtojcat 11-12. Shtojca 12 përfshin rezultatet e rrezikut të dështimit të TUN-ve për të përmbushur objektivat e DKU-së.

4.3.6.2 Karakterizimi i trupave ujqorë nëntokësorë (TUN) – sasia

Trashësia e akuiferëve në pellgun e lumit Drini i Bardhë, bazuar në hulumtimin gjeofizik, është afërsisht 23 metra (6 – 40 metra). Trashësia e çdo akuiferi varet nga kushtet gjeologjike (kone proluviale, flishi kretak, zhavorre lumore, sedimente ranore neogjene të mbuluara nga sedimentet lumore dhe sedimentet e luginës) dhe hidrogeologjike (karstike, poroze, të çara).

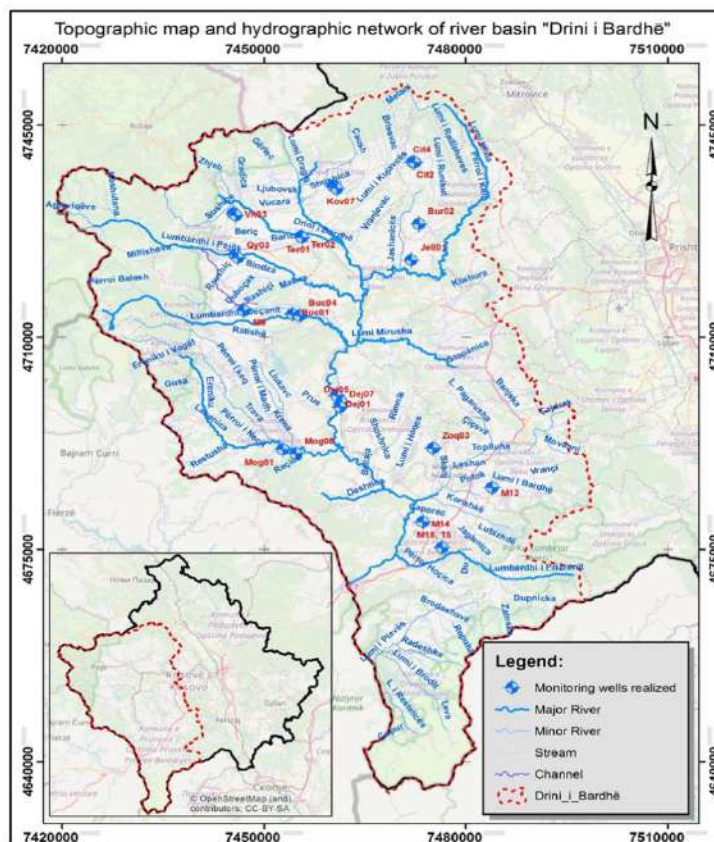

Figura 21. Vendndodhja e puseve monitoruese në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Nga këndvështrimi gjeologjik, pellgu i lumit Drini i Bardhë është i ndërtuar nga formacione gjeologjike të moshave të ndryshme si: formacionet paleozoike, formacionet triasike, formacionet jurasike, formacionet e kretakut, formacionet miocenike, formacionet e pliocenit, formacionet kuaternare.

Në bazë të formacioneve gjeologjike dhe veçorive litologjike, strukturore dhe tektonike, në pellgun e lumit Drini i Bardhë dallohen tre lloje kryesore të akuiferëve:

- Akuiferi aluvial kuaternar,
- Akuiferi i miocenit dhe pliocenit, dhe
- Akuifer karbonatik.

Në përgjithësi, zona e mbushjes përfaqësohet nga male gëlqerore dhe zona e shkarkimit përfaqësohet nga kone proluviale (burimet, p.sh. burimi i lumit Drini i Bardhë).

Ujërat nëntokësore nxirren kryesisht përmes puseve dhe burimeve. Një sërë zonash (25 puse monitoruese) janë hetuar në vitin 2018, **për të vlerësuar rezervat e ujërave nëntokësore, kapacitetin në dispozicion dhe rendimentin**, me mbështetjen e një kompanie vendase shpimi "Aquadrill". Realizimi i këtyre puseve është kryer në nëntë komuna brenda pellgut të lumit "Drini i Bardhë" (Tabela 22).

Tabela 22. Puset dhe komunat në pellgun e lumit Drini i Bardhë

X	Y	Z	Thellësia e pusit (m)	Emri i pusit	Vendndodhja	Komuna
7472995	4728693		15	Bur02	Buroja	Skenderaj
7472094	4738902	617	31	Cit2	Çitak	Skenderaj
7472388	4738868	619	28	Cit4	Çitak	Skenderaj
7471871	4722705	462	40	Jell01	Jelloc	Klinë
7460324	4735098	484	30	Kov02	Kovraga	Istog
7460407	4734850	482	22	Kov04	Kovraga	Istog
7460802	4734518	464	20	Kov07	Kovraga	Istog
7454267	4713835	444	29	Buc01	Buçanit	Pejë
7455293	4713584	433	30	Buc04	Buçanit	Pejë
7455587	4726582	430	66	Ter01	Terstenik	Pejë
7455626	4726476	426	62	Ter02	Terstenik	Pejë
7445473	4730425	530	49	Vit01	Vitomirica	Pejë
7445806	4730138	527	44	Vit03	Vitomirica	Pejë
7445693	4723661	487	61	Qy01	Qyshk	Pejë
7446124	4723097	486	60	Qy03	Qyshk	Pejë
7460803	4700424	342	23	Dej01	Dabidol	Rahovec
7461530	4699266	344	29	Dej05	Dejn	Rahovec
7461323	4698488	342	27	Dej07	Dejn	Rahovec
7475145	4691677	393	33	Zoq03	Zaqisht	Rahovec
7452790	4691486	360	44	Mog01	Moglicë	Gjakovë
7454744	4690792		27	Mog05	Moglicë	Gjakovë
7473583	4679538	380	25	M14	Landovic	Prizren
7476429	4675290	388	25	M15, T5	BajramCurr	Prizren

7483875	4685212	414	25	M13	Gjinoc	Suharekë
7447025	4714432	523	25	M9	Prapaçan	Deçan

Vendndodhja e 21 puseve u përzgjedh në bazë të studimeve gjeofizike të kryera në vitet 2017-2018, ndërsa katër puset e tjerë u përzgjedhën në bazë të projektit të mëparshëm GFA.

• **Trupat ujore nëntokësore – rezultate të karakterizimit cilësor dhe sasior**

Karakterizimet e trupave ujorë nëntokësorë të kryera në bazë të analizës së 29 mostrave të ujërave nëntokësore nga akuiferet e cekëta dhe ujërat sipërfaqësore në vende të përzgjedhura në të gjithë pellgun e lumit Drini i Bardhë, dhe vlerësimi i studimit tavolinë japin konkluzionet kryesore të mëposhtme:

- Burimet ujore në pellgun e lumit Drini i Bardhë shfaqin një ndryshueshmëri të madhe sa i përket sasisë së ujërave nëntokësore.
- Shumica e burimeve ujore të ripërtëritshme vijnë nga lumenj që kanë ndryshueshmëri të konsiderueshme hidrologjike.
- Burimet ujore nëntokësore përfaqësojnë deri në 30% të totalit të burimeve të brendshme të ripërtëritshme ujore.
- Trashësia e akuiferëve në pellgun e lumit Drini i Bardhë, bazuar në hulumtimin gjeofizik, është afërsisht 23 metra (6 – 40 metra).
- Trashësia e çdo akuiferi varet nga kushtet gjeologjike (kone proluviale, flishi kretak, zhavorre lumore, sedimente ranore neogjene të mbuluara nga sedimentet lumore dhe sedimentet e luginës) dhe hidrogjeologjike (karstike, poroze, të çara).
- Prurja e ujit të puseve varion nga 0,15 l/s deri në 5 l/s.
- Komuna e Pejës është më e pasura sa u përket ujërave nëntokësore, po ashtu edhe Komuna e Rahovecit ka treguar rezultate të mira. Komunitat e tjera janë më të varfra me rezerva ujore nëntokësore.
- Rezultatet e testimit të pompimit të mostrave tregojnë se ujërat e puseve monitoruese kanë veti të mira fiziko-kimike: pa ngjyrë, pa erë dhe pa shije.
- Rezultatet e karakterizimit të trupave ujorë nëntokësorë synojnë vlerësimin e statusit aktual të përdorimit të ujërave nëntokësore, identifikimin e presioneve dhe shkallës në të cilën ato janë në rrezik për të mos përmbushur objektivat e DKU-së, dhe që do të kërkojë, nëse është e nevojshme, (iv) një program masash të nevojshme për ruajtjen dhe/ose mbrojtjen e cilësisë së ujit.
- Masat që trajtojnë cilësinë e ujërave sipërfaqësore përfshijnë: masat bazë, si zbatimi i Direktivës së Trajtimit të Ujërave të Zeza Urbane (DTUZU), si masa të tjera si trajtimi i shkarkimeve direkte industriale nga instalimet e mëdha industriale, praktikat më të mira bujqësore në lidhje me kontrollin e sipërfaqes. rrjedhje, erozioni i tokës, rrjedha kulluese artificiale, kullimi i plehrave, masat në lidhje me menaxhimin e mbeturinave (deponitë, deponitë, deponimet - flukset kimike në rrjedhjet, masat në vendet e kontaminuara (fushat kafe, zonat industriale, aktivitetet

ushtarake, depozitimi i karburantit, stacionet hekurudhore të mallrave, etj.), ndërhyrje për të reduktuar ndikimet e minierave (ujërat e zeza të minierave, guroret, depozitat, grumbujt e plaçkës dhe ndikime të tjera negative në ndotjen e ujit (p.sh. pastrimi i sedimenteve të lumenjve, kultivimi i peshkut)

- Sa i përket **masave për mbrojtjen e ujërave nëntokësore**, objektivat kryesore janë në thelb:
 - Llogaritja dhe identifikimi i marrjes së konsiderueshme të ujit për përdorime urbane, industriale, bujqësore dhe të tjera, duke përfshirë ndryshimet sezonale dhe kërkesën totale vjetore, si dhe i humbjes së ujit në sistemet e shpërndarjes.
 - Zbatimi i masave për të parandaluar ose kufizuar futjen e ndotësve në ujërat nëntokësore dhe për të parandaluar përkeqësimin e gjendjes së trupit ujqor (statusi sasior dhe gjithashtu cilësor)
 - Mbrojtja, përmirësimi dhe rivendosja e gjendjes në të gjithë trupat ujqorë nëntokësorë dhe sigurimi i ekuilibrit ndërmjet nxjerrjes dhe rimbushjes së ujërave nëntokësore, me synimin për të arritur një status të mirë të ujërave nëntokësore
 - Ndryshimi i çdo tendence të rëndësishme dhe të qëndrueshme në rritje në përqendrimin e çdo ndotësi që rezulton nga ndikimi i aktivitetit njerëzor, në mënyrë që të reduktohet në mënyrë progresive ndotja e ujërave nëntokësore.

Një përshkrim i detajuar i karakterizimit të TUN-ve dhe rezultateve të vlerësimit të rrezikut për të arritur objektivat e DKU-së është paraqitur në shtojcat 11 dhe 12. Shtojca 15 përfshin pyetësorin për një pasqyrë të aktiviteteve të Kosovës në fushën e ujërave nëntokësore.

Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës (IHMK) në bashkëpunim me Autoritetin e Qarkut të Pellgjeve Lumore (ARPL), dhe kryesuesin e AGS Corporation SHPK, kanë krijuar një rrjet monitorues i cili është i shpërndarë në mbarë vendin (Tabela 23). Ky rrjet përbëhet nga 40 pika të monitorimit të puseve. Nga 40 lokacione, 20 pika kontrolli janë hapur në gusht 2022 dhe nuk kanë nevojë për rehabilitim, ndërsa 20 nga pusët e tjera të disponueshme kanë nevojë për rehabilitim për shkak të gjendjes së tyre. Gjatë vitit 2022 këto pika u monitoruan së bashku me qëllimin e instalimit të sensorëve të nevojshëm për rrjetin e monitorimit të ujërave nëntokësore.

Disa nga gjetjet e fushatës monitoruese të vitit 2022 janë:

- Një numër pusesh që janë planifikuar për monitorim të përgjithshëm dhe instalim sensorë, nuk i plotësojnë të gjitha standardet, as kushtet teknike dhe profesionale.
- Një numër pusesh u dëmtuan ose u mbyllën gjithashtu, duke mos ofruar kështu mundësinë e kryerjes së aktiviteteve të planifikuara sipas kushteve teknike të prokurimit.
- Një numër i këtyre pusëve janë privatë dhe nuk mund të instalojnë rrjetin e monitorimit të ujërave nëntokësore.
- Në disa nga pusët janë instaluar pompa individuale/private dhe aktualisht janë duke u përdorur.
- Një numër pusesh ishin planifikuar të instaloheshin në pusët e kompanive rajonale të ujësjellësit, të cilët përdoren në mënyrë të përhershme si ujë i pijshëm dhe nuk plotësojnë kërkesat për instalimin e sensorëve për arsytet e ndryshme të mëposhtme:

- Në shumicën e këtyre puseve ka pompa të instaluara nga kompanitë që përdorin ujin vetëm për ujë të pijshëm, pra uji në këto puse ka nivele dinamike; Në përgjithësi, nuk preferohet që nivelet dinamike të kalojnë nën monitorim sasior dhe parametra të tjerë hidrologjikë, apo edhe cilësorë, pasi ato përdoren për ujërat e pijshëm dhe është përgjegjësi e kompanive të caktuara përdoruese fundore të kryejnë monitorimin sasior dhe cilësor.
- Një sërë pusesh janë ndërtuar si rezervuarë uji të cilët shfrytëzohen edhe nga kompanitë e ujit të pijshëm, pra nuk paraqesin mundësinë apo kushtet për të instaluar sensorë ose pajisje të tjera monitoruese.

Tabela 23. Numri i përgjithshëm i puseve monitoruese në të gjitha pellgjet e lumenjve në Kosovë

Nr	Pellgu i lumit	Numri i puseve monitoruese
1	Drini i Bardhë	19
2	Ibri	8
3	Morava e Binçës	7
4	Lepenci	6
	Gjithsej	40

4.4 KARAKTERIZIMI I UJËRAVE SIPËRFAQËSORE (NENI 5 DHE SHTOJCA II)

Sipas Shtojcës II 1.1 të DKU-së, “Shtetet Anëtare do të identifikojnë vendndodhjen dhe kufijtë e trupave ujqorë sipërfaqësorë dhe do të kryejnë një karakterizim fillestar të të gjithë këtyre trupave...”. Në këtë kapitull jepen hollësi mbi zbatimin e kërkesave të DKU-së.

Është propozuar një metodologji për analizën e Sistemit të Klasifikimit të Statusit Ekologjik sipas kërkesave të Direktivës Kornizë të Ujqërave 2000/60/KE.

Objektivi i klasifikimit ekologjik është të ndajë lumenjtë në 5 klasa të statusit ekologjik: i lartë, i mirë, i moderuar, i dobët dhe i keq. Statusi i lartë korrespondon me kushte të pashqetësuar që nuk tregojnë devijime të vogla nga vlerat e referencës, ndërsa në klasat e statusit të mirë dhe të moderuar devijimi është respektivisht i lehtë dhe mesatar. Devijimi matet në terma relativë si Raporti i Cilësisë Ekologjike (RCE = vlera e vëzhguar/vlera referuese).

Vendosja e kufijve numerikë të klasave për parametrat dhe elementët e cilësisë është thelbësore. U vendosën skemat e klasifikimit për grupin e llojeve të trupave ujqorë, për elementin biologjik makroinvertebror dhe për fiziko-kimik. Në të ardhmen është e nevojshme të përfshihen më shumë elementë biologjikë si makrofitet dhe ichtiofauna dhe gjithashtu elemente hidromorfologjike (duke mbështetur ato biologjike).

Për vendosjen e kushteve paraprake të referencës, janë përdorur njohuritë e ekspertëve të ekspertëve vendas dhe ndërkombëtarë, si dhe të dhënat për vlerat dhe kufijtë e klasave nga vrojtimet në terren në pellgun e lumit Drini i Bardhë (2018). Përveç, disa të dhëna historike nga disa vende ndihmuan në përfundimin e analizës. Gjithashtu, janë analizuar të dhënat historike fiziko kimike të periudhave të

mëparshme 2016 dhe 2017, disa rezultate biologjike nga projekte të tjera të realizuara në vitin 2008¹⁹ dhe së fundmi në vitin 2022 në zonën kryesore të lumit të trupit uJOR Drini i Bardhë për të përmirësuar kufijtë për parametrat e ndryshëm.

4.4.1 Identifikimi i kategorive të ujërave sipërfaqësore

Hapi i parë në analizë është identifikimi i kategorive të ujërave sipërfaqësore. Sipas Shtojcës II 1.1.(i) të DKU-së, "Trupat uJORë sipërfaqësorë brenda qarkut të pellgut lumor do të identifikohen se i përkasin njëres prej kategorive të mëposhtme të ujërave sipërfaqësore – lumenj, liqene, ujëra kalimtare ose ujëra bregdetare – ose si ujëra artificiale sipërfaqësore trupa ose trupa uJORë sipërfaqësorë të modifikuar shumë."

Ujërat sipërfaqësore të mëposhtme janë përzgjedhur për pasqyrën e pellgut të lumit Drini i Bardhë dhe për këtë arsye trajtohen në Analizën e Pellgut të Lumit Drini i Bardhë:

- të gjithë lumenjtë me një madhësi ujëmbledhëse prej > 10 km²
- të gjithë liqenet me një sipërfaqe prej > 100 km²

Këto ujëra sipërfaqësore janë paraqitur në hartën e përgjithshme të qarkut të pellgut të lumit Drini i Bardhë (Figura 22).

Neni 5 i DKU-së kërkon që Shtetet Anëtare (SHA) të identifikojnë trupat uJORë sipërfaqësorë që do të përdoren për vlerësimin e progresit dhe arritjen e objektivave mjedisore të DKU-së. Përveç kësaj, në kushte të caktuara, neni 4(3) i DKU-së lejon që SHA-ja të identifikojë dhe të caktojë trupat uJORë artificiale (TUA) dhe trupat uJORë të modifikuar shumë (TUMSH). TUMSH-të dhe TUA-të janë të nevojshëm për të arritur një potencial të mirë ekologjik.

Identifikimi i madhësisë së trupave uJORë ishte një parametër i rëndësishëm që pati implikime në hartimin e programeve të monitorimit dhe në zhvillimin e programeve të duhura të masave. Një proces hap pas hapi për identifikimin e TUMSH-ve rezultoi në një identifikim të përkohshëm për pellgun e lumit Drini i Bardhë.

Identifikimi i plotë duhet të kryhet në vitet e ardhshme për ciklet e tjera të Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë.

Neni 5 i DKU-së gjithashtu kërkon që SHA-ja të analizojë karakteristikat e trupave uJORë sipërfaqësorë dhe të sigurojë një raport përmbledhës mbi karakterizimin e ujërave sipërfaqësore, duke përfshirë informacion të përgjithshëm mbi tipologjinë e tyre.

4.4.1.1 Vështrim i përgjithshëm

Ky kapitull ofron një pasqyrë të përgjithshme të qarkut të pellgut të lumit Drini i Bardhë i cili shërbeu si informacion bazë për Analizën e Pellgut të Lumit Drini i Bardhë dhe për analizën e hollësishme sipas nenit 5 dhe Shtojcave II dhe III të DKU-së të realizuara në pjesën e dytë të këtij raporti kushtuar Planit të Menaxhimit të Qarkut të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë.

Përshkrimi i përgjithshëm i karakteristikave të pellgut të lumit Drini i Bardhë përfshin një hartë që tregon llojet e trupave uJORë sipërfaqësorë brenda pellgut (Figura 23). Resurset uJore në Kosovë janë relativisht

¹⁹GFA, 2008-2010 "Mbështetje Institucionale për Ministrinë e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH) dhe Autoritetet e Pellgjeve Lumore"

të vogla, me sasi të përgjithshme të ujit prej 1,600 m³/banor/vit. Pellgu i lumit Drini i Bardhë është në pjesën perëndimore të Kosovës dhe është pellgu më i madh lumor me sipërfaqe prej 4.289 km². Drini i Bardhë e shkarkon ujin e tij në Shqipëri dhe në fund në detin Adriatik. Zona përbëhet nga disa përrenj të vegjël malesh, ku uji derdhet në degë dhe në lumin Drini i Bardhë.

Rrjedha mesatare në zonë është 141 l/s/km², por ndryshon në mënyrë të konsiderueshme (5 deri në 50 l/s/km²), reshjet variojnë nga 600 në 1400 mm/a. **Mbrojtja e cilësisë së ujit është një çështje shumë e rëndësishme duke pasur parasysh se Drini i Bardhë është një pellg lumor ndërkuftar.** Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës është përgjegjës për monitorimin e cilësisë së ujit. Shumëllojshmëria e ujërave sipërfaqësore të brendshme është e madhe. Përveç përrenjve kodrinorë dhe malorë, lumenjve të mëdhenj, liqeneve dhe ligatinave, dallohet qartë diversiteti i këtyre ekosistemeve ujore.

Shpërndarja e biotës ujore në rajon është gjithashtu një çështje komplekse, për shkak të llojeve të zonave klimatike dhe ndryshimeve brenda zonave, si dhe karakteristikave pedologjike.

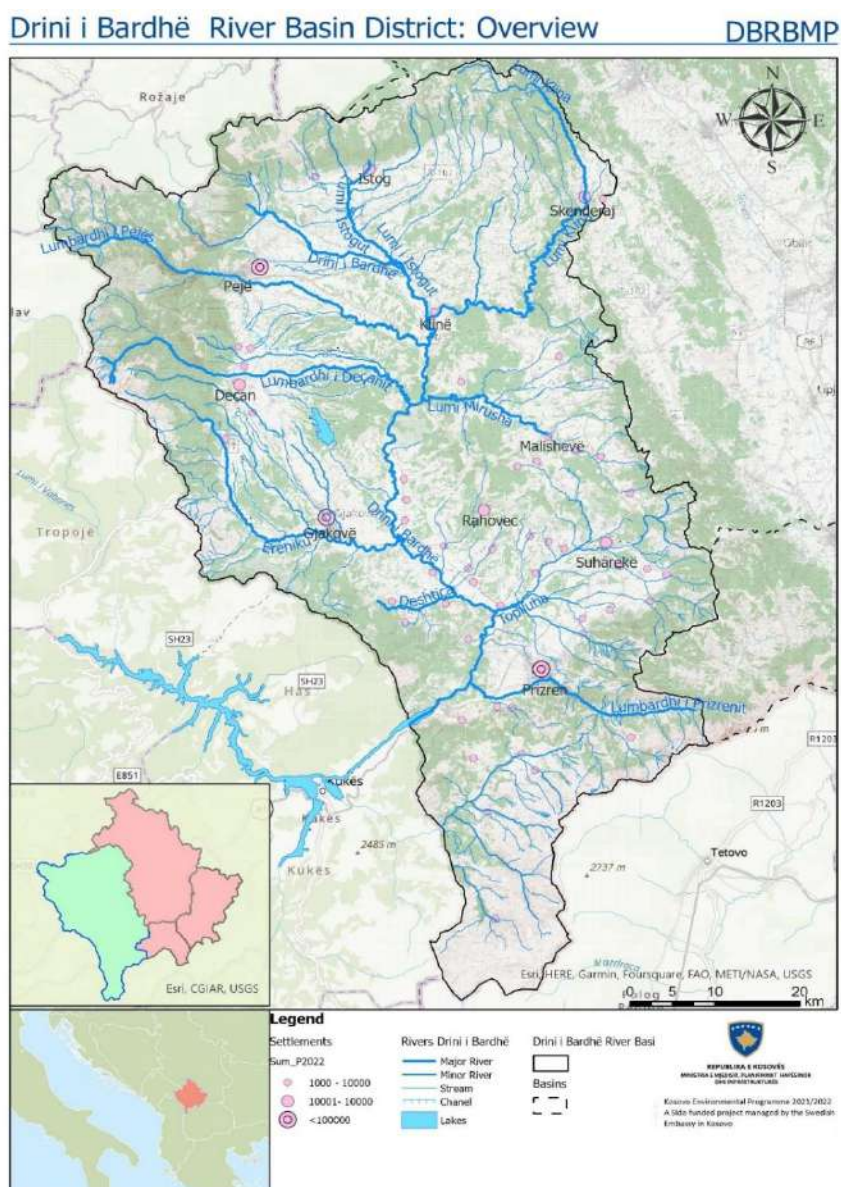

Figura 22. Pellgu i lumit Drini i Bardhë – harta e përgjithshme

Nga rezultatet e mëparshme të raporteve të përmendura më sipër dhe nga supozimet e bëra për këtë plan, ka disa vëzhgime dhe matje të bëra në pjesë të ndryshme të pellgut të lumit Drini i Bardhë që sugjerojnë se, **në përgjithësi, rëndësia e statusit të burimeve ujore dhe ekosistemeve lumore është në përkeqësim, me përjashtim të ujit të vendosur në rajone të thella malore, ku vështirësitë për kryerjen e veprimtarive njerëzore dhe qasjen e mbajnë zonën të mbrojtur vetvetiu.**

Gjatë vizitave të dosjeve të kryera në prill 2018 dhe në gusht 2022, për fushata të ndryshme monitoruese, u evidentua se të njëjtët faktorë të renditur në raportin e GFA 2008, ishin sinjalizuar si kontribuues në përkeqësimin e resurseve ujore dhe ekosistemit në Kosovë, si p.sh.:

Rritja e ndotjes: ujërat e zeza nga shumica e qyteteve dhe fshatrave shkarkohen të patrajtuara duke kontribuar në përkeqësimin e cilësisë së ujit me ngarkesa organike, azotike dhe fosfori. Pritet që pasi të gjitha impiantet e trajtimit të ujërave të zeza të jenë në ndërtim të funksionojnë, cilësia e ujit do të përmirësohet dhe rreziku i kontaminimit të ujit të pijshëm do të minimizohet.

Ujërat e zeza industriale nuk trajtohen dhe rrjedhjet derdhen gjithashtu në lumenj. Të dhënat e monitorimit të shkarkimeve të ndotjes industriale në lumenj kanë nevojë për përmirësim.

Marrja e tepërt e ujit: një pjesë e konsiderueshme e ujit sipërfaqësor të disponueshëm vjen nga malet. Ky ujë kërkohet për shumë qëllime konkurruese dhe përdorues të ujit.

Një përdorues i rëndësishëm i ujit është bujqësia: rreth 25% e tokës së punueshme në Kosovë është nën ujitje. Ka të dhëna se ka humbje të mëdha në kanalet dhe tubacionet e sistemit të ujitjes. Megjithatë, bujqësia është një sektor i rëndësishëm ekonomik i cili gjeneron një nivel të konsiderueshëm prodhimi dhe punësimi.

Hedhja e papërshtatshme e mbeturinave të ngurta në brigjet e lumenjve dhe shtretërit e lumenjve: shumë lloje të ndryshme mbetjesh të ngurta të mëdha dhe të vogla hidhen në brigjet e lumenjve. Mbetjet e ngurta hidhen gjithashtu pranë lumenjve. Këto lahen gjatë ngjarjeve të përmytjeve. Si rezultat, sasi të konsiderueshme të mbeturinave të ngurta po grumbullohen në sistemin lumor.

Gërmime të përforcuara me rërë dhe zhavorr: Prej më shumë se 20 vitesh, pellgu i lumit Drini i Bardhë është subjekt i rritjes së gërmimeve zhavorri përgjatë të dy brigjeve të lumenjve, duke vuajtur nga ndryshime të rënda hidromorfologjike. Zhavorri është nxjerrë në sasi të mëdha nga shtretërit e lumenjve, në zona kryesisht të paligjshme, për të ushqyer sektorin në rritje të ndërtimit të ndërtesave. Kjo ka sjellë ndryshime të rëndësishme të morfologjisë së lumit dhe rrjedhimisht të habitateve për elementët biologjikë, nëpërmjet transportit të sedimenteve akumuluese të ndotësve, në rrjedhën e poshtme të guroveve, veçanërisht gjatë përmytjeve.

Rreziqet nga përmytjet: rreziku nga përmytjet është i lartë në pellgun e lumit Drini i Bardhë. Rrjedhat e rrëmbyeshme, mbishfrytëzimi i rërës dhe zhavorrit nga shtrati i lumit, shpyllëzimi i kombinuar me mirëmbajtjen e dobët të objekteve mbrojtëse nga përmytjet janë ndër faktorët që rezultojnë në përmytje të zgjatura në pellgun e lumit. Vlerësohet se 50% e pellgut rrezikohet nga përmytjet. Gjatësia e pjesës së rregulluar të pellgut të lumit Drini i Bardhë, me synim parandalimin e përmytjeve, përbën 15.6% të gjatësisë totale të tij. Ndikimet e përmytjeve të shkaktuara nga klima përkeqësohen nga presionet antropogjene duke përfshirë urbanizimin e shpejtë dhe zhvillimin e paplanifikuar në zonat e përmytjeve.

Shpyllëzimi ka të ngjarë të ndikojë në karakteristikat hidrologjike të pellgut të lumit dhe të rrisë erozionin dhe transportin e sedimenteve, veçanërisht në zonat malore.

Një tendencë e theksuar ka pasur edhe në pellg për shkak të ndryshimit të përdorimit të tokës, drejt ndërtimit të gjerë të infrastrukturës. Si rezultat, sipërfaqet e mëdha mbulohen nga struktura të papërshkueshme, të cilat kontribuan në rrezik më të madh për përmytje dhe dëmtime gjatë ngjarjeve të përmytjeve apo edhe pas përmytjeve.

4.4.2 Përcaktimi i trupave ujorë sipërfaqësorë

4.4.2.1 Vërejtje të përgjithshme për karakterizimin e trupave ujorë sipërfaqësorë

Sipas Shtojcës II 1.1 të DKU-së, “Shtetet Anëtare do të identifikojnë vendndodhjen dhe kufijtë e trupave ujorë sipërfaqësorë dhe do të kryejnë një karakterizim fillestar të të gjithë trupave të tillë...”. Hollësi mbi zbatimin e kërkesave të DKU-së janë dhënë në këtë kapitull.

DKU-ja kërkon klasifikimin e ujërave sipërfaqësore nëpërmjet vlerësimit të parametrave të ndryshëm, të cilët ndahen në 3 grupe 'elementesh':

- (1) elementet biologjike,
- (2) elementet hidromorfologjike që mbështesin elementet biologjike; dhe
- (3) elementet kimike dhe fiziko-kimike që mbështesin elementet biologjike.

Në këtë drejtim, vlerat e elementeve të cilësisë biologjike duhet të merren parasysh kur caktohen trupat ujorë në ndonjë nga klasat e statusit ekologjik dhe potencialit ekologjik. Tipologjia hidromorfologjike e trupave ujorë kërkon marrjen në konsideratë të kushteve fikse abiotike si lartësia, madhësia, gjeologjia e pellgut, të cilat janë thelbësore për mbështetjen e elementeve biologjike, duke përmbushur kështu kërkesat për monitorimin biologjik.

Rezultatet e sistemeve të monitorimit biologjik do të shprehen si raporte të cilësisë ekologjike për qëllime të klasifikimit ekologjik.

Bazuar në nenin 7 të DKU-së, Shtetet Anëtare duhet të sigurojnë që programet e monitorimit të krijohen për të lejuar një pamje të vazhdueshme dhe gjithëpërfshirëse të statusit të ujërave. Sipas DKU-së, makroinvertebrorët përdoren si tregues për ndotjen organike, ndërsa fitoplanktoni dhe fitobentos përdoren si tregues kryesorë për eutrofikimin në liqene dhe lumenj.

Në këtë raport është propozuar një metodologji për analizën e Sistemit të Klasifikimit të Statusit Ekologjik sipas kërkesave të Direktivës Kornizë të Ujërave 2000/60/KE.

Objekti i klasifikimit ekologjik është të ndajë lumenjtë në 5 klasa të statusit ekologjik: i lartë, i mirë, i moderuar, i varfër dhe i keq. Statusi i lartë korrespondon me kushte të pashqetësuara që nuk tregojnë devijime të vogla nga vlerat e referencës, ndërsa në klasat e statusit të mirë dhe të moderuar devijimi është respektivisht i lehtë dhe mesatar. Devijimi matet në terma relativë si Raporti i Cilësisë Ekologjike (RCE = vlera e vëzhguar/vlera referuese).

Problemet kryesore janë vendosja e kufijve numerikë të klasave për parametrat dhe elementet e cilësisë dhe kombinimi i informacionit nga shumë parametra dhe elemente.

4.4.2.2 Të dhënat e përdorura për karakterizimin e trupave ujorë në pellgun e Drinit të Bardhë

Për karakterizimin e ujërave sipërfaqësore të pellgut të Drinit të Bardhë kemi përdorur të dhënat e prodhuara gjatë vitit 2018 në kornizë të Programit Mjedisor të Kosovës. Makroinvertebrorët, peshqit dhe makrofitet si dhe parametrat fiziko-kimikë u morën dhe u matën në 20 stacione të përzgjedhura kampionimi në pellgun e Drinit të Bardhë. Ne kemi përdorur gjithashtu të dhëna të prodhuara nga Projekti GEF “Mundësimi i bashkëpunimit ndërkufitar dhe menaxhimit të integruar të burimeve ujore në pellgun e zgjeruar të lumit Drin”²⁰. Të dhënat nga këto dy raporte, së bashku me vlerësimin e shpejtë në terren gjatë vitit 2022 janë ekstrapoluar në analizimin e gjendjes ekologjike dhe karakterizimit të ujërave sipërfaqësore të pellgut të lumit Drini i Bardhë.

Për pesë stacione të përzgjedhura (stacionet 1, 11, 13, 15 dhe 20) kemi përdorur një **kombinim të indekseve të bazuara në makroinvertebrorët dhe diatomet në përcaktimin e statusit përfundimtar ekologjik të stacioneve të kampionimit të pellgut të lumit Drini i Bardhë**. Në këto pesë stacione të përzgjedhura janë përdorur pesë indekse të bazuara në makroinvertebrore dhe shtatëmbëdhjetë indekse të bazuara në diatom për përcaktimin e statusit ekologjik të ujërave sipërfaqësore. Në mungesë të një analize të tillë të detajuar, **në stacionet e mbetura ne bazuam statusin ekologjik dhe karakterizimin e ujërave sipërfaqësore të pellgut të Drinit të Bardhë duke përdorur indekset metrikë të bazuar në makroinvertebrorët e kampionuar gjatë fushatave në terren të vitit 2018**.

Të dhënat e Ichtiofaunal përdoren në këtë raport vetëm për qëllime dhe analiza të biodiversitetit pasi ato nuk janë plotësisht në përputhje me caktimin e statusit ekologjik. Për biodiversitetin e makroinvertebrorëve, ne kemi përdorur gjithashtu të dhëna të publikuara gjatë viteve të kaluara.

Edhe pse makrofitet janë përdorur për vlerësim në disa nga stacionet, megjithatë nevojiten më shumë teste për indekset makrofite përpara se të përdoren për përcaktimin e kushteve të përgjithshme ekologjike.

Në ciklet e ardhshme të prodhimit të planeve të menaxhimit të pellgjeve lumore është e nevojshme të përfshihen më shumë elementë biologjikë si makrofitet dhe içtiofauna dhe gjithashtu elemente hidromorfologjike (që mbështesin ato biologjike).

Për vendosjen e kushteve paraprake të referencës, janë përdorur njohuritë e ekspertëve vendas dhe ndërkombëtarë, si dhe të dhënat e vlerave dhe kufijve të klasave nga vrojtimit në terren në pellgun e lumit Drini i Bardhë (2017, 2018 dhe 2022). Gjithashtu, janë analizuar të dhënat historike fiziko kimike të periudhave të mëparshme 2016 dhe 2017, disa rezultate biologjike nga projekte të tjera të realizuara në vitin 2008²¹ dhe së fundmi në vitin 2017 në zonën e lumit kryesor të trupit ujor të Drinit të Bardhë për të përmirësuar kufijtë për parametra të ndryshëm.

Në tabelën 24 jepen informata për vendet e analizuara, llojin e informacionit mbi të cilin kemi bazuar statusin e përgjithshëm ekologjik dhe të dhënat gjeografike për këto stacione.

Në hartimin e skemës së klasifikimit të statusit ekologjik, në pellgun e lumit Drini i Bardhë u zgjedhën **tre lloje kryesore të lokacioneve për marrjen e mostrave:**

²⁰Halil Ibrahim, Zlatko Levkov, Agim Gashi, Avni Hajdari, 2017, “Raporti i Monitorimit Biologjik” në kornizë të Projektit GEF “Mundësimi i bashkëpunimit ndërkufitar dhe menaxhimit të integruar të burimeve ujore në pellgun e zgjeruar të lumit Drin”

²¹GFA, 2008-2010 “Mbështetje Institucionale për Ministrinë e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH) dhe Autoritetet e Pellgjeve Lumore”

- Vendet e marrjes së mostrave ku priten kushtet e referencës (ose ndikimi i parëndësishëm antropogjenik) (që përfaqësojnë statusin e cilësisë së lartë);
- Vendet e marrjes së mostrave me status më të ulët të cilësisë së ujit, me njëfarë presioni njerëzor nga burimet e ndotjes pika dhe difuze (që përfaqësojnë status të mirë, të moderuar, të dobët dhe të keq);
- Vendndodhjet e marrjes së mostrave ku lumi kalon një kufi shtetëror.

Marrja e mostrave mori parasysh kushtet e mëposhtme:

- Seksioni i marrjes së mostrave ishte përfaqësues i ndryshueshmërisë natyrore të elementeve fizike dhe strukturore të lumit.
- Përzgjedhja e vendit të nën-mostrave është marrë parasysh për sigurinë personale. Vendet e marrjes së nën-kampioneve janë aksesuar nga zona të qëndrueshme të bregut të lumit ose zona fqinje të nën-mostrave, duke përdorur dorezën e rrjetës për qëndrueshmëri ku nënshtresa dhe/ose shpejtësia e ujit shkaktojnë paqëndrueshmëri.
- Seksioni i përzgjedhur i marrjes së mostrave ishte tipik për rrjedhat e lumenjve pranë (si në rrjedhën e sipërme ashtu edhe në rrjedhën e poshtme) për sa i përket shpejtësisë dhe thellësisë së ujit, dhe vendet e nën-mostrave pasqyruan në mënyrë adekuate modelin e habitateve (mikro) që ekzistojnë në seksion.
- Mbulesa bimore (dendësia, hija) ishte përfaqësuese e shtrirjes së lumit.
- U shmangën zonat e urave, kalimeve apo pendës. Ujërat u morën në rrjedhën e sipërme të pikës së hyrjes (p.sh. në rrjedhën e sipërme të urave, etj).

Kjo pjesë e raportit është e lidhur me disa shtojca, ku janë shfrytëzuar të dhëna më të hollësishme për elementet biologjike të studiuara gjatë udhëtimeve në terren të 2018 dhe 2022, si dhe raporti i mëparshëm i vitit 2017, duke përfshirë edhe rezultatet fiziko-kimike:

- Shtojca 13. Përbërja e elementeve biologjike në pellgun e Drinit të Bardhë gjatë fushatave në terren. Kjo shtojcë është e ndarë më tej në tre nën-shtojca:
 - SHTOJCA 13A. Përbërja e faunës së peshkut në 10 stacione të marrjes së mostrave në pellgun e lumit Drini i Bardhë gjatë fushatës në terren 2018.
 - SHTOJCA 13B. Përbërja e makroinvertebrorëve në pellgun e lumit Drini i Bardhë gjatë fushatës në terren 2018.
 - SHTOJCA 13C. Përbërja e makroinvertebrorëve dhe diatomeve në pesë lokalitete të pellgut të lumit Drini i Bardhë, të dhënat e fushatave fushore 2017 dhe 2022.
 - SHTOJCA 13D. Përbërja e makrofiteve gjatë fushatës në terren 2018.
 - SHTOJCA 13E. Rezultatet fiziko-kimike gjatë viteve 2016-2018
- Shtojca 16 Udhëzime për marrjen e mostrave për monitorimin e kimikateve
- Shtojca 17. Doracaku për monitorimin biologjik të lumenjve në Kosovë bazuar në jovvertebrorët bentikë

Tabela 24. Stacionet e marrjes së mostrave me koordinatat gjeografike dhe llojin e informacionit të përdorur për statusin e përgjithshëm ekologjik.

Nr.	Stacioni i vëzhguar	lumi	Gjerësia gjeografike	Gjatësia gjeografike	Lloji i informacionit të përfshirë
1	Radavc	Drini i Bardhë	42.737975	20.30656	5 indekse makroinvertebrore, 17 indekse diatomike, rezultate fizike dhe kimike
2	Drobrushte	Drini i Bardhë	42.165076	20.553433	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
3	Burim – Istog	Lumi Istog	42.788333	20.481944	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
4	Brod	Lumi Brod	41.977618	20.708181	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
5	Kralan-Grykëderdhje	Lumi Erenik	42.194167	20.651389	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
6	Mirushë	Lumi Mirusha	42.521795	20.564645	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
7	Drelaj	Lumi Drelaj	42.548044	20.260274	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
8	Lumi i Deçanit mbi kishe	Lumbardhi i Deçanit	42.518611	20.541111	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
9	Ura eTerzive	Lumi Erenik	42.359167	20.509444	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
10	Lumi i Plavës	Lumi i Plavës	42.077774	20.659346	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
11	Vlashnja	Lumbardhi i Prizrenit	42.650833	20.320833	5 indekse makroinvertebrore, 17 indekse diatomike, rezultate fizike dhe kimike
12	Zhdrella	Rimnik	42.421599	20.646707	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
13	Toplluha	Lumi Toplluha	42.288889	20.678611	5 indekse makroinvertebrore, 17 indekse diatomike, rezultate fizike dhe kimike
14	Jasiq-Erenik	Lumi Erenik	42.494722	20.260833	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
15	Klinë-dalje te ura	Lumi Klina	42.594066	20.57415	5 indekse makroinvertebrore, 17 indekse diatomike, rezultate fizike dhe kimike
16	Lumbardhi i Pejës	Lumi Lumbardhi i Pejës	42.698889	20,1275	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
17	Prevalla	Lumbardhi i Prizrenit	42.155	20.958611	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
18	Burimi i lumit Brod	Lumi Brod	42.045473	20.634923	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
19	Lumi Istog	Lumi Istog	42.673611	20.529722	2 indekse makroinvertebrore, rezultate fizike dhe kimike
20	Vërmica	Drini i Bardhë	42.18139	20.584152	5 indekse makroinvertebrore, 17 indekse diatomike, rezultate fizike dhe kimike

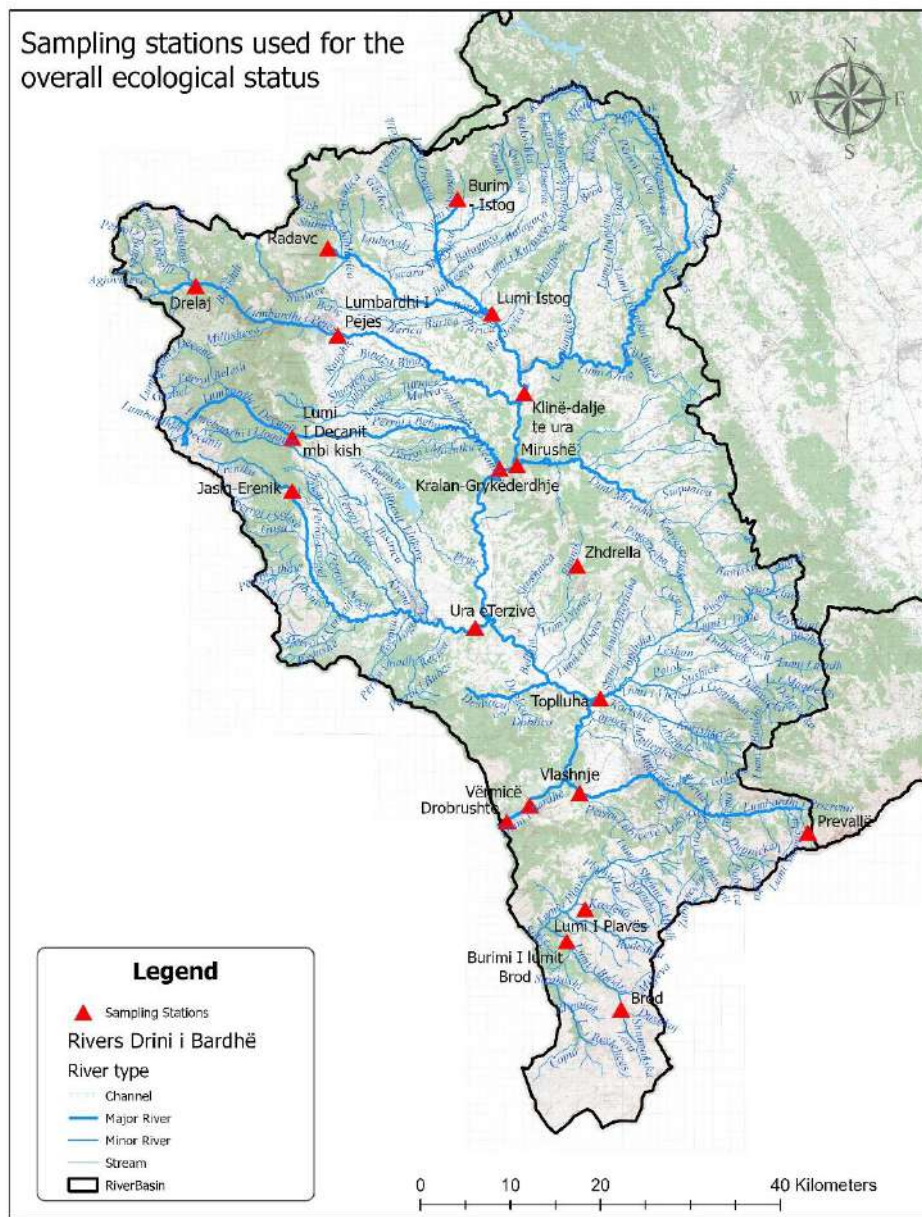

Figura 23. Stacionet e marrjes së mostrave të përdorura për monitorimin biologjik

4.4.3 Identifikimi i kategorive të ujërave sipërfaqësore

4.4.3.1 Parametrat abiotikë të përhershëm për kategorizim dhe përcaktim

Hapi i parë në analizë është identifikimi i kategorive të ujërave sipërfaqësore. Sipas Shtojcës II 1.1.(i) të DKU-së, “Trupat ujorë sipërfaqësorë brenda qarkut të pellgut lumor do të identifikohen se i përkasin njëres prej kategorive të mëposhtme të ujërave sipërfaqësore – lumenj, liqene, ujëra kalimtare ose ujëra bregdetare – ose si sipërfaqe artificiale trupat ujorë ose trupat ujorë sipërfaqësorë të modifikuar shumë.”

Ujërat sipërfaqësore të mëposhtme janë përzgjedhur për pasqyrën e pellgut të lumit Drini i Bardhë dhe për këtë arsye trajtohen në Analizën e Pellgut të Lumit Drini i Bardhë:

- të gjithë lumenjtë me një madhësi ujëmbledhëse prej > 10 km²
- të gjithë liqenet me një sipërfaqe prej > 100 km²

Këto ujëra sipërfaqësore janë paraqitur në hartën e përgjithshme të qarkut të pellgut të lumit Drini i Bardhë (Figura 23).

Neni 5 i DKU-së kërkon që Shtetet Anëtare (SHA) të identifikojnë trupat ujorë sipërfaqësorë që do të përdoren për vlerësimin e progresit dhe arritjen e objektivave mjedisore të DKU-ve. Përveç kësaj, në kushte të caktuara, neni 4(3) i DKU-së lejon që SHA-ja të identifikojë dhe caktojë trupat ujorë artificialë (TUA) dhe trupat ujorë të modifikuar shumë (TUMSH). TUMSH-të dhe TUA-të janë të nevojshëm për të arritur një potencial të mirë ekologjik.

Identifikimi i madhësisë së trupave ujorë ishte një parametër i rëndësishëm që pati implikime në hartimin e programeve të monitorimit dhe në zhvillimin e programeve të duhura të masave. Një proces hap pas hapi për identifikimin e TUMSH rezultoi në një identifikim të përkohshëm për Planin e Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë.

Identifikimi i plotë duhet të kryhet në vitet e ardhshme për ciklet e tjera të Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë.

Neni 5 i DKU-së gjithashtu kërkon që SHA-ja të analizojë karakteristikat e trupave ujorë sipërfaqësorë dhe të sigurojë një raport përmbledhës mbi karakterizimin e ujërave sipërfaqësore duke përfshirë informacion të përgjithshëm mbi tipologjinë e tyre.

Shtojca VII i DKU-së kërkon që përshkrimi i Qarkut të Pellgut Lumor (QPL) të përfshijë:

- hartëzimi i vendndodhjes dhe kufijve të trupave ujorë
- hartëzimi i ekorajoneve dhe llojeve të trupave ujorë sipërfaqësorë brenda pellgut të lumit
- identifikimi i kushteve të referencës për llojet e trupave ujorë sipërfaqësorë.

Shtojca I e DKU kërkon dhënien e informacionit të mëposhtëm për mbulimin gjeografik të RBD:

- emrat e lumenjve kryesorë brenda QPL-së së bashku me një përshkrim të saktë të kufijve të RBD. Ky informacion është i disponueshëm për t'u futur në Sistemin e Informacionit Gjeografik (GIS).

Sipas DKU të BE-së, trupi ujor sipërfaqësor përkufizohet si një element diskret dhe domethënës i ujit sipërfaqësor si liqeni, rezervuari, përrua, lumi ose kanali, pjesë e një përroi, lumi ose kanali, të cilat ndryshojnë nga njëri-tjetri në veçanti. karakteristikat natyrore, natyra e ndikimit të veprimtarisë njerëzore ose ndonjë parametër tjetër domethënës dhe i dallueshëm.

Për çdo kategori ujore sipërfaqësore, trupat përkatëse ujore sipërfaqësore brenda pellgut të lumit duhet të diferencohen sipas llojit (Shtojca II 1.1 (ii) e DKU-së). Direktiva parashikon përdorimin e Sistemit A (një grup përshkruesish të përcaktuar) ose të Sistemit B (një grup përshkruesish të detyrueshëm dhe opsional) për zhvillimin e tipologjive të ujërave sipërfaqësore.

Duhet të përcaktohen kriteret për përcaktimin e trupave ujorë. Si kriter mund të përdoren informacione dhe të dhëna në lidhje me ndryshimet në regjimin hidrologjik dhe në morfologji.

Llojet e trupave ujqorë përcaktohen nga faktorë të shkallës së gjerë në kategoritë e mëposhtme: lumenj, liqene, ujëra sipërfaqësore kalimtare, bregdetare, artificiale ose sipërfaqësore shumë të modifikuara. Metodologjitë për identifikimin dhe karakterizimin e ekorajoneve dhe llojeve të trupave ujqorë sipërfaqësorë janë renditur në Shtojcën II të DKU-së. Të dhënat mbi karakteristikat morfologjike dhe të habitatit nevojiten për çdo lloj seksioni.

Për çdo pellg ujëmbledhës do të maten, llogariten ose vlerësohen elementët e mëposhtëm: sipërfaqja, shpërndarja e pjerrësisë dhe vlerat mesatare, shpërndarja e lartësisë dhe vlerat mesatare, dendësia e kullimit, shpërndarja e reshjeve dhe temperaturave dhe vlerat mesatare, modeli i llojit të tokës, modeli i përdorimit të tokës, shkarkimet, forma dhe orientimi, etj.

Trupat e ndryshëm ujqorë që i përkasin kategorive të ndryshme të trupave ujqorë duhet të diferencohen në lloje të ndryshme trupash ujqor në varësi të ekologjisë së tyre.

Brenda kufijve të çdo qarku pellgu lumor (QPL), Shteteve Anëtare ose atyre vendeve që synojnë të hyjnë në BE, u kërkohet të identifikojnë vendndodhjen dhe kufijtë e trupave të ndryshëm të kategorive të ujërave sipërfaqësore të cilat përcaktohen si lumenj, liqene, ujëra kalimtare dhe bregdetare.. Shtetet Anëtare lejohen të grupojnë trupat ujqorë sipërfaqësorë së bashku për qëllimet e këtij karakterizimi fillestar.

Për pellgun e lumit Drini i Bardhë, trupat ujqorë sipërfaqësorë janë përcaktuar sipas kriterëve të përmendura në Dokumentin Udhëzues të BE-së SPZ e DKU-së #2 mbi "Identifikimin e Trupave Ujqorë". Procesi i identifikimit dhe përcaktimit të trupave ujqorë sipërfaqësorë mund të zbatohet vetëm për lumenjtë (degët) me një sipërfaqe ujëmbledhëse mbi 10 km². Objektet më të vogla ujqore nuk janë objekt i përcaktimit si trupa ujqorë sipërfaqësorë të veçantë.

Kështu, janë marrë parasysh faktorët e mëposhtëm:

- karakteristikat hidro-morfologjike;
- karakteristikat hidrologjike;
- të ketë statusin e zonës së mbrojtur;
- të ndodhet në afërsi të kufirit shtetëror.

Një problem metodologjik për rregullimin e menaxhimit të ujërave është numri i madh i trupave të lumenjve të identifikuar dhe si rrjedhojë vëllimi i madh i punës që kërkohet për studime, monitorim dhe mbikëqyrje. Në të ardhmen duhet të merret parasysh grumbullimi dhe grupimi i trupave të lumenjve për të reduktuar barrën administrative.

- **Parametrat biotikë për kategorizim**

Elementet e cilësisë biotike që do të përdoren për vlerësimin e statusit/potencialit ekologjik bazuar në listën në Shtojcën V, 1.1, të Direktivës janë:

- Përbërja dhe bollëku i florës ujqore
- Përbërja dhe bollëku i faunës jovertebrore bentike
- Përbërja, bollëku dhe struktura moshore e faunës së peshkut

Fitoplanktoni nuk përfshihet drejtpërdrejt në listën e elementeve cilësore për lumenjtë në Shtojcën V, 1.1.1, por përfshihet si element biologjik në Shtojcën V, 1.2.1. Prandaj, duhet të jetë e mundur të përdoret fitoplanktoni si një element i veçantë, nëse është e nevojshme dhe e përshtatshme, veçanërisht në lumenj të mëdhenj me tokë të ulët, ku fitoplanktoni mund të jetë i rëndësishëm. Flora tjetër ujore e përmendur në mënyrë specifike në përkufizimet normative për lumenjtë (Shtojca V 1.2.1) janë makrofitet dhe fitobentosi.

Parametrat tregues të bazuar në matjet e përbërjes dhe bollëkut të elementeve të veçanta të cilësisë biologjike që duhet të ndiqen kur bëhet monitorimi përfshijnë gjithashtu:

- Prania ose mungesa e llojeve të veçanta ose grupeve të specieve;
- Pasuria ose pasuria e përgjithshme e grupeve të veçanta taksonomike; Numri relativ i taksave në grupe të veçanta taksonomike;
- Bollëku i llojeve të veçanta ose grupeve të specieve;
- Bollëku relativ i specieve ose grupeve të veçanta;
- Diversiteti i përgjithshëm, ose diversiteti brenda grupeve të veçanta taksonomike.

Sipas DKU-së, të paktën një status i mirë duhet të arrihet për të gjitha ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore evropiane deri në fund të vitit 2015. Për ujërat sipërfaqësore natyrore, ky objektivi përshkruhet më konkretisht si arritja e një statusi të mirë ekologjik dhe kimik. **Një status i mirë ekologjik nënkupton që të gjithë elementët e cilësisë biologjike tregojnë nivele të ulëta shtrembërimi nga aktiviteti njerëzor dhe devijojnë vetëm pak nga ato që zakonisht lidhen me këtë lloj uji sipërfaqësor në kushte të patrazuara.**

- ***Llojet e ujit sipërfaqësor dhe kushtet e referencës***

Sipas rekomandimeve të DKU-së të dhëna në Shtojcën II, 1.3., vendet dhe kushtet e referencës përcaktohen bazuar në opsionet dhe kërkesat e mëposhtme:

- **Kushtet e referencës të bazuara në hapësirë** duke përdorur të dhënat nga vendet e monitorimit;
- **Kushtet e referencës bazuar në modelimin parashikues;**
- **Kushtet e referencës të bazuara në kohë** duke përdorur ose të dhëna historike ose paleo-rindërtim ose një kombinim të të dyjave;
- **Një kombinim i qasjeve të mësipërme.**

Në rastet kur nuk është e mundur të nënkuptohet metodologjia e sipërpërmendur, sipas DKU-së, kushtet e referencës mund të vendosen me gjykimin e ekspertit.

Nëse vende të pashqetësuar ose minimalisht të shqetësuar janë të disponueshme dhe numrat janë të mjaftueshëm për përcaktimin e një mase të besueshme të mesatares, mesatares ose mënyrës dhe shpërndarjes së vlerave (përqindjet, kufijtë e besimit), atëherë **përdorimi i të dhënave të anketimit është një nga metodat më të drejtpërdrejta të disponueshme për përcaktimin kushtet e referencës.** Kjo bëhet apriori duke mbledhur të dhëna vetëm nga vendet e referencës, duke përdorur kriteret e përfshirjes/përshtatimit për përcaktimin e një popullate referuese. Kur një numër i mjaftueshëm i vendeve të referencës përfaqësuese nuk disponohen në një rajon/lloj, modeli parashikues, duke përdorur të dhënat e disponueshme brenda një rajoni/lloji ose të dhëna "huazim" nga rajone/lloje të tjera të ngjashme, mund të përdoret në ndërtimin dhe kalibrimin e modelit. Kushtet e referencës të

bazuara në kohë mund të bazohen ose në të dhëna historike ose në rindërtim paleo, ose në një kombinim të të dyja qasjeve. Të dyja këto qasje përdoren zakonisht në zonat ku stresi i shkaktuar nga njeriu është i përhapur dhe referencat e patrazuara janë të pakta ose mungojnë plotësisht. Gjykimi i ekspertit zakonisht përbëhet nga një deklaratë narrative e kushtit të pritshëm të referencës. Megjithëse opinioni i një eksperti mund të shprehet në mënyrë gjysmë sasiore, artikulimi cilësor është ndoshta më i zakonshmi. Përdorimi i gjykimit të ekspertëve mund të garantohet në zonat ku faqet e referencës mungojnë ose janë të pakta. Megjithatë, një nga pikat e forta të kësaj qasjeje është se ajo mund të përdoret gjithashtu në kombinim me metoda të tjera.

Duhet theksuar se:

- Kushtet e referencës (KR) nuk barazohen domosdoshmërisht me kushte krejtësisht të patrazuara dhe të pacenuara. Ato përfshijnë shqetësime shumë të vogla që do të thotë se presioni i njeriut lejohet për sa kohë që nuk ka ose ka vetëm efekte shumë të vogla ekologjike;
- KR është e barabartë me status të lartë ekologjik, dmth. asnjë ose vetëm dëshmi shumë të vogla të shqetësimit për secilin nga elementët e përgjithshëm të cilësisë fiziko-kimike, hidromorfologjike dhe biologjike;
- KR do të përfaqësohet nga vlerat e elementeve përkatëse të cilësisë biologjike në klasifikimin e statusit ekologjik;
- KR mund të jetë një gjendje në të tashmen ose në të kaluarën;
- KR do të krijohet për çdo lloj trupi ujor;
- KR kërkon që ndotësit specifikë sintetikë të kenë përqendrime afër zeros ose të paktën nën kufijtë e zbulimit të teknikave analitike më të avancuara në përdorim të përgjithshëm;
- KR kërkon që ndotësit specifikë jo sintetikë të kenë përqendrime të mbetura brenda intervalit që normalisht shoqërohet me kushte të patrazuara (vlerat e sfondit).

Tabela 25. Kushtet e referencës së elementeve të përgjithshme fiziko-kimike

LLOJI WB	1	2	3	4
	Parametri	Akronimi	Njësia	Vlerat kufitare
				Lartë
T1 (lumi i maleve të vogla dhe të mesme)	pH	pH	[-]	≥ 6 - ≤ 9 (KR)
	Oksigjeni i tretur	DO	[mg O ₂ /l]	≥ 9 (KR)
	Kërkesa biokimike për oksigjen (BOD), pesë ditë	BOD ₅	[mg O ₂ /l]	1,5 (KR)
	Azoti total	N	[mg N/l]	< 2,0 (KR)
	Amoniumi	NH ₄	[mg N/l]	≤ 0,04 (KR)
	Nitrati	JO ₃	[mg N/l]	≤ 1,50 (KR)
	Nitriti	JO ₂	[mg N/l]	≤ 0,01 (KR)
	Ortofosfat	PO ₄	[mg P/l]	≤ 0,05 (KR)
	Fosfor total	P	[mg P/l]	0,09 (KR)
mesë dhe	pH	pH	[-]	≥ 6 - ≤ 9 (KR)
	Oksigjeni i tretur	DO	[mg O ₂ /l]	≥ 9 (KR)

Kërkesa biokimike për oksigjen (BOD), pesë ditë	BOD ₅	[mg O ₂ /l]	≤3 (KR)
Azoti total	N	[mg N/l]	< 1,5 (KR)
Amoniumi	NH ₄	[mg N/l]	≤ 0,04 (KR)
Nitrati	JO ₃	[mg N/l]	≤ 1,50 (KR)
Nitriti	JO ₂	[mg N/l]	≤ 0,01 (KR)
Ortofosfat	PO ₄	[mg P/l]	≤ 0,05 (KR)
Fosfor total	P	[mg P/l]	< 0,1 (KR)

DKU-ja kërkon klasifikimin e ujërave sipërfaqësore nëpërmjet vlerësimit të statusit ekologjik (Figura 24). Shtojca V, Tabela 1.1, përcakton në mënyrë eksplicite elementet cilësore që duhet të përdoren për vlerësimin e gjendjes ekologjike. Elementet biologjike, si dhe hidromorfologjike dhe fiziko-kimike mbështetëse të cilësisë duhet të përdoren nga Shtetet Anëtare në vlerësimin e statusit ekologjik. Shtojca V, Tabela 1.2, në Direktivë ofron një përkufizim të përgjithshëm të cilësisë ekologjike në secilën nga pesë klasat e statusit. Për secilin element cilësor përkatës dhe një grup treguesish, jepen përkufizime më specifike për statusin ekologjik në gjendje të lartë, të mirë dhe të moderuar në lumenj dhe liqene. Këta përkufizime të përgjithshme dhe specifike referohen si "përkufizime normative" (Tabela 1.2, 1.2.1 dhe 1.2.3 në Direktivë dhe janë renditur në Shtojcën C).

Përcaktimi i kushteve të referencës dhe kufijve të klasës së cilësisë ekologjike kërkon përpjekje për të shmangur llogaritjet e gabuara dhe çështje të tjera që lidhen me interpretimin e të dhënave. Kjo u vërtetua nga një grup ekspertësh, bazuar në gjykimin e tyre se cilat do të ishin intervalet e duhura nga e larta në të keqe për sa i përket pasurisë së specieve të makroinvertebrorëve bentikë:

- Statusi i lartë: ≥1,00 – 0,80
- Statusi i mirë: 0,80 – 0,60
- Statusi mesatar: 0,60 – 0,40
- Statusi i dobët: 0,40 – 0,20
- Statusi i keq: <0,20

Kjo u rregullua më tej bazuar në aplikimin e shkallës tentative në një numër grupesh të dhënash reale dhe virtuale dhe gjithashtu duke marrë parasysh nëse është në përputhje me përkufizimet normative të përcaktuara në Shtojcën V, 1.2 të Direktivës:

- Statusi i lartë: ≥1,00 – 0,85
- Statusi i mirë: 0,85 – 0,70
- Statusi mesatar: 0,70 – 0,55
- Statusi i dobët: 0,55 – 0,40
- Statusi i keq: <0,40.

Bazuar në sa më sipër, **statusi i secilit prej elementeve biologjike përcaktohet duke matur shkallën e devijimit të kampionit të marrë të atij elementi nga gjendja e vendosur për atë element në mungesë të ndotjes ose shqetësimit, i njohur si kusht referencë.** Kështu, në përputhje me rrethanat, mostrat do të gjykohen në bazë të kushteve të referencës në mungesë të ndonjë ndotjeje ose shqetësimi morfologjik.

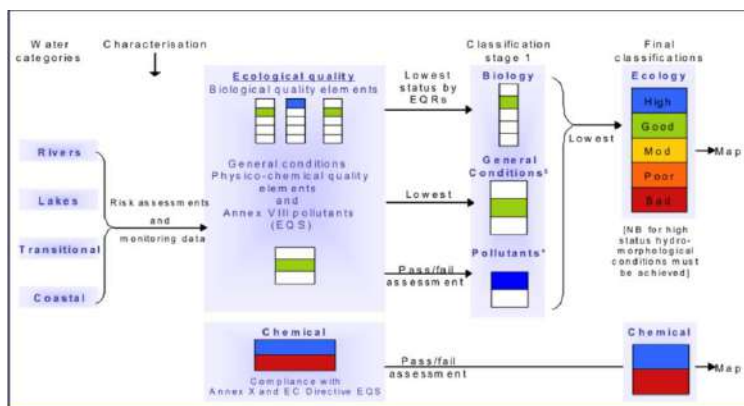

Figura 24. Klasifikimi i trupave ujqre sipërfaqësorë

Vendosja e kushteve të referencës tip-specifike sipas llojeve të trupave ujqre ndjek dispozitat e Shtojcës V të DKU-së. Konkretisht, ekzistojnë pesë kushte:

- I. Për çdo lloj trupi ujqre sipërfaqësor të karakterizuar në përputhje me seksionin 1.1, do të përcaktohen kushtet hidro-morfologjike dhe fiziko-kimike të tipit që përfaqësojnë vlerat e elementeve të cilësisë hidro-morfologjike dhe fiziko-kimike të specifikuar në pikën 1.1 në shtojcën V për atë trup ujqre sipërfaqësor. Lloji me status të lartë ekologjik siç përcaktohet në tabelën përkatëse në pikën 1.2 në Shtojcën V. Duhet të përcaktohen kushtet e referencës biologjike specifike të tipit, që përfaqësojnë vlerat e elementeve të cilësisë biologjike të specifikuar në pikën 1.1 në Shtojcën V për atë lloj trupi ujqre sipërfaqësor në status i lartë ekologjik siç përcaktohet në tabelën përkatëse në seksionin 1.2 në Shtojcën V.
- II. Në zbatimin e procedurave të përcaktuara në këtë seksion për trupat ujqre sipërfaqësorë shumë të modifikuar ose artificialë, referencat për statusin e lartë ekologjik do të interpretohen si referenca për potencialin maksimal ekologjik siç përcaktohet në tabelën 1.2.5 të Shtojcës V.
- III. Kushtet specifike të tipit për qëllimet e pikave (i) dhe (ii) dhe kushtet e referencës biologjike specifike të tipit mund të bazohen në hapësirë ose të bazuara në modelim ose mund të nxirren duke përdorur një kombinim të këtyre metodave. Kur nuk është e mundur të përdoren këto metoda, Shtetet Anëtare mund të përdorin gjykimin e ekspertëve për të vendosur kushte të tilla.
- IV. Për kushtet e referencës biologjike specifike të bazuara në hapësirë, Shtetet Anëtare do të zhvillojnë një rrjet referimi për çdo lloj trupi ujqre sipërfaqësor. Rrjeti duhet të përmbajë mjaft zona me status të lartë për të siguruar një nivel të mjaftueshëm besimi në lidhje me vlerat për kushtet e referencës, duke pasur parasysh ndryshueshmërinë në vlerat e elementeve cilësorë që korrespondojnë me statusin e lartë ekologjik për atë lloj trupi ujqre sipërfaqësor dhe teknikat e modelimit të cilat duhet të zbatohen sipas paragrafit (v).
- V. Kushtet e referencës biologjike specifike të tipit të bazuara në modelim mund të nxirren duke përdorur ose modele parashikuese ose metoda të derdhjes së pasme. Metodatat do të përdorin të dhëna historike, paleologjike dhe të dhëna të tjera të disponueshme dhe duhet të ofrojnë një nivel të mjaftueshëm besimi në lidhje me vlerat për kushtet e referencës për të siguruar që kushtet e nxjerra në këtë mënyrë janë të qëndrueshme dhe të vlefshme për çdo lloj trupi ujqre sipërfaqësor.

Për kategorinë e ujërave sipërfaqësore artificiale ose shumë të modifikuara, diferenca do të merret në përputhje me përshkruesit për secilën nga kategoritë e ujërave sipërfaqësore që ngjajnë më shumë me një trup ujur shumë të modifikuar ose artificial në fjalë.

▪ **Elementet biologjike për karakterizimin e trupave ujqre**

• **Makroinvertebrorët**

DKU-ja rekomandon (Shtojca V, Seksioni 1.3.4) që monitorimi i bazuar në kampionimin e makroinvertebrorëve duhet të bazohet në intervale jo më shumë se tre vjet dhe se kampionimi 'frekuencat duhet të zgjidhen në mënyrë që të arrihet një nivel i pranueshëm besimi dhe saktësie'.

Sipas DKU-së së BE-së, metodat e përdorura për monitorimin e parametrave të tipit duhet të jenë në përputhje me standardet ndërkombëtare të renditura më poshtë ose me standarde të tjera kombëtare ose ndërkombëtare të cilat do të sigurojnë sigurimin e të dhënave të një cilësie dhe krahasueshmërie shkencore ekuivalente.

Jovvertebrorët makro bentic (që banojnë në fund) (mjaft të mëdha për t'u parë me sy të lirë) janë organizma ujqre që janë përgjithësisht të vegjël (do të mbahen nga një rrjetë 200-500 µm [0,01- deri në 0,02 inç]), por mjaft të mëdha të mbledhen lehtësisht. Makroinvertebrorët banojnë në nënshtresat e poshtme të përrënjeve dhe liqeneve për të paktën një pjesë të cikleve të tyre të jetës dhe banojnë në të gjitha llojet e habitateve ujore. Në këtë grup përfshihen insektet, por edhe krimbat, karavidhe, kërmijtë dhe molusqet e ujërave të ëmbla.

Ka disa përparësi në përdorimin e makroinvertebrorëve si bioindikatorë të ekosistemeve të ujërave të ëmbla si:

- Ata mund të gjenden në shumicën e habitateve ujore.
- Ata ndikohen nga kushtet fizike dhe kimike të përroit.
- Ata në përgjithësi kanë lëvizshmëri të kufizuar, kështu që nuk mund t'i shpëtojnë ngjarjeve të ndotjes.
- Ekziston një numër i madh i llojeve të ndryshme makroinvertebrore. Disa janë pak a shumë tolerantë ndaj ndotjes dhe prania ose mungesa e llojeve të caktuara ose grupeve të specieve pasqyron kushtet mjedisore, gjë që tregon cilësi të mirë ose të dobët të ujit.
- Meqenëse makroinvertebrorët benthikë mbajnë (bioakumulojnë) substanca toksike, analiza kimike do të zbulojë toksina në to kur nivelet mund të jenë të pazbulueshme në burimet ujore.
- Rrjedhat e vogla shpesh nuk mbështesin peshqit, por mbështesin komunitete të gjera makroinvertebrore.
- Ata janë mjaft të vegjël për t'u mbledhur dhe identifikuar lehtësisht.
- Marrja e mostrave nga makroinvertebrorët është e lehtë, kërkon pak njerëz dhe pajisje minimale (p.sh. rrjeta, kova, tabaka) dhe nuk ndikon negativisht në organizmat e tjerë.

Parimi bazë që qëndron pas studimit të makroinvertebrorëve është se disa janë më të ndjeshëm ndaj ndotjes se të tjerët. Prandaj, nëse një vend përrua banohet nga organizma që mund të tolerojnë ndotjen dhe sa më shumë organizmave të ndjeshëm ndaj ndotjes mungojnë, ka të ngjarë të ketë një problem ndotjeje. Për shembull, nimfat e gurit, insektet ujore që janë shumë të ndjeshme ndaj shumicës së ndotësve nuk mund të mbijetojnë nëse oksigjeni i tretur i një rryme bie nën një nivel të caktuar. Nëse një studim biologjik tregon se nuk ka miza guri në një rrymë që dikur i mbante ato, një hipotezë mund të

jetë se oksigjeni i tretur ka rënë në një pikë që i pengon mizat e gurit të riprodhohen ose i ka vrarë ato plotësisht.

Gjatë fushatave monitoruese, ekzemplarët makrozoobentos u mbledhën me rrjetë Surber me diametër 30 x 20 cm (600 cm²) dhe rrjetë goditjeje. Kampionet janë marrë nga të gjitha habitatet e disponueshme të përfaqësuara me më shumë se 5% të sipërfaqes totale të habitatit në shtrirjen e kampionimit (procedura e kampionimit me shumë habitat).

Marrja e mostrave në seksionin e pushkëve të lumenjve është bërë duke identifikuar segmentet e pushkëve, duke trazuar nënshtresën me këmbë, duke mbajtur rrjetën në rrjedhën e poshtme me grykën e kthyer nga ana e sipërme. Nënshtresa lëvizte fuqishëm duke i gërmuar këmbët mirë në kalldrëm dhe gurë. Disa herë gurët dhe kalldrëmet janë kthyer dhe fërkuar me dorë në mënyrë që të largohen organizmat. Procesi vazhdoi derisa ne morëm mostra gjithsej rreth pesë metra të habitatit të pushkës. Rrjeta u ndal dhe u shpëla disa herë për të hequr grimcat e imëta.

Habitatet buzë u morën në seksion buzë pesë metrash. Këta pesë metra nuk ishin të vazhdueshëm dhe përbëheshin nga një numër segmentesh diskrete, një deri në dy metra në gjatësi, duke siguruar kështu përfshirjen e të gjitha llojeve të nën-habitateve buzë të disponueshme në shtrirje. Mostrat në habitatet buzë u mbledhën duke përdorur dy lloje lëvizjesh fshirjeje me rrjetë. Lloji i parë përbëhej nga lëvizje të njëpasnjëshme, të shkurtra gjithëpërfshirëse në kënde të drejta në drejtim të bregut, duke zhvendosur kafshët bentike dhe duke i pezulluar ato në kolonën e ujit. Lloji i dytë i lëvizjes gjithëpërfshirëse ishte fshirja e rrjetës përmes resë së materialit të pezulluar dhe grumbullimi i makroinvertebrorëve në rrjetë. Procedura u përsërit në secilin prej segmenteve diskrete të kampionuara në habitatin buzë.

Pasi u mbledhën mostrat e makroinvertebrorëve, ato u transferuan në një endacak plastik të klasifikimit ku kafshët mbledhen me pincë dhe vendosen në një kavanoz me etanol. Materiali i mbledhur u fiksua në alkool 70%.

Përveç makroinvertebrorëve, u bë një përpjekje për të mbledhur edhe fazat e rritura të insekteve që jetojnë si larva në ujë për të lehtësuar procesin e identifikimit të fazave të tyre larvare.

Protokolli i kampionimit dhe procedurat e ndjekura Bode *et al.* (1997) dhe Barbour *et al.* (1998).

Procedurat për klasifikimin dhe identifikimin e mostrave të makroinvertebrorëve janë në përputhje me standardin EN ISO 10870-2012.

Mostrat e mbledhura në fushë u lanë tërësisht në një sitë për të hequr sedimentet e imta të lidhura me kampionin dhe gjithashtu alkoolin fillestar. Uji u përdor për të larë mostrat imët dhe ato u transferuan në materialin e ri konservues. Gjatë procedurës së identifikimit, mostrat u vendosën në një tabaka të bardhë laboratorit nga ku u futën në tavolinën e identifikimit. Materiali makroinvertebror u rendit në grupe për identifikim të mëtejshëm. Makroinvertebrorët e përgatitur për identifikimin e taksave u identifikuan duke përdorur një stereomikroskop binocular Olympus SZX 16. Materiali i renditur pas identifikimit u ruajt në shishe plastike 5ml me 80% etanol me të gjithë informacionin e nevojshëm të etiketuar si: të dhënat e lokalitetit, data e kampionimit, emrat e grumbulluesve, informacioni sistematik etj. Të dhënat për secilin grup të identifikuar u ruajtën në fletë Excel. Baza e të dhënave e bazuar në materialin e identifikuar është përdorur më vonë në llogaritjen e indekseve biotike.

Identifikimi taksonomik është bërë në mënyrë të vazhdueshme midis mostrave. Dy nivele identifikimi janë sugjeruar/përdorur: familja dhe gjinia/specia. Gjini/lloji ofron informacion më të saktë mbi marrëdhëniet ekologjike/mjedisore dhe ndjeshmërinë ndaj dëmtimit. Niveli i familjes siguron një shkallë më të lartë saktësie ndërmjet mostrave dhe taksomeve, kërkon më pak ekspertizë për të kryer dhe

përshpejton rezultatet e vlerësimit. Në secilin rast, duhet të përdoren vetëm ata çelësa taksonomikë që janë rishikuar nga kolegët dhe janë të disponueshëm për taksonomistët e tjerë. Në shumicën e rasteve, të trajnuarit u trajnuan për të përdorur nivelin e identifikimit të bazuar në familje dhe vetëm në disa raste nivelin e gjinisë/specieve. Literatura e mëposhtme është përdorur për identifikimin e ekzemplarëve të makroinvertebrorëve: Waringer & Graf, 1997; Elliot *et al.*, 1988; Hynes, 1977; Studemann *et al.*, 1992; Tachet *et al.*, 1980; Bouchard RW, 2004; Campaioli *et al.*, 1994; Consiglio, 1983; Waringer et al., 2015, 2016.

• *Diatomet*

Diatomet janë organizma njëqelizorë, fotosintetikë, eukariote që banojnë pothuajse në të gjithë trupat ujorë. Ato gjenden në burime, lumenj, pellgje, liqene, kanale, në ujëra të ëmbla, të njelmëta dhe detare. Ato janë ose planktonike (që jetojnë në ujëra të hapura) ose bentike (që rriten duke u kapur ose lidhur për një substrat të caktuar). Diatomet ndodhin gjithashtu në habitatet tokësore si shkëmbinjtë e lagësht, myshqet dhe tokat, madje edhe shpellat.

Diatomet janë shumë të ndjeshëm ndaj luhatjeve ekologjike dhe reagimi i tyre ndaj ndryshimeve mund të vërehet në përbërjen dhe bollëkun e specieve. Shumë specie janë të specializuara për të banuar në lloje të veçanta habitatesh (p.sh. plankton, epifiton, epiliton) dhe kanë preferenca specifike mjedisore që lejojnë vendosjen e vlerave të treguesve për disa variabla mjedisore të rëndësishëm si drita, kushtet e lagështisë, temperatura, shpejtësia aktuale, kripësia, pH, oksigjen, lëndë ushqyese inorganike ose organike. Njohuritë e akumuluar rreth autekologjisë, taksonomisë, veçorive morfologjike dhe shpërndarjes së specieve të diatomeve rezultuan në përdorimin e tyre më të gjerë si bio-tregues dhe bio-monitorues. Në shumicën e vendeve evropiane ka traditë të gjatë në përdorimin e algave dhe në veçanti të diatomeve për vlerësimin dhe monitorimin e cilësisë së ujit dhe së fundmi statusin ekologjik të trupave ujorë. Duke pasur parasysh këto veçori të diatomeve: njohja e mirë e ekologjisë dhe identifikimi; përhapje më e gjerë, me shumë lloje kozmopolite; karakteristika morfologjike të qëndrueshme që mund të përdoren për identifikim; reagimi i shpejtë dhe specifik ndaj parametrave fiziko-kimikë të ndryshueshëm, çojnë në përdorimin e tyre si një nga komponentët biologjikë të detyrueshëm për vlerësimin e gjendjes ekologjike, veçanërisht në trupat ujorë të lumenjve.

Në çdo pikë kampionimi u mbledhën diatomet bentike bazuar në standardin *EN 13946: Standardi udhëzues për marrjen e mostrave rutinë dhe para-trajtimin e diatomeve bentike nga lumenjtë*. Diatomet bentike nga sipërfaqet e forta të zhytura ose makrofitet e zhytura në lumenj ose përrenj janë kampionuar me qëllim që të prodhohen koleksione përfaqësuese të grumbullimit të diatomeve që tregojnë cilësinë e ujit.

Zonat e shtratit të lumit me sipërfaqe të forta të lëvizshme natyrore (guralecë të mëdhenj, kalldrëm dhe gurë) janë përdorur për mbledhjen e mostrave. Është përzgjedhur një segment lumi që ka nënshtresa të përshtatshme për kampionim (rreth 10 m i gjatë). Kalldrëmet dhe gurët konsideroheshin si nënshtresa e preferuar për marrjen e mostrave, pasi këto balancojnë qëndrueshmërinë e nënshtresës (duke lejuar zhvillimin e komuniteteve të diatomeve) me manovrim. Të paktën pesë kalldrëm u morën në kampion me një sipërfaqe prej përafërsisht 10 cm² u gërvisht. Mostra e diatomit u gërvisht me një furçë dhëmbësh të fortë në ujë të pastër lumi dhe u fërkua në një sipërfaqe të pastër. Vetëm sipërfaqja e sipërme e nënshtresës është pastruar fuqishëm për të hequr filmin e diatomit. Furça e dhëmbëve shpëlahej periodikisht në ujë për të transferuar diatomet. Më në fund, suspensioni u transferua në shishen e mostrës dhe u etiketua siç duhet. Në katër vende u mbledhën mostra nga makrofitet emergjente. Rrjedhat në nivelin e ujit u prenë dhe u transferuan në një shishe plastike për marrjen e

mostrave. Kërçelli u pre nën grykën e shishes dhe më pas shishja u mbyll dhe u etiketua siç duhet. Pas grumbullimit të mostrave u shtua ruajtës (4% e formalinës) për të ndaluar ndarjen qelizore të diatomeve dhe dekompozimin e lëndës organike.

Materiali i diatomit u rendit dhe u identifikua në laborator. Për këtë qëllim ne ndoqëm udhëzimet standarde të parashikuara në *EN 13946: Standardi udhëzues për marrjen e mostrave rutinë dhe para-trajtimin e diatomeve bentike nga lumenjtë*. Është krahasuar morfologjia e valvulave të gjinive më të zakonshme në habitatet e ujërave të ëmbla. Vëmendje e veçantë iu kushtua gjinive të pranishme në ujërat e rrjedhshëm p.sh. *Cyclotella*, *Melosira* (centrics), *Diatoma*, *Tabellaria*, *Meridion*, *Fragilaria*, *Ulnaria* (arafide), *Achnantheidium*, *Planothidium*, *Psammothidium* dhe *Cocconeis* (monorafhids), *Naviculae*, *Luticola*, *Fallacia*, *Craticula*, *Mayamea* (naviculoids), *Amfora*, *Cymbella*, *Encyonema*, *Cymbopleura*, *Encyonopsis*, *Gomphonema* dhe *Reimeria* (asimetrike), *Nitzschia*, *Hantzschia* (nitzschoid) dhe *Surirella*.

Për identifikimin e saktë të diatomeve, hoqëm të gjithë përmbajtjen e qelizës dhe vendosëm diatomet duke përdorur një montues me indeks të lartë thyes. Në këtë drejtim, për përgatitjen e rrëshqitjeve të përherëshme është përdorur një montues special për diatom me indeks refraktiv > 1:6. Rrjedhimisht, përmbajtja organike u hoq nga mostrat me metodën e tretjes së acidit, me shtimin e 1,5 ml K_2MnO_4 dhe 3 ml HCl në një nën-mostër të vogël (rreth 2 ml), pasuar nga pesë shpëlarje me ujë të distiluar për të hequr oksidimin nga produktet. Mostrat e pastra u përdorën për përgatitjen e rrëshqitjeve të përherëshme, të cilat u montuan me Naphrax[®]. Vëzhgimet e rrëshqitjes u kryen me një mikroskop me dritë Nikon E-80i (LM) dhe fotomikrografitë u bënë me një aparat fotografik digjital Nikon Coolpix 600.

Më vonë, u renditën lidhjet e diatomeve të llojeve më të zakonshme të trupave ujqorë, duke përfshirë grumbullimet e diatomeve nga ujërat gëlqerorë oligotrofikë, lumenjtë oligotrofikë rreth-neutralë deri në pak acid, ujërat mezotrofikë, eutrofikë dhe trupat ujqorë shumë të ndotur (polisaprobikë).

Përcaktimi i diatomeve u bazua në: Hustedt, 1930, 1945; Jovanovska etj., 2013; Krammer, 1997a, 1997b, 2000, 2002, 2003; Krammer & Lange-Bertalot, 1986, 1991, Levkov et al., 2007, 2016; Levkov 2009; Levkov & Williams, 2011; Pavlov & Levkov, 2013; Pavlov et al., 2013.

• **Makrofitet**

Një makrofit është një bimë ujore që rritet në ose pranë ujit dhe është sipërfaqësore, zhytëse ose lundruese, dhe përfshin helofitet (një bimë që rritet në moçal, pjesërisht e zhytur në ujë, në mënyrë që të riprodhohet nga sythat nën sipërfaqen e ujit). Bimët ujore kontribuojnë në ruajtjen e funksioneve kyçe dhe biodiversitetit të lidhur në ekosistemet e ujërave të ëmbla, si dhe për të plotësuar nevojat e shoqërive njerëzore. Konsiderohet mënyra se si përcaktohen nyjet ekologjike të makrofiteve nga filtrat abiotikë dhe ato biotike. Në liqene dhe lumenj makrofitet sigurojnë mbulesë për peshqit dhe substrat për jovertebrorët ujorë, prodhojnë oksigjen dhe shërbejnë si ushqim për disa peshq dhe kafshë të egra. Struktura e bimësisë ujore në lumenj mund të ndryshojë si rezultat i pasurimit të lëndëve ushqyese dhe pranisë së ndotësve. Për më tepër, makrofitet ujore janë raportuar se përmirësojnë cilësinë e ujit.

Sipas formulimit të DKU-së, vlerësimi i makrofiteve dhe fitobentos duhet të përfshijë '**përbërjen taksonomike dhe bollëkun**', për t'u vlerësuar në kontekstin e kushteve të paprekura të referencës. Prandaj duhet zbatuar një monitorim efektiv dhe i saktë i statusit dhe tendencave në mbulimin e makrofiteve dhe përbërjen e specieve. Metodatat e reja të vlerësimit për makrofitet, që marrin parasysh kërkesat e DKU-së, po zhvillohen tani në vendet anëtare të BE-së.

Procedura e marrjes së mostrave përfshinte grumbullimin e makrofiteve të paraqitura në bregun e lumit. Meqenëse lumenjtë ishin të përmasave të vogla, makrofitet ishin grumbulluar kryesisht në të gjithë gjerësinë e trupit uJOR.

Marrja e mostrave të makrofiteve u bë duke lëvizur ngadalë në të gjithë zonën litoral duke parë përmes ujit speciet e zhytura dhe përgjatë bregut speciet emergjente. Në trupat uJORë me një zonë të gjerë bregdetare kjo u realizua duke lëvizur përgjatë vijës bregdetare në një mënyrë zigzag, kështu që të gjitha thellësitë e ujit vëzhgohen. Thellësia e ujit për çdo mostër u regjistrua në fletën e fushës.

Mostrat e bimëve me kupon u mblodhën në rastet kur identifikimi nuk mund të bëhej drejtpërdrejt në vend.

U përdor material bimor i ruajtur si herbarium. U përdorën edhe materiale të tjera bimore të cilat ruheshin në shishe plastike 200 ml të mbushura me etanol 30%. Të gjitha mostrat e ruajtura të makrofiteve u përcaktuan deri në nivelin e specieve. Për më tepër, të gjitha mostrat u etiketuan, me informacionin përkatës si më poshtë:

- Të dhënat e vendit të marrjes së mostrave
- Data dhe ora e marrjes së mostrave
- Të dhënat GPS
- Fotografitë

Për terminologjinë dhe nomenklaturën, ne përdorëm Listën e bimëve <http://www.theplantlist.org/>.

Për identifikimin taksonomik u përdorën *Fresh-water flora of Central Europe*, (CASPER & KRAUSCH, 1980, 1981), *Flora Excursion of Albania* (Demiri, 1981), *Flora of Albania Vol.1- 4* (Paparisto et al. 1984-2000), Hayek (1927, 1931, 1933), etj.

Me përfshirjen e qasjes së treguesve shumëmetrikë në vlerësimin e cilësisë së ujërave sipërfaqësore në pellgun e Drinit të Bardhë, siguroar qasjen më të saktë dhe të fundit siç kërkohet nga DKU-ja dhe zbatohet nga vendet evropiane me synimin e arritjes së gjendjes së mirë të ujërave. Monitorimi i ardhshëm i ujërave të pellgut të Drinit, por edhe i lumenjve të tjerë në Kosovë, duhet të bëhet me anë të kësaj qasjeje në mënyrë që të sigurohet menaxhimi i qëndrueshëm i këtyre ekosistemeve.

▪ Metrikat e përdorura për karakterizimin ekologjik të trupave uJORë

• Makroinvertebrorët

Indeksi EPT

Metoda e Indeksit EPT përdor një teknikë të shpejtë të marrjes së mostrave për përcaktimin e dallimeve ndërmjet zonave në cilësinë e ujit ose studimet e pellgut ujëmbledhës me një numër të madh zonash, dhe marrjen "emergjente" të mostraveku është e dëshirueshme që të vlerësohen me shpejtësi efektet e derdhjeve dhe shkarkimeve të pazakonta.

Indeksi *Ephemeroptera*, *Plecoptera* dhe *Trichoptera* (EPT) tregon pasurinë e taksave brenda grupeve të insekteve të cilat konsiderohen të jenë të ndjeshme ndaj ndotjes, dhe për këtë arsye duhet të rritet me rritjen e cilësisë së ujit. Fillimisht i zhvilluar për identifikime në nivel speciesh, ky indeks është i vlefshëm për përdorim në nivel të familjes (Plafkin et al., 1989). Ky indeks llogaritet në bazë të numrit të familjeve që i përkasin tre rendeve makroinvertebrorë: Ephemeroptera, Plecoptera dhe Trichoptera.

Tabela 26. Bioklasifikimi i ujit bazuar në indeksin EPT-biotik (Plafkin et al., 1989)

Vlera e Indeksit EPT	< 2	2 – 5	6 – 10	> 10
Kategoria e cilësisë së ujit	I ndotur	I pastër	Mirë	Shumë mire

Indeksi biotik i familjes Hilsenhoff (FBI)

Indeksi biotik i nivelit të familjes Hilsenhoff (HFBI) llogaritet duke shumëzuar numrin e individëve të secilës familje me një vlerë tolerance të caktuar për atë familje. Vlerat e caktuara të tolerancës variojnë nga 0 në 10 për familjet dhe rriten me uljen e cilësisë së ujit (Hilsenhoff, 1988; Bode et al., 1996). Ky indeks është llogaritur si më poshtë:

$$FBI = \frac{\sum_{i=1}^s n_i \times t_i}{\sum_{i=1}^s n_i}$$

Ku: TV_i është vlera e tolerancës për familjen i , n_i është numri i individëve në familjen i dhe N është numri total i individëve në koleksionin e mostrës. Vlerat e larta të këtij indeksi tregojnë praninë e ndotjes organike, ndërsa vlerat e ulëta tregojnë cilësi të mirë të ujit.

Tabela 27. Klasifikimi i cilësisë së ujit bazuar në Indeksin Biotik Familjar (FBI) sipas Protokollit II të Biovlerësimit të Shpejtë të USEPA-s (Plafkin et al., 1989; Bode et al., 1991,1996, 2002)

Indeksi biotik i familjes	Cilësia e ujit (rrethoni)	Shtrirja e ndotjes organike
<3,75	E shkëlqyeshme	Ndotja nuk ka gjasa
3,76 - 4,25	Shume mire	Ndotje e lehtë e mundshme
4.26 - 5.00	Mirë	Disa ndotje të mundshme
5.01 - 5.75	Mesatare	Ndotje mjaft e konsiderueshme
5,76 - 6,50	Mjaft e varfër	Ndotja e konsiderueshme e mundshme
6,51 - 7,25	E varfër	Ndotje shumë e konsiderueshme
7.26 - 10.00	Shumë e varfër	Ndotja e rëndë e mundshme

Rezultati i Grupit të Punës të Monitorimit Biologjik (GPMB)

Ky indeks jep vlera të vetme, në nivel familjar (me përjashtim të *Oligokaetit* që është në nivel të rendit), përfaqësuese të tolerancës së organizmave ndaj ndotjes. Sa më e madhe toleranca e tyre ndaj ndotjes, aq më të ulëta janë rezultatet e GPMB-së. Indeksi është më i përshtatshmi për vlerësimin e ndikimit të ndotjes organike. Rezultatet për secilën familje të përfaqësuar në kampion më pas përmbledhen për të dhënë rezultatin e GPMB-së. Për të reduktuar efektet e madhësisë së kampionit, përpjekjes së kampionimit dhe efikasitetit të kampionimit në rezultatet e marra nga kjo metodë, duhet të merret parasysh edhe nota mesatare për takson (ASPT).

Tabela 28. Bioklasifikimi i ujit bazuar në indeksin biotik GPMB

Rezultati i GPMB	Kategoria	Interpretimi
0-10	Shumë e varfër	Shumë e ndotur
11-40	E varfër	E ndotur ose e ndikuar
41-70	E moderuar	E ndikuar mesatarisht
71-100	Mirë	E pastër por pak e ndikuar
> 100	Shumë mirë	E pandotur, e pandikuar

Rezultati mesatar për takson (ASPT)

Nota mesatare për takson (ASPT) përfaqëson rezultatin mesatar të tolerancës së të gjitha taksave brenda komunitetit dhe llogaritet duke pjesëtuar GPMB-në me numrin e familjeve/taksave të përfaqësuara në mostër. Indeksi është më i përshtatshmi për vlerësimin e ndikimit të ndotjes organike.

$$\text{ASPT} = \text{Rezultati GPMB} / \text{numri i familjeve}$$

Tabela 29. Bioklasifikimi i ujit për Indeks ASPT nga Friedrich et al. (1996)

Vlera ASPT	Vlerësimi i cilësisë së ujit
>6	Ujë i pastër
5-6	Cilësi e dyshimtë
4-5	Ndotje e mundshme mesatare
<4	Ndotje e mundshme e rëndë

SWRC - Indeksi Biotik (Qendra Kërkimore e Ujit Stroud - Indeksi Biotik)

Lidhja ndërmjet cilësisë së ujit dhe vlerës së SWRC - Indeksi Biotik është përshkruar dhe dokumentuar nga McGonigle (2000), SWRC (2007). SWRC - Indeksi Biotik është llogaritur me formulën e mëposhtme nga McGonigle (2000).

$$[\text{SWRC - Biotic Index}] = \frac{\sum(\text{TV}) * d}{D}$$

Ku:

TV = vlera e tolerancës së një taksoni

d = dendësia e çdo taksoni

D = sasia totale e densitetit

Tabela 30. Kufijtë e klasave dhe klasifikimi i ujit bazuar në SWRC - Indeksi Biotik sipas SWRC (2007)

SWRC - Indeksi Biotik	0 - 3,75	3,76 - 5,0	5.10 - 6.50	6.60 - 10.00
Kategoria e cilësisë së ujit	E shkëlqyeshme	E mire	Mesatare	E varfër

Llogaritja e indekseve është bërë me dorë, ndërsa klasat e bollëkut EPT % dhe % EPT janë llogaritur me softuerin Asterics version 4.04. **ASTERICS** (versioni 4.0.4) llogarit statusin ekologjik të lumenjve bazuar në listat e taksave të jovertebrorëve bentikë. Vlerësimi plotëson kërkesat e DKU-së. Sistemi Gjerman i Vlerësimit PERLODES është pjesë e softuerit.

- **Vlerat kufitare për ndotës të tjerë specifikë**

Standardet e cilësisë mjedisore për ndotësit e tjerë specifikë janë renditur në Tabelën 40.

'Ndotësit specifikë' klasifikohen në bazë të kontrollit të pajtueshmërisë së 95 përqindëshit të të dhënave kundrejt kufijve të përmendur në tabelën 38 sipas Direktivës 2006/44/KE për cilësinë e ujërave të ëmbla që kanë nevojë për mbrojtje ose përmirësim për të mbështetur jetën e peshqve dhe Direktivës (BE) 2020/2184 për cilësinë e ujit të destinuar për konsum njerëzor.

Kushtet kimike të ujit ndikojnë se sa toksik është zinku për organizmat ujorë duke ndikuar në fatin e tij mjedisor, sjelljen dhe disponueshmërinë biologjike. Fortësia e ujit, karboni organik i tretur (KOT) dhe pH janë variablat më të rëndësishme. Në përgjithësi, rritja e fortësisë është mbrojtëse (d.t.th. zinku është më pak toksik në ujërat më të forta), me gjasë për shkak të ndërveprimeve konkurruese me Ca²⁺ dhe Mg²⁺ në vendet e lidhjes. Efekti i pH nuk është aq i qartë. Toksiciteti ndaj peshqve dhe algave rritet me rritjen e pH në ujërat natyrore, por nuk ka modele të qëndrueshme për jovertebrorët (*Udhëzimet Kanadeze të Cilësisë së Ujit për Mbrojtjen e Jetës Ujore, Zinku i tretur, 2018*).

Efektet e faktorëve fiziko-kimikë në toksicitetin e bakrit janë të ndryshme dhe kimia specifike e ujit të ekspozuar do të përcaktojë nëse ka ose jo efekte të dukshme në speciationin e bakrit dhe një lidhje e fortë toksiciteti që rezulton me bakrin e lirë. Zakonisht, toksiciteti i bakrit zvogëlohet nga rritja e ngurtësisë së ujit, i cili përbëhet nga katione (kryesisht kalcium dhe magnez) që nuk ndërveprojnë drejtpërdrejt me bakrin në tretësirë në mënyrë që të zvogëlojnë biodisponueshmërinë.

Në disa raste, efekti i dukshëm i fortësisë në toksicitet mund të jetë pjesërisht për shkak të kompleksimit të bakrit nga përqendrimet më të larta të hidrosidit dhe/ose karbonatit (rritje e pH dhe alkalitetit) që zakonisht shoqërohet me fortësi më të lartë. Megjithatë, efektet e rëndësishme në toksicitet shpesh janë ende të pranishme kur ngurtësia rritet në lidhje me anionet të cilat nuk ndërveprojnë fort me

bakrin. Kationet e fortësisë mund të kenë një efekt të kufizuar në speciacionin e bakrit duke konkurruar me bakrin për të njëjtët ligandë të tretur, por rritja e fortësisë më pas do të rriste bakrin e lirë dhe kështu do të rriste, jo do të zvogëlonte toksicitetin. Natriumi është raportuar gjithashtu të ndikojë në toksicitetin e bakrit dhe efektet e pH mund të jenë pjesërisht për shkak të efekteve të jonit të hidrogjenit, përveç specieve të bakrit (*Aquatic Life Ambient Freshwater Quality Criteria - Copper, EPA, 2007*)

Tabela 31. Standardet e cilësisë së mjedisit për ndotës të tjerë specifikë të përzgjedhur

Parameter	Acronym	Unit	Limit values				
			High	Good	Moderate	Poor	Bad
Chemical Oxygen Demand (Bichromat method)	COD	[mg O ₂ /l]	10 (RC)	15	30	125	>125
Chemical Oxygen Demand (Permanganat method)	COD	[mg O ₂ /l]	5 (RC)	10	20	50	>50
Metals							
Iron	Fe	[µg/l]	200	500	1000	2000	>2000
Manganese	Mn	[µg/l]	50	100	300	1000	>1000
Chromium	Cr	[µg/l]	25 (or RC)	50	100	250	>250
Copper	Cu	[µg/l]	5 (H=10)	5 (H=10)	500	1000	>1000
			22 (H=50)	22 (H=50)			
			40 (H=100)	40 (H=100)			
			112 (H=300)	112 (H=300)			
Zinc	Zn	[µg/l]	30 (H=10)	300 (H=10)	2000	5000	>5000
			100 (H=50)	700 (H=50)			
			300 (H=100)	1000 (H=100)			
			500 (H=500)	2000 (H= 500)			

H - Fortësia totale [mg/l CaCO₃]

KR - Kushtete referencës (përqendrimi/niveli i sfondit natyror)

Për vlerësimin e statusit të një trupi ujqor sipërfaqësor në lidhje me ndotësit e tjerë specifikë, merren dymbëdhjetë mostra uji në vit (mostra mujore) në një pikë monitorimi përfaqësuese. Për klasifikimin, zbatohen parimet e mëposhtme:

1) Vlerësimi kryhet për çdo trup ujqor, duke përdorur të dhënat e monitorimit të mbledhura për një vit kalendarik.

2) Vlëra 90-përqindëshe e të dhënave të monitorimit përdoret për krahasim me standardet e cilësisë mjedisore në Tabelën 37 për ndotës, rezultatet klasifikohen si:

- I lartë,
- I mirë,
- Mesatar,
- I dobët, dhe
- I keq

3) Klasa përfundimtare përcaktohet nga rezultati më i dobët për një ose më shumë parametra individualë ("një jashtë, të gjithë jashtë").

- **Kufijtë e klasave për elementet e cilësisë hidromorfologjike**

Sistemi i vlerësimit të HMQE i propozuar aktualisht në Planin e Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë përdoret për klasifikimin në pellgjet lumore. Gjatë vitit 2018 nuk është vlerësuar statusi i plotë hidromorfologjik sipas protokolleve por është propozuar që të përfshihet në vlerësimet e ardhshme (Tabela 41).

Tabela 32. Kufijtë paraprakë të klasave të cilësisë hidromorfologjike

Klasa e cilësisë hidromorfologjike	Vlerat kufitare	Ngjyrë	
1	E lartë	1,0 – 1,7	
2	E mirë	1,8 - 2,5	
3	Mesatare	2,6 – 3,4	
4	E dobët	3,5 – 4,2	
5	E keqe	4,3 – 5,0	

- **Marrëdhënia ndërmjet elementeve cilësore biologjike, hidromorfologjike dhe fiziko-kimike**

Janë tre elemente cilësore që përdoren në vlerësimin e gjendjes ekologjike të trupave ujqorë: elementet cilësore biologjike, fiziko-kimike dhe hidromorfologjike (Figura 28).

Trupat ujqorë sipërfaqësorë do të caktohen në një nga pesë klasat e statusit ekologjik (i lartë, i mirë, mesatar, i dobët ose i keq) ose një nga pesë klasat e mundshme ekologjike (maksimale, e mirë, mesatare, e dobët ose e keqe).

Statusi i caktuar do të përcaktohet nga elementi i cilësisë më të keqe. (Ky quhet gjithashtu parimi 'një jashtë - të gjithë jashtë' siç zbatohet në DKU).

Për klasifikimin e statusit ekologjik, DKU-ja përcakton se duhet të përdoret vlera më e ulët për rezultatet e monitorimit biologjik dhe fiziko-kimik për elementet përkatëse të cilësisë (Shtojca V, 1.4.2. (i)). Kjo është në përputhje me qasjen e DKU-së "një nga të gjithë". Shtojca 31 jep udhëzime për monitorimin e kimikateve.

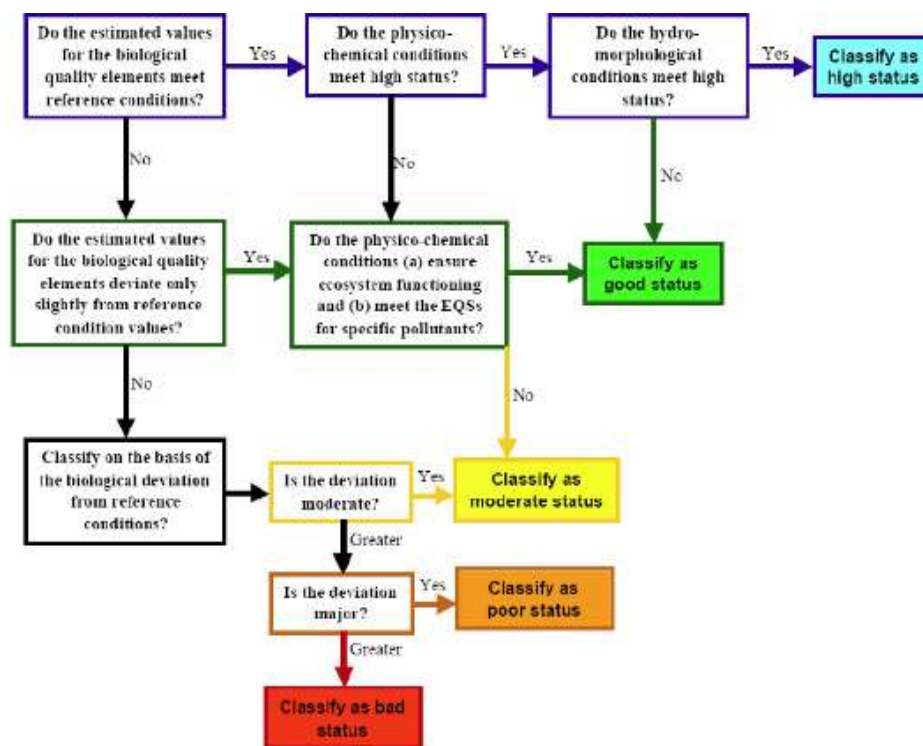

Figura 25. Vlerësimi i statusit ekologjik (dokumentet udhëzuese të SPZ-së së DKU-së 10 dhe 5)

• **Ushtrimi i Klasifikimit**

Shtojca V e DKU-së përcakton kushtet e përgjithshme (d.t.th. fiziko-kimike) dhe elementet cilësore hidromorfologjike si 'mbështetës' të elementëve biologjike.

Vlerësimi i statusit të një elementi të cilësisë biologjike mund të bazohet në rezultatet e monitorimit për një sërë "metrikash" ose treguesish të ndryshëm të gjendjes së atij elementi. Statusi ekologjik nuk mund të përcaktohet vetëm nga matjet fiziko-kimike (referojuni Ecostat WG2a, 5 nëntor 2003, Udhëzues për klasifikimin ekologjik. Para. 2.4 dhe 4.15 dhe grupi i punës i SPZ-së 2.7, Udhëzues për Monitorimin për Direktivën Kornizë të Ujërave, 15 tetor 2002, para. .2.8.3.)

DKU-ja kërkon skemat e mëposhtme të klasifikimit:

- Skemat e klasifikimit të statusit ekologjik dhe të gjendjes kimike për trupat ujorë sipërfaqësorë. Do të ketë skema të ndryshme të klasifikimit të statusit ekologjik për lumenjtë, liqenet, ujërat kalimtare dhe ujërat bregdetare;
- Trupat ujorë të modifikuar dhe artificialë do të vlerësohen në lidhje me potencialin e tyre ekologjik dhe skemat e klasifikimit të statusit kimik;
- Statusi sasior i ujërave nëntokësore dhe skemat e klasifikimit të statusit kimik të ujërave nëntokësore për trupat ujorë nëntokësorë.

Elementet cilësore të rëndësishme në vlerësimin e statusit ekologjik dhe potencialit ekologjik për ujërat sipërfaqësore janë:

- Elementet e cilësisë biologjike (që mbulojnë algat, bimët, peshqit dhe jovvertebrorët);
- Elemente të përgjithshme të cilësisë fiziko-kimike;

- Standardet e Cilësisë Mjedisore (SCM) për ndotës të veçantë (d.t.th. ndotës sintetikë dhe jo sintetikë);
- Elemente cilësore hidromorfologjike.

Klasifikimi ka marrë në konsideratë rezultatet fiziko-kimike të marra gjatë disa viteve për pellgun e Drinit të Bardhë si dhe rezultatet biologjike të viteve 2017, 2018 dhe 2022. Këto rezultate japin një pasqyrë fillestare rreth skemës së klasifikimit për pellgun Drin i Bardhë, por duke marrë parasysh Mungesa e rezultateve të monitorimit biologjik ndër vite, pastaj madhësia e zonës së pellgut të Drinit të Bardhë si dhe kërkesat e DKU, këto do të shërbejnë vetëm si një hap fillestar drejt vlerësimit të plotë të këtyre zonave dhe rrjedhimisht drejt pajtueshmërisë me kërkesat e DKU-së.

Ka disa boshllëqe që duhen trajtuar në basen sipas kufijve për të gjitha tipologjitë, elementët shtesë biologjikë dhe parametrat fiziko-kimikë dhe protokollin e plotë hidromorfologjik. Ushtrimi më i saktë duhet të bëhet më vonë (skemat e klasifikimit do të aplikohen duke përdorur rezultatet në terren). Në këtë fazë vendoset baza për përdorimin e treguesve biologjikë të përcaktuar nga DKU-ja, vendoset metodologjia për monitorim dhe inicohen matjet për kuantifikimin e statusit ekologjik.

Së bashku me propozimet për monitorimin fiziko-kimik dhe biologjik në ciklet e ardhshme, ushtrimi i klasifikimit (i paraqitur në kapitullin 4.4.6.8) paraqet një hap të rëndësishëm drejt menaxhimit të qëndrueshëm të pellgut të lumit Drini i Bardhë.

▪ **Konkluzione dhe rekomandime**

Zhvillimi i sistemeve të vlerësimit dhe klasifikimit ekologjik është një nga hetimet më të rëndësishme dhe teknikisht më sfiduese të DKU-së. Statusi i mirë ekologjik (SME) i ujërave sipërfaqësore është përcaktuar në Shtojcën V të Propozimit Kornizë të Ujërave sa i përket cilësisë së komunitetit biologjik, si dhe karakteristikave hidrologjike dhe kimike.

Kuantifikimi i diversitetit biologjik në zonën e hulumtuar të Drinit të Bardhë në Kosovë është marrë në konsideratë duke vendosur vendet e referencës/kontrollit dhe rrjedhimisht duke matur ndikimin antropogjen përmes përbërjes së makroinvertebrorëve, makrofiteve dhe iktiofaunës. Mostrat e këtyre tre grupeve të treguesve biotikë janë mbledhur në lokalitetet që i përkasin pellgut të Drinit të Bardhë.

Vlerësimi i përgjithshëm i cilësisë së ujit bazuar në të tre grupet e treguesve tregon cilësi të shkëlqyer të ujit pa ndotje organike në stacionin monitorues Burim – Istog, Drelaj, Jasiq-Erenik dhe Lumilstog, cilësi mesatare e ujit me shenja të ndotjes organike në stacionin monitorues Kralan-Grykëderdhje dhe Mirushë, Zhdrellë, Prevallë, Burim të Lumit Brod dhe cilësi të keqe të ujit në stacionin monitorues Lumi i Plavës.

MMPHI-ja ka ndërmarrë një iniciativë për miratimin e një rregulloreje të re administrative për të trajtuar klasifikimin e trupave ujorë. Qëllimi është krijimi i bazës ligjore për klasifikimin e ujërave sipërfaqësore dhe përcaktimi i parametrave për kategorizimin e trupave ujorë sipërfaqësorë duke përfshirë statusin ekologjik dhe kimik. Kjo marrëveshje e re administrative synon përmbushjen e kërkesave të Direktivës Kornizë të Urave 2000/60/KE, Direktivës për Cilësinë dhe Standardet e Mjedisit 2008/105/KE dhe Direktivës për Specifikimet Teknike për Analizën Kimike dhe Monitorimin e Statusit të Ujit 2009/90/KE. Rekomandohet një ndryshim në Udhëzimin Administrativ të Kosovës MMPH – nr. 16/2017 për klasifikimin e trupave ujorë sipërfaqësorë sepse sipas DKU-së së BE-së dhe direktivave bija, shtetet nuk do të vendosin vlera më pak të rrepta se ato të listuara në rregulloren përkatëse.

Gjatë vitit 2018 janë mbledhur disa të dhëna në terren dhe ky informacion është përdorur për të zhvilluar këtë qasje të parë të Sistemit të Klasifikimit të Statusit Ekologjik për pellgun e lumit Drini i Bardhë. Sistemi i Klasifikimit të Statusit Ekologjik përdori metodologji të aplikuara në shtetet anëtare të BE-së gjatë zbatimit të DKU-së. Vlerat e kushteve të referencës u përcaktuan përkohësisht për 3 metrikë (GPMB Score, EPT-Taxa dhe ASPT) për të vlerësuar komunitetin e pellgut të lumit bazuar në përcaktimet normative të DKU-së. Gjithashtu, gjatë vitit 2022 për stacionet e përzgjedhura janë mbledhur të dhëna shtesë.

Kjo ESCS përfshin makroinvertebrorët për vlerësimin biologjik, por është e nevojshme të përfshihen më shumë elementë biologjikë si makrofitet dhe peshqit në të ardhmen. Protokollin hidromorfologjik (Shtojca 14) duhet të zbatohet në punimet në terren për të përdorur atë informacion për klasifikimin e përgjithshëm të statusit.

Kjo është një qasje e parë për lumenjtë, por edhe për kategoritë e tjera ujore është e nevojshme të zhvillohet një sistem klasifikimi: liqenet, ujërat artificiale dhe trupat ujorë të modifikuar rëndë (TUMSH).

Rekomandohet të kontrollohet parashikimi hidrometeorologjik në të ardhmen dhe të vlerësohet sipas prurjes së lumenjve, momenti më i mirë i pranverës për marrjen e mostrave nga makroinvertebrorët. Periudha e vitit e përzgjedhur për elementët e tjerë biologjikë (iktiofauna dhe makrofitet) ishte më e mirë me prurje dhe bashkësi më të qëndrueshme.

Një detyrë tjetër e rëndësishme për t'u bërë në të ardhmen është zbatimi i protokollit hidromorfologjik dhe vlerësimi në terren i parametrave kryesorë për ta përfshirë atë në vlerësimin ESCS.

4.5 IDENTIFIKIMI I ÇËSHTJEVE TË RËNDËSISHME TË MENAXHIMIT TË UJIT

4.5.1 Hyrje

Neni 13 i DKU-së kërkon përgatitjen e planeve të menaxhimit të pellgjeve lumore nga të gjitha Shtetet Anëtare për tre ciklet e planifikimit të pellgjeve lumore duke filluar me ciklin 2009-2015 dhe duke vazhduar me ciklet 2016-2021 dhe 2022-2027, gjatë të cilave duhet të zbatohen masat e menaxhimit në mënyrë që të arrihet një status i mirë ekologjik i të gjitha ujërave.

Sipas nenit 14 (1) (b) të DKU-së, të paktën dy vjet para fillimit të çdo periudhe të planifikimit të pellgut lumor, Autoriteti Kombëtar Kompetent për zhvillimin e Planit të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore (PMPL) dhe Programit të Masave përkatëse (PM) duhet të publikojë, për çdo rreth pellgu lumor, një përmbledhje të Çështjeve të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit (ÇRMU) të cilat janë më të rëndësishmet për qarkun e caktuar të pellgut lumor.

Vështrimi i përgjithshëm duhet të publikohet për konsultim për një periudhë 6-mujore dhe duhet të përcaktojë, për qarkun e pellgut lumor, presionet dhe ndikimet kryesore, të cilat do të duhet të adresohen në Planin e Menaxhimit të Pellgjeve Lumore dhe Programin e Masave. Identifikimi i ÇRMU-ve është një nga momentet kryesore në hartimin e PMPL-së. Në këtë kontekst, Autoriteti i Qarkut të Pellgjeve Lumore publikoi në vitin 2017 Dokumentin e Çështjeve të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujërave si një dokument konsultimi publik. Raporti ofron një pasqyrë të gjendjes së ujërave në pellgun e lumit Drini i Bardhë dhe përshkruan sfidat kryesore përpara.

Identifikimi i Çështjeve të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujërave (ÇRMUs) përfaqëson një komponent kyç në zhvillimin e Planit të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore (PMPL). Identifikimi dhe prioritizimi i WRMU-ve në pellgun e lumit Drini i Bardhë është bërë përmes një procesi konsultimi të iniciuar nga Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH)/Autoriteti i Qarkut të Pellgjeve Lumore (ARPL), në vitin 2018.

Bazuar në rezultatet e Analizës së Pellgut të Lumit Drini i Bardhë, ARPL-ja ka përcaktuar për Planin e përditësuar të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë, përmes një procesi konsultimi, të njëjtat gjashtë çështje të rëndësishme të menaxhimit të ujit (ÇRMU) të cilat janë prioritizuar gjatë një seminari më 26 gusht 2022. ÇRMU-të e reja të renditura kishin ndihmuar në drejtimin e punës në pellg drejt Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë.

4.5.2 Përzgjedhja e Çështjeve të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujërave në pellgun e lumit Drini i Bardhë

4.5.2.1 Shqetësimet kryesore

Projeksionet e ndryshimeve klimatike tregojnë se ndryshueshmëria ekzistuese klimatike do të rritet në Kosovë, me temperatura më të ngrohta dhe më shumë parregullsi në reshje në rajon. Modelet e motit tashmë po ndryshojnë, duke çuar në thatësira më të shpeshta, përmytje (deri në 5-6 përmytje vjetore) dhe zjarre në pyje.

Zjarret në pyje janë një faktor shumë kërcënues dhe sfidues. Nga inventarizimi i kryer në vitin 2012 nga Ministria e Bujqësisë, rezultoi se këto zjarre kanë prekur rëndë 2.5% të sipërfaqes pyjore.

Edhe pse reshjet e verës pritet të zvogëlohen, intensiteti mund të rritet. Prandaj, ka shqetësime në rritje për shfaqje të shtuara të valëve të të nxehtit, thatësirave dhe zjarreve në pyje, si dhe përmytjeve.

Në kontekstin e reduktimit të rrezikut të thatësirës, është e rëndësishme të merret parasysh rritja e madhe e popullsisë dhe zgjerimi urban, si dhe sasia e disponueshme e burimeve ujore të nevojshme për të mbështetur popullatat e tilla të përqendruara.

Vlerësohet se 50% e pellgut është e kërcënuar nga përmytjet dhe rrjedhjet e rrëmbyeshme.

Shfrytëzimi i tepërt i rërës dhe zhavorrit nga shtrati i lumit²² dhe **shpyllëzimi**²³ ndikojnë në regjimin hidrologjik dhe të sedimentit, si dhe në rrezikun e përmytjeve.

Shkarkimet e ujërave të **zeza të patrajtuara dhe mbetjet industriale dhe minierave** kontribuojnë në rritjen e eutrofikimit që po prek pjesë të mëdha të sistemit të Drinit të Bardhë.

ÇRMU-të më të rëndësishme për pellgun e lumit Drini i Bardhë janë identifikuar dhe miratuar përmes një procesi konsultimi me autoritetet përkatëse. Proces i konsultimit u organizua përmes një pyetësi, i cili u është shpërndarë të gjitha palëve të interesuara në pellgun e lumit Drini i Bardhë. Proces i konsultimit kishte për qëllim caktimin e prioriteteve të ÇRMU-ve të identifikuara dhe zhvillimin e dokumentit publik të ÇRMU-ve për secilën temë të identifikuar.

²²Janë regjistruar 103 gurorë, shumica e vendosur pranë lumit, të cilat kanë modifikuar tërësisht shtratin e lumit.

²³Kostot e degradimit të pyjeve vlerësohen të arrijnë në 16.7 milion € - 19.5 milion € në vit (ekuivalente me 0.4% të BPV-së).

Çështjet e rëndësishme të menaxhimit të ujit janë presionet që veprojnë në mjedisin ujqor. ÇRMU-të do të merren parasysh në përgatitjen e Programit të Masave për të arritur objektivat mjedisore të Direktivës Kornizë të Ujërave.

Për më tepër, për çdo ÇRMU janë përcaktuar vizionet dhe objektivat e menaxhimit, të cilat shërbejnë për përgatitjen e PMPL-së dhe Programit të Masave përkatëse (PM) duke adresuar secilën prej ÇRMU-ve të përzgjedhura.

Procesi i konsultimit i nisur për identifikimin e ÇRMU-ve ka pasur për qëllim të inkurajojë përfshirjen aktive të të gjitha palëve të interesit dhe identifikimin e çështjeve kryesore të menaxhimit që duhet të adresohen në përgatitjen e planeve të menaxhimit të pellgut lumor për pellgun lumor Drini i Bardhë, në në përputhje me Direktivën Kornizë të BE-së për Ujërat (DKU).

ÇRMU-të me prioritet janë renditur si më poshtë:

1. Ndotja e ujit - ndotja organike, ndotja e lëndëve ushqyese, ndotja nga substancat e rrezikshme, duke përfshirë ndotjen nga aktivitetet bujqësore
2. Hedhja e papërshtatshme e mbeturinave të ngurta
3. Ndryshimet hidro-morfologjike të brigjeve të lumenjve, duke përfshirë ndryshimet e shkaktuara nga nxjerrja e tepërt e rërës dhe zhavorrit nga lumenjtë
4. Marrja e ujit dhe menaxhimi i kërkesës për ujë
5. Krijimi i rrjeteve të monitorimit të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore
6. Mbrojtja dhe kontrolli nga përmbytjet.

Për PMPL-në aktuale, priorizimi i ÇRMU-ve të identifikuara në gusht 2022 është si vijon:

1. **Nxjerrja e rërës dhe zhavorrit**
2. **Ndotja e ujit**
3. **Mbetjet e ngurta të papërshtatshme**
4. **Ndryshimi hidromorfologjik**
5. **Mbrojtja nga përmbytjet**
6. **Marrja e ujit dhe menaxhimi i kërkesës për ujë.**

Renditja më e fundit (gusht 2022) tregon se ÇRMU-të më të presionuara e japin aktivitetet e nxjerrjes së rërës dhe zhavorrit, në gurore të ligjshme ose jo të ligjshme.

4.5.3 Vizionet për të adresuar ÇRMU-të

Vizionet për ÇRMU-të e identifikuara janë formuluar për të vendosur objektiva të një objektivi afatgjatë si: mbrojtja e mjedisit, zhvillimi i qëndrueshëm, reduktimi i ndotjes, ruajtja e natyrës, zbutja e rrezikut, etj. Vizionet duhet të përkthehen në objektiva dhe masa specifike dhe të matshme të menaxhimit që janë të arritshme me burimet në dispozicion dhe kornizën kohore. Afati kohor për zbatimin e masave tregohet në këtë DB-PMPL.

Për secilën prej ÇRMU-ve të përzgjedhura dhe të dakorduara, u përcaktuan vizionet. Vizionet e ÇRMU-ve bazohen në vlera të përbashkëta dhe përshkruajnë objektivat kryesore për PL Drini i Bardhë me një perspektivë afatgjatë.

Objektivat përkatëse të menaxhimit operativ për çdo WRMU përshkruajnë hapat e parë drejt objektivave mjedisore 2022/2028 në PL Drini i Bardhë, në mënyrë eksplicite.

Në përgjithësi, vizionet dhe objektivat e menaxhimit pasqyrojnë qasjen e përbashkët brenda pellgut të lumit Drini i Bardhë dhe mbështesin arritjen e objektivave të DKU të BE-së, duke adresuar secilën prej ÇRMU-ve të përzgjedhura.

4.5.3.1 Vizioni për asgjësimin e papërshtatshëm të mbeturinave të ngurta

Për shkak të urbanizimit të shpejtë, rritjes së aktiviteteve ekonomike dhe standardeve të jetesës së popullsisë, sasia e mbeturinave po rritet ndjeshëm, veçanërisht mbetjet e ndërtimit të ndërtesave, ndërsa infrastruktura për grumbullimin dhe depozitimin e mbeturinave të ngurta është e pamjaftueshme dhe e pamjaftueshme për të përmbushur kapacitetin e nevojshëm të gjenerimit të mbeturinave.

Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK) ka publikuar rezultatet e Anketës së Trajtimit të Mbeturinave (ATM) për vitin 2021.

ATM-ja synon të mbledhë të dhëna statistikore nga bizneset që merren me trajtimin e mbeturinave (landfillet sanitare rajonale, objektet e trajtimit të mbeturinave mjekësore-spitalore) duke ofruar të dhëna statistikore të qëndrueshme dhe duke krijuar një seri kohore për mbetjet e trajtuara.

Rezultatet e paraqitura në këtë publikim japin një burim të rëndësishëm statistikor për gjendjen aktuale të këtij sektori.

Rezultatet nga ATM-ja 2021 tregojnë se: sasia e mbeturinave të ricikluara ishte 21 307 ton/vit; sasia e mbeturinave të sterilizuara (mbetje spitalore) ishte 960 ton/vit; dhe sasia totale e trajtimit dhe depozitimit të mbeturinave ishte 506 044 ton/vit.

Sasia e trajtimit të mbeturinave sipas llojit të mbeturinave dhe llojit të trajtimit, e shprehur në përqindje, ishte si më poshtë: metale (14%); mbetje plastike (31%); mbetjet spitalore (4%); mbetje letre dhe kartoni (51%).

Megjithatë, sasia e depozitimit të mbeturinave në landfillet sanitare rajonale në vitin 2021 ishte 483,777 ton/vit. Krahasuar me të dhënat e vitit 2020, ka një rritje prej 8.6%. Ndërsa, krahasuar sipas regjioneve, sasia më e madhe e deponimit të mbeturinave ishte në deponinë sanitare në rajonin e Prishtinës (Mirash), prej 167,371 t, ose 35%.

Kosovo Integrated Waste Management Strategy (2020-2029) and Action Plan (2020-2022)

Figura 26. Nismat për zvogëlimin e depinimit të papërshtatshëm të mbeturinave të ngurta

MMPHI-ja po përditëson legjislacionin për mbetjet, si Strategjia e Menaxhimit të Mbeturinave (2020-2029) dhe Plani i Veprimit (2020-2022), çdo pesë vjet²⁴. Ligji për Mbeturinat transpozon *acquis-in* evropian për menaxhimin e mbeturinave dhe ofron një kornizë gjithëpërfshirëse për zhvillimin e sektorit të menaxhimit të mbeturinave. Ai ofron përkufizimet, parimet, qëllimin, kornizën e planifikimit strategjik, përgjegjësitë e palëve të ndryshme të interesuara dhe kërkesat për secilën fazë në zinxhirin e menaxhimit të mbeturinave për lloje të ndryshme mbetjesh.

Sfidat kryesore që lidhen me menaxhimin e mbeturinave përfshijnë:

- Mbulimi i ulët i zonave urbane dhe rurale me shërbimet e grumbullimit dhe depozitimit të mbeturinave të ngurta në landfillet e ligjshme komunale/rajonale; mungesa e kontrollit për grumbullimin dhe asgjësimin e mbeturinave të ngurta me origjinë nga aktivitetet e ndërtimit. Hedhja e papërshtatshme dhe e pakontrolluar e mbeturinave të ngurta.
- Mungesa e ndarjes/kategorizimit, përpunimit dhe/ose riciklimit të mbeturinave të ngurta. Të gjitha llojet e mbeturinave mblidhen në një kontejner dhe hidhen në një vendgrumbullim.
- Mungesa e ndërgjegjësimin të popullatës për grumbullimin, ndarjen, riciklimin dhe depozitimin e duhur të mbeturinave të ngurta, veçanërisht mungesën e vetëdijes dhe mungesës së njohurive për rreziqet shëndetësore të lidhura me depozitimin e mbeturinave të ngurta në dhe përgjatë shtratit të lumit.
- Mungesa e kapaciteteve institucionale për të kontrolluar depozitimin e papërshtatshëm të mbeturinave të ngurta, duke përfshirë grumbullimin dhe asgjësimin e mbeturinave të rrezikshme.

Misioni i dakorduar (2018, 2022):

“Mbulimi dhe grumbullimi i shërbimit të mbeturinave të ngurta shtrihet në të gjitha zonat dhe deponohet në mënyrë adekuate, nuk shkaktohet asnjë rrezik apo dëmtim i ujërave në të gjithë pellgun e lumit Drini i Bardhë”, që është në përputhje me Strategjinë e Kosovës për Menaxhimin e Mbeturinave.

Vizioni i MMPHI-së i përfshirë në Strategjinë e Kosovës për Menaxhimin e Mbeturinave është:

“Mbrotja e shëndetit publik dhe reduktimi i ndikimit mjedisor nga mbetjet, në të njëjtën kohë me rritjen e mundësive të biznesit dhe punësimit dhe kalimin drejt një ekonomie rrethore të përafruar me normat dhe standardet evropiane”.

²⁴ Strategjia e Kosovës për Menaxhimin e Mbeturinave [https://mmpbi.rks.gov.net/assets/cms/uploads/files/FINAL_2020_mars%20kiwms_final_EN_SDGs%20\(1\).pdf](https://mmpbi.rks.gov.net/assets/cms/uploads/files/FINAL_2020_mars%20kiwms_final_EN_SDGs%20(1).pdf)

4.5.3.2 Vizioni për ndotjen e ujit

Cilësia e ujit ndikohet si nga burimi i drejtpërdrejtë i pikës ashtu edhe nga ndotja difuze të cilat vijnë nga ujërat e zeza të patrajtuara nga zonat urbane dhe rurale, emetimet industriale dhe bujqësia. Burimet kryesore janë ndotja difuze nga bujqësia dhe ndotja pika nga trajtimi i ujërave të zeza dhe shkarkimet industriale. Për bujqësinë, ndotësit kryesorë përfshijnë lëndët ushqyese, pesticidet, sedimentet.

Në tërësi, ndotja shkaktohet nga ndotja organike, ndotja me lëndë ushqyese, ndotja nga substancat e rrezikshme dhe ndotja e shkaktuar nga aktivitetet bujqësore.

Infrastruktura e ujërave të zeza në Kosovë është e përkeqësuar dhe në shumicën e zonave ujërat e zeza derdhen të patrajtuara në trupat ujorë sipërfaqësorë duke kërcënuar shëndetin e njerëzve dhe mjedisin.

Si proceset natyrore ashtu edhe proceset e krijuara nga njeriu mund dhe ndikojnë negativisht në ujë.

Të gjithë palët e interesuara pranuan në procesin e konsultimit të vitit 2018 se çështja më e rëndësishme në pellgun e lumit Drini i Bardhë është ndotja e ujit. Në konsultimin e organizuar në gusht 2022, ndotja e ujit është ÇRMU-ja e dytë më e madhe. Kjo pasi përveç impiantit për trajtimin e ujërave të zeza të komunës së Skenderajt, nga viti 2018 janë ndërtuar ose janë në ndërtim e sipër edhe disa impiante të tjera për trajtimin e ujërave të zeza.

Megjithatë, ndotja e shkaktuar nga shkarkimi i drejtpërdrejtë dhe i tërthortë i ujërave të zeza me origjinë rezidenciale dhe industriale pa asnjë trajtim paraprak në lumë është i konsiderueshëm.

Vizioni për ndotjen organike

Ndotja organike është kryesisht për shkak të mbulimit të pamjaftueshëm të ujërave të zeza dhe ujërave të zeza. Mund të shkaktojë ndryshime të rëndësishme në ekuilibrin e oksigjenit të ujit sipërfaqësor. Prandaj, mund të ndikojë në përbërjen e specieve/popullsive ujore dhe për rrjedhojë edhe në statusin e ujit. Ndotja organike shkaktohet kryesisht nga emetimi i ujërave të zeza të trajtuara pjesërisht ose të patrajtuara nga aglomeratat, industria dhe bujqësia.

Shkarkimi i ujërave të ndotura pjesërisht të trajtuara ose të patrajtuara nga zonat urbane është veçanërisht i rëndësishëm dhe nuk plotëson kërkesat e legjislacionit përkatës të BE-së, në veçanti Direktivën e BE-së për Trajtimin e Ujërave të Zeza Urbane (DTUZU) dhe Direktivën e Emetimeve Industriale (DEI).

Figura 27. Shkarkimi i ujërave të zeza në trupat e lumenjve; Burimi: Raporti për Gjendjen e Ujit – AMMK, 2015.

Vizioni: Në ujërat e Lumit Drini i Bardhë nuk shkarkohen ujëra të zeza komunale dhe industriale të patrajtuara.

Vizioni për ndotjen e lëndëve ushqyese

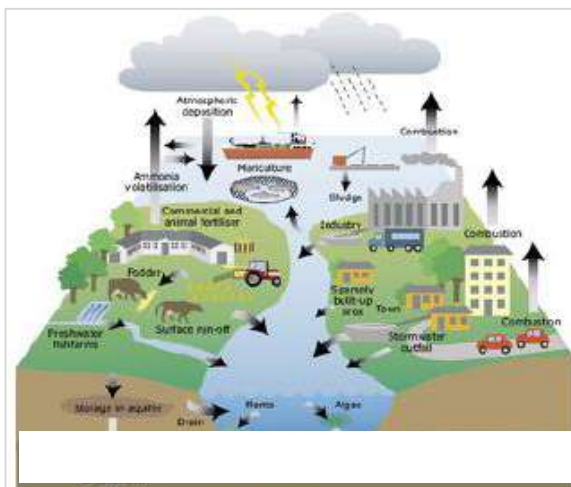

Figura 28. Ndotja e lëndëve ushqyese (Burimi: EEA)

Ndotja e lëndëve ushqyese - veçanërisht azoti (N) dhe fosfori (P) - mund të shkaktojë eutrofikimin e ujërave sipërfaqësore. Ndotja e lëndëve ushqyese është një sfidë prioritare për burimet e ujërave të ëmbla. Bujqësia, veçanërisht bujqësia e intensifikuar, mund të çojë në ndotje me lëndë ushqyese që prek ujin dhe tokën, ndryshimin e habitateve natyrore dhe trazimin e peizazheve, bimëve dhe kafshëve, nëpërmjet aplikimit të tepërt të plehrave dhe pesticideve dhe përdorimit të një uji vaditës të cilësisë dhe sasisë së dobët. Bujqësia ndikon si në sasinë ashtu edhe në cilësinë e

ujit të disponueshëm për përdorime të tjera. Në disa pjesë të pellgut, ndotja nga pesticidet dhe plehrat e përdorur ekskluzivisht në bujqësi mbetet një nga shkaqet kryesore të cilësisë së dobët të ujit.

Sa i përket **cilësisë së ujit**, të dhënat për përqendrimet e **nitrateve** nga ujërat sipërfaqësore të publikuara në “Raportin e mjedisit 2020” tregojnë **përqendrime mesatare të ulëta gjatë viteve 2009 – 2019, me një maksimum prej 1.162 mg NO₃/l në vitin 2013 dhe një nivel prej 1.1 mg NO₃/l në 2019 (ndërsa niveli maksimal i përqendrimit me Direktivën e Nitrateve është 50 mg NO₃/l). Burimet kryesore të nitrateve janë plehu (nga sektori i blegtorisë), plehrat kimike dhe ujërat e zeza të patrajtuara.**

Në Kosovë, bujqësia ka një rëndësi të madhe pasi sipërfaqja e përgjithshme e tokës bujqësore që mund të ujitet ishte 43,574 hektarë në vitin 2017 dhe 43,536 hektarë në vitin 2016.

Rreth 43% e sipërfaqes brenda pellgut të Drinit të Bardhë përdoret për prodhimtari bujqësore. Rrafshi i madh i Dukagjinit është i ekspozuar ndaj kultivimeve komplekse në qendër të pyjeve të nënpellgut dhe ndodhen zona gjysmë-natyrore. Zonat malore janë të mbuluara me pyje dhe shkurre.

Bujqësia është sektori me konsumin më të lartë të ujit, për shkak të ujitjes. Sipërfaqet më të mëdha të kultivuara nga i gjithë pellgu i zgjeruar i Drinit janë në Kosovë (42.9%), nga të cilat 15.6% në pellgun e lumit Drini i Bardhë. Kërkesa totale teorike vjetore për ujë për ujitje është mjaft e lartë, rreth 41% në RB Drini i Bardhë, me kërkesën më të lartë teorike mujore për ujë për ujitje në korrik dhe gusht.

Kërkesa totale vjetore teorike për ujë për blegtori e regjistruar në Kosovë për PL Drini i Bardhë është rreth 23% e totalit të pellgut të zgjeruar të Drinit²⁵.

Tabela 33. Pasqyrë e përdorimit të tokës në Kosovë

Përdorimi i tokës	Kosova
-------------------	--------

²⁵UNDP GEF Projekti Drin, 2019

	km ²	%
Zonat urbane	103,9	2,3%
Zonat industriale	21,6	0,47%
Infrastruktura e transportit	4,4	0,10%
Përdorime të tjera të tokës urbane	7,5	0,2%
Bujqësia	717,2	15,6%
Pyjet	1.665,6	36,1%
Bimësia jopyjore	1.248,8	27,1%
Trupat ujorë	409,2	8,9%
Të tjera	431,0	9,4%
Total	4.609,2	100,0%

Vizioni për ndotjen nga substancat e rrezikshme

Vizioni: Asnjë rrezik ose kërcënim i eutrofikimit të ujit në të gjithë pellgun e lumit Drini i Bardhë nuk shkaktohet nga shkarkimet e lëndëve ushqyese me origjinë nga pika dhe burime difuze të ndotjes.

Substancat e rrezikshme përfshijnë kimikatet e prodhuara nga njeriu, metalet natyrale, vajin dhe përbërjet e tij dhe substanca të shumta në zhvillim, p.sh. përçarësit endokrinë, produktet e kujdesit personal dhe farmaceutikët. Burimet e substancave të rrezikshme janë kryesisht rrjedhjet industriale, rrjedhat e ujërave të stuhisë (nëpër rrugë), pesticidet dhe kimikatet e tjera të aplikuara në bujqësi, si dhe shkarkimet nga operacionet minerare ose çdo ndotje tjetër aksidentale. Depozitimi atmosferik mund të jetë gjithashtu i rëndësishëm për disa substanca.

Vizioni: Asnjë rrezik ose kërcënim për shëndetin e njeriut dhe ekosistemin ujor të ujërave në pellgun e lumit Drini i Bardhë nuk shkaktohet nga shkarkimi i substancave të rrezikshme nga pika dhe burimet difuze të ndotjes.

4.5.3.3 Vizioni për ndryshimin hidro-morfologjik të brigjeve të lumenjve, duke përfshirë ndryshimet e shkaktuara nga nxjerrja e tepërt e rërës dhe zhavorrit

Sa i përket ndryshimit hidro-morfologjik të shtretërve të lumenjve, problemi më i shpeshtë që është identifikuar nga palët e interesuara është shfaqur si rezultat i nxjerrjes së tepërt të rërës dhe zhavorrit, veçanërisht pas vitit 1999 si pasojë e rritjes së nevojës për material ndërtimor.

Për shkak të nxjerrjes së paligjshme dhe të pakontrolluar të rërës dhe zhavorrit, lumi në një peizazh dhe mjedis ka pësuar një degradim të madh, si p.sh.

- Shkatërrimi, humbja dhe/ose zhdukja dhe ndërprerja e vazhdimësisë së habitatit në lumenj.
- Rritja e rrezikut të erozionit dhe përmbytjeve të tokës (bujqësore) për shkak të heqjes së argjinaturave origjinale të lumenjve dhe bimëve përgjatë shtretërve të lumenjve.
- Ndryshimi i rrjedhave origjinale të lumenjve dhe regjimeve të rrjedhës së natyrshme.
- Ndotja e lumenjve për shkak të rrjedhjeve të naftës, yndyrës dhe naftës nga makineritë e rënda të përfshira në nxjerrjen e rërës dhe zhavorrit.

Problemet e lartpërmendura mund të grupohen nën presionet kryesore të mëposhtme:

- Ndërprerja e vazhdimësisë së lumit dhe habitatit,
- Ndryshimet hidrologjike,
- Modifikimi i morfologjisë së lumit, dhe
- Ndotja e ujit.

Vizioni për ndryshimin hidro-morfologjik të brigjeve të lumenjve, duke përfshirë ndryshimet e shkaktuara nga nxjerrja e tepërt e rërës dhe zhavorrit nga lumenjtë është si më poshtë:

Vizioni: Ndryshimet strukturore të kaluara, aktuale dhe të ardhshme të mjedisit lumor menaxhohen në mënyrë të balancuar dhe të qëndrueshme, në mënyrë që ekosistemi ujor në pellgun e lumit Drini i Bardhë të funksionojë në mënyrë holistike dhe të përfaqësohet me të gjitha speciet vendase. Nxjerrja e rërës dhe zhavorrit është e kufizuar dhe nuk shkaktohet asnjë ndryshim strukturor i shtretërve të lumenjve.

Figura 29. Ndryshimi i rrjedhës kryesore të lumit për shkak të nxjerrjes së materialit inert nga lumenjtë; Burimi: Raporti për Gjendjen e Ujit – AMMK, 2015

4.5.3.4 Vizioni për marrjen e ujit dhe menaxhimin e kërkesës për ujë

Shërbimet e furnizimit me ujë të pijshëm dhe ujërave të zeza në Kosovë ofrohen përmes shtatë Kompanive Rajonale të Ujit (KRU) të licencuara në zonat e tyre të shërbimit. Bazuar në Raportin Vjetor të Performancës së Ofruesve të Shërbimeve të Ujit në Kosovë, mbulimi me shërbime të ujit nga KRU-të është rreth 70%; 29% e popullsisë tjetër e marrin ujin nga skemat që nuk menaxhohen nga KRU-të.

Janë tre KRU që operojnë brenda pellgut të lumit Drini i Bardhë: KRU Hidroregjioni Jugor që i shërben popullatës së rajonit të Prizrenit, KRU Hidrodrini që i shërben popullatës së rajonit të Pejës dhe KRU Radoniqi që i shërben rajonit të Gjakovës.

Raporti Vjetor i Performancës së Ofruesve të Shërbimeve të Ujit në Kosovë për vitin 2017 tregon se industria e ujit në Kosovë po performon dobët; duke shfaqur mangësi në disa tregues kyç të

performancës, veçanërisht në ujin pa të ardhura, i cili është shumë i lartë në përqindje dhe përbën 56.4% (d.t.h. 56.4% e ujit humbet). Vlerësohet se përdorimi i ujit për pije është kategoria më e madhe e konsumit.

Në kuadër të pellgut të lumit Drini i Bardhë operojnë dy kompani të licencuara për ujitje: Kompania e Ujitjes Drini i Bardhë sh.a. që ofron shërbime për rajonin e Pejës dhe Kompania e ujitjes RadoniqiDukagjini sh.a. që ofron shërbimet e ujitjes në rajonin e Gjakovës dhe Prizrenit.

Bazuar në të dhënat e disponueshme, sektori i bujqësisë përfaqëson kategorinë e dytë më të madhe të konsumatorëve për sa i përket konsumit të ujit, menjëherë pas industrisë së furnizimit me ujë të pijshëm. Megjithatë, të dhënat e disponueshme nuk janë mjaft të besueshme pasi për një pjesë të madhe të tokës bujqësore bëhet përmes një skeme joformale të ujitjes.

Ekzistojnë të dhëna të kufizuara për nxjerrjen e ujit për sektorë të tjerë, si industria, impiantet private të shisheve dhe pijeve, fermat bujqësore etj., pasi jo të gjithë operatorët që nxjerrin ujë kanë leje ujore. Në fakt, dhënia e lejes ujore për të gjithë operatorët që nxjerrin ujë është një çështje e madhe që duhet zgjidhur urgjentisht.

Vizioni për marrjen e ujit dhe menaxhimin e kërkesës për ujë është si më poshtë:

Vizioni: Nxjerrja e ujit në pellgun e lumit Drini i Bardhë menaxhohet në mënyrë të qëndrueshme dhe të balancuar dhe kontrollohet me leje ujore.

4.5.3.5 Vizioni për ngritjen e rrjetit të monitorimit të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore

Baza e të dhënave të rrjetit të monitorimit të ujit është një mjet i rëndësishëm për monitorimin sistematik dhe koherent të ujërave, ai ndihmon vendimmarrësit në prioritizimin e masave dhe aktiviteteve dhe ofron të dhëna të besueshme për cilësinë dhe sasinë e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore.

Kosovës i mungon në pjesën më të madhe rrjeti i monitorimit të ujit. Duke pasur parasysh këtë situatë, gjatë seminarit mbi ÇRMU-të, shumica e pjesëmarrësve kanë propozuar që kjo të përfshihet si një çështje e veçantë e rëndësishme e menaxhimit të ujit.

Prandaj, vizioni për rrjetin e monitorimit të ujit është formuluar si më poshtë:

Vizioni: Krijohet rrjeti për monitorimin e statusit cilësor dhe sasior të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore në pellgun e lumit Drini i Bardhë.

4.5.3.6 Vizioni për mbrojtjen dhe kontrollin nga përmytjet

Rreziku i përmytjes zakonisht përkufizohet si funksion i rrezikut, ekspozimit dhe cenueshmërisë. Rreziku përkufizohet si dukuri e mundshme e një ngjarjeje fizike të shkaktuar nga natyra ose nga njeriu që mund të shkaktojë pasoja si humbje jete, lëndime ose ndikime të tjera shëndetësore, si dhe dëmtime dhe humbje të pronës, infrastrukturës, mjeteve të jetesës, ofrimit të shërbimeve dhe burimeve mjedisore.. Menaxhimi dhe kontrolli efektiv i përmytjeve përfshin zbatimin e masave strukturore dhe jo-strukturore. Masat strukturore kanë ndikim në mjedis, ndërsa masat jostrukturore janë të fokusuara në shoqëri dhe ndryshime të sjelljes.

Rreziqet nga përmbytjet janë mjaft evidente në pellgun e lumit Drini i Bardhë, si i tillë çështja e mbrojtjes dhe kontrollit nga përmbytjet është renditur si ÇRMU-ja e 6- të. Vizioni për përmbytjet është paraqitur më poshtë.

Figura 30. Përmbytjet që shtrihen në zonat e banuara; Burimi: Raporti për Gjendjen e Ujit – AMMK, 2015

Vizioni: Nuk ka rrezik ose kërcënim ndaj popullsisë dhe ekonomisë për shkak të përmbytjeve në bregun e lumit Drini i Bardhë.

4.5.4 Objektivat e menaxhimit

Objektivat e Menaxhimit janë masa të përshkruara në mënyrë sasiore, gjysmë-sasiore dhe cilësore që kontribuojnë në arritjen e vizioneve afatgjata dhe mund të arrihen përmes:

- Zbatimi i programit të masave,
- Eliminimi i presioneve (p.sh. reduktimi i shkarkimeve të lëndëve ushqyese), ose
- Vendosja e pragjeve të cilësisë së ujit (standardet e cilësisë)

Objektivat e menaxhimit të gjerë të pellgut arrihen përmes një koordinimi të ngushtë të të gjitha autoriteteve përkatëse dhe veprimeve kombëtare.

4.5.4.1 Objektivat e menaxhimit për ndotjen e ujit

Direktiva për trajtimin e ujërave të zeza urbane 91/271/KEE (DTUZU) përcakton kriteret për grumbullimin dhe trajtimin e ujërave të zeza me burim të rëndësishëm ndotjeje urbane (aglomerate) me ngarkesë nominale ≥ 2000 PE.

Për llogaritjen e ngarkesave të gjeneruara për parametrat kryesorë të ndotjes së ujërave të zeza urbane do të përdoret prodhimi specifik i ngarkesave të ndotjes nga një ekuivalent i popullsisë (PE) në ditë, i barabartë me vlerat e mëposhtme.

- BOD₅ 60 g/PE/ditë
- COD 110 g/PE/ditë
- N_{tot} 8,8 -11 g/PE/ditë
- P_{tot} 1,5-2,05 g/PE/ditë

Vizioni për ndotjen e ujit (ndotje organike dhe ushqyese) do të arrihet përmes zbatimit të masave të menaxhimit të mëposhtëm:

- **Ndërtimi i impianteve të trajtimit të ujërave të zeza për shkarkime me origjinë komunale dhe industriale me ngarkesë nominale ≥ 2000 PE.**
- **Specifikimi i hapave të trajtimit të ujërave të zeza** (primare, dytësore dhe/ose terciare) dhe caktimi i kufijve për reduktimin e ngarkesave si më poshtë:
 - Trajtimi parësor:
 - Reduktimi i BOD5: 20% (Direktiva TUZU 91/271/KEE)
 - Zvogëlimi i COD: 25% (vlera standarde)
 - Pa reduktim: 9% (vlera standarde)
 - Reduktimi i PTOT: 10% (vlera standarde)
 - Trajtimi dytësor:
 - Reduktimi i BOD5: 70% (Direktiva TUZU 91/271/KEE)
 - Reduktimi i COD: 75% (Direktiva TUZU 91/271/KEE)
 - Pa reduktim: 35%
 - Ulja e PTOT: 20% (vlera standarde)
 - Trajtimi terciar (trajtimi i avancuar):
 - Reduktimi i BOD5: 95%
 - Reduktimi i COD: 85%
 - Zvogëlim total: 70% (Direktiva TUZU 91/271/KEE)
 - Reduktimi i PTOT: 80% (Direktiva TUZU 91/271/KEE)
- Specifikimi i objektivave të reduktimit të emetimeve:

Objektivat e menaxhimit për vlerat kufitare të ndotësve/rreziqeve të ndryshëm me origjinë nga shkarkimet e ujërave të zeza urbane, ndotja e bujqësisë dhe ndotja nga substancat e rrezikshme jepen në tekstin e mëposhtëm (vlerat e pragut i referohen Direktivës TUZU):

“Kriteret për industrinë ushqimore sipas Direktivës TUZU kërkojnë kontrollin e largimit të ujërave të zeza nga aktivitetet e industrisë ushqimore me ngarkesë nominale ≥ 4000 PE përmes procesit të lejimit dhe parametrave të verifikimit të ujit të shkarkuar. Për shkarkimet nga aktivitetet industriale sipas Direktivës PKIN për kriteret e procesit të lejimit (Shtojca I f. 19-22) të Direktivës 2008/1/KE të datës 15 janar 2008 siç specifikohet në Direktivën PKIN Shtojca I - aktivitetet e avancuara nga raportimi E-PRTR kriteret.

Shtojca I e Direktivës PKIN - aktivitetet e avancuara nga kriteret e raportimit E-PRTR:

1. Industrinë e energjisë

- 1.1 Instalimet me djegie > 50 MW
- 1.2 Rafineritë e naftës dhe gazit mineral
- 1.3 Furrat e koksit
- 1.4 Impiantet e gazifikimit dhe lëngëzimit të qymyrit

*1(e) Mullinj të petëzimit të qymyrit me kapacitet 1 ton në orë;

*1(f) Instalimet për prodhimin e produkteve të qymyrit dhe karburantit të ngurtë pa tym.

2. Prodhimi dhe përpunimi i metaleve

- 2.1/2.2/2.3/2.4/2.5/2.6 Industria e metaleve dhe instalimet për pjekjen ose sinterizimin e mineralit të metaleve;
- 2.7 Impiante për prodhimin e metaleve me ngjyra dhe me ngjyra.
3. Industria minerale
- *3(a) Minierat nëntokësore dhe operacionet e lidhura me to;
 - *3(b) Minierat e hapura dhe nxjerrja e gurorëve ku sipërfaqja e zonës në mënyrë efektive nën operimin nxjerrës është e barabartë me 25 hektarë;
- 3.1/3.3/3.4/3.5 Impiante për prodhimin e klinkerit të çimentos (>500t/d), gëlqeres (>50t/d), qelqit (>20t/d), substancave minerale; (>20t/d) ose produkte qeramike (>75t/d);
- 3.2 Instalimet për prodhimin e asbestit ose produkteve me bazë azbesti.
4. Industria kimike dhe instalimet kimike për prodhimin e:
- 4.1 Kimikatet organike bazë
 - 4.2/4.3 Kimikatet bazë inorganike ose plehrat;
 - 4.4/4.6 Biocide dhe eksplozivë;
 - 4.5 Produkte farmaceutike.
5. Menaxhimi i mbeturinave
- 5.1/5.2 Instalimet për asgjësimin ose rikuperimin e mbeturinave të rrezikshme (>10t/d) ose mbeturinave komunale (>3t/h);
 - 5.3/5.4 Instalimet për asgjësimin e mbeturinave jo të rrezikshme (>50t/d) dhe landfillet (>10t/d);
 - *5(g) impiante të trajtimit të ujërave të zeza industriale të operuara në mënyrë të pavarur të cilat i shërbejnë një ose më shumë aktiviteteve të Shtojcës I të Rregullores E-PRTR me një kapacitet prej 10,000 m³ në ditë.
6. Shtojca I aktivitete të tjera:
- 6.1 Impiante industriale për tul nga druri ose materiale të tjera fibroze dhe prodhim letre ose kartoni (>20 t/d);
 - *6(b) Impiante industriale për prodhimin ... dhe produkte të tjera primare të drurit (si p.sh. dërrasa e grirë, pllaka fibre dhe kompensatë) me një kapacitet prodhues prej 20 ton në ditë;
 - *6(c) Impiante industriale për ruajtjen e drurit dhe produkteve të drurit me kimikate me kapacitet prodhues 50 m³ në ditë;
 - 6.2 Impiante për para-trajtimin e fibrave ose tekstileve (>10t/d);
 - 6.3 Bimët për rrezitje të lëkurës dhe lëkurave (>12t/d);
 - 6.4 Thertoret (>50t/d), impiantet për prodhimin e qumështit (>200t/d), lëndëve të tjera të para shtazore (>75t/d) ose lëndëve të para bimore (>300t/d);
 - 6.5 Instalime për asgjësimin ose riciklimin e kufomave të kafshëve dhe mbeturinave të kafshëve (>10t/d);
 - 6.6 Instalime për shpendë (>40,000), derra (>2000) ose lopë (>750);
 - 6.7 Instalime për trajtimin sipërfaqësor ose produkte që përdorin tretës organikë (>200t/vit);
 - 6.8 Instalimet për prodhimin e karbonit ose grafitit;
 - *7(b) Akuakulturë intensive me kapacitet prodhues prej 1000 ton peshk ose butak në vit;
 - *9(e) Instalime për ndërtimin dhe lyerjen ose heqjen e bojës nga anijet me kapacitet për anije 100 m të gjata”.

Tabela 34. Lista e ndotësve që duhet të raportohen nëse tejkalojnë vlerat e pragut (Direktiva PKIN, Shtojca II)

Nr.	Emri i ndotësit	Vlerat e pragut për shkarkimet (kg/a)
1	Azoti total (N)	50,000
2	Fosfori total (P)	5000
3	Arseniku dhe komponimet (si As)	5
4	Kadmiumi dhe komponimet (si Cd)	5
5	Kromi dhe komponimet (si Cr)	50
6	Bakri dhe komponimet (si Cu)	50
7	Mërkuri dhe komponimet (si Hg)	1
8	Nikeli dhe komponimet (si Ni)	20
9	Plumbi dhe komponimet (si Pb)	20
10	Zinku dhe komponimet (si Zn)	100
11	Dikloroetani - 1,2 (DCE)	10
12	Diklorometani (DCM)	10
13	Kloro-alkanet, C10-C13	1
14	Heksaklorobenzen (HCB)	1
15	Heksaklorobutadieni (HCBd)	1
16	Heksaklorocikloheksani (HCH)	1
17	Përbërjet organike të halogjenuara (si AOX)	1000
18	Benzeni, tolueni, etilbenzeni, ksilenet (si BTEX)	200
19	Difenileteret e brominuara (PBDE)	1
20	Përbërjet organotine (si Sn total)	50
21	Hidrokarburet aromatike policiklike (PAHs)	5
22	Fenolet (si C total)	20
23	Karboni organik total (TOC)	50,000
24	Kloruret (si Cl total)	2 000 000

25	Cianidet (si CN total)	50
26	Fluori (si F total)	2000

Tabela 35. Kriteret e thjeshtuara për përcaktimin e burimeve të rëndësishme të ndotjes industriale

Nr.	Emri i ndotësit	Vlerat e pragut për shkarkimet (kg/a)
1	COD	> 2 t/d
2	Pesticidet	> 1 kg/a
3	Metalet dhe komponimet e rënda	
4	Si total	> 5 kg/a
5	Cd total	> 5 kg/a
6	Cr total	> 50 kg/a
7	Cu total	> 50 kg/a
8	Hg total	> 1 kg/a
9	Ni total	> 20 kg/a
10	Pb total	> 20 kg/a
11	Zn total	> 100 kg/a

Burimet bujqësore (fermat blegtorale) janë të rëndësishme nëse të paktën një parametër i shkarkimit të tyre tejkalon kriteret e përcaktuara në Tabelën 43 (kriteret E-PRTR).

Tabela 36. Kriteret për identifikimin e burimeve të rëndësishme bujqësore

Nr.	Emri i ndotësit	Vlerat e pragut për shkarkimet (kg/a)
1	N total	> 50,000 kg/a
2	P total	> 5000 kg/a

4.5.4.2 Objektivat e menaxhimit për asgjësimin e papërshtatshëm të mbeturinave të ngurta

Depozitimi i papërshtatshëm i mbeturinave të ngurta, p.sh. depozitimi i mbeturinave të ngurta brenda dhe përgjatë shtratit të lumit, është një tjetër çështje e rëndësishme e identifikuar nga palët e interesuara. Deponimi i mbeturinave të ngurta shkakton problem të madh me ndotjen e cilësisë së ujit – i cili në disa aspekte mbulohet nga objektivi i menaxhimit në kapitullin e ndotjes së ujit. Aspekte të tjera

të zbutjes së rreziqeve që vijnë nga asgjësimi i papërshtatshëm i mbeturinave të ngurta mund të përfshijnë masat e mëposhtme:

- Zgjerimi i shërbimeve të grumbullimit të mbeturinave të ngurta në të gjitha zonat urbane dhe të thella rurale.
- Zbatimi i ndarjes/klasifikimit të mbeturinave të ngurta: letër, qelq, plastikë, artikuj metalikë, mbetje të rrezikshme (vaj, bateri, goma automjetesh, etj.) të cilat mund të shkaktojnë ndikime negative të pakthyeshme në mjedisin e lumit.
- Zbatimi i teknologjive të riciklimit dhe ripërdorimit të mbeturinave të ngurta, veçanërisht riciklimi i artikujve plastikë-PET, qelqit, letrës dhe materialit ndërtimor, të cilat mund të kontribuojnë në mënyrë thelbësore në reduktimin e sasisë së mbeturinave, dhe në të njëjtën kohë të reduktojnë ndikimet e mundshme negative të mbeturinave.
- Zbatimi i teknologjive për prodhimin e biogazit nga mbetjet, ose zbatimi i impianteve të djegies së mbeturinave me qëllim të gjenerimit të nxehtësisë, etj.
- Rritja e kapaciteteve të deponive aktuale për asgjësimin e mbeturinave të ngurta; ndërtimi i deponive moderne që mundësojnë praktika për prodhimin dhe kapjen e biogazit.

4.5.4.3 Objektivat e menaxhimit për ndryshimin hidro-morfologjik të brigjeve të lumenjve

Forcat kryesore lëvizëse/presionet që shkaktojnë shqetësime të identifikuara në PL Drini i Bardhë janë:

- Shkatërrimi, humbja dhe/ose zhdukja dhe ndërprerja e vazhdimësisë së habitatit në lumenj.
- Rritja e rrezikut të erozionit dhe përmytjeve të tokës (bujqësore) për shkak të heqjes së argjinaturave origjinale të lumenjve dhe bimëve përgjatë shtretërve të lumenjve.
- Ndryshimi i rrjedhave origjinale të lumenjve dhe regjimeve të rrjedhës së natyrshme.
- Ndotja e lumenjve për shkak të rrjedhjeve të naftës, yndyrës dhe naftës nga makineritë e rënda të përfshira në nxjerrjen e rërës dhe zhavorrit.

Objektivat e menaxhimit për të adresuar presionet e lartpërmendura duhet të përcaktohen dhe të zbatohen për të ndaluar degradimin e mëtejshëm të mjedisit lumor dhe për të korrigjuar situatën ekzistuese. Masat që duhet të ndërmerren janë strukturore dhe jostrukturore. Nën-masat jostrukturore mund të zbatohen si më poshtë:

- Koordinimi ndërmjet MMPH-së dhe Komisionit të Pavarur të Minierave dhe Mineraleve (KPM) për dhënien e lejeve/licencave dhe pëlqimin mjedisor për shfrytëzimin e materialit inerte (rërë dhe zhavorr) nga lumenjtë.
- Kufizimi dhe kontrolli i rreptë i vendndodhjes dhe sasive ku dhe sa material inert mund të nxirret nga lumenjtë për të siguruar vazhdimësinë e mjedisit lumor. Institucionet që lëshojnë lejet do të marrin parasysh mbrojtjen e mjedisit, zhvillimin ekonomik dhe aspektet sociale.
- Realizimi i vlerësimit gjithëpërfshirës dhe të plotë të ndikimit në mjedis dhe dëmeve të shkaktuara për shkak të nxjerrjes së tepërt të rërës dhe zhavorrit.
- Përgatitja e një plani veprimi për riparimin e segmenteve më kritike të shtratit të lumit për t'u kthyer në kushtet fillestare.

Masat strukturore përfshijnë si më poshtë:

- Zbatimi i masave për sanimin e shtratit të lumenjve, argjinaturave të lumenjve dhe planifikimi i peizazhit të pjesëve më kritike të lumenjve që kanë përjetuar nxjerrje të tepërt të rërës dhe zhavorrit.

4.5.4.4 Objektivat e menaxhimit për marrjen e ujit dhe menaxhimin e kërkesës për ujë

Uji është elementi dhe burimi më i vlefshëm i jetës për të gjitha speciet e gjalla. Prandaj, përdorimi dhe mbrojtja e qëndrueshme e burimeve ujore është thelbësore, jo vetëm për ekzistencën e jetës, por për zhvillimin ekonomik dhe për të mbështetur mjedisin dhe shërbimet e ekosistemit të lumenjve. Nëse nuk ndryshohet modeli aktual i përdorimit të ujit, kërkesa për ujë në të ardhmen do të tejkalojë shumë burimet ekzistuese të ujit të ëmbël. **Menaxhimi i kërkesës për ujë është një strategji për të përmirësuar efikasitetin dhe përdorimin e qëndrueshëm të burimeve ujore duke marrë parasysh konsideratat ekonomike, sociale dhe mjedisore.** Objektivat e menaxhimit të ujit mund të ndahen në vijim:

- **Masat jostrukturore:**
 - Zhvillimi i bilancit ujqor brenda pellgut të lumit, përcaktimi i nevojave për ujë për çdo kategori konsumatori, projeksionet për nevojat e ardhshme për ujë, shpërndarjen e ujit dhe prioritizimin e shpërndarjes së ujit tek konsumatorët, adresimin e situatave të thatësirës dhe kufizimin e përdorimit të ujit dhe ruajtjen e shërbimeve të ekosistemit..
 - Zhvillimi i strategjisë për të trajtuar nxjerrjen e paligjshme të burimeve ujore dhe lejimin e ujit.
 - Politikat ekonomike, rregulloret e qeverisë, standardet për ridizajnimin dhe marketingun e pajisjeve
 - Strategjia e çmimeve dhe tarifave të ujit
 - Politika për promovimin e pajisjeve të kursimit të ujit
 - Inkurajimi i kursimeve të ujit në të gjithë sektorët: furnizimi me ujë shtëpiak, ujitje, industri
 - Edukimi dhe ndërgjegjësimi efektiv i publikut/grupeve të interesit për ruajtjen e ujit
 - Përdorimi i mençur i ujit dhe shpërndarjes së ujit bazuar në sektorët prioritarë

Masat strukturore dhe operative përdoren për të arritur kontroll më të mirë mbi kërkesën për ujë:

- Rehabilitimi/zëvendësimi i segmenteve të dëmtuara të rrjetit të shpërndarjes
- Reduktimi i ujit pa të ardhura, zbulimi dhe riparimi i rrjedhjeve.

4.5.4.5 Objektivat e menaxhimit për ngritjen e rrjetit të monitorimit të ujit

Kosova është e ekspozuar ndaj rreziqeve natyrore si përmbytjet, thatësira, reshjet e dendura të shiut apo borës, rrëshqitjet e dheut, ortekët, etj., të cilat lidhen drejtpërdrejt ose tërthorazi me hidrologjinë, meteorologjinë dhe kushtet e motit. Është shumë e rëndësishme të gjenerohen parashikime dhe informacione më të sakta dhe të besueshme të motit, klimës, ujit dhe elementëve të tjerë mjedisorë.

Është thelbësor modernizimi i sektorit të hidrometeorologjisë, veçanërisht i rrjetit të monitorimit të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore.

Modernizimi i infrastrukturës së rrjetit të monitorimit për mbledhjen dhe përpunimin e të dhënave hidrologjike mund të arrihet përmes zbatimit të veprimeve të mëposhtme:

- Modernizimi i rrjetit ekzistues të monitorimit të burimeve ujore (ujërat nëntokësore dhe sipërfaqësore)
- Përmirësimi i besueshmërisë dhe disponueshmërisë së të dhënave hidrologjike, automatizimi i proceseve matëse në vende të përzgjedhura dhe transmetimi i të dhënave në kohë reale në selinë e Institutit Hidrometeorologjik
- Forcimi i kapaciteteve të zyrtarëve të institucioneve vendore për të marrë në mënyrë të përhershme të dhëna të regjistruara, për të analizuar të dhënat, për të përdorur modele numerike dhe softuer për simulimin dhe projektimin e ndikimit të ndryshimeve klimatike në burimet ujore dhe shërbimet e ekosistemit, ndarjen e informacionit ndërmjet institucioneve të ndryshme brenda Kosovës dhe në nivel rajonal
- Sigurimi i vendimmarrësve me një sinjal paralajmërues të hershëm për nevojën për të monitoruar hidrologjik
- Krijimi i strukturave adekuate për funksionimin dhe mirëmbajtjen e duhur të rrjetit të monitorimit të ujit në të gjithë pellgun e lumit.

4.5.4.6 Objektivat e menaxhimit për mbrojtjen dhe kontrollin nga përmbytjet

Objektivat e menaxhimit për mbrojtjen dhe kontrollin nga përmbytjet përbëhen nga masat që ndahen në jostrukturore dhe strukturore, të cilat jepen si më poshtë:

Në kategorinë e **ndërhyrjeve jostrukturore** propozohen aktivitetet e mëposhtme:

- Vlerësimi i rreziqeve që lidhen me përmbytjet, hartimi i të gjitha zonave të rrezikuara nga përmbytjet dhe zhvillimi i planeve të përshtatshme për menaxhimin e rreziqeve nga përmbytjet, duke përfshirë planet për mbrojtje dhe shpëtim.
- Zhvillimi i modeleve hidraulike të përmbytjeve sipas skenarëve të ndryshëm ekstremë, dukuri e ngjarjeve të përmbytjeve 20, 50 dhe 100-vjeçare, analiza e frekuencës së përmbytjeve, shkarkimet e përmbytjeve dhe përcaktimi i kufijve të zonave të përmbytura.
- Forcimi i kapaciteteve vendore për krijimin e sistemit të paralajmërimit të hershëm/sistemit të paralajmërimit të fatkeqësive.
- Zhvillimi i menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet.
- Hartimi i një plani kombëtar veprimi dhe programi për ndërtimin e ri dhe rehabilitimin e prizave dhe shtretërve të lumenjve ekzistues, duke përfshirë planin e rregullt të mirëmbajtjes së lumenjve.

Ndërhyrjet **strukturore** do të projektohen në bazë të kushteve specifike të trupave të lumenjve, të cilët paraqesin kërcënime të mëdha për jetën e njerëzve, pronën dhe tokën bujqësore. Ndërhyrjet do të zbatohen në një ose një kombinim masash që janë renditur më poshtë:

- Ulja e zonave të përmbytura: ulja e një zone të fushës së përmbytjes rrit hapësirën për lumin në nivele të larta uji.
- Thellimi i shtratis veror: shtrati i thelluar i lumit ofron më shumë hapësirë për shkarkimin e lumit
- Zhvendosja e digave: zhvendosja e një toke dige nga brenda rrit gjerësinë e fushave të përmbytjes dhe ofron më shumë hapësirë për lumin.
- Rregullimi ose heqja e pengesave hidraulike: heqja ose modifikimi i pengesave në shtratin e lumit aty ku është e mundur, ose modifikimi i tyre, rrit shkallën e rrjedhës së ujit në lumë (p.sh. materialet e gërryera nga sedimentet, pemët, mbeturinat, etj.).
- Depolderimi: Diga në anën e lumit të një polder zhvendoset toka nga brenda. Polderi është depolderuar dhe uji mund të vërshojë zonën në nivele të larta uji.
- Ndërtimi i digave të reja dhe përforcimi i digave ekzistuese: ngritja e digave të reja dhe fuqizimi ekzistues në zonat që paraqesin rrezik të drejtpërdrejtë përmbytjeje dhe në zonat ku nuk ka më hapësirë për zgjerimin e shtratis të lumit.
- Ndërtimi i kanaleve kulluese për shkarkimin e ujit të akumuluar të përmbytjeve aty ku është e nevojshme.
- Ndërtimi i kanaleve anashkaluese (*by-pass*) për të lidhur lumenjtë, të ashtuquajturat breza lumi të gjelbër, të cilët mund të devijojnë ose drejtojnë ujin nga njëri në tjetrin.

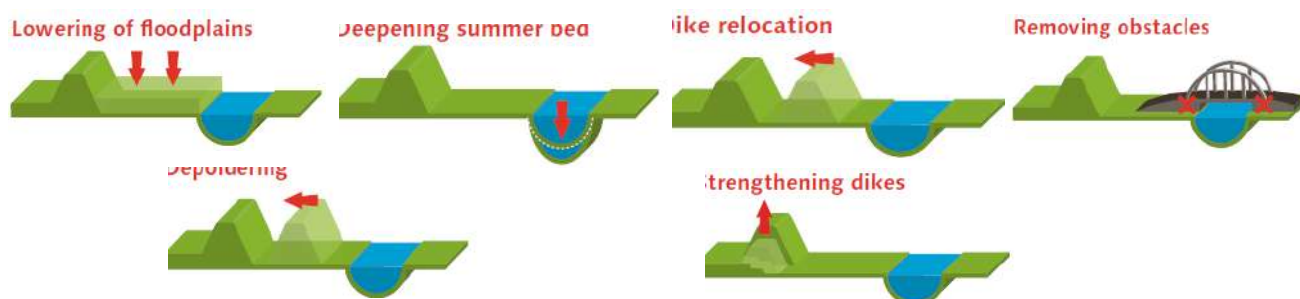

Figura 31. Masat e kontrollit të përmbytjeve

Pritet që ky Plan i Menaxhimit të Pellgut Lumor të reflektojë nevojat lokale dhe, për rrjedhojë, të ketë më shumë gjasa për të tërhequr fonde, për të adresuar ÇRMU-të me prioritet dhe Programin e Masave përkatëse.

Water is an essential ingredient of animal and plant life crediting to its unique physical, chemical and biological properties.

Natural water is never totally pure as it acquires a wide variety of pollutants on its way. Through a set of biological, chemical and hydromorphological indicators, DKU aims at keeping the pollution level as low as possible and prescribes measures to reach this, in function of sustainable ecosystem, prosperous economical future and maintenance of associated biota and human health.

This chapter provides essential steps as prescribed by the DKU in acquiring information relevant for formation of policy measures revolving around the vision for good water quality. By identifying significant water management issues it supplies relevant institutions with the tools for reaching this good water quality status.

Uji është një përbërës thelbësor i jetës së kafshëve dhe bimëve duke pasur parasysh vetitë e tij unike fizike, kimike dhe biologjike.

Uji natyror nuk është kurrë plotësisht i pastër, pasi përvetëson një shumëllojshmëri të gjerë të ndotësve gjatë rrugës së tij. Nëpërmjet një sërë treguesish biologjikë, kimikë dhe hidromorfologjikë, DKU-ja synon të mbajë nivelin e ndotjes sa më të ulët dhe përshkruan masat për ta arritur këtë, në funksion të ekosistemit të qëndrueshëm, të ardhmes së begatë ekonomike dhe ruajtjes së biotës shoqëruese dhe shëndetit të njeriut.

Ky kapitull ofron hapa thelbësorë siç përshkruhet nga DKU-ja në marrjen e informacionit të rëndësishëm për formimin e masave të politikave që rrotullohen rreth vizionit për cilësi të mirë të ujit. Duke identifikuar çështje të rëndësishme të menaxhimit të ujit, ajo i furnizon institucionet përkatëse me mjetet për të arritur këtë status të mirë të cilësisë së ujit.

5 PLANI I MENAXHIMIT TË QARKUT TË PELLGUT TË LUMIT DRINI I BARDHË (DB-PMPL)

5.1 HYRJE

PMPL-të mbështesin kornizën qeveritare për planin mjedisor dhe mund të lejojnë komunitetet lokale të gjejnë mënyra më ekonomike për të ndërmarrë veprime për të përmirësuar më tej mjedisin tonë ujor.

Një PMPL mbulon një sistem të tërë lumor, duke përfshirë lumenjtë, liqenet, ujërat nëntokësore.

Qëllimi kryesor i PMPL-së për pellgun e lumit Drini i Bardhë është mbrojtja dhe përmirësimi i cilësisë së mjedisit ujor. Uji me cilësi të mirë është thelbësor që kafshët e egra, bujqësia dhe bizneset të përparojnë. Ajo rrit ekonominë, cilësinë e jetës, biodiversitetin dhe turizmin.

Një hap thelbësor përfaqësohet nga konsultimi i palëve përkatëse të interesit për rishikimin dhe përditësimin për ciklet e ardhshme të PMPL-së.

Ky PMPL për pellgun e lumit Drini i Bardhë mund të ofrojë:

- informacion mbi planin për mbrojtjen dhe përmirësimin e mjedisit ujor
- njohuri se si planet e ardhshme mund të ndikojnë në një sektor ekonomik dhe përgjegjësitë e tij
- opsione për të siguruar një propozim zhvillimi duke marrë parasysh kërkesat e PMPL
- informacion për të aplikuar për leje mjedisore
- kontribut në realizimin e planit ose për të maksimizuar financimin e mundshëm për një projekt/masë nga Programi i Masave

Ky PMPL bazohet në punën e deritanishme të ARPL-së për mbrojtjen dhe përmirësimin e trupave ujorë në pellgun e lumit Drini i Bardhë, duke shfrytëzuar informacionin dhe të dhënat ekzistuese në vitin 2019, gjatë 5 viteve të fundit. Plani është kompletuar dhe përditësuar më tej gjatë Shtojcës së PMK-së (2021-2022) siç rekomandohet nga rishikimi afatmesëm (2019).

5.1 IDENTIFIKIMI I TRENDEVE TË RËNDËSISHME

5.1.1 Sfondi

5.1.1.1 Rikujtimi i kërkesave të DKU-së në lidhje me presionet dhe analizën e ndikimit

Domosdoshmëria për të analizuar presionet dhe ndikimet përcaktohet në nenin 5 të DKU, i cili kërkon, për çdo rreth pellgu lumor:

- analiza e karakteristikave të tij,
- rishikimi i ndikimit të aktivitetit njerëzor në statusin e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore,
- analiza ekonomike e përdorimit të ujit.

DKU-ja kërkon që detyrat e përcaktuara në nenin 5 të plotësohen dhe të rishikohen më pas çdo 6 vjet (2019, 2025, etj.).

Procesi i rishikimit përshkruhet në pesë pjesë që korrespondojnë me nën-seksionet brenda seksionit 1 të Shtojcës II, d.t.th:

1. Karakterizimi i llojeve të trupave ujorë sipërfaqësorë,
2. Ekorajonet dhe llojet e trupave ujorë sipërfaqësorë,
3. Krijimi i kushteve të referencës tip-specifike për llojet e trupave ujorë sipërfaqësorë,
4. Identifikimi i presioneve
5. Vlerësimi i ndikimeve.

Dokumenti udhëzues i BE-së IMPRESS trajton dy pjesët e fundit të këtij procesi. Në udhëzimin IMPRESS, është miratuar korniza analitike DPSIR (Shtytësit, Presionet, Gjendja, Ndikimet, Reagimi).

Vlerësimi i presionit dhe ndikimit është një proces me katër hapa:

1. përshkrimi i "forcave shtytëse", veçanërisht përdorimi i tokës, zhvillimi urban, industria, bujqësia dhe aktivitete të tjera që çojnë në presione, pa marrë parasysh ndikimet e tyre aktuale,
2. identifikimi i presioneve me ndikime të mundshme në trupin ujor dhe në përdorimet e ujit, duke marrë parasysh madhësinë e presioneve dhe ndjeshmërinë e trupit ujor, duke marrë parasysh presionet e rëndësishme,
3. vlerësimi i ndikimeve që vijnë nga presioni, dhe
4. vlerësimi i mundësisë së dështimit për të arritur objektivin.

Forcat shtytëse (FSH) janë sektorë aktivitetesh që mund të prodhojnë një sërë presionesh, qoftë si burime pikash ose jo pikash. Si të dhëna të shqyrtimit, FSH-të përcaktohen nga të dhënat e grumbulluara, të thjeshta për t'u marrë, për shembull: numri i hektarëve të tokës së punueshme, dendësia e popullsisë, etj., për një zonë të caktuar.

Në dokumentin udhëzues IMPRESS jepet një kategorizim i gjerë i forcave shtytëse, i cili mund të përdoret si një listë kontrolli për inventarizimin e presioneve përkatëse.

Tabela 37. Llojet specifike të burimeve pika dhe difuze të ndotjes

BURIMET DIFUZE	BURIMET PIKËSORE
kullimi urban (përfshirë rrjedhjen e ujit)	ujërat e zeza
bujqësia	industria
pylltaria	minierat
burime të tjera difuze	toka e kontaminuar
	pika bujqësore
	menaxhimi i mbeturinave
	akuakultura

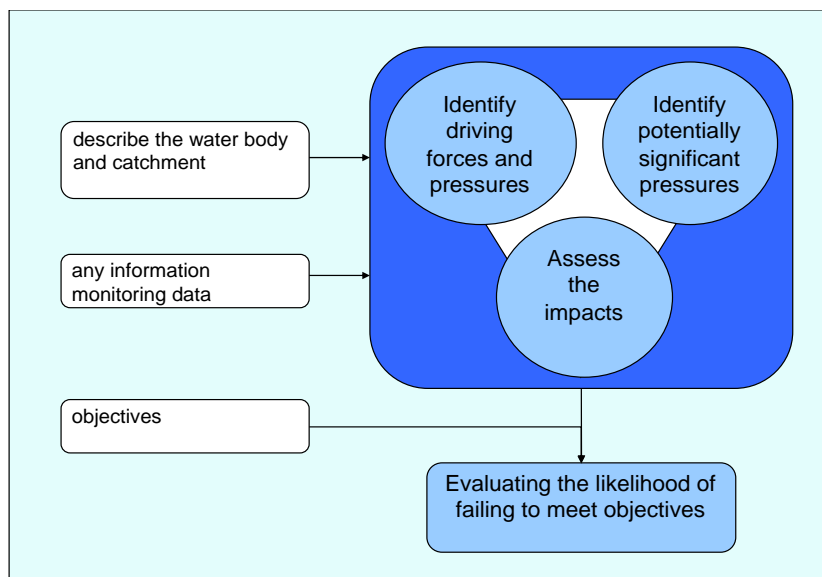

Figura 32. Komponentet e vlerësimit të presioneve dhe ndikimeve

Forcat kryesore shtytëse për pellgun e lumit Drini i Bardhë janë përshkruar në Figurën 35 dhe janë si më poshtë:

- procesi i zbatimit të Direktivave të BE-së për Ujërat
- pranimi në BE
- promovimi i Menaxhimit të Integruar të Burimeve Ujore (MIBU)
- financimi i jashtëm
- mbështetja e Partneritetit Global të Ujit (PGU) për bashkëpunimin ndërkufitar dhe ngritjen e institucioneve, për pellgun e zgjeruar të lumit Drin.
- nevoja për të reduktuar ndotjen që ndikon në ekosistemet nga sektori urban, njësia industriale dhe bujqësia ku mungojnë ujërat e zeza dhe objektet e trajtimit të ujërave të zeza.

Vlerësimi nëse presioni mbi një trup ujqor është i rëndësishëm duhet të bazohet në njohuritë e presioneve brenda zonës së ujëmbledhësit, së bashku me një formë të kuptimit konceptual të funksionimit të trupit ujqor brenda sistemit të ujëmbledhësit. Një qasje e këtij lloji është krahasimi i madhësisë së presionit me një kriter, ose prag, që lidhet me llojin e trupit ujqor (Figura 36).

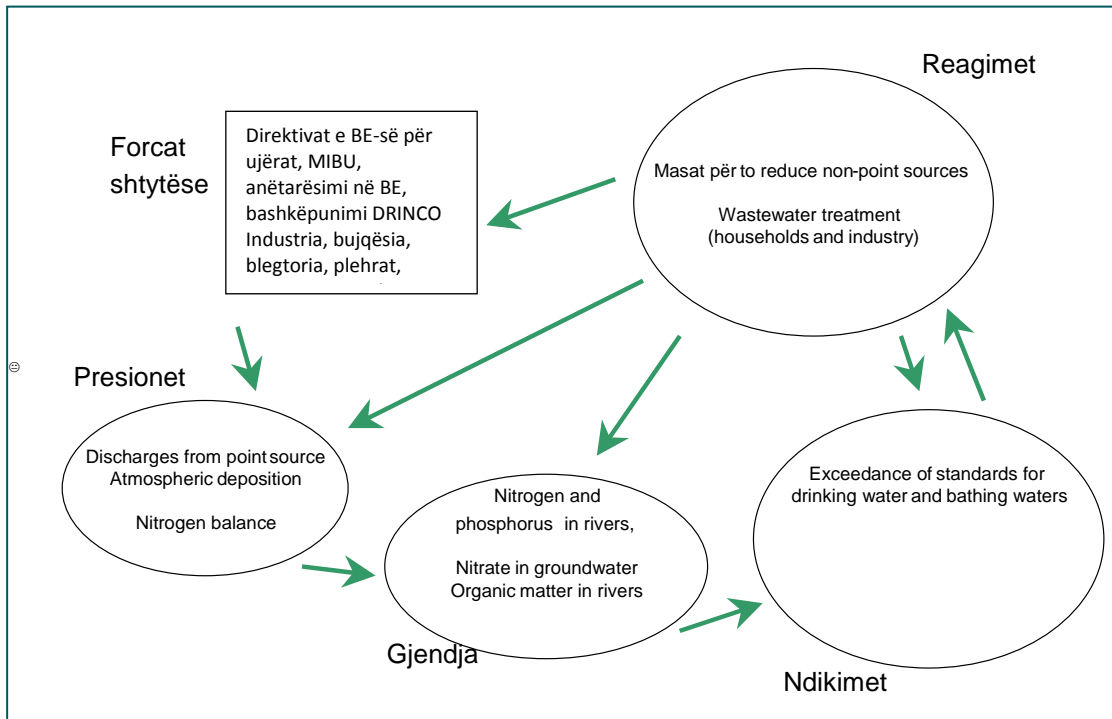

Figura 33. Përmbushja e objektivave të menaxhimit për ndotjen organike dhe ushqyese në pellgun e lumit Drini i Bardhë.

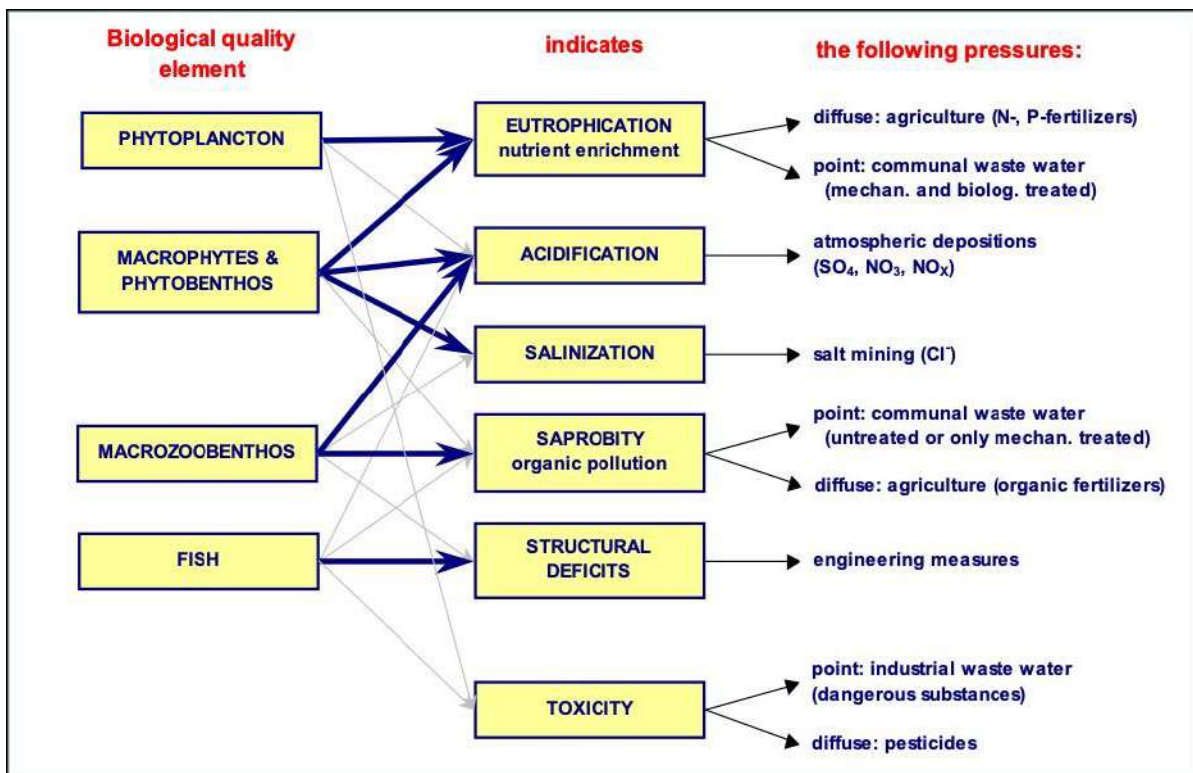

Figura 34. Marrëdhënia ndërmjet presioneve dhe ndikimeve

Kategorizimi më i zakonshëm i presioneve të ndotjes është të bëhet dallimi midis burimeve difuze dhe pikësore (Tabelat 1 dhe 2 të Dokumentit Udhëzues IMPRESS). Megjithatë, dallimi ndërmjet burimeve pikësore dhe difuze nuk është gjithmonë i qartë dhe mund të lidhet përsëri me shkallën hapësinore. Për shembull, zonat e tokave të ndotura mund të konsiderohen si burime difuze ose pikësore të ndotjes. Shtojca 19 e këtij raporti jep burimet pikësore komunale dhe industriale të ndotjes për zonën e pellgut të Drinit të Bardhë.

Në rast të ndotjes difuze, forcat shtytëse zakonisht nuk lidhen drejtpërdrejt me presionet, por ndotja arrin në trupat ujorë në rrugët e drejtuara hidrologjikisht.

Një Raport i Bankës Botërore 2020 mbi Përmbledhjen e Rishikimit Mjedisor dhe Social thotë se të gjithë lumenjtë në Kosovë klasifikohen si të ndotur me nivele të papranueshme të kërkesës biologjike për oksigjen dhe mungesë të oksigjenit të tretur për shkak të mungesës së sistemeve të trajtimit të ujërave të zeza. **Vlerësimi i presioneve të kryera gjatë përgatitjes së PMPL-së aktuale për Drinin e Bardhë tregon shumë zona në Drinin e Bardhë ku cilësia e ujit të lumenjve është e mirë.**

5.1.1.2 Presionet kryesore që kërkojnë masa

Presionet e identifikuara në Shtojcën II të DKU, nën-seksioni 2.1, korrespondojnë me tre të parat e kategorive të identifikuara për ujërat sipërfaqësore, konkretisht:

- **Burimet pikësore** të ndotjes (të tilla si shkarkimet e ujërave të zeza nga aglomeracionet dhe industria, miniera, toka e kontaminuar, menaxhimi i mbeturinave në pikën bujqësore, akuakultura)
- **Burimet difuze** të ndotjes (të tilla si kullimi urban, duke përfshirë rrjedhjen e ujit, bujqësinë difuze, pylltarinë dhe difuzione të tjera), dhe,
- **Ndryshimet në nivelet dhe rrjedhën e ujit të shkaktuara nga nxjerrja ose rimbushja.**

Lista e hollësishme e presioneve është paraqitur më poshtë:

Burimet pikësore mund të përfshijnë:

në ujërat sipërfaqësore:

- impiantet TUZU;
- vërshimet e ujërave atmosferike;
- impiantet PKIN (EPRTR);
- impiantet e tjera industriale jashtë Direktivës PKIN që nuk përfshihen në EPRTR;
- burimet pikësore shtesë (p.sh. grumbullime të vogla) që mund të shkaktojnë një ndikim të rëndësishëm në statusin e trupave ujor ose trupave ujorë.

për ujërat nëntokësore:

- rrjedhjet nga vendet e kontaminuara;
- rrjedhjet nga vendet e depozitimit të mbeturinave (deponitë dhe depozitimi i mbeturinave bujqësore);
- rrjedhjet e lidhura me infrastrukturën e industrisë së naftës;

- shkarkimet e ujit të minierës;
- shkarkimet në tokë, si p.sh. hedhja e ujit të kontaminuar në zhytje;
- burime të tjera të rëndësishme pikësore.

Burimet difuze mund të përfshijnë:

në ujërat sipërfaqësore:

- vërshimet e ujërave atmosferike (nëse nuk ka të dhëna të lejuar që kjo të trajtohet si një burim pikësor) ose mjedisi i ndërtuar (rrjedhja urbane);
- për shkak të aktiviteteve bujqësore (nëpërmjet shpëlarjes, erozionit, derdhjeve, shkarkimeve direkte të kullimit);
- për shkak të transportit dhe infrastrukturës pa lidhje me kanalizimet/kanalizimet (anijet, trenat, automobilat dhe aeroplanët dhe infrastrukturat e tyre përkatëse jashtë zonës urbane);
- vendet industriale të braktisura;
- shkarkimet nga objektet për ruajtjen dhe/ose trajtimin e efluentëve shtëpiake në zona pa rrjete kanalizimesh (p.sh. rrjedhje nga gropat septikes etj.);
- burime të tjera difuze që nuk janë renditur më sipër.

për ujërat nëntokësore:

- për shkak të aktiviteteve bujqësore (p.sh. përdorimi i plehrave dhe pesticideve, blegtoria, etj.);
- për shkak të popullatës pa qasje në kanalizim;
- përdorimi i tokës urbane.

Nxjerrjet e ujit mund të përfshijnë:

për ujërat sipërfaqësore:

- nxjerrjet për ujitje në bujqësi;
- nxjerrjet për furnizim publik me ujë;
- nxjerrjet nga industria prodhuese;
- nxjerrjet për prodhimin e energjisë elektrike (ftohje);
- nxjerrjet nga fermat e peshkut;
- nxjerrjet nga hidroenergjinë (jo për ftohje);
- nxjerrjet nga guroret/vendet e hapura të qymyrit;
- nxjerrjet për lundrim (p.sh. kanale furnizimi);
- nxjerrjet për transferimin e ujit;
- nxjerrjet e tjera kryesore.

për ujërat nëntokësore:

- nxjerrjet për bujqësi;

- nxjerrjet për furnizim publik me ujë;
- nxjerrjet nga industria;
- industritë PKIN;
- industritë jo-PKIN;
- nxjerrjet nga guroret/vendet e hapura të qymyrit;
- nxjerrjet e tjera kryesore.

Rregullimet e rrjedhës së ujit dhe ndryshimet morfologjike të ujërave sipërfaqësore mund të përfshijnë:

- rregullimet për rrjedhjen e ujit;
- rimbushja e ujërave nëntokësore;
- digat hidroelektrike;
- rezervuarët e furnizimit me ujë;
- diga, pendat dhe kanalet mbrojtëse nga përmytjet;
- diversionet;
- bravat;
- pendat.

Menaxhimi i lumit mund të përfshijë:

- ndryshimi fizik i kanalit;
- aktivitetet inxhinierike;
- përmirësimi i bujqësisë;
- përmirësimi i peshkimit;
- infrastruktura tokësore (ndërtimi i rrugëve/urave);
- gjermimi.

Ndryshime të tjera morfologjike në ujëra sipërfaqësore mund të përfshijnë:

- barrierat;
- mbyllja e tokës në zonat/zonat bregore dhe fushat e përmytura.

Rimbushja artificiale e ujërave nëntokësore mund të përfshijë:

- shkarkimet në ujërat nëntokësore për qëllime rimbushjeje artificiale;
- kthimi i ujërave nëntokësore në TUN nga i cili është nxjerrë (p.sh. për larjen e rërës dhe zhavorrit);
- rikthimi i ujit të minierës;
- rimbushje të tjera të mëdha.

Ndërhyrja e ujërave të kripura në ujërat nëntokësore mund të përfshijë:

- ndërhyrja e ujërave të kripura;
- ndërhyrjet e tjera.

5.1.1.3 Presionet dhe ndikimet me efekte ndërkufitare në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Pellgu i lumit Drini i Bardhë ndahet nga Shqipëria, Kosova, Mali i Zi, Greqia dhe Maqedonia. Lumi Drin i Bardhë derdhet në rezervuarin e Fierzës, liqeni më i lartë i kaskadës së hidrocentralit të Shqipërisë në lumin Drin i zgjeruar (Figura 39). Shtojca 22 liston hidrocentralet që funksionojnë në pellgun e lumit Drini i Bardhë që nga viti 2021.

Forca shtytëse për bashkëpunimin ndërkufitar është procesi i zbatimit të DKU-së së BE-së, në kuadër të Projektit GEF Drin, zbatuar nga Partneriteti Global i Ujit (PGU), në të cilin marrin pjesë pesë vende. Më 25 nëntor 2011, të pesë palët nënshkruan Memorandumin e Mirëkuptimit për Menaxhimin e Pellgut të Zgjeruar Ndërkufitar të Drinit (MM i Drinit). Memorandumi i Mirëkuptimit të Drinit siguron kornizën politike dhe përcakton kontekstin e bashkëpunimit ndërmjet vendeve të Drinit. Palët në MM ranë dakord të ndërmarrin veprime konkrete afatshkurtra, afatmesme dhe afatgjata për të adresuar çështjet e basenit dhe të punojnë drejt menaxhimit të integruar të basenit. Këto veprime përfshijnë:

- Përmirësimi i qasjes në të dhëna gjithëpërfshirëse dhe informacion adekuat për të kuptuar plotësisht gjendjen aktuale të mjedisit dhe burimeve ujore dhe sistemit hidrologjik (përfshirë ujërat sipërfaqësore, nëntokësore dhe bregdetare) si dhe ekosistemet e pellgut të Drinit;
- Krijimi i kushteve për përdorim të qëndrueshëm të ujit dhe burimeve të tjera natyrore;
- Zhvillimi i bashkëpunimit dhe masave për minimizimin e përmbytjeve veçanërisht në pjesët e poshtme të pellgut të Drinit;
- Përmirësimi i menaxhimit dhe asgjësimi i duhur i mbeturinave të ngurta;
- Ulja e ndotjes me lëndë ushqyese që rrjedh nga shkarkimet e ujërave të zeza të patrajtuara ose të trajtuara keq dhe nga praktikat e paqëndrueshme bujqësore;
- Ulja e ndotjes nga substancat e rrezikshme si metalet e rënda dhe pesticidet;
- Minimizimi i efekteve të ndërhyrjeve hidromorfologjike që ndryshojnë natyrën e sistemit hidrologjik dhe ekosistemeve të mbështetura, duke rezultuar në përkeqësimin e tyre.

Presionet dhe vlerësimi i ndikimit në PL Drini i Bardhë janë bërë në bazë të të dhënave të grumbullimit dhe përpunimit të të dhënave të ARPL-së dhe ekipit të projektit, duke ndjekur metodologjinë e rënë dakord dhe shabllonet përkatëse të shqyrtimit.

Hapi i parë i kushtohet identifikimit të presioneve dhe ndikimeve me efekte ndërkufitare, duke përdorur shabllonin e përshkruar në Tabelën 47. Modeli përkatës ka nevojë për mbledhje dhe plotësim të mëtejshëm të të dhënave.

Tabela 38. Presionet dhe ndikimet me efekt ndërkufitar në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Nr.	Emri i trupit ujor të prekur	Nën-njësitë	Lloji i trupit ujor	Vendndodhja e presionit	Lloji i presionit ose ndikimit	Emrat e vendeve të tjera të prekura
-----	------------------------------	-------------	---------------------	-------------------------	--------------------------------	-------------------------------------

1	Drini i Bardhë	Lumi Lumbardhi	Trupi ujq sipërfaqësor	Prizren	Deponitë e papërshtatshme të mbeturinave	Shqipëria
....						Shqipëria

Ndotja e lumenjve nga toka e ndotur (p.sh. mbeturinat, digat, depozitat e mbeturinave dhe objektet industriale) ka të ngjarë të ketë ndikim ndërkuftar, të cilat duhet të shqyrtohen.

Ndikimi kryesor në trupat ujqore ndërkuftarë me shqiptarët lidhet kryesisht me rajonin e Prizrenit. Prizreni është qyteti i dytë më i madh në Kosovë pas Prishtinës, dhe lumi Lumbardhi në Prizren, i cili kalon nëpër qytet, bashkohet me Drinin e Bardhë në dalje të Prizrenit. Uji nga Drini i Bardhë derdhet në liqenin e Fierzës ku rreth 4 km liqen janë në pjesën e Kosovës.

Shkarkimet e ujërave të zeza komunale nga qyteti i Prizrenit nga viti 2020 trajtohen në impiantin e trajtimit të ujërave të zeza urbane në lokacionin Vlashnje (Figura 38). Liqeni i Fierzës, i cili merr ujin e lumit Drini i Bardhë, ka destinacionin kryesor të prodhimit të energjisë. I vetmi problem i konsideruar deri tani është transferimi i mbeturinave nga Drini i Bardhë në liqenin e Fierzës. Ky fenomen është i pranishëm sidomos në stinën e vjeshtës, gjatë stinëve të shirave dhe përmbytjeve.

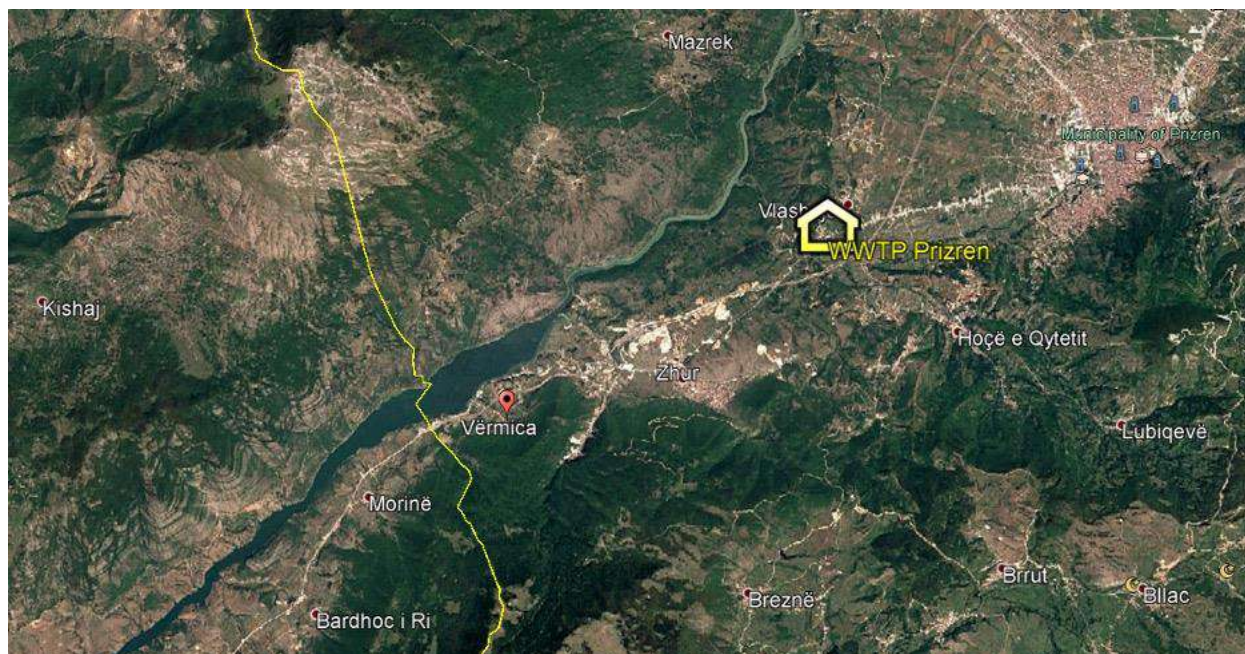

Figura 35. Lumi i Kosovës Drini i Bardhë dhe impianti i trajtimit të ujërave të zeza Vlashnje

Sa i përket ndikimit ndërkuftar të ujërave nëntokësore me Shqipërinë, ato nuk duken të jenë domethënëse. Pjesa më e madhe e kufirit është formacione malore me pak përshkueshmëri nga uji (Figura 39). I vetmi komunikim i theksuar është përmes luginës së lumit Drini i Bardhë, i cili përfundon në liqenin e Fierzës.

Për identifikimin e akuiferëve ndërkuftarë, formacione të ngjashme hidrogjeologjike u grumbulluan brenda hetimit nën Komponentin 6 të PMK. Rezultatet janë paraqitur në figurat 40 dhe 41 dhe janë të ngjashme me ato të kryera në kuadër të Projektit GEF Drin. Duke përdorur të njëjtat kritere të listuara më poshtë:

- formacionet që mund të ndërveprojnë në aspektin hidrogjeologjik, për shkak të karakteristikave të përbashkëta fizike dhe vendndodhjes së tyre;

- afërsia e formacioneve me kufijtë e Riparianëve, në rastin e Drinit të Bardhë që është afërsi me akuiferët shqiptarë.

Akuiferi ndërkufitar më i madh i identifikuar është i ndarë midis Kosovës, Shqipërisë dhe Republikës së Maqedonisë së Veriut, ndërsa përfshin formacione ndërgranulare me përshkueshmëri të ulët dhe mbulon ~24% të sipërfaqes totale të akuiferëve ndërkufitarë në RB të zgjeruar të Drinit. Akuiferi tjetër ndërkufitar më i madh dhe më i rëndësishmi është i ndarë midis Malit të Zi, Shqipërisë dhe Kosovës; Ai përfshin formacione karstike me përshkueshmëri të lartë dhe ka një shtrirje rreth 2000 km² (23% e totalit).

Potential transboundary aquifers in the Drin Basin DBRBMP

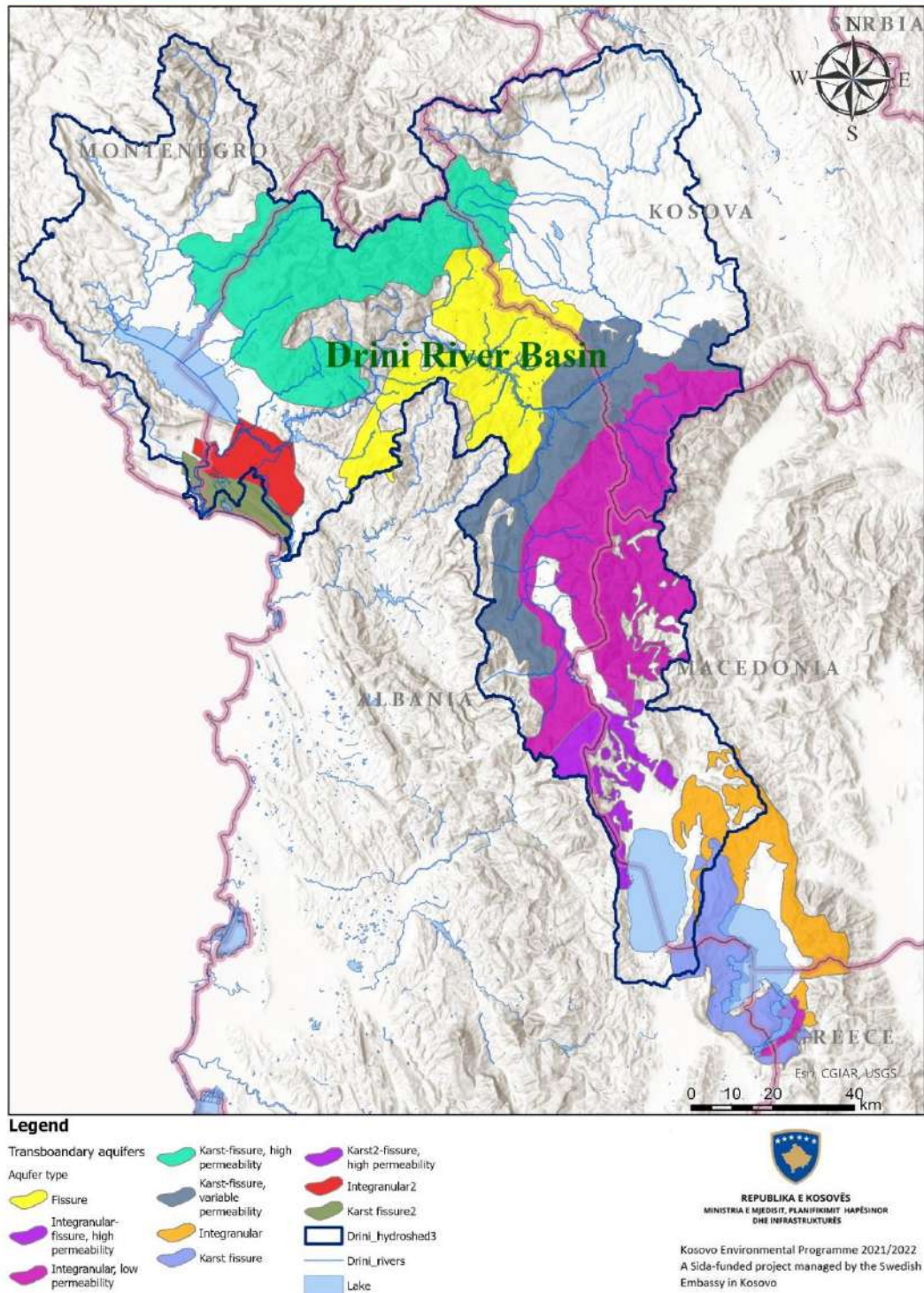

Figura 36. Pellgjet lumore të Kosovës janë TUN ndërkufitare.

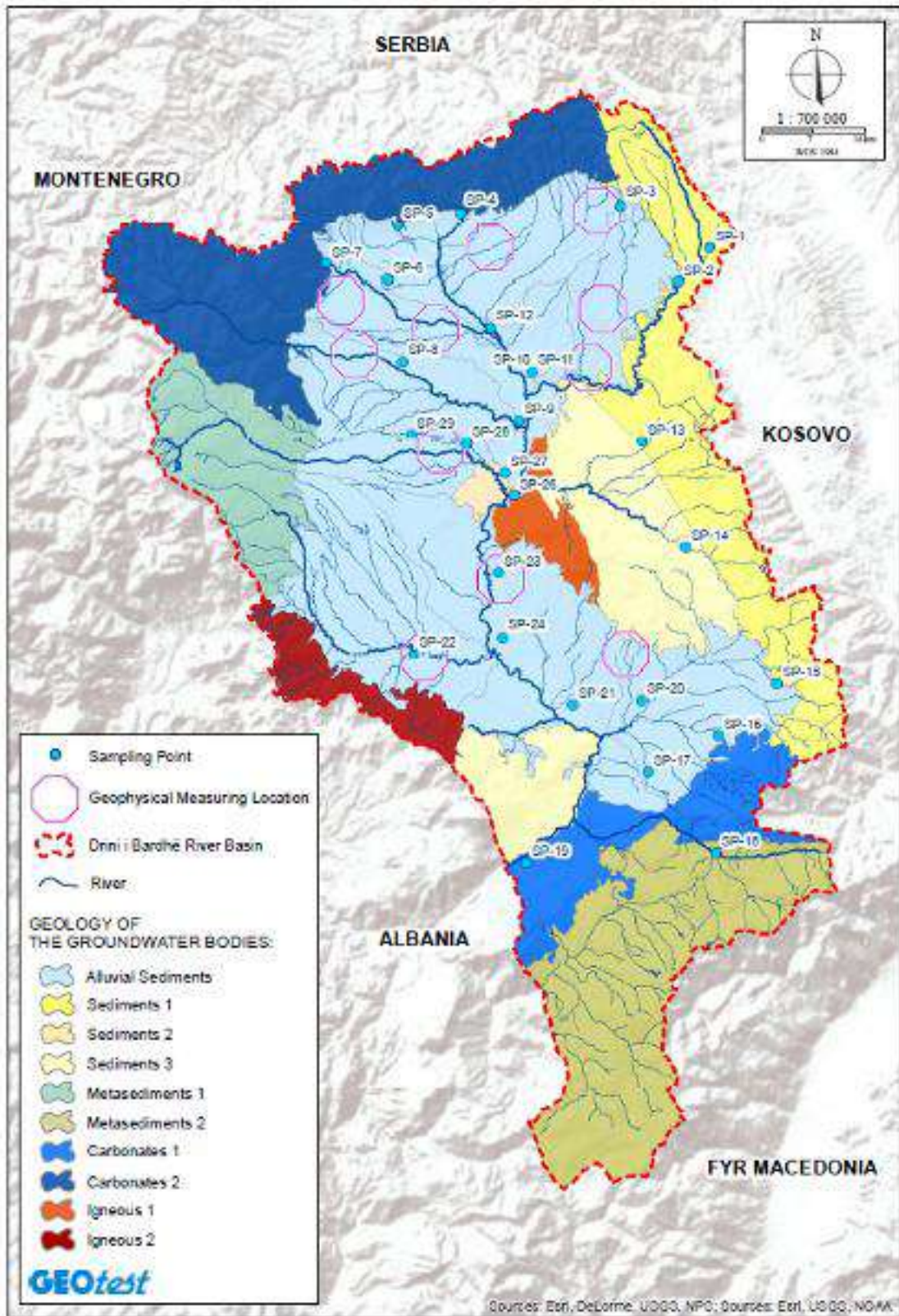

Figura 37. Pellgjet lumore të Kosovës janë TUN ndërkufitare.

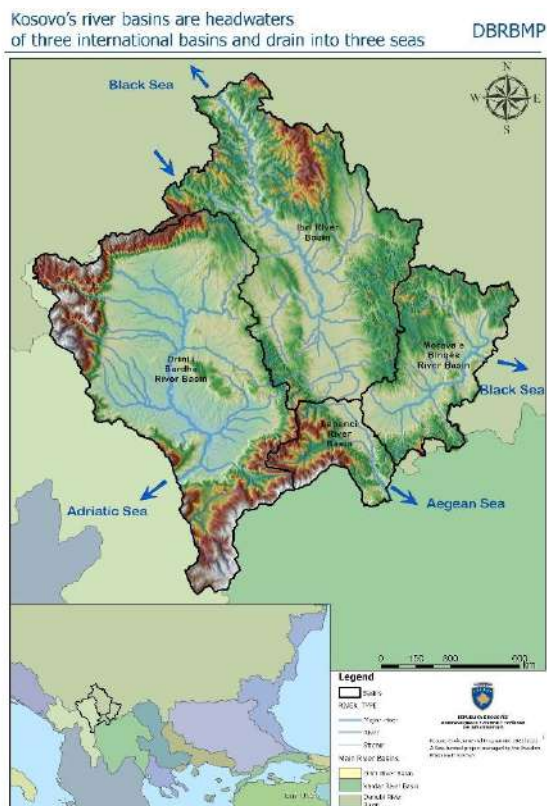

Figura 38. Pellgjet e lumenjve të Kosovës janë burime të tre pellgjeve ndërkombëtare dhe derdhen në tre dete²⁶.

5.1.1.4 Metoda e vlerësimit të të dhënave

DKU-ja kërkon identifikimin e presioneve të rëndësishme nga burimet pikësore të ndotjes, burimet difuze të ndotjes, modifikimet e regjimeve të rrjedhës përmes nxjerrjeve ose rregullimeve dhe ndryshimeve morfologjike, si dhe çdo presion tjetër. 'I rëndësishëm' do të thotë se presioni kontribuon në një ndikim që mund të rezultojë në dështimin për të përmbushur objektivat e DKU-së për të mos pasur të paktën status të mirë.

Në disa raste, presioni nga disa shtytës, p.sh. nxjerrja e ujit nga bujqësia dhe amvisëritë, mund të jenë së bashku të rëndësishëm.

Presionet kryesore të rëndësishme mbi trupat ujorë sipërfaqësorë janë ato të identifikuar nëpërmjet prioritizimit të Çështjeve më të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit (ÇRMU), veçanërisht mbetjet e ngurta joadekuate, ndotja e ujit, nxjerrja e lartë e ujit, presionet hidromorfologjike, sistemet e pamjaftueshme të monitorimit të ujit, përmbytjet (Kapitulli 5.2. 1.4).

DKU-ja kërkon për presionet dhe vlerësimin e ndikimit që të dhënat dhe informacionet të mblidhen dhe përditësohen në lidhje me llojin dhe madhësinë e presioneve të rëndësishme antropogjene. Presionet e rëndësishme për vlerësimin aktual përfshijnë burimet pika të ndotjes dhe burimet difuze të ndotjes.

²⁶Perspektiva e Sigurisë së Ujit për Kosovën, 2018.

Përveç kësaj, ekziston një kërkesë për të marrë në konsideratë modelet e përdorimit të tokës (p.sh. urbane, industriale, bujqësore, pyjore) pasi këto mund të jenë të dobishme për të treguar zonat në të cilat ndodhen presione specifike.

Analiza e presioneve dhe ndikimeve duhet të marrë në konsideratë se si presionet do të mund të zhvillohen, përpara vitit 2027, në mënyra që do t'i vendosnin trupat ujorë në rrezik për të mos arritur statusin e mirë ekologjik, nëse nuk do të hartoheshin dhe zbatoheshin programet e duhura të masave.

Kategoritë më të rëndësishme të presioneve në pellgun e lumit Drini i Bardhë përfshijnë pikat dhe burimet difuze të ndotjes (organike, lëndë ushqyese dhe të rrezikshme), ndryshimet hidromorfologjike, mbetjet e ngurta joadekuate, nxjerrjen e lartë të ujit, sistemet e pamjaftueshme të monitorimit të ujit dhe përmbytjet.

Metodologjia e përdorur bazohet në kriteret për identifikimin e burimeve pika të rëndësishme të ndotjes, për aglomeratat, industrinë dhe bujqësinë.

Objektivi kryesor i vlerësimit të presioneve dhe ndikimeve është të vendosë nëse trupat ujorë janë 'në rrezik' për të mos përmbushur objektivat mjedisore të Direktivës.

- Rreziku varet nga tre elementë: Burimet (presionet), Rrugët dhe Receptorët (ujërat sipërfaqësore, ujërat nëntokësore, ekosistemet). Për shembull:
- Nëse nuk ka presione, nuk ka rrezik për receptorët, edhe nëse ata janë 'të rrezikuar' dhe/ose 'të ndjeshëm'.
- Nëse ka një trashësi të konsiderueshme të nëntokës me përshkueshmëri të ulët (d.t.th. cenueshmëria është e ulët), edhe nëse ka presione të konsiderueshme, 'ndjeshmëria' e ujërave nëntokësore është e ulët dhe për rrjedhojë rreziku për ujërat nëntokësore është i ulët.
- Nëse receptori është veçanërisht elastik (d.t.th. nuk është i ndjeshëm), atëherë rreziku zvogëlohet.

Qasja e vlerësimit të rrezikut është e kombinuar me modelin "Shtytësit-Presionet-Gjendja-Ndikimi-Reagimi" (DPSIR) i paraqitur në Figurën 42.

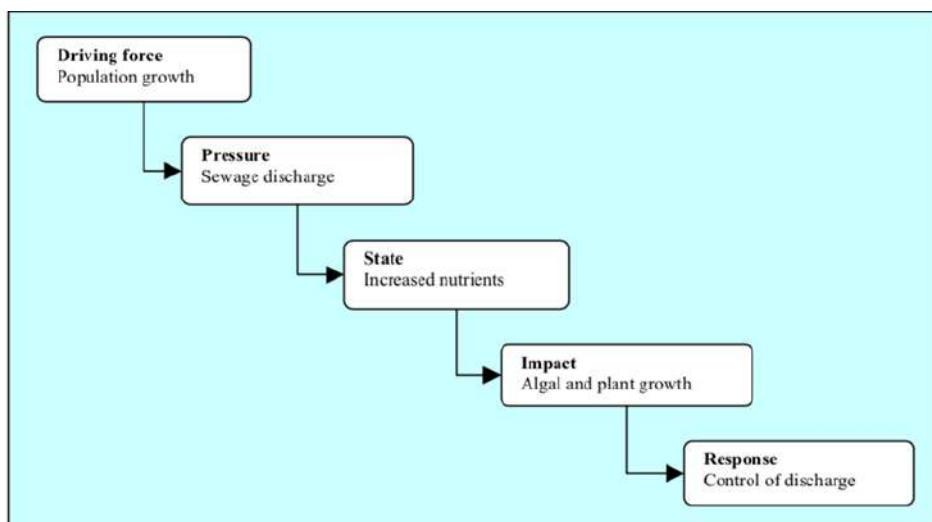

Figura 39. Ilustrimi i kornizës analitike DPSIR (Burimi: Udhëzuesi IMPRESS i BE-së)

Aktivitetet kryesore të ndërmarrja në pellgun e lumit Drini i Bardhë të cilat janë subjekt i presioneve në ekosistemet dhe burimet ujore janë shqyrtuar në Shtojcën 18, Tabela 48 dhe Figura 43.

Aktivitetet janë klasifikuar sipas klasifikimit statistikor të aktiviteteve ekonomike në Komunitetin Evropian, shkurtuar si NACE. NACE është një klasifikim katër shifror që ofron kornizën për mbledhjen dhe paraqitjen e një game të madhe të dhënash statistikore sipas aktivitetit ekonomik në fushat e statistikave ekonomike (p.sh. prodhimi, punësimi dhe llogaritë kombëtare) dhe në fusha të tjera statistikore të zhvilluara brenda sistemit statistikor evropian (SSE).

Për pellgun e lumit Drini i Bardhë, klasifikimi u konsiderua NACE Rev. 2, një klasifikim i rishikuar, i cili u miratua në fund të vitit 2006 dhe në vitin 2007 filloi zbatimin e tij. Viti i parë i referencës për statistikën e përputhshme NACE Rev. 2 është 2008, pas së cilës NACE Rev. 2 do të zbatohet vazhdimisht në të gjitha fushat përkatëse statistikore.

Pasqyra e aktiviteteve në Drinin e Bardhë llogaritet në 4065 ndërmarrje të llogaritura në vitin 2019. Pjesën më të madhe e zënë ndërmarrjet e shpezëve dhe kafshëve, pasuar nga produktet ushqimore dhe materialet e ndërtimit (Figura 40).

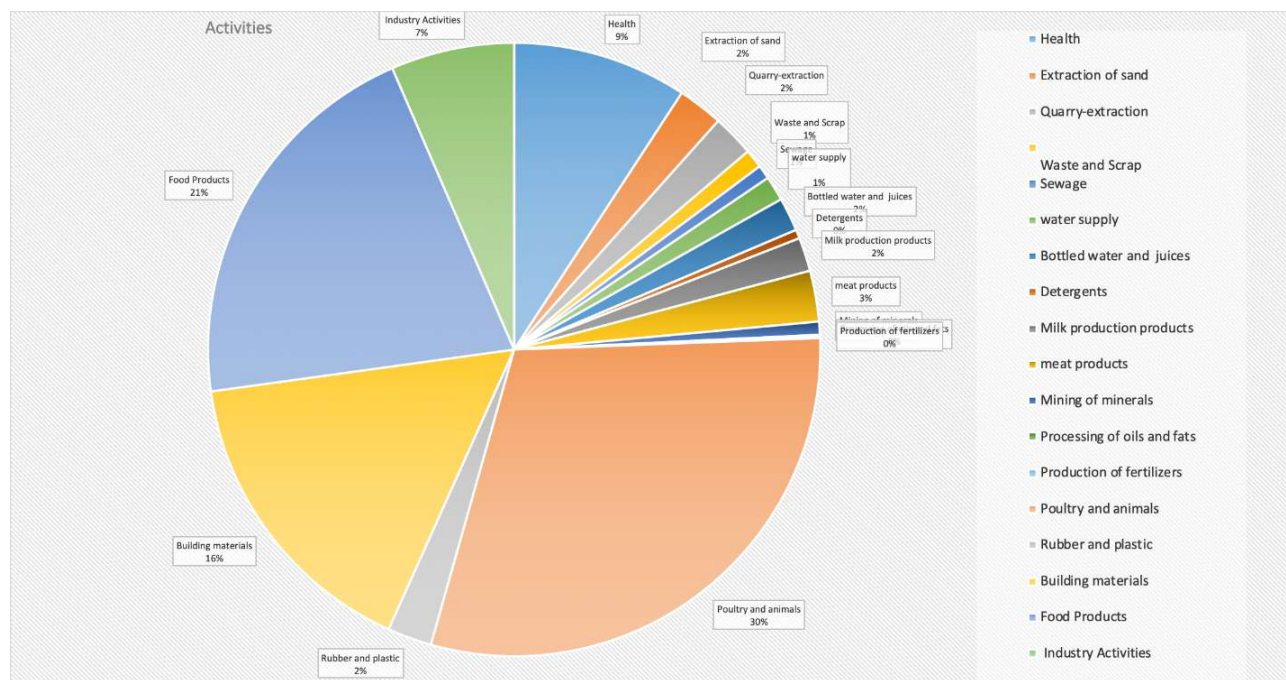

Figura 40. Shpërndarja e aktiviteteve sipas NACE 2, në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Tabela 39. Aktivitetet në pellgun e lumit Drini i Bardhë (NACE REV 2)

Aktivitetet	Nr.	%
Shëndeti	375	9.2
Nxjerrja e rërës	97	2.4
Guroret-Nxjerrja	90	2.2
Mbeturinat dhe skrapet	40	1.0
Ujërat e zeza	30	0.7
Furnizim me ujë	53	1.3
Ujë në shishe dhe lëngje	72	1.8
Detergjentët	19	0.5

Produktet e prodhimit të qumështit	72	1.8
Produktet e mishit	109	2.7
Minierat e mineraleve	28	0.7
Përpunimi i vajrave dhe yndyrave	4	0.1
Prodhimi i Plehrave	3	0.1
Shpendët dhe Kafshët	1219	30.0
Goma dhe plastika	95	2.3
Materialet e ndërtimtarisë	654	16.1
Produktet ushqimore	840	20.7
Aktivitetet e industrisë	265	6.5
Gjithsej	4065	100.0

5.1.1.5 Kriteret për identifikimin e presioneve të rëndësishme

Kriteret për identifikimin e burimeve të rëndësishme pikësore për pellgun e lumit Drini i Bardhë u referohen veçanërisht substancave të përmendura në Direktivat e BE-së, si në Shtojcën VIII të DKU-së, Direktivën për Trajtimin e Ujërave të Zeza Urbane (91/271/KEE), Direktivën për Parandalimin dhe Kontrollin e Integruar të Ndotjes (96/61/KE) dhe Direktivën e Substancave të Rrezikshme (76/464/KEE), e zëvendësuar me Direktivën 2006/11/KE.

Identifikimi i presioneve të rëndësishme bazuar në aplikimin e një sërë kriteresh bazohet në llojin e shkarkimeve të ujërave të zeza (të trajtuara ose të patrajuara) në marrës.

Për aglomeracionet, sipas kërkesave të Direktivës TUZU (91/271/KEE), presionet e rëndësishme pikësore përfshijnë:

- aglomeratet me më shumë se 2000 PE, të cilat kanë sisteme grumbullimi për ujërat e zeza, me ose pa impiante për trajtimin e ujërave të zeza dhe që shkarkojnë në burimet ujore
- aglomeratet me sistem unik të ujërave të zeza me kapacitet të pamjaftueshëm për të mbledhur dhe trajtuar ujërat e zeza që rezultojnë nga përzierja e ujërave të zeza dhe shiut

Për burimet industriale, presionet e rëndësishme pikësore përfshijnë:

- instalimet që janë në kuadër të Direktivës PKIN – 96/61/KE²⁷ – duke përfshirë edhe njësitë të cilat janë të regjistruara në EPER, në lidhje me mjedisin dhe ujin
- njësitë industriale që shkarkojnë substanca të rrezikshme/prioritare (lista I dhe II) mbi kufijtë e lejueshëm, sipas kërkesave të Direktivës 2006/11/KE që zëvendëson Direktivën 76/464/KEE në lidhje me ndotjen e shkaktuar nga substancat e rrezikshme që shkarkohen në ekosistemin ujor
- njësi të tjera industriale që shkarkojnë ujërat e zeza në burimet ujore pa marrë parasysh kërkesat e legjislacionit përkatës për ujin dhe mjedisin

Për burimet bujqësore, presionet e rëndësishme pikësore përfshijnë

²⁷Direktiva 2008/1/KE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 15 janar 2008 lidhur me parandalimin dhe kontrollin e integruar të ndotjes. Direktiva e Emetimeve Industriale (IED) 2010/75/BE shfuqizon Direktivën 2008/1/KE nga 7 janari 2014, por ajo ruan qasjet themelore rregulatore të Direktivës PKIN.

- fermat blegtorale që janë në kuadër të Direktivës PKIN, duke përfshirë ato ferma që janë të regjistruara në EPER, në lidhje me mjedisin dhe ujin
- fermat të cilat shkarkojnë substanca të rrezikshme/prioritare (lista I dhe II) mbi kufijtë e lejueshëm, sipas kërkesave të Direktivës 2006/11/KE që zëvendëson Direktivën 76/464/KEE në lidhje me ndotjen e shkaktuar nga substancat e rrezikshme që shkarkohen në ekosistemin ujor
- njësi të tjera agro-industriale të cilat përfaqësojnë burime pikësore të ndotjes, duke shkarkuar ujërat e ndotura në burimet ujore pa marrë parasysh kërkesat e legjislacionit përkatës për ujin dhe mjedisin

Presionet e rëndësishme të identifikuar në pellgun e lumit "Drini i Bardhë" varen nga ÇRMU-të e përzgjedhura dhe përfshijnë burimet e mëposhtme të të dhënave të sfondit:

- Ndotja organike - p.sh.: Inventari i aglomerateve, vlerësimi i ndotjes së burimit pikësor
- Përmbytja - kadastra e strukturave hidraulike
- Alternimet hidromorfologjike- regjistri i alterimeve
- Ndotja me lëndë ushqyese - burime të shpërndara të inventarit të ndotjes
- Ndotja nga substancat e rrezikshme - p.sh.: inventarët SCM
- Deponimi i mbeturinave: vendndodhjet dhe inventarët e deponive
- Marrja e ujit: përdorimi i ujit, kërkesa, përdoruesit e ujit, tendencat, vlerësimi i ndikimit në statusin sasior të ujit duke përfshirë edhe nxjerrjet

5.1.2 Burimet e rëndësishme pikësore të ndotjes

5.1.2.1 Ndotja organike

Për pellgun e lumit Drini i Bardhë, vlerësimi i presioneve në lidhje me ndotjen organike bëhet për burimin pikësor nga aglomeracionet, industria dhe bujqësia, duke identifikuar presione të rëndësishme (d.t.th. ato që mund të shkaktojnë një ndikim që mund të shkaktojë dështimin e një objekti), si dhe për burime difuze të ndotjes²⁸.

Korniza legjislative për ujërat e zeza urbane në Kosovë, e cila përcakton standardet për trajtimin ose derdhjen e ujërave të zeza në trupat ujorë, përbëhet nga Ligji nr. 04/L-147 për Ujërat, Udhëzimi Administrativ (UA) nr. 30/2014, UA nr. 24 /05 dhe UA nr. 2006/06²⁹ (PMKA 2015). Ky ligj dhe aktet nënligjore të tij kufizojnë derdhjet e ujërave të zeza të patrajuara në ujërat marrëse.

Neni 60 i Ligjit nr. 04/L-147/2013 për Ujërat përcakton se Ministria do të zbatojë Udhëzimin Administrativ (UA) nr. 30/2014. Ky udhëzim përcakton kushtet, metodat, parametrat dhe vlerat kufitare të shkarkimit të ujërave të ndotura në rrjetin publik të kanalizimeve dhe mjedisin pritës.

Neni 61 i Ligjit të përmendur nr. 04/L-147/2013 për Ujërat përcakton se Ministria me akt nënligjor do të përcaktojë kushtet, metodat, parametrat dhe vlerat kufitare të shkarkimit të ujërave të zeza në rrjetin publik të kanalizimit dhe mjedisin pritës. Ai rregullon ndalimin e plehërimit dhe përdorimit të

²⁸Informacioni mbi burimet difuze të ndotjes nuk disponohet në pellgun e lumit Drini i Bardhë.

²⁹Raport mbi gjendjen e ujit në Kosovë, Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (AMMK) 2015 <http://www.ammk-rks.net/repository/docs/Raporti_i_ujërave_i_2015__Anglisht.pdf>

preparateve kimike në zonat e ndjeshme. Ligji aktual i ujit nuk e transponon plotësisht Direktivën, por parashikon legjislacionin dytësor që do të shërbejë për të përfunduar transpozimin.

Ligji nr. 03/L-025 për Mbrojtjen e Mjedisit³⁰, në nenet 36 dhe 37, thotë se Qeveria me akte të veçanta do të përcaktojë normat e emetimit dhe cilësisë së mjedisit, ose vlerat kufitare të emetimit dhe cilësisë mjedisore të lëndëve të ndotura dhe të energjisë duke përfshirë emetimet nga burimet e ndotjes në ajër, tokë dhe ujë.

Bazuar në nenin 46 të Ligjit të përmendur për Ujërat, UA nr. 30/2014 është nxjerrë për të përcaktuar kushtet, metodat, parametrat dhe vlerat kufitare të ujërave të zeza që derdhen në rrjetin publik të kanalizimit dhe në trupat ujorë.

Inventari i shkarkimeve të burimeve pikësore është dhënë në shtojcën 29.

Ndotja organike nga ujërat e zeza urbane

Aspekte të përgjithshme se si të përcaktohen aglomeratet sipas Direktivës së Trajtimit të Ujërave të Zeza Urbane

Në përputhje me dispozitat e Direktivës TUZU është paraqitur një **metodologji për përcaktimin e aglomerateve**. Udhëzimi trajton (i) bazën ligjore për zbatimin e Direktivës TUZU, (ii) përkufizimin e shprehjes aglomerat dhe (iii) qasjen dhe procedurat për të përkufizuar aglomeratet (Shtojcat 24 dhe 25 përfshijnë informacion në lidhje me përkufizimin në skenarë të ndryshëm).

Tabela 40. Përmbledhje e kërkesave të Direktivës TUZU 91/271

Madhësia e aglomeratit	Kërkesat	
	Sistemi i kanalizimeve	Trajtimin
> 10,000 pe ³¹	I pajisur me sistem grumbullimi (Neni 3 paragrafi 1)	I nënshtrohet një trajtimi më të rreptë (neni 5 paragrafi 2)
> 2000 pe	I pajisur me sistem grumbullimi (Neni 3 paragrafi 1)	Trajtimi dytësor ose ekuivalent sipas Shtojcës IB (neni 4 paragrafi 1, 3)
< 2000 pe	Asnjë kërkesë specifike	Nuk ka kërkesa specifike, por i nënshtrohet "trajtimit të duhur" (neni 7) për aglomeratet me një rrjet kanalizimi ekzistues

³⁰Ligji nr. 03/L-025 për Mbrojtjen e Mjedisit, Prishtinë, 26. 2. 2009, <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2009_03-L-025_en.pdf>, faqe 21.

³¹EP – ekuivalenti i popullsisë

Shprehja "aglomerat" përkufizohet dhe interpretohet në dy dokumente ligjore zyrtare të BE-së:

- Direktiva për trajtimin e ujërave të zeza urbane 91/271/KEE, neni 2.4; dhe
- Shprehjet dhe përkufizimet e Direktivës së Trajtimit të Ujërave të Zeza Urbane 91/271/KEE, 16 janar 2007, Bruksel, Kapitulli 1.

Figura 41. Komunitet të konsiderohen si aglomerate në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Neni 2.4 i Direktivës 91/271/KEE e përkufizon "aglomeratin" si më poshtë:

"aglomerat" do të thotë një zonë ku popullsia dhe/ose aktivitetet ekonomike janë të përqendruara mjaftueshëm që ujërat e zeza urbane të grumbullohen dhe të dërgohen në një impiant për trajtimin e ujërave të zeza urbane ose në një pikë shkarkimi përfundimtar".

Terminologjia më e rëndësishme në këtë përkufizim është "i përqendruar mjaftueshëm". Këto terma nuk janë të përkufizuara ligjërisht në Direktivë dhe mund të kuptohen vetëm me ndihmën e argumenteve të tjera teknike dhe ekonomike. Kjo është më së shumti e rëndësishme për aglomeratat e vogla ose komunitet të cilat mund të jenë në madhësi afër njëres prej kategorive në Direktivë (d.t.th. 2,000 ep, 10,000 ep).

Dokumenti "Shprehjet dhe Përkufizimet e Direktivës së Trajtimit të Ujërave të Zeza Urbane 91/271/KEE" specifikon sa vijon:

- Të gjitha ujërat e zeza urbane të krijuara në aglomerat duhet të mbliidhen dhe të trajtohen siç kërkohet nga Direktiva, duke marrë parasysh dispozitat për rrjedhjen e ujërave atmosferike;
- Kufijtë e një aglomerati janë kufijtë e zonave të ndërtuara aktualisht dhe zonave që do të ndërtohen ku ujërat e zeza mund të grumbullohen me kosto efektive (dendësia e lartë e ndërtesave që prodhojnë ujëra të zeza);
- Ngarkesa e përgjithshme e ujërave të zeza të prodhuara nga një aglomerat shpreh madhësinë e një aglomerati në terma teknike dhe është kriteri i parë dhe kryesor për përcaktimin e kërkesave për grumbullimin dhe trajtimin e ujërave të zeza;

- Ekzistenca e grumbullimit është e pavarur nga ekzistenca e një sistemi grumbullimi. Prandaj, koncepti i grumbullimit përfshin gjithashtu ato zona që janë mjaft të përqendruara, por ku një sistem grumbullimi nuk është vendosur ende;
- Kufijtë e aglomeratit nuk duhet domosdoshmërisht të përkojnë me kufijtë e sistemit të grumbullimit (vetëm në rastin e normës së lidhjes 100%);
- Një grumbullim mund të përmbajë gjithashtu zona të cilat janë mjaftueshëm të përqendruara, por ku një sistem grumbullimi ende nuk është vendosur dhe/ose ku ujërat e zeza menaxhohen nëpërmjet sistemeve individuale ose sistemeve të tjera të përshtatshme ose grumbullohen në ndonjë mënyrë tjetër;
- Kufijtë e një aglomerati mund ose nuk mund të korrespondojnë me kufijtë e njësive administrative;
- Kufijtë e aglomerateve dhe ngarkesa e gjeneruar (ekuivalente me person) duhet të marrin në konsideratë zhvillimin e ardhshëm dhe duhet të përditësohen rregullisht;
- Kufijtë e një aglomerati duhet të përcaktohen në një vlerësim rast pas rasti;
- Kufijtë e një aglomerati mund të përcaktohen duke marrë parasysh kosto-efektivitetin e grumbullimit të ujërave të zeza. Kufijtë e një aglomerati bazohen në (a) përqendrimin e popullsisë (dendësia e popullsisë), (b) përqendrimin e aktivitetit ekonomik dhe (c) përqendrimin e kriterit a) ose a) dhe b) për ujërat e zeza urbane që do të grumbullohen dhe trajtohen;
- Ngarkesa e gjeneruar e një aglomerati të shërbyer nga dy sisteme grumbullimi dhe dy ITUZ (skenari b³²-n:1) nuk duhet të nën-ndahet në dy zona kullimi të sistemit të grumbullimit nëse kjo ul ose vonon përmbushjen e kërkesave të Direktivës. Prandaj, lloji i teknologjisë së trajtimit të zgjedhur (trajtim më i rreptë) varet nga ngarkesa e përgjithshme e gjeneruar e aglomeratit.
- Kur disa aglomerate të dallueshme dhe fizikisht të ndara kanë sisteme të veçanta grumbullimi, por shërbehen nga një impiant i vetëm i trajtimit të ujërave të zeza urbane (Skenari c-1:n), detyrimet ligjore sipas Direktivës së Trajtimit të Ujërave të Zeza Urbane përcaktohen nga madhësia e secilit aglomerat. Megjithatë, për direktivat e tjera (Direktiva Kuadër për Ujërat e Banjës ose Ujërat), duhet të merret parasysh ndikimi kumulativ (shuma e të gjitha ngarkesave të gjeneruara të të gjitha aglomerateve të shërbyera nga impianti i trajtimit të ujërave të zeza). Si rezultat, kërkesat (nenet 3 dhe 4) dhe datat përkatëse të pajtueshmërisë në Traktatin e Aderimit përcaktohen nga çdo aglomerat i vetëm.

Për shembull, nëse vlerësimi tregon se do të ishte më kosto-efektive të lidhej një aglomerat prej 12,000 ep me një grumbullim afër 1,500 ep (nuk ka sistem ekzistues grumbullimi), neni 3 i Direktivës nuk kërkon një sistem grumbullimi për aglomerate më të vogla se 1,500 ep.

Kërkesat e trajtimit (neni 5(2)) për dy aglomerate të veçanta me 6,000 ep secila, të shërbyera nga një ITUZ i përbashkët, duhet të plotësohen në vitin 2027, sepse çdo grumbullim i vetëm është nën 10,000 ep. Megjithatë, standardi i kërkuar i trajtimit mund të ndryshojë, ose (a) trajtimi dytësor nëse ngarkesa kumulative e ndotjes në pikën e vetme të shkarkimit nuk ka ndikim në legjislacionin tjetër mjedisor³³; ose (b) trajtimi terciar³⁴ sepse kërkesat e trajtimit përcaktohen gjithmonë nga ngarkesa kumulative e ndotjes (prej 12,000 ep). Në vijim të këtij interpretimi, nëse një aglomerat me 12,000 ep (data e

³²Termat dhe Përkufizimet e Direktivës së Trajtimit të Ujërave të Zeza Urbane 91/271/KEE

³³Të tilla si Direktiva për Ujërat e Banjës dhe/ose Direktiva Kuadër për Ujërat

³⁴Edhe nëse nuk ka ndikim në legjislacionet e tjera mjedisore

pajtueshmërisë 2015 dhe trajtimi terciar) duhet të lidhet³⁵ nga një kanal kanalizimi trangu me një aglomerat prej 3,000 ep (nuk ka kërkesë për t'u përmbushur në 2015), një qasje me faza është e mundur (nëse justifikohet teknikisht dhe ekonomikisht) - impianti i trajtimit për aglomeratin më të madh në një fazë të parë (për 12,000 ep para 2015) dhe zgjerimi për 3,000 ep në një fazë të dytë para 2027-ës.

Koncepti bazë për marrjen në konsideratë të lidhjes ndërmjet aglomerateve, impianteve të ujërave të zeza urbane dhe pikave të shkarkimit.

Koncepti bazë për mbledhjen e të dhënave dhe vlerësimin e presioneve për ndotjen organike për vendet e pellgut të lumit Drini i Bardhë është i ngjashëm me modelin e të dhënave të Direktivës së Trajtimit të Ujërave të Zeza Urbane (DTUZU), e cila merr parasysh lidhjen e mëposhtme ndërmjet aglomerateve, impiantit të trajtimit të ujërave të zeza urbane (ITUZU)/Sistemi grumbullues pa trajtim dhe pikë shkarkimi (Figura 45):

- ❖ **Një aglomerat** mund të shërbehet nga **një ose asnjë ITUZU/sistem grumbullues pa trajtim** (lidhja 1:1)
- ❖ Një aglomerat mund të shërbehet nga **disa ITUZU/sisteme grumbulluese pa trajtim** (lidhja 1:n)
- ❖ **Disa aglomerate** mund të lidhen me **një sistem ITUZU/sistem grumbullues pa trajtim** (lidhja m:1)
- ❖ **Një sistem grumbullues ITUZU pa trajtim shkarkon** ujërat e ndotura nga një (lidhja 1:1) ose **disa pika shkarkimi** (lidhja 1:n)

Krahas kësaj lidhjeje të përgjithshme midis grumbullimit, ITUZU/ Sistemi grumbullues pa trajtim dhe pikë shkarkimi, parametri i dytë i rëndësishëm që duhet marrë në konsideratë është rruga e ujërave të zeza nga aglomeracioni drejt shkarkimit në mjedis.

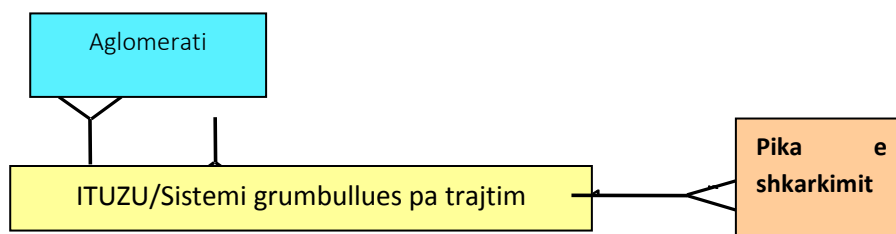

Figura 42. Modeli i të dhënave për PL Drina i Bardhë - DTUZU neni 15.

Këto rrugë kryesore të ujërave të zeza nga një grumbullim mund të përshkruhen si më poshtë:

- Mbledhja në sistemin e grumbullimit (= sistemi i kanaleve) dhe trajtimi në një ITUZ
- Mbledhja në një sistem grumbullimi (= sistemi i kanaleve) dhe shkarkimi pa trajtim i quajtur "ITUZPT", duke iu referuar një "Sistemi grumbullues pa trajtim")
- Grumbullimi në sisteme individuale dhe të përshtatshme (p.sh. gropat e ujërave të zeza) dhe transporti në një ITUZ me kamion
- Shkarkimi pa grumbullim dhe trajtim

Këto rrugë të mundshme janë përshkruar më hollësisht në Figurën 46:

³⁵ Analiza e opsioneve tregon se një lidhje është zgjidhja më e favorshme

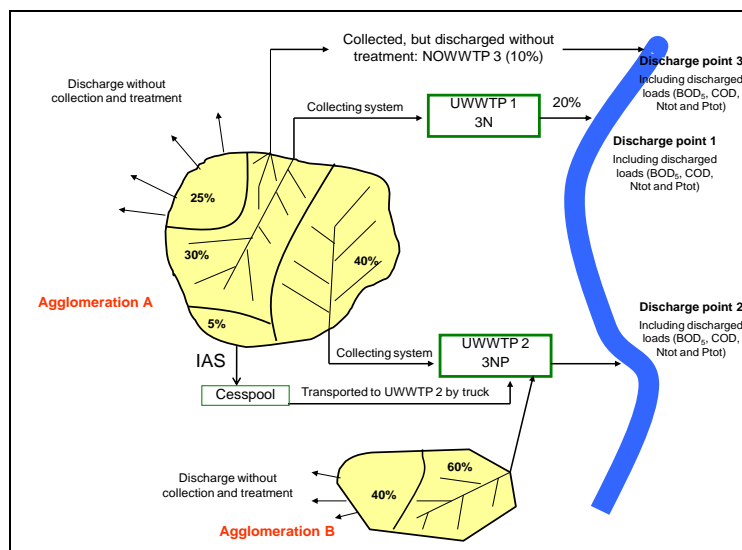

Figura 43. Rrugët kryesore të ujërave të zeza nga aglomeratet siç mbulohen nga shabllonet e mbushura me aglomerate për pellgun e lumit Drini i Bardhë

Modelet e pellgut të lumit Drini i Bardhë morën parasysh modelin kryesor të të dhënave dhe rrugët e ndryshme të mundshme në mënyrën e mëposhtme: lidhja ndërmjet aglomerateve, ITUZU/ITUZUPT dhe pikave të shkarkimit sigurohet duke përcaktuar kode unike (ID) për çdo objekt dhe duke i lidhur këto ID në shabllone të ndryshme.

Rrugët e ndryshme të ujërave të zeza mbulohen nga parametrat e mëposhtëm:

- Aglomeratet e shablloneve:
 - % e ngarkesës së gjeneruar e mbledhur në një sistem grumbullimi (vlerësimi)
 - % e ngarkesës së gjeneruar e mbledhur, por e shkarkuar pa trajtim
 - % e ngarkesës së gjeneruar e adresuar përmes sistemeve individuale dhe të përshtatshme (SIP)
 - % e ngarkesës së gjeneruar nuk është mbledhur në sistemin e grumbullimit dhe nuk është adresuar përmes sistemeve individuale dhe të përshtatshme (SIP).
- Modeli ITUZUAgglo: % e ngarkesës së gjeneruar të grumbullimit të trajtuar në këtë ITUZU.

Metodologjia për llogaritjen e ngarkesës së gjeneruar bazuar në EP të një aglomerati

Ngarkesa e përgjithshme e ujërave të zeza të prodhuara nga një aglomerat përfaqëson madhësinë e aglomeratit në terma teknikë dhe është kriteri i parë dhe më i rëndësishëm për përcaktimin e kërkesave për grumbullimin dhe trajtimin e ujërave të zeza.

Në këtë drejtim rekomandohet të llogaritet madhësia e aglomeratit bazuar në ngarkesën totale organike të ujërave të ndotura të prodhuara nga aglomerati, e shprehur në "ekuivalentin e popullsisë - EP", (neni 2, paragraf 6).

Është një term specifik i Direktivës 91/271/KEE në lidhje me ujërat e zeza urbane, i cili përcakton nivelin e ndotjes së gjeneruar nga ujërat e zeza në një aglomerat.

EP = ngarkesë organike e biodegradueshme e krijuar nga një banor me një oksigjen biokimik deri në 5 ditë - BOD (5) prej 60 g/ditë.

Llogaritja e numrit të përgjithshëm të PE sipas popullatës së aglomerateve:

Ekuivalenti i popullsisë totale të aglomeratit llogaritet si shuma e banorëve ekuivalentë të popullsisë rezidente, të aktiviteteve industriale dhe tregtare (të cilat shkarkojnë ose planifikojnë të shkarkojnë ujërat e zeza në rrjetet e kanalizimeve dhe impiantin e trajtimit të aglomeratit dhe popullatës jorezidente.:

$NP_{total} = \sum NP$ e popullsisë rezidente + nr. i industrive të NP + popullsia jorezidente e NP.

NP i popullatës - për banorët e lokalitetit, të dhënat merren nga Enti/Instituti i Statistikave.

Nëse aglomerati nuk ka aktivitet industrial ose turistik, ekuivalenti i popullsisë është i barabartë me numrin e banorëve që banojnë në aglomerat (1inh = 1 PE).

EP i industrisë - nëse në territorin e aglomeratit ka njësi industriale që shkarkojnë ujërat e zeza në sistemin e kanalizimit publik, EP llogaritet me ekuacionin:

$$EP = Q * c / 60$$

Q = ujërat e zeza mesatare të derdhura në ujërat e zeza [l/ditë]

C = përqendrimi mesatar ditor i ujërave të zeza përpara impiantit të trajtimit të ujërave të zeza [gBOD5/l]

60 = sasia e BOD5 që korrespondon me 1 EP/ditë [gBOD5/ditë •inh]

Nëse nuk ka informacion të disponueshëm për aktivitetet industriale dhe tregtare, kontributi i tyre vlerësohet në ekuivalentin e popullsisë totale të aglomeratit duke aplikuar një faktor, përkatësisht:

- 0% për aglomeratet në zonat rurale me më shumë se 2,000 EP, gjë që supozon se aktivitetet ekonomike nuk janë zhvilluar për të kontribuar në ngarkesën e përgjithshme organike.
- 10% në aglomerate me madhësi ndërmjet 2000-5000 EP
- 15% në aglomerate me madhësi ndërmjet 5,000 - 10,000 EP

Duke marrë parasysh ndërlidhjen ndërmjet ndotjes organike dhe lëndëve ushqyese, vlerësimi i presioneve përfshin edhe kontributin e ujërave të zeza urbane.

Grumbullimi i ujërave të zeza urbane përfshin ujin e rrjetit të shërbimit publik të operuar nga shoqëritë rajonale të ujësjellësit dhe disa operatorë më të vegjël. Bazuar në regjistrimin e fundit të popullsisë, ekonomive familjare dhe banesave të Agjencisë së Statistikave të Kosovës të vitit 2011, rreth **53% e popullsisë i shkarkon ujërat e zeza në rrjetin publik të kanalizimit, 16% në sistemet e kanalizimit që nuk menaxhohen nga kompanitë publike, 27% përdorin forma të tjera të shkarkimit (kanale, gropa septike etj.), ndërsa 4% nuk kanë qasje në rrjetin e kanalizimeve.**

Megjithatë, sipas ARRU-së³⁶, nga 1.8 milionë banorë, vetëm 1.2 milionë, ose 74% e popullsisë, kanë qasje në sistemet publike të kanalizimeve të menaxhuara nga kompanitë publike.

Aktualisht rreth 84% e të gjithë qytetarëve janë të kyçur në sistemet rajonale të furnizimit me ujë, ndërsa rreth 7% kanë sisteme të tyre të furnizimit. Nga ana tjetër, 72% e qytetarëve të vendit kanë qasje në sistemet e ujërave të zeza.

Ndërtimi i impianteve të trajtimit të ujërave të zeza në Prizren, Gjakovë dhe Pejë do të jetë një hap i madh përpara dhe do t'u mundësojë partnerëve të Kosovës të trajtojnë më shumë se një të tretën e ujërave të zeza të vendit.

Ndërtimi aktualisht në vazhdim i impianteve të trajtimit të ujërave të zeza të regjistruara në Prizren, Pejë dhe Gjakovë do të rezultojë në shkarkime më cilësore të ujit në lumenj dhe cilësi më të lartë të standardeve të jetesës së popullatës përfutuese, por edhe për vendet fqinje, ndërsa shpresat janë që

³⁶Raporti vjetor i ARRU-së për vitin 2017

projekti do të rezultojë në shkarkime më cilësore të ujit në lumenj dhe cilësi më të lartë e jetesës për qytetarët.

Megjithatë, mbeten sfida të mëdha në sektorin e ujërave të zeza. Rezultatet e vlerësimit të presioneve për burimet pikësore të ndotjes – aglomerate janë paraqitur më poshtë.

Janë **122 pika shkarkimi për ujërat e zeza komunale** dhe **70 sosh për ujërat industriale** (Tabela 50, Figura 47). Skemat e raportimit për Direktivën e Trajtitimit të Ujërave të Zeza Urbane kërkojnë informacion për aglomeratat, impiantet e trajtimit të ujërave të ndotura urbane, pikat e shkarkimit dhe zonat e ndjeshme.

Tabela 41. Pikat e shkarkimit për shkarkimet e ujërave të zeza komunale dhe industriale sipas komunave në pellgun e lumit Drini i Bardhë.

Komuna	Numri i pikave të shkarkimit	
	Ujërat e zeza komunale	Ujërat industriale
Pejë	2	14
Istog	33	15
Prizren	29	16
Gjakovë	18	6
Deçan	5	4
Dragash	4	3
Klinë	12	4
Suharekë	13	5
Junik	3	0
Rahovec	3	3
Skenderaj	0	0
Malishevë	0	0
Mamushaë	0	0
Gjithsej	122	70

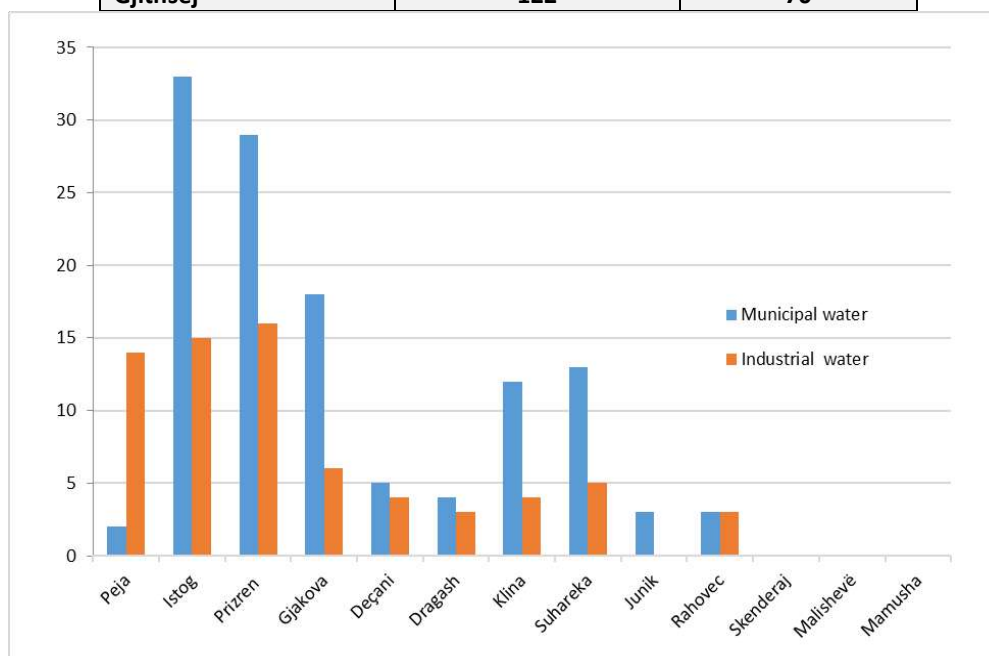

Figura 44. Numri i pikave të shkarkimit për shkarkimet komunale dhe industriale, sipas komunës

Në Kosovë ka 38 komuna, me 1,468 vendbanime, me një popullsi prej 1,780, 021 Inh (regjistrimi 2100), në një sipërfaqe prej 10,905,25 km².

Drini i Bardhë ka 14 komuna, nga të cilat një numër prej 249 vendbanimesh janë < 2,000 ep, 43 vendbanime me ep ndërmjet 2,000 - 10,000, një komunë në kategorinë 10,000 -15,000 ep, 4 me 15,000-150,000 ep, ndërsa asnjë komunë të kategorisë së fundit sipas Direktivës TuzU me > 150,000 ep (Tabela 51).

Tabela 42. Komunitat e Drinit të Bardhë: të dhënat e nevojshme për vlerësimin e presioneve.

Komuna	Popullsia (inh)	Ngarkesa e prodhuar ep	< 2000 ep	2000 - 10000 ep	10.000 - 15.000 ep	15.000-150.000 ep	> 150,000 ep
Gjakovë	94,556	90600	39	4		1	
Deçan	40,019	27380	7	5			
Dragash	34,827	2388	0	1			
Glllogoc	58,531	4697	2	1			
Istog	39289	26326	18	2			
Junik	6425	7301	1	1			
Klinë	38,496	24574	18	2			
Malishevë	54613	43.523	26	2			
Mamushë	5507	6608	1	1			
Pejë	96,450	85687	24	2		1	
Prizren	177781	187,092	50	8		1	
Rahovec	56208	52,061	14	6		1	
Skënderaj (Laushë)	50,858	30.518	16	2			
Suharekë	59722	54,764	21	6	1		
Gjithsej Drini i Bardhë	757,074	646,066	249	43	1	4	0

Nga gjithsej 48 aglomerate të identifikuar ≥2,000 EP që ndodhen në pellgun e lumit Drini i Bardhë, (që përfaqësojnë 5 aglomerate > 10,000 EP dhe 43 aglomerate me 2,000 – 10,000 EP) (Tabela 52).

Tabela 43. Pasqyrë e komunave, ngarkesave të prodhuara dhe ndotësve³⁷

Komuna	Popullsia (inh)	Vendbanimet	Ngarkesa e prodhuar EP	Ngarkesa totale e ndotësve të shkarkuar në ujërat marrëse (t/a)			
				BOD	COD	N	P
Gjakovë	94,556	88	90,804	1012	1687	135	17
Deçan	40,019	36	27,480	186	310	25	3
Dragash	34,827	36	2,392	21	36	3	0
Glllogoc	58,531	36	4702	21	34	3	0
Istog	39289	50	26,326	110	183	15	2
Junik	6425	3	7320	45	75	6	1

³⁷Një studim ndotjes në lumin Drin të zgjeruar është ndërmarrë nga Projekti GEF Drin në vitin 2018. Ka disa dallime në lidhje me popullsinë, PE dhe ngarkesat e gjeneruara të komunave në krahasim me vlerësimin e bërë nga ekipi i projektit PMK. Sasia e të dhënave të mbledhura është më e madhe për Projektin Drin, dhe për këtë arsye vlerat e ngarkesave ndotëse janë konsideruar ato të mbledhura nga Projekti GEF Drin.

Klinë	38,496	32	24,574	167	278	22	3
Malishevë	54613	43	43.523	267	445	36	4
Mamushë	5507	1	6608	4	7	1	0
Pejë	96,450	95	85687	938	1564	125	16
Prizren	177781	78	189,092	3196	5327	426	53
Rahovec	56208	35	52262	616	1026	82	10
Skënderaj (Laushë)	50,858	49	30.528	156	217	45	7
Suharekë	59722	42	54,768	588	979	78	10
Gjithsej Drini i Bardhë	757,074	624	646,066	7327	12,168	1002	126

Të gjitha impiantet ekzistuese të trajtimit të ujërave të zeza (48), nga të cilat 5 aglomerate > 10,000 EP dhe 43 me 2,000 – 10,000 EP, kërkojnë trajtim më të rreptë.

Vëllimi i përgjithshëm i matur i ujërave të zeza të trajtuara në impiantet e trajtimit të ujërave të zeza në pellgun e lumit Drina i Bardhë për 249 aglomerate (nga të cilat 5 > 10,000 EP) dhe 43 nga 2,000 – 10,000 EP dhe 201 < 2,000 EP, 646 mil`

Ngarkesat e gjeneruara janë llogaritur bazuar në koeficientët e vlerësimit:

BOD₅ - 60 g/pe/ditë

COD - 110 g/pe/ditë

TN - 8,8 g/pe/ditë

TP - 1,5 g/pe/ditë.

Tabela 44. Pasqyrë e sistemeve të ujërave të zeza në zonat rurale³⁸

Banorët në zonat rurale	Mbulimi i lidhjes së kanalizimeve në zonat rurale			
	Me sistem lidhjeje me kanalizim		Pa sistem lidhjeje me kanalizim	
1,103,084	616. 668	55,9%	486.413	44,1%
	Sistemet e lidhjes në kanalizim të menaxhuara nga KRU-të	345.094	31,3%	
	Sistemet e lidhjes në kanalizim të menaxhuara nga komuniteti	271.574	24,6%	

Shumë zona rurale plotësojnë kërkesat e ndërtimit të ligatinave si zgjidhje për trajtimin e ujërave të zeza. Opsionet e trajtimit përfshijnë:

- Ligatinat e ndërtuara vertikale (vetëm trajtimi parësor)
- Kombinimi i ligatinave të ndërtuara vertikale (trajtimi parësor dhe dytësor)
- Ligatina e ndërtuar vertikale dhe kombinim horizontal
- Ligatina e ndërtuar.

Sistemi i pellgjeve

³⁸Banka Botërore Outlook Kosova, 2018

Grumbullimi i ujërave të zeza urbane përfshin ujin e rrjetit të shërbimit publik që operohet nga kompanitë rajonale të ujësjellësit (KRU) dhe disa operatorë më të vegjël. Bazuar në regjistrimin e fundit të popullsisë, ekonomive familjare dhe banesave të Agjencisë së Statistikave të Kosovës të vitit 2011, rreth 53% e popullsisë i shkarkon ujërat e zeza në rrjetin publik të kanalizimit, 16% në sistemet e kanalizimit që nuk menaxhohen nga kompanitë publike, 27% përdorin forma të tjera të shkarkimit. (kanale, gropa septike, etj.), ndërsa 4% nuk kanë qasje në rrjetin e kanalizimeve.

Tabela 54 paraqet nivelin e trajtimit të impianteve të trajtimit të ujërave të zeza urbane në pellgun e lumit Drini i Bardhë.

Tabela 45. Niveli i përgjithshëm i trajtimit të impianteve të trajtimit të ujërave të zeza urbane në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Komuna	ITUZ	Koordinatat		Statusi	EP	Lloji i trajtimit
		x	y			
Gjakovë	Gjakova	7455067,74	4691457,86	Filloni 2018 Në funksion pjesërisht Fundi i 2021	Faza 132.000 Faza 268,000	Faza 1: horizonti i projektimit 2025 pa heqjen e lëndëve ushqyese. Njësia e trajtimit parësor (trajtimi mekanik); Faza 2: horizonti i projektimit 2040 me shtrirje të së njëjtës bimë, por me heqjen e lëndëve ushqyese.
Pejë	Kapaciteti i ITUZ =105,000 m ³ /ditë Pejë	7450939,28	4722060,60	Fillimi 2019 Përfundon 2021	Planifikuar 81,000	1. trajtimi parësor mekanik, 2. trajtim dytësor biologjik me proces konvencional, dhe dezinfektim UV si trajtim biologjik 3. Faza e trajtimit terciar = trajtim biologjik që përfshin heqjen e fosforit 4. Faza e trajtimit terciar e plotësuar me heqjen e nitrogjenit = trajtim biologjik që përfshin heqjen e fosforit dhe azotit
Prizren	Prizreni	7472189,95	4672745,67	Filloni 2017 Përfundoni 2019 Operacioni për të filluar së shpejti	140,000	1. Faza e trajtimit parësor = trajtimi fizik/mekanik i ujërave të zeza 2. Faza e trajtimit dytësor = trajtimi biologjik 3. Faza e trajtimit terciar = trajtim biologjik që përfshin heqjen e fosforit 4. Faza e trajtimit terciar e plotësuar me heqjen e nitrogjenit = trajtim biologjik që përfshin heqjen e fosforit dhe azotit
Skenderaj	1,628 m ³ / ditë në fazën e parë të zbatimit, dhe deri në 3,549 m ³ / ditë në vitin 2025 Skenderaj	7480787,87	4731405,28	Në funksion nga viti 2015	8000	Një proces dyfazor, mekanik dhe biologjik, pastron dhe riciklon ujërat e zeza

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

Junik	Juniku	7442708,85	4704298,12	Në funksion nga viti 2016 Përfunduar në 2021	2500	Trajtimi i ujërave të zeza është <i>Sequencing Batch Reactors</i> (SBR).
Dragash	Kuke	7475579,60	4662644,91	Në funksion nga viti 2017	34.000	Trajtimi parësor gropat septike

Sipas dispozitave të Ligjit për Ujërat, shkarkimet e ujërave të ndotura rregullohen nëpërmjet procesit të lejeve të lëshuara nga ARPL-ja (Tabela 55).

Tabela 46. Lejet ujore për shkarkimet e ujërave të zeza të regjistruara në ARPL sipas komunës (2005-2019)

Komuna	Numri i lejeve të lëshuara
Pejë	9
Istog	5
Prizren	4
Gjakovë	3
Deçan	1
Suharekë	1
Dragash	0
Klinë	0
Junik	0
Rahovec	0
Skenderaj	0
Malishevë	0
Mamushë	0

Tabela 47. Shpërndarja e shkarkimeve të ujërave të zeza sipas llojit të aktivitetit, të regjistruara në ARPL

Nr.	Shkarkimi i ujit	Numri	%
1	Ndarja e rërës dhe zhavorrit	8	34.8
2	Uji i komunës	7	30.4
3	Fermat e peshkut	4	17.4
4	Përpunimi i ushqimit, qumështit dhe mishit	3	13.0
5	Industria dhe mineralet	1	4.3
Gjithsej		23	

Shpërndarja e aktiviteve që kërkojnë leje ujore është paraqitur në tabelën 56 dhe figurën 48.

Tabela 48. Struktura e NVM-ve, Burimi: Agjencia e Statistikave të Kosovës, 2016

Spektori ekonomik	Numri i ndërmarrjeve	Të punësuarit
Gjithsej	34696	156.504
Minierat dhe guroret	162	2,78
Prodhimi	4674	24,457
Energjia elektrike, gazi, avull dhe ajri i kondicionuar	44	7,77
Furnizimi me ujë, kanalizimet, menaxhimi i mbeturinave dhe aktivitetet e rivitalizimit të tokës	162	4,56
Ndërtimtaria	2628	16687
Tregtia me shumicë, pakicë, riparimi i automjeteve dhe motoçikletave	16,557	54609
Transporti dhe magazinimi	1291	6634
Akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit të ushqimit	3621	11,895
Informacioni dhe komunikimi	849	8714

Aktivitete të tjera shërbimi	4708	18,398
------------------------------	------	--------

Sipas shifrave të publikuara nga Agjencia e Statistikave të Kosovës (2016), pothuajse gjysma e të gjitha ndërmarrjeve operojnë në sektorin e tregtisë (Tabela 57).

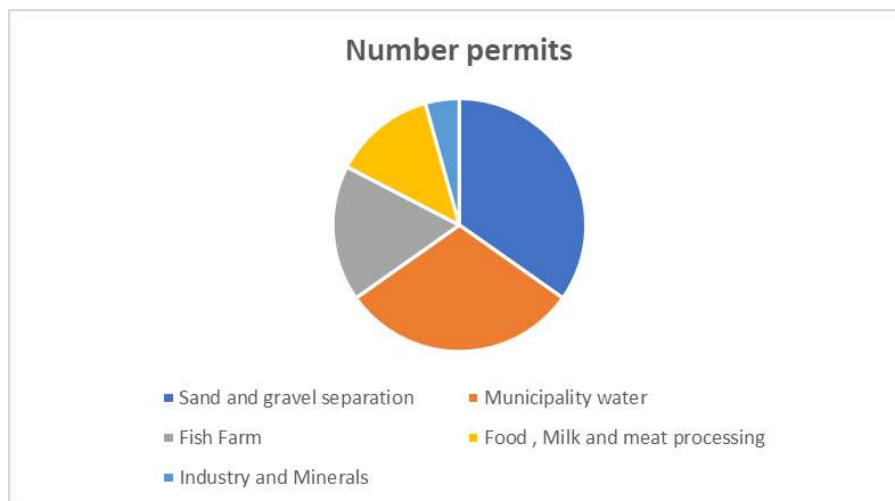

Figura 45. Shpërndarja e lejeve ujore për shkarkimet e ujërave të zeza.

Ndotja organike nga bujqësia

Ligji nr. 02/L-26 39 për Tokën Bujqësore, në nenin 20⁴⁰ “Mbrojtja e tokës nga ndotja e shkaktuar nga nitratat nga burimet bujqësore”, nenin 21 “Monitorimi i tokës bujqësore” dhe nenin 22 “Kontrolli i pjellorisë së tokës bujqësore”, parasheh se Ministria e Bujqësisë dhe Pylltarisë përcakton procedurat me akt nënligjor për mbrojtjen, ruajtjen dhe përmirësimin e karakteristikave kimike, fizike dhe biologjike të tokës bujqësore të kultivueshme dhe sigurimin e përdorimit të duhur të plehrave minerale.

Direktiva e **nitrateve** (DN) është nën përgjegjësinë e Ministrisë së Bujqësisë. Legjislacioni përkatës kombëtar përfshin **Ligjin 2004/33 për Blegtorinë, Ligjin 2003/10 për Plehrat dhe UA 10/2006** për cilësinë e plehrave. Rekomandohet koordinimi ndërmjet dy ministrive për transpozimin e plotë të Direktivës së Nitrateve.

Burimet kryesore bujqësore të ndotjes organike përfshijnë mbarështimin e kafshëve (fermat e derrave dhe shpendëve) dhe asgjësimin e plehut organik. Edhe pse shumë prej këtyre objekteve vitet e fundit kanë reduktuar numrin e kafshëve që mbajnë ose kanë bërë përmirësime të tjera, kjo mbetet një presion.

Objektet për mbarështimin e kafshëve në SHA-të e BE-së raportojnë në E-EPER. Regjistri Evropian i Çlirimit dhe Transferimit të Ndotësve (E-PRTR) është regjistri mbarevropian që ofron të dhëna kyçe mjedisore lehtësisht të qasshme nga objektet industriale në shtetet anëtare të Bashkimit Evropian dhe

⁴⁰Ligji nr. 02/L-26 për Tokën Bujqësore, Prishtinë, 24. 6. 2005, http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2005_02-L26_en.pdf, faqe 8, 9.

në Islandë, Lihtenshtajn, Norvegji, Serbi dhe Zvicër. Ai zëvendësoi dhe përmirësoi Regjistrin e mëparshëm Evropian të Emetimeve të Ndotësve (EPER).

Një zhvillim i rëndësishëm i E-PRTR është mundësia për të ofruar të dhëna të disponueshme për emetimet difuze në ujë që janë mbledhur në një studim *ad hoc* të nisur në 2013 nga Komisioni Evropian për të përmbushur dispozitën mbi burimet difuze të nenit 8 të Rregullores së E-PRTR. Raporti i këtij studimi është i disponueshëm në faqen e E-PRTR⁴¹.

Regjistri i ri përmban të dhëna të raportuara çdo vit nga më shumë se 30,000 objekte industriale që mbulojnë 65 aktivitete ekonomike në të gjithë Evropën.

Për çdo objekt, jepet informacion në lidhje me sasinë e çlirimit të ndotësve në ajër, ujë dhe tokë, si dhe transferimet jashtë vendit të mbeturinave dhe ndotësve në ujërat e zeza nga një listë me 91 ndotës kryesorë, duke përfshirë metalet e rënda, pesticidet, gazet serrë dhe dioksinat për vitet 2007 e tutje. Disa informacione mbi shkarkimet nga burime difuze janë gjithashtu të disponueshme dhe do të përmirësohen gradualisht.

Megjithatë, boshllëqet e të dhënave ende ekzistojnë në lidhje me shtetet jo-anëtare të BE-së, siç është Kosova, dhe duhet të mbyllen në të ardhmen për të kryer një analizë gjithëpërfshirëse dhe më të detajuar. Kontributi i ndotjes organike nga burimet bujqësore është shumë më i ulët se vlerësimet historike prej rreth 30% të shkarkimeve të përgjithshme. Kosova ende nuk raporton në E-PRTR.

Ndotja organike nga industria

Kontributi i efluentëve industrialë në sistemet e ujërave të zeza urbane është i rëndësishëm për procesin e trajtimit në impiantin e trajtimit të ujërave të zeza urbane, efluentit dhe llumit dhe duhet të rregullohet në lidhje me nivelin minimal të trajtimit, standardet e cilësisë së ujit të mjedisit dhe standardet e efluentëve.

- Strategjitë e objektivave të cilësisë së ujit të mjedisit bazuar në përcaktimin e objektivave të cilësisë së bazuar në ekosistemin.
- Strategjitë e bazuara në standardet e efluentëve, si:
 - përcaktimi i përqendrimit të efluentëve në ndotës ose grupe individuale,
 - vendosja e një standardi vjetor të ngarkesës së përgjithshme (bazuar në gjithsej reduktimet e emetimeve), ose
 - vendosja e standardeve teknologjike bazuar në teknologjinë më të mirë të disponueshme (TMD).

Direktivat më të rëndësishme, në përputhje me politikat e parandalimit të ndotjes, janë Direktivat për Parandalimin dhe Kontrollin e Integruar të Ndotjes, Direktiva e Trajtimit të Ujërave të Zeza Urbane dhe Direktiva Kornizë e Ujërave.

Direktiva 91/271/KEE në lidhje me trajtimin e ujërave të zeza urbane përcakton objektiva të qarta infrastrukturore të trajtimit të ujërave të zeza për të gjitha vendbanimet urbane evropiane sipas klasave të ndryshme të ekuivalentëve të popullsisë për grumbullimin dhe trajtimin e ujërave të zeza për të gjitha vendbanimet me mbi 2,000 ekuivalente të popullsisë (EP) me trajtim biologjik, plus lëndë ushqyese largimi ku ujërat e prekura tregojnë një nivel të ngritur të nitrateve dhe/ose eutrofikim.

⁴¹<https://prtr.eea.europa.eu>. Kosova ende nuk raporton në E-PRTR.

Direktiva 96/61/KE për Parandalimin dhe Kontrollin e Integruar të Ndotjes (PKIN) u zhvillua për të zbatuar një qasje të integruar të kontrollit të parandalimit dhe ndotjes në rregullimin e aktiviteteve të caktuara industriale. Kjo do të thotë që, të paktën, emetimet në ajër, ujë (duke përfshirë shkarkimet në kanalizime) dhe tokë duhet të merren parasysh së bashku. Kjo do të thotë gjithashtu se rregullatorët duhet të vendosin kushte leje për të arritur një nivel të lartë mbrojtjeje për mjedisin në tërësi. Këto kushte bazohen në përdorimin e TMD-ve, i cili balancon kostot për operatorin me përfitimet për mjedisin. PKIN-i synon të parandalojë shkarkimet dhe prodhimin e mbeturinave ose t'i reduktojë ato në nivele të pranueshme me anë të lejeve të bazuara në TMD.

Direktiva Kornizë e Ujërave (2000/60/KE) (DKU) parasheh një qasje të kombinuar të vlerave kufitare të shkarkimeve dhe standardeve të cilësisë së mjedisit duke përcaktuar një objektiv të përgjithshëm të statusit të mirë për të gjitha ujërat, si dhe duke mbështetur kontrollet e burimit. DKU-ja bashkërendon zbatimin e të gjithë legjisllacionit të Bashkimit Evropian në lidhje me ujin (p.sh. Trajtimi i Ujërave të Zeza Urbane, Nitratet, Parandalimi dhe Kontrolli i Integruar i Ndotjes, Seveso, Direktivat e Habitave, etj.) me synimin për të ofruar një kornizë koherente menaxhimi, në mënyrë që të përmbushen objektivat mjedisore të këtyre instrumenteve dhe të vetë DKU-së.

Legjisllacioni **parësor kombëtar** është dhënë në Ligjin nr. 04/L-147 për Ujërat e Kosovës.

Qëllimet e këtij ligji përfshijnë:

- Të sigurojë zhvillimin dhe përdorimin e qëndrueshëm të burimeve ujore, të cilat janë thelbësore për shëndetin publik, mbrojtjen e mjedisit dhe zhvillimin social-ekonomik të Kosovës;
- Të vendosë kornizën institucionale për administrimin e burimeve ujore.

Ligji shtesë është Ligji nr. 03/L-086 për Veprimtarinë e Ofruesve të Shërbimeve të Ujit, Ujërave të Zeza dhe Mbeturinave, i cili themeloi Agjencinë Rregullative të Shërbimeve të Ujit (ARRU) dhe përbën kornizën ligjore për rregullimin ekonomik të kompanive publike (KRU) që ofrojnë shërbime të ujit dhe të ujërave të zeza.

Korniza aktuale **institucionale** për administrimin e burimeve ujore përbëhet nga Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës (MMPHI) (ish-Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH)), Autoriteti i Qarkut të Pellgjeve Lumore (ARPL) dhe pushteti lokal - komunitat.

Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës (MMPHI) ka këto përgjegjësi:

- Zbatimi i ligjeve dhe akteve nënligjore për burimet ujore, duke përfshirë ligjet e tjera mjedisore;
- Zhvillimi i politikave për burimet ujore si dhe i objektivave nga programi qeveritar për burimet ujore dhe mjedisor;
- Zhvillimi i strategjisë kombëtare të ujit dhe planeve të menaxhimit të ujërave në nivel pellgu lumor;
- Administrimi dhe menaxhimi i të gjitha resurseve ujore në Republikën e Kosovës;
- Kryerja e të gjitha detyrave dhe veprimtarive administrative, profesionale, organizative dhe zhvillimore të obliguara me këtë ligj;
- Bashkëpunimi i ngushtë me ministritë e tjera të linjës në Republikën e Kosovës lidhur me resurset ujore dhe mjedisin jetësor;

- Bashkëpunimi ndërkufitar me vendet fqinje dhe më gjerë në fushën e burimeve ujore.

Autoriteti i Qarqeve të Pellgjeve Lumore (ARPL) është krijuar për të menaxhuar burimet ujore dhe i raporton Ministrit të MMPHI-së.

Pushteti lokal – Komunat kanë këto përgjegjësi:

- Lëshimi i lejeve ujore në bazë të aktit nënligjor për lejet ujore dhe sipas autorizimit nga Ministria e Mjedisit (neni 14);
- Ndërtimi i objekteve dhe pajisjeve ujore për mbrojtje nga efektet e dëmshme të ujit ose qëllime të tjera (neni 40);
- Mbrojtja nga dëmtimet ujore, erozioni dhe aktivitetet e tjera të dëmshme në zonat urbane dhe periferike dhe sigurimi i financave për veprime të tilla (neni 46);
- Hartimi i programit të mbrojtjes nga efektet e dëmshme të ujit në bashkëpunim me autoritetet përkatëse qeveritare (neni 47);
- Përcaktimi i pikave të erozionit brenda zonave urbane dhe financimi i mirëmbajtjes dhe rregullimit të flukseve dhe aktiviteteve për mbrojtjen nga erozioni në këto zona (neni 51);
- Menaxhimi i objekteve të rregullimit të prurjeve në zonat urbane dhe merr të gjitha masat e nevojshme për rregullimin e flukseve në zonat urbane (neni 52);
- Informimi i MMPHI-së sa më shpejt që të jetë e mundur në rastet e rrezikut të erozionit dhe përmbytjeve (neni 57);
- Përcaktimi i zonave të notit në bazë të aktit nënligjor përkatës, në bashkëpunim me Ministrinë e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës, Ministrinë e Shëndetësisë dhe kompanitë e ujësjellësit (neni 68).
- Për më tepër, sipas Ligjit për Vetëqeverisjen Lokale në Kosovë (nr. 03/L-040), komunat kanë kompetencën që të ofrojnë shërbime publike të furnizimit me ujë. Ato e zbatojnë këtë kompetencë përmes Marrëveshjeve të Shërbimit që nënshkruajnë me kompanitë përkatëse rajonale.

Legjislacioni dytësor ekzistues më i rëndësishëm përfshin sa vijon:

Udhëzimi Administrativ nr. 30/2014

Udhëzimi Administrativ nr. 30/2014 i Ministrisë së Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH) përcakton mënyrat, parametrat dhe vlerat kufitare të shkarkimit të ujërave të zeza në rrjetin publik të kanalizimit dhe në trupin uJOR. Ai bazohet në Ligjin e Kosovës nr. 4/L-147 për Ujërat dhe Rregulloren nr. 02/2011. Ai merr parasysh të gjitha llojet e ujërave të zeza (urbane dhe industriale) dhe shkarkimin e tyre në ujërat sipërfaqësore, nëntokësore dhe zona të ndjeshme, për të mbrojtur mjedisin dhe shëndetin e njeriut nga aspektet negative të ujërave të zeza.

Udhëzimi Administrativ e ndalon, përveç me leje ujore, shkarkimin e ujërave të zeza (neni 5). Shkarkimet në përgjithësi përkufizohen si çlirimi i ujërave të zeza të trajtuara ose të patrajtuara, të ujërave të zeza, produkteve dhe nënprodukteve kimike, mbeturinave industriale dhe substancave, pavarësisht nga natyra e tyre, në ujërat sipërfaqësore ose nëntokësore (1.11).

Ujërat e zeza urbane përkufizohen si ujërat e zeza të amvisërive ose ujërat e zeza të përziera të amvisërisë dhe industriale dhe nga reshjet atmosferike (1.17). Ujërat e zeza industriale quhen ujërat e

zeza që shkarkohen nga vendet e përdorura për tregti ose industri, përveç ujërave të përdorura për nevoja shtëpiake dhe ujit nga reshjet (1.18). Kështu, çdo ujë i ndotur që nuk është shtëpiak, ose ujë i stuhisë mund të konsiderohet si ujë i ndotur industrial.

MMPHI-ja përcakton kushtet, metodat, parametrat dhe vlerat kufitare të shkarkimit të ujërave të zeza në rrjetin publik të kanalizimeve dhe mjedisin pritës. Shtojca II, Tabela 4 (e cila riprodhohet si → Shtojca 1 e këtij dokumenti) përmban listën e vlerave kufitare, të ndara për shkarkimet dhe derdhjet e ujërave sipërfaqësore në rrjetin e ujërave të zeza.

Neni 5 i UA nr. 30/2014 i jep MMPHI-së dhe autoriteteve kompetente të drejtën për të specifikuar vlerat kufizuese të shkarkimeve, p.sh. duke marrë parasysh ngarkesat maksimale të lejueshme të ndotjes, dhe u jep të drejtën e qasjes në shkarkimet e ujërave të zeza dhe aktivitetet e marrjes së mostrave. Pikat e marrjes së mostrave janë vendi i shkarkimit në ujërat sipërfaqësore, nëntokësore ose në rrjetin publik të ujërave të zeza. Nëse është e nevojshme, autoriteti kompetent mund të përshkruajë trajtim shtesë për disa substanca të listuara në Shtojcën II të UA-së, para shkarkimit në sistemin e kanalizimit publik dhe në trupin ujqor.

Neni 14 thotë se ndalohet shkarkimi i ujërave të zeza industriale në rrjetin publik të kanalizimeve pa iu nënshtruar trajtimit të përcaktuar nga vlerat kufizuese sipas Shtojcës II, Tabela 4 (kolona djathtas). Neni 15 thotë se personat fizikë dhe juridikë që ndërmarrin shkarkimin duhet të kryejnë monitorimin dhe të raportojnë në IKMSHP. Kuptohet se kjo ka të bëjë veçanërisht me shkarkimet e drejtpërdrejta në trupat ujqorë: Shtojca 1 e UA nr. 30/2014 specifikon metodën e referencës për monitorimin dhe vlerësimin e rezultateve për shkarkimet në trupat ujqorë.

Shtojca 1 e UA nr. 30/2014 përcakton që ujërat e zeza industriale që hyjnë në sistemin grumbullues dhe në këtë mënyrë PPU-të duhet t'i nënshtrohen para-trajtimit siç kërkohet, në mënyrë që të

- Sigurohet mbrojtja e shëndetit të personelit që punon në sistemet grumbulluese dhe impiantet e trajtimit
- Sigurohet që sistemi i kolektorit, ITUZ dhe pajisjet të mos dëmtohen
- Sigurohet që funksionimi i ITUZ-it të mos rrezikohet
- Sigurohet që derdhjet nga impiantet e trajtimit të mos shkaktojnë efekte të dëmshme në trupin ujqor
- Sigurohet që ujërat e zeza të mund të shkarkohen në mënyrë të lejueshme në trupin ujqor

Vlerat kufitare ekzistojnë për shkarkimin në rrjetet publike të kanalizimeve, ndërsa ende nevojitet sqarimi i procedurave dhe marrëdhënieve ndërmjet Kompanive Rajonale të Ujit dhe ndotësve të mundshëm në zonën e pikave të grumbullimit dhe shkarkimit të tyre, në lidhje me marrjen e mostrave/monitorimit, kërkesat për leje, tarifat e ndotjes, etj.

Udhëzimi Administrativ nr. 02/2016 për Strukturën e Pagesave të Ujit

Udhëzimi Administrativ nr. 02/2016 për Strukturën e Pagesave të Ujit u referohet pagesave për nxjerrjen e ujit nga mjedisi dhe derdhjet e ujërave të zeza në mjedis, ku këto të fundit sillen ndërmjet 0,001 €/m³ (ujëra të zeza urbane) dhe 0,03 €/m³ (industria e përcaktuar përpunuese). Operatorët e ITUZ-ve që sigurojnë që cilësia e ujit marrës të mos ndryshohet si rezultat i shkarkimit, përjashtohen nga detyrimi i pagesës për shkarkim.

Udhëzimi Administrativ nr. 63/05 për përmbajtjen, formën, kushtet dhe mënyrën e dhënies dhe mbajtjes së lejes ujore

Ky Udhëzim Administrativ i referohet procesit të marrjes së lejes ujore, e cila përfshin edhe marrjen e lejes për shkarkimin e ujit të shfrytëzuar. Sipas këtij udhëzimi, tri autoritete lëshojnë leje ujore: Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH), Autoriteti i Qarqeve të Pellgjeve Lumore (ARPL) dhe Komunitet. Çështja e lejeve ujore për shkarkime për industri dhe ekonomi është në kompetencë të Ministrisë (MMPHI) (ish-MMPH). Sipas nenit 18, pjesë e dokumentacionit për marrjen e lejes ujore është përshkrimi i sasisë dhe përbërjes teknologjike të ujit të shkarkuar, si dhe pajisja për matjen dhe kontrollin e ujit të shkarkuar. Sipas nenit 26, leja e shkarkimit përcakton edhe të dhënat kryesore për operatorin, kushtet dhe pasojat e shkarkimit të ujit, procedurat për matjen e sasisë dhe cilësisë së ujit të shkarkuar, si dhe shkallën e pastrimit të ujit të shkarkuar. Në përputhje me nenin 34, leja ujore mund të merret për një periudhë 10-vjeçare. Shtojca e UA-së ofron udhëzime për marrjen e lejes së ujit dhe fletët e formularit, duke përfshirë shkarkimin e ujërave të zeza.

Procedura për lëshimin e një lejeje PKIN është vendosur sipas ligjit për PKIN, për një parandalim të integruar të kontrollit të ndotjes që rrjedh nga aktivitetet industriale të përcaktuara në Shtojcën 1 të legjislacionit, veçanërisht duke parandaluar ose reduktuar mbetjet dhe emetimet në ajër, ujë dhe tokë.

Brenda katërbëdhjetë (14) ditësh nga pranimi i kërkesës për leje, Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës (MMPHI) do t'ua dërgojë një kopje të kërkesës autoriteteve në vijim, të cilat duhet të vendosin bashkërisht për lejen:

- Autoriteti komunal në zonën e të cilit ndodhet impianti;
- Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit e Kosovës (AMMK);
- Autoriteti i Parandalimit të Aksidenteve Mjedisore;
- Çdo autoritet tjetër që është kompetent për dhënien e licencave ose lejeve për impiantin.

Ministria do të organizojë një takim (ballë për ballë) me këto autoritete, në të cilin pjesëmarrësit do të bien dakord për orarin e vendimit për aplikimin dhe ndarjen e përgjegjësisë për përgatitjen e lejes.

Procedura për përgatitjen e lejes PKIN përbëhet nga hapat e mëposhtëm:

- Krijimi i Komitetit Teknik;
- Shqyrtimi i aplikacionit;
- Informimi i autoriteteve, organizatave dhe publikut përkatës;
- Përgatitja e projekt-lejes;
- Shkëmbimi i informacionit ndërkufitar (nëse nevojitet);
- Shqyrtimi i vendimmarrjes së projekt-lejes;
- Detyrimet (projekt-kushtet) s operatorit;
- Rishikimi i kushteve të lejes;
- Mjetet e informacionit;
- Zgjatja ose përfundimi i vlefshmërisë së licencës.

Detyrimet e raportimit të operatorit ndaj autoritetit kompetent brenda afateve të arsyeshme kohore për:

- Rezultatet e matjeve të vazhdueshme;
- Kalibrimin e pajisjeve të monitorimit (të paktën çdo vit);
- Rezultatet e testit që kryhen për pajtueshmëri.

Një hetim i fundit i kryer nga Banka Botërore⁴² vlerësoi se janë 32 instalime PKIN në Kosovë që kanë nevojë për leje PKIN, si vijon:

- Prodhimi i energjisë (5),
- Industria metalurgjike (5)
- Industria minerale (12)
- Industria kimike (6)
- Menaxhimi i mbeturinave të deponive (4).

Aktualisht vetëm 2 instalime kanë leje PKIN, asnjë në PL Drini i Bardhë.

Kosova është e pasur me burime natyrore dhe ka qenë një qendër e rëndësishme minerare për pjesën më të madhe të historisë së saj. Në Kosovë ka rezerva të konsiderueshme të larta të plumbit, zinkut, argjendit, nikelit, kobaltit, bakrit, hekurit dhe boksitit.

Industritë kryesore në Kosovë përfshijnë minierat e mineraleve, materialet e ndërtimit, metalet bazë, lëkurën, makineritë, pajisjet, ushqimet dhe pijet, tekstilet.

Një raport i publikuar në vitin 2011 nga MMPH/PMKA liston 28 pikat e nxehta të vendeve dhe vendndodhjet e tyre të vendeve të kontaminuara në zonat urbane dhe në zonat e mëdha të ish-minierave.

Raporti i vitit 2011 grupoi 28 pikat e nxehta në tre kategori:

- Vendet e kategorisë A - zakonisht vendburimet e minierave, industriale, mbeturinat dhe deponitë e hirit, të cilat dyshohej se ishin ndotësit më të lartë të tokës, ujit dhe ajrit, duke numëruar 14 pika të nxehta.
- Zonat e kategorisë B - deponitë e mbeturinave.
- Zonat e kategorisë C - zakonisht mbetje radioaktive të rrezikshme.

PMKA/MMPH ka përditësuar inventarët në nëntor 2019 dhe janë identifikuar gjithsej 42 pika të nxehta.

Në mbështetje të aktiviteteve të lejeve dhe inspektimit të kryera nga MMPHI dhe Inspektorati i Mjedisit,⁴³ nga data 3 deri më 6 nëntor në Ministrinë e Mbrojtjes së Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor të Kosovës (aktualisht Ministria e Infrastrukturës dhe Mjedisit) u organizua Iniciativa e Rishikimit të IMPEL (IRI). 2015. Rishikimi mbuloi një sërë direktivash duke përfshirë DEI-në dhe procese të tjera industriale që bien në kuadër të Kriteve Minimale për Inspektimet Mjedisore (KMIM).

⁴²Mjedisi i Bankës Botërore, Burimet Natyrore dhe Praktika Globale e Ekonomisë Blu Rajoni i Evropës dhe Azisë Qendrore - Kosovë: Tokë shëruese për të ardhmen, nëntor 2019

⁴³Rrjeti i Bashkimit Evropian për Zbatimin e Ligjit Mjedisor (IMPEL)

Skema IRI është një skemë vullnetare që ofron rishikime joformale të autoriteteve mjedisore në vendet anëtare të IMPEL-it. Ajo u krijua për të zbatuar Rekomandimin e Parlamentit Evropian dhe Këshillit (2001/331/KE) që parasheh kriteret minimale për inspektimet mjedisore (KMIM), ku thotë:

“Shtetet anëtare duhet të ndihmojnë njëri-tjetrin në mënyrë administrative në zbatimin e këtij Rekomandimi. Krijimi nga Shtetet Anëtare në bashkëpunim me IMPEL të skemave të raportimit dhe këshillimit në lidhje me inspektoratet dhe procedurat e inspektimit do të ndihmonte në promovimin e praktikave më të mira në të gjithë Komunitetin.

IRI promovon shkëmbimin e përvojës dhe bashkëpunimin ndërmjet autoriteteve për çështje dhe probleme të përbashkëta, ofron këshilla për autoritetet mjedisore që kërkojnë një rishikim të jashtëm të strukturës, funksionimit ose performancës së tyre nga ekspertë nga vende të tjera anëtare të IMPEL-it dhe inkurajon ndërtimin e kapaciteteve në autoritetet mjedisore në vendet anëtare të IMPEL-it.

Vlerësimi i presionit në lidhje me ndotjen që vjen nga burimet industriale në PL Drini i Bardhë i zgjedhur nga inventarizimi i pikave të nxehta të MMPHI/PMKA merr parasysh gjashtë lokacione të ndotjes industriale, përkatësisht:

1. Magazinimi i pesticideve dhe plehrave - Objekti i ish-ndërmarrjes bujqësore në Shirokë-Therande
2. Magazinimi i kimikateve të rrezikshme industriale – Ish-fabrika e pjesëve të këmbimit të automjeteve në Pejë
3. Deponia e mbeturinave - Deponia sanitare komunale në Pejë dhe deponia sanitare rajonale në Prizren
4. Mbeturinat e vajrave dhe kontaminimi i tokës - Fabrika e prodhimit të gomave dhe transportuesve në Suharekë
5. Depozita e metaleve të rënda - Miniera në Devë-Gjakovë.

5.1.2.2 Ndotja me lëndë ushqyese

Ndotja me lëndë ushqyese nga ujërat e zeza urbane

Ndotja e lëndëve ushqyese shkaktohet kryesisht nga emetimet nga sektorët e aglomeratit, industrisë dhe bujqësisë. Për më tepër, për aglomeratat, emetimet e P nëpërmjet detergjenteve shtëpiake luajnë një rol të rëndësishëm. Për ndotjen e lëndëve ushqyese, duhet të dallohen shkarkimet pika dhe burimet difuze. Shkarkimet e burimeve pikësore shkaktohen nga aktivitete të vetme dhe janë të kufizuara në nivel lokal, ndërsa shkarkimet e burimeve difuze shkaktohen nga aktivitete të përhapura si bujqësia me rrugë të shumta (erozioni, kullimi i pllakave, etj.).

Duhet përmendur se funksionimi i niveleve të trajtimit dytësor dhe terciar në impiantet e trajtimit të ujërave të zeza (ITUZ) është i një rëndësie të veçantë për eliminimin/reduktimin përkatës të nitrateve/fosfateve.

Një përmbledhje e niveleve të trajtimit në ITUZU-të e përzgjedhura jepet në Tabelat 58 dhe 59 (për t'u plotësuar kur të dhënat do të jenë të disponueshme).

Emetimet e lëndëve ushqyese dhe ndikimi eventual nga burimet pika mund të maten dhe shprehen me parametra të tillë si azoti inorganik, azoti total (Ntot), amoniaku (NH₄), nitrat (NO₃), nitritet (NO₂) ose fosfori total (Ptot) dhe fosfatet (PO₄)

Ngarkesat e gjeneruara janë llogaritur bazuar në koeficientet e vlerësimit:

- N 12 g N/ep/ditë
- P 2,5g P/eç/ditë

Tabelat 58 dhe 59 tregojnë ngarkesën e gjeneruar nga Ntot dhe Ptot e shkarkuar nga aglomeratet ≥2,000 EP për pellgun e lumit Drini i Bardhë.

Tabela 49. Pasqyrë e aglomerateve ≥2,000 dhe ngarkesave Ntot dhe Ptot

Linja bazë TUZU	Numri i aglomerateve	Ngarkesa e krijuar (ep)	Hyrja në ITUZ Ntot i monitoruar ose vlerësuar (t/a)	Hyrja në ITUZ Ptot i monitoruar ose vlerësuar (t/a)
Grumbullim dhe trajtim pjesërisht primar dhe dytësor – gjithsej	6			
Pa grumbullim dhe trajtim	8			
Gjithsej	14	646,066		

Tabela 50. Ngarkesa e gjeneruar nga Ntot dhe Ptot shkarkuar nga aglomeratet ≥2,000 në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Niveli bazë 2020 TUZU	Numri i aglomerateve	Shkarkimet e Ntot (t/a)	Shkarkimet e Ptot (t/a)
Grumbullim dhe trajtim pjesërisht primar dhe dytësor – gjithsej	6		
Pa grumbullim dhe trajtim	8		
Gjithsej	14	1002	126

Ndotja me lëndë ushqyese nga burimet pikësore bujqësore dhe industriale

Burimet pikësore bujqësore

Dokumenti qeverisës për sektorin e bujqësisë së Kosovës është Programi për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (PZHRB-2014-2020). Dokumenti përshkruan objektivat strategjike të qeverisjes, objektivat specifike për zhvillimin bujqësor dhe i përkthen këto objektiva në masa kyçe.

Sektori i bujqësisë është një kontribuues kryesor në BPV në Kosovë, dhe së bashku me industrinë ushqimore, kontributi i sektorit agro-ushqimor në BPV mund të jetë deri në 20%. Kontributi i bujqësisë në BPV u ul nga 10.3% në 2015 në 7.2% në 2018, duke u rritur në 2019 në 7.7% dhe mbeti i qëndrueshëm në 2020 me 7.4%.

Megjithatë, ka arsye për një performancë mjaft të dobët të bujqësisë kosovare për shkak të sistemeve të vjetruara të ujitjes, makinerive të pamjaftueshme bujqësore, mungesës së objekteve për deponim

dhe mungesës së përgjithshme të aftësive bujqësore të cilat më tej kontribuojnë në zhvillimin e dobët të sektorit.

Numri i përgjithshëm i ekonomive bujqësore vlerësohet në 180,000, me një fermë mesatare prej 1.5 hektarësh.

Ekzistojnë tri zona bujqësore në Kosovë, secila me kushte specifike klimatike dhe rrjedhimisht një grup kulturash të kultivuara atje. Këto janë Dukagjini (i përshtatshëm në mënyrë ideale për hortikulturë intensive të punës), Fushat e Kosovës (të përshtatshme për prodhimin industrial të drithërave dhe patates) dhe Malet (të mira për arra dhe manaferrat e zgjedhura).

Rrethet e Pejës dhe Gjakovës, në RB Drini i Bardhë, përbëjnë rreth 65% të të gjithë sipërfaqeve të ujitura në vend (Tabela 60, 61, 62).

Aktivitetet kryesore bujqësore në Kosovë përfshijnë blegtorinë dhe prodhimin bimor, që përbënin përkatësisht 43.8% dhe 53.8%, të prodhimit të përgjithshëm bujqësor në vitin 2012.

Kulturat më të rëndësishme në Kosovë për sa i përket sipërfaqes së kultivuar dhe prodhimit janë gruri dhe misri, duke pasur misrin si kulturë me rrotullim me grurin.

Prodhimi blegtoral është kyç për bujqësinë e Kosovës, i konsideruar si një aktivitet me rëndësi të konsiderueshme sociale dhe ekonomike. Produktet blegtorale përbëjnë burimin kryesor të ushqimit dhe një pjesë e lartë e prodhimit i shërben ende qëllimeve të jetesës. Më shumë se 50% e prodhimit të përgjithshëm të kafshëve (dhe mbi 90% e produkteve shtazore) është qumësht. Gjdhët përbëjnë pjesën më të madhe të sektorit të blegtorisë, të ndjekur nga ripërtpësit e vegjël (delet dhe dhitë) dhe, në një masë më të vogël, derrat dhe shpendët.

Prodhimtaria blegtorale është e zhvilluar mirë në të gjitha rajonet, por ripërtpësit e vegjël janë më të përqendruar në Dukagjin dhe në zonat malore. Në përgjithësi, ka një potencial të konsiderueshëm rritjeje në të tri zonat bujqësore, megjithëse potenciali bujqësor i rajoneve malore është i kufizuar. Dukagjini, në krahasim me Rrafshin e Kosovës, duket se i shfrytëzon më mirë burimet e tij bujqësore.

Kosova ka mbi 83,000 ferma blegtorale, pjesa më e madhe e të cilave janë të vogla, kryesisht ferma të qëndrueshme dhe gjysmë të qëndrueshme. Fermat karakterizohen nga një nivel i lartë i copëzimit të tokës. Produktet blegtorale përbëjnë burimin kryesor të ushqimit dhe një pjesë e lartë e prodhimit ende i shërben qëllimeve të jetesës.

Në kuadër të pellgut të lumit Drini i Bardhë operojnë dy kompani të licencuara për ujitje: Kompania e Ujitjes Drini i Bardhë sh.a. që ofron shërbime për rajonin e Pejës dhe Kompania e ujitjes Radoniqi-Dukagjini sh.a. që ofron shërbimet e ujitjes në rajonin e Gjakovës dhe Prizrenit.

Tabela 51. Të dhëna për llojet e ujitjes të dy kompanive të ujitjes në Drinin e Bardhë

Irrigation companies / units		Equipped Area (ha)
Radoniqi multipurpose irrigation scheme	Radoniqi sprinkler irrigation system	5 000
	Dukagjini sprinkler irrigation system	800
Drini Bardhë irrigation scheme	Lumi I Bardhë irrigation unit	10 000
	Drini Bardhë irrigation unit	6 500
	Istog irrigation unit	8 500
Total in the Drini River Basin		30 800

Kosova po përdor metoda të ndryshme të ujitjes siç janë ujitja formale e organizuar përmes kompanive të ujitjes, qasja joformale e ujitjes, pa qasje tek kompanitë, me ujitje individuale të pakontrolluar e cila bëhet nga burime të ndryshme ujore si lumenj, puse, etj.

Referuar të dhënave të mbledhura nga drejtoritë komunale për bujqësi, është vlerësuar se në vitin 2017 janë ujitur rreth 19838.53 ha me ujitje formale dhe informale. Kjo zonë është e ndarë sipas burimit të ujitjes, kulturës së ujitur dhe komunës.

Tabela 52. Ujitja e tokës bujqësore sipas komunave në vitin 2017. Burimi: Departamenti i Bujqësisë

Komuna	Burimi i ujitjes	Kulturat e ujitura	Sipërfaqe e ujitur/ha
Deçan	Drini i Bardhë	Misër, fruta, perime	80
Gjakovë	Radoniqi, lumenj, puse	Perime shalqi, misër,	
Dragash Istog	Drini i Bardhë	Misër, fruta, perime	642
Klinë	Drini i Bardhë	Misër, perime, fruta	1645
Rahovec	Radoniqi	Perime, misër, shalqi	2659
Pejë	Drini i Bardhë	Misër, fruta, perime	2728
Prizren	Radoniqi, Dukagjini	Misër, perime, foragjere	1683
Junik	Drini i Bardhë	Jonxhë, misër, patate	165

Politika dhe Tregu Bujqësor

Nga të dhënat e raportuara nga drejtoritë komunale, disa nga komunat kanë raportuar se nuk kanë zona të ujitura si Dragashi, Skënderaj, Malisheva, Hani i Elezit, etj.

Shumica e kulturave që ujiten janë misri, pemët dhe perimet, pa përjashtuar sektorët e tjerë të përmendur në tabelën për ujitjen e tokave bujqësore.

Sa i përket blegtorisë, nga numri i krerëve, por edhe nga të ardhurat e krijuara, gjedhët kanë rëndësinë më të madhe në krahasim me sektorët e tjerë të blegtorisë. Pjesa e gjedhit në strukturën e kafshëve është rreth 51%.

Toka e punueshme zë më shumë se gjysmën e totalit të tokës bujqësore, ndërsa kulturat e përhershme zënë vetëm një sipërfaqe modeste (Tabela 62, 63).

Në vitin 2017, në Kosovë kishte 185,130 ha tokë arë – ara. Toka e përdorur nga fermat në vend në vitin në fjalë përbënte rreth 45% të sipërfaqes totale të përdorur të tokës bujqësore, duke përfshirë perimet në fushë të hapur (kultura e parë) dhe perimet serë (kultura e parë).

Tabela 53. Të dhënat në lidhje me sipërfaqet e ujitura në PL Drini i Bardhë dhe shpërndarjen sipas nënpellgjeve në Kosovë

Scheme Sub-basin	Unit	Total Irrigable	Total Irrigated
Lumbardhi i Deçanit	ha	1,962.82	1,850.00
Lumbardhi i Lloqanit	ha	713.69	385.00
Lumi i Istogut	ha	2,403.90	540.00
Lumi Vrellush	ha	892.24	90.00
Lumi Lumbardhi i Pejes	ha	7,709.31	3,500.00
Drini i Bardhë	ha	1,892.91	990.00
Liçeni i Radoniqit	ha	5,306.25	4,380.00
Lumbardhi i Prizrenit	ha	3,733.95	1,090.00
Total	ha	24,615.07	12,825.00

Tabela 54. Të dhënat lidhur me sipërfaqet e ujitura në PL Drini i Bardhë dhe shpërndarjen sipas komunave në Kosovë

Municipality	Area (ha)	% of land irrigated	% of total irrigated land in Kosovo
Kosovo	41 860	28	100
Deçan	5 783	61	9
Gjakovë	2 662	35	4
Dragash	579	13	2
Istog	4 753	48	6
Klinë	722	21	2
Rahovec	4 522	46	7
Pejë	7 954	72	10
Prizren	2 073	34	4
Skenderaj	461	16	3
Suharekë	1 451	27	4
Malishevë	486	8	1
Drini River basin	31 446	41	51

Figura 46. Kompania e Ujitjes Radoniqi Burimi: Projekti për Zhvillimin Bujqësor dhe Rural, Kosovë

Tabela 55. Pasqyrë sipas komunave të sipërfaqeve të ujitura, burimeve të furnizimit me ujë dhe llojit të kulturave në PL Drini i Bardhë

Komuna	Operatori / kompania	Burimi i ujit	Kulturat e ujitura	Sipërfaqja e ujitur (ha)		
				2015	2016	2017
Deçan	Drini i Bardhë	Drini i Bardhë	Misër, fruta dhe perime	1602	122	79,53
Gjakovë	Radoniqi	Liçeni i Radoniqit, lumi Ereniku dhe pusët private	Perime, misër, shalqi	2502	2146.6	2326.6
Dragash	Asnjë operator	Lumi	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna
Istog	Drini i Bardhë	Lumenjtë Drini i Bardhë dhe Istog	Misër, fruta dhe perime	595	624	642
Klinë	Drini i Bardhë	Lumenjtë Drini i Bardhë dhe Istog	Misër, fruta dhe perime	1090	1525	1645
Rahovec	Radoniqi	Liçeni i Radoniqit	Perime, misër, shalqi	2575.1	3353	2658.6
Pejë	Drini i Bardhë	Lumi Drini i Bardhë dhe Lumbardhi i Pejës	Misër, fruta dhe perime	2890	2570	2728
Skenderaj	Asnjë operator	Lumi Klina	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna
Suharekë	Asnjë operator	Lumi Toplluha dhe pusët private	Perime, fruta, jonxhë	110	615	295
Malishevë	Asnjë operator	Lumi Mirusha dhe pusët private	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna
Mamushë	Asnjë operator	Pusët private dhe lumi Toplluha	Misër, perime	396	405	415
Junik	Drini i Bardhë	Lumi Ereniku	Jonxhë, misër, patate	219	231	165

Tabela 56. Përdorimi mesatar mujor i ujit për ujitje nga PL Drini i Bardhë (x106m³)

Përdorimi i ujit për ujitje	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Mesatare (x106 m ³)
	0	0	0	2.98	4.68	8.2	12.7	12.99	6.1	1.2	0	0	48,85

Burimet pikësore industriale

Nuk ka të dhëna të mjaftueshme monitoruese në lidhje me sasinë e ujërave të ndotura të shkarkuara dhe ngarkesat e ndotësve: BOD, COD, N dhe P. Llogaritja e bazuar vetëm në koeficientë nuk është e besueshme. Mbetet të plotësohet kur të dhënat janë të disponueshme.

Të dhënat në lidhje me vëllimet e ngarkesave dhe ndotësve të gjeneruar nga burimet pikësore industriale dhe bujqësore të ndotjes në pellgun e lumit Drini i Bardhë kur janë të disponueshme do të përmbliidhen në Tabelën 66.

Tabela 57. Burimet pikësore bujqësore dhe industriale të ndotjes me lëndë ushqyese në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Nr.	Emri i objektit / sasia e ndotësve të shkarkuar	Substancat organike (BOD) t/a	Substancat organike (COD) t/a	Azoti t/a	Fosfori t/a
1					
2					
3					

Në vitin 2019, në pellgun e lumit Drini i Bardhë kishte 8 burime ndotjeje industriale dhe bujqësore. Meqenëse asnjë prej këtyre burimeve pikësore të ndotjes nuk ka impiante për trajtimin e ujërave të zeza, dhe ato shkarkojnë ujërat e zeza të patrajtuara në ujërat sipërfaqësore, dhe nuk kanë platforma të plehut organik dhe kapacitete të përshtatshme për ruajtjen e plehut organik, asnjë nga këto instalime nuk janë në pajtueshmëri me PKIN dhe konsiderohen si burime pikësore të ndotjes.

Në këto burime, nuk ka instalim PKIN.

Në pellgun e lumit Drini i Bardhë në vitin 2019 janë raportuar **8 burime të rëndësishme pikësore**, ku përfshihen:

- 6 vende industriale
- 2 kompani ujitëse

Të gjitha këto **8 burime nuk janë instalime PKIN** dhe, në bazë të kriterëve, janë burime pikësore të rëndësishme të ndotjes.

Ndotja nga burimet difuze me lëndë ushqyese

Ngarkesa të larta të lëndëve ushqyese mund të hyjnë në lumë përmes burimeve difuze si rrjedhjet bujqësore dhe ujërat atmosferike urbane dhe shkarkimet e burimeve pikësore nga impiantet e trajtimit të ujërave të zeza. Nëse nuk menaxhohen mirë, burimet e lëndëve ushqyese mund të vazhdojnë dhe intensifikohen në të ardhmen, me rritje të mundshme të lidhura me rritjen e popullsisë, intensifikimin e bujqësisë dhe urbanizimin e mëtejshëm në Kosovë.

Bujqësia është burimi kryesor i inputeve difuze, duke përfshirë plehrat, si dhe rrjedhjet nga fermat e derrave dhe njësitë agro-industriale. Prandaj, supozohet se për të reduktuar burimet e përhapura të ndotjes për shkak të përdorimit të plehrave, Kosova duhet të zbatojë planet e veprimit dhe kodet e Praktikës së Mirë Bujqësore për fekondimin sipas Direktivës së Nitrateve, kur do të bëhet anëtare e BE-së, dhe deri atë periudhë, do të zbatohen praktikatat më të mira bujqësore (PMB).

Plehrat e bagëtive dhe gropat septike janë kontribuues të rëndësishëm në shkarkimet bujqësore në pellg.

Vlerësimi i burimeve difuze të ndotjes është kryer në kuadër të Projektit GEF Extended Drin: vlerësohet të jetë 4 232 Mg/vit për azotin total dhe 482 Mg/vit për fosforin total. Pjesa më e madhe e ngarkesës totale të shkarkimeve gjenerohet në nënpellgun e Drinit të Bardhë (40 %), dhe toka e punueshme (veprimtaritë bujqësore) është burimi kryesor i ngarkesave të fosforit dhe azotit (82 % dhe 63 % e ngarkesës totale përkatësisht γ).

Vlerësimi i ndotjes difuze në nënPELLGJE⁴⁴

Drini i Bardhë

Ngarkesa e ndotjes difuze nga toka e punueshme, zonat pyjore dhe zonat urbane vlerësohet të jetë 1718.9 dhe 162.1 Mg/vit për azotin dhe fosforin total, respektivisht ngarkesa e gjeneruar e lëndëve ushqyese për azotin dhe fosforin total vlerësohet 1898.4 Mg/vit. Detajet për komunë janë paraqitur në tabelën e mëposhtme:

Tabela 58. Ngarkesa difuze e shkarkimit të Nt dhe Pt nga toka e punueshme, zonat pyjore dhe zonat urbane

Riparian	Municipality	total area analysed (ha)	total phosphorus (Mg/year)	total nitrogen (Mg year)	nutrient generated load (Nt+Pt) Mg/year
XKS	Gjakovë	57898,7	29,2	246,0	275,2
XKS	Deçan	29054,2	11,0	95,9	106,9
XKS	Dragash	4061,7	1,3	12,3	13,6
XKS	Glllogoc	3724,4	1,8	15,6	17,4
XKS	Istog	42149,8	22,7	189,4	212,1
XKS	Junik	7633,8	1,9	17,1	19,0
XKS	Klinë	31196,9	20,3	167,6	187,9
XKS	Malishevë	30170,3	16,6	139,5	156,1
XKS	Mamushë	1104,1	1,0	7,8	8,8
XKS	Pejë	59581,2	16,6	198,0	214,6
XKS	Prizren	62334,9	1,0	200,7	201,7
XKS	Rahovec	27307,3	23,1	150,8	173,9
XKS	Skënderaj	27057,4	15,2	129,5	144,6
XKS	Suharekë	32766,4	18,0	148,7	166,6
Sum per category		416041,1	162,1	1718,9	1898,4

Ngarkesa e përgjithshme e llogaritur e ndotjes difuze ndahet ndërmjet komunave. Azoti (90.5%) dhe fosfori (8.5%) në nënPELLGUN e lumit Drin i Bardhë shkarkohen nga sipërfaqet e tokës së punueshme. Kontributi i sipërfaqeve pyjore është më i ulëti nga të gjitha nënPELLGJET.

⁴⁴Projekti GEF/UNDP/GWP-Med "Mundësimi i bashkëpunimit ndërkufitar dhe menaxhimit të integruar të burimeve ujore në PELLGUN e ZGJERUAR të lumit Drin", raport tematik mbi ndotjen, 2018

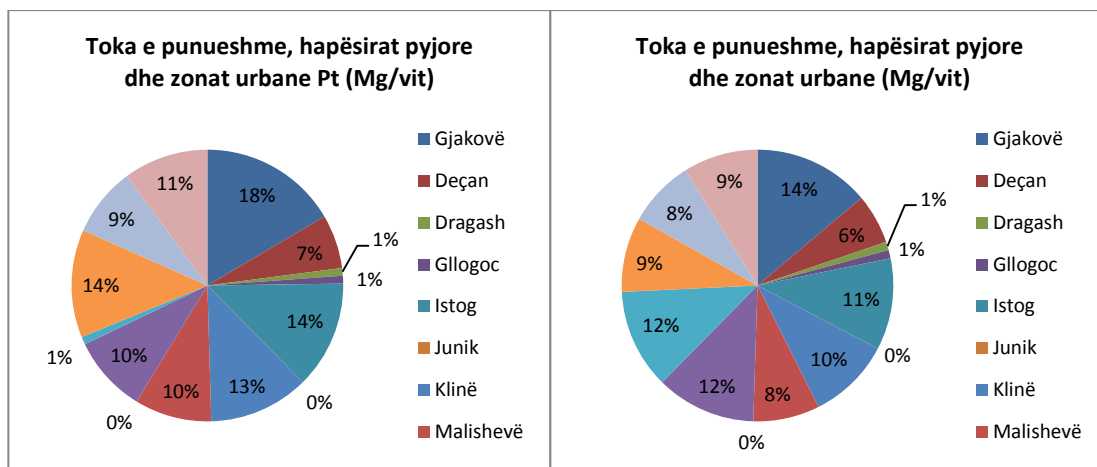

Figura 47. Përqindja e ngarkesave të shkarkimit difuz të Nt dhe Pt nga toka e punueshme, hapësirat pyjore dhe zonat urbane sipas komunave

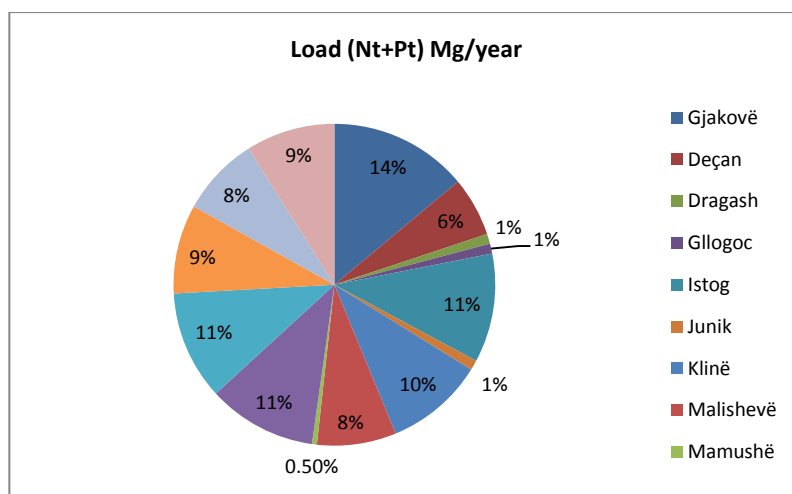

Figura 48. Përqindja e ngarkesave të shkarkimit difuz të Nt+ Pt nga toka e punueshme, hapësirat pyjore dhe zonat urbane sipas komunave

Ngarkesa difuze e ndotjes nga plehu i bagëtive vlerësohet të jetë 9,028 dhe 590.1 Mg/vit për azotin total dhe fosforin, përkatësisht dhe nga gropat septike 598.1 dhe 82.9 Mg/vit për azotin total dhe fosforin, përkatësisht. Detajet për komunë janë paraqitur në tabelën e mëposhtme:

Tabela 59. Vlerësimi i ngarkesës së gjeneruar të ndotjes nga plehu i bagëtive dhe ngarkesa nga gropat septike në nënPELLGUN e Drinit të Bardhë

Riparian	Municipality	manure generated load Nt (Mg/year)	manure generated load Pt (Mg/year)	not connected p.e.	septic tanks generated load Nt (Mg/year)	septic tanks generated load Pt (Mg/year)
XKS	Gjakovë	1160,8	82,7	44394	90,8	12,6
XKS	Deçan	614,3	35,1	18892	38,7	5,4
XKS	Dragash	35,6	2,2	1409	2,9	0,4
XKS	Glllogoc	722,8	47,8	3757	7,7	1,1
XKS	Istog	945,6	58,6	21324	43,6	6,1
XKS	Junik	0,0	0,0	5257	10,8	1,5
XKS	Klinë	638,5	40,3	16956	34,7	4,8
XKS	Malishevë	917,6	57,7	31336	64,1	8,9
XKS	Mamushë	0,0	0,0	6410	13,1	1,8
XKS	Pejë	945,0	59,3	42844	87,7	12,2
XKS	Prizren	969,9	68,1	41160	84,2	11,7
XKS	Rahovec	632,3	44,8	23948	49,0	6,8
XKS	Skënderaj	797,3	50,4	6714	13,7	1,9
XKS	Suharekë	648,9	43,1	27930	57,1	7,9
TOTAL		9028,8	590,1	292331	598,1	82,9

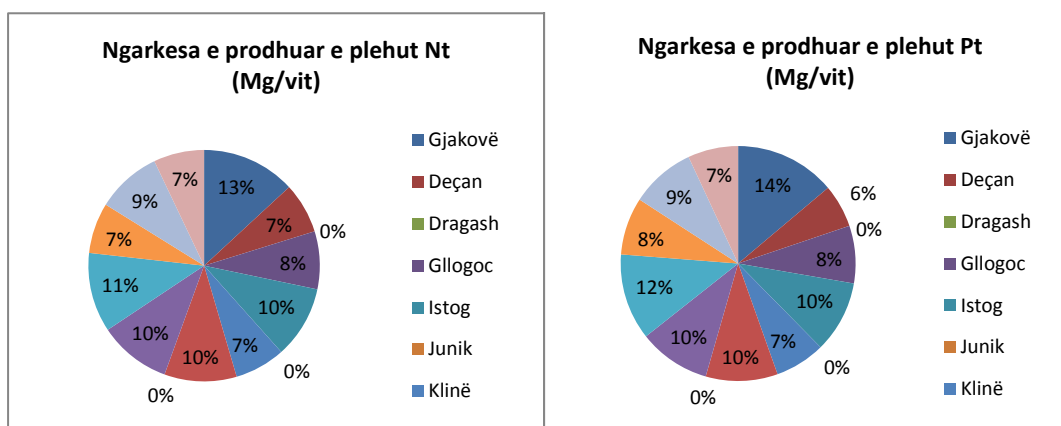

Figura 49. Përqindja e vlerësimit të ngarkesës ndotëse të gjeneruar nga plehu i bagëtive

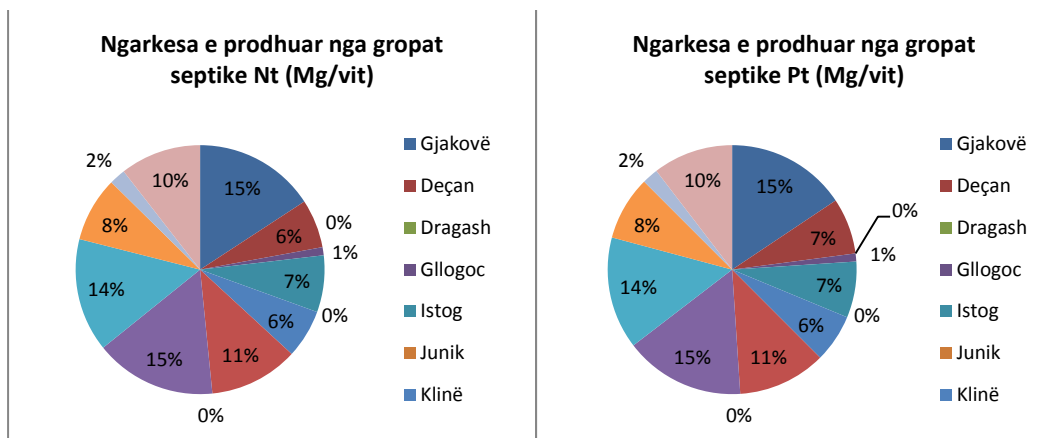

Figura 50. Përqindja e vlerësimit të ngarkesës së gjeneruar të ndotjes nga gropat septike

Drini i Zi

Ndotja difuze e llogaritur në nënpellgun e Drinit të Zi është me origjinë dhe përmasa të ngjashme me pellgun e lumit Drin. Shkarkimi i i lëndëve ushqyese bëhet nga toka e punueshme, hapësirat pyjore dhe zonat urbane brenda nënpellgut (39,749.68 ha). Ngarkesat totale të shkarkimeve difuze vlerësohen të jenë 57.1 dhe 63.7 Mg/vit për azotin total dhe fosforin, përkatësisht (Tabela 6 9):

Tabela 60. Ngarkesat e shkarkimit difuz të Nt dhe Pt nga toka e punueshme, hapësirat pyjore dhe zonat urbane brenda nënpellgut

Riparian	Municipality	total area analysed (ha)	total phosphorus (Mg/year)	total nitrogen (Mg year)	cal. nutrient generated load (N+P) Mg/year
XKS	Dragash 2	39749,68	6,6	57,1	63,7
Sum per category		39749,68	6,6	57,1	63,7

Për shkak të grupeve të kufizuara të të dhënave të besueshme të disponueshme për pellgun e zgjeruar të Drinit, llogaritja e ndotjes që vjen nga burime difuze është bërë në bazë të koeficienteve eksportues nga pellgjet e tjera. Përdorimi i koeficienteve të eksportit merr parasysh shkarkimet nga disa burime të rëndësishme difuze (lehtësisht) të matshme të ndotjes si: a) ujërat e zeza jo të grumbulluara (gropat septike) dhe b) ngarkesa e ndotjes nga plehu i bagëtime.

Dihet mirë se është e vështirë të maten dhe të kuantifikohen me saktësi presionet nga burimet difuze. Metodatat për të vlerësuar hyrjet e lëndëve ushqyese nga burimet difuze bazohen në procedurat dhe modelet e monitorimit.

Për presionet dhe vlerësimin e ndikimit nga burimet e përhapura të ndotjes, qasja që do të përdoret kur të dhënat do të jenë të disponueshme, në përputhje me dokumentin udhëzues të KE IMPRESS, është përmbledhur më poshtë:

Ndotja e ujit, nga bujqësia (veçanërisht në formën e gërryerjes së azotit dhe erozionit të fosforit) përcaktohet nga kushtet antropogjene (p.sh. tepricat e lëndëve ushqyese) dhe natyrore (p.sh. intensiteti

i shpëlarjes, pjerrësia e tokës, largësia nga uji, etj.). Humbjet e azotit dhe fosforit janë shumë të ndryshueshme në varësi të kohës dhe hapësirës.

Vlerat e synuara janë të dhëna nga përdorimi i tokës CORINE dhe nga statistikat agrare, duke iu referuar njësisë së menaxhimit, duke përfshirë:

- 40 % tokë e kultivuar
- 15 % tokë urbane
- intensiteti i bagëtitve: > 1,5 ekuivalente njësi kafshësh (AUE) për hektar
- 5% tokë bujqësore speciale (vreshta, fruta, perime,...)
- 20% panxhar sheqeri, patate dhe misër.

Ka shumë modele, të cilat ndryshojnë shumë për nga kompleksiteti (p.sh. modele të thjeshta regresioni, funksione transferimi, modele të komplikuara stokastike ose deterministe). Ekzistojnë gjithashtu modele të balancuara të masës stokastike të bazuara në GIS, të cilat ofrojnë vlerësime që i referohen madhësisë së pellgut ujëmbledhës > 1.000 km².

Rrugët e ndryshme që duhet të merren parasysh për vlerësimin e humbjeve të azotit dhe fosforit janë:

- depozitimi atmosferik
- rrjedhjet sipërfaqësore
- erozioni i tokës
- drenazhi
- ujërat nëntokësore
- kullimi

Llogaritja e burimeve difuze të kontributit të ndotjes në Drinin e Bardhë do të kryhet me modele gjatë përditësimit të këtij PMPL.

Futja e lëndëve ushqyese përmes plehrave minerale

Përdorimi i plehrave në Kosovë nuk është i konsiderueshëm. Dy lëndët ushqyese më të rëndësishme të bimëve që përdoren si plehra minerale janë N dhe P.

Përdorimi i plehrave minerale kontribuon ndjeshëm në ndotjen e lëndëve ushqyese në RB Drini i Bardhë dhe përfshihet në kontributin e aglomeratit në emetimet totale.

Tabela 61. Përdorimi i azotit total për sipërfaqe të tokës bujqësore në kg/ha në rajon dhe në disa shtete anëtare të BE-së

Vendi	Përdorimi i azotit total për sipërfaqe të tokës bujqësore në kg/ha
Shqipëria	56.7
Bosnjë dhe Hercegovinë	76.4
Kroacia	110.7
Italia	65,32
Maqedonia e Veriut	45,94
Portugalia	59,38

Serbia	81,44
Sllovenia	113,78

Baza e të dhënave FAOSTAT⁴⁵ tregon se përdorimi i plehrave N (kg N/ha) nga fermerët në vendet e Evropës Jugore është shumë nën mesataren e BE-së. Kosova ende nuk raporton në bazën e të dhënave të FAO-s (Tabela 70). Të dhënat e raportuara për vitin 2017 në bazën e të dhënave të FAO japin informacion mbi përdorimin total të azotit për sipërfaqe të tokës bujqësore në kg/ha për vende të rajonit dhe gjithashtu ofrojnë informacion për vlerat në vendet e BE-së, si Italia, Portugalia dhe Sllovenia.

Për më tepër, dendësia e bagëtive për hektar në fermat në shtetet jo-anëtare është nën mesataren e Shteteve Anëtare të BE-së.

Sipas Figurës 54 më poshtë, Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural paraqet në Raportin e Gjellbër të Kosovës (dhjetor 2018)⁴⁶ strukturën e konsumit të ndërmjetëm bujqësor si mesatare, ku plehrat dhe përmirësuesit e tokës përfaqësojnë 12% në konsumin e ndërmjetëm për vitin 2016 dhe 2017.

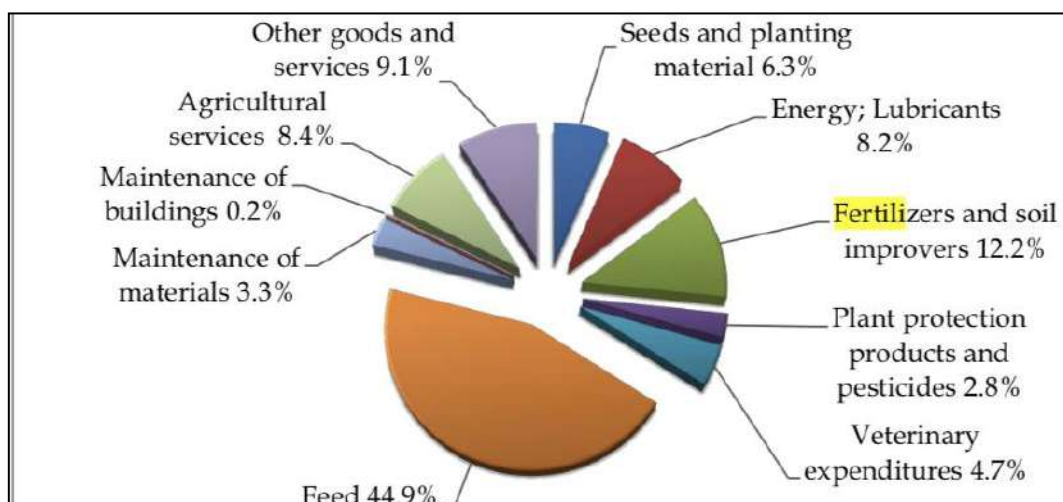

Figura 51. Plehrat dhe përmirësuesit e tokës, 2016-2017, në Kosovë.

Futja e lëndëve ushqyese përmes plehut organik blegtoral

Plehrat e kafshëve mund të përdoren si pleh, dhe mund të përmirësojnë cilësinë e tokës. Plehrat mund të përdoren gjithashtu si lëndë e parë për prodhimin e energjisë. Por përqendrimet e tepërta të plehut organik, qoftë në ruajtje apo në aplikimin e tokës, mund të krijojnë rreziqe mjedisore dhe fermerët po përballen me rregullim të shtuar të praktikave të tyre të menaxhimit të plehut organik. Nëse përdoret drejtpërdrejt në bujqësi, plehu i bagëtive mund të shkaktojë probleme mjedisore, si erërat e këqija, ndotjen dhe ndotjen e tokës dhe ujit. Për më tepër, degradimi natyror i plehut organik çon në emetimet e metanit dhe dioksidit të karbonit gjatë ruajtjes.

⁴⁵Baza e të dhënave FAOSTAT: Të dhënat nga baza e të dhënave FAOSTAT e Organizatës së OKB-së për Ushqimin dhe Bujqësinë e Konsumit të Pesticideve, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/EF>, shkurt 2020, viti raportues 2017.

⁴⁶Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural, Raporti i Gjellbër i Kosovës (dhjetor 2018)

Sipas informacionit të ofruar nga Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR) në "Raportin e Vlerësimit Afatmesëm të PZHRB 2007-2013" të vitit 2017 për zbatimin e Programit të Zhvillimit Bujqësor dhe Rural (PZHRB), një vlerësim i shpërndarjes hapësinore të potencialit të biogazit të plehut organik të fermës nga bagëtia dhe shpendët në Evropë, shqyrton të dhënat e bagëtive dhe shpendëve, prodhimin dhe grumbullimin e plehut organik dhe vlerëson biogazin përmes një algoritmi të analizës hapësinore.

Përdorimi i plehut organik blegtoral sjell përfitime të ndryshme ekonomike, mjedisore dhe klimatike, të tilla si eliminimi i patogjenëve, zvogëlimi i erërave dhe pakësimi i emetimeve të GS-ve të lëshuara në atmosferë duke shmangur emetimet e metanit gjatë ruajtjes.

Në Kosovë ka shumë lokacione me pleh organik të deponuar në fusha bujqësore pasi fermerëve u mungojnë burimet financiare për të investuar në platformat e magazinimit të plehut organik. I njëjti raport i MBPZHR/PZHRB rekomandon që sipas masave në kuadër të Programit për Zhvillim Rural, konkretisht masa 2 kërkohet për arritjen e pajtueshmërisë me standardet kombëtare mjedisore, përmes ndërtimit të platformave për ruajtjen e plehut organik. Për këtë, fermerëve duhet t'u jepen subvencione, ose të sigurojnë pagesa direkte për bagëtinë, të cilat duhet të lidhen me disponueshmërinë ose ndërtimin e objekteve të përshtatshme për ruajtjen e plehut organik.

Sa i përket madhësisë së sektorit të blegtorisë, numri mesatar i njësive blegtorale (NNJB) për fermë është 3. Kështu, fermat e vogla/familjet e fermave janë prodhuesit mbizotërues në Kosovë që do të thotë se produktiviteti dhe qëndrueshmëria e tyre janë thelbësore për performancën e përgjithshme bujqësia e Kosovës.

Në fermat në Kosovë në vitin 2011 kishte rreth 255,000 gjedhe; 153,000 prej tyre ishin lopë qumështore. Numri i tyre u ul nga viti 2007 në 2011 me pothuajse 67,000 krerë (21 %). Lopët qumështore janë ulur me gati 37,000 krerë.

Numri i derrave në Kosovë në vitin 2011 ishte 32.000. Numri i tyre, i vlerësuar nga anketa e ekonomive familjare bujqësore, ndryshon ndjeshëm ndërmjet viteve; stoqet janë ulur me 19 % që nga viti 2007. Megjithatë, situata në Kosovë ka ndryshuar dhe sipas një numri të madh të intervistave të cilat janë kryer në njëzet e pesë fermat e anketuara gjatë një studimi pilot në gusht-shtator 2020. Popullata e derrave në Kosovë përbëhet nga rreth 42,000 derra të shpërndarë midis një ferme tregtare dhe 3,948 fermave jokomerciale me një mesatare prej 11 kafshësh për fermë. Dallimi kryesor u bë midis fermave komerciale (> 100 kafshë) dhe fermave jokomerciale (≤100 kafshë). Një anketë është kryer në një fermë komerciale në Kosovë që gjendet në Viti, ndërsa 24 mostrat e mbetura janë ndarë në mënyrë të barabartë në lokacione të ndryshme.

Vlerësohet se shifrat ndryshojnë nga viti 2010 e tutje për shkak të qasjes së ndryshme në mënyrën se si ato kanë të bëjnë me bujqësinë dhe rimendimin përkatës në rajon mund të mbledhet në të ardhmen. Nga viti 2010 e tutje të dhënat janë mbledhur nga departamenti i blegtorisë në MBPZHR – duke përdorur një metodologji të ndryshme.

Shkarkimet nga burimet difuze (si ato nga plehurat minerale dhe organike dhe pleh organik) janë të rëndësishme në Kosovë me pasoja në cilësinë e ujit të ndikuar nga shtrirja e presionit të lëndëve ushqyese nga bujqësia në burimet ujore.

Ndërlidhja ndërmjet ndotjes organike dhe lëndëve ushqyese

Burimet difuze të ndotjes janë të vendosura posaçërisht brenda zonave të cenueshme nga lëndët ushqyese dhe përfshijnë aglomeracionet nga zonat rurale dhe urbane, plehrat dhe pesticidet e përdorura në bujqësi.

Kontekstet gjeografike natyrore dhe njerëzore janë shumë të ndryshme, dhe kështu ndërlidhjet ndërmjet presioneve antropogjene që vijnë nga aktivitetet njerëzore (bujqësia, urbanizimi...) dhe statusit ekologjik mund të ndryshojnë sipas ndjeshmërisë së ekosistemeve të lumenjve dhe ndërlidhjeve midis presioneve. Si kudo tjetër në pellgjet e lumenjve, është thelbësore të vlerësohen siç duhet presionet dhe ndikimet e lidhura me to dhe marrëdhëniet e tyre.

Ndotësit kryesorë të ujërave sipërfaqësore janë vendbanimet nga zonat urbane dhe rurale dhe zonat industriale të zonave urbane. Ujërat e zeza dhe ujërat industriale pa asnjë kontroll dhe pa trajtim paraprak derdhen në lumenj duke shkaktuar ndotjen e ujërave.

Probleme janë niveli i ulët i zhvillimit të ujësjellësit dhe kanalizimit, ndotja e lumenjve nga ujërat e zeza për shkak të mungesës së trajtimit të ujërave të zeza, mungesa e rezervuarëve të ujit, niveli i ulët i zhvillimit të sistemit të ujitjes dhe mirëmbajtja e pamjaftueshme e brigjeve të lumenjve. shqetësim për Kosovën.

Lidhur me emetimet e lëndëve ushqyese, presionet përkatëse në trupat ujqorë mund të rezultojnë nga (i) burimet pika (në veçanti ujërat e zeza të patrajuara/të trajtuara pjesërisht), dhe/ose (ii) burimet difuze (veçanërisht bujqësia). Ndotja e lëndëve ushqyese - si me ndotjen organike - shkaktohet kryesisht nga emetimet nga sektorët e aglomeratit, industrisë dhe bujqësisë.

Duke qenë se shkarkimet e substancave nga burimet difuze nuk mund të maten, vlerësimi bëhet duke përdorur modelimin. Madhësia e burimeve të përhapura të ndotjes ndikohet nga përdorimi i tokës dhe intensiteti i përdorimit të tokës, por edhe nga faktorë natyrorë si klima, kushtet e rrjedhës dhe vetitë e tokës. Këta faktorë ndikojnë në rrugët e emetimeve të përhapura të lëndëve ushqyese dhe në mbajtjen dhe humbjet në rrugën nga origjina në hyrjet në sistemin lumor.

Vlerat absolute të burimit të rëndësishëm difuz të ndotjes janë gjithashtu të vështira për t'u përcaktuar. Kjo për shkak se niveli i intensitetit të përdorimit të tokës si treguesi kryesor për emetimet e përhapura në lumë varet edhe nga popullsia.

Mjeti i vlerësimit duhet të integrojë gjetjet e analizës së burimit pikësor me ato që lidhen me burimet e përhapura. Në rastin e ndotjes së lëndës ushqyese, e cila karakterizohet nga një situatë komplekse emetimi të shkaktuar nga burime pikash dhe difuze, të cilat kanë ndikuar negativisht në trupat ujqorë të vendosur larg burimeve, mund të përdoren modele për të eksploruar potencialin dhe efektin e masave për reduktimin e lëndëve ushqyese, dhe përpjekjet e mbetura për të arritur objektivat e DKU përmes cikleve të tjera të menaxhimit të pellgjeve lumore.

Duke identifikuar shpërndarjen kohore dhe hapësinore të emetimit të lëndëve ushqyese në kombinim me ndarjen e rrugëve të ndryshme, një tregues i fortë për vlerësimin e programit të masave dhe masave efektive për të reduktuar emetimet që duhen përcaktuar.

Modeli i Programit të Simulimit Hidrologjik-Fortran (HSPF) i zhvilluar nga Agjencia e Mbrojtjes së Mjedisit të SHBA-së ka funksionuar në lidhje me BASINS (Better Assessment Science Integrating Point

dhe Non-Point Source) për menaxhim efikas të tokës. Modeli HSPF është përdorur gjerësisht për menaxhimin e cilësisë së ujit në pellgjet e lumenjve për të vlerësuar burimet e përhapura të ndotjes. Për më tepër, parashikimi i ndryshimit të cilësisë së ujit nga konvertimi i përdorimit të tokës është gjithashtu i mundur për këtë model. HSPF ofron rezultate të cilësisë së ujit si vlerë mesatare vjetore dhe rezultate ditore për modelin sezonal. Ka shumë studime që tregojnë se HSPF është një model i përshtatshëm për trajtimin e ndotjes së ujit nga burimi difuz, i cili mund të futet në Programin e Masave në Planet e Menaxhimit të Baseneve Lumore për një zbatim korrekt të DKU të BE-së.

Gjatë dhjetë viteve të fundit janë zhvilluar disa modele të thjeshta, thjesht empirike për rrjedhjen dhe mbajtjen e lëndëve ushqyese në sistemet e ujërave të ëmbla. Të dhënat tipike hyrëse për modele të tilla empirike janë N dhe vjetore

Ekzistojnë kërkesa dhe kufizime për të dhëna për Kosovën, dhe në mënyrë implicite për RB të Drinit të Bardhë. Lloji i të dhënave të nevojshme mbulon si kërkesat e të dhënave për modelimin e integruar të pellgut lumor (dinamika e rrjedhjes sipërfaqësore dhe ujërave nëntokësore) ashtu edhe të dhënat mjedisore specifike të basenit, të cilat janë subjekt i ndërhyrjes njerëzore.

Të dhënat bazë përfshijnë sa vijon:

- Topografia dhe mbulesa e tokës
- Gjeologjia dhe lloji i tokës
- Reshjet dhe avullimi
- Sistemi i lumit (seksione tërthore, struktura etj.)
- Nivelet e ujit
- Shpejtësitë e shkarkimit dhe rrjedhjes.

Pritet që nëse do të jenë të disponueshme të dhënat e nevojshme bazë, një nga modelet e përdorura të pellgjeve lumore në Evropë, mund të aplikohet edhe për PL Drini i Bardhë, si mjet për zhvillimin e programit të masave për arritjen e objektivave të DKU-së. si dhe të ofrojë zgjidhje për çështjet ndërsektorale për mbrojtjen e mjedisit ujor.

Tabela 62. Të dhënat për kulturat bujqësore të ujitura në PL Drini i Bardhë për periudhën 2015 -2017, Burimi: Ministria e Bujqësisë së Kosovës, 2019

Të dhënat për kulturat bujqësore të ujitura në PL Drini i Bardhë për periudhën 2015 -2020 (me informacion të përditësuar nga Ministria e Bujqësisë së Kosovës, 2021)							
Komuna PL Drini i Bardhë	Operator / kompania	Burimi i ujit	Kulturat e ujitura	Sipërfaqe e ujitur, ha			
				2015	2016	2017	2019/2020
Deçan	Drini i Bardhë	Drini i Bardhë	Misër, fruta dhe perime	1602	122	79,53	
Gjakovë	Radoniqi	Liçeni i Radoniqit, lumi Ereniku dhe pusët private	Perime, misër, shalqi	2502	2146,61	2326,61	
Dragash	Asnjë operator	lumi	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	
Istog	Drini i Bardhë	Lumenjtë Drini i Bardhë dhe Istog	Misër, fruta dhe perime	595	624	642	
Klinë	Drini i Bardhë	Lumenjtë Drini i Bardhë dhe Istog	Misër, fruta dhe perime	1090	1525	1645	
Rahovec	Radoniqi	Liçeni i Radoniqit	Perime, misër, shalqi	2575,1	3353	2658,63	
Pejë	Drini i Bardhë	Lumi Drini i Bardhë dhe Lumbardhi i Pejës	Misër, fruta dhe perime	2890	2570	2728	
Skenderaj	Asnjë operator	Lumi Klina	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	
Suharekë	Asnjë operator	Lumi Toplluha dhe pusët private	Perime, fruta, jonxhë	110	615	295	

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

Malishevë	Asnjë operator	Lumi Mirusha dhe Puset Private	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	Nuk ka të dhëna	
Mamushë	Asnjë operator	Puset private dhe lumi Toplluha	Misër, perime	396	405	415	
Junik	Drini i Bardhë	Lumi Ereniku	Jonxhë, misër, patate	219	231	165	

5.1.2.3 Ndotja nga substancat e rrezikshme

Një propozim për një Vendim të Parlamentit Evropian dhe Këshillit që përcakton listën e substancave prioritare në fushën e politikës ujore u prezantua për herë të parë nga Komisioni më 7 shkurt 2000 (COM (2000) 47 final). Ky propozim duhej të rishikohej sepse marrëveshja përfundimtare për Direktivën Kornizë të Ujërave (DKU) në pajtimin e 28/29 qershor 2000 prezantoi një kërkesë të re për Komisionin për të identifikuar substancat e rrezikshme prioritare. Vendimi përfundimtar (2455/2001/KE) u miratua më 20 nëntor 2001.

Përgatitja e listës së parë të substancave prioritare përfshinte një procedurë të quajtur COMMPS (Përcaktimi i Prioritetit i bazuar në Monitorim dhe Modelim të Kombinuar) i cili u zhvillua për të identifikuar substancat me shqetësim më të madh në nivel Komunitar.

Lista identifikoi 33 substanca ose grup substancash të treguara si shqetësim kryesor për Ujërat Evropiane. Brenda kësaj liste, 11 substanca u identifikuan si substanca të rrezikshme prioritare dhe për rrjedhojë i nënshtrohen ndërprerjes ose largimit gradual të shkarkimeve, emetimeve dhe humbjeve brenda një afati kohor të përshtatshëm jo më shumë se 20 vjet.

14 substanca të tjera u identifikuan si objekt shqyrtimi të mëvonshëm. Statusi i tyre u adresua në propozimin e Komisionit për standardet e cilësisë së mjedisit që u bë Direktiva për standardet e cilësisë së mjedisit – Direktiva SCM 2008/105/KE.

Qëllimi i DKU-së është të arrijë status të mirë kimik të ujërave sipërfaqësore deri në fund të cikleve të MPL-së.

Sipas nenit 1 (c), "duhet të zbatohen masa specifike për reduktimin progresiv të shkarkimeve, emetimeve dhe humbjeve të substancave prioritare". Për substancat e rrezikshme prioritare, shkarkimet, shkarkimet dhe humbjet duhet të ndalen ose të hiqen gradualisht.

Siç përcaktohet nga DKU-ja, "Substanca të rrezikshme" do të thotë substanca ose grupe substancash që janë toksike, të qëndrueshme dhe të prirura për t'u bio-akumuluar; dhe substanca të tjera ose grupe substancash që shkaktojnë një nivel të barabartë shqetësimi.

Referenca të tjera: "Substancat prioritare" nënkupton substancat [...] të listuara në Shtojcën X. Në mesin e këtyre substancave ka "substanca të rrezikshme prioritare"[...]. Shtojca VIII përfshin një listë treguese të ndotësve kryesorë (grupet e ndotësve), dhe Shtojca X: Lista e substancave prioritare në fushën e politikës ujore.

Neni 16 i Direktivës Kornizë të Ujërave (2000/60/KE) (DKU) përcakton "Strategjitë kundër ndotjes së ujit", duke përkrahur hapat që duhen ndërmarrë. Hapi i parë ishte krijimi me Vendimin 2455/2001/KE të një liste të parë të substancave prioritare si Shtojca X e DKU-së. Këto substanca u zgjodhën nga ato që paraqesin një rrezik të konsiderueshëm për ose nëpërmjet mjedisit ujor, duke përdorur qasjet e përkrahura në nenin 16 të DKU.

Kjo listë e parë u zëvendësua nga Shtojca II e **Direktivës për Standardet e Cilësisë Mjedisore (Direktiva 2008/105/KE) (DSCM)**, e njohur gjithashtu si Direktiva e Substancave Prioriteti, e cila përcakton standardet e cilësisë mjedisore (SCM) për substancat në ujërat sipërfaqësore (lumi, liqeni, tranzicional dhe bregdetar) dhe konfirmoi përcaktimin e tyre si substanca të rrezikshme prioritare ose prioritare, kjo e fundit është një nëngrup me shqetësim të veçantë.

Siç kërkohet nga DKU-ja dhe DSCM-ja, Komisioni rishikoi listën dhe në vitin 2012 paraqiti një **propozim për një Direktivë që ndryshon DKU-në dhe DSCM-në** në lidhje me substancat prioritare.

Sipas Shtojcës V, pika 1.4.3, të DKU-së dhe nenit 1 të DSCM-së, statusi i mirë kimik për një trup ujqor arrihet kur ai është në përputhje me SCM-në për të gjitha substancat prioritare dhe ndotësit e tjerë të listuar në Shtojcën I të DSCM-së.

Karakteristikat kryesore të propozimit janë:

- 15 lëndë shtesë prioritare, 6 prej tyre të përcaktuara si lëndë të rrezikshme prioritare;
- SCM më strikte për katër substanca ekzistuese prioritare dhe SCM pak e rishikuar për tre të tjera;
- përcaktimin e dy substancave ekzistuese prioritare si substanca të rrezikshme prioritare;
- futja e standardeve të biotës për disa substanca;
- dispozitat për të përmirësuar efikasitetin e monitorimit dhe qartësinë e raportimit në lidhje me substanca të caktuara që sillen si substanca të kudondodhura të qëndrueshme, bioakumuluese dhe toksike (PBT);
- një dispozitë për një mekanizëm të listës vëzhguese të krijuar për të lejuar monitorimin e synuar në mbarë BE-në e substancave me interes të mundshëm për të mbështetur procesin e prioritizimit në rishikimet e ardhshme të listës së substancave prioritare.
- propozimi shoqëron një raport (COM(2011)875) nga Komisioni për Parlamentin Evropian dhe Këshillin mbi rezultatin e rishikimit të Shtojcës X të Direktivës 2000/60/KE të Parlamentit Evropian dhe të Këshillit mbi substancat prioritare në fushën e politikës së ujit. Më shumë informacion dhe dokumente shoqëruese në bibliotekën e substancave prioritare.

DSCM-ja vendosi:

- në shtojcën I, kufijtë e përqendrimeve të substancave prioritare në ujërat sipërfaqësore të 33 substancave prioritare dhe 8 ndotësve të tjerë;
- listën e 33 substancave prioritare në Shtojcën II si Shtojca X e Direktivës Kuadër të Ujit (DKU);
- mundësia e aplikimit të SCM për sedimentet dhe biotat, në vend të atyre për ujë;
- mundësinë e përcaktimit të zonave të përzierjes ngjitur me pikat e shkarkimit ku përqendrimet e substancave në Shtojcën I mund të pritët të tejkalojnë SCM-në e tyre;
- një kërkesë për Shtetet Anëtare për të krijuar një inventar të shkarkimeve, shkarkimeve dhe humbjeve të substancave në shtojcën I;
- një detyrim për të rishikuar listën e substancave prioritare (1) deri më 13 janar 2011 për të kufizuar përqendrimin e disa substancave kimike në ujërat sipërfaqësore në BE që përbëjnë një rrezik të konsiderueshëm për mjedisin ose shëndetin e njeriut, amendamenti i 2013-ës i Direktivës së Standardeve të Cilësisë së Mjedisit (2008/105/KE) bëri thirrje për një mekanizëm që mund të sigurojë informacion të synuar, me cilësi të lartë, në mbarë BE-në mbi përqendrimet e substancave të mundshme shqetësuese në mjedisin ujor.

Ky mekanizëm ka të bëjë me ndotësit në zhvillim dhe substanca të tjera për të cilat të dhënat e disponueshme të monitorimit janë ose të pamjaftueshme ose të cilësisë së pamjaftueshme për një vlerësim të rrezikut në mbarë BE-në.

Ai parashikon një **listë vëzhgimi**⁴⁷ të një numri të kufizuar substancash të tilla, të cilat do të monitorohen në të gjithë BE-në deri në katër vjet. Një numër maksimal prej 10 substancash ose grupesh substancash do të përfshihen në listën e parë të vëzhgimit, duke u rritur me një në çdo përditësim, deri në një maksimum prej 14 substancash ose grupesh substancash. Për të mbajtur kostot e monitorimit në nivele të arsyeshme, rishikimet e shpeshta të listës do të sigurojnë që substancat të mos monitorohen më gjatë se sa është e nevojshme dhe që ato që provohen të jenë me rrezik të konsiderueshëm të identifikohen sa më shpejt që të jetë e mundur.

Brenda Direktivës Kornizë të Ujërave (DKU), Lista e Vëzhgimit të Ujërave sipërfaqësore (LU) është një listë e ndotësve të mundshëm të ujit që duhet të monitorohen me kujdes nga Shtetet Anëtare të BE-së për të përcaktuar rrezikun që ato paraqesin për mjedisin ujor dhe nëse standardet e cilësisë së mjedisit të BE-së (SCM) duhet të vendoset për ta. Kjo listë duhet të përditësohet çdo 2 vjet.

Lista është prodhuar në mbështetje të legjislacionit mjedisor evropian që synon të mbrojë cilësinë e ujërave evropiane.

LU-ja e parë u botua në vitin 2015. Ai përfshinte dhjetë substanca ose grupe substancash: një sintetike dhe dy hormone natyrale, një qetësues dhimbjeje, pesë insekticide neonikotinoide, tre antibiotikë makrolidë, një agjent mbrojtës nga dielli, dy herbicide, një insekticid dhe një produkt industrial. .

Në Kosovë nuk ekziston një ligj specifik kombëtar (legjislacioni primar) për kontaminimin e tokës. Ekzistojnë disa instrumente të akteve nënligjore (Udhëzimet Administrative - UA) të cilat kanë të bëjnë me menaxhimin e vendeve të kontaminuara që rrjedhin nga Ligji Kosovar për Mbeturina:

- UA nr. 11/2018 për vlerat e kufizuara të shkarkimeve të materialeve të ndotura në tokë (i cili zëvendëson Udhëzimin Administrativ të janarit 2009 për Nivelet maksimale të Lejuara të shkarkimit dhe shpërndarjes së ndotësve në tokë)
- UA nr. 21/214 për Menaxhimin e Mbeturinave nga Industria Nxjerrëse dhe Miniera.
- Ligji për mbrojtjen e mjedisit (Ligji nr. 03/L-025);
- Ligji për parandalimin e integruar të kontrollit të ndotjes – PKIN- (Ligji nr. 03/L-043);
- Ligji për menaxhimin e mbeturinave (Ligji nr. 04/L-060);
- Ligji për kimikatet (Ligji nr. 04/L-197); Ligji për ujërat (Ligji nr. 2004/24).

Më lart janë të listuara të gjitha udhëzimet administrative që kanë të bëjnë me menaxhimin dhe mbrojtjen e mjedisit, përshkruan transpozimin e disa prej legjislacionit të BE-së lidhur me menaxhimin e vendeve të kontaminuara në Kosovë, ndërsa Tabela 72 paraqet Udhëzimet Administrative (UA) në lidhje me substancat dhe mbeturinat e rrezikshme dhe prioritare.

⁴⁷Rishikimi i Listës së Parë të Vëzhgimit sipas Direktivës Kornizë të Ujërave dhe rekomandimet për Listën e 2-të të Vëzhgimit

Tabela 63. Udhëzimet administrative lidhur me substancat dhe mbetjet e rrezikshme dhe prioritare⁴⁸

Ligjet e Kosovës	Udhëzimet Administrative lidhur me substancat dhe mbetjet e rrezikshme dhe prioritare
Ligji për Mbetjet	<p>UA në lejin e normave të substancave të rrezikshme dhe pranisë së dëmshme në tokë 2009</p> <p>UA për menaxhimin e gomave të deponuara dhe të mbeturinave; nr. 23/2012</p> <p>UA për menaxhimin e automjeteve me afat të gjatë dhe komponentëve të tyre; nr. 19/2012</p> <p>UA e regjistrimit të impianteve në të cilat vërtetohet prania e substancave të rrezikshme; nr. 17/2012</p> <p>UA n për përmbajtjen dhe mënyrën e mbajtjes së regjistrimit të lejeve të integruara të lëshuara nr.</p> <p>UA për menaxhimin e mbeturinave mjekësore njerëzore dhe veterinarë; Nr 22/2013</p> <p>UA për kadastrën e shkarkimit të ndotjes së mjedisit; nr. 17/2013</p> <p>UA për vlerat kufitare të përqendrimit të komponentëve të rrezikshëm në mbeturina; nr. 16/2013</p> <p>UA për katalogun shtetëror të mbeturinave; nr. 13/2013</p> <p>UA nr. 29/2014 “Për menaxhimin e llumit me trajtimin e ujërave të zeza</p> <p>UA për menaxhimin e mbeturinave për bateri dhe akumulatorë; nr. 26/2014</p> <p>UA për menaxhimin e mbeturinave nga industria nxjerrëse dhe minierat; nr. 21/2014</p> <p>UA për menaxhimin e mbeturinave të biodegradueshme; nr. 20/2014</p> <p>UA për menaxhimin e mbeturinave që përmbajnë asbest; nr. 22/2015</p> <p>UA nr. 05/2015 “për menaxhimin e bifenileve dhe trifenileve të poliklorinuara dhe mbeturinave nga PCB dhe PCT</p> <p>UA për menaxhimin e mbeturinave të tubave fluoreshente që përmbajnë merkur; nr. 15/2015</p> <p>UA për përcaktimin e kriterëve për zonat e mbrojtura të qëllimeve strategjike; nr. 13/2015</p> <p>UA për trajtimin e mbeturinave të produkteve mjekësore; nr. 10/2015</p> <p>UA për përcaktimin e mënyrës dhe procedurave për mbrojtjen e zonave erozive; nr. 11/2016</p> <p>UA për qarkullimin e kimikateve të rrezikshme, kushtet e ruajtjes dhe procedurat për marrjen e lejes dhe licencës; nr. 8/2016</p> <p>UA për kriteret dhe procedurat për mbrojtjen e shtresave dhe akumulimeve të rrjedhave ujore; nr. 4/2016</p> <p>UA për menaxhimin e mbeturinave patologjike mjekësore; nr. 13/2017</p> <p>UA për kriteret e përcaktimit të zonave të mbrojtjes sanitare të burimeve ujore; nr. 15/2017</p> <p>UA për menaxhimin e mbeturinave që përmbajnë ndotës organikë të qëndrueshëm (NOQ); nr. 14/2017</p> <p>UA nr. 08/2017 për menaxhimin e deponive të mbeturinave</p> <p>UA mbi vlerat e kufizuara të emetimit të materialit të ndotur në tokë 2018</p> <p>UA për dënimet me gjoba mandatore; nr. 6/2018</p>

Në legjislacionin e Kosovës, ekzistojnë dispozita lidhur me parimin ndotësi paguan, që do të thotë se kjo interpretohet si “ndotësi që shkakton ndotjen e mjedisit do të jetë përgjegjës për dëmin e shkaktuar dhe do të jetë përgjegjës për vlerësimin dhe eliminimin e dëmit; Përgjegjës do të jetë edhe personi juridik dhe fizik që me veprimin e tyre të kundërligjshëm ose joadekuat ka mundësuar ose lejuar ndotjen e mjedisit; dhe në rastet kur përgjegjësia për ndotjen nuk mund të vërehet, shpenzimet e rehabilitimit dhe ulja e ndotjes janë në përgjegjësinë e institucioneve shtetërore.”

Vlerësimi i lëndëve të rrezikshme prioritare dhe prioritare në Drinin e Bardhë nuk ka qenë i mundur për shkak të mungesës së të dhënave të monitorimit.

Disa rezultate paraprake të fushatave të monitorimit të Projektit të Zgjeruar të Drinit tregojnë se vlerësimi i cilësisë së ujit u sfidua nga vendosja shumë e ulët SCM për disa substanca në krahasim me aftësitë analitike të laboratorëve. Për një grup parametrash, kufijtë e raportuar të zbulimit (KZ) nuk

⁴⁸Burimi: përmbledhja e raportit të Bankës Botërore: Mjedisit, Burimet Natyrore dhe Praktika Globale e Ekonomisë Blu Rajoni i Evropës dhe Azisë Qendrore - Kosovë: Toka shëruese për të ardhmen, nëntor 2019

ishin mjaft të ndjeshëm për të përcaktuar nëse tejkalimet e vlerave SCM kishin ndodhur apo jo . Këto substanca përfshinin disa PAH (antraceni, fluoranten, benzo(a)piren, benzo(b)fluoranten, benzo(g, h, i)perylene), endosulfan, tributil-kallaj (TBT), triklorobenzene, trifularin dhe merkur.

Lista e 28 zonave të nxehta të identifikuar në MMPHI (MMPH)/PMKA 2011⁴⁹ përfshin zona të vogla të izoluara të kontaminuara, zona të kontaminuara në zona urbane dhe zona të mëdha dhe komplekse (p.sh. zona të mëdha të ish-punimeve të minierave), të grupuara në tre kategori të përshkruara në nënkapitulli “Ndotja organike nga industria”.

I njëjti raport i BB-së i përgatitur për MMPHI/(MMPH)/PMKA përfshin një listë të llojeve të aktiviteteve që përfaqësojnë burimet pika dhe difuze të ndotjes, me gjithsej rreth 4000 burime. Më të rëndësishmet, për sa i përket ndikimit mjedisor, me informacion për numrin total dhe llojin e ndotjes së mundshme, janë renditur më poshtë.

Punimet e përpunimit të kafshëve dhe kafshëve (15) - Ndotës kimik, mbetje organike dhe rreziqe biologjike nga patogjenët.

Punimet e prodhimit kimik - punimet e prodhimit të veshjeve, bojrave dhe bojrave të printimit (8) - Ndotja e tokës mund të jetë nga derdhja e tretësve ose lëngjeve të tjera, e lëndëve të para gjatë dorëzimit, ruajtjes dhe përdorimit.

Punime të prodhimit kimik - sapunë dhe detergjentë; farmaceutike (3) - Derdhjet/rrjedhjet nga zonat e magazinimit me shumicë, tubacionet, pompat dhe zonat e prodhimit.

Punimet e prodhimit kimik - plehra (3) - Derdhja ose rrjedhja e materialeve rreth zonave të magazinimit dhe ngarkimit të shumicës. Ndotësit mund të përfshijnë metale të rënda (p.sh. Cd); kimikate të ndryshme të lidhura indirekt me prodhimin e plehrave.

Punimet e prodhimit kimik - përpunimi i gomës (2) - Derdhjet / rrjedhjet nga zonat e magazinimit të shumicës, tubacionet, pompat dhe zonat e prodhimit. Ndotësit shqetësues përfshijnë karburantin, vajrat hidraulikë dhe lubrifikantë. Materialet e ndezshme dhe të djegshme mund të jenë në vend.

Punime të prodhimit kimik - linoleum, vinyl (3) - Derdhje/rrjedhje nga zonat e magazinimit me shumicë, tubacionet, pompat dhe zonat e prodhimit. Ndotja mund të vijë nga përdorimi i pigmenteve, zgjeruesve, lidhësve, aditivëve dhe tretësve. Punëtorët e prodhimit të bojës janë potencialisht të ekspozuar ndaj kimikateve.

Produkte lëkure - punime prodhuese (4) - Përdorimi i agjentëve për rrezitje (p.sh. Krom) dhe përdorimi i ngjyrave. Antraksi nga lëkurat mund të jetë gjithashtu i pranishëm.

Punime të prodhimit, rafinimit dhe përfundimit të metaleve - pllakosje dhe punime të tjera të mbarimit të metaleve (13) - Ndotje kryesisht nga rrjedhjet, derdhjet ose asgjësimi në vend i lëndëve të para, metaleve të rënda në ruajtje për kimikatet e mbjelljes, rrjedhjet e mbeturinave të vajit dhe rezervuarëve të depozitimit të tretësve.

⁴⁹Raporti i Bankës Botërore: Mjedisi, Burimet Natyrore dhe Praktika Globale e Ekonomisë Blu Rajoni i Evropës dhe Azisë Qendrore - Kosovë: Tokë shëruese për të ardhmen, nëntor 2019

Vendet e minierave (14) - Vendet e minierave të qymyrit mund të kontaminohen nga përbërës të zakonshëm të qymyrit kafe nga përpunimi dhe transporti i qymyrit, vajrat e karburantit, lubrifikantët dhe tretësit.

Punime për prodhimin e letrës dhe pulpës (2) - Një shumëllojshmëri substancash përdoren në prodhimin e letrës, duke përfshirë mbushës, biocide, veshje, ngjyra dhe bojëra që janë ndoshta të rrezikshme (p.sh. Cd në pigmente).

Vendndodhjet e mbeturinave – mbetjet e minierave; Deponitë e hirit (17) - Depozitat e mbeturinave mund të përmbajnë një sërë ndotësish të elementëve gjurmë. Ndotësit organikë mund të jenë gjithashtu të pranishëm në depozitat e hirit, si p.sh. fenolet, PAH, dioksinat dhe furanet. Ndotja e mjedisit rrethues me elementë gjurmë mund të jetë e gjerë nëse depozitimi i mbeturinave nuk ishte i përmbajtur siç duhet, duke ndikuar në ujërat sipërfaqësore të tokës dhe ujërat nëntokësore që çojnë në burime dytësore (p.sh. sedimentet e ndotura të lumenjve).

Vendet e mbeturinave – mbeturinave të rrezikshme (8) Vendet e mbeturinave të rrezikshme mund të përmbajnë pothuajse çdo lloj lënde të rrezikshme duke pasur parasysh mungesën e mbajtjes së të dhënave.

Deponitë dhe vende të tjera trajtimi ose depozitimi mbetjesh (14) – Materialet e rrezikshme të propozura me depozitime mbetjesh dhe produkte të tyre të prishjes dhe toksina të krijuara nga djegia jozyrtare në vend.

MMPHI-ja po bën përpjekje për kontrollin e ndotjes nga substancat e rrezikshme, si nga këndvështrimi ligjor (Udhëzimi Administrativ (UA) për vlerat e kufizuara të shkarkimeve të materialeve të ndotura në tokë (nr. 11/2018)) ashtu edhe nga këndvështrimi operativ, zbatimit dhe monitorimit.

Pas vlerësimit të presioneve për burime të rëndësishme pikësore dhe difuze të ndotjes për lëndët organike, lëndët ushqyese dhe substancat e rrezikshme (Kapitujt 5.2.2.1, 5.2.2.2 dhe 5.2.2.3), numri i përgjithshëm i burimeve pikësore të rëndësishme në pellgun e lumit Drini i Bardhë, për viti referues 2019, nuk mund të vlerësohet saktë. Bazuar në informacionin dhe të dhënat e mbledhura nga komunitat, industritë dhe dy kompanitë e ujitjes, vlerësimet tregojnë se:

- **Drini i Bardhë ka 14 komuna, nga të cilat disa nga 249 vendbanime kanë < 2000 ep, 43 vendbanime ndërmjet 2000 - 10000 ep, një komunë në kategorinë 10000 -15000 ep, 4 me 15000-15000 ep dhe asnjë komunë të kategorisë së fundit sipas Direktivës TUZU me > 150,000 ep.**
- **Janë 6 njësi industriale të regjistruara në MMPHI/ARPL, 23 pika shkarkimi të njërive industriale dhe dy shoqëri ujitëse. Nuk ka informacion të besueshëm në lidhje me burimet e përhapura të ndotjes dhe për numrin e burimeve pika të substancave të rrezikshme (përveç informacionit të dhënë nga BB në mbështetje të përpjekjeve të MMPHI/ARPL-së për të përfunduar inventarin e shkarkimeve, shkarkimeve dhe humbjeve të substancave të rrezikshme siç kërkohet nga Direktiva e Standardeve të Cilësisë së Mjedisit (SCM).**
- **Për vlerësimin e ndotjes difuze të lëndëve ushqyese, kërkohet modelim për të vlerësuar inputet e N dhe P në sistemet e lumenjve, por edhe humbjet.**

Shtojca 23 jep një popullsi të parashikuar të vendbanimeve për përcaktimin e pellgut të lumit Drini i Bardhë.

5.1.3 Burime të tjera të rëndësishme difuze të ndotjes

5.1.3.1 Analiza e pesticideve prioritare të përdorura në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Bujqësia është një burim i rëndësishëm i pesticideve. Ndotja e tokës, ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore për shkak të përdorimit joadekuat të agrokimikateve paraqet një faktor kufizues për zhvillimin e sektorit të bujqësisë në Kosovë.

Qëndrueshmëria e sektorit të bujqësisë dhe rritja e pritshme e produktivitetit do të vijë përmes “intensifikimit të qëndrueshëm bujqësor”.

Bashkimi Evropian arriti marrëveshjen përfundimtare për reformën e Politikës së Përbashkët Bujqësore për periudhën 2014-2020. Sistemi PPB-së për pagesat direkte nuk do të bazohet më në referenca historike. Zarfet kombëtare në çdo shtet anëtar do të rregullohen në mënyrë progresive për të reduktuar diferencat midis pagesave mesatare për hektar.

Sa u përket sipërfaqeve të kultivuara dhe numrit të kafshëve me mbështetje të të ardhurave nga pagesat direkte, vlerësohet se pagesat direkte në Kosovë mbulojnë vetëm rreth 50% me kulturat kryesore (me fjalë të tjera, duke lënë pa mbështetje pothuajse gjysmën e sipërfaqes së përgjithshme). Në të kundërt, në rastin e kafshëve, përqindja është rreth 75% për qumështin e lopëve dhe deleve. Sa i përket **nivelet të pagesave direkte** (p.sh. 150 euro për drithëra, 300 euro për perime, 70 euro për lopë mjelëse, 15 euro për dele ose dhi), **nëse krahasohet me BE-në, mund të konsiderohet shumë i ulët⁵⁰**.

Në BE, futja në zbatim e “Pagesës së gjelbërimit” në janar 2015, ku 30% e portfolios kombëtare lidhet me ofrimin e disa praktikave të qëndrueshme bujqësore, do të thotë se një pjesë e konsiderueshme e subvencionit do të drejtohet për masat mjedisore dhe të zhvillimit rural. Të gjitha pagesat do t'i nënshtrohen respektimit nga ana e fermerëve të disa rregullave mjedisore dhe të ndër-pajtueshmërisë.

Në kuadër të pagesës së gjelbërimit parashihen tre praktika bazë:

- **mirëmbajtja e kullotave të përhershme.**
- **diversifikimi i të korrave - një fermer duhet të kultivojë së paku dy kultura kur toka e tij e punueshme i kalon 10 hektarët dhe të paktën tre kultura kur i kalon 30 ha.**
- **sigurimi i një “zone të fokusuar ekologjike” prej të paktën 5% të sipërfaqes së punueshme në shumicën e fermave me sipërfaqe punuese më të madhe se 15 hektarë.**

Fertilizers Europe⁵¹ njeh rëndësinë e integritet më të mirë të mbrojtjes së mjedisit brenda PPB-së. Ai gjithashtu mbështet “**Partneritetin Evropian të Inovacionit**” të Komisionit për produktivitetin dhe qëndrueshmërinë bujqësore, i cili do ta çojë sektorin drejt efikasitetit të burimeve, produktivitetit dhe bujqësisë miqësore me klimën.

Për rregullimin e prodhimit, importit, eksportit, shpërndarjes, shitjes dhe përdorimit të pesticideve në Kosovë, ekziston Ligji nr. 2003/20 për Pesticidet (2003).

Baza e të dhënave të pesticideve të BE-së i lejon përdoruesit të kërkojnë informacion mbi substancat aktive të përdorura në produktet për mbrojtjen e bimëve, **Nivelet Maksimale të Mbeturave (NMM)** në produktet ushqimore dhe autorizimet emergjente të produkteve për mbrojtjen e bimëve në Shtetet

⁵⁰ Strategjia 2022-2028, MBPZHR 2022

⁵¹ Parashikimi i përdorimit të ushqimit, bujqësisë dhe plehrave në Bashkimin Evropian, 2014-2024, www.fertilizerseurope.com

Anëtare. Përdoruesit mund të përdorin opsionet e mëposhtme të kërkimit për të gjetur informacion mbi (i) **Substancat aktive** (baza e të dhënave përmban informacion mbi substancat aktive dhe substancat bazë, të miratuara ose jo të miratuara në BE) (ii) **Produktet ushqimore** me informacion për të gjitha mbetjet e pesticideve që zbatohen për atë produkt, (iii) **Mbetjet e pesticideve** dhe NMM-të që aplikojnë për mbetje të tilla në produktet ushqimore, duke përfshirë (iv) **Autorizimet emergjente** të produkteve për mbrojtjen e bimëve në Shtetet Anëtare të BE-së.

Për vlerësimin e ndikimit të pesticideve bujqësore, është e dobishme të keni informacion se sa ton substanca përkatëse janë përdorur. Duke qenë se këta tregues nuk janë të disponueshëm në të gjithë PL Drini i Bardhë, presioni i ushtruar mund të përshkruhet vetëm duke marrë parasysh përqendrimet e tyre të matura në ujërat sipërfaqësore të pellgut të lumit.

Toka bujqësore në Kosovë është klasifikuar si e përshtatshme për përdorim bujqësor për rreth 53 %, nga e cila përafërsisht 73 për qind është tokë e punueshme, pjesa e mbetur janë pyje dhe kopshte shtëpiake. Një pjesë e madhe e tokës bujqësore - rreth 90% - është në pronësi private.

Toka e punueshme është e ndarë në tetë klasa. Klasat I deri në V janë të përshtatshme për prodhim bujqësor. Toka që i përket klasave II dhe I, me një sipërfaqe prej 91,900 ha, është më pjellore, me kapacitetin më të lartë prodhues. Toka e klasës III, që mbulon 96,000 ha, është ende e cilësisë së mirë dhe e përshtatshme për përdorim, megjithëse renditet pas klasave I dhe II për sa i përket pjellorisë. Toka e kësaj klase kërkon përmirësim për të arritur një potencial më të lartë produktiviteti. Toka e klasës IV, që mbulon 208,000 ha, zakonisht ka potencial të kufizuar pjellorie pasi përmban një përqendrim të lartë rëre.

Madhësitë mesatare të fermave në Ballkanin Perëndimor janë të vogla, duke filluar nga një mesatare prej 6 ha për fermë në Republikën e Serbisë në vitin 2019, 5.9 ha/fermë në Mal të Zi (2016), 3.2 ha/fermë në Kosovë*, 1.8 ha/fermë në Maqedonia e Veriut (2016), dhe gjithashtu nën 2 ha/fermë në Shqipëri (FAO 2018, SWG/EC JRC Project 2022).

Nuk ka detyrime apo rekomandime ndaj fermerëve për përdorimin e duhur të plehurat organik dhe plehrave kimike (në vendet e BE-së, ky informacion përfshihet në një Kod për Praktikën e Mira Bujqësore dhe në një Program Veprimi për parandalimin dhe reduktimin e ndotjes me nitrato të shkaktuar nga bujqësia, dokumente që janë përgatitur në bazë të dispozitave të përfshira në Direktivën e Nitratoeve- një nga direktivat më të rëndësishme mjedisore që është).

Sipas *“Raportit mjedisor”* 2020, **përdorimi i plehrave kimike u rrit nga rreth 71,000 tonë në vitin 2015 në afërsisht 76,000 tonë në vitin 2019** (llogaritur në rreth 78,500 tonë në Raportin e Gjellbër, 2020). Megjithatë, informacioni i dhënë ka të bëjë vetëm me sasinë totale të plehrave kimike dhe jo me sasinë e përmbajtjes së azotit të pastër, duke e bërë të vështirë vlerësimin e përdorimit aktual të azotit, i cili duhet të vlerësohet për ha të sipërfaqes së shfrytëzuar bujqësore. Menaxhimi i plehurat organik është i papërshtatshëm, kryesisht në nivel ferme. Sasia mesatare e plehurat organik të aplikuar nga Anketa e Ekonomive Bujqësore nga viti 2019 është 14.6 tonë/ha, ndërsa vlera mesatare është 20 ton/ha për perimet.

Duke marrë parasysh se përqendrimi i N në plehun e kompostuar është rreth 1%, rezulton se shpërndarja mesatare e azotit nga plehrat organike është 146 kg N/ha, ndërsa për perimet është 200 kg N/ha, që është më shumë se e lejuar nga Direktiva e Nitratoeve (kufiri është 170 kg N/ha/vit). Numri i vogël i kafshëve për fermë dhe mungesa e pajisjeve për kompostimin e duhur, ngarkimin, transportin

dhe aplikimin në terren e bën të vështirë marrjen në konsideratë të vlefshmërisë së vlerave të mësipërme. Problemet nisin me hambarët, të cilëve u mungojnë sistemet për grumbullimin e defekteve, enët e ruajtjes dhe pajisjet për trajtimin e plehura brenda depozitimit dhe aplikimit në terren, duke rritur kështu rrezikun e humbjeve të azotit në ajër (si emetim i amoniakut) dhe në ujë (si amoni dhe veçanërisht nitratat).

Kosova ka përgatitur **Strategjinë dhe Planin e Veprimit për Biodiversitetin 2011–2020**, me kapituj specifikë për bujqësinë dhe pylltarinë. Ndër prioritetet e përmendura janë ruajtja e zonave me karakteristika të veçanta përfaqësuese të habitateve natyrore me aplikimin e bujqësisë tradicionale, edukimi i fermerëve në lidhje me përdorimin e **plehrave kimike dhe pesticideve**, si dhe menaxhimi i pyjeve në përputhje me parimet e zhvillimit të qëndrueshëm dhe pyllëzimi me specie vendase.

Sipas angazhimeve të saj te Agjenda e Gjelbër për Ballkanin Perëndimor (duke përfshirë veprimet e saj drejt ambicieve të **Strategjisë Farm-to-Fork**⁵²) dhe në përputhje me Direktivën Kornizë të Ujërave të BE-së dhe Direktivën e Përdorimit të Qëndrueshëm të Pesticideve, duhet të rritet ndërgjegjësimi për **ruajtjen dhe përdorimin e duhur të pesticideve**, si dhe mbi përdorimin e barnave veterinarë/antimikrobiale.

Në kuadër të zotimeve të Agjendës së Gjelbër, Kosova ka pranuar se **Strategjia e BE-së nga ferma në pirun** synon të **ulë përdorimin e përgjithshëm dhe rrezikun e pesticideve kimike me 50% deri në vitin 2030** dhe të **redukojë shitjet e antimikrobikëve për kafshët e kultivuara me 50% deri në vitin 2030**. **Megjithatë, kjo është shumë sfiduese për Kosovën dhe do të kërkojë zbatim të kujdesshëm**. Rritja e efikasitetit të pesticideve është më e rëndësishme për vendin **sesa reduktimi i përdorimit të tyre, pasi aktualisht është i ulët**. **Megjithatë, njohuritë specifike për aplikimin e pesticideve dhe pajisjeve moderne janë të mangëta**, duke kërkuar programe intensive ndërgjegjësimi dhe trajnimi dhe grante për pajisje dhe makineri. Për më tepër, institucionet kanë nevojë për konsolidim për të zbatuar **Direktivën e BE-së për Përdorimin e Qëndrueshëm të Pesticideve**, veçanërisht për ngritjen e një rrjeti pajisjesh për matje, mbikëqyrje dhe alarm për sëmundjet e bimëve, laboratorë të lëvizshëm për inspektimin dhe kalibrimin e pajisjeve, pajisjeve për aplikimin e pesticideve në terren. për forcimin e kapaciteteve të laboratorëve për produktet e mbrojtjes së bimëve dhe për digjitalizimin për sigurimin e gjurmueshmërisë së pesticideve, duke përfshirë mbledhjen e të dhënave në lidhje me përdorimin e pesticideve dhe forcimin e kapaciteteve raportuese. Promovimi i standardeve të mirëqenies së kafshëve do të çojë në një reduktim të përdorimit të antimikrobialëve.

Në mungesë të rregullave për aplikimin e plehrave dhe pesticideve në terren, përdorimi i tyre nuk kontrollohet⁵³.

Sipërfaqet me pesticide të përdorura u zgjeruan nga 115,000 ha në 2015 në 119,000 ha në 2019 – siç përmendet nga *“Raporti mjedisor”* 2020.

Ndikimi negativ i aktiviteteve bujqësore në cilësinë e tokës vlerësohet të jetë i ulët për shkak të përdorimit të kufizuar të plehrave dhe agrokimikateve. Plehrat dhe pesticidet e importuara filluan të kontrollohen dhe licencohen në vitin 2007.

Konsumi i agrokimikateve është shumë më i vogël se mesatarja e BE-së. Rreth 600 kg/ha plehërohen çdo vit.

⁵²Parlamentit Evropian e datës 20 tetor 2021 mbi Strategjinë Farm to Fork për një sistem ushqimor të drejtë, të shëndetshëm dhe miqësor ndaj mjedisit

⁵³ Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural - Strategjia për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural, 2022 - 2028 (korrik 2022)

Aktualisht ka informacion vetëm për sasinë totale të pesticideve që importohen. Nuk ka asnjë program specifik për monitorimin e përdorimit të pesticideve. Fermerëve u mungon trajnimi specifik për përdorimin e duhur të pesticideve në agromjedis.

5.1.4 Ndryshime të rëndësishme hidromorfologjike

5.1.4.1 Forcat shtytëse, presionet, masat për adresimin e alterimeve hidromorfologjike në PL Drini i Bardhë

Vlerësimet e rrezikut të kryera nga Shtetet Anëtare (raportet e nenit 5) në çdo qark të pellgut lumor kanë treguar se presionet dhe ndikimet hidromorfologjike janë një nga rreziqet më të rëndësishme të mosarritjes së objektivave të DKU. Shtojca 31 jep udhëzime për identifikimin dhe kuptimin e ndryshimeve dhe karakterizimeve hidromorfologjike.

Për Drinin e Bardhë fokusi i alterimit hidromorfologjik është hidrocentralet, guroret e rërës dhe zhavorrit dhe mbrojtja nga përmytjet. Nxjerrja e tepërt e rërës dhe zhavorrit, veçanërisht pas vitit 1999 është rezultat i rritjes së nevojës për material ndërtimor.

Për shkak të nxjerrjes së paligjshme dhe të pakontrolluar të rërës dhe zhavorrit, lumi në një peizazh dhe mjedis ka pësuar një degradim të madh, si p.sh.

- Shkatërrimi, humbja dhe/ose zhdukja dhe ndërprerja e vazhdimësisë së habitatit në lumenj.
- Rritja e rrezikut të erozionit dhe për shkak të heqjes së argjinaturave origjinale të lumenjve dhe vegjetacionit përgjatë brigjeve të lumit.
- Ndryshimi i rrjedhave origjinale të lumenjve dhe regjimeve të rrjedhës së natyrshme.
- Ndotja e lumenjve për shkak të rrjedhjeve të naftës, yndyrës dhe naftës nga makineritë e rënda të përfshira në nxjerrjen e rërës dhe zhavorrit.

Problemet e lartpërmendura mund të grupohen nën presionet kryesore të mëposhtme:

- **Ndërprerja e vazhdimësisë së lumit dhe habitatit,**
- **Ndryshimet hidrologjike,**
- **Modifikimi i morfologjisë së lumit, dhe**
- **Ndotja e ujit.**

Forcat **shtytëse/presionet kryesore** që shkaktojnë shqetësime të identifikuar dhe me efekte në hidromorfologji në PL Drini i Bardhë janë:

- **Prodhimi i hidroenergjisë**
- **Mbrojtja nga përmytjet**
- **Shkatërrimi, humbja dhe/ose zhdukja dhe ndërprerja e vazhdimësisë së habitatit në lumenj**
- **Rritja e rrezikut të erozionit dhe përmytjeve të tokës (bujqësore) për shkak të heqjes së argjinaturave origjinale të lumenjve dhe bimëve përgjatë shtretërve të lumenjve**
- **Ndryshimi i rrjedhave origjinale të lumenjve dhe regjimeve të rrjedhës së natyrshme**

- **Ndotja e lumenjve për shkak të rrjedhjeve të naftës, yndyrës dhe naftës nga makineritë e rënda të përfshira në nxjerrjen e rërës dhe zhavorrit**
- **Peshkimi**
- **Nxjerrja e ujit**
- **Rekreacioni**
- **Nxjerrja e rërës dhe zhavorrit**

Objektivat e menaxhimit për të adresuar presionet e sipërpërmendura janë përcaktuar dhe duhet të zbatohen për të ndaluar degradimin e mëtejshëm të mjedisit lumor dhe për të korrigjuar situatën ekzistuese.

Masat që duhet të ndërmerren janë strukturore dhe jo strukturore.

Në kuadër të **masave jostrukturore** mund të zbatohen si më poshtë:

- **Koordinimi ndërmjet Ministrisë së Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës dhe Komisionit të Pavarur të Minierave dhe Mineraleve (KPMM) për dhënien e lejeve/licencave dhe pëlqimit mjedisor për shfrytëzimin e materialit inert (rërë dhe zhavorr) nga lumenjtë.**
- **Kufizimi dhe kontrolli i rreptë i vendndodhjes dhe sasive ku dhe sa material inert mund të nxirret nga lumenjtë** për të siguruar vazhdimësinë e mjedisit lumor. Institucionet që lëshojnë lejet do të marrin parasysh mbrojtjen e mjedisit, zhvillimin ekonomik dhe aspektet sociale.
- **Realizimi i vlerësimit gjithëpërfshirës dhe të plotë të ndikimit në mjedis dhe dëmeve të shkaktuara për shkak të nxjerrjes së tepërt të rërës dhe zhavorrit.**
- Përgatitja e një **plani veprimi për riparimin** e segmenteve më kritike të shtratit të lumit për t'u kthyer në kushtet fillestare.

Masat strukturore përfshijnë si më poshtë:

Zbatimi i masave për sanimin e shtratit të lumenjve, argjaturave të lumenjve dhe planifikimi i peizazhit të pjesëve më kritike të lumenjve që kanë përjetuar nxjerrje të tepërt të rërës dhe zhavorrit.

Tabela 64. Vendndodhja dhe karakteristikat e hidrocentraleve në PL Drini i Bardhë

Emri i operatorit	Vendndodhja	Lumi	Rrjedha e turbinës (m ³ /s)	Kapaciteti i instaluar (MW)	H (m) Bruto
"KelKos Energy"	Deçan	Lumbardhi i Deçanit	9.00	8.40	170
"KelKos Energy"	Deçan	Lumbardhi i Deçanit	7.00	9.30	415
"KelKos Energy"	Deçan	Lumbardhi i Deçanit	2.10	8.30	230
"KelKosEnergy"	Deçan	Lumbardhi i	2.00	5.50	215

		Deçanit			
"Triangle General Contractors. Inc"	Radavc	Drini i Bardhë	3.03	0.80	50
"Triangle General Contractors.Inc"	Istog	Istogu	3.20	na	32

5.1.4.2 Metodologjia e Monitorimit dhe Vlerësimit të Treguesve Hidromorfologjikë

Metoda e monitorimit, notimit dhe vlerësimit të gjendjes ekologjike në bazë të elementeve hidromorfologjike për cilësinë e ujit janë të përcaktuara me këtë metodologji në përputhje me Ligjin për Ujërat në Kosovë.

Karakteristikat hidromorfologjike janë parakushti kryesor për zhvillimin e bashkësive biologjike në përrenj dhe lumenj . Lumenjtë karakterizohen nga një mjedis dinamik që ndryshon vazhdimisht si rezultat i ndryshimeve në rrjedhën dhe transportin e sedimentit. Këto ndryshime dhe strukturat fizike pasuese të shtratit të lumit, brigjeve dhe zonave bregore janë kushte të rëndësishme kufitare për ekosistemet e lumenjve.

Rëndësia e një metodologjie të standardizuar të vlerësimit lidhet me përcaktimin e kushteve të referencës dhe përcaktimin e kufijve të kategorive të statusit mjedisor. Për më tepër, veçoritë hidromorfologjike luajnë një rol të madh në përcaktimin e kufijve të trupave ujorë dhe në përcaktimin e trupave ujorë të ndryshuar dukshëm.

Monitorimi hidromorfologjik përfshin elementët e mëposhtëm:

1. Sasia dhe dinamika e rrjedhës së ujit

Rrjedha e ujit është një faktor i rëndësishëm që ndikon në shpërndarjen dhe ekologjinë e bimëve dhe kafshëve në rrjedhat ujore. Për shembull, myshqet janë shpesh karakteristike për bimësinë ujore në rrjedhat ujore malore, gërryese, ku rrjedhat janë të shpejta dhe përrenjtë janë të shpeshtë. Në të kundërt, makrofitet dalin nga uji dhe ato gjethet e të cilëve notojnë në sipërfaqe shfaqen në shtretërit e pjesëve më të thella dhe më të ngadalta në rrjedhën e poshtme.

2. Lidhja me ujërat nëntokësore

Ujërat nëntokësore janë një element i rëndësishëm hidrologjik në ruajtjen e rrjedhës, cilësisë dhe ekologjisë së ujërave sipërfaqësore që varen prej tyre. Ndërtimet tërthore, argjinaturat, kanalizimi, forcimi, forcimi i bregut dhe i veshjes së shtratit dhe të fundit të tij me gurë ose beton dhe gërmim, ndryshojnë gjatësinë dhe profilin tërthor të rrjedhës ujore dhe shpeshherë ndërhyjnë në lidhjen me ujërat nëntokësore. Si rezultat, habitatet specifike të lumenjve po zhduken. Ndërprerja e lidhjes me ujërat nëntokësore ndikon në regjimin hidrologjik të rrjedhës ujore dhe në ekosistemet e varura nga ujërat nëntokësore, si pjesë e ciklit hidrologjik të një burimi të përhershëm uji të pastër dhe cilësor.

3. Vazhdimësia e lumit

Si ekosisteme të gjata lineare, lumenjtë dhe përrenjtë janë jashtëzakonisht të ndjeshëm ndaj prerjeve. Lidhja gjatësore është thelbësore për funksionimin optimal të ekosistemeve lumore. Prania e pengesave dhe konstruksioneve tërthore në shtretërit e lumenjve ka pasoja të rënda ekologjike sepse pengojnë

rrjedhën natyrore të ujit, sedimenteve, organizmave ujorë dhe mbeturinave drunore që shkaktojnë ndryshime në kushtet dhe strukturën e habitateve të komuniteteve të kafshëve në rrjedhën e sipërme dhe në rrjedhën e poshtme të barrierave. Shumë specie janë shumë të varura nga vetitë e ndryshme të habitatit, veçanërisht për riprodhim, dhe kanë një nevojë jetike për kalimin në rrjedhën e sipërme dhe të poshtme përgjatë rrjedhës së ujit.

4. Ndryshimet në gjerësinë dhe thellësinë e rrjedhës së ujit

Rrjedhat ujore me një shkallë të lartë natyraliteti nxiten nga procese dinamike, të cilat çojnë në ndryshime kohore dhe hapësinore në gjerësi dhe thellësi, por edhe në një sërë karakteristikash fizike të habitateve, llojeve të substratit, rrjedhës, vetive të depozitimit dhe erozionit, etj. Ndryshimet natyrore në formën bazë shpesh zhduken si rezultat i modifikimit dhe normalizimit të rrjedhave ujore.

5. Struktura dhe nënshtresa e shtratit të rrjedhës së ujit

Niveli i milit në rrjedhën e ujit ndryshon natyrshëm në varësi të llojit të seksionit dhe regjimit hidrodinamik. Shumica e stacioneve të anketuara përgjatë rrjedhës së ujit duhet të kenë baza të ndryshme shtrati. Depozitimet e lokalizuara të llumit, llumit në anën e brendshme të gjarpërimit (breg, breg) ose në degët e braktisura të lumenjve nuk tregojnë domosdoshmërisht ndryshime negative. Megjithatë, depozitimi i sedimentit të lumit, i shkaktuar nga një ngarkesë e lartë e substancave të varura (lundruese) dhe/ose nga reduktimi i rrymave dalëse në shtrat, paraqet një kërcënim të madh për shumë specie dhe habitatet e tyre.

Në male dhe pranë rrjedhave ujore nga përrenjtë e sipërm duhet të mbizotërojnë si nënshtresa ku mbizotëron mil, zhavorret e “pastra”, guralecat e rumbullakëta dhe guralecat me një shtresë relativisht të hollë nënshtrese.

Shumë lloje karakteristike të llojeve të ndryshme të rrjedhave ujore nuk janë rezistente ndaj përqendrimeve të shtuara të lëndëve të ngurta në ujë, përmes uljes së qasjes në dritë (e nevojshme për fotosintezë), bllokimit të strukturës së frymëmarrjes, dukshmërisë së dëmtuar ose depozitimit të nënshtresave të ngurta. Argjila e ultësirës dhe rrjedhat aluviale të lumenjve janë të prirur ndaj sedimentimit dhe komuniteti natyror në përgjithësi është më elastik.

Hartat gjeologjike dhe hidrogjeomorfologjike shpesh ofrojnë informacion për nënshtresat natyrore si dhe ndryshimet e mundshme në rrjedhën e poshtme në përbërjen e nënshtresës.

5.1.4.3 Standardet për Monitorimin e Elementeve Hidromorfologjike për Cilësi

Metodat e përdorura për monitorimin e elementeve hidromorfologjike për cilësi duhet të jenë në përputhje me standardet ndërkombëtare dhe ato kosovare të specifikuar në këtë metodologji, në masën që përfshijnë gjurmimin që siguron marrjen e të dhënave të krahasueshme me cilësi të njëjtë shkencore:

- Cilësia e ujit - Standardi këshillues për përcaktimin e karakteristikave hidromorfologjike të lumenjve
- Cilësia e ujit - Standardi këshillues për vlerësimin e faktorëve hidromorfologjikë të liqeneve
- Cilësia e ujit - Standardi këshillues për përcaktimin e shkallës së modifikimit të hidromorfologjisë së lumit

5.1.4.4 Monitorimi i Ndryshimeve Hidromorfologjike

KOHA E MONITORIMIT

Monitorimi dhe për rrjedhojë vlerësimi duhet të bëhet në ato pjesë të vitit kur të gjitha karakteristikat mund të përshkruhen me besueshmëri dhe kur struktura e shtratit të lumit dhe nënshtresa e tij është e dukshme. Kjo ndodh gjatë periudhave të prurjeve të ulëta (por jo kur nuk ka prurje) dhe kur mund të regjistrohet me saktësi lloji ose struktura e bimësisë në shtratin e lumit, në bregdet dhe në zonën bregore (prill-shtator).

VENDI I MONITORIMIT

Baza e monitorimit hidromorfologjik është pjesa e rrjedhës ujore që monitorohet (Figura 55). Madhësia e formave dhe karakteristikave morfologjike ndryshon në varësi të madhësisë së lumit, ndërsa sa më i madh të jetë lumi, gjatësia e seksionit të hulumtuar rritet dhe përshtatet proporcionalisht me madhësinë e rrjedhave ujore. Kufijtë midis kategorive të madhësisë së rrjedhave ujore përcaktohen në bazë të një vlerësimi të të dhënave të disponueshme për gjerësinë e shtratit të lumit (hartat në shkallën 1:25 000) dhe vëzhgimeve në terren. Seksioni i përzgjedhur i vrojtimit duhet të jetë përfaqësues i trupit ujqor të përzgjedhur për sa i përket morfologjisë së shtratit, përdorimit të tokës, gjeologjisë dhe gjeomorfologjisë.

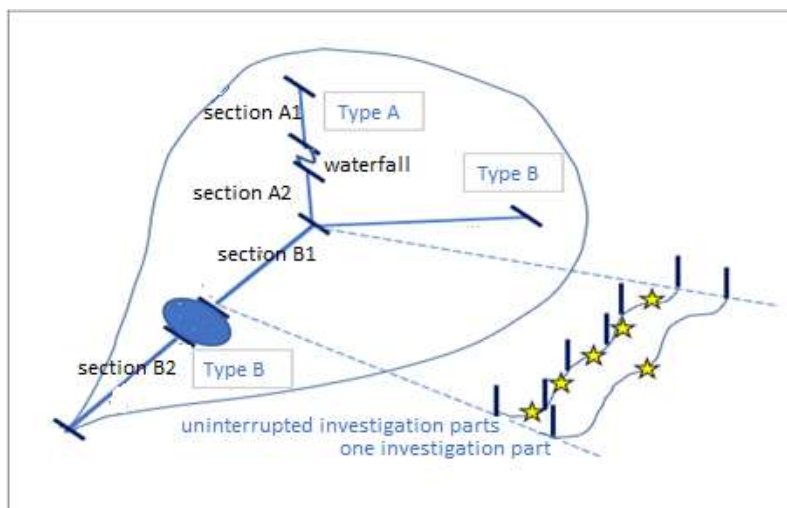

Figura 52. Pellgu ujëmbledhës hipotetik që tregon dy qasje ndaj kërkimit hidromorfologjik në varësi të shtrirjes së lumit (pjesa = trupi ujqor)

Gjatësia e seksionit (seksionit) të vëzhgimit të trupit ujqor duhet të jetë 200 m, 500 m, 1 km ose një gjatësi e ndryshueshme sipas madhësisë së rrjedhës së ujit dhe shkallës së uniformitetit morfologjik dhe/ose modifikimit (Tabela 74).

Tabela 65. Gjatësia e seksioneve të hulumtuara në monitorimin hidromorfologjik

Madhësia e pellgut ujëmbledhës	Gjerësia e shtratit	Gjatësia e trupit ujqor
i vogël	< 10 m	200 m
I mesëm i madh	10-30 m	500 m

i madh	> 30 m	1000 m
--------	--------	--------

Monitorimi anësor (monitorimi i zonës nga njëra dhe nga ana tjetër e shtratit të rrjedhës ujore) kryhet në vendin e monitorimit. Kufijtë e monitorimit anësor duhet të përfshijnë të gjitha tiparet e fushës së përmytjes që mund të jenë të pranishme. Në rrjedhën e poshtme të lumenjve të mëdhenj e aktivë, këto prona mund të shtrihen disa kilometra nga shtrati. Kur lugina e lumit nuk është më e gjerë se 100 m, monitorimi përfshin lumin dhe fushën e tij të përmytur. Për të gjitha rrjedhat e tjera ujore përdoret një distancë standarde prej 50 m nga të dyja anët. Nëse është e nevojshme, kategoria "veçori të veçanta" përdoret për të siguruar përfshirjen e të gjitha tipareve me rëndësi për ruajtjen e mjedisit, duke kaluar kufirin prej 50 m. Kur argjinaturat janë të pranishme, vëzhgimi në terren nuk duhet të shtrihet përtej argjinaturës. Megjithatë, duhen bërë shënime dhe një përshkrim i fushës së mundshme të përmytjes dhe veçorive që mund të ndodhin në mungesë të argjinaturës ose në rast të dëmtimit të saj gjatë një përmytjeje.

Bimësia bregdetare llogaritet në një zonë me gjerësi 20 m përgjatë dy anëve të rrjedhës ujore. Të dhënat hidromorfologjike mbledhen si për bregun e majtë ashtu edhe për atë të djathtë, për të lejuar një vlerësim për secilën bankë veç e veç ose për të dyja bankat së bashku.

NEVOJITEN PAJISJET E MONITORIMIT SI VIJON:

- Laptop ose tablet në terren me lidhje interneti
- Protokollin në terren
- vegla shkrimi (stilolaps, shënues i papërshkueshëm nga uji)
- Kamera GPS
- Çizme gome (për peshkim, të gjata me dhe pa rripa)
- Pajisje mbrojtëse dhe në terren: mushama, xhaketë, pantallona, këpucë fushore, kapak ose kapele, krem me faktor mbrojtës nga rrezatimi UV
- Pajisjet GPS
- Hartat topografike në shkallë të ndryshme (të detyrueshme 1:25 000) dhe
- Hartat historike të zonës së kërkimit

METODA E MONITORIMIT

Procedura e përgjithshme e monitorimit për vlerësimin e karakteristikave hidromorfologjike përbëhet nga katër hapa:

- mbledhja e të dhënave
- përcaktimi i pjesëve të ekzaminuara në vetë trupin ujor
- vlerësimi i parametrave bazuar në harta dhe

- kërkime në terren

Mbledhja e të dhënave

Para se të shkoni në terren, është e rëndësishme të mblidhni të dhënat e nevojshme në detaje dhe të përgatitni kërkimin në terren. Përgatitja cilësore në zyrë zvogëlon kohën aktuale të kërkuar për anketat në terren (shumë karakteristika dhe tregues tashmë mund të vlerësohen pa anketa aktuale në terren) dhe përmirëson cilësinë e mbledhjes së të dhënave në terren. Burimet e mbledhjes së të dhënave janë hartat, fotografitë ajrore dhe shtresat GIS dhe hartat që tregojnë përcaktimin e trupave ujorë në pellgje ujëmbledhëse. Materialet e mëposhtme mund të përdoren për përgatitjen e hulumtimit:

- harta topografike në shkallë 1:25 000 për të përcaktuar planin aktual të terrenit,
- harta historike për të krahasuar lakimin, mundësisht harta ushtarake ose foto më të vjetra historike,
- baza e shtresave ose hartave GIS për analizën e përdorimit të tokës në zonën e përmytjes dhe pellgun,
- hartat gjeologjike dhe gjeomorfologjike (1: 100 000),
- fotografitë e marra nga ajri (ortofoto) dhe/ose hartat e vegjetacionit (nga monitorimi në distancë) për të vlerësuar përdorimin e tokës dhe bimësinë në zonat e përmytura dhe zonat bregdetare,
- seritë kohore hidrologjike të të dhënave (rrjedhjet, nivelet e ujit, etj.),
- materiale të tjera për kapjen e ujit, menaxhimin e rezervuarëve etj.

SHËNIM: Ekzistojnë dy mënyra për monitorimin hidromorfologjik të trupave ujorë. E para është vlerësimi i të gjithë trupave ujorë si një njësi e vetme dhe e dyta është vlerësimi i disa pjesëve të një trupi ujor i ndjekur nga përcaktimi i mesatares së rezultateve të të gjitha pjesëve të ekzaminuara. Cila mënyrë do të zgjidhet për hulumtim dhe vlerësim varet nga diversiteti hidromorfologjik i përcaktuar më parë dhe madhësia e trupit ujor dhe bazohet në gjykimin e ekspertëve të studiuesve.

Vlerësimi i treguesve të bazuar në harta

Treguesit e vlerësuar të bazuar në harta përfshijnë tregues të pellgut ujëmbledhës dhe tregues që lidhen me ndryshimin e shtratit. Treguesit që lidhen me formën e luginës së lumit (hartat dhe fotot ajrore) ndihmojnë gjithashtu për të vlerësuar përdorimin e tokës dhe strukturën e fushës së përmytjes. Më pas rezultatet kontrollohen në terren. Rezultatet para se të shkoni në terren futen në protokollin e terrenit, së bashku me treguesit e tjerë të protokollit në terren që mund të nxirren nga hartat. Në disa raste, vlerësimi i treguesve të bazuar në harta do të zëvendësohet nga vlerësimet e ekspertëve, në një situatë kur të dhënat hartografike nuk disponohen. Vlerësimet e ekspertëve përfshijnë gjithashtu transferimin e të dhënave ose njohurive nga vende të tjera në pellgje të tjera ujëmbledhëse ose vendndodhje ngjitur në rrjedhën e sipërme ose në rrjedhën e poshtme të seksionit që po hetohet (Thorne et al., 1997).

Hulumtimi në terren

Personat që kryejnë sondazhe në terren (monitorim) duhet të njohin mirë metodën e anketimit dhe të njohin karakteristikat që regjistrohen. Monitorimi karakterizohet nga përcaktimi i vazhdueshëm i pranisë dhe bollëkut relativ të veçorive dhe vetive hidromorfologjike, natyrore apo të krijuara nga

njeriu, në vend të përshkrimit të detajuar. Protokollet e plotësuara të vëzhgimit në terren duhet të shoqërohen me fotografi të vendndodhjes me të dhëna të regjistruara me kujdes të vendndodhjes, të cilat janë të rëndësishme për vlerësimin e ndryshimeve hidromorfologjike dhe si një rekord për krahasimet e ardhshme. Vendndodhjet (p.sh. kufiri në rrjedhën e sipërme dhe të poshtme, pozicioni dhe fotografia) përcaktohen me saktësi duke përdorur pajisje GPS.

Sondazhu në terren duhet të kryhet në seksionet e hulumtuara siç përcaktohet në Kapitullin 2.4.2. Çdo ndryshim në vendndodhjen e pjesës së vëzhguar të terrenit duhet të futet në harta dhe të dokumentohet për referencë në të ardhmen. Vendndodhja e saktë e seksioneve të vëzhguara ndryshohet vetëm aty ku vëzhgimi në terren është i pamundur për shkak të qasjes së kufizuar në lumë ose përrua.

Përshkrimi i treguesve, duke përfshirë fotografitë që tregojnë veti të ndryshme, duhet të hidhet në terren për të përmirësuar cilësinë e vlerësimit. Protokollet e anketimit në terren plotësohen në terren dhe (të regjistruara më parë) treguesit e bazuar në harta (Kapitulli 2.4.3) kontrollohen sa herë që është e mundur.

Puna në terren bëhet duke ecur në të dy anët e rrjedhës së ujit dhe (nëse është e mundur) duke kaluar nëpër të. Për lumenjtë e mëdhenj dhe rrugët ujore shumë të thella për t'u hedhur, gjurmimi bëhet me varkë dhe me ndalesa të herëpashershme përgjatë bregut. Në kushte të caktuara, mund të mos jetë e mundur qasja në shtrat për të regjistruar veçori të tilla si shtretërit e lumenjve. Këto karakteristika ndonjëherë mund të jenë të dukshme nga bregu, por rekomandohet hyrja në lug për inspektim kudo që është e mundur.

SHËNIM: Siguria është gjithmonë parësore kur vëzhgoni rrjedhat ujore. Studiuesit duhet t'u përmbahen rregulloreve evropiane dhe kombëtare të shëndetit dhe sigurisë në punë, si dhe çdo udhëzues shtesë që zbatohet për punën në ose pranë një lumi.

DITARI (PROTOKOLLI) I TERRENIT PËR MONITORIM TË HIDROMORFOLOGJISË

Protokolli i terrenit përmban një sërë treguesish të përdorur për të karakterizuar rrjedhën ujore dhe mjedisin e tij. Përdoret gjithashtu për të përcaktuar vendndodhjen e sondazhit dhe përfshin shumë tregues të rëndësishëm që lejojnë një shumëllojshmëri analizash. Shumica e treguesve mund të përdoren për të grupuar rrjedhat ujore me karakteristika identike, duke lejuar krahasimin e treguesve hidromorfologjikë dhe biologjikë për rrjedhat ujore identike.

Protokolli i terrenit përbëhet nga 4 elemente që përfshijnë tre zona të gjera të mjedisit lumor (shtrati i lumit, brigjet/zona bregdetare dhe fusha e përmytjes):

1. të dhëna të përgjithshme për pjesën e hulumtuar,
2. regjimi hidrologjik,
3. lidhjet gjatësore,
4. morfologjia, duke përfshirë gjeometrinë e shtratit, nënshtresën, vegjetacionin dhe mbetjet organike në shtrat, karakterin e erozionit/depozitimit, strukturën bregdetare dhe ndryshimet bregdetare, llojin/strukturën e bimësisë bregdetare dhe tokës përreth, përdorimin e tokës dhe karakteristikat e ndërlydhura dhe ndërveprimet ndërmjet shtratit të lumit. dhe zona që është e përmytur (për të kërkuar nga informacion HMRC për ujërat pesëdhjetëvjeçare, dhe nëse jo për të hetuar ujërat e mëdha të lumit

duke përdorur metoda hidrologjike duke përdorur anketat hidrologjike shumëvjeçare dhe monitorimin e stacionit hidrologjik më të afërt).

Treguesit e parë përdoren për të përcaktuar vendndodhjen dhe pozicionin e tij të saktë në pellgun ujëmbledhës. Shumë nga treguesit mund të vlerësohen nga hartat, ndërsa pjesa tjetër duhet të vlerësohet duke përdorur burime të tjera përkatëse. Treguesit individualë hartografikë preferohet të nxirren nga harta të së njëjtës shkallë, në mënyrë që të sigurohet një vlerësim i qëndrueshëm i treguesve.

5.1.5 Mbrojtja dhe kontrolli nga përmbytjet

Më 18 janar 2006, Komisioni miratoi propozimin e tij për një Direktivë të Parlamentit Evropian dhe të Këshillit mbi vlerësimin dhe menaxhimin e përmbytjeve.

Ai përfshin detyrimet e mëposhtme për Shtetet Anëtare:

1. **Vlerësimi paraprak i rrezikut nga përmbytjet:** është thelbësore që veprimet do të ndërmerren vetëm në zonat ku ekzistojnë rreziqe potenciale të rëndësishme nga përmbytjet ose janë të parashikueshme në mënyrë të arsyeshme në të ardhmen. Nëse në një pellg lumi të caktuar, nënpellg ose shtrirje të vijës bregdetare nuk ekziston ose është i parashikueshëm në mënyrë të arsyeshme në të ardhmen rrezik potencial i rëndësishëm nga përmbytjet, Shtetet Anëtare do të jenë në gjendje t'i identifikojnë ato në vlerësimin paraprak të rrezikut nga përmbytjet. Për këto pellgje lumore dhe/ose nënpellgje nuk do të duhet të ndërmerren veprime të mëtejshme.
2. **Hartat e rrezikut nga përmbytjet:** duke marrë parasysh përjashtimet e mundshme të parashikuara në vlerësimin paraprak të rrezikut nga përmbytjet, rreziqet e përmbytjeve do të hartoheshin për pellgjet dhe nënpellgjet e lumenjve me rrezik potencial të konsiderueshëm përmbytjeje, me qëllim që:
 - të rritet ndërgjegjësimi publik;
 - të mbështetet procesi i prioritizimit, justifikimit dhe synimit të investimeve dhe zhvillimit të politikave dhe strategjive të qëndrueshme;
 - të mbështeten planet e menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet, planifikimin hapësinor dhe planet emergjente.

Aty ku tashmë ekzistojnë harta në përputhje me kërkesat e direktivës për pellgun lumor dhe shtrirjet e vijës bregdetare, Shtetet Anëtare mund t'i përdorin këto harta ekzistuese për qëllime të përmbushjes së direktivës.

3. **Planet e menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet:** duke marrë parasysh përjashtimet e mundshme të parashikuara në vlerësimin paraprak të rrezikut nga përmbytjet, planet e menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet do të zhvillohen dhe zbatohen në nivelin e basenit/nën-pellgut lumor për të zvogëluar dhe menaxhuar rrezikun e përmbytjeve. Këto plane do të përfshijnë analizën dhe vlerësimin e rrezikut nga përmbytjet, përcaktimin e nivelit të mbrojtjes dhe identifikimin dhe zbatimin e masave të qëndrueshme duke zbatuar parimin e solidaritetit: mos kalimin e problemeve në rajonet e sipërme ose të poshtme dhe mundësisht duke kontribuar në reduktimin e rreziqeve nga përmbytjet në rajonet e sipërme dhe të poshtme.

Ekzistojnë lidhje të rëndësishme aktuale ose potenciale midis qëllimeve dhe metodave të menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet dhe arritjes së objektivave të cilësisë së ujit sipas Direktivës Kuadër të Ujit.

Komisioni propozon që:

- njësitë administrative do të jenë të njëjta për të dy Direktivat, dmth. Direktiva e Përmbytjeve do të zbatohet në nivelin e rretheve të pellgjeve lumore (që përfshin jo vetëm basenet dhe nënpellgjet lumore, por edhe zonat bregdetare të lidhura) të identifikuar në nenin 3 të DKU dhe autoriteti kompetent përgjegjës për DKU do të jetë gjithashtu përgjegjës për veprimet e menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet.
- parimet për koordinimin brenda baseneve të lumenjve, veçanërisht kur pellgjet e lumenjve ndahen ndërmjet Shteteve Anëtare ose me vendet e treta janë të njëjta në të dyja direktivat.
- ciklet e zbatimit dhe mekanizmat e raportimit do të sinkronizohen në lidhje me oraret, dhe parashikohet që Shtetet Anëtare mund të zgjedhin të përfshijnë planet e menaxhimit të rrezikut të përmbytjeve në planet e menaxhimit të pellgjeve lumore të kërkuara sipas DKU.
- për më tepër, do të përdoren mekanizmat e pjesëmarrjes së publikut dhe informacionit të DKU-së, dhe pasi mjetet kryesore të direktivës së përmbytjeve - vlerësimi paraprak i rrezikut nga përmbytjet, hartat e rrezikut nga përmbytjet dhe planet e menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet - do të vihen në dispozicion të publikut, atje mund të bëhen sinergji të mëtejshme me mekanizmat e raportimit elektronik, të zhvilluar në kuadër të DKU, duke përfshirë edhe informacionin publik.

Përvoja ka treguar se qasja më efektive është përmes zhvillimit të programeve të menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet duke përfshirë elementët e mëposhtëm:

- **Parandalimi:** parandalimi i dëmeve të shkaktuara nga përmbytjet duke shmangur ndërtimin e shtëpive dhe industrive në zonat e tanishme dhe të ardhshme të rrezikuara nga përmbytjet; duke përshtatur zhvillimet e ardhshme me rrezikun e përmbytjeve; dhe duke promovuar praktikat e përshtatshme të përdorimit të tokës, bujqësore dhe pyjore.
- **Mbrojtja:** marrja e masave, strukturore dhe jostrukturore, për të reduktuar gjasat e përmbytjeve dhe/ose ndikimin e përmbytjeve në një vend të caktuar.
- **Gatishmëria:** informimi i popullatës për rreziqet nga përmbytjet dhe çfarë duhet bërë në rast përmbytjeje.
- **Reagimi** ndaj emergjencave: zhvillimi i planeve të reagimit emergjent në rast përmbytjeje.
- **Rimëkëmbja dhe mësimet e nxjerra:** kthimi në kushte normale sa më shpejt të jetë e mundur dhe zbutja e ndikimeve sociale dhe ekonomike në popullatën e prekur.

Rreziku i përmbytjes përkufizohet si funksion i rrezikut, ekspozimit dhe cenueshmërisë. Rreziku përkufizohet si dukuri e mundshme e një ngjarjeje fizike të shkaktuar nga natyra ose nga njeriu që mund të shkaktojë pasoja si humbje jete, lëndime ose ndikime të tjera shëndetësore, si dhe dëmtime dhe humbje të pronës, infrastrukturës, mjeteve të jetesës, ofrimit të shërbimeve dhe burimeve mjedisore. . Menaxhimi dhe kontrolli efektiv i përmbytjeve përfshin zbatimin e masave strukturore dhe jostrukturore. Masat strukturore kanë ndikim në mjedis, ndërsa masat jostrukturore janë të fokusuara në shoqëri dhe ndryshime të sjelljes.

Rreziqet nga përmbytjet janë mjaft evidente në pellgun e lumit Drini i Bardhë, si i tillë çështja e mbrojtjes dhe kontrollit nga përmbytjet është renditur si ÇRMU e 6-të

Kosova është e ekspozuar ndaj rreziqeve natyrore si përmytjet, thatësira, reshjet e dendura të shiut apo borës, rrëshqitjet e dheut, ortekët, etj., të cilat lidhen drejtpërdrejt ose tërthorazi me hidrologjinë, meteorologjinë dhe kushtet e motit. Është shumë e rëndësishme të gjenerohen parashikime dhe informacione më të sakta dhe të besueshme të motit, klimës, ujit dhe elementëve të tjerë mjedisorë. Është thelbësor modernizimi i sektorit të hidrometeorologjisë, veçanërisht i rrjetit të monitorimit të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore.

Modernizimi i infrastrukturës së rrjetit të monitorimit për mbledhjen dhe përpunimin e të dhënave hidrologjike mund të arrihet nëpërmjet zbatimit të veprimeve të përshkruara në kapitullin 5.2.4.4.

5.1.6 Largimi i mbeturinave

5.1.6.1 Baza ligjore

Komisioni Evropian miratoi një **pako të ekonomisë qarkore** e cila përfshinte propozime legislative të rishikuara për mbetjet. Pakoja e Ekonomisë Qarkore përfshin katër direktiva që u miratuan nga Parlamenti Evropian më 18 prill 2018 dhe nga Këshilli i BE-së më 22 maj 2018. Direktivat hynë në fuqi më 4 korrik 2018 dhe shtetet anëtare duhet t'i zbatojnë direktivat brenda një periudhe dyvjeçare.

Pakojë ndryshon:

- Direktiva Kornizë për Mbeturinat (2008/98/KE)
- Direktiva e plotësimit legjislativ të tokës (1999/31/KE)
- Direktiva e Mbeturinave të Paketimit (94/62/KE)
- Direktivat për automjetet në fund të jetës (2000/53/KE), për bateritë dhe akumulatorët dhe mbeturinat e baterive dhe akumulatorët (2006/66/KE), dhe mbi mbetjet e pajisjeve elektrike dhe elektronike (2012/19/EU).

Kjo përfshinte përcaktimin e objektivave të qarta të përgjithshme të riciklimit për mbetjet komunale që do të arriheshin deri në vitet 2025, 2030 dhe 2035.

Qëllimi i përgjithshëm i direktivave është përmirësimi i menaxhimit të mbeturinave të BE-së. Kjo do të kontribuojë në mbrojtjen, ruajtjen dhe përmirësimin e cilësisë së mjedisit, si dhe do të inkurajojë përdorimin e kujdesshëm dhe racional të burimeve natyrore. Më konkretisht, direktivat synojnë të zbatojnë konceptin e "hierarkisë së mbeturinave", i cili është përcaktuar në nenin 4 të Direktivës Kuadër të Mbeturinave. Hierarkia e mbeturinave vendos një rend prioritar për të gjithë legjislacionin dhe politikat për parandalimin dhe menaxhimin e mbeturinave, të cilat duhet ta bëjnë çdo deponim të mbeturinave zgjidhjen e fundit:

1. Parandalimi
2. Përgatitja për ripërdorim
3. Riciklimi
4. Rikuperim tjetër, p.sh. rikuperimi i energjisë
5. Asgjësimi.

Hierarkia e mbeturinave promovon një zhvendosje drejt një "ekonomie rrethore" më të qëndrueshme.

Qëllimet kryesore të ndryshimeve në Direktivën Kornizë të Mbeturinave synojnë parandalimin e mbeturinave dhe rritjen e riciklimit të mbeturinave bashkiake, duke përfshirë heqjen graduale të praktikave të depozitimit. Kjo mund të arrihet me promovimin e instrumenteve ekonomike, të tilla si skemat e Përgjegjësisë së Zgjeruar të Prodhuesit (PZP) duke forcuar hierarkinë e mbeturinave, në një mënyrë me të cilën Shtetet Anëtare duhet të marrin masa specifike për t'i dhënë përparësi parandalimit, ripërdorimit dhe riciklimit në krahasim me deponimin dhe djegien.

Në kuadër të pakos për mbeturinat janë bërë disa ndryshime të përbashkëta në të gjithë legjislacionin e ndryshuar për mbeturinat, me theks në sa vijon:

- Harmonizimi i përkufizimeve.
- Objektiva më të rrepta.
- Rritja e raportimit.
- Në Direktivën Kornizë për Mbeturinat, ndryshimet kryesore të bëra janë si më poshtë:
 - Përkufizimi i saktë i mbeturinave komunale (i lidhur me arritjen e objektivave).
 - Kushtet e reja për nënproduktet dhe fundin e mbeturinave.
 - Kërkesat e përgjithshme minimale për skemat PZP (përgjegjësia e zgjeruar e prodhuesit).
 - Promovimi i masave për parandalimin e mbeturinave dhe monitorimi i tyre.
 - Objektivat e reja për MNK (mbeturinat e ngurta komunale).

5.1.6.2 Deponimi i mbeturinave në Kosovë

Spektori i mbeturinave paraqet sfida të mëdha në Kosovë. Aktualisht nuk ka asnjë deponi të vetme në Kosovë që i plotëson standardet e BE-së. Në vend të kësaj, ekzistojnë deponi të egra që ndotin mjedisin dhe rrezikojnë shëndetin publik.

Ka disa projekte të vazhdueshme për menaxhimin e mbeturinave që propozojnë zgjidhje për asgjësimin e mbeturinave të ngurta dhe deponitë e duhura.

Për shkak të urbanizimit të shpejtë, rritjes së aktiviteteve ekonomike dhe standardeve të jetesës së popullsisë, sasia e mbeturinave po rritet ndjeshëm, veçanërisht mbetjet e ndërtimit, ndërsa infrastruktura për grumbullimin dhe depozitimin e mbeturinave të ngurta është e pamjaftueshme dhe e pamjaftueshme për të përmbushur kapacitetin e nevojshëm të gjenerimit të mbeturinave.

Sfidat kryesore që lidhen me menaxhimin e mbeturinave janë si më poshtë:

- **Mbulim i ulët i zonave urbane dhe rurale me shërbimet e grumbullimit dhe depozitimit të mbeturinave të ngurta** në deponitë e ligjshme komunale/rajonale; mungesa e kontrollit për grumbullimin dhe asgjësimin e mbeturinave të ngurta me origjinë nga aktivitetet e ndërtimit, si dhe hedhja e papërshtatshme dhe e pakontrolluar e mbeturinave të ngurta.
- **Mungesa e ndarjes/kategorizimit, përpunimit dhe/ose riciklimit të mbeturinave të ngurta.** Të gjitha llojet e mbeturinave mblidhen në një kontejner dhe hidhen në një deponi.

- **Mungesa e ndërgjegjësimit të popullatës për grumbullimin, ndarjen, riciklimin dhe deponimin e duhur të mbeturinave të ngurta**, veçanërisht mungesa e vetëdijes dhe njohurive për rreziqet shëndetësore që lidhen me depozitimin e mbeturinave të ngurta në dhe përgjatë shtratit të lumit.
- **Kapaciteti i pamjaftueshëm institucional për të kontrolluar depozitimin e papërshtatshëm të mbeturinave të ngurta, duke përfshirë grumbullimin dhe asgjësimin e mbeturinave të rrezikshme.**

Deponimi i papërshtatshëm i mbeturinave të ngurta, d.t.th. deponimi i mbeturinave të ngurta në dhe përgjatë shtratit të lumit, është një tjetër çështje e rëndësishme e identifikuar në PL Drini i Bardhë. Deponimi i mbeturinave të ngurta shkakton problem serioz me ndotjen e cilësisë së ujit – i cili në disa aspekte mbulohet nga objektivi i menaxhimit në kapitullin e ndotjes së ujit. Kjo është konstatuar gjatë identifikimit dhe prioritizimit të ÇRMU-ve gjatë konsultimit (gusht 2022), ku u klasifikua si ÇRMU-ja e parë:

Mbeturinat e ngurta të depozituara pranë lumenjve lahen gjatë përmytjeve. Si rezultat, sasi të konsiderueshme të mbeturinave të ngurta po grumbullohen në sistemin lumor. Aspekte të tjera të zbutjes së rreziqeve që vijnë nga asgjësimi i papërshtatshëm i mbeturinave të ngurta mund të përfshijnë masat e mëposhtme:

- Zgjerimi i shërbimeve të grumbullimit të mbeturinave të ngurta në të gjitha zonat urbane dhe të thella rurale.
- Zbatimi i ndarjes/klasifikimit të mbeturinave të ngurta: letër, qelq, plastikë, artikuj metalikë, mbetje të rrezikshme (vaj, bateri, goma automjetesh, etj.) të cilat mund të shkaktojnë ndikime negative të pakthyeshme në mjedisin e lumit.
- Futja në zbatim e teknologjive të riciklimit dhe ripërdorimit të mbeturinave të ngurta, veçanërisht riciklimi i artikujve plastikë-PET, qelqit, letrës dhe materialit ndërtimor, të cilat mund të kontribuojnë në mënyrë thelbësore në reduktimin e sasisë së mbeturinave, dhe në të njëjtën kohë të reduktojnë ndikimet e mundshme negative të mbeturinave.
- Futja në zbatim e teknologjive për prodhimin e biogazit nga mbetjet, ose zbatimin e impianteve të djegies së mbeturinave me qëllim të gjenerimit të nxehtësisë, etj.
- Rritja e kapaciteteve të deponive aktuale për asgjësimin e mbeturinave të ngurta; ndërtimi i deponive moderne që mundësojnë praktika për prodhimin dhe kapjen e biogazit.

5.1.7 Marrja e ujit dhe kërkesa për ujë

Në vitin 2015, Komisioni miratoi Direktivën (BE) 2015/1787 (Figura 56) që prezanton rregulla të reja të BE-së për të përmirësuar monitorimin e ujit të pijshëm. Direktiva u lejon vendeve të BE-së fleksibilitet më të madh për mënyrën sesi monitorohet uji i pijshëm në të gjithë BE-në dhe është një përgjigje ndaj thirrjeve të qytetarëve të BE-së për ligje që sigurojnë një furnizim më të mirë, të drejtë dhe gjithëpërfshirës me ujë.

Korniza logjike e Direktivës është ilustruar në grafikun e mëposhtëm⁵⁴:

⁵⁴http://KE.europa.eu/smart-regulation/roadmaps/docs/2015_env_041_drinking_water_en.pdf

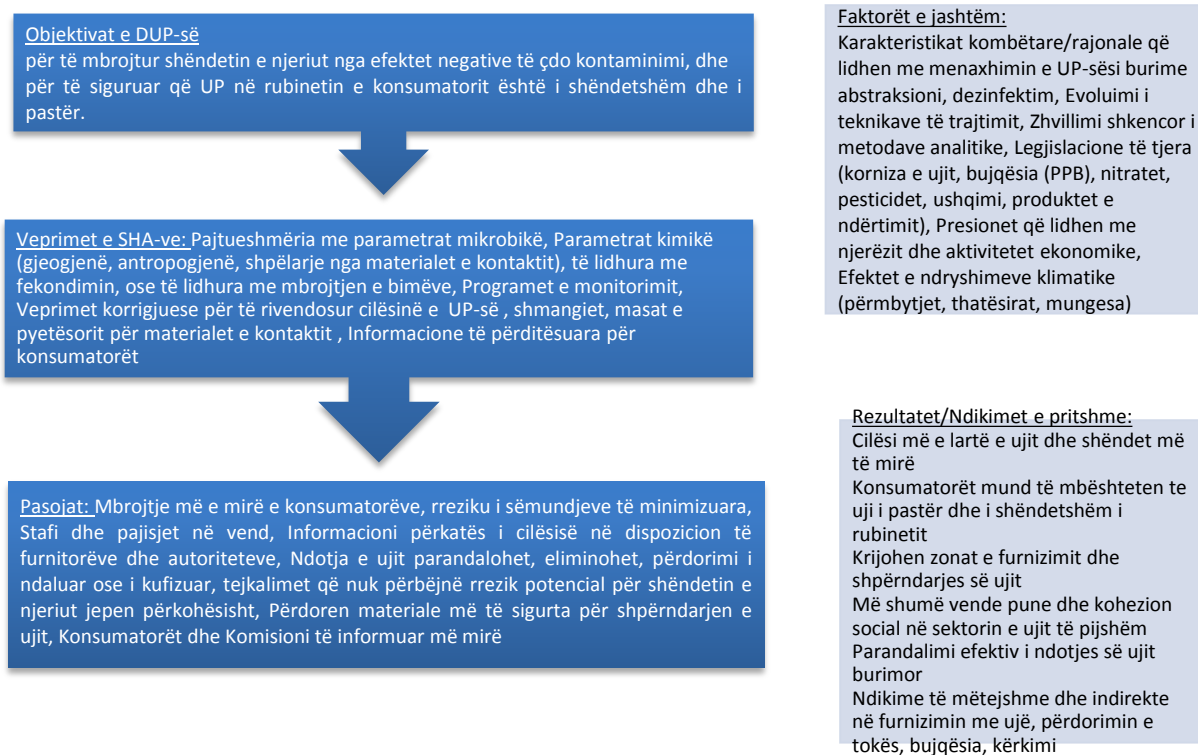

Figura 53. Direktiva për ujin e pijshëm – Korniza logjike

Rishikimi i Direktivës për Ujin e Pijshëm

Komisioni Evropian miratoi më 1 shkurt 2018 një propozim për një direktivë të rishikuar për ujin e pijshëm për të përmirësuar cilësinë e ujit të pijshëm dhe për të ofruar qasje dhe informacion më të madh për qytetarët.

Propozimi për modernizimin e direktivës 20-vjeçare të ujit të pijshëm (98/83/KE) vjen si rezultat i vlerësimit REFIT, zbatimit të përgjigjes së Komisionit ndaj Iniciativës Qytetare Evropiane 'Right2Water' dhe si kontribut në përmbushjen e Synimeve të Zhvillimit të Qëndrueshëm.

Vlerësimi i kësaj direktive u përfshi në Programin e Punës së Komisionit 2015⁵⁵ si pjesë e programit Rregullator të Përshtatshmërisë dhe Performancës të Komisionit (REFIT)⁵⁶ për të vlerësuar nëse ky instrument mbetet i përshtatshëm për qëllimin.

Është vlerësimi i parë i plotë i DUP-së dhe është gjithashtu një nga veprimet vijuese të Iniciativës së parë të suksesshme Qytetare Evropiane (ECI) Right2Water⁵⁷.

Uji i pijshëm i sigurt, me cilësi të lartë, është thelbësor për shëndetin dhe mirëqenien publike dhe një aset i rëndësishëm për ekonominë. Çdo qytetar i BE-së përdor deri në 156 litra⁵⁸ ujë në ditë. Edhe pse nuk është një produkt komercial si çdo tjetër, uji është ekonomiksht i rëndësishëm. Një furnizim i mirë është thelbësor për të ofruar shërbime të cilësisë së lartë të ujit për qytetarët dhe një parakusht

⁵⁵Programi i Punës së Komisionit 2015 "Një fillim i ri", COM(2014) 910 final i datës 16 dhjetor 2014, Shtojca 3 Rivendos

⁵⁶REFIT, shihni http://KE.europa.eu/info/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less_en

⁵⁷Komunikimi i Komisionit për Iniciativën Qytetare Evropiane "Uji dhe kanalizimi janë një e drejtë njerëzore! Uji është një e mirë publike, jo një mall!" COM/2014/0177 final

⁵⁸Studimi VEWA 2015 – Krahasimi i Çmimeve Evropiane të Ujit dhe Ujërave të Zeza, të dhëna 2012 të 6 vendeve

thelbësor për zhvillimin e aktiviteteve ekonomike. Mangësitë në cilësi dhe sasi shkaktojnë kosto të larta sociale dhe ekonomike.

Logjika e ndërhyrjes e DUP-së⁵⁹ është që të adresojë të gjitha shkaqet e mundshme të kontaminimit, duke përfshirë trajtimin dhe shpërndarjen, si duke vendosur vlera strikte parametrike minimale në mbarë BE-në që duhen respektuar në kontaktin e konsumatorit.

Nxjerrja e ujit

Shërbimet e furnizimit me ujë të pijshëm dhe ujërave të zeza në Kosovë ofrohen përmes shtatë Kompanive Rajonale të Ujit (KRU) të licencuara në zonat e tyre të shërbimit. Bazuar në Raportin Vjetor të Performancës së Ofruesve të Shërbimeve të Ujit në Kosovë, mbulimi me shërbime të ujit nga KRU-të është rreth 70%; 29% e popullsisë tjetër e marrin ujin nga skemat që nuk menaxhohen nga KRU-të.

Janë tri KRU që operojnë brenda pellgut të lumit Drini i Bardhë: KRU Hidroregjioni Jugor që i shërben popullatës së rajonit të Prizrenit, KRU Hidrodrini që i shërben popullatës së rajonit të Pejës dhe KRU Radoniqi që i shërben rajonit të Gjakovës.

Brenda pellgut të lumit Drini i Bardhë operojnë **dy kompani të licencuara për ujitje: Kompania e Ujitjes Drini i Bardhë sh.a.** që ofron shërbime për rajonin e Pejës dhe **Kompania e ujitjes Radoniqi-Dukagjini sh.a.** që ofron shërbimet e ujitjes për rajonin e Gjakovës dhe Prizrenit.

Bazuar në të dhënat e disponueshme, **sektori i bujqësisë përfaqëson kategorinë e dytë më të madhe të konsumatorëve për sa i përket konsumit të ujit**, menjëherë pas industrisë së furnizimit me ujë të pijshëm. Megjithatë, të dhënat e disponueshme nuk janë mjaft të besueshme pasi për një pjesë të madhe të tokës bujqësore ujitja bëhet përmes një skeme joformale të ujitjes.

Ujitja nuk i shërben vetëm qëllimit të rritjes së prodhimit dhe konkurrencës së fermës, por edhe sigurimit të të ardhurave të fermës në vitet e thatësirës. Rreziku kryesor për qëndrueshmërinë e fermës është **disponueshmëria e ujit**, e cila pritet të ulet në vitet në vijim ndërsa temperaturat e verës rriten.

Masterplani për Ujitjen në Kosovë tregon se vetëm **20,000 ha ujiten aktualisht nga 280,000 ha me potencial të zhvillimit të sistemit të ujitjes.**

Ekzistojnë të dhëna të kufizuara për nxjerrjen e ujit për sektorë të tjerë, si industria, impiantet private të shisheve dhe pijeve, fermat bujqësore etj., pasi jo të gjithë operatorët që nxjerrin ujë kanë leje ujore. Në fakt, dhënia e lejeve ujore për të gjithë operatorët që nxjerrin ujë është një çështje e madhe që duhet zgjidhur urgjentisht.

Ligji nr. 04/L-147 për ujërat e Kosovës i miratuar nga Kuvendi i Kosovës më 19.03.2013, i cili shfuqizon Ligjin nr. 2004/24 për Ujërat, përfshin dispozita lidhur me vendosjen e procedurave dhe udhëzimeve për ndarjen optimale të burimeve ujore në bazë të përdorimit dhe qëllimit të tyre, si dhe për sigurimin e mbrojtjes së burimeve ujore nga ndotja, mbipërdorimi dhe keqpërdorimi.

Autoriteti Rregullativ i Shërbimeve të Ujit (ARRU) si autoritet i pavarur është përgjegjës për rregullimin e aktiviteteve të ofruesve të shërbimeve të ujit në Kosovë. Roli i ARRU-së është të sigurojë ofrimin e

⁵⁹Logjika e ndërhyrjes është një përshkrim që përmbledh mënyrën se si pritej të funksiononte një ndërhyrje politike, shih kapitullin 3.3 të Kutisë së Veglave për Rregullim më të Mirë 41, http://KE.europa.eu/smart-regulation/guidelines/tool_41_en.htm

shërbimeve cilësore, efikase dhe të sigurta në baza jodiskriminuese për të gjithë konsumatorët në Kosovë, duke konsideruar mbrojtjen e mjedisit dhe shëndetit publik.

Gjashtëdhjetë për qind e ujit të pijshëm në Kosovë vjen nga ujërat sipërfaqësore. Pesë rezervuarët në përdorim kanë një kapacitet total aktual prej 500 mm³. Cilësia e ujit të papërpunuar nga ujërat sipërfaqësore në Kosovë është përgjithësisht e moderuar pasi që uji merret nga rezervuarët artificialë. Disa burime ujore raportohet se janë të ndotura ose potencialisht të rrezikuara nga ndotja organike për shkak të mungesës së trajtimit të ujërave të zeza, neglizhencës së mirëmbajtjes së sistemit të kanalizimeve, shpyllëzimit intensiv ose bujqësisë. Ndotësit kryesorë të ujërave sipërfaqësore janë komunat dhe industrinë.

Në Kosovë, furnizimi me ujë të pijshëm kryhet përmes ndërmarrjeve publike që mund të organizohen në nivel qendror nëse ofrojnë shërbime në tri ose më shumë komuna dhe në nivel lokal që mund të ofrojnë shërbime në më pak se tre komuna. Komunitat në ato shoqëri ku ujësjellësit janë komunale, që ushtrojnë të drejtën aksionare.

Kompanitë rajonale të ujit në zonat e tyre të mbulimit sigurojnë ujë për popullatën. Përveç qyteteve kryesore, këto kompani ofrojnë shërbimet e tyre edhe në disa fshatra që ndodhen brenda zonës së tyre të përgjegjësisë. Shumë vendbanime në Kosovë e marrin ujë nga sistemet e furnizimit jashtë autoritetit të kompanive rajonale të ujit. Tabela 75 jep të dhëna për furnizimin me ujë të pijshëm.

Tabela 66. Disponueshmëria e rrjetit të ujësjellësit (Agjencia e Statistikave të Kosovës, 2018)

Nature of supply	Household units	Percentage
Water system provided by public service	204,365	69.6%
Water system provided by other sources	82,609	28.2%
Pipeline water system within building outside household unit	899	0.3%
Pipeline water system outside building	3,413	1.2%
Water supply system not available	2,157	0.7%
Total	293,443	100.0%

Një pasqyrë e sistemeve të furnizimit me ujë të menaxhuara nga shtatë KRU-të në Kosovë është paraqitur në tabelën 76, bazuar në informacionin e dhënë në raportin për llojin e ujit të pijshëm në Kosovë, të publikuar në vitin 2018, nga Instituti i Shëndetit Publik për vitin referues 2017.

Tabela 67. Të dhëna të përgjithshme për sistemet e furnizimit me ujë të menaxhuara nga KRU-të në Kosovë

Numri i kompanive të ujit	7
Numri i klientëve	335647
Numri i popullsisë së furnizuar (milion)	1.53
Sasia e ujit të furnizuar (milion m ³)	143.6
Gjatësia e rrjetit të ujësjellësit (km)	4620
Burimet ujore sipërfaqësore	53%

Burimet ujore nëntokësore	47%
Numri i zonave të furnizimit	44

Uji i pijshëm në Kosovë sigurohet nga shtatë ndërmarrje publike të ujësjellësit (Figura 57, Tabela 76). Të dhënat e publikuara nga Autoriteti Rregullator i Shërbimeve të Ujit (ARRU) në Raportin e Performancës për Ofruesit e Shërbimeve të Ujit për vitin 2017 tregojnë se nga shtatë shoqëritë e ujit në zonat e furnizimit me ujë të pijshëm, 1.595.730 banorë nga 1.699.944 ose 93.8% kanë qasje në furnizim me ujë të pijshëm të sigurt.

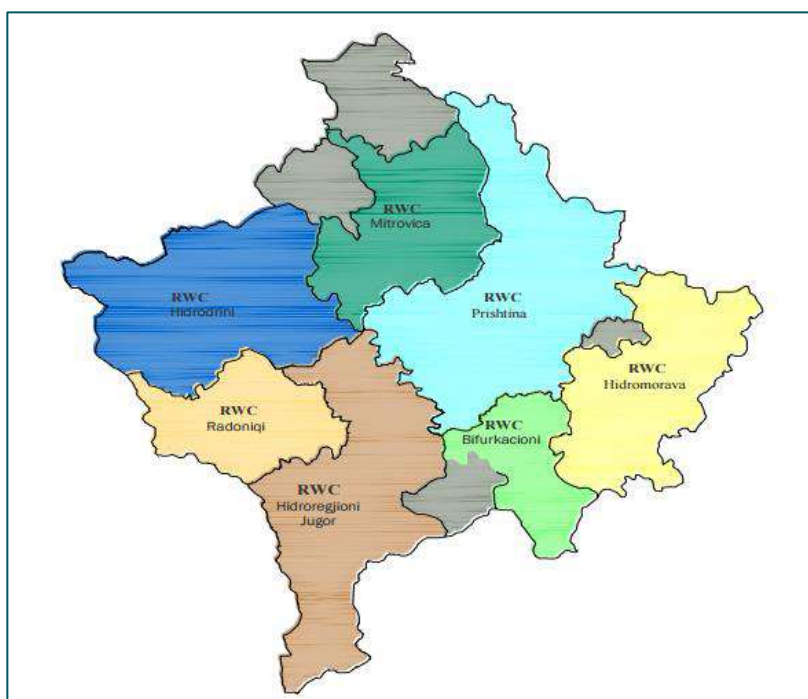

Figura 54. Furnizimi me ujë të pijshëm nga kompanitë rajonale të ujit

Menaxhimi i kërkesës për ujë

Uji është elementi dhe burimi më i vlefshëm i jetës për të gjitha speciet e gjalla. Prandaj, përdorimi dhe mbrojtja e qëndrueshme e burimeve ujore është thelbësore, jo vetëm për ekzistencën e jetës, por për zhvillimin ekonomik dhe për të mbështetur mjedisin dhe shërbimet e ekosistemit të lumenjve. Nëse nuk ndryshohet modeli aktual i përdorimit të ujit, kërkesa për ujë në të ardhmen do të tejkalojë shumë burimet ekzistuese të ujit të ëmbël.

Menaxhimi i kërkesës për ujë është një strategji për të përmirësuar efikasitetin dhe përdorimin e qëndrueshëm të burimeve ujore duke marrë parasysh konsideratat ekonomike, sociale dhe mjedisore

Objektivat e menaxhimit të ujit mund të ndahen në vijim:

- **Masat jostrukturore:**

- Zhvillimi i bilancit ujqor brenda pellgut të lumit, përcaktimi i nevojave për ujë për çdo kategori konsumatori, projeksionet për nevojat e ardhshme për ujë, shpërndarjen e ujit

dhe prioritizimin e shpërndarjes së ujit tek konsumatorët, adresimin e situatave të thatësirës dhe kufizimin e përdorimit të ujit dhe ruajtjen e shërbimeve të ekosistemit.

- Zhvillimi i strategjisë për të trajtuar nxjerrjen e paligjshme të burimeve ujore dhe lejimin e ujit.
- Politikat ekonomike, rregulloret e qeverisë, standardet për riprojektimin dhe marketingun e pajisjeve.
 - Strategjia e çmimeve dhe tarifave të ujit
 - Politika për promovimin e pajisjeve të kursimit të ujit
 - Inkurajimi i kursimeve të ujit në të gjithë sektorët: furnizimi me ujë shtëpiak, ujitje, industri
- Edukimi dhe ndërgjegjësimi efektiv i publikut/grupeve të interesit për ruajtjen e ujit
- Përdorimi i SIU-së së ujit dhe ndarja e ujit bazuar në sektorët prioritarë

Masat strukturore dhe operative përdoren për të arritur kontroll më të mirë mbi kërkesën për ujë:

- Rehabilitimi/zëvendësimi i segmenteve të dëmtuara të rrjetit të shpërndarjes;
- Reduktimi i ujit pa të ardhura, zbulimi dhe riparimi i rrjedhjeve.

5.1.8 Sistemet e monitorimit

Baza e të dhënave të rrjetit të monitorimit të ujit është një mjet i rëndësishëm për monitorimin sistematik dhe koherent të ujërave, ai ndihmon vendimmarrësit në prioritizimin e masave dhe aktiviteteve dhe ofron të dhëna të besueshme për cilësinë dhe sasinë e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore.

Kosovës i mungon një rrjet i plotë i monitorimit të ujit.

Rrjeti kombëtar i monitorimit në Kosovë përbëhet nga 23 stacione kampionimi (22 prej të cilave janë analizuar në Raport). Dhjetë stacione kampionimi konsiderohen si stacione referimi (sepse ose janë burime lumenjsh, ose ndodhen në zona të largëta, relativisht të pashqetësura) dhe monitorohen dy herë në vit, dhe 12 stacione të rrjedhave të degëve, të cilat monitorohen 11 herë në vit.

Monitorimi kryhet nga Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës dhe përfshin përcaktimin e 25 parametrave fiziko-kimikë (11 herë në vit), dhe 8 metaleve të rënda (2 herë në vit). Të dhënat për këtë raport janë dhënë për seritë kohore 2008–2020.

5.2 VLERËSIMI I NDIKIMIT

5.2.1 Kërkesat e monitorimit të Direktivës Kornizë të Ujërave

Neni 8 i Direktivës përcakton kërkesat për monitorimin e gjendjes së ujërave sipërfaqësore, statusit të ujërave nëntokësore dhe zonave të mbrojtura.

Ujërat sipërfaqësore

Shtojca V tregon se informacioni i monitorimit nga ujërat sipërfaqësore kërkohet për sa vijon:

- Klasifikimi i statusit.
- Plotësimi dhe vërtetimi i vlerësimit të rrezikut të Shtojcës II;
- Hartimi efikas dhe efektiv i programeve të ardhshme të monitorimit;
- Vlerësimi i ndryshimeve afatgjata në kushtet natyrore;
- Vlerësimi i ndryshimeve afatgjata që rezultojnë nga antropogjeniteti i përhapur;
- Vlerësimi i ngarkesave të ndotësve të transferuar përtej kufijve ndërkombëtarë ose të shkarkimit në dete;
- Vlerësimi i ndryshimeve në statusin e atyre organeve të identifikuar si në rrezik në përgjigje të aplikimit të masave për përmirësimin ose parandalimin e përkeqësimit;
- Përcaktimi i shkaqeve të dështimit të trupave ujorë në arritjen e objektivave mjedisore kur arsyeja e dështimit nuk është identifikuar;
- Përcaktimi i përmasave dhe ndikimeve të ndotjes nga aksidentet;
- Përdorimi në ushtrimin e ndërkalibrimin;
- Vlerësimi i pajtueshmërisë me standardet dhe objektivat e Zonave të Mbrojtura; dhe
- Kuantifikimi i kushteve të referencës (aty ku ato ekzistojnë) për trupat ujorë sipërfaqësorë.

Objektivi i monitorimit është të krijojë një pasqyrë koherente dhe gjithëpërfshirëse të statusit të ujit brenda çdo rrethi të pellgut lumor dhe duhet të lejojë klasifikimin e të gjithë trupave ujorë sipërfaqësorë në një nga pesë klasat. Megjithatë, kjo nuk do të thotë se stacionet e monitorimit do të nevojiten në çdo trup ujor. Shtetet anëtare do të duhet të sigurojnë që të monitorohen mjaft trupa ujorë individualë të secilit lloj trupi ujor. Ata gjithashtu do të duhet të përcaktojnë se sa stacione nevojiten në çdo trup ujor individual për të përcaktuar statusin e tij ekologjik dhe kimik.

Për trupat ujorë sipërfaqësorë, Direktiva kërkon që trupa të mjaftueshëm ujorë sipërfaqësorë të monitorohen **në programet e mbikëqyrjes** për të ofruar një vlerësim të gjendjes së përgjithshme të ujërave sipërfaqësore brenda çdo pellgu dhe nën ujëmbledhës brenda rrethit të pellgut lumor. Për monitorimin e mbikëqyrjes, kërkohet të monitorohen parametrat që tregojnë të gjithë elementet biologjike, hidromorfologjike dhe të gjitha elementeve të cilësisë fiziko-kimike të përgjithshme dhe specifike.

Monitorimi operativ synon të përcaktojë statusin e atyre trupave ujorë të identifikuar si në rrezik të dështimit të objektivave të tyre mjedisore dhe të vlerësojë çdo ndryshim në statusin e tyre që rezulton nga masa specifike. Programet e monitorimit operativ duhet të përdorin parametra që tregojnë elementin ose elementet cilësore më të ndjeshme ndaj presionit ose presioneve ndaj të cilave trupi ose grupi i trupave i nënshtrohet. Kjo do të thotë se më pak vlera të elementeve cilësore mund të përdoren në klasifikimin e statusit.

Direktiva përmend gjithashtu **monitorimin hetimor** për situatat ku arsyeja e ekzekutimeve është e panjohur, ku mbikëqyrja dhe monitorimi operativ janë të pamjaftueshme ose për të konstatuar përmasat dhe ndikimet e ndotjes nga aksidentet.

Objektivat e monitorimit mbikëqyrës

Objektivat e monitorimit mbikëqyrës të ujërave sipërfaqësore janë të sigurojë informacion për:

- Plotësimi dhe vërtetimi i procedurës së hollësishme të vlerësimit të ndikimit në Shtojcën II;
- Hartimi efikas dhe efektiv i programeve të ardhshme të monitorimit;
- Vlerësimi i ndryshimeve afatgjata në kushtet natyrore; dhe
- Vlerësimi i ndryshimeve afatgjata që vijnë nga aktiviteti i përhapur antropogjen.

5.2.1.1 Rezultatet e monitorimit të cilësisë së ujit në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Makroinvertebrorët

Të dhënat e literaturës dhe kampionimet e kohëve të fundit në terren tregojnë se **pellgu i Drinit të Bardhë është i pasur me shumë radhë dhe familje makroinvertebroresh**. Gjatë aktivitetit të 2018-ës janë gjetur 32 familje. Disa nga këto familje janë tolerante ndaj disa niveleve të ndotjes organike si për shembull Gammaridae, Hirudidae dhe Tabanidae, dhe shfaqin pellgje të ndryshuara me ndikime njerëzore. Të tjerat si Baetidae i përkasin grupeve që jetojnë në ujëra me cilësi të moderuar ose të mirë dhe të tjerët shfaqin kushte shumë të mira si Perlidae, janë tipike për malet dhe habitatet e ruajtura mirë.

Për më tepër, ka shumë përfaqësues të gërvishtjeve që lidhen me pjesën e sipërme të pellgut të lumit dhe më shumë gjethe dhe degë për t'u përpunuar në grimca materiale organike.

Gjithashtu, të dhënat e tjera të literaturës për pellgun e Drinit të Bardhë tregojnë se numri i familjeve makroinvertebrore që ndodhen në këtë pellg është shumë më i lartë. Gjatë fushatave monitoruese nevojiten përpjekje të vazhdueshme për të përcaktuar sasinë e prezencës së këtyre familjeve dhe specieve për të vlerësuar vlerën e tyre për shëndetin e ekosistemit të ujërave të ëmbla të zonave ku ato janë të pranishme, si dhe për të vlerësuar ndikimin në ekzistencën e tyre. Për më tepër, sasia e duhur e tyre do të ndihmojë vetë procesin e monitorimit biologjik, siç përcaktohet në DKU.

Disa nga këto lloje makroinvertebrore që gjenden në pellgun e Drinit të Bardhë janë endemike të shkallës së ulët dhe si të tilla janë të rëndësishme për menaxhimin e pellgut në aspektin e përmbushjes së parakushteve të Ligjit për Mbrojtjen e Natyrës dhe Udhëzimit Administrativ për Speciet e Mbrojtura dhe Rreptësisht të Mbrojtura. Disa nga këto specie janë: *Drusus sharrensis*, *Drusus fortos*, *Drusus vekon*, *Drusus schmidi*, *Potamophylax coronavirus*, *Ernodes skipetarum* etj. Krahas shumë llojeve që janë endemike të Evropës apo Evropës Juglindore dhe që gjenden në pellgun e Drinit të Bardhë, të një rëndësie të veçantë janë. specie të cilat janë endemike të Kosovës ose zonave të ngushta në Gadishullin Ballkanik. Disa nga këto specie janë renditur në Tabelën 77.

Tabela 68. Llojet makroinvertebrore endemike të Kosovës dhe Ballkanit, të cilat gjenden në pellgun e Drinit të Bardhë.

Nr.	Emri i species	Lumi ku është gjetur	Shpërndarja e përgjithshme	Referenca
1	<i>Drusus sharrensis</i> Ibrahim, Vitecek&Previšić, 2016	Lumbardhi i Prizrenit	endemike e Kosovës	Ibrahimi etj., 2016
2	<i>Drusus fortos</i> Ibrahim & Olah, 2017	Lumbardhi i Pejës, Lumbardhi i Deçanit	endemike e Kosovës	Ibrahimi etj., 2021a

3	<i>Drusus vekon</i> Ibrahim i dhe Oláh, 2017	Lumbardhi i Pejës, Lumbardhi i Deçanit	endemike e Kosovës	Ibrahimi etj., 2021a
4	<i>Potamophylax coronavirus</i> Ibrahim i, Bilalli & Vitecek, 2021	Lumbardhi i Deçanit	endemike e Kosovës	Ibrahimi etj., 2021a
5	<i>Rhyacophila siparantum</i> Ibrahim i, Bilalli & Kucinic, 2021	Lumbardhi i Pejës	endemike e Kosovës	Ibrahimi etj., 2021b
6	<i>Drusus krusniki</i> Malicky, 1981	Drini i Bardhë, Lumbardhi i Pejës	endemike ballkanike	Ibrahimi etj., 2014
7	<i>Ernodes skipetarum</i> Malicky, 1986	Lumbardhi i Pejës	endemike ballkanike	Ibrahimi etj., 2014
8	<i>Rhyacophila trescaviscensis</i> Botosaneanu, 1960	Lumi Vrella	endemike ballkanike	Ibrahimi etj., 2014
9	<i>Rhyacophila balcanica</i> Radovanović, 1953	Lumbardhi i Prizrenit	endemike ballkanike	Ibrahimi etj., 2014
10	<i>Potamophylax goulandrionum</i> Malicky, 1974	Lumbardhi i Prizrenit	endemike ballkanike	Ibrahimi etj., 2014

Lista e hollësishme e përbërjes së makroinvertebrorëve në zona të ndryshme dhe nga fushata të ndryshme të kampionimit në terren është dhënë në Shtojcën 13C.

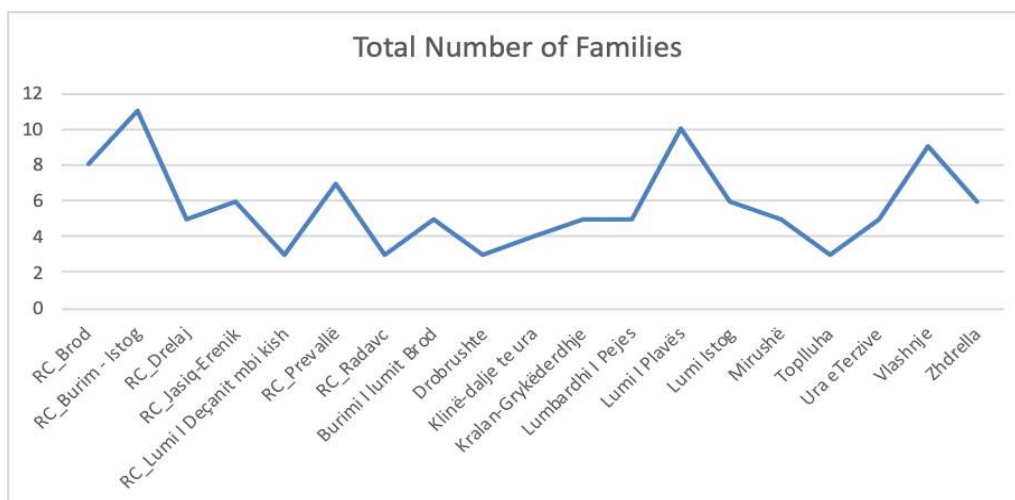

Figura 55. Numri i taksave (familjeve) të makroinvertebrorëve për zonë në pellgun e lumit Drini i Bardhë në pranverë, 2018.

Makrofitet

Siç paraqitet në Figurën 59, *Amblystegium fluviatile*, *Equisetum fluviatilis*, *Mentha aquatica*, *Cladophora* sp., *Sparganium erectum* dhe *Lythrum virgatum* ishin speciet më të bollshme të vendosura në zonë dhe L.3. – Burim (Istog) dhe L. 6. Deçani, stacionet me diversitet të lartë të makrofitëve.

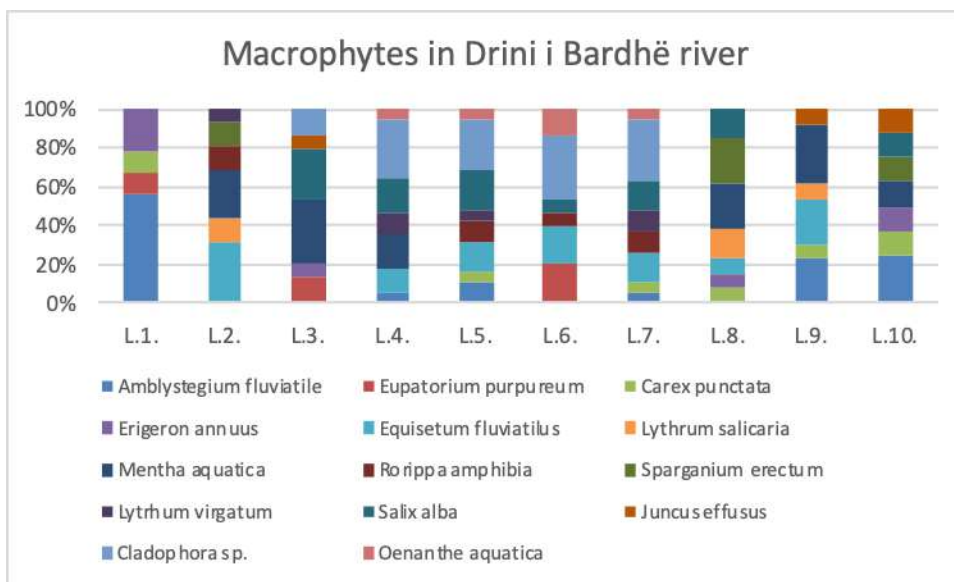

Figura 56. Makrofitet e kampionuara në vende të ndryshme (*aty shifra përfshin vetëm ato specie që u shfaqën të paktën në tre vende)

Iktiofauna

Bazuar në të dhënat e literaturës dhe kampionimet sporadike në terren të kryera gjatë vitit 2018, në pellgun e Drinit të Bardhë gjenden **21 lloje peshqish**. Shumica e këtyre specieve janë specie vendase me vetëm 6 lloje që nuk janë vendase. Nga speciet vendase 1 është endemike e Ballkanit Perëndimor, 1 është endemike e Peri-Mesdheut, 4 janë endemike të pellgut ODS ndërsa pjesa tjetër janë endemike të Adriatikut.

Gjithsej 6 lloje dhe 178 individë u mblodhën në 10 stacionet siç përfaqësohet në, gjatë ekskursionit në terren të vitit 2018. Bollëku më i lartë mund të vërehet në zonat fushore si Zllakuqan dhe Zhdrella. Zllakuqani është stacioni i vetëm me më shumë diversitet se 1 specie.

Bazuar në vëzhgimet më të fundit në zona të përzgjedhura të pellgut të Drinit të Bardhë, është identifikuar edhe **prevalenca e shkallës së degradimit të shkaktuar nga presionet antropogjene**. Me pellgjet barriere, modifikimet hidrografike, barrierat në rrjedhën e poshtme, nxjerrja e ujit, mbulimi dhe ngritja e ujit që janë presionet antropogjene më të ndikuara për komunitetet e peshqve.

Tabela 69. Lista e llojeve të peshqve të pranishëm në pellgun e Drinit të Bardhë me të dhëna për endemizmin dhe origjinën.

Nr.	Specia/Familja	Prejardhja	Endemiciteti
1	<i>Alburnoides ohridanus</i> (Leuciscidae)	Vendas	Adriatiku Verior Juglindor
2	<i>Alburnus scoranza</i> (Leuciscidae)	Vendas	Adriatiku Juglindor
3	<i>Barbatula sturanyi</i> (Nemacheilidae)	Vendas	Pellgu ODS
4	<i>Barbus</i> sp. (Cyprinidae)	Vendas	Pellgu ODS
5	<i>Carassius gibelio</i> (Cyprinidae)	Jo vendas	Jo vendas A
6	<i>Chondrostoma ohridanus</i> (Leuciscidae)	Vendas	Adriatiku Juglindor
7	<i>Cobitis ohridana</i> (Cobitidae)	Vendas	Adriatiku Juglindor
8	<i>Cyprinus carpio</i> (Cyprinidae)	Jo vendas	T jo vendas
9	<i>Eudontomyzon stankokaramani</i> (Petromyzontidae)	Vendas	Pellgu ODS

10	<i>Gobio skadarensis /ohridanus</i> (Gobionidae)	Vendas	Adriatiku Juglindor
11	<i>Oncorhynchus mykiss</i> (Salmonidae)	Vendas	Jo vendas A
12	<i>Pachychilon pictum</i> (Leuciscidae)	Vendas	Adriatiku Juglindor
13	<i>Perca uviatilis</i> (Percidae)	Vendas	T jo vendas
14	<i>Phoxinus sp.</i> (Leuciscidae)	Vendas	Pellgu ODS
15	<i>Pseudorasbora parva</i> (Gobionidae)	Jo vendas	Jo vendas A
16	<i>Rhodeus amarus</i> (Acheilognathidae)	Jo vendas	T jo vendas
17	<i>Sabanejewia balcanica</i> (Cobitidae)	Jo vendas	T jo vendas
18	<i>Salaria uviatilis</i> (Blenniidae)	Vendas	Peri-Mesdhetare
19	<i>Salmo farioides</i> (Salmonidae)	Vendas	Ballkani Perëndimor
20	<i>Sander lucioperca</i> (Percidae)	Jo vendas	T jo vendas
21	<i>Squalius platyceps</i> (Leuciscidae)	Vendas	Adriatiku Juglindor

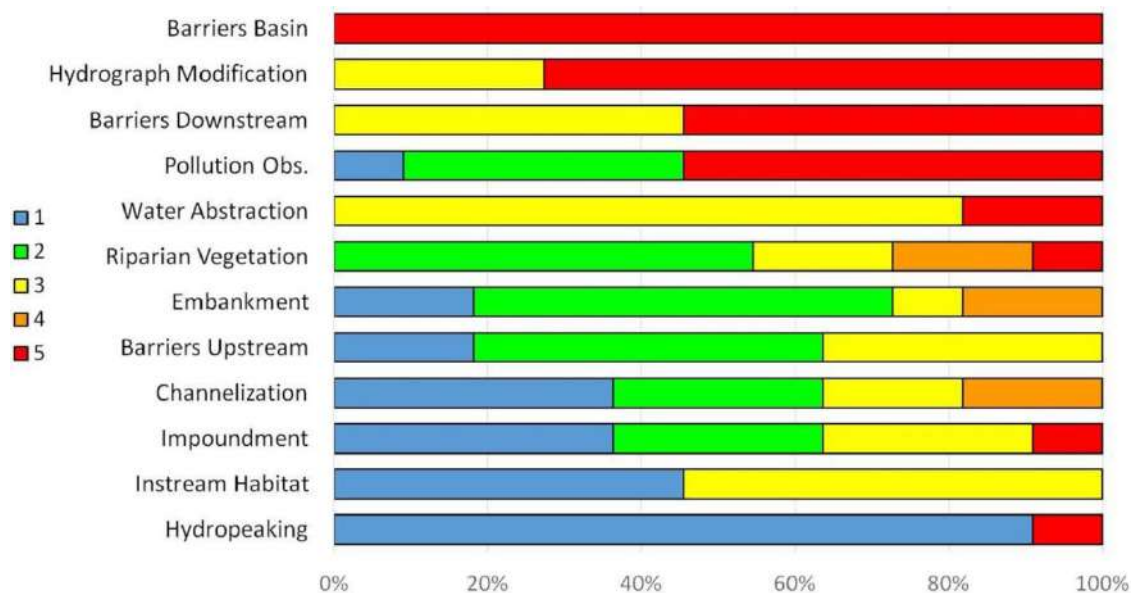

Figura 57. Prevalenca e shkallës së degradimit të shkaktuar nga presionet antropogjene për peshqit në 11 vendet e studiuara (vlerësuar në vend dhe nëpërmjet matjeve të fundit të disponueshme dhe sensorit në distancë). Shkalla e degradimit jepet nga një shkallë me pesë pikë (nga 1e⁶⁰).

⁶⁰Grapci et al., 2020. Modelet e shpërndarjes së peshkut në lumin Drini i Bardhë (DriniiBardhë), Kosovë. Njohuri dhe Menaxhimi i Ekosistemeve Ujore. 421:29.

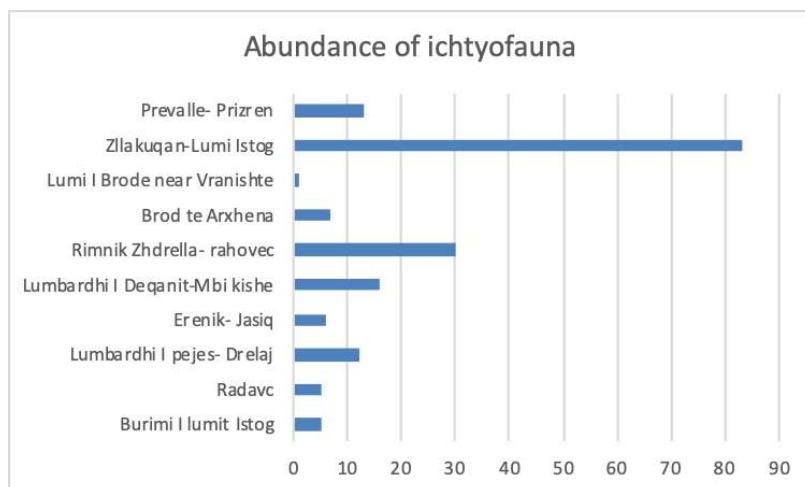

Figura 58. Bollëku i iktiofaunës për stacion gjatë hulumtimit në terren të vitit 2018

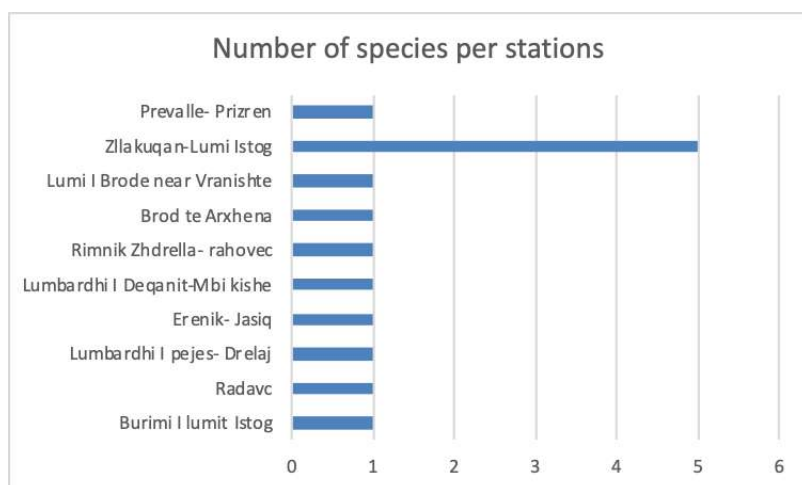

Figura 59. Diversiteti i iktiofaunës për stacion gjatë hulumtimit në terren të vitit 2018

Lista e hollësishme e llojeve të peshqve gjatë fushatës në terren të vitit 2018 jepet në Shtojcën 13A.

5.2.2 Vlerësimi i cilësisë së ujit dhe statusit ekologjik

5.2.2.1 Vlerësimi i cilësisë së ujit për pesë stacione duke përdorur qasjen multimetrike të bazuar në makroinvertebrorët dhe diatomet

Makroinvertebrorët – Në këtë pjesë kemi shfrytëzuar indekset e bazuara në fushatën në terren të vitit 2018, të dhënat nga raporti i vitit 2017⁶¹ dhe vlerësimi i shpejtë në terren i vitit 2022. Të gjitha indekset e përdorura për vlerësimin e cilësisë së ujit bazuar në makroinvertebrorët janë në linjë për Stacionin Monitorues 1 Drini i Bardhë – Radavc dhe cilësinë. ky stacion në kategorinë më të lartë të cilësisë së ujit. Sa i përket klasifikimit DKU cilësia në këtë stacion është e LARTË.

Shumica e indekseve të përdorura për bioklasifikim në stacionin e monitorimit të Klinë janë në përputhje me njëri-tjetrin. Megjithatë, vërejmë se indekset më të përgjithësuara bazuar në nivelin e rendit të përcaktimit (si p.sh. EPT) ose indekset që nuk marrin parasysh bollëkun (GPMB dhe ASPT) janë

⁶¹Halil Ibrahimij, Zlatko Levkov, AgimGashi, Avni Hajdari, 2017, “Raporti i Monitorimit Biologjik” në kuadër të Projektit GEF “Mundësimi i bashkëpunimit ndërkuftar dhe menaxhimit të integruar të burimeve ujore në pellgun e zgjeruar të lumit Drin”

më pak të sakta se për shembull Indeksi Biotik Familjar Hilsenhoff dhe SWRC-ja. Bazuar në këtë mund të konkludojmë se për këtë stacion indekset më të përshtatshme për të matur cilësinë e ujit janë dy indekset e fundit bazuar në nivelin e përcaktimit familjar me të dhëna për bollëkun e taksave të grumbulluara. Sa i përket klasifikimit DKU cilësia në këtë stacion është e moderuar.

Shumica e indekseve të përdorura për bioklasifikim në stacionin e monitorimit të Toplluhës janë në përputhje me njëri-tjetrin. Megjithatë, vërejmë se indekset më të përgjithësuara bazuar në nivelin e rendit të përcaktimit (si p.sh. EPT) ose indekset që nuk marrin parasysh bollëkun (GPMB dhe ASPT) janë më pak të sakta se për shembull Indeksi Biotik Familjar Hilsenhoff dhe SWRC-ja. Bazuar në këtë mund të konkludojmë se për këtë stacion indekset më të përshtatshme për të matur cilësinë e ujit janë dy indekset e fundit bazuar në nivelin e përcaktimit të familjes me të dhëna për bollëkun e taksave të grumbulluara. Sa i përket klasifikimit DKU, cilësia në këtë stacion është e dobët.

Shumica e indekseve të përdorura për bioklasifikim në stacionin e monitorimit Vlashnje janë në përputhje me njëri-tjetrin. Megjithatë, vërejmë se indekset më të përgjithësuara bazuar në nivelin e rendit të përcaktimit (si p.sh. EPT) ose indekset që nuk marrin parasysh bollëkun (GPMB dhe ASPT) janë më pak të sakta se për shembull Indeksi Biotik Familjar Hilsenhoff dhe SWRC-ja. Bazuar në këtë mund të konkludojmë se për këtë stacion indekset më të përshtatshme për të matur cilësinë e ujit janë dy indekset e fundit bazuar në nivelin e përcaktimit familjar me të dhëna për bollëkun e taksave të grumbulluara. Sa i përket klasifikimit DKU cilësia në këtë stacion është e moderuar.

Shumica e indekseve të përdorura për bioklasifikim në stacionin monitorues të Vërmicës janë në përputhje me njëri-tjetrin. Megjithatë, vërejmë se indekset më të përgjithësuara bazuar në nivelin e rendit të përcaktimit (si p.sh. EPT) ose indekset që nuk marrin parasysh bollëkun (GPMB dhe ASPT) janë më pak të sakta se për shembull Indeksi Biotik Familjar Hilsenhoff dhe SWRC-ja. Bazuar në këtë mund të konkludojmë se për këtë stacion indekset më të përshtatshme për të matur cilësinë e ujit janë dy indekset e fundit bazuar në nivelin e përcaktimit të familjes me të dhëna për bollëkun e taksave të grumbulluara. Sa i përket klasifikimit DKU, cilësia në këtë stacion është e dobët.

Tabela 70. Vlerat e pesë indekseve të bazuara në makroinvertebrorët bentikë për pesë stacione monitorimi.

Nr.	Stacioni i vëzhguar	Lumi	EPT	FBI	GPMB	ASPT	SWRC	Gjendja e përgjithshme ekologjike
1	Radavc	Drini i Bardhë	22	1.9	204	8.16	2.04	I
11	Vlashnje	Lumbardhi i Prizrenit	16	3.9	154	6.41	5.77	III
13	Toplluha	Lumi Toplluha	12	5.19	134	4.82	6.5	IV
15	Klinë-dalja te ura	Lumi Klina	20	4.7	200	4.69	5.78	III
20	Vërmicë	Drini i Bardhë	8	6.01	66	4.33	5.42	IV

Në bazë të rezultateve të Indeksit EPT, katër stacione monitoruese (Stacioni Monitorues 1, Stacioni Monitorues 11, Stacioni i Monitorimit 13 dhe Stacioni i Monitorimit 15) klasifikohen në kategorinë e cilësisë shumë të mirë të ujit, ndërsa Stacioni Monitorues 5 Drini i Bardhë – Vërmicë klasifikohet në kategoria e cilësisë së mirë të ujit. Megjithatë edhe Stacioni i Monitorimit 3 Toplluhë – Piranë është shumë afër kategorisë së mirë të cilësisë së ujit.

Përveç kësaj, ne kemi llogaritur edhe nëpërmjet softuerit Asterics bollëkun e taksoneve EPT % dhe EPT %. Vlerat më të larta të taksoneve EPT [%] janë gjetur në stacionin e parë monitorues Drini i Bardhë Radavc (96.46) dhe më të ulëtat në stacionin e pestë të monitorimit Drini i Bardhë - Vërmicë (28.302). Vlera të larta të EPT-Taxa [%] janë regjistruar edhe në stacionet monitoruese Klinë dhe Lumbardhi i Prizrenit – Vlashnje, ndërsa vlera të ulëta janë regjistruar edhe në stacionin e tretë monitorues Toplluha – Piranë edhe pse më të larta se në stacionin monitorues 5. Trendi pothuajse i njëjtë është e regjistruar edhe për EPT [%] (klasat e bollëkut). Vlerat më të larta janë gjetur në stacionin e parë monitorues Drini i BardhëRadavc (93.976) dhe më të ulëtat në stacionin e pestë të monitorimit Drini i Bardhë - Vërmicë (37.288). Vlera të larta të EPT-Taxa [%] janë regjistruar edhe në stacionet monitoruese Klinë – Klinë dhe Lumbardhi i Prizrenit – Vlashnje, ndërsa vlera të ulëta janë regjistruar edhe në stacionin e tretë monitorues Toplluha – Piranë edhe pse më të larta se në stacionin monitorues 5 .

Në rastin tonë, vlerat e indeksit EPT nuk zbulojnë në mënyrë konsistente statusin real të cilësisë së ujit në stacionet e monitorimit pasi ai klasifikon të katër stacionet e para të monitorimit në të njëjtën klasë. Por kur kombinohen me vlerat e klasave të bollëkut të taksoneve EPT % dhe EPT % shohim dallimin e qartë ndërmjet stacioneve. Stacioni i parë monitorues Drini i Bardhë – Radavc në këtë drejtim është theksuar me cilësinë më të shkëlqyer përtej të gjitha stacioneve të tjera. Stacioni Monitorues 5 Drini i Bardhë – Vërmicë dhe Stacioni i Monitorimit 3 Toplluhë – Piranë po ashtu janë theksuar me cilësi të dobët të ujit në lidhje me përbërjen e rendit të insekteve EPT të makroinvertebrorëve.

Vlerat më të ulëta të FBI-së sipas klasifikimit Hilsenhoff janë gjetur në stacionin e parë të monitorimit Drini i Bardhë – Radac (1,97) duke e karakterizuar këtë stacion si klasa e cilësisë së ujit të shkëlqyer (KCU) me ndotje të pamundur dhe vlerat më të larta të këtij indeksi janë gjetur në monitorimin e pestë. stacioni (6.01) duke e klasifikuar këtë stacion si mjaft të dobët me KCU të dobët dhe ndotje të konsiderueshme të mundshme drejt ndotjes shumë të konsiderueshme. Stacionet monitoruese Klinë-Klinë dhe Lumbardhi i Prizrenit – Vlashnje janë klasifikuar si KCU shumë e mirë edhe pse vlerat e këtij indeksi janë më të larta në stacionin monitorues Lumbardhi i Prizrenit – Vlashnje, ndërsa stacioni i tretë i monitorimit Toplluhë – Piranë klasifikohet në KPK të drejtë me ndotje mjaft të konsiderueshme.

Vlerat më të larta të GPMB-së janë regjistruar në stacionin e parë monitorues Drini i Bardhë - Radavc (204) dhe më të ulëtat në stacionin e pestë monitorues Drini i Bardhë – Vërmicë (99). Vlera të konsiderueshme janë regjistruar edhe në stacionet monitoruese Klinë – Klinë dhe Lumbardhi i Prizrenit – Vlashnje ndërsa vlera më të ulëta janë regjistruar në stacionin monitorues Toplluhë – Piranë.

Vlerat më të larta të ASPT-së janë regjistruar në stacionin e parë të monitorimit Drini i Bardhë - Radavc (8.16) dhe më të ulëtat në stacionin e pestë të monitorimit Drini i Bardhë – Vërmicë (5.5). Vlera të konsiderueshme janë regjistruar edhe në stacionet monitoruese Klinë – Klinë dhe Lumbardhi i Prizrenit – Vlashnje ndërsa vlera më të ulëta janë regjistruar në stacionin monitorues Toplluhë – Piranë.

5.2.2.2 Diatomet

Softueri OMNIDIA u përdor për llogaritjen e 20 indekseve të ndryshme të diatomeve. Të dhënat për diatomet janë shfrytëzuar nga Raporti i vitit 2017⁶². Rezultatet për secilin indeks mund të paraqiten nga diapazoni i tyre origjinal (Tabela 80) ose të rregullohen në shkallën 20 (Tabela 81). Në shumë raste përdoren vlerat e rregulluara në 20 pasi ato ofrojnë gamë më të gjerë dhe sigurojnë diferencim më të mirë midis klasave ose statuseve ekologjike. Për paraqitje më të mirë të rezultateve, pikët e marra nga TDI janë lënë jashtë grafikëve. Për paraqitje më të mirë të rezultateve siç rekomandohej në Shtojcën V

⁶²Halil Ibrahimij, Zlatko Levkov, AgimGashi, Avni Hajdari, 2017, “Raporti i Monitorimit Biologjik” në kuadër të Projektit GEF “Mundësimi i bashkëpunimit ndërkufitar dhe menaxhimit të integruar të burimeve ujore në pellgun e zgjeruar të lumit Drin”

të DKU-së, çdo status paraqitet me ngjyrë të ndryshme: e lartë me ngjyrë blu, e mirë me jeshile, mesatare me të verdhë, e dobët me portokalli dhe e keqe me ngjyrë të kuqe.

Tabela 71. Vlera e përftuar e indekseve të ndryshme Diatom nga shkalla origjinale OMNIDIA për pesë stacione të zgjedhura.

Indeksi	Drini i Bardhë - Radavc		Klinë		Toplluhë - Piranë		Lumbardhi i Prizrenit - Vlashnje	Drini i Bardhë - Vërmicë	
	Epiliton	Epifitoni	Epiliton	Epifitoni	Eplithoni	Epipelon	Eplithoni	Epiliton	Epifitoni
SLA	1.29	1.29	1.89	1.86	2.15	2.34	1.84	2.02	2.03
DESCY	4.26	4.28	4.27	4.17	2.74	2.31	4.45	3.76	3.6
IDSE/5	4.46	4.37	3.55	3.52	2.83	2.49	3.81	2.78	3.15
AJO	5.96	5.83	4.9	4.16	2.7	2.21	4.99	2.34	4.15
WAT	95,25	90,25	78,25	84.5	48,25	38,75	52	56,25	58.5
TDI	28.9	40.5	67.9	70.8	92.7	81.2	94.6	85.6	75.4
%PT	0	0.5	10	12.5	84	59.5	15	70	29.5
ZHANRI	4.33	4.2	3.39	3.63	2.92	2.65	3.32	3.2	3.11
EQL	9.3	9.1	6.5	6.7	0	2.5	5.6	4	4.8
IPS	4.83	4.66	3.58	3.56	2.17	1.91	3.5	2.63	3.02
IBD	6.72	6.2	5.1	5	3.81	3.56	4.96	3.86	4.52
IDAP	4	4.45	3.53	3.55	2.59	2.34	3.52	2.61	3.27
EPI-D	0.55	0.71	1.66	1.58	2.42	2.9	2.13	2.98	2.31
DI_CH	1.99	2.34	3.94	4.32	6.37	6.38	4.53	5.66	4.84
IDP	1.75	1.31	1.73	1.93	2.86	2.93	2.12	2.69	2.36
LOBO	2.56	2.92	2.63	2.29	2.89	3.08	3.43	3.06	3.02
SID	1.44	1.59	2.09	2.01	2.35	2.8	1.95	2.82	2.2
TID	1.49	1.77	2.77	2.57	3.13	3.12	2.77	2.82	2.86

Tabela 72. Vlerat e marra të indekseve të ndryshme të Diatomit nga OMNIDIA në shkallën 20 për pesë stacione të zgjedhura

Indeksi	Drini i Bardhë - Radavc		Klinë		Toplluhë - Piranë		Lumbardhi i Prizrenit - Vlashnje	Drini i Bardhë - Vërmicë	
	Epiliton	Epifitoni	Epiliton	Epifitoni	Eplithoni	Epifitoni	Eplithoni	Epiliton	Epifitoni
IPS	19.2	18.4	13.3	13.2	6.6	5.3	12.9	8.7	10.6
SLA	13.9	13.9	11	11.2	9.8	8.9	11.3	10.4	10.4
DESCY	16.5	16.6	16.5	16	9.2	7.2	17.4	14.1	13.4
IDSE/5	4.5	4.4	3.6	3.5	2.8	2.5	3.8	2.8	3.2
ZHANRI	16.8	16.2	12.3	13.5	10.1	8.8	12	11.4	11
EQL	18.7	18.3	13.4	13.7	0	5.8	11.6	8.6	10.1
AJO	16.7	16.3	13.4	11	6.4	4.8	13.6	5.2	11
WAT	19.1	18.1	15.9	17.1	10.2	8.4	10.9	11.7	12.1
IDAP	15.3	17.4	13	13.1	8.5	7.4	13	8.6	11.8
TDI	28.9	40.5	67.9	70.8	92.7	81.2	94.6	85.6	75.4
IBD	20	20	15.7	15.3	9.6	8.4	15.1	9.9	13
DI-C	17.3	16.4	12	11	5.4	5.4	10.4	7.4	9.6
EPI-D	17.4	16.6	12.1	12.5	8.5	6.2	9.9	5.8	9
IDP	11.7	13.8	11.8	10.8	6.4	6.1	9.9	7.2	8.8
LOBO	10.9	13.2	11.3	9.2	13	14.2	16.4	14	13.8
SID	17	16	12.6	13.1	10.8	7.8	13.6	7.6	11.9
TID	13.7	12.2	7	8	5.1	5.1	7	6.7	6.5

Bazuar në vlerat e 20 indekseve të ndryshme të diatomeve, gjendja ekologjike e trupave ujorë të hulumtuar në pellgun ujëmbledhës të lumit Drin është si vijon:

Drini i Bardhë Radavc (e lartë)
Klina Klinë (mesatare)

Toplluha Piranë e dobët)
Lumbardhi i Prizrenit Vlashnje (mesatare)
Drini i Bardhë Vërmicë (e dobët)

5.2.2.3 Parametrat fiziko-kimikë

Monitorimi i lumenjve në territorin e Republikës së Kosovës bëhet nga Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës. Cilësia e këtyre lumenjve përcaktohet në bazë të analizave fiziko-kimike dhe pranisë së metaleve të rënda. Pellgu i Drinit të Bardhë përfshin 10 lumenj me 23 stacione monitorimi, ku janë analizuar testet e cilësisë fiziko-kimike.

Të gjitha vendet e marrjes së mostrave janë studiuar për parametrat bazë fiziko-kimikë (Tabela 82).

Tabela 73. Parametrat fiziko-kimikë të përdorur për të vlerësuar gjendjen ekologjike në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Elemente cilësore	Parametrat tregues
Kushtet termike	Temperatura e ujit
Gjendja e oksigjenit	Oksigjeni i tretur, ngopja me oksigjen; BOD5; COD
Kushtet ushqyese	N-NO3; N-NH4; P-PO4 (ortofosfate)
Kripësia	Përçueshmëria; Cl; SO4
Statusi i acidifikimit	pH
Metalet e rënda	Cd, Cu, Ni, Pb, Zn

Tabela 74. Gjendja e elementeve të përgjithshme fiziko-kimike për vitin 2017

Kodi i stacionit	Vendmostrimi	Data	pH	DO	BOD	N-NO3	N-NO2	N-NH4	Ntotal	P-PO4
RV01_032	Klina në Klinë	11.04.2017	8	6,88	19	1,45	0,03	0,15	1,40	0,10
RV01_043	Grabanicë	11.04.2017	8,04	7,74	20	0,54	0,04	0,19	1,26	0,07
RV01_052	Volljakë	13.04.2017	8	7,92	27	1,20	0,02	0,06	1,35	0,03
RV01_062	Kralan	13.04.2017	8,2	9,27	25	1,02	0,03	0,20	1,24	0,07
RV01_071	Jasiq	18.04.2017	8,3	7,09	6,6	1,85	0,01	0,07	0,42	0,03
RV01_072	Ura e Terzive	13.04.2017	8,3	7,88	21,2	0,29	0,05	0,31	1,32	0,10
RV01_081	Zhdrellë	18.04.2017	8,4	7,4	2,3		0,00	0,05	0,06	0,07
RV01_082	Xërxë	13.04.2017	8,08	5,2	29,8	0,47	0,22	2,16	1,78	0,49
RV01_092	Piranë	13.04.2017	8,26	7,37	24,4	1,81	0,09	0,54	1,93	0,16
RV01_101	Prevallë	25.04.2017	8,06	8,84	2,2	< 0.1	0,00	0,03	0,00	0,03

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

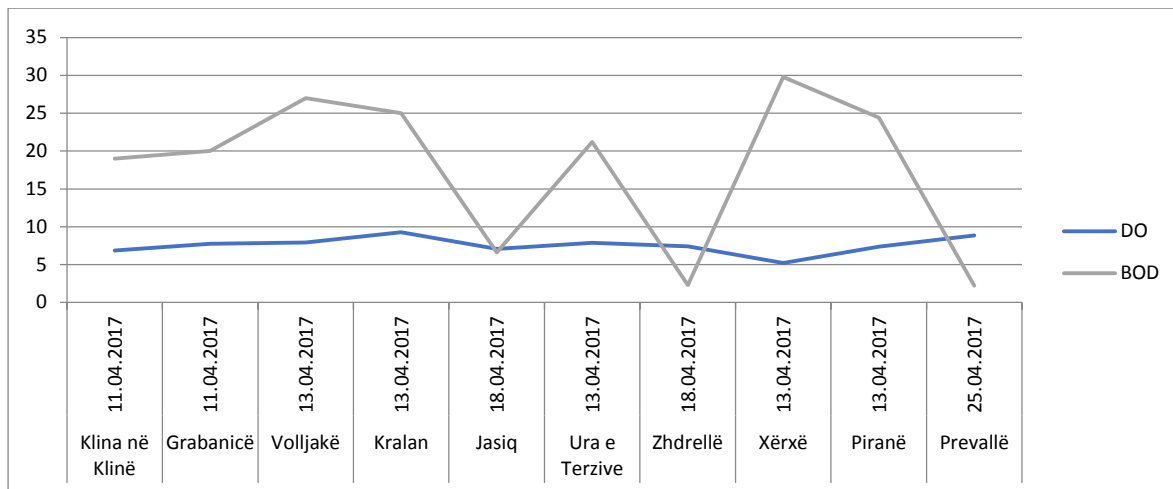

Figura 60. Elementet e regjimit të oksigjenit 2017

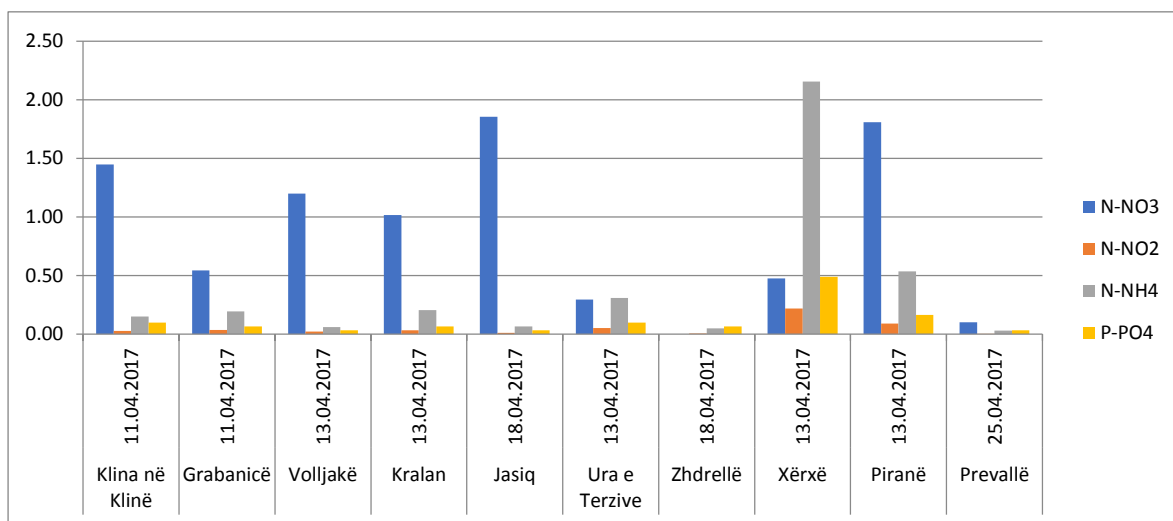

Figura 61. Vlerat e lëndëve ushqyese, 2017

Tabela 75. Gjendja e elementeve të përgjithshme fiziko-kimike 2018

	Conductivity	pH	DO	BOD5	N-NO3	N-NO2	N-NH4	NT	P-PO4	PT
	µS/cm	0-14	mg/l	mg/L	mg/L	mg/L	mg/L	mg/L	mg/L	mg/L
1	240	7,74	8,73	2,1	0,11	0,01	1,35	0,11	0,03	0,10
3	300	7,92	7,94	14,3	0,75	0,12	1,20	1,00	0,17	0,85
4	260	8,01	9,16	1,4	0,47	0,03	1,41	0,07	0,15	0,07
5	354	7,98	7,27	8,8	1,29	0,04	1,32	0,65	0,16	0,55
6	190	8,02	10,12	1	0,00	0,02	1,02	0,03		0,03
7	200	7,93	8,12	17	0,00	0,03	1,00	1,19		1,01
10	630	7,77	7,46	12,6	1,13	0,04	1,34	0,85	0,19	0,79
12	640	7,8	7,76	11	1,54	0,05	0,83	0,74		0,69
13	150	7,92	8,13	8,7	0,07	0,00	1,30	0,61	0,02	0,52
14	210	7,95	9,26	29,2	0,32	0,02	1,28	3,96		3,70
15	120	7,87	8,1	2,1	0,00	0,00	1,49	0,12	0,02	0,10
16	210	7,98	9,02	19,8	0,54	0,00	1,71	1,14		1,06
17	650	8,2	9,2	0,9	0,68	0,09	1,21	0,08	0,02	0,07
20	470	8,01	7,46	5,5	2,55	0,00	1,67	0,52	0,10	0,48
21	70	7,69	9,45	0,4	0,00	0,02	1,52	0,04	0,01	0,03
22	240	7,67	8,79	14,1	0,50	0,11	1,87	0,42	0,01	0,39
23	120	7,84	8,42	1,1	0,00	0,04	0,89	0,09	0,02	0,08
24	64	7,44	8,77	7,7	0,09	0,03	0,97	0,52	0,03	0,49
25	96	7,6	7,95	6,8	0,20	0,06	1,13	0,50	0,04	0,43

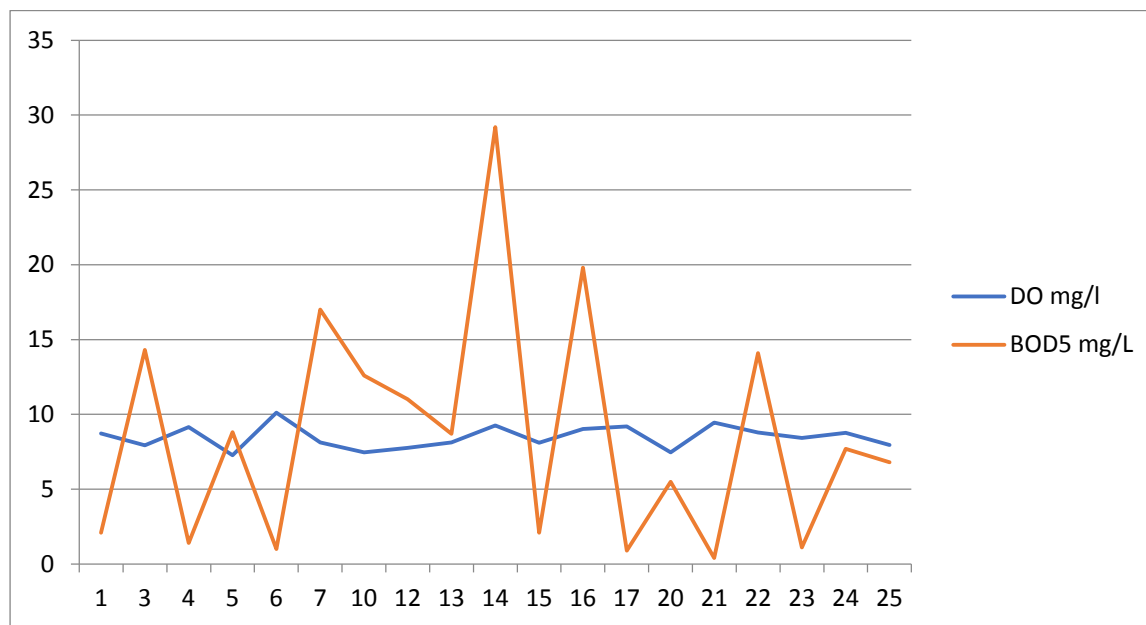

Figura 62. Elementet e regjimit të oksigjenit 2018

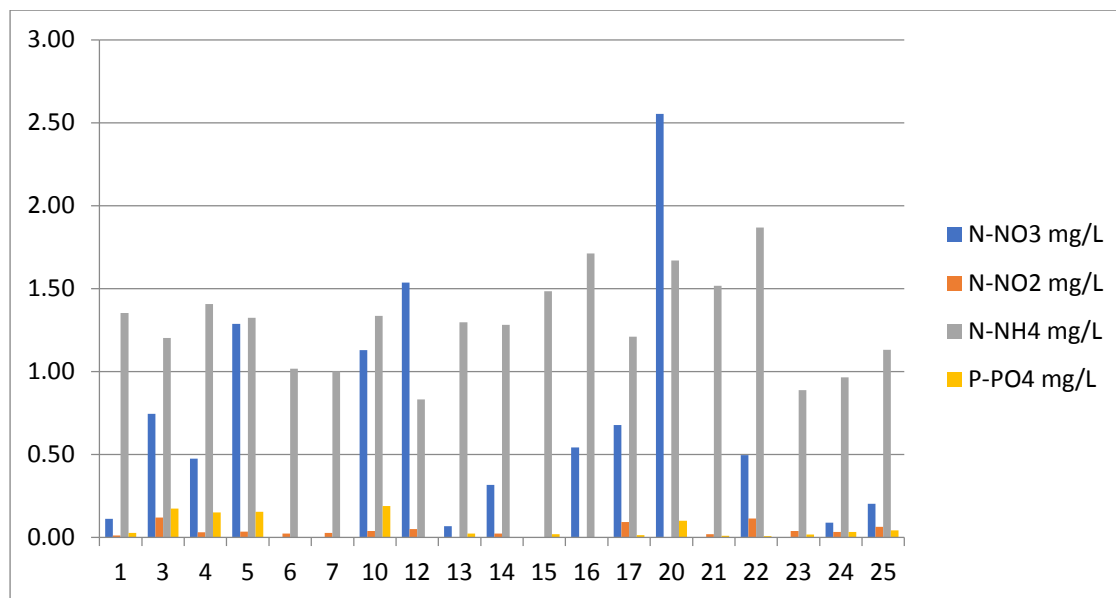

Figura 63. Vlera e lëndëve ushqyese 2018

5.2.2.4 Gjendja e përgjithshme ekologjike e ujërave të pellgut të Drinit të Bardhë.

Zhvillimi i sistemeve të vlerësimit dhe klasifikimit ekologjik është një nga hetimet më të rëndësishme dhe teknikisht më sfiduese të DKU-së. Statusi i mirë ekologjik (SME) i ujërave sipërfaqësore është përcaktuar në Shtojcën V të Propozimit Kornizë për Ujërat sa i përket cilësisë së komunitetit biologjik dhe karakteristikave hidrologjike dhe kimike.

Figura 64. Klasifikimi i statusit ekologjik për 20 zona të pellgut të Drinit të Bardhë bazuar në të dhënat e viteve 2017, 2018 dhe 2022.

Nr.	Stacioni i vëzhguar	Lumi	Statusi ekologjik (Makroinvertebrorët)	Statusi ekologjik (Diatomet)	Gjendja ekologjike (rezultatet kimike fizike)	Gjendja e përgjithshme ekologjike	BB në rrezik
1	Radavc	Drini i Bardhë	I	I	I	E LARTË	Jo
2	Drobrushte	Drini i Bardhë	IV			E DOBËT	Po
3	Burim - Istog	Lumi Istog	I		I	E LARTË	Jo
4	Brod	Lumi Brod	IV		I	E DOBËT	Po
5	Kralan-Grykëderdhje	Lumi Erenik	III		III	MESATARE	Po
6	Mirushë	Lumi Mirusha	III		III	MESATARE	Po
7	Drelaj	Lumi Drelaj	I		I	E LARTË	Jo
8	Lumi I Deçanitmbi kish	Lumbardhi i Deçanit	IV		II	E DOBËT	Po
9	UraeTerzive		IV		III	E DOBËT	Po
10	Lumi I Plavës	Lumi i Plavës	V		II	E KEQE	Po
11	Vlashnje	Lumbardhi i Prizrenit	III	III	III	MESATARE	Po
12	Zhdrella		III		III	MESATARE	Po
13	Toplluha	Lumi Toplluha	IV	IV	III	E DOBËT	Po
14	Jasiq-Erenik	Lumi Erenik	I		I	E LARTË	Jo
15	Klinë-daljeteura	Lumi Klina	III	III	III	MESATARE	Po
16	Lumbardhi i Pejës	Lumi Lumbardhi i Pejës	IV		III	E DOBËT	Po
17	Prevallë	Lumbardhi i Prizrenit	I		I	E LARTË	Jo
18	Burimi I lumitBrod	Lumi Brod	IV		II	E DOBËT	Po
19	LumiIstog	Lumi Istog	II		II	E MIRË	Jo
20	Vërmicë	Drini i Bardhë	IV	IV		E DOBËT	Po

Kuantifikimi i diversitetit biologjik në zonën e hulumtuar të Drinit të Bardhë në Kosovë është marrë në konsideratë duke vendosur vendet e referencës/kontrollit dhe rrjedhimisht duke matur ndikimin antropogjen përmes përbërjes së makroinvertebrorëve, makrofiteve, diatomeve dhe iktiofaunës. Mostrat e këtyre grupeve të treguesve biotikë janë mbledhur në lokalitetet që i përkasin pellgut të Drinit të Bardhë.

Në pesë stacione ku kishim të dhëna përfaqësuese për makroinvertebrorët dhe diatomet, vlerësimi i përgjithshëm ekologjik i zonave bën të mundur jo vetëm klasifikimin e zonave në pesë kategori sipas DKU-së, por duke marrë parasysh kërkesat ekologjike të specieve të gjetura mund të nxjerrim edhe përfundime mbi stresorët e drejtpërdrejtë të mundshëm që shkaktojnë situatën ekzistuese në këto vende.

Shpërndarja e klasave dhe presioneve të statusit ekologjik (elementet e cilësisë biologjike dhe elementet e përgjithshme fiziko-kimike) ndryshonte ndjeshëm ndërmjet zonave të ndryshme, kryesisht bazuar në afërsinë me zonat e banuara dhe presionet.

70 % e vendeve të studiuara nuk përmbushnin objektivin e DKU-së për status të mirë, me gati 5 % në gjendje të keqe dhe 40 % në gjendje të dobët.

Vetëm 25 % e vendeve kishin status të lartë dhe 25 % e mbetur status mesatar.

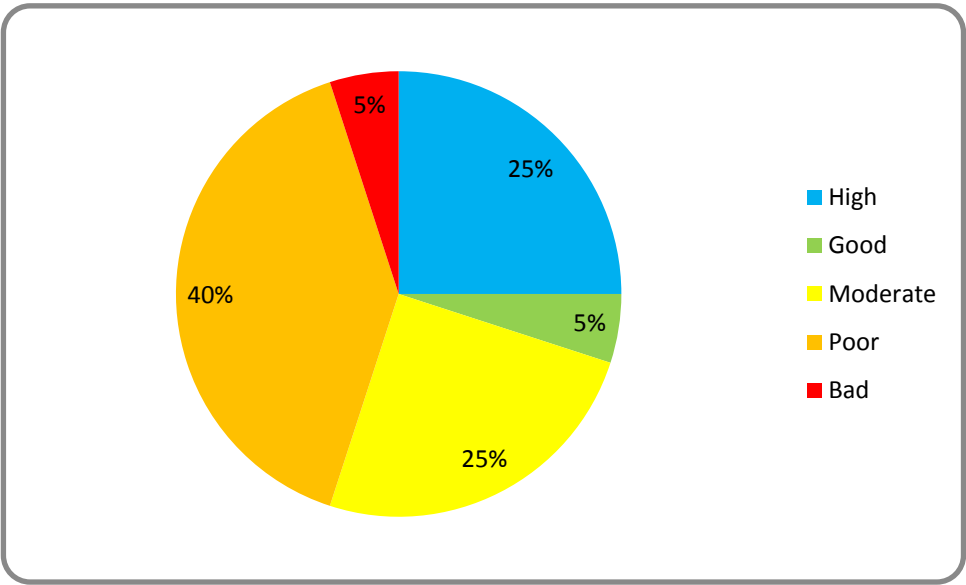

Figura 65. Përqindja e trupave ujqorë me status të ndryshëm

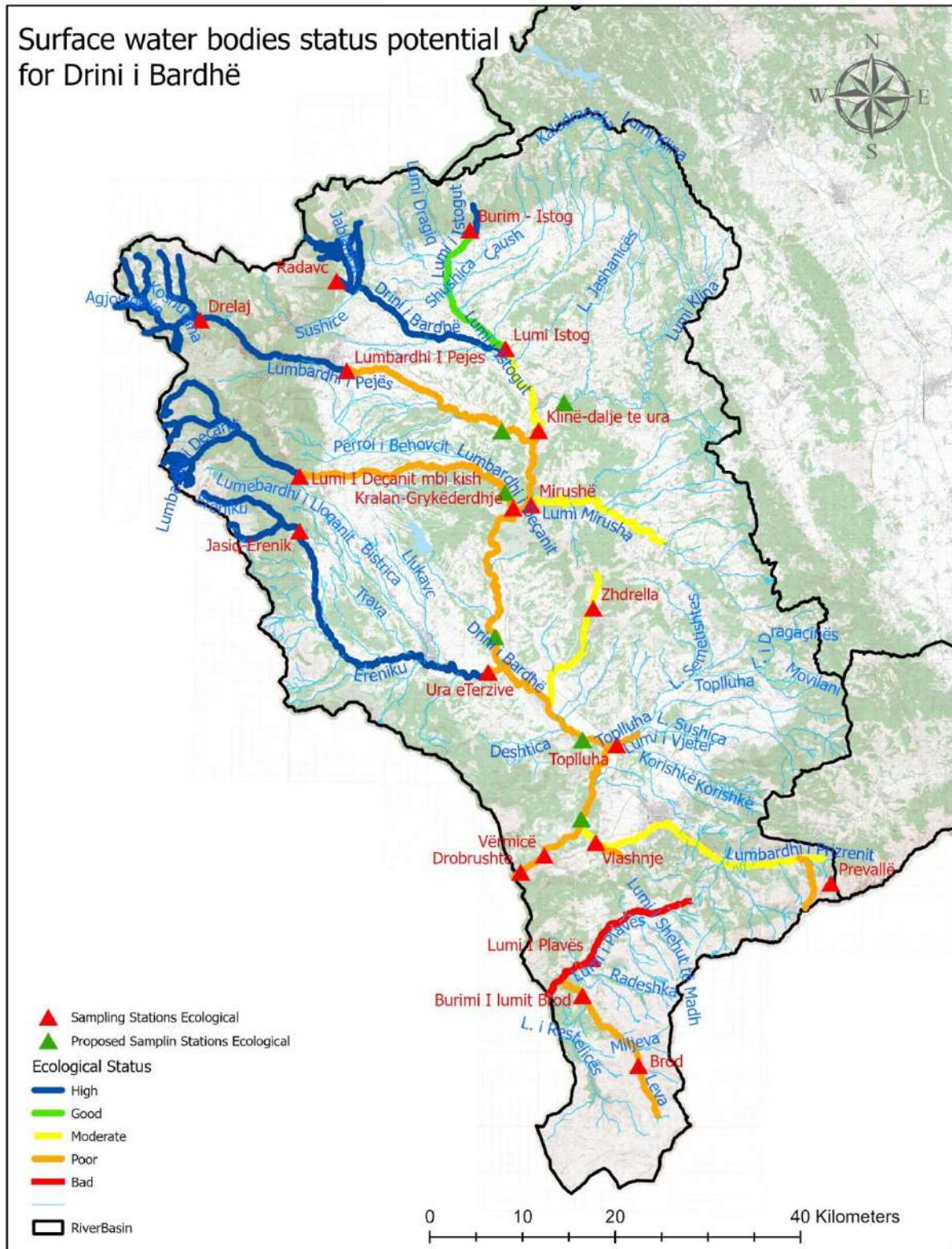

Figura 66. Gjendja ekologjike e pellgut të Drinit të Bardhë

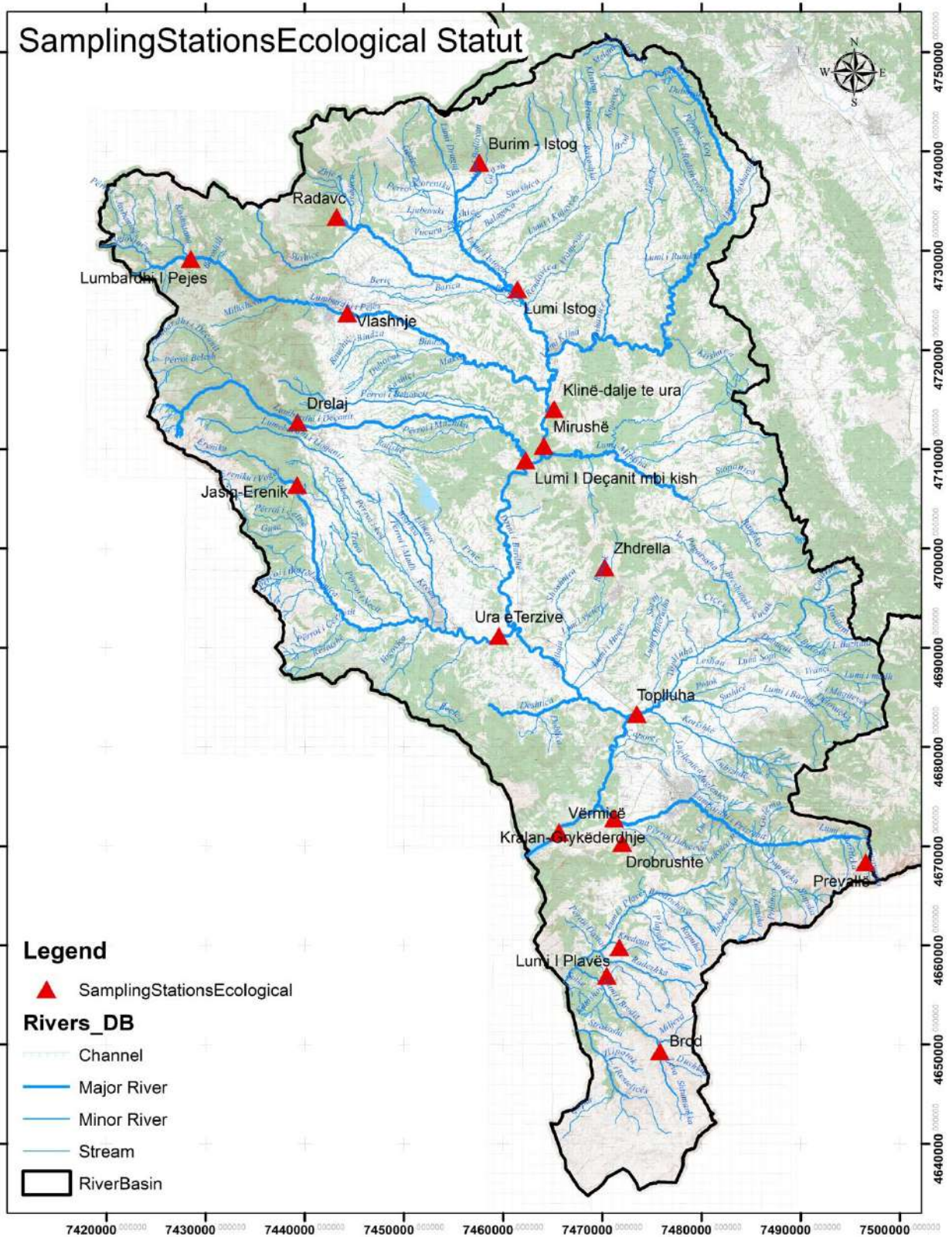

Figura 67. Monitorimi i cilësisë së ujërave sipërfaqësore në PL Drini i Bardhë

Sipas këtyre të dhënave (Figura 68), **30% e trupave ujorë nuk janë 'në rrezik', ndërsa 70% e trupave ujorë janë 'në rrezik'.**

Në stacionin monitorues Drini i Bardhë – Radavc, i cili gjithashtu është përzgjedhur si vend referencë, janë të përfaqësuar **specie shumë të rralla dhe endemike** si *Drusus krusniki* ose *Crunoeciabosniaca* që janë endemike të Gadishullit Ballkanik. Komuniteti epilitik i diatomeve nuk është i zhvilluar mirë, gjë që tregon përmbajtje më të ulët të lëndëve ushqyese. **Një përbërje e tillë diatomike është tipike për lumenjtë e vegjël karstikë me rrjedhje të shpejtë dhe të pandotur. Në përgjithësi, bazuar në tre grupet biotike tregues, mund të konkludojmë se kjo zonë është e pandotur dhe cilësia e ujit është e lartë. Cilësi e lartë e ujit është gjetur edhe në Burim/Istog, Drelaj, Prevallë dhe Jasiq. Të gjitha këto zona janë ose zona burimore ose segmente në rrjedhën e sipërme të degëve të caktuara të lumit Drini i Bardhë dhe si rrjedhim janë jashtë ndikimit antropogjen.**

Cilësia e ujit bie pak në mes të lumit Istog, i cili klasifikohet si i vetmi vend me status të mirë. Duke qenë se lumi Istog rrjedh nëpër zonat urbane me ndikime dhe aktivitete relative antropogjene, është e qartë se edhe pse zona e burimit është shumë afër dhe me sasi të madhe uji, ajo do të ndikohet sërish siç reflektohet nga treguesit biologjikë.

Niveli i cilësisë së ujit zvogëlohet në lumin Erenik në Kralan, Zhdrellë, Vlashnje, lumin Mirusha dhe Klinë – Klinë. Të gjitha këto vende janë klasifikuar me status të cilësisë së ujit të moderuar. Përbërja e tillë e diatomeve dhe makroinvertebrorëve siç gjendet në këto stacione tregon shqetësim mesatar, kryesisht nga ujërat e zeza komunale nga vendbanimet më të vogla.

8 stacione janë klasifikuar me status të cilësisë së dobët të ujit. Komunitetet e diatomeve, makroinvertebrorëve dhe makrofiteve tregojnë ujëra shumë të ndotur me ujëra të ndotura komunale. Të gjitha shenjat e dukshme tregojnë ndikim të lartë nga ujërat e zeza komunale nga vendbanimet dhe në bazë të tre grupeve treguese biotike të përdorura mund të konstatojmë se cilësia e ujit është e dobët në këtë stacion monitorimi.

Lumi i Plavës klasifikohet si i vetmi vend me status të keq cilësor. Edhe Drini i Bardhë në Vërmicë është në kufi me statusin e keq cilësor. Këto vende janë të ngarkuara ndjeshëm me ndotje organike. Uji është i turbullt me grimca të dukshme organike dhe inorganike. Sasi më e vogël e sedimentit është e pranishme në zonat me prurje më të madhe ujore, ku bashkësitë epilitike të diatomeve janë të zhvilluara mirë. Përbërja e diatomeve tregon nivele të larta saprobiteti dhe eutrofikimi. Të njëjtat përfundime mund të nxirren nga përbërja e makroinvertebrorëve dhe makrofiteve.

Edhe pse përzgjedhja e vendeve të marrjes së mostrave në pellgun e Drinit të Bardhë iu nënshtrua segmenteve të ndryshme të lumit/përroit, afërsisë me zonat e banuara dhe hidromorfologjisë, mund të konkludojmë se shpërndarja e mësipërme e klasave të statusit ekologjik do të ndryshojë me përfshirjen e më shumë zonave. në analizë. Niveli aktual i zonave të përfshira për hetim është relativisht i vogël në krahasim me madhësinë e pellgut të Drinit të Bardhë dhe kompleksitetin e shpërndarjes së presioneve.

Si përfundim i përgjithshëm, mund të themi se segmentet e lumenjve në lartësi të mëdha dhe në rrjedhën e sipërme janë në gjendje relativisht të mirë ekologjike, ndërsa segmentet e mesit dhe të poshtëm të lumenjve dhe përrrenjve të pellgut të Drinit të Bardhë janë dukshëm larg qëllimit të kërkuar të përcaktuar në DKU-së.

Funksionimi i plotë i impianteve ekzistuese të ujërave të zeza dhe ndërtimi i të rejave, veçanërisht në zonat shumë të banuara, rritja e inspektimit dhe respektimi i ligjit të aktiviteteve nën presion (kryesisht industri ose operatorë ekonomikë) sigurisht që do të ndihmojë procesin e përafrimit të ujërave të Drinit të Bardhë drejt statusit të mirë të DKU-së.

Objektivat e monitorimit operativ

Objektivat e monitorimit operativ janë:

- Të përcaktojë statusin e trupave të identifikuar si në rrezik për të mos përbushur objektivat e tyre mjedisore; dhe
- Të vlerësojë çdo ndryshim në statusin e këtyre trupave që rezulton nga programet e masave.
- Monitorimi operativ duhet të ndërmerret për të gjithë trupat ujorë që janë identifikuar, duke rishikuar ndikimin mjedisor të aktiviteteve njerëzore (Shtojca II) dhe/ose nga rezultatet e monitorimit të mbikëqyrjes, si në rrezik për të mos përbushur objektivat përkatëse mjedisore sipas nenit 4. Monitorimi duhet të bëhet edhe për të gjitha trupat në të cilat shkarkohen substancat prioritare.

Objektivat e monitorimit hetimor

Monitorimi hetimor mund të jetë i nevojshëm në raste të caktuara (Shtojca V.1.3.3), si:

- kur arsyeja e ndonjë tejkalimi (të Objektivave Mjedisore) nuk dihet
- kur monitorimi mbikëqyrës tregon se objektivat e përcaktuara në nenin 4 për një trup ujor nuk ka të ngjarë të arrihen dhe monitorimi operativ nuk është vendosur tashmë, për të përcaktuar shkaqet e një trupi ujor ose trupave ujorë që nuk arrijnë objektivat mjedisore
- për të konstatuar përmasat dhe ndikimet e ndotjes aksidentale

Monitorimi hetimor mund të përfshijë gjithashtu monitorimin e alarmit ose paralajmërimit të hershëm, për shembull, për mbrojtjen e trupave ujorë të përdorur për nxjerrjen e ujit të pijshëm që mund të jenë subjekt i ndotjes aksidentale.

Monitorimi hetimor mund të bëhet gjithashtu kur një trup ujor është identifikuar si në rrezik për të mos arritur objektivat për shkak të presioneve kimike në bazë të vlerësimit të elementeve biologjike.

Programi i propozuar i monitorimit të ujërave sipërfaqësore për pellgun e lumit Drini i Bardhë është dhënë në Shtojcën 27.

Kërkesa shtesë monitorimi për zonat e mbrojtura

Në lidhje me zonat e mbrojtura, Direktiva përcakton se programet për ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore do të plotësohen nga ato specifikime të përfshira në legjislacionin komunitar sipas të cilit janë krijuar zonat e mbrojtura individuale (Neni 8 i DKU-së).

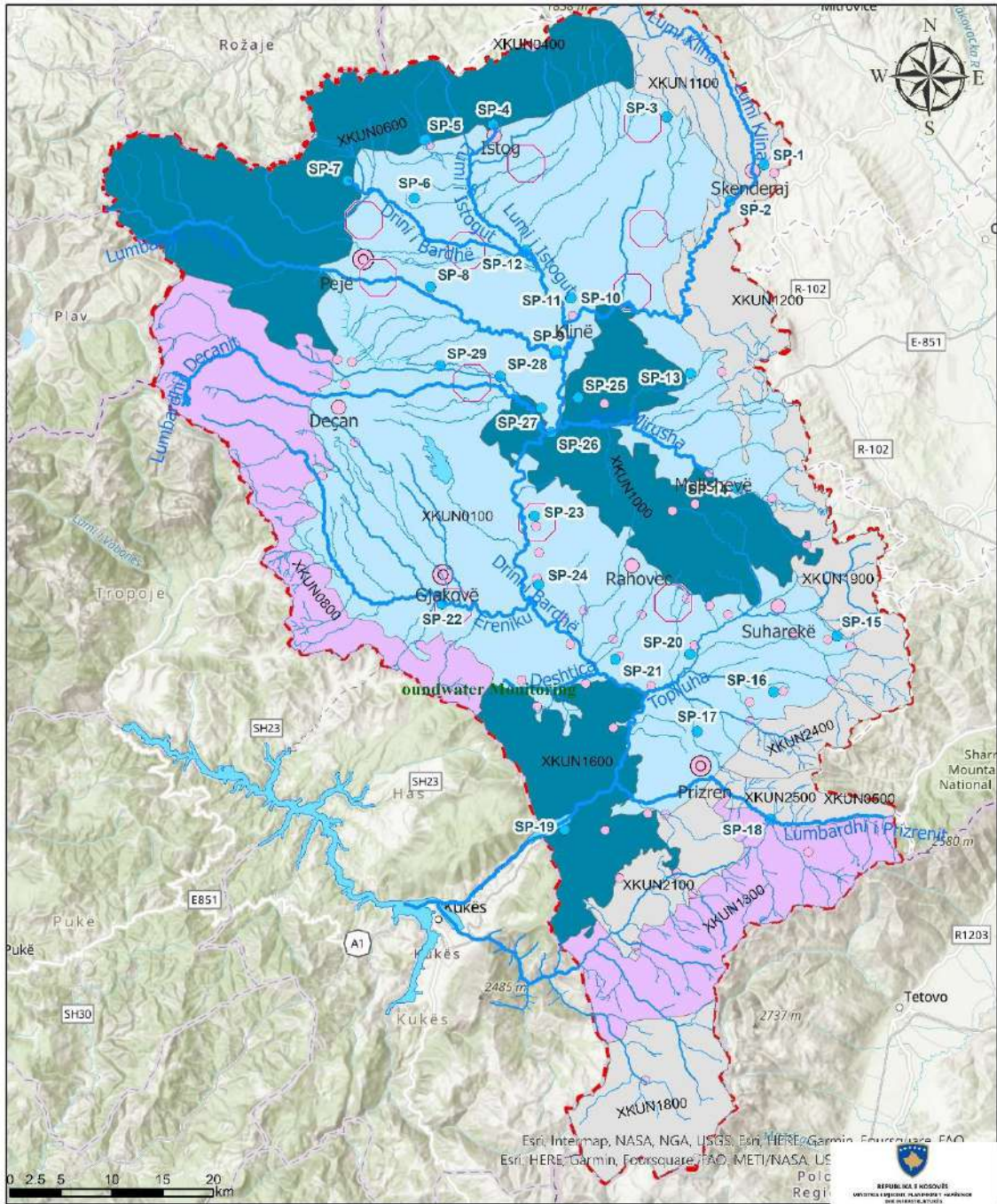
Monitorimi i ujërave nëntokësore

Neni 8 i DKU-së përcakton kërkesat për monitorimin e gjendjes së ujërave nëntokësore. Shtojca V tregon se informacioni i monitorimit nga ujërat nëntokësore kërkohet për:

- Sigurimin e vlerësimit të besueshëm të statusit sasior të të gjithë trupave ujqorë nëntokësorë ose grupeve të trupave; (Shtetet Anëtare duhet të ofrojnë harta që ilustrjnë statusin sasior të të gjithë trupave ujqorë nëntokësorë ose grupeve të trupave duke përdorur skemën e kodimit të ngjyrave të përcaktuar në Direktivë);
- Vlerësimin e drejtimit dhe shkallës së rrjedhës në trupat ujqorë nëntokësorë që kalojnë kufijtë e Shteteve Anëtare;
- Plotësimin dhe vërtetimin e procedurës së vlerësimit të ndikimit;
- Përdorimin në vlerësimin e tendencave afatgjata si rezultat i ndryshimeve në kushtet natyrore dhe përmes aktivitetit antropogjen;
- Përcaktimin e statusit kimik të të gjithë trupave ujqorë nëntokësorë ose grupeve të trupave të përcaktuar si në rrezik. (Shtetet Anëtare duhet të ofrojnë harta që ilustrjnë statusin kimik të të gjithë trupave ujqorë nëntokësorë ose grupeve të trupave duke përdorur skemën e kodimit të ngjyrave të përcaktuar në Direktivë);
- Sipas rezultateve të elementeve të dhëna në Tabelën 85, disa nga elementet kanë (p.sh. Pb, Mn) kufirin e zbulimit më të lartë se vlerat kufi sipas Direktivës të Ujit të Pijshëm. Kjo nënkupton që statusi kimik i ujërave nëntokësore nuk mund të vlerësohet.
- Përcaktimin e pranisë së tendencave të rëndësishme dhe të qëndrueshme rritëse të përqendrimeve të ndotësve. (Shtetet Anëtare duhet të tregojnë në hartat e statusit kimik duke përdorur një pikë të zezë, ato trupa ujqorë nëntokësorë në të cilët ka një tendencë të konsiderueshme rritëse); dhe,
- Vlerësimin e ndryshimit të tendencave të tilla në përqendrimin e ndotësve në ujërat nëntokësore (Shtetet Anëtare duhet të tregojnë në hartat e statusit kimik duke përdorur një pikë blu, ata trupa ujqorë nëntokësorë në të cilët një prirje e konsiderueshme rritëse është ndryshuar).

Groundwater Monitoring

DBRBMP

Legend

● Sampling point Geophysical Measuring Location Drini i Bardhë River Basin	<p>Settlements
Sum_P2022</p> <ul style="list-style-type: none"> ● 1000 - 10000 ● 10001- 10000 ● <100000 | <p>Rivers Drini i Bardhë</p> <p>RIVER TYPE</p> <ul style="list-style-type: none"> Major River Minor River Stream Chanel Lakes | <p>GROUNDWATER BODIES:</p> <ul style="list-style-type: none"> Fissure and Karst Porous Fissure Aquiclude Other Category |
|---|--|---|--|

Figura 68. Monitorimi i ujërave nëntokësore në PL Drini i Bardhë

Parametrat e analizuar (Tabela 85) në trupat ujorë nëntokësorë më poshtë përcaktuan status të mirë kimik të tyre.

1. Trupi ujqor nëntokësor XKUN0600 (Rugova, 543 km²) – SP-4, SP-5, SP-7; lokalitetet gjeofizike Vitomiricë dhe Kovragë
2. Trupi ujqor nëntokësor XKUN0100 (Dukagjini, 2047 km²) – SP-3, SP-6, SP-8, SP-9, SP-10, SP-11, SP-12, SP-13, SP-14, SP-15, SP-16, SP-17, SP-20, SP-21, SP-22, SP-23, SP-24, SP-28, SP-29; lokalitetet gjeofizike Zoqishtë, Dejnë, Moglicë, Qyshk, Vitomiricë, Kovragë, Çitak, Buçan, Tërstenik, Jelloc dhe Burojë.
3. Trupi ujqor nëntokësor XKUN1100 (Ujmir, 287 km²) – SP-1, SP-2; lokalitetet gjeofizike Çitak dhe Burojë
4. Trupi ujqor nëntokësor XKUN1000 (Llapushe, 344 km²) – SP-25, SP-26; lokaliteti gjeofizik Jelloc
5. Trupi ujqor nëntokësor XKUN1600 (Vermicë, 237 km²) – SP-19
6. Trupi ujqor nëntokësor XKUN2500 (Prevallë, 59 km²) – SP-18

Programi i propozuar i monitorimit të ujërave nëntokësore për pellgun e lumit Drini i Bardhë është dhënë në Shtojcën 28.

Monitorimi i ujit të pijshëm

Instituti i Shëndetit Publik publikon çdo vit një “Raport mbi cilësinë e ujit të pijshëm në Kosovë”. Tre raportet e fundit (2015, 2016 dhe 2017) tregojnë një rritje të vazhdueshme të cilësisë së ujit të furnizuar nga Kompanitë Rajonale të Ujësjellësit.

Në vitin 2015, si rezultat i mbi 43,000 testeve të kryera nga gjashtë laboratorët rajonalë të IKSHPK-së dhe Qendra e Testimit Laboratorik të IKSHPK-së në Prishtinë gjatë 12 muajve të vitit 2015, shtatë Kompanitë Rajonale të Ujësjellësit në përgjithësi arritën 96.3% përputhshmëri me standardet mikrobiologjike të cilësisë së ujit dhe 97.3% përputhshmëri me standardet kimike, duke rezultuar në një nivel të përgjithshëm të pajtueshmërisë prej 97.0% me standardet e cilësisë së ujit të pijshëm për Kosovën.

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

Tabela 76. Rezultatet e monitorimit të ujërave nëntokësore, gusht 2017

Number of Sample	Date of Sample	Sampling Object Unit	Village	Type	pH	El.Conductivity µS/cm (20°C)	Na mg/l	K mg/l	Ammonia mg/l	Ca mg/l	Mg mg/l	Sulfates mg/l	Nitrite mg/l	Nitrate mg/l	DO mg/l	As µg/l	Cd µg/l	Pb µg/l	Hg µg/l	Al µg/l	Zn µg/l	Mn mg/l	Fe mg/l	Cr µg/l
7423	17.8.2017	SP-1	Prekaz	well	7,48	632	15,4	3,07	<0,1	98,5	32,3	16,8	0,13	9,7	4,49	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	8	<0,05	<0,1	1,31
7424	17.8.2017	SP-2	Skenderaj	well	7,34	817	28,3	2,76	<0,1	119	39,5	74,1	0,02	9,6	5,96	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	12,5	<0,05	<0,1	1,88
7425	17.8.2017	SP-3	Runik	well	7,10	949	29,6	10,7	<0,1	152	35,6	57,2	<0,01	20,4	3,55	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	14,1	<0,05	<0,1	1,06
7426	17.8.2017	SP-4	Istog	spring	7,75	253	<1	<0,5	<0,1	52,5	5,81	3,4	<0,01	<3	9,08	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	<5	<0,05	<0,1	1,02
7427	17.8.2017	SP-5	Vrella	spring	7,59	283	<1	<0,5	<0,1	61,4	4,76	2,3	<0,01	<3	8,77	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	<5	<0,05	<0,1	1,19
7428	17.8.2017	SP-6	Banja e Pejës	hot spring	6,84	1349	43	10,4	<0,1	176	85,9	6,3	<0,01	<3	4,91	68,5	<0,5	5,42	<0,5	<20	21	<0,05	0,57	<1
7429	17.8.2017	SP-7	Radavc - Burini i Drini Barche	spring	7,63	241	<1	<0,5	<0,1	55,5	2,84	2,4	<0,01	<3	8,85	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	<5	<0,05	<0,1	<1
7430	17.8.2017	SP-8	Ramon	well	7,05	546	8,4	0,86	<0,1	116	9,7	18,5	<0,01	<3	4,28	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	7	0,14	<0,1	<1
7431	17.8.2017	SP-9	Grabanicë	well	7,10	698	13,7	2,11	<0,1	146	14	16,6	0,03	8,6	7,23	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	9,2	<0,05	<0,1	<1
7432	17.8.2017	SP-10	Gjyrgjevik i Vogël	well	7,09	1195	61,3	1,62	<0,1	192	32,2	92,6	0,08	<3	2,6	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	5,52	0,67	1,2	2,07
7433	17.8.2017	SP-11	Gjyrgjevik i Vogël	well	7,18	1378	102	1,04	<0,1	161	59,7	143	<0,01	25,8	6,32	<5	<0,5	5,6	<0,5	<20	12,3	0,31	0,12	2,13
7434	17.8.2017	SP-12	Brkovo	well	7,25	538	10,5	2,33	<0,1	104	15,1	28,4	<0,01	4,5	4,82	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	12,9	<0,05	<0,1	<1
7435	18.8.2017	SP-13	Kijevë	well	7,14	747	8,4	1,46	<0,1	178	5,1	27,8	<0,01	12,4	3,66	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	14,4	<0,05	<0,1	3,8
7436	18.8.2017	SP-14	Banjë	well	6,99	867	38,4	1,36	<0,1	126	31,4	41,2	0,1	29	6,04	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	5,16	<0,05	<0,1	2,23
7437	18.8.2017	SP-15	Bukosh	well	7,25	294	4,5	1,49	<0,1	49,4	8,3	27,9	<0,01	17,7	6,64	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	9,69	<0,05	<0,1	<1
7438	18.8.2017	SP-16	Grejkoç	well	7,55	764	3,8	1,16	<0,1	39,3	95	30,3	<0,01	31,3	6,69	<5	<0,5	5,36	<0,5	<20	14	<0,05	<0,1	15,4
7439	18.8.2017	SP-17	Petrovë	well	7,43	455	24,6	0,75	<0,1	61,4	12,8	23,9	<0,01	24	7	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	13,5	<0,05	<0,1	<1
7440	18.8.2017	SP-18	Reçan	well	7,35	382	5,99	7,09	<0,1	60,7	11,3	26,8	0,08	6	7,29	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	10,3	<0,05	<0,1	1,44
7441	18.8.2017	SP-19	Vermicë	well	7,36	911	30,7	3,4	<0,1	112	47,1	30,5	<0,01	38,5	5,36	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	12,5	<0,05	<0,1	4,52
7442	18.8.2017	SP-20	Mamushë	well	7,28	1159	29,2	2,41	<0,1	175	49,4	90,1	0,01	60,2	5,53	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	47	<0,05	<0,1	9,48
7443	18.8.2017	SP-21	Krushë e Madhe	well	6,97	286	4,62	3,39	<0,1	51,3	6,67	10,3	<0,01	9,6	4,52	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	24,5	<0,05	<0,1	<1
7444	18.8.2017	SP-22	Moglicë - Fierzë	well	7,26	336	13	1,83	<0,1	34,6	20	18	<0,01	9,1	4,97	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	12,7	<0,05	<0,1	1,05
7445	18.8.2017	SP-23	Dobidol	well	6,76	664	103	2,17	<0,1	32,1	17,8	87,8	<0,01	53	1,21	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	10,2	<0,05	<0,1	<1
7446	18.8.2017	SP-24	Radostë	well	7,23	563	19,2	4,8	<0,1	83,1	20,5	40,2	<0,01	5	1,73	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	13,9	0,12	<0,1	<1
7447	19.8.2017	SP-25	Volljak	well	9,00	957	8,64	4,95	<0,1	2,56	187	51,9	<0,01	<3	6,38	<5	<0,5	5,53	<0,5	<20	9,13	<0,05	<0,1	<1
7448	19.8.2017	SP-26	Drina river	river	7,31	437	7,17	1,85	<0,1	81,4	11	13,3	<0,01	4,9	8,41	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	8,7	<0,05	<0,1	1,81
7449	19.8.2017	SP-27	Kpuz	well	7,52	621	19,1	0,8	<0,1	49,2	54,3	24,5	<0,01	22,1	5,88	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	13,1	<0,05	<0,1	7,17
7450	19.8.2017	SP-28	Gloyhan	well	7,26	928	36,7	30,7	<0,1	141	24,3	64,9	0,02	14,7	6,52	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	62	<0,05	<0,1	1,73
7451	19.8.2017	SP-29	Lugu i Baranit	well	6,99	329	4,56	2,34	<0,1	66	7,04	9,52	0,04	6	6,81	<5	<0,5	<5	<0,5	<20	13,3	<0,05	<0,1	<1

Megjithatë, edhe 1% mospërputhje për mbi 43,000 teste mund të nënkuptojë mbi 400 dështime në arritjen e standardeve kombëtare për ujin e pijshëm.

Rezultatet ndër vite tregojnë një rritje të vazhdueshme të cilësisë së ujit të furnizuar nga 7 Kompanitë Rajonale të Ujësjellësit. Rezultatet në vitin 2016 tregojnë një përmirësim të konsiderueshëm të cilësisë së ujit. Nga 50,289 teste të kryera gjatë vitit 2016, niveli i pajtueshmërisë me standardet e cilësisë mikrobiologjike është 99,2% (sipas Komisionit Evropian, niveli i pajtueshmërisë 99% konsiderohet si përputhshmëri e plotë), ndërsa përputhshmëria me standardet kimike është 98,0%.

Kjo rezulton në një normë të pajtueshmërisë së përgjithshme prej 98.3%. Në vitet 2015 dhe 2016 janë monitoruar 35 përkatësisht 44 zona të ujësjellësit (ZU) të përfshira në zonat e shërbimit të shtatë KRU-ve. I njëjti numër – 44 ZU është monitoruar në raportin më të fundit të Institutit të Shëndetit Publik, në vitin 2017. Krahasuar me vitin 2015, cilësia e ujit të pijshëm në vitin 2016 dhe 2017 ka shënuar përmirësim të dukshëm. Ajo që është thelbësisht e rëndësishme, ky përmirësim vlen për cilësinë mikrobiologjike me një përmirësim prej rreth 3% nga 96.3% në 99.2%. Në përgjithësi, shkalla e pajtueshmërisë sa u përket parametrave mikrobiologjikë dhe kimikë është përmirësuar nga 97,6% në 2015 në vitin 98,5% në vitin 2016 dhe 98,85 në vitin 2017. (Tabela 86).

Tabela 77. Krahasimi i Rezultateve të Pajtueshmërisë 2015-2017

Parametrat	Pajtueshmëria në 2015: 35			Pajtueshmëria në 2016: 44			Pajtueshmëria në 2017:		
	Nr. i	%	Tejkal. të ZU-	Numri i testeve	%	Tejkal. të ZU-ve	Numri i	%	Tejkal. të ZU-
Koliformet totale	5003	95.4	19	5525	98.9	21	6032	99,29	11
E coli	4991	97.2	16	5525	99.6	9	6032	99.8	7
Klori i mbetur	4904	89	24	5485	89.6	25	5991	89,65	30
Turbullira	4799	99.2	8	5518	99.1	11	6035	99,27	11
Erë	1760	100	0	2026	100.0	0	2357	100	0.0
Shije	1760	100	0	2026	100.0	0	2357	100	0.0
pH	1760	100	0	2027	100.0	0	2357	99,96	1
Nitratet	1258	99.8	9	1740	99.9	1	2350	99,74	3
Nitritet	1563	100.0	12	1779	100.0	0	2357	99,92	2
Hekuri	1569	99.9	1	1855	99.9	1	2327	99,83	3
Mangani	1306	99.0	10	1726	99.9	1	2399	99,71	4
Alumini	Përfshirë në "parametrat e tjerë" më poshtë			1025	99.7	2		99,81	2

Parametra të tjerë	12692	99.3	19	14,023	99.7	15	17,93 2	99.4	16
Gjithsej:	43,365	97.6		50,289	98.5		59604	98,58	

Qendra e Testimeve Laboratorike e IKSHPK-së në Prishtinë ka monitoruar 34 parametra nga 48 parametrat e kërkuar me dispozitat e Direktivës për Ujë të Pijshëm (nr. 1983/98 /KE). Parametrat e monitoruar janë renditur në tabelën 87.

Tabela 78. Parametrat e monitoruar nga Qendra e Testimeve Laboratorike e IKSHPK-së në Prishtinë

Nr. Ref.	Parametrat e monitoruar në vitit 2017	
	Vlera parametrike	Njësia
1	Erë, shije	Nr. / 100 ml
2	Ngjyrë	°Co-Pt
3	Erë, shije	Nr / 100 ml
4	Dezinfektues i mbetur	mg/l
5	Klorur	mg/l
6	Turbullira (jo NTU)	NTU
7	pH	x
8	Përçueshmëria	µS/cm
9	Hekuri (Fe)	mg/l
10	Alumini	mg/l
11	Amoni	mg/l
12	Nitriti	mg/l
13	Nitrati	mg/l
14	Oksidueshmëria	mg/l
15	E. Coli (0, <300, >300)	Nr./100 ml
16	Toleranca totale e koliformit 0	Nr./100 ml
17	Erë, shije	Nr./100 ml
18	Erë, shije	Nr./100 ml

19	Numri i kolonive 37 C	Nr./100 ml
21	Karboni Organik Total"-TOC	mg/l
22	Cu	mg/l
23	Cd	mg/l
24	Pb	mg/l
25	Ni	mg/l
26	Kr	mg/l
27	Si	mg/l
28	Se	mg/l
29	Sb (Antimoni)	mg/l
30	Hg (Merkuri)	mg/l
31	Mangani (Mn)	mg/l
32	Zn	mg/l
33	THM (trihalometanet - total)	µg/l
34	Indeksi Harxhimit KMNO4	mg/l

Tabela 79. Lista e parametrave që nuk monitorohen nga Qendra e Testimeve Laboratorike e IKSHPK-së në Prishtinë

Nr. Ref.	Parametrat
1	Benzeni
2	Benzo 3,4 pirin (një PAH)
3	Bromat
4	1,2 dikloroetan
5	Bori
6	Pesticidet individuale
7	Totali i pesticideve
8	Hidrokarburet poli-aromatike (PAH)

9	Tetrakloroetani
10	Perkloretileni
11	Klorur vinili
12	Epiklorhidrina
13	Akrilamidi
14	Tritiumi dhe Doza totale treguese

Të dhënat më të fundit të disponueshme janë të korrikut 2022, që tregojnë se në **vitin 2021 janë testuar gjithsej 20,366 mostra, nga të cilat 98.1% janë në përputhje me standardet e cilësisë së ujit të pijshëm. Në aspektin bakteriologjik janë testuar gjithsej 8192 mostra, 98,3% prej të cilave kanë qenë në përputhje me normat e lejuara parametrike, ndërsa për nga cilësia fizike dhe kimike janë testuar 12174 mostra, 98% prej të cilave kanë rezultuar të jenë në përputhje me normat e lejuara.**

Hydromorphological alterations

DBRBMP

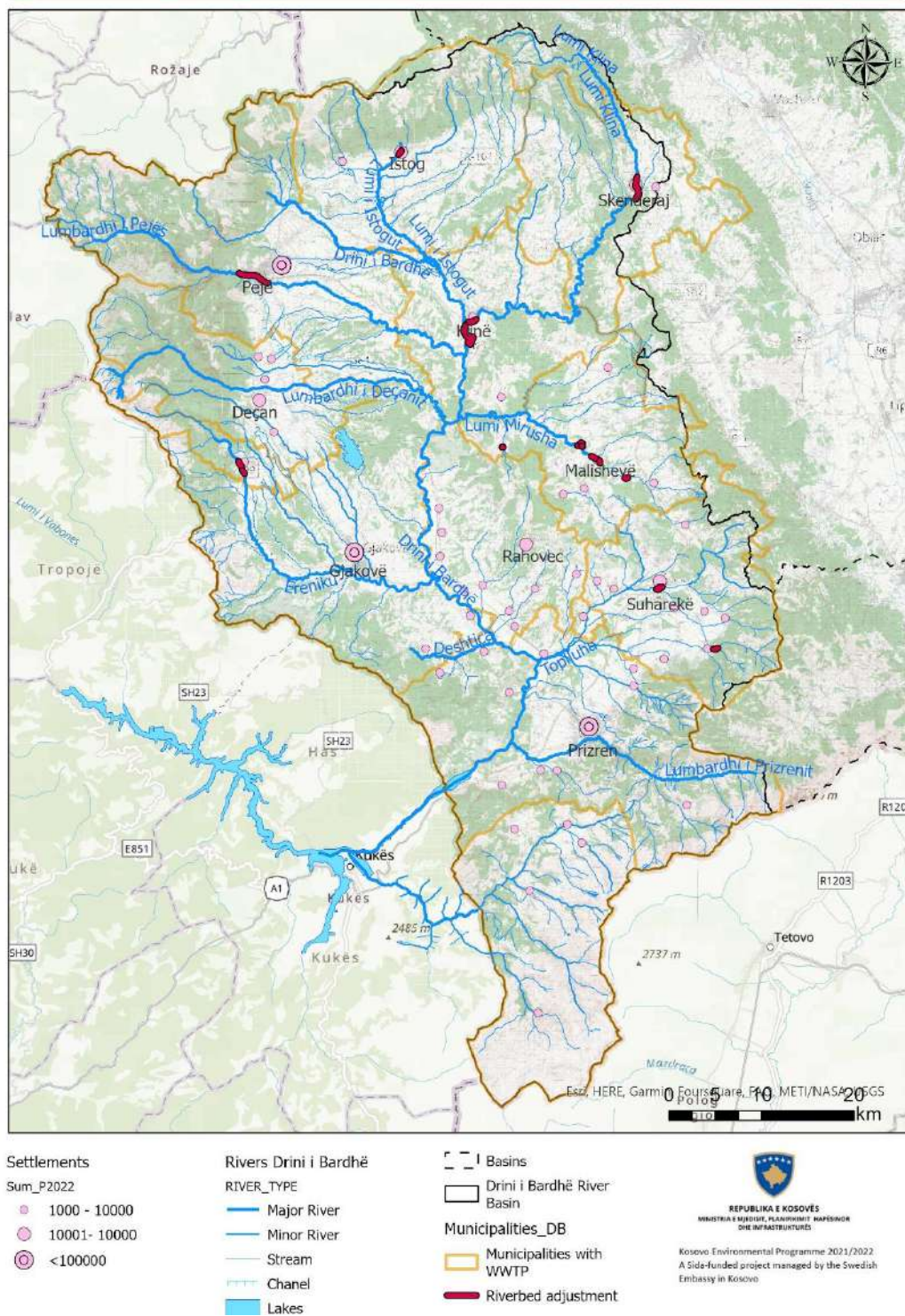

Figura 69. Ndryshimet hidromorfologjike në pellgun e Drinit të Bardhë

5.2.3 Vlerësimi i ndikimit – vlerësimi i ndikimeve që rezultojnë nga presionet

Ndikimet kryesore mjedisore në ujërat sipërfaqësore që ndodhin në PL Drini i Bardhë si rezultat i presionit të konsiderueshëm mund të shkaktohen nga:

- Pasurimi i lëndëve ushqyese;

- Pasurimi organik;
- Ndotja nga substanca prioritare ose ndotës të tjerë specifikë;
- Sedimentet e kontaminuara;
- Temperaturat e ngritura;
- Habitatet e ndryshuara si rezultat i ndryshimeve hidromorfologjike;
- Përmbytjet.

Ndikimet kryesore në ujërat nëntokësore që ndodhin në PL Drini i Bardhë si rezultat i presioneve përkatëse janë për shkak të sa vijon:

- Ndryshimet antropogjene të nivelit të ujërave nëntokësore që çojnë në ulje të ndjeshme të statusit ekologjik dhe cilësor të trupave ujqorë sipërfaqësorë të lidhur;
- Përbërja kimike e ujërave nëntokësore që çon në ulje të ndjeshme të statusit ekologjik dhe cilësor të trupave ujqorë sipërfaqësorë të lidhur;
- Ndryshimet antropogjene të nivelit të ujërave nëntokësore që çojnë në dëmtime të konsiderueshme në ekosistemet tokësore të cilat varen drejtpërdrejt nga TUN;
- Përbërja kimike e ujërave nëntokësore që çon në dëmtime të konsiderueshme në ekosistemet tokësore të cilat varen drejtpërdrejt nga TUN;
- Habitatet e ndryshuar në ujërat sipërfaqësore ose ekosistemet tokësore të varura;
- Zëvendësimi i popullatave.

Cilësia e ujit ndikohet nga një sërë variablash fizike, kimike dhe biologjike. Cilësia ndryshon me kushtet e motit, duke përfshirë regjimin e rrjedhës, dhe kampionimi e ka përfshirë këtë, duke ofruar një analizë të plotë.

Ndotësit kryesorë industrialë janë Korporata Energjetike e Kosovës (KEK), Ferronikeli dhe Sharrcem, si dhe Trepça, Kishnica, Artana dhe miniera të tjera. Uji i ndotur nga industria dhe minierat është kryesisht acid, me metale të rënda si kadmiumi dhe plumbi në ujërat e zeza.

Megjithatë, nivelet e ndotjes së ujërave sipërfaqësore ka të ngjarë të jenë më të larta se ato të monitoruara, për shkak të boshllëqeve në rrjetin e monitorimit për rrjedhjet e ujërave të zeza industriale dhe cilësinë e ujërave sipërfaqësore, veçanërisht në rrjedhën e poshtme të komplekseve kryesore industriale dhe minerare dhe shkarkimet e ujërave të zeza të patrajtuara.

Nuk ka të dhëna monitorimi të disponueshme për të vlerësuar ndikimin e ndotjes bujqësore në ujërat sipërfaqësore.

Monitorimi i sasisë dhe cilësisë së ujit ekziston vetëm për ujërat sipërfaqësore dhe duket adekuat sa i përket mbulimit dhe parametrave. Maten kryesisht parametrat fiziko-kimikë; matja e parametrave toksikë është e kufizuar dhe nuk bëhet asnjë monitorim biologjik. Prandaj, nevojiten përmirësime, mirëpo ato ende nuk janë paraparë a planifikuar. **Përpjekje shtesë të konsiderueshme për monitorimin e mjedisit ujqor, duke përfshirë monitorimin e rrezikut nga përmbytjet dhe paralajmërimin e hershëm, duhet të ndërmerren në periudhën afatshkurtër dhe afatmesme përmes fuqizimit institucional të Institutit Hidrometeorologjik.**

5.2.4 Marrëdhëniet ndërkombëtare

Sipas Shtojcës I të DKU-së. “Kur një rreth pellgu lumor mbulon territorin e më shumë se një shteti anëtar ose përfshin territorin e shteteve jo-anëtare [BE], kërkohet një përmbledhje e marrëdhënieve institucionale të vendosura për të siguruar koordinimin.”

Artikujt përkatës:

Neni 3(2): “Shtetet Anëtare sigurojnë masat e duhura administrative, duke përfshirë identifikimin e autoritetit kompetent kompetent, për zbatimin e rregullave të kësaj direktive brenda çdo rrethi të pellgut lumor që shtrihet brenda territorit të tyre.”

Neni 3(4): “Shtetet Anëtare do të sigurojnë që kërkesat e kësaj direktive për arritjen e objektivave mjedisore të përcaktuara sipas nenit 4, dhe në veçanti të gjitha programet e masave të koordinohen për të gjithë zonën e pellgut lumor.”

Neni 3(5): “Shteti Anëtar ose Shtetet Anëtare në fjalë do të përpiqen të vendosin koordinimin e duhur me shtetet përkatëse joanëtare, me synimin për të arritur objektivat e kësaj direktive në të gjithë rrethin e pellgut lumor”.

Katër vendet bregdetare – Shqipëria, Kosova, Republika e Maqedonisë së Veriut dhe Mali i Zi kanë nënshkruar në nëntor të vitit 2011 një **Memorandum Mirëkuptimi (MM)**⁶³, duke krijuar një vizion të përbashkët për menaxhimin e qëndrueshëm të pellgut të zgjeruar të Drinit, i fokusuar në “...promovimin e veprimit të përbashkët për të koordinuar menaxhimin e integruar të burimeve të përbashkëta ujore në pellgun e Drinit, si një mjet për të mbrojtur dhe rivendosur, për aq sa është e mundur, ekosistemet dhe shërbimet që ato ofrojnë dhe për të promovuar zhvillimin e qëndrueshëm në të gjithë pellgun e Drinit”. Memorandumi i Mirëkuptimit është rezultat i Dialogut të Drinit të koordinuar nga Partneriteti Global i Ujit – Mesdheu dhe UNECE.

Zbatimi i Memorandumit të Mirëkuptimit mbështetet përmes një procesi të quajtur Veprimi i Koordinuar i Drinit, duke qenë bazë për krijimin e një strukture institucionale e cila përfshin Takimin e Palëve, Grupin Bërthamë të Drinit dhe tre Grupe Pune të Ekspertëve. Së fundi, është zhvilluar një Plan Veprimi për funksionalizimin e Drin Corda, zbatimi i të cilit mbështetet nga Projekti për Mundësimin e Bashkëpunimit Ndërkufitar dhe Menaxhimin e Integruar të Burimeve Ujore në Projektin e Zgjeruar të Pellgut të Lumit Drin i financuar nga GEF-i.

Përfaqësuesit e nivelit të lartë nga pesë Riparianët e Drinit nënshkruan virtualisht një deklaratë të përbashkët, duke miratuar kështu Programin Strategjik të Veprimit (PSV) për menaxhimin e qëndrueshëm të pellgut të zgjeruar të Drinit, duke sjellë përfitime të drejtpërdrejta për 1.6 milionë banorët e tij. I ndarë mes Shqipërisë, Greqisë, Kosovës, Malit të Zi dhe Maqedonisë së Veriut (pesë 'Riparianët'), pellgu i lumit Drin ofron burime ujore për pije, energji, peshkim dhe bujqësi, biodiversitet, turizëm dhe industri.

Ky miratim konfirmon vullnetin politik të pesë Riparianëve për të punuar përtej kufijve dhe dërgon një mesazh të fortë se përmirësimi i menaxhimit të burimeve ujore, i cili gjithashtu sjell përfitime për shëndetin publik dhe jetesën, mbetet një prioritet dhe do të vazhdojë të ndiqet në nivel ndërkufitar.

⁶³Memorandumi i Mirëkuptimit është rezultat i një Dialogu të Drinit të koordinuar nga Partneriteti Global i Ujit – Mesdheu dhe UNECE dhe zbatuar përmes një procesi të quajtur Veprimi i Koordinuar i Drinit (Drin Corda).

Integrimi i vendeve të Ballkanit Perëndimor (VBP), duke përfshirë Kosovën, në Bashkimin Evropian (BE) është një projekt i madh politik dhe ekonomik i krijuar për të garantuar stabilitet dhe zhvillim në rajon. Që nga viti 1999, Bashkimi Evropian ka qenë pjesë integrale dhe palë aktive e përpjekjeve ndërkombëtare në Kosovë. **Bashkimi Evropian është deri tani donatori i vetëm më i madh që ofron ndihmë për Kosovën dhe rajonin e Evropës Juglindore në tërësi dhe është në ballë të përpjekjeve për rindërtim.**

Kosova përfiton nga Instrumenti i BE-së për Asistencën e Para-Anëtarësimit (IPA) dhe Instrumenti për Stabilitet (IFS), si dhe nga burime të tjera financimi. Për shembull, fondet e alokuara për Kosovën në kuadër të IPA II (2014-2020) do të kontribuojnë në disa sektorë prioritarë, duke përfshirë bujqësinë dhe zhvillimin rural, si dhe bashkëpunimin rajonal dhe territorial.

Gjatë procesit të përpilimit të Planit të Menaxhimit të Drinit të Bardhë janë evidentuar presione të konsiderueshme, janë nënkuptuar sisteme monitoruese dhe tregues për vlerësimin e cilësisë së ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore. Segmentet e trupave ujorë në rrezik janë kualifikuar në pellgun e Drinit të Bardhë dhe kjo lehtëson programin e monitorimit dhe masat përkatëse të zbatueshme.

Qëllimi kryesor i monitorimit të ujit dhe i menaxhimit të tij të të dhënave është të mundësojë vlerësime të bazuara në fakte të ujërave të ëmbla për të karakterizuar dhe vlerësuar statusin e lumenjve, liqeneve dhe ujërave nëntokësore, për të mbështetur parashikimin e ndikimeve dhe një planifikim të përshtatshëm për zbatimin dhe vlerësimin e efektiviteti i masave.

Ky Plan Menaxhimi ofron një sërë treguesish dhe metodologjish bazë për skema të tilla monitorimi në pellgun e Drinit të Bardhë dhe si i tillë mund të cilësohet si një burim solid për përmirësime dhe procedura të ardhshme të menaxhimit.

6 INVENTARI I ZONAVE TË MBROJTUARA PËR MBROJTJEN E LLOJEVE DHE HABITATIT (NENI 6 DHE SHTOJCA IV)

6.1 BAZA LIGJORE

Neni 6 i DKU-së thotë: “Shtetet Anëtare do të sigurojnë krijimin e një regjistri ose regjistrash të të gjitha zonave që shtrihen brenda çdo rrethi të pellgut lumor, të cilat janë përcaktuar se kërkojnë mbrojtje të veçantë sipas legjislacionit specifik të Komunitetit për mbrojtjen e ujërave të tyre sipërfaqësore dhe nëntokësore ose për ruajtjen e habitateve dhe specieve në varësi të drejtpërdrejtë të ujit.”

Shtojca IV. 1. e DKU-së përshkruan llojet e ndryshme të zonave të mbrojtura që do të përfshihen:

- (i) zonat e përcaktuara për nxjerrjen e ujit të destinuar për konsum njerëzor sipas nenit 7 të DKU-së;
- (ii) zonat e përcaktuara për mbrojtjen e specieve ujore me rëndësi ekonomike;
- (iii) trupat ujorë të përcaktuar si ujëra rekreative, duke përfshirë zonat e përcaktuara si ujëra larjeje sipas Direktivës për Ujërat e Banjës (76/160/KEE);
- (iv) zonat e ndjeshme ndaj lëndëve ushqyese, duke përfshirë zonat e përcaktuara si zona të cenueshme sipas Direktivës së Nitrates (91/676/KEE) dhe zonat e përcaktuara si zona të ndjeshme sipas Direktivës për Ujërat e Zeza Urbane (91/271/KEE); dhe
- (v) zonat e përcaktuara për mbrojtjen e habitateve ose specieve ku ruajtja ose përmirësimi i statusit të ujit është një faktor i rëndësishëm në mbrojtjen e tyre, duke përfshirë zonat përkatëse të Natura 2000 të përcaktuara sipas Direktivës 92/43/KEE dhe Direktivës 79/409/KEE.

Shtojca IV, 1. (v) e DKU-së u referohet zonave Natura 2000 që duhet të përcaktohen sipas Direktivës së Habitaveve (92/43/KEE) dhe Direktivës së Zogjve (79/409/KEE). Procesi i përcaktimit bazohet në emërimin e vendeve nga Shtetet Anëtare, të cilat më pas i nënshtrohen miratimit nga Komisioni Evropian. Vendet që nuk janë shtete anëtare të BE-së ose shtete të anëtarësimit në BE nuk janë pjesë e procesit Natura 2000.

Neni 6 i DKU-së kërkon që të krijohet një regjistër i zonave të mbrojtura të lidhura me ujin që shtrihen brenda çdo DKU. Kjo do të ndihmojë për të siguruar që menaxhimi i trupave ujorë përkatës të sigurojë gjithashtu arritjen e objektivave të këtyre zonave të mbrojtura. Shtojca IV e DKU-së specifikon se çfarë lloje zonash të mbrojtura duhet të përfshihen në regjistër dhe specifikon se çfarë duhet të përfshijë përmbledhja e regjistrit, i cili duhet të jetë pjesë e PMPL-së.

Historia e zonave të mbrojtura fillon në vitin 1953, kur u caktuan rezervat e para natyrore për mbrojtje ligjore, me rritjen e përhershme të numrit dhe madhësisë së zonave të tjera të mbrojtura. Hapi më i madh deri tani në mbrojtjen e zonave natyrore është bërë në vitin 1986 me shpalljen e parkut kombëtar të Sharrit (39.000 ha), për shkak të biodiversitetit shumë të pasur.

Rrjeti i zonave të mbrojtura ligjërisht është dëmtuar shumë gjatë dhe pas luftës së fundit në Kosovë (1998-99). Degradimi i ekosistemeve, mbishfrytëzimi, zjarret dhe aktivitete të tjera negative kanë qenë pjesë e zonave të mbrojtura gjatë dekadës së fundit. Ligji i ri për ruajtjen e natyrës po e rregullon pjesërisht këtë situatë, megjithëse masat e mbrojtjes dhe menaxhimit përballen me shumë sfida zbatimi.

Kosova është një vend i vogël që zë 2.3 % të territorit të Ballkanit. Pavarësisht territorit të saj të vogël, për shkak të ndërthurjes së tri klimave (kontinentale, submeridiane dhe alpine), aspektit reliev, gjeomorfologjik, hidrologjik si dhe faktorit historik, Kosova ende është e pasuruar me 2500 lloje bimësh vaskulare dhe 139 asociacione bimore.

6.2 ZONAT E MBROJTUARA NE PELLGUN E LUMINIT DRINI I BARDHE

Kosova kufizohet me Shqipërinë, Republikën e Maqedonisë së Veriut, Serbinë dhe Malin e Zi. Malet e Prokletijes dhe të Sharrit janë rajonet me biodiversitetin më të pasur të Kosovës dhe karakterizohen nga një gamë e gjerë ekosistemesh dhe habitatesh. Raporti Kombëtar i Inventarizimit të Pyjeve të FAO-s përmend se sipërfaqja e përgjithshme e pyjeve është 464,800 ha (40 për qind e gjithsej sipërfaqes totale të tokës).

Kosova ka biodiversitet të pasur dhe peizazhe të bukura malore. Si shtet i ri, Kosova nuk është palë nënshkruese e asnjë konvente as palë e ndonjë marrëveshjeje për mbrojtjen e natyrës, kështu që nuk ka detyrime ndërkombëtare për mbrojtjen e biodiversitetit.

Sipas Raportit Gjendja e Natyrës 2008-2009 AMMK 2010, vendi ka **97 zona të mbrojtura, me gjithsej 47,842.34 ha (ose 4,39 % e territorit të Kosovës), të deklaruara në përputhje me kategoritë e Bashkimit Ndërkombëtar për Ruajtjen e Natyrës (IUCN). Asnjë nga zonat e mbrojtura nuk ka plane menaxhimi.**

Mbulimi i zonës së zonave të mbrojtura është relativisht i vogël në krahasim me rrjetin Natura 2000 të BE-së, i cili mbulon mbi 18% të sipërfaqes tokësore të BE-së dhe më shumë se 8% të territorit të saj detar. Megjithatë, **Kosova është zotuar, përmes Deklaratës së Sofjes për Agjendën e Gjelbër për Ballkanin Perëndimor, që të rrisë kapacitetet administrative për zbatimin e detyrimeve mjedisore për monitorimin, promovimin dhe zbatimin e pajtueshmërisë me prioritetet e BE-së për biodiversitetin. Për më tepër, Strategjia e BE-së për Biodiversitetin për vitin 2030 përfshin angazhime dhe veprime shtesë që do të kryhen deri në vitin 2030, duke përfshirë krijimin e një rrjeti më të gjerë të zonave të mbrojtura.**

Si rezultat i një studimi, Malet e Sharrit, Bjeshkët e Nemuna, Koritniku, Pashtriku, Kozniku, Gërnia, Bjeshkët e Kopaonikut dhe Mirusha janë klasifikuar si qendra të biodiversitetit të florës, faunës dhe ekosistemeve në Kosovë, duke u klasifikuar kështu si zona potenciale për Rrjetin Natura 2000. Në këto zona u identifikuan 41 lloje zogjsh, të cilët përfshihen në Shtojcën I të Direktivës për Zogjtë (pjesë e Natura 2000).

Pyjet përbëjnë rreth 44.7% (481,000 ha) të sipërfaqes së vendit. Pronësia e sektorit privat vlerësohet në 40%. Në dhjetë vitet e fundit, sipërfaqet pyjore u rritën me rreth 20,200 ha përmes pyllëzimit natyror (të kullotave, kryesisht për shkak të nën-kullotjes) dhe rreth 4,000 ha përmes pemëve të mbjella. Në sipërfaqen pyjore mbizotërojnë pyjet cungishte me 84%. Pyjet e pastra me drurë gjethegjerë mbulojnë pothuajse 83 % të sipërfaqes pyjore; lloji mbizotërues është ahu, pyjet halore mbulojnë 7 % të tokës pyjore dhe aty mbizotërojnë bredhi dhe pisha. Pyjet konsiderohen të kenë biodiversitet të lartë.

Biodiversiteti i vendit ruhet në dy parqe kombëtare dhe qindra zona të tjera të mbrojtura të kategorive të ndryshme, bazuar në kriteret e IUCN-së. Rajonet e largëta dhe të pyllëzuara kryesisht janë të banuara nga lloje të rëndësishme të mishngrënësve të mëdhenj si ariu i murrmë, ujku gri, rrëqebulli dhe

shqiponja e artë, etj. Kosova është e pasur me minerale kryesisht qymyr, plumb, zink, krom dhe argjend, arë, etj.

Periudha 1950–1970 paraqet fazën fillestare për mbrojtjen e natyrës në Kosovë. Ruajtja e zonave natyrore në Kosovë përmes rrjetit të zonave të mbrojtura fillimisht është rregulluar në fund të viteve 1950 me emërtimin e rezervateve të para natyrore, Kozhnjeri (1955), Rusenica (1955), Gubavci (1959), etj. Që atëherë, rrjeti i zonave të mbrojtura u zgjerua dhe tani përfshin Rezervat e Natyrës Strikte, Parqet Kombëtare, Monumentet e Natyrës dhe Peizazhin e Mbrojtur.

Dy parqet kombëtare të shpallura nga Kuvendi i Kosovës janë: Parku Kombëtar Sharri me sipërfaqe prej 53,469 ha dhe Parku Kombëtar Bjeshkët e Nemuna me 62,488 ha. Sipërfaqja e përgjithshme e parqeve kombëtare mbulon 115,957 ha të ekorajonit të Drinit të Bardhë (Raporti i gjendjes së natyrës, 2010–2014). Ka edhe 11 monumente natyrore: Ujëvarat e Mirushës, Gryka e Lumit Bistrica, Lumi Drin i Bardhë me Shpellën dhe Ujëvarën e Radavcit, Kanioni i Drinit të Bardhë, Kanioni i lumit Klina, Shpella e Ponorcit, Shpella e Lladroviqit, Lumi Mirusha, Shpella e “Bali Agës” në Zatriqit, dhe Shpella e Peshterit në Zatriq. Dy zona janë Peizazh i Mbrojtur: Shkugeza dhe Pishat e Deçanit, dhe një është Park Natyror: Pashtriku dhe Liqeni i Vermicës, me një sipërfaqe totale prej 6,019 ha.

Monumentet e hidrotrashëgimisë ndryshojnë sipas mënyrës së krijimit, përmasave, përmasave territoriale, pamjes vizuale dhe vlerës së tyre. Ato kanë vlera natyrore unike, dhe janë të mbrojtura dhe të identifikuar në listën e zonave të mbrojtura të natyrës. Monumentet e natyrës me karakter hidro përfaqësohen nga 15 prej tyre brenda zonave të mbrojtura.

Hidromonumentet më të rëndësishme në Kosovë janë: Burimi i Drinit të Bardhë, bifurkacioni i lumit Nerodime, Burimi i Vrellës, Burimi i Istokut, Burimi i Haxhajve, Kanioni i Drinit të Bardhë pranë urës së Fshajt, Kanioni i Lumit Mirusha, Kanioni i Lumbardhit i Pejës, Lumbardhi i Prizrenit. Kanioni dhe një numër i konsiderueshëm liqenesh akullnajore në Bjeshkët e Nemuna dhe në malet e Sharrit.

Hidromonumentet si rrallësi natyrore karakterizohen me vlera përfaqësuese vizuale, estetike, arsimore, shkencore, gjenetike dhe ekonomike. Sipas Ligjit për mbrojtjen e natyrës (Ligji 2006/22) shumica e tyre kategorizohen si monumente natyrore ose peizazhe të mbrojtura, ndërsa të tjerat janë propozuar për mbrojtje. Shumë hidromonumente janë me karakter kompleks, të lidhur me elementë dhe me përmbajtje të ndryshme gjeologjike, gjeomorfologjike, hidrogeologjike, biologjike dhe kulturore. Hidromonumentet e mbrojtura gjatë periudhës 2002-2008 Gjatë periudhës 2002-2008 janë marrë në mbrojtje ligjore 58 monumente të reja natyrore, 8 prej tyre janë me karakter hidro dhe përfshijnë një sipërfaqe prej 5.5 ha. Ndër vlerat më të rëndësishme të trashëgimisë së mbrojtur hidro në këtë kohë janë: dy burime termale (burimi termal në banjën e Istogut dhe burimi termal në banjën e Skënderajt), tre burime minerale (burimi mineral në Poklek të Drenasit, burimi mineral në Leqina e Skënderajt dhe burimi mineral në Rudicë të Klinës), 2 burime karstike (burimi i Istogut dhe Vrella) dhe burimi Reqan në Suharekë.

Kosova ende nuk i ka nënshkruar konventat dhe traktatet që kanë të bëjnë me mbrojtjen e natyrës. Strategjia e **Biodiversitetit 2011–2020** duhet të sigurojë përputhshmëri me konventat ndërkombëtare përkatëse si Konventa e Biodiversitetit, Konventa e Bernës dhe CITES-i dhe të vendosë synime afatgjata për mbrojtjen e biodiversitetit dhe diversitetit të peizazhit, vlerat e mbrojtjes natyrore, si dhe zbatimin. Vizioni i saj është të sigurojë pasuri unike të bimëve, kafshëve dhe peizazheve që do të kontribuonin në rritjen e mirëqenies së popullit të Kosovës. Strategjia përfshin një plan veprimi deri në vitin 2015 i cili liston veprimet dhe projektet me përgjegjësitë përkatëse dhe vlerësimet e koston. Shpenzimet ishin për

të rritur fondet e disponueshme nga rreth 0.3 në rreth 0.9 milion euro në vit midis 2011 dhe 2015. Ndër prioritetet e përmendura janë ruajtja e zonave me karakteristika të veçanta përfaqësuese të habitateve natyrore duke aplikuar bujqësinë tradicionale, edukimi i fermerëve në lidhje me përdorimin e kimikateve, plehrave dhe pesticideve, si dhe menaxhimi i pyjeve në përputhje me parimet e zhvillimit të qëndrueshëm dhe pyllëzimi me specie lokale.

MBPZHR-ja ka përgatitur një strategji të veçantë për pylltarinë për periudhën 2021–2030. Nevojat prioritare dhe ndërhyrjet e parapara për sektorin do të mbeten në kuadër të strategjisë për pylltari.

Ndërsa bujqësia po zhvillohet, si intensivikimi ashtu edhe braktisja e tokës janë kërcënime të rënda për biodiversitetin.

MMPHI-ja është caktuar si autoriteti përgjegjës për zbatimin e direktivës për Habitatet dhe Zogjtë në bashkëpunim me Ministrinë e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural, Institutin për Mbrojtjen e Natyrës dhe Universitetin e Prishtinës. MMPHI-ja gjithashtu koordinon politikat e ruajtjes së natyrës me komunat dhe akterët e tjerë lokalë. Dy administratat e parqeve kombëtare bashkëpunojnë me komunitetet lokale përreth parqeve dhe OJQ-të.

Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit e Kosovës (AMMK) përfshin Institutin Hidrometeorologjik. Të dy parqet kombëtare kanë drejtori për menaxhimin e tyre. Kapaciteti i administratave është shumë i kufizuar. Prandaj, forcimi dhe ngritja e kapaciteteve të këtyre dy organeve është veçanërisht e rëndësishme. Fakti është se këto dy organe të MMPHI-së pritet të kryejnë monitorim të të gjitha fushave me interes në Kosovë, ndërsa stafi i tyre është shumë i vogël dhe i kufizuar.

Ligji nr. 03/L-233 për Mbrojtjen e Natyrës ka transpozuar pothuajse të gjitha dispozitat e Direktivës për Habitatet, përveç Shtojcës VI, e cila është transpozuar me Udhëzimin Administrativ nr. 18/2012 për shpalljen e specieve të egra të mbrojtura dhe rreptësisht të mbrojtura. Direktiva për shpendët është transpozuar plotësisht. Dispozitat e Ligjit nr. 03/L-233 për Mbrojtjen e Natyrës dhe Udhëzimit Administrativ nr. 18/2012 për shpalljen e specieve të egra të mbrojtura dhe rreptësisht të mbrojtura kanë siguruar përfrimin e kornizës ligjore kombëtare.

Megjithëse transpozimi i Direktivës së Habiteteve ka përfunduar, zbatimi praktik nuk ka filluar ende për shkak të kapacitetit të dobët zbatues të institucioneve kyçe. Zbatimi i Direktivës për shpendët e egra gjithashtu nuk ka filluar ende për shkak të mungesës së kapaciteteve administrative dhe burimeve financiare. Një listë e llojeve migratore që gjenden rregullisht në Kosovë është hartuar sipas nenit 4 (2) të Direktivës për shpendët. Për shkak të mungesës së mbështetjes financiare, nuk është bërë një vlerësim gjithëpërfshirës në nivel kombëtar i ekzistencës dhe vendndodhjes së vendeve që strehojnë llojet e habitateve natyrore të listuara në Shtojcën I të Direktivës dhe specieve të renditura në Shtojcën II që janë vendase në territorin kombëtar. Nuk është bërë asnjë vlerësim në lidhje me masat që duhen marrë për mbrojtjen e specieve të mbrojtura dhe rreptësisht të mbrojtura. Nuk ka pasur progres në ngritjen e sistemit të monitorimit për monitorimin e statusit të ruajtjes së atyre habitateve natyrore dhe specieve që janë identifikuar në nivel kombëtar si "me interes të komunitetit".

Procesi i përcaktimit përfundimtar të zonave Natura 2000 nuk ka përfunduar ende. Kështu, përzgjedhja e vendeve të Natura 2000 është ende paraprake. Prandaj, ishte e rëndësishme që ky inventar të bazohej në sa vijon:

- Vendet Natura 2000 për Shtetet Anëtare të BE-së (nominimi paraprak), dhe

- Zonat e mbrojtura sipas konventave ndërkombëtare.

Zonimi i ZMOve në Kosovë nuk është i përcaktuar qartë me Ligjin nr. 03/L-233 për Mbrojtjen e Natyrës (2010). Megjithatë, ky ligj parasheh që zbatimi i mbrojtjes së natyrës në ZM (konkretisht parqet kombëtare dhe parqet natyrore) duhet të rregullohet në bazë të ekspertizës së hartuar nga Ministria dhe planit hapësinor të zonës. Ato do të përcaktojnë rregullimin hapësinor, llojin e përdorimit, planifikimin dhe mbrojtjen. Prandaj, zonimi është përcaktuar për çdo ZM (park kombëtar, park natyror) veç e veç. Përcaktimi i regjimeve të mbrojtjes duhet të rregullohet me planet e tyre hapësinore, ndërsa aktivitetet dhe veprimet duhet të kryhen sipas planeve të menaxhimit të ZM-ve.

6.3 QASJA PËR REALIZIMIN E INVENTARIT

Përzgjedhja përfundimtare e zonave të mbrojtura mund të bëhet vetëm pasi të ketë përfunduar rrjeti Evropian Natura 2000. Prandaj, Kosova duhet të identifikojë zonat e mbrojtura me rëndësi ndërkombëtare, të cilat do të përfshihen në inventarin e ardhshëm të DKU-së të zonave të mbrojtura, p.sh. parqet kombëtare, rezervatet e biosferës, vendet Ramsar dhe zona të tjera të rëndësishme të mbrojtura kombëtare “të lidhura me ujin”.

Përzgjedhja e zonave të mbrojtura për mbrojtjen e specieve dhe habitateve për inventarizimin u bazua në kriteret e mëposhtme:

1. zonë e mbrojtur me rëndësi ekologjike ndërkombëtare dhe integritet të habitatit të përzgjedhur që përfaqëson një ekosistem tipik të pellgut të Drinit të Bardhë (seksioni i lumit – liqeni – pusi – burimi ose ujërat nëntokësore). Zona të tilla mund të jenë të vogla ose të mëdha, madje edhe ndërkufitare në natyrë (Shtojca 13). Lumenjtë e bllokuar përjashtohen, edhe nëse ka zona të rëndësishme të mbrojtura sipas statusit të mbrojtjes kombëtare dhe/ose pranisë së komuniteteve të rëndësishme të shpendëve
2. madhësia: sipërfaqja > 100 ha (janë renditur vetëm disa zona < 100 ha, të cilat janë pjesë e një kompleksi zonash të mbrojtura ose nëse kanë rëndësi të lartë ekologjike)
3. njohja si një zonë e mbrojtur me rëndësi për të gjithë pellgun, p.sh. zonat e mbrojtura nga RAMSAR-i dhe Konventa e Trashëgimisë Botërore, UNESCO/MAB dhe/ose kategoria II e IUCN-së.

Krijimi i inventarit me një grup të dhënash bazë

Regjistri duhet të përfshijë informacionin e mëposhtëm:

1. emri i zonës së mbrojtur (përfshi kodi, në të ardhmen kodi i Natura 2000 në mbarë BE-në)
2. lloji i zonës së mbrojtur
3. caktimi në një nënpellg (degët e Danubit me ujëmbledhës > 1000 km²)
4. sipërfaqja në ha
5. habitatet dhe speciet e mbrojtura (aty ku është e disponueshme, ose të paktën një përshkrim i shkurtër i vendit)
6. baza ligjore për përcaktimin e zonës së mbrojtur (kombëtare, ndërkombëtare).

7 BILANCI I UJIT

7.1 BAZA LIGJORE

Në kontekstin e Direktivës Kornizë të Ujërave, përdorimi i bilanceve ujore në nivelin e pellgut lumor është një parakusht për menaxhimin sasior të shëndoshë dhe të qëndrueshëm të burimeve ujore. Praktikisht, bilanci i ujit reflekton se shkalla e ndryshimit të ujit të ruajtur në një njësi hidrologjike siç është pellgu i lumit, balancohet nga shpejtësia me të cilën uji rrjedh brenda dhe jashtë njësisë.

Aplikimi i bilanceve ujore do të mbështesë (i) menaxhimin e integruar të burimeve ujore dhe vendimmarrjen në shkallë të ndryshme; (ii) analizën e mekanizmave aktualë të shpërndarjes së ujit ndërmjet dhe brenda sektorëve të përdorimit të ujit; (iii) përcaktimin e objektivave të politikës (sasia e ujit); dhe (iv) hartimin dhe miratimin e masave që marrin parasysh qëndrueshmërinë (sasiore) të burimeve ujore.

Bilanci i ujit do të kontribuojë gjithashtu në arritjen e objektivave mjedisore të DKU dhe do të sjellë përfitime më të gjera socio-ekonomike.

Koncepti i bilancit të ujit

Bilanci i ujit mund të ofrojë një krahasim midis ofertës dhe kërkesës për ujë, si marrëdhënie midis hyrjes dhe daljes së ujit përmes një rajoni të caktuar. Kjo bën të mundur identifikimin e periudhave të tepricës dhe mungesës së reshjeve, duke ofruar informacion për proceset e lejimit të ujit, etj. Vlerësimi i bilancit të ujit është një mjet i rëndësishëm për të vlerësuar statusin dhe tendencat në disponueshmërinë e burimeve ujore në një zonë për një periudhë të caktuar kohore.

Vlerësimi i bilancit të ujit forcon vendimmarrjen për menaxhimin e ujit, duke vlerësuar dhe përmirësuar vlefshmërinë e vizioneve, skenarëve dhe strategjive, dhe në këtë mënyrë mbështet arritjen e objektivave të DKU-së.

Në aplikimin e bilancit ujqor në pellgun e lumit Drini i Bardhë, cikli hidrologjik është ndarë në komponente për të lehtësuar hyrjet, daljet, si dhe ndryshimet në sasinë e ujit që konsumohet nga përdoruesit e ujit në pellg. Kjo lejon vlerësimin e sasisë së ujit në secilin komponent dhe llogarit transferimin e ujit ndërmjet komponentëve të ndryshëm. Rezultati është një bilanc ujqor që është dëshmi hidrologjike e depozitimeve, tërheqjeve dhe ndryshimeve në pellg midis përdoruesve të ujit.

Drejtuesit kryesorë të ndryshimeve të ciklit hidrologjik në RB të Drinit të Bardhë janë ndryshimet në temperaturë, reshje dhe parametra të tjerë klimatikë në pellgun e lumit, të cilat kanë ndikime të rëndësishme në ndryshimet në disponueshmërinë e ujit.

7.2 KOMPONENTET E BILANCIT UJQOR

Komponentet bazë të bilancit ujqor janë reshjet, avullimi (fluksi lart i ujit nga sipërfaqja e tokës në atmosferë, një kombinim i avullimit nga toka dhe transpirimi nga bimët), ujërat sipërfaqësore (si përrenjtë dhe liqenet) dhe rrjedha e ujërave nëntokësore (akuiferët) brenda dhe jashtë pellgut ujëmbledhës, ndryshimi në depozitim të ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore, ndryshimi në depozitim të borës dhe akullit, dhe tërheqjet e njerëzve dhe transferimet ndër-pellgësh.

Forma më e thjeshtë e ekuacionit të bilancit të ujit është si më poshtë:

$$P = Q + E \pm \Delta S$$

Ku P paraqet reshjet, Q rrjedhje, E është avullimi dhe ΔS është ndryshimi i depozitimit në tokë, akuiferë ose rezervuarë.

7.2.1.1 Parimet e bilancit uJOR

Përdorimi i ujit është një faktor nxitës i disponueshmërisë, i cili varet nga konteksti ligjor, ligjet, rregulloret, ekonomia, proceset hidrologjike (reshje-rrjedhje) dhe faktorë të tjerë mjedisorë që ndikojnë në përdorimin e tij në pellgun e lumit. Më tej, shtrirja hapësimore e pellgut të lumit për të cilin llogaritet një bilanc uJOR ka një rëndësi të konsiderueshme në kuptimin e ndarjes së ujit në pellg.

Rezultatet e llogaritjes së bilancit uJOR japin arsyetimin për politikëbërjen në hartimin e sistemeve të furnizimit me ujë, vlerësimin e përmbytjeve, shpërndarjen dhe përdorimin e ujit, menaxhimin e ujërave të stuhisë dhe ujërave të zeza në zonat urbane, menaxhimin e ekosistemeve uJore, tregtimin e ujit dhe ujin virtual. Në të gjitha këto fusha, menaxherët e pellgut dhe politikëbërësit duhet të nxjerrin informacion në lidhje me vëllimet e burimeve, kërkesat dhe ndryshimet e ruajtjes në pellg.

Gjatë kryerjes së bilancit të ujit, duhet të merren parasysh parimet e mëposhtme:

Nevoja për të vlerësuar disponueshmërinë e ujit në të njëjtat shkallë hapësimore dhe kohore

Shpërndarja e burimeve të kufizuara uJore për përdoruesit e ujit, cilësia e dobët e ujit dhe politikat e pamjaftueshme për shfrytëzim të qëndrueshëm të ujit janë çështje me shqetësim në rritje në Kosovë. Kryerja e bilancit uJOR në Drinin e Bardhë ndihmoi në vlerësimin e disponueshmërisë së ujit, furnizimit dhe kërkesës për ujë në kohë dhe hapësirë, por gjithashtu dha informacion për mospërputhjet dhe kufizimet teknike në mbledhjen dhe raportimin ekzistues të të dhënave për përdorimin e ujit në të gjithë vendin ose pellgun lumor.

Mbulimi hapësitor i një pellgu lumor për të cilin llogaritet një bilanc uJOR ka një rëndësi të konsiderueshme për llogaritjen e bilancit të ujit për shkak të nevojës për integrimin dhe analizën e të dhënave në shkallën e pellgut të lumit.

Periudha për të cilën llogaritet bilanci i ujit është gjithashtu kritike për të kuptuar matjet shkencore dhe për të nxjerrë konkluzionet e duhura në lidhje me disponueshmërinë e ujit. Në situatën specifike të RB Drini i Bardhë, është konsideruar se vlerat mesatare janë të pamjaftueshme për të kuptuar shumë çështje të rëndësishme të menaxhimit, të cilat kërkojnë që menaxherët të kuptojnë dhe adresojnë ekstremet në disponueshmërinë e ujit, siç janë thatësitrat ose periudhat e përmbytjeve.

Nevoja për të përmirësuar mbledhjen e të dhënave. Një sfidë tjetër e rëndësishme lidhet me nevojën për të përmirësuar frekuencën e mbledhjes së të dhënave për të lejuar grumbullimin dhe zbërthimin e të dhënave të disponueshme. Për të arritur standardizimin e të dhënave, është e nevojshme që të dhënat hidrologjike të maten ose vlerësohen në shkallë dhe intervale përkatëse ekologjike.

Ballafaqimi me pasigurinë, supozimet themelore dhe specifike. Pasiguria, të dhënat e pamjaftueshme të besueshme, boshllëqet e të dhënave janë çështje në mbledhjen e të dhënave hidrologjike dhe vlerësimin e disponueshmërisë së ujit të cilat janë identifikuar në PL Drini i Bardhë.

Prandaj, për të ofruar modele të fuqishme simulimi bazë të nevojshme për kryerjen e bilancit të ujit dhe kontabilitetit të ujit, nevojiten supozime të veçanta themelore për skenarët e rasteve referuese, të cilat përfshijnë ndryshime të njohura të politikave dhe përshtatje të tjera.

Supozimet e para janë ata shtytës që funksionojnë në thelb të pavarur nga politikëbërja, grupi i shtytësve që nuk ndikohen drejtpërdrejt nga politikat, ose të paktën jo para se të zbatohet Plani i parë i Menaxhimit të Pellgjeve Lumore (PMPL) dhe të përmbushen objektivat e Direktivës Kornizë të Ujërave (DKU) (ndoshta deri në vitin 2034 për Kosovën). Tre shembuj të supozimeve të tilla janë rritja e popullsisë, kushtet mjedisore dhe ndryshimet klimatike.

Lloji i dytë i shtytësve është një grup shtytësish të lidhur me politikat që janë instrumentet e politikëbërjes dhe që do të kenë efekte zbatimi të menjëhershme ose afatmesme (në një horizont 5-10-vjeçar). Ato përfshijnë politikat bujqësore të BE-së – si Reforma e Përbashkët Bujqësore, vendimet e zgjerimit (aderimi i Kosovës në familjen e BE-së), politikat e reja mjedisore dhe marrëveshjet e reja ndërkombëtare, siç është pellgu i zgjeruar i lumit Drin.

Pasi të bien dakord për supozimet, Skenarët Bazë (SB) duhet të përditësohen rregullisht dhe alternativat duhet të zhvillohen duke pasur parasysh vështirësinë e parashikimit të evolucionit të sektorëve të caktuar.

Supozimet specifike janë ato që duhet të përcaktohen për përkufizimin e SB-ve dhe mund t'i referohen për shembull angazhimit të Kosovës për të zbatuar PKIN/DEI ose direktiva të tjera. Në këtë rast, Kosova do të bëjë investime për të siguruar pajtueshmërinë me teknikat më të mira të disponueshme, dhe kjo duhet të merret parasysh në SB. Më tej, vlerësimi i presioneve neto (burimet e ndotjes) mbështetet përmes zhvillimit të një baze të dhënash të integruar që lidh drejtuesit (siç është aktiviteti), pajisjet e pakësimit (si investimet) me presionet (ndotja).

Vlerësimi i situatës ekzistuese është një hap i parë kritik në procesin e planifikimit pasi ofron informacionin bazë në lidhje me rrethet e pellgjeve lumore. Ai identifikon llojet e trupave ujorë të pranishëm në çdo rreth pellgu lumor për të cilin duhet të përcaktohen më vonë objektivat mjedisore, presionet mbi to dhe çdo veçori të veçantë që duhet të merret parasysh në bilancin e ujit dhe kontabilitetin e ujit.

Për gjendjen aktuale (2018), të dhënat për popullsinë dhe dallimin në mes të popullsisë urbane dhe rurale janë dhënë nga regjistrimi i vitit 2011 në Kosovë.

Shmangia e vlerësimeve të gabuara të bilancit të ujit

Të qenit i saktë në vlerësimin e bilancit të ujit forcon vendimmarrjen për menaxhimin e ujit, duke vlerësuar dhe rritur besueshmërinë e skenarëve dhe strategjive dhe duke shmangur sa vijon:

- Përcaktimi i gabuar i kufijve kohorë dhe hapësinorë të pellgut të lumit
- Të dhëna hyrëse të pamjaftueshme dhe jo të besueshme
- Dallimet ndërmjet përdoruesve të ujit
- Numërimi i dyfishtë i rrjedhave të ujit
- Grumbullimi ose zbërthimi i papërshtatshëm i informacionit nga terreni.

Përfitimet e pritshme nga aplikimi i bilanceve ujore për menaxherët e pellgjeve ujore dhe lumore

Së pari, roli i bilancit të ujit është të sigurojë një kornizë koherente për mbledhjen, analizimin dhe strukturimin e informacionit hidrologjik dhe socio-ekonomik për tema të ndryshme si burimet ujore, ndryshimet klimatike ose përdorimet e ujit.

Rezultatet e vlerësimit të bilancit të ujit mbështesin identifikimin e situatave të thatësirës dhe mungesës së ujit, duke ofruar një pasqyrë të saktë të ndryshueshmërisë hapësinore dhe kohore të burimeve ujore, në kushtet aktuale dhe të ardhshme (ndërtimi i skenarit) për të projektuar, identifikuar ose kapërcyer boshllëqet e skemave të alokimit të përshtatshëm të ujit.

Ai gjithashtu kontribuon në zhvillimin e njohurive të përbashkëta në mbarë BE-në me të dhëna koherente dhe të krahasueshme, përkufizime të harmonizuara dhe kuptim të përbashkët të vlerësimeve përkatëse të aplikuar në pellgjet e tjera lumore.

Llogaritjet e bilancit të ujit lehtësojnë raportimin (KE, EEA, Eurostat), duke përfshirë një strukturim më të mirë të informacionit të lidhur me sasinë e ujit për ciklin e PMPL-ve të DKU-së. Ai gjithashtu siguron justifikimin e sfondit për fushatat e komunikimit dhe ndërgjegjësimit.

7.2.1.2 Burimet e të dhënave dhe pasiguritë

Bilanci ujqor është realizuar në pellgun e lumit Drini i Bardhë në skenarë të ndryshëm, duke shfrytëzuar të dhënat hidrometrike, të dhënat mujore të reshjeve dhe temperaturës të disponueshme pranë Autoritetit të Rrethit të Pellgut Lumor dhe Institutit Hidrometeorologjik. Të dhënat hidrometrike të disponueshme vijnë nga tre burime:

- Seritë kohore ditore të niveleve të ujit dhe normave të prurjeve në stacionet matëse që vijnë nga Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH). Periudha 1961-1986 (në disa stacione ka të dhëna nga vitet e mëparshme).
- Seritë kohore mujore të niveleve dhe rrjedhave të ujit nga Instituti Hidro-Meteorologjik i Kosovës - IHMK (Hidromet). Periudha 1961-1986.
- Seritë kohore mujore të prurjeve mesatare të marra nga Vjetarët Hidrometeorologjikë 64. Periudha 1991-1997.

“Institutit Hidrometeorologjik i Kosovës” (IHKM) - Hydromet ofroi seri mujore kohore të reshjeve për pesë (5) stacione të shiut: Pejë, Prizren, Gjakovë-Skivjan, Suharekë dhe Klinë, si dhe të dhënat mujore të temperaturës për dy (2) prej tyre, Pejë dhe Prizren.

Nën-pellgjet, stacionet matëse dhe stacionet e reshjeve në pellgun e lumit Drini i Bardhë janë paraqitur në Figurën 73.

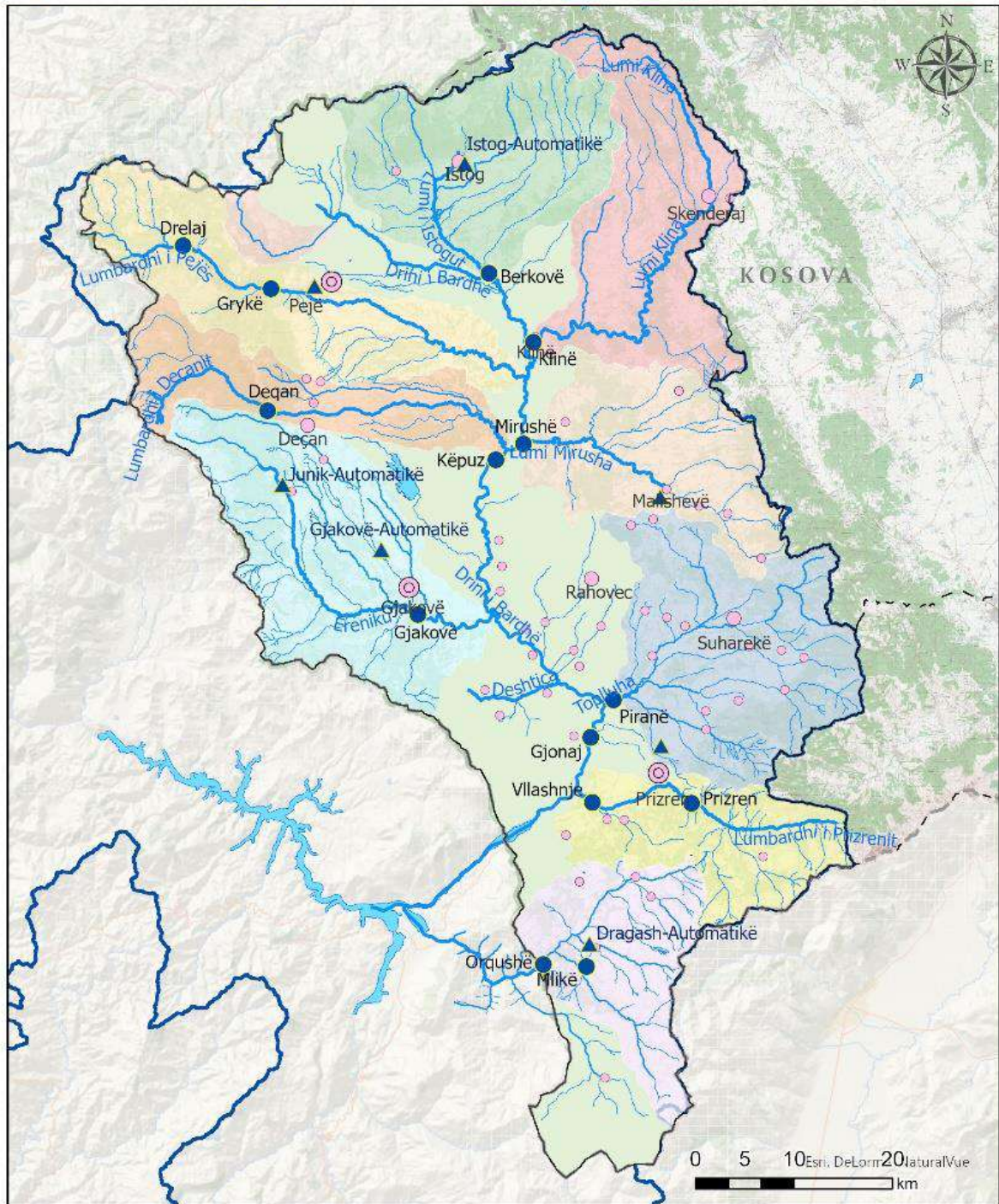
Janë përpiluar të gjitha informacionet e disponueshme për kërkesat urbane dhe për ujitje, impiantet e trajtimit të ujërave të zeza, hidrocentralet e rrjedhës së lumit, karakteristikat e rezervuarit të Radoniqit dhe kanalit të tij të furnizimit, si dhe kërkesat mjedisore.

64http://www.hidmet.gov.rs/latin/hidrologija/povrsinske_godisnjaci.php

Së fundi, duke përdorur modelin WEAP (Sistemi i Vlerësimit dhe Planifikimit të Ujërave), është realizuar një bilanc ujq, me gjashtë skenarë: viti normal, viti i thatë, viti shumë i thatë dhe ndryshimet klimatike për secilin nga skenarët e mëparshëm.

Hydrometeorological and Meteorological Stations

DBRVMP

Legend

- ▲ Meteorological Stations
- Hydrometeorological Stations
- Sum P2022
 - 1000 - 10000
 - 10001 - 100000
 - <100000
- Rivers Drini i Bardhë
 - Major River
 - Minor River
 - Stream
 - Channel
 - Lakes
 - Drini i Bardhë River Basin

REPUBLIKA E KOSOVËS
MINISTRIA E MJEDISIT, PLANIFIKIMIT HAPËSINOR
DHE INFRASTRUKTURËS

Kosovo Environmental Programme 2021/2022
A Sida-funded project managed by the Swedish
Embassy in Kosovo.

Figura 70. Hidrografia, stacionet matëse dhe stacionet meteorologjike në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Tabela 80. Vitet me të dhëna të flukseve mujore për secilin prej stacioneve matës. Periudha 1991-1997.

													Num. Years
Q (m3/s)	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	Q	
BERKOVË	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes		7
KLINA	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes		7
DRELAJ	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes		7
GRYKE (Peja)	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	-	-	Yes		5
MIRUSHA	-	-	-	-	Yes	Yes	-	-	-	-	-		2
MIRUSHA_Kepuz	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes		7
KEPUZ (Drini)	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes		7
DEQAN	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes		7
GJAKOVE	-	-	-	-	Yes	-	-	-	Yes	-	Yes		3
KRAJK	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Yes	Yes		2
PIRANA	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	-	Yes		6
GJONAJ	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes		7
PRIZREN	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	-	Yes		6
VLASHNJA	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes		7
ORQUSHA	-	-	-	-	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes		7

Të dhënat e rrjedhës së ujit në stacionet matëse për periudhën 1987-1990 dhe për periudhën 1998-2018 nuk ishin në dispozicion. Lumenjtë janë klasifikuar nga pikëpamja hidrologjike në vitet shumë të lagështa, të lagështa, mesatare, të thata dhe shumë të thata, duke përdorur një indeks specifik për çdo pellg.

7.2.1.3 Metodatat e klasifikimit të lumenjve

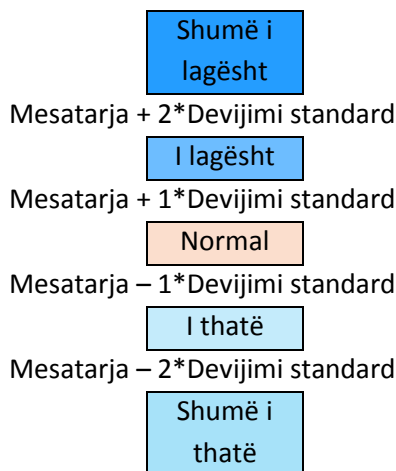
Janë përdorur katër metoda për klasifikimin e lumenjve, siç janë paraqitur më poshtë.

Metoda 1. Përfshin renditjen e viteve nga shkarkimi mesatar vjetor më i lartë në më të ulëtën e matur në një stacion matës. Ata janë të ndarë në 5 grupe, për shembull, 10%, 20%, 40%, 20% dhe 10%. 10% e viteve me hyrje më të madhe të ujit konsiderohen shumë të lagështa, 20% vitet e tjera të lagështa, 40% normale, 20% të thata dhe në fund 10% shumë të thata. Përqindjet e treguara janë një shembull, këto përqindje duhet të rregullohen në bazë të përvojës në pellg.

Metoda 2. Merret mesatarja dhe devijimi standard dhe me vitet e renditura nga shkarkimi më i lartë vjetor tek ai më i ulëti, ato klasifikohen duke krijuar intervale të përcaktuara nga mesatarja ± 1 herë devijimi standard dhe \pm dyfishi i devijimit standard, si më poshtë:

	Shumë i lagësht	> Mesatarja + 2* Devijimi standard.
Mesatarja + 2* Devijimi standard. >	I lagësht	> Mesatarja + 1*Devijimi standard.
Mesatarja + 1* Devijimi standard. >	Normal	> Mesatarja - 1*Devijimi standard.
Mesatarja - 1*Devijimi standard. >	I thatë	> Mesatarja - 2*Devijimi standard.
Mesatarja - 2* Devijimi standard. >	Shumë i thatë	

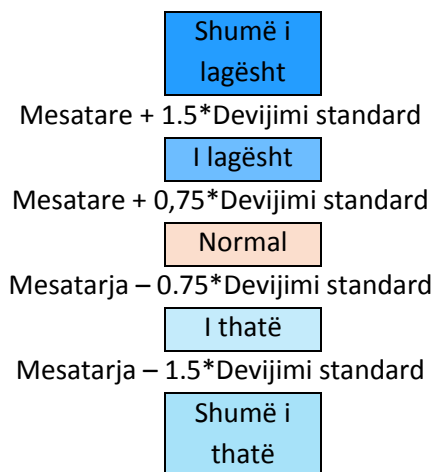
Ose paraqitet gjithashtu si:

Metoda 3 . E njëjta procedurë më sipër, por me vlerat kufitare të mëposhtme:

	Shumë i lagësht	> Mesatarja + 1,5*Devijimi standard.
Mesatarja + 1,5* Devijimi standard. >	I lagësht	> Mesatarja + 0,75*Devijimi standard.
Mesatarja + 0,75*Devijimi standard. >	Normal	> Mesatarja – 0,75*Devijimi standard.
Mesatarja – 0,75*Devijimi standard. >	I thatë	> Mesatarja – 1,5*Devijimi standard.
Mesatarja – 1,5*Devijimi standard. >	Shumë i thatë	

Ose:

Metoda 4: Si të njëjtat procedura më sipër, por me vlerat kufitare të mëposhtme:

	Viti shumë i lagësht	> Mesatarja + 1.0*Devijimi standard.
Mesatarja + 1.0* Devijimi	I lagësht	> Mesatarja + 0,5*Devijimi

standard. >		standard.
Mesatarja + 0,5* Devijimi standard. >	Normal	> Mesatarja - 0,5*Devijimi standard.
Mesatarja - 0,5*Devijimi standard. >	I thatë	> Mesatarja - 1.0*Devijimi standard.
Mesatarja - 1.0*Devijimi standard. >	Shumë i thatë	

Ose:

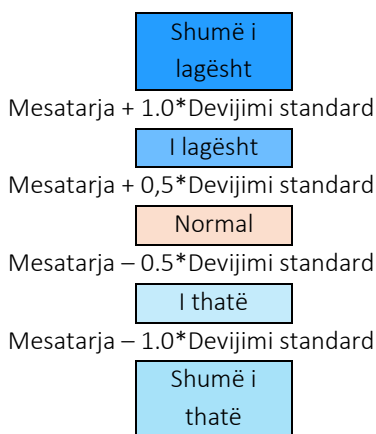

Figura 71. Metodatat për klasifikimin e lumenjve

Stacionet matëse me vlera për të dyja periudhat që janë shfrytëzuar ishin: Berkovë, Klinë, Drelaj, Grykë (Pejë), Deçan, Mirushë, Mirusha-PMKuz, PMKuz (Drini), Gjakovë (Ereniku), Krajk, Pirane, Gjonaj, Prizren dhe Orqusha.

Stacionet matëse me të dhëna në të dyja periudhat (1961-86 dhe 1991-97) (5 ose më shumë vite), të renditura nga rrjedha e sipërme në rrjedhën e poshtme janë paraqitur në tabelën e mëposhtme 90:

Tabela 81. Stacione matëse në pellgun e lumit Drini i Bardhë Burimi: Kategoritë e serive kohore nga MMPHI⁶⁵

Lumi	Stacioni	Sipërfaqja (km ²)	Lartësia (masl)	Numri i viteve
Drini i Bardhë	Radavcë	18.5	560.6	4
Istog	Berkovë	432	447,45	12
Klina	Klinë (Klinë)	423	376,60	21
Lumbardhi i Pejës	Drelaj	120	939,37	27

⁶⁵Burimi: GIS dhe Stacionet Hidrometrike 1991 deri 1997

Lumi	Stacioni	Sipërfaqja (km ²)	Lartësia (masl)	Numri i viteve
Lumbardhi i Pejës	Grykë (Pejë)	264	594,58	25
Mirusha	Mirushë	126.5	365,00	7
Mirusha	Kpuzaj (PMKuz)	336	354,54	10
Drin i Bardhë	Kpuzë (PMKuz)	2116	381,33	30
Lumbardhi i Deçanit	Deçani	114	675,19	31
Ereniku	Gjakovë (Ereniku)	455	335,23	15-1 (1982 jo i besueshëm)
Drini i Bardhë	Krajk	3391	296,43	5
Toplluha	Piranë (Pirana)	512	298,79	11
Drini i Bardhë	Gjonaj	3951*	290,61	13
Lumbardhi i Prizrenit	Prizreni	158	483,72	22
Lumbardhi i Prizrenit	Vllashnje	561*	306,44	7 (vetëm në 1991/97)
Drini i Bardhë	Vërmicë	4368	269,87	12 (vetëm në 1960/86)
Pllava	Orqusha	252	771,44	24

7.2.1.4 Kuantifikimi i bilancit të ujit

Kuantifikimi i përbërësve të ciklit hidrologjik përfaqëson hapin e parë në zhvillimin e bilanceve ujore, nëpërmjet vlerësimit të burimeve të ujërave të ëmbla, bazuar në ekuacionin e bilancit hidrologjik. Ekuacioni është ndërtuar mbi parimet e ruajtjes së masës në një sistem të mbyllur: çdo ndryshim në përmbajtjen e ujit të një vëllimi të caktuar dhe gjatë një periudhe të caktuar duhet të jetë i barabartë me diferencën ndërmjet sasisë së ujit të shtuar në vëllimin e tokës dhe sasisë së ujit të tërhequr prej saj. Në formën e tij më të thjeshtë, bilanci hidrologjik i një ujëmbledhësi përshkruhet nga ekuacioni:

$$IN = OUT \pm \Delta S \text{ [Eq. 1]}$$

Ku IN = prurja e ujit në njësinë hidrologjike; OUT = ndryshimi i daljes në ruajtje brenda njësisë hidrologjike të zgjedhur (p.sh. ujëmbledhës).

Komponentet e [Eq. 1] shprehen në njësi vëllimi për njësi kohe, pra hm³/muaj, hm³/vit, etj.

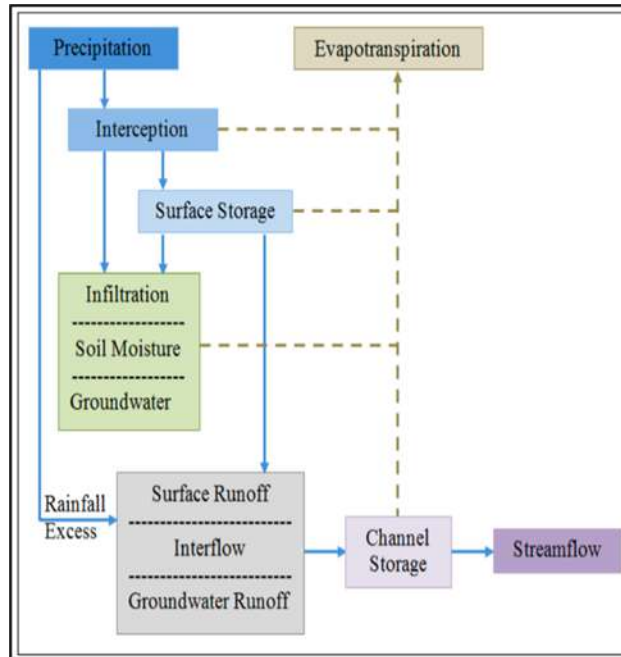
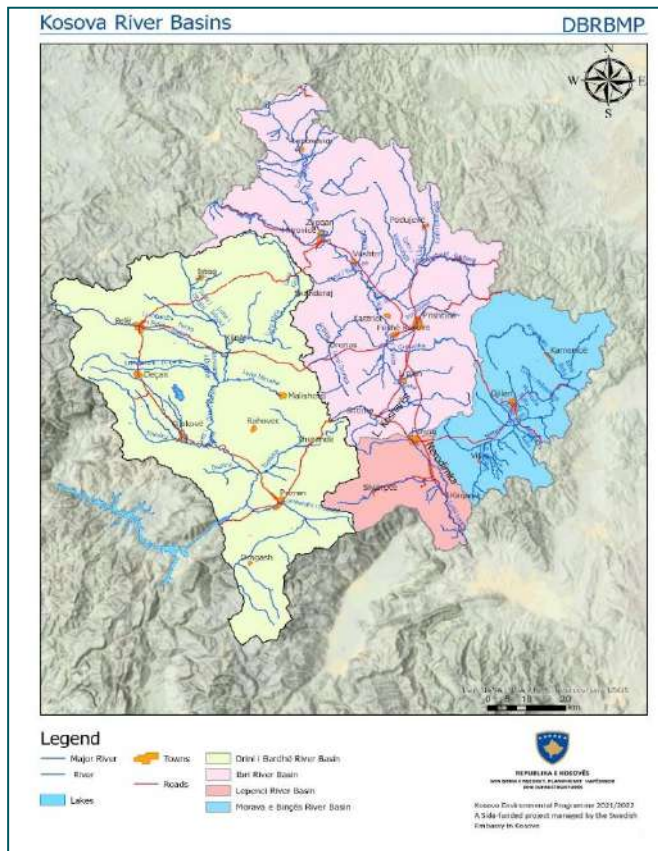

Figura 72. Cikli hidrologjik

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

Sipërfaqja: 4682 km²
 Popullsia: 782638

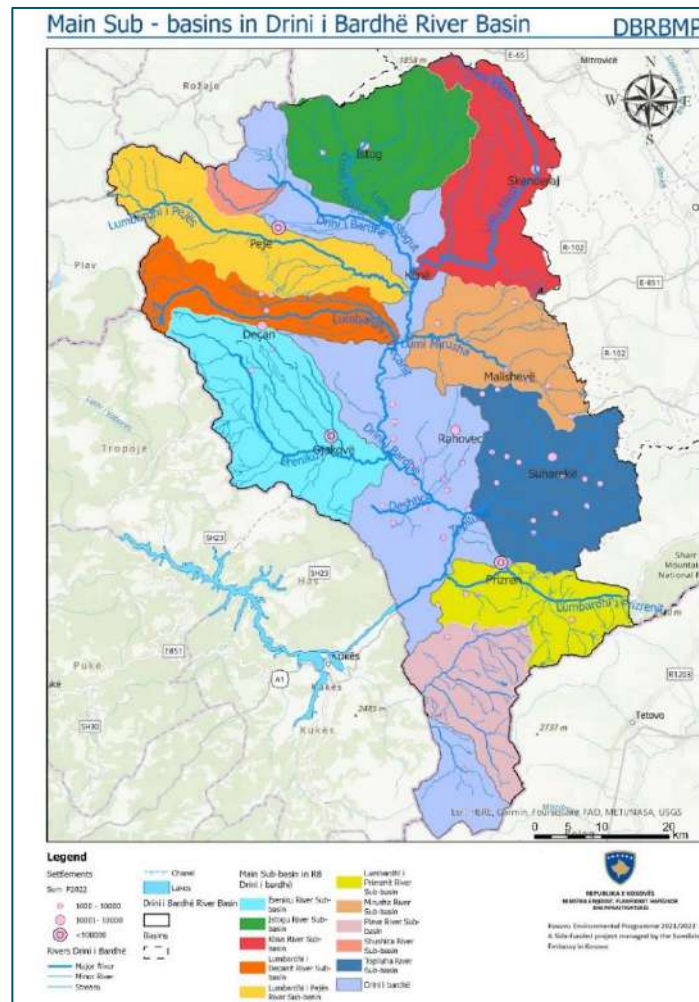

Figura 73. Bilanci ujqor për pellgun e lumit Drini i Bardhë - Të dhënat kryesore

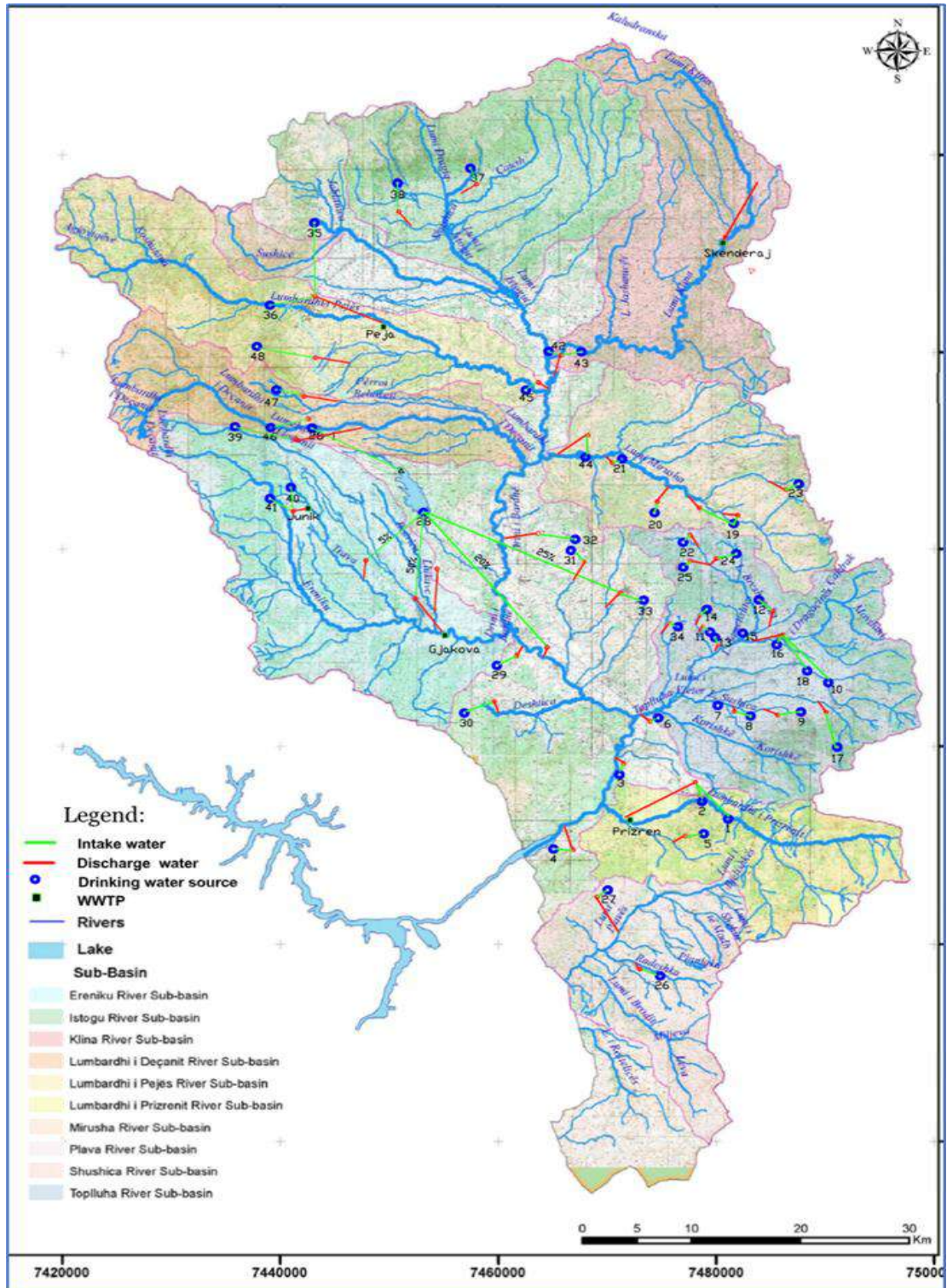

Figura 74. Pasqyrë e burimeve të furnizimit me ujë dhe pikave të shkarkimit në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Tabela 82. Të dhëna për modelin WEAP-Uji i pijshëm

Nr.	Emri i lumit	Lloji i burimeve ujore		
		Lumi	Burimi i ujërave nëntokësore	Akuiferi i ujërave nëntokësore
1	40 Burimet		X	
2	Galeria I-II		X	
3	Sozi		X	
4	Vërmicë		X	
5	Cvileni		X	
6	Serbicë e Poshtme			X
7	Novaka			X
8	PusiiAtit			X
9	Baqevc			X
10	Savrovë		X	
11	Samadrexhë		X	
12	iSemetisht		X	
13	Studençan		X	
14	Dobërdelan			X
15	Reshtan		X	
16	Fidanishtë			X
17	Mushtisht		X	
18	Sopië		X	
19	Banjë			X
20	Gurbardhë			X
21	Bubël			X
22	Maxharrë			X
23	Lladroc		X	
24	Kërvasari		X	
25	Shkozë			X
26	Lumi Radeshë	X		
27	Brezne			X
28	Lumi Lumbardhi i Deçanit Liqeni i Radoniqit	X		
29	Demjan			X
30	Gerqine			X
31	Drenovc			X
32	Senovc			X
33	Hoqë e Madhe			X
34	Opterushë		X	X
35	Drini i Bardhë Radavc		X	
36	Uji i Zi		X	

37	Burimi i Istogut		X	
38	Burimi i Vrellës		X	
39	Burimi i Decanit		X	
40	Burimi i Shkozës		X	
41	Burimi Lipovicë		X	
42	Lumi Istog	X		
43	Burimi i Jarinës		X	
44	Sferka		X	
45	Grabanicë		X	
46	Isniq		X	
47	Strellc		X	
48	Raushiq		X	

Nga 4 metodat e testuara, ato që përfaqësojnë më së miri klasifikimin e viteve, veçanërisht vitet e thata dhe shumë të thata, janë metodat 3 dhe 4. Në përcaktimin e viteve të thata ose shumë të thata, diferenca ndërmjet tyre është shumë e vogël.

Meqenëse shumica e stacioneve matëse (Berkovë, Klinë, Mirusha, Mirusha_PMKuz, Gjakovë, Krajk, Pirane, Gjonaj, Vlashnja dhe Vërmicë) kur përdoret metoda 3 nuk paraqet vite “shumë të thata”, është zgjedhur të përdoret metoda 4 për të gjitha stacionet matëse. Edhe kështu Vlashnja me vetëm 7 vite të dhëna (1991-1997) nuk ka vite “shumë të thata”.

Rezultatet e analizës duke përdorur metodën 4 të klasifikimit të viteve janë: vlerat vjetore të prurjeve (m³/s), vitet e renditura nga prurja më e lartë tek ajo më e ulëta, vlera mesatare e rrjedhës së të gjitha viteve, devijimi standard, diapazoni për çdo lloj viti, dhe në fund vitet e klasifikuara. Vitet e plota të renditura dhe klasifikuara sipas kategorisë së tyre janë paraqitur më poshtë, dhe një tabelë tregon vlerat mesatare të viteve shumë të lagështa, të lagështa, normale, të thata dhe shumë të thata.

7.3 MODELI I SISTEMIT TË VLERËSIMIT DHE PLANIFIKIMIT TË UJËRAVE

Për të realizuar bilancin uJOR në pellgun e lumit Drini i Bardhë, duke përdorur të dhënat e burimeve uJore (prurjet mujore të vitit mesatar, viti i thatë dhe viti shumë i thatë) dhe kërkesat për ujë në pellg, është përdorur modeli WEAP (Sistemi për Vlerësimin dhe Planifikimin e Ujërave).

WEAP-i dallohet për nga qasja e tij e integruar për simulimin e sistemeve uJore dhe nga orientimi i politikave për ekzaminimin e strategjive alternative të zhvillimit dhe menaxhimit të ujit. WEAP-i e vendos anën e kërkesës së ekuacionit - modelet e përdorimit të ujit, efikasitetin e pajisjeve, ripërdorimin, çmimet, kërkesën për energji nga hidrocentralet dhe shpërndarjen - në nivel të barabartë me anën e ofertës - rrjedhën e rrjedhës, ujërat nëntokësore, rezervuarët dhe transferimet e ujit.

Duke funksionuar mbi parimin bazë të kontabilitetit të bilancit të ujit, WEAP-i është i zbatueshëm për sistemet bashkiake dhe bujqësore, nënpellgjet e vetme ose sistemet komplekse të lumenjve. Për më tepër, WEAP-i mund të adresojë një gamë të gjerë çështjesh, p.sh., analizat sektoriale të kërkesës, ruajtjen e ujit, të drejtat e ujit dhe prioritetet e alokimit, simulimet e ujërave nëntokësore dhe rrjedhave

të përrrenjve, operimet e rezervuarëve, prodhimin e hidrocentraleve dhe kërkesat për energji, gjurmimin e ndotjes, kërkesat e ekosistemit dhe përfitimet e projektit-analzat e kostos.

Modeli përfaqëson sistemin sa u përket burimeve të ndryshme të furnizimit (p.sh. lumenj, përrrenj, ujëra nëntokësore, rezervuarë); objektet e tërheqjes, transmetimit dhe trajtimit të ujërave të zeza; kërkesat e ekosistemit, kërkesat për ujë dhe gjenerimi i ndotjes. Struktura e të dhënave dhe niveli i detajeve mund të personalizohen lehtësisht për të përmbushur kërkesat e një analize të veçantë dhe për të pasqyruar kufijtë e vendosur nga të dhënat e kufizuara

Me WEAP-in mund të krijohet një Llogari Rrjedhëse e sistemit ujor në studim. Më pas, bazuar në një sërë tendencash ekonomike, demografike, hidrologjike dhe teknologjike, krijohet një projektion i skenarit "referencë" ose "të zakonshëm", i referuar si një skenar referimi. Mund të zhvillohen një ose më shumë skenarë politikash me supozime alternative për zhvillimet e ardhshme⁶⁶.

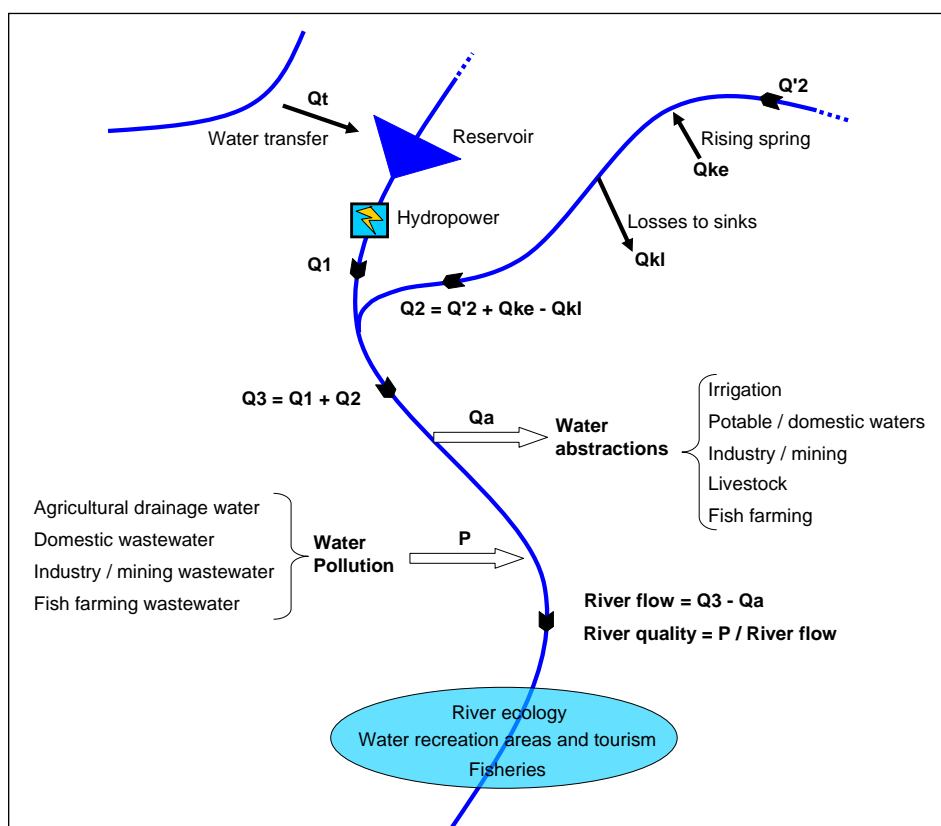

Figura 75. Paraqitja skematike e përdoruesve të ujit në modelin WEAP

Sistemi i kërkesës për ujë është mjaft kompleks në pellgun e lumit Drin, sepse ka të bëjë me përdorime "klasike" të ujit, përdorime "të reja" të ujit dhe disa mjete pak a shumë komplekse të rregullimit të burimeve. Përdorimet kryesore të ujit në pellgun e lumit Drin janë përdorimet "klasike" të ujit:

- nxjerrjet për ujitje,
- nxjerrjet për ujë të pijshëm/shtëpiak,
- nxjerrjet për industri/miniera,

⁶⁶Burimi: Udhëzuesi i Përdoruesit WEAP

- nxjerrjet për bagëtinë,
- hidrocentralet.

Një tjetër "funksion uji" përdoret nga njerëzit (madje mbipërdoret) në pellgun e lumit Drin:

- vetëpastrimi natyror i ujërave të zeza (ujërat e zeza shtëpiake, ujërat e zeza industriale/miniera, ujërat e kullimit bujqësor, shkarkimi i fermës së peshkut).

aftësitë

- hapat kohorë mujore ose edhe ditorë;
- merret me parametrat kryesorë sasiorë të burimeve ujore të pellgut të lumit Drin (përfshirë menaxhimin e rezervuarëve, devijimin e ujit dhe transferimet nga lavamanet karstike ose burimet ujore);
- përshkruan anën e kërkesës së ekuacionit të bilancit të ujit (modelet e përdorimit të ujit, efikasiteti i përdorimit të ujit, ripërdorimi, kostot dhe shpërndarja)
- përfshini një seksion të thjeshtë por të dobishëm të cilësisë së ujit (BOD dhe DO) i cili gjurmon ndotjen e burimit pikësor dhe jo-pikësor nga brezi në trajtim deri në akumulimin e tij në trupat ujqorë sipërfaqësore dhe nëntokësore dhe transportin dhe prishjen në lumenj (cilësia e ujit është një çështje e rëndësishme në pellgun e lumit Drin dhe një kriter i zbatimit të Direktivës Kornizë të Ujërave), rezultatet e shumta të modelit mund të analizohen drejtpërdrejt (si p.sh., rrjedha dhe cilësia e ujit në nyje të ndryshme) në ndërfaqen WEAP ose të lidhen me një mjet tjetër analize si modeli ekonomik (aspektet ekonomike janë pjesë përbërëse e Direktivës Kornizë për Ujërat të BE-së).

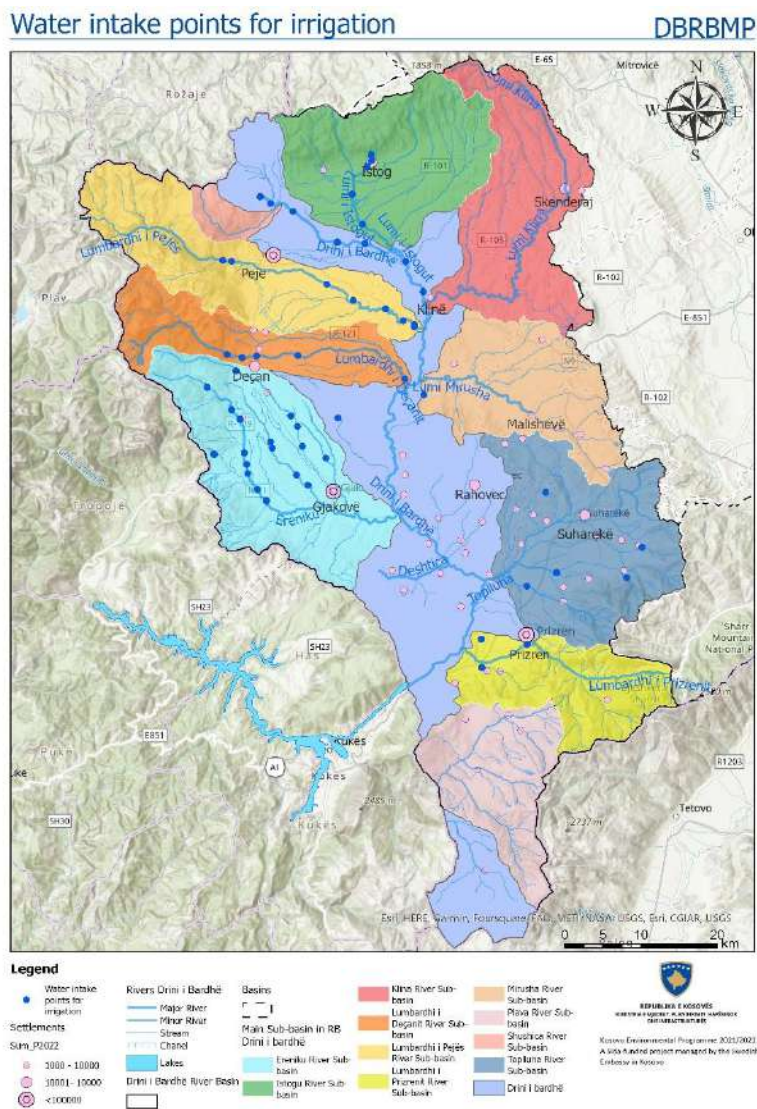

Figura 76. Bilanci uhor – ujitjet në PL Drini i Bardhë - të dhënat për WEAP

Tabela 83. Të dhëna për modelin WEAP-Ujitjet

Nr.	Emri	lumi	Sipërfaqja e ujitjes
			ha
1	Kanali Jugor Pejë	Lumbardhi i Pejës	2500
2	Kanali i Seraisë	Lumbardhi i Pejës	150
3	Kanali i Kastratit	Lumbardhi i Pejës	500
4	Penda e Gllaviqicës	Lumbardhi i Pejës	400
5	Kanali Gllaviqicë -Leshan	Lumbardhi i Pejës	300
6	Platoja e Vitomiricës	Drini i Bardhë	1000
7	Kanali i Novoselës	Drini i Bardhë	350
8	Kanali Dubovë-Ozdrim	Drini i Bardhë	200
9	Liçeni i Radoniqit	Liçeni i Radoniqit Lumbardhi i Deçanit	3243
10	Kaptazha G1	Lumbardhi i Prizrenit	478
11	Kaptazha G2	Lumbardhi i Prizrenit	118

12	Grabanicë	Lumbardhi i Pejës	200
13	Dugajev Drenovc	Lumbardhi i Pejës	70
14	Mrasor	Lumbardhi i Deçanit	80
15	Jabllanicë	Lumbardhi i Deçanit	150
16	Kpuz	Lumbardhi i Deçanit	216
17	Marrja për liqenin e Radoniqit	Lumbardhi i Deçanit	
18	Deçani	Lumbardhi i Deçanit	2500
19	Juniku	Ereniku	1000
20	Brovin, Mulliq	Ereniku	400
21	Sheremet	Trava	500
22	Dallashaj_Rracaj	Trava	1050
23	Stubëll, Smolicë	Ereniku	250
24	Shishman, Babj Bokës	Ereniku	200
25	Jahoc_Meje	Trava	100
26	Dujakë,Skivjan	Krena	350
27	Burimi I Istogut	Istog	450
28	Istogu	Istog	300
29	Tomoc	Istog	200
30	Zllakuqan	Drini i Bardhë	380
31	Klinë	Drini i Bardhë	150
32	Velezh	Korish	250
33	Vraniq	Vraniq	300
34	Mushtisht	Lumi i bardhë	800
35	Studenqan	Toplluha	100
36	Lloqan	Lumbardhi i Lloqanit	150
GJITHSEJ			19.385 ha

7.3.1.1 Skenarët e simuluar

Janë simuluar disa skenarë. Tre prej tyre korrespondojnë me bilancin uhor të pellgut të Drinit të Bardhë duke supozuar sa vijon:

- Viti normal (VN)
- Viti i thatë (VTH)
- Viti shumë i thatë (VSHTH)

Dhe më pas janë simuluar tre skenarë të tjerë për të përfaqësuar ndryshimin e klimës.

- Viti normal i ndryshimeve klimatike
- Viti i thatë i ndryshimeve klimatike
- Viti shumë i thatë i ndryshimeve klimatike

Meqenëse nuk ka informacion mbi evoluimin e mundshëm të prurjeve në pellgun e Drinit të Bardhë për shkak të ndikimit të ndryshimeve klimatike, dhe duke qenë se ekzistojnë skenarë të shumtë të mundshëm sipas evoluimit të sasisë së gazeve serrë dhe rritjes si pasojë e temperatura mesatare e Tokës, për simulimin e efektit të ndryshimeve klimatike është supozuar se për një horizont të ardhshëm

do të ketë një ulje prej 20% të prurjeve në cilindo nga supozimet e vitit normal, vitit të thatë dhe vitit shumë të thatë.

Figura 77. Kanali i ujitjes

Mënyra praktike për ta bërë këtë është të shumëzohen me 0.8 vlerat e flukseve të lexuara në skedarët e të dhënave të flukseve për secilin nga 3 skenarët e parë (VN, VTH dhe VSHTH).

Modeli i krijuar përmban elementet e mëposhtme me numra të specifikuar:

Tabela 84. Elementet e WEAP-it për llogaritjen e bilancit ujqor në PL Drini i Bardhë

15	Lumenjtë
4	Diversioni
1	Rezervuari
1	Ujërat nëntokësore (akuifer)
28	Vendi i kërkesës (11 urban, 1 qytet i jashtëm, 16 ujitje)
31	Lidhja e transmetimit
5	Impianti i trajtimit të ujërave të zeza
33	Rrjedha e kthimit
6	Rrjedha e lumit Hidro
2	Kërkesa e rrjedhës
9	Matësi i rrjedhës

7.3.1.2 Rezultatet e modelimit

Në përmbledhje, të gjitha kërkesat urbane të simuluar në cilindo nga skenarët dhe shumica e kërkesave për ujitje janë përmbushur.

Të vetmet zona të ujitura që mund të paraqesin probleme furnizimi janë:

- “Toplluha Ujitëse” (1450 ha, me norma vjetore të përdorimit të ujit = 4637.5 m³/ha, dhe shpërndarje të supozuar mujore = Kaptazha G1).

Dhe tre zona të ujitura që i përkasin pellgut ujëmbledhës Ereniku:

- Zona Ujitëse Lumbardhi i Lloqanit (150 ha, me norma vjetore e përdorimit të ujit = 3679.4 m³/ha)

- **Zona Ujitëse Krena (Lumi i poshtëm Lumbardhi i Lloqanit) (350 ha, me norma vjetore të përdorimit të ujit = 3679.4 m³/ha)**
- **Zona Ujitëse Trava (1650 ha, me norma vjetore të përdorimit të ujit = 680.4 m³/ha)**

Në pellgun e lumit Ereniku, seria e prurjeve të përdorura për llogaritjen e vitit normal, të thatë dhe shumë të thatë korrespondon me stacionin matës të Gjakovës. Ky stacion matës ka ndërruar vendndodhjen e tij pas vitit 1986 (sipas IHMK), kështu që ka seri për stacionin matës të Gjakovës së Vjetër (pellgu ujëmbledhës 455 km²) dhe për stacionin matës të Gjakovës së Re (pellgu ujëmbledhës përafërsisht 280 km²). Nga ana tjetër, në periudhën 1965-1986 janë konstatuar disa vlera rrjedhjeje jo të besueshme.

Më tej, rezervuari i Radoniqit në asnjërin nga skenarët nuk e zvogëlon vëllimin e tij të depozituar nën 70 MCM (70.2 MCM në tetor në skenarin më të pafavorshëm). Kjo do të thotë se **ai ka kapacitet të mjaftueshëm për të kënaqur rritjet e ardhshme të kërkesës**. Figura 81 tregon vëllimin e ruajtjes së rezervuarit të liqenit të Radoniqit për të gjithë skenarët.

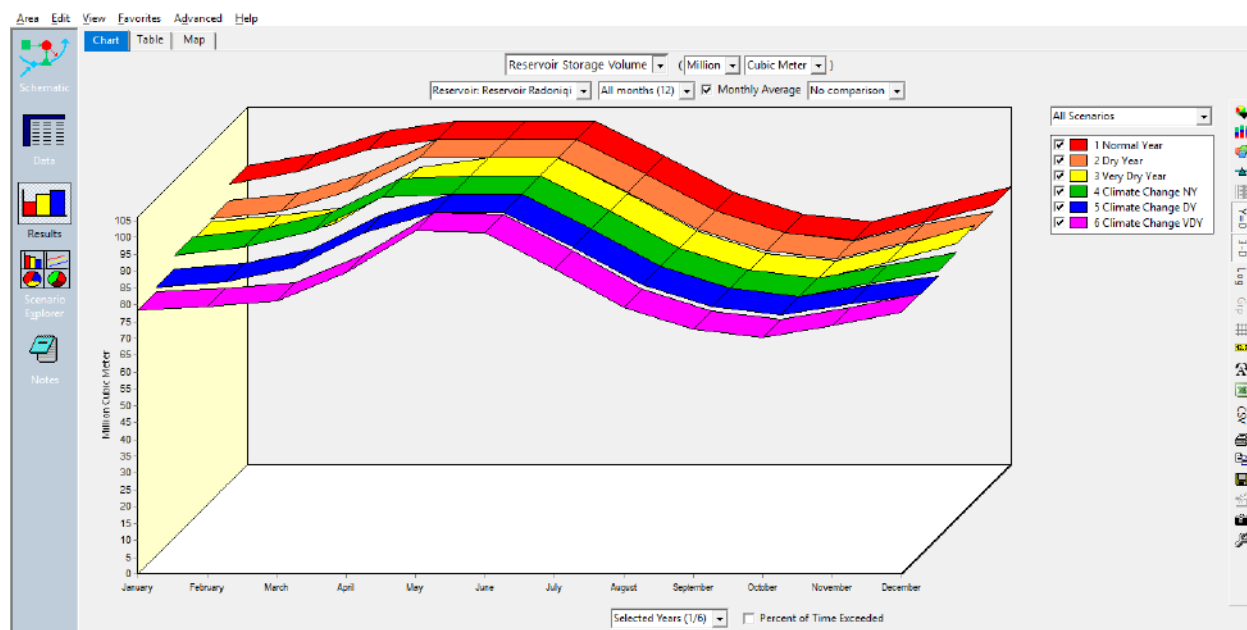

Figura 78. Vëllimi i ruajtjes së rezervuarit (Radoniqi) për të gjithë skenarët

Në PL Drini i Bardhë ka 12 stacione hidrometrike, 27 stacione manuale dhe 5 stacione matëse automatike të reshjeve.

Tabela 85 Të dhëna historike të disponueshme për rrjedhat e lumenjve në PL Drini i Bardhë (1961-1986)

Lumenjtë dhe stacionet	L. Deçan DEÇAN	L. Pejes DRELAJ	L. Pejes GRYKE	L. Prizrenit PRIZREN	Drini i Bardhë JONAJ	Drini i Bardhë EPUZ	Drini i Bardhë KRAJK	Drini i Bardhë VËRMICË	Ereniku GJAKOVE	Drini i Bardhë CË	Istogu BERKOVË	Klina KLINA	Mirusha PMKUZ	Mirusha MIRUSHA	Plava ORQUSHA	Toplluha PIRANA
1961	po	po	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1962	po	po	-	-	-	-	-	po	-	-	-	-	-	-	-	-
1963	po	po	po	-	-	po	-	po	-	-	-	-	-	-	po	-
1964	po	po	-	-	-	po	-	po	po	-	-	-	-	-	po	-
1965	-	-	po	-	-	po	-	po	po	-	-	po	-	-	-	-
1966	po	po	-	po	-	po	-	po	po	-	-	-	-	-	po	-
1967	po	po	po	po	-	po	-	po	po	-	-	po	-	-	po	-
1968	po	po	po	po	-	po	-	po	po	po	-	po	-	-	po	-
1969	po	po	po	po	-	po	-	po	po	po	-	po	-	-	po	-
1970	po	po	po	po	-	po	-	po	-	po	-	po	-	-	po	po
1971	po	po	po	po	-	po	-	-	-	po	-	po	-	-	po	-
1972	po	-	po	po	-	po	-	po	-	-	-	po	-	-	po	po
1973	po	po	po	po	-	po	-	po	-	-	-	po	-	-	po	-
1974	po	po	po	-	-	po	-	po	-	-	-	po	-	-	po	-
1975	po	po	po	po	po	po	-	-	po	-	po	-	-	-	po	-
1976	po	-	po	-	po	po	-	-	po	-	-	-	-	-	po	-
1977	-	-	po	-	po	po	-	-	po	-	-	po	-	-	-	-
1978	po	po	po	po	po	po	-	-	-	-	-	po	-	-	-	-
1979	po	po	po	po	po	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1980	po	-	-	-	po	po	-	-	-	-	-	po	-	po	-	-
1981	po	-	-	po	-	po	-	-	-	-	-	-	-	po	-	-
1982	po	po	po	-	-	po	po	-	po	-	-	-	po	-	-	-
1983	po	po	po	po	po	po	-	-	-	-	po	po	-	-	po	po
1984	po	po	po	po	-	po	-	-	po	-	po	po	-	po	po	-
1985	po	po	po	po	-	po	po	-	-	-	po	-	po	po	po	po
1986	po	po	po	-	-	po	po	-	po	-	po	-	po	po	po	po

Tabela 86. Të dhënat e disponueshme për rrjedhën e lumenjve (1991-1997)

Nr.	Stacioni	Lumi	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1	Gjonaj	Drini i Bardhë	po	po	po	po	po	-	po
2	Kpuz	Drini i Bardhë	po	po	po	po	po	po	po
3	Krajk	Drini i Bardhë	-	-	-	-	-	po	po
4	Berkove	Istog	po	po	po	po	po	po	po
5	Klina	Klina	po	po	po	po	po	po	po
6	Drelaj	Lumbardhi i Pejës	po	po	po	po	po	po	po
7	Pej	Lumbardhi i Pejës	po	po	po	po	-	-	po
8	Kpuz	Mirusha	po	po	po	po	po	po	po
9	Deçani	Lumbardhi i Deçanit	po	po	po	po	po	po	po
10	Gjakovë	Ereniku	po	-	-	-	po	-	po
11	Piran	Toplluha	po	po	po	po	po	-	po
12	Prizreni	Lumbardhi i Prizrenit	po	po	po	po	po	po	po
13	Vlashnje	Lumbardhi i Prizrenit	po	po	po	po	po	po	po
14	Orqusha	Pava	po	po	po	po	po	po	po
15	Mirusha	Mirusha	po	po	-	-	-	-	-

Bazuar në analizën e bilancit të ujit duke përdorur seritë e prurjeve të viteve 1960-1986 dhe 1991-1997, prurjet mesatare mujore për lumenjtë kryesorë në pellgun e lumit Drini i Bardhë janë vlerësuar dhe paraqitur në Tabelën 96.

Tabela 87. Rrjedha mesatare mujore e lumenjve kryesorë - Mesatarja historike (m³/s) (1961-1997)

Lumi	Muaji												Mesatarja (m ³ /s)
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Lumbardhi i Pejës	13.1	20.0	16.9	18.8	18.4	7.6	2.8	1.2	3.2	5.6	8.8	13.6	10.8
Istogu	7.3	5.7	4.7	5.1	4.2	3.5	1.9	1.2	1.5	2.0	3.4	3.2	3.7
Klina	2.2	2.7	2.3	2.7	2.0	0.9	0.6	0.4	0.7	0.6	1.6	2.1	1.6
Mirusha	1.2	1.3	2.1	4.3	1.8	1.5	0.4	0.3	0.6	0.5	1.8	2.2	1.5
Lumbardhi i Deçanit	8.2	12.6	4.7	4.5	13.8	8.0	2.4	0.9	2.9	7.2	7.4	11.5	7.0
Ereniku	10.3	13.5	8.5	9.8	13.2	9.1	4.8	2.3	4.1	7.1	9.6	12.0	8.7
Toplluha	4.8	4.9	4.6	4.2	3.2	3.2	3.6	1.8	2.0	2.3	3.9	3.3	3.5
Lumbardhi i Prizrenit	3.8	3.7	4.6	8.8	10.7	5.2	2.4	1.8	2.1	2.4	3.3	4.6	4.4
Drini i Bardhë Vërmicë	70.0	78.8	65.9	87.7	94.7	59.8	22.8	15.3	18.7	29.9	67.4	78.8	57.5

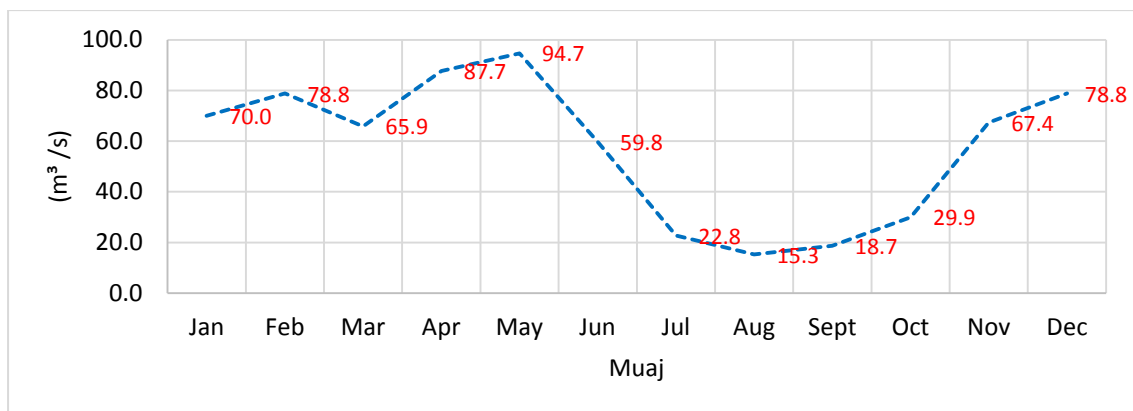

Figura 79. Rrjedha mesatare mujore nga pellgu i lumit Drini i Bardhë, Vendndodhja Vërmicë (1961-1997)

Tabela 88. Rrjedha mesatare dhe specifika e lumenjve kryesorë - Mesatarja historike (1961-1997)

Emri i nënpellgut	Sipërfaqja (km ²)	Rrjedha mesatare (m ³ /s)	Rrjedha specifike l/sek/km ²
Lumbardhi i Pejës	413.6	10.8	26.2
Istogu	435.5	3.7	8.4
Klina	427.2	1.6	3.7
Mirusha	345.8	1.5	4.3
Lumbardhi i Deçanit	272.5	7.0	25.7
Ereniku	518.1	8.7	16.7
Toplluha	499.6	3.5	7.0
Lumbardhi i Prizrenit	280.3	4.4	15.8
PL Drini i Bardhë - Vërmicë	3998.3	57.5	14.4

Tabela 89. Shpërndarja e aktiviteteve për shfrytëzimin e ujit

Nr.	Përdorimi i ujit	Numri	%
1	Furnizim me ujë	24	30.8
2	Ujë në shishe, lëngje	14	17.9
3	Ferma të peshkut	13	16.7
4	Hidrocentrale	10	12.8
5	Ujitje	6	7.7
6	Industria dhe minerale	5	6.4
7	Shfrytëzimi i zhavorrit	2	2.6
8	Ujë termal	2	2.6
9	Pishina	2	2.6

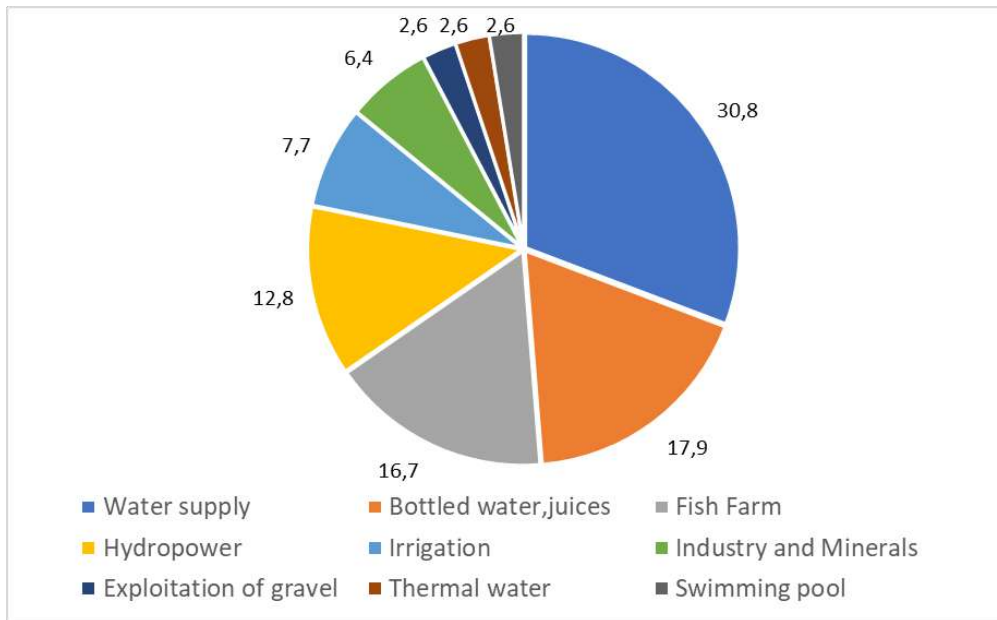

Figura 80. Shpërndarja (%) e lejeve ujore për shfrytëzimin e ujit

8 OBJEKTIVAT MJEDISORE DHE PËRJASHTIMET

8.1 ÇËSHTJET KYÇE SIPAS DKU-SË

DKU-ja vendos objektiva ambicioze mjedisore për të arritur statusin e mirë të ujit, të cilat ka të ngjarë të prekin përdoruesit e ujit. Ai siguron njëfarë fleksibiliteti për të vendosur objektiva të ndryshëm për trupa të veçantë ujorë që pasqyrojnë nevojat dhe prioritetet mjedisore, sociale dhe ekonomike, nëpërmjet përdorimit të duhur të mekanizmave të përjashtimit dhe arritjes së sinergjive ndërmjet politikave të ndryshme.

Kur më shumë se një nga objektivat ka të bëjë me një trup të caktuar uji, do të zbatohet më rigorozja (neni 4.2), pavarësisht nga fakti që të gjitha objektivat duhet të arrihen.

Duke marrë parasysh rezultatet e ushtrimit të ndërkalibrimit, Shtetet Anëtare janë të detyruara të vendosin vlera të detajuara që përcaktojnë statusin për çdo trup ujor.

Për trupat ujorë të modifikuar shumë dhe artificialë, neni 4.1 pika (a) pika (iii) përcakton "objektivat specifikë" për këto trupa ujorë specifikë. Në nenin 4.3, përshkruhen kritere strikte për përcaktimin e trupave ujorë artificialë ose shumë të modifikuar.

Vlerësimi i "potencialit të mirë ekologjik" përfshin aspektet ekonomike dhe është i lidhur me masat e mundshme zbutëse.

Objektivat mjedisore mund të grupohen në tetë fusha tematike:

- Cilësia e ujit (p.sh. shmangia e përkeqësimit të cilësisë së trupave ujorë; arritja e statusit të mirë të trupave ujorë);
- Sasia e ujit (p.sh. promovimi i menaxhimit të kërkesës dhe furnizimit të ujit sipas disponueshmërisë në çdo zonë ujëmbledhëse dhe siguron menaxhimin e integruar të burimeve ujore sipërfaqësore dhe ujërave nëntokësore);
- Menaxhimi i rrezikut dhe vlerësimi i fushës publike të ujit (p.sh. promovimi i vlerës ekonomike të burimeve ujore; promovimi i planifikimit të zonave bregdetare; parandalimi dhe menaxhimi i situatave të rrezikut dhe ndikimet mjedisore, sociale dhe ekonomike);
- Korniza institucionale dhe ligjore (p.sh. përmbushja e objektivave të përcaktuara në rregulloret kombëtare dhe të Komunitetit Evropian për mbrojtjen e mjedisit);
- Korniza ekonomike dhe financiare (p.sh. promovimi i modeleve të menaxhimit të qëndrueshmërisë);
- Monitorimi (p.sh. sigurimi i funksionimit të rrjeteve të monitorimit);
- Kërkimi dhe njohuritë (p.sh. promovimi i kërkimit shkencor dhe njohurive për trashëgiminë natyrore si dhe monitorimi i specieve, habitateve dhe ekosistemeve; sigurimi i ekzistencës dhe funksionimit të sistemeve të informacionit mbi burimet ujore);
- Komunikimi dhe qeverisja (p.sh. forcimi dhe promovimi i lidhjes dhe koordinimit institucional ndërmjet politikave dhe instrumenteve).

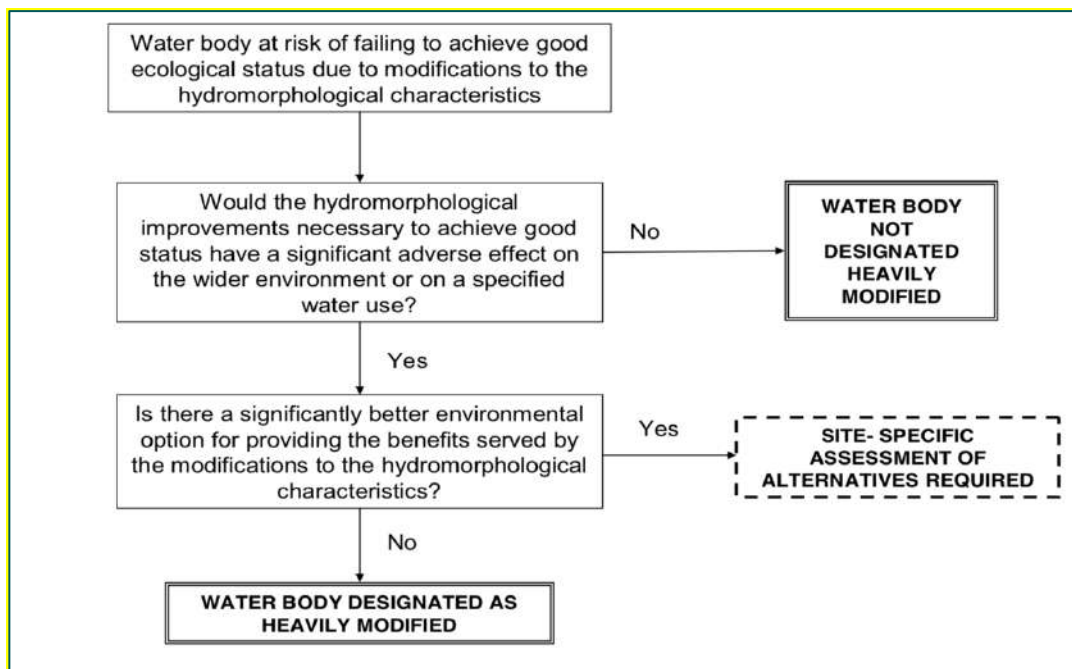

Figura 81. Projekti për përcaktimin e trupave ujqre të modifikuar rëndë financohet nga Bashkimi Evropian

Identifikimi i përkohshëm si "shumë i modifikuar" ndërmerret aty ku është e nevojshme për ato trupa ujqre që nuk pritet të arrijnë status të mirë ekologjik për shkak të ndërhyrjeve hidro-morfologjike dhe jenë, në karakterin e tyre fizik, shumë të modifikuar.

Në rastin e trupave ujqre artificialë, kategoria e trupave artificialë të ujit sipërfaqësor përfshin:

- kanalet e ndërtuara për përdorime hidroenergetike dhe për ujitje e kullim, të cilat plotësojnë kushtet e mësipërme,
- liqenet e formuara në gropa, gurore dhe miniera të hapura, pellgje,
- rezervuarët e bllokuar dhe pellgjet e magazinimit artificial të furnizuar nga uji i transferuar.

Objektivat mjedisore që duhet të arrihen në kuadër të DKU-së janë:

Për ujërat sipërfaqësore

- arritja e statusit të mirë ekologjik dhe statusit të mirë kimik të ujërave sipërfaqësore me tre cikle 6-vjeçare – filluar deri në vitin 2023;
- arritja e potencialit të mirë ekologjik dhe statusit të mirë kimik të ujërave sipërfaqësore për trupat ujqre të modifikuar rëndë dhe trupat ujqre artificialë;
- parandalimi i përkeqësimit nga një klasë statusi në tjetrën;
- arritja e objektivave dhe standardeve lidhur me ujin për zonat e mbrojtura.

Për ujërat nëntokësore

- arritja e gjendjes së mirë sasiore dhe kimike të ujërave nëntokësore me tre cikle 6-vjeçare – nisur nga viti 2023;
- parandalimi i çdo përkeqësimi të statusit;

- përmbysja e çdo tendence rritëse të rëndësishme dhe të qëndrueshme në ndotjen dhe parandalimin/kufizimin e hyrjes së ndotësve në ujërat nëntokësore;
- arritja e objektivave dhe standardeve lidhur me ujin për zonat e mbrojtura.

Direktiva përcakton një sërë objektivash mjedisore që duhen përmbushur. Ato posaçërisht për ujërat nëntokësore janë:

- të zbatohen masa për të parandaluar ose kufizuar futjen e ndotësve në ujërat nëntokësore dhe për të parandaluar përkeqësimin e ujërave nëntokësore;
- të mbrohen, të përmirësohen dhe të restaurohen të gjithë trupat ujqorë nëntokësorë, për të siguruar një ekuilibër ndërmjet nxjerrjes dhe rimbushjes së ujërave nëntokësore, me qëllim të arritjes së 'statusit të mirë të ujërave nëntokësore', përveç në rrethana të caktuara të veçanta;
- të zbatohen masat për të rikthyer çdo tendencë të rëndësishme dhe të qëndrueshme në rritje në përqendrimin e çdo ndotësi që rezultojn nga ndikimi i aktivitetit njerëzor, në mënyrë që të reduktohet në mënyrë progresive ndotja e ujërave nëntokësore; dhe
- të sigurohet respektimi i standardeve dhe objektivave përkatëse për 'Zonat e Mbrojtura' të zbatimit të Direktivës (përfshin trupat ujqorë nëntokësorë nga të cilët nxjerrja për konsum njerëzor kalon 10 m³/d ose u shërben më shumë se 50 personave).

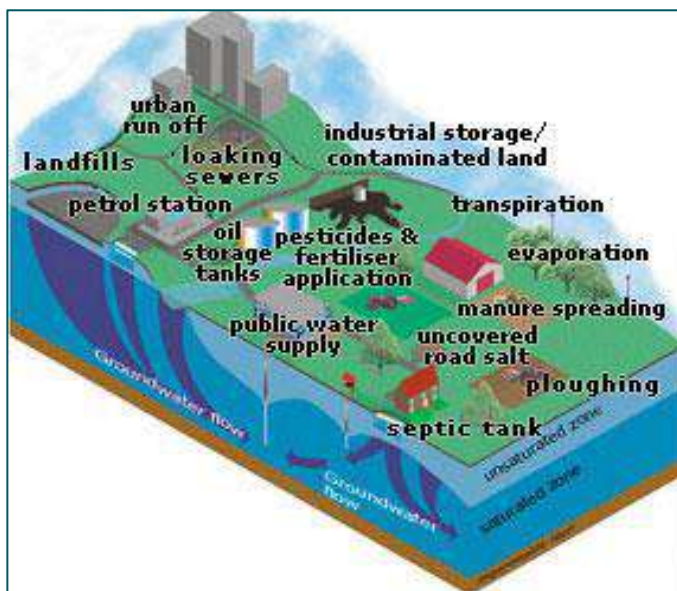

Figura 82. Burimet e ndotjes së ujërave nëntokësore © NERC

Objektivat mjedisore përfshijnë:

- Arritja e statusit të mirë të ujit dhe gjendjes së mirë kimike dhe përkatësisht të potencialit të mirë ekologjik dhe gjendjes së mirë kimike (për trupat ujqorë të modifikuar ose artificial) për trupat ujqorë sipërfaqësorë.
- Arritja e statusit të mirë kimik dhe statusit të mirë sasior për trupat ujqorë nëntokësorë
- Arritja e objektivave mjedisore për zonat e mbrojtura sipas legjislacionit specifik
- Mospërkeqësimi i gjendjes së ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore.

Mund të përcaktohen objektiva më pak të rrepta për trupa të veçantë ujorë kur këto janë aq të prekura nga aktiviteti njerëzor, ose kur gjendja e tyre natyrore është e tillë që do të ishte e pamundur ose në mënyrë disproporcionale e shtrenjtë për të arritur një status të mirë. Afati i synuar 18-vjeçare mund të zgjatet kur ka arsye të bazuara për ta bërë këtë.

8.2 VENDOSJA E OBJEKTIVAVE MJEDISORE

Objektivat mjedisore të përcaktuara në Direktivën Kornizë të Ujërave (DKU) janë një nga elementet qendrore të kësaj rregulloreje evropiane, që synon mbrojtjen afatgjatë, përdorimin dhe menaxhimin e qëndrueshëm të ujit. DKU-ja përcakton objektivat mjedisore, duke përfshirë në thelb elementet e mëposhtme:

- për trupat ujorë sipërfaqësorë: arritja e statusit të mirë ekologjik dhe gjendjes së mirë kimike, përkatësisht potencialit të mirë ekologjik dhe gjendjes së mirë kimike për trupat ujorë shumë të modifikuar dhe artificial;
- për trupat ujorë nëntokësorë: arritja e statusit të mirë kimik dhe statusit të mirë sasior;
- reduktimi progresiv i ndotjes me substanca prioritare dhe ndërprerja ose eliminimi gradual i emetimeve, shkarkimeve dhe humbjeve të substancave të rrezikshme prioritare nga ujërat sipërfaqësore, duke zbatuar masat e nevojshme;
- "parandalimi ose kufizimi" i shkarkimit të ndotësve në ujërat nëntokësore, duke zbatuar masa;
- ndryshimi i tendencave të rritjes së konsiderueshme dhe të qëndrueshme të përqendrimeve të ndotësve në ujërat nëntokësore;
- mospërkeqësimi (parandalimi i përkeqësimit) i gjendjes së ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore (neni 4.1. (A) (i), neni 4.1. (B) (i) i DKU-së);
- për zonat e mbrojtura: arritja e objektivave të parashikuara nga legjislacioni specifik që është përdorur për identifikimin e tyre.

Nëse një ose më shumë objektiva zbatohen për një trup ujor, do të zgjidhet objektivi më strikt për atë trup (neni 4.2. i DKU-së).

Për ujërat sipërfaqësore në aspektin ekologjik, objektivat mjedisore përfaqësohen nga "statusi i mirë ekologjik" për trupat ujorë natyrorë dhe "potenciali i mirë ekologjik" për trupat ujorë të modifikuar shumë dhe artificialë. "Statusi i mirë kimik" i trupave ujorë sipërfaqësorë është vendosur në përputhje me dispozitat e Direktivës 2008/105/KE (ndryshuar nga Direktiva 2013/39/BE).

Sipas DKU-së, objektivat mjedisore të përfaqësuara nga statusi i mirë ekologjik/potenciali i mirë ekologjik dhe statusi i mirë kimik duhet të arrihen, më pak për trupat ujorë ku vendosen përjashtime për arritjen e objektivave të mjedisit. Në rastin e substancave ekzistuese prioritare, për të cilat janë vendosur standarde të reja të cilësisë mjedisore (Direktiva 2013/39/BE), statusi i mirë kimik duhet të arrihet në vitin 2040. Dështimi për të përmbushur objektivat mjedisore është i mundur vetëm në kontekstin e zbatimit të përjashtimeve për objektivat mjedisore, në varësi të kushteve të nenit 4.4, 4.5, 4.6, 4.7 të DKU-së.

Afati i fundit për përmbushjen e objektivave mjedisore për Kosovën do të jetë viti 2028, ose më së voni 2040 (tre cikle 6-vjeçare). Neni 4.4.(c) ofron mundësinë e zgjatjes së afateve për arritjen e objektivave mjedisore pas vitit 2027 vetëm në lidhje me kushtet natyrore. Përjashtimet janë të pranueshme për arsye të fizibilitetit teknik, kostove joproportionale ose nëse kushtet natyrore nuk lejojnë përmirësimin në kohë të gjendjes së trupit uJOR.

Për ciklin e tretë të menaxhimit të DKU-së (siç është rasti i SHA-ve të BE-së), zgjatjet kohore për arsye të fizibilitetit teknik ose kostove joproportionale janë të mundshme për herë të fundit deri në vitin 2040 më së voni. Pas kësaj, përjashtimet në lidhje me afatin 2040 për arritjen e objektivave do të jenë të mundshme vetëm në bazë të kushteve natyrore.

Zbatimi i objektivave më pak të rrepta mjedisore sipas nenit 4.5 të DKU-së mbetet i mundur, por duhet të plotësohen kushtet strikte.

Sipas nenit 4.6 të DKU-së, një përkeqësim i përkohshëm i statusit të një trupi uJOR është i mundur nëse ky është rezultat i shkaqeve natyrore ose forcës madhore që janë të jashtëzakonshme ose nuk mund të parashikoheshin në mënyrë të arsyeshme, veçanërisht përmytjet ekstreme dhe thatësitat e zgjatura, ose rezultat i rrethanat për shkak të aksidenteve të cilat në mënyrë të arsyeshme nuk mund të ishin parashikuar.

Për më tepër, aktivitetet e reja të zhvillimit të qëndrueshëm njerëzor mund të shkaktojnë një përkeqësim të gjendjes së ujit. DKU-ja lejon aplikimin e përjashtimeve nga arritja e objektivave mjedisore në rastet kur plotësohen disa kushte të përcaktuara në nenin 4.7. Projektet e nevojshme të infrastrukturës në të ardhmen mund të kërkojnë një përjashtim sipas nenit 4.7 nëse zbatimi i tyre pritet të çojë në përkeqësim të pashmangshëm të statusit të ujit.

Procesi i përcaktimit të objektivave mjedisore dhe përjashtimeve është një proces i përsëritur që zhvillohet dhe përmirësohet brenda cikleve të planifikimit, bazuar në disponueshmërinë e të dhënave dhe informacionit përkatës.

Procesi i përcaktimit të objektivave mjedisore dhe përjashtimeve bëhet në nivel trupi uJOR, ku çdo trup uJOR shoqërohet me objektiva mjedisore. Zbatimi i përjashtimeve të trupave uJOR është një mekanizëm për priorizimin e veprimeve dhe programeve të veprimit, pasi jo të gjitha dosjet e trupave uJOR për të arritur statusin e mirë mund të adresohen dhe të gjitha objektivat mjedisore mund të arrihen në një cikël planifikimi.

Përcaktimi i afateve për arritjen e objektivave mjedisore - statusi i mirë merr në konsideratë statusin aktual ekologjik/potencialin dhe gjendjen kimike, programin e masave dhe afatet për zbatimin e masave bazë dhe plotësuese (sipas rastit), parashikimin/vlerësimin e efekteve të masave të identifikuara në statusin e trupat uJORë në fjalë).

Objektivi i parandalimit të përkeqësimit (mos-përkeqësimit) të trupave uJORë është një nga elementët kyç për mbrojtjen e trupave uJORë. Në përgjithësi, ky objektivi analizohet duke përdorur mjete modelimi, të dhëna monitorimi, të dhëna statusi, kritere për rëndësinë e presioneve dhe gjykimit të ekspertëve etj. Gjithashtu, për të verifikuar respektimin e parimit të mos-përkeqësimit, shqyrtohet nëse substancat prioritare që priren të grumbullohen në sasi të konsiderueshme në sedimente dhe/ose biotë, mund të mos çojnë, me kalimin e kohës, në përkeqësimin e gjendjes së mirë kimike. Në këtë drejtim, vlerat e përqendrimeve të këtyre substancave prioritare në sedimente dhe/ose biotë duhet të tregojnë vlera në rënie, përkatësisht konstante me kalimin e kohës për të mos përkeqësuar gjendjen kimike.

Tabela 90. Gjendje e mirë e ujit sipërfaqësor dhe nëntokësor

Gjendja e mirë ekologjike	Është shprehje e cilësisë së strukturës dhe funksionimit të ekosistemeve ujore duke përfshirë: elementet biologjike, hidro-morfologjike dhe fiziko-kimike.	E lartë E mirë Mesatare E varfër E keqe
Gjendja e mirë kimike	Nënkupton përmbushjen e të gjitha standardeve të cilësisë mjedisore për kimikatet e përcaktuara në nivel të BE-së në Direktivën 2008/105/KE (substancat prioritare) të ndryshuar nga Direktiva 2013/39/BE	E mirë Dështimi për të arritur të mirën

Gjendja e mirë e ujërave nëntokësore

Gjendja e mirë sasiore	Do të thotë të sigurohet një ekuilibër afatgjatë midis abstraksionit dhe rimbushjes, duke mbrojtur gjithashtu ujërat sipërfaqësore dhe ekosistemet e lidhura me to.	E mirë E varfër
Gjendja e mirë kimike	Do të thotë plotësimi i të gjitha standardeve për kimikatet, ose të vendosura në nivel të BE-së (pesticidet dhe nitratet) ose në nivel kombëtar (vlerat e pragut)	E mirë E varfër

Përkeqësimi/rreziku i përkeqësimit të statusit ekologjik të trupave ujorë sipërfaqësorë në lidhje me projektet e reja të infrastrukturës do të lejohet vetëm në përputhje me dispozitat e nenit 4.7 të DKU-së (Tabela 99).

Përkeqësimi i statusit (ekologjik) të trupave ujorë sipërfaqësorë analizohet në nivelin e elementit cilësor përbërës të statusit, me aplikimin e parimit “situata më e pafavorshme / një nga të gjitha jashtë”, duke marrë parasysh përcaktimet e Shtojcës V. të DKU-së.

Kjo nënkupton se përkeqësimi përfaqëson kalimin në klasën tjetër më të ulët në nivelin e elementit të cilësisë, duke marrë parasysh përcaktimet normative në Shtojcën V të DKU-së, në përputhje me zgjidhjen e vendosur nga Gjykata Evropiane e Drejtësisë në rastin C-461/13. për interpretimin e nocionit "Përkeqësimi i statusit ekologjik" të trupave ujorë.

Në vlerësimin e përkeqësimit/rrezikut të përkeqësimit të statusit ekologjik, merret parasysh ndikimi potencial kumulativ i projekteve të ardhshme (si dhe ekzistuese) të infrastrukturës.

Gjithashtu, për rastet kur modifikimi i objektivit mjedisor do të bëhet duke kaluar trupin uhor nga kategoria e trupave uhorë natyrorë në trupa uhorë të modifikuar rëndë, kjo bëhet duke respektuar kërkesat e nenit 4.7 dhe nenit 4.3 të DKU-së.

Lidhur me masat për zbatimin e sistemeve urbane të grumbullimit dhe trajtimit, përmendet se, si rezultat i aplikimit të këtyre masave, ndotja difuze e prodhuar nga aglomeracionet njerëzore pa sisteme të tilla kalon në ndotje të përqendruar (pikësore), dhe mund të kontribuojë me ujërat e zeza të trajtuara direkt, veçanërisht në rastin e lumenjve jo të përhershëm ose me prurje të ulët, pasi furnizimi me ndotës rritet. Në këto situata, mund të jetë e nevojshme të kryhet trajtimi i ujërave të ndotura urbane në një nivel të lartë (me kufizime më të rrepta të shkarkimit se ato të parashikuara nga legjislacioni aktual), duke siguruar kështu që gjendja e trupave uhorë të mos dëmtohet.

Për trupat uhorë sipërfaqësorë, nëpërmjet planeve të menaxhimit, përcaktohen objektivat mjedisore aferente, në varësi të kategorisë së trupit uhor sipërfaqësor përkatës: trupat uhorë natyrorë (lumenjtë, liqenet), trupat uhorë të modifikuar rëndë (lumenjtë, rezervuarët) dhe trupat uhorë artificialë.

Për zonat e mbrojtura që përfshijnë trupa uhorë sipërfaqësorë ose pjesë trupash uhorë, objektivat janë ato të parashikuara në legjislacionin specifik, duke qenë karakteristikë e kategorive të zonave të mbrojtura të përcaktuara nga DKU-ja.

Në kuadër të nenit 4.1 të DKU, objektivat për zonat e mbrojtura përfshijnë sigurimin e respektimit të të gjitha standardeve dhe objektivave të përcaktuara në legjislacionin përkatës, si më poshtë:

- mbrojtja e cilësisë së ujit të përdorur për ujin e pijshëm dhe zvogëlimi i nivelit të trajtimit të nevojshëm për prodhimin e ujit të pijshëm duke vendosur norma/standarde specifike për parametrat/indikatorët e cilësisë - zona të caktuara për grumbullimin e ujit për përdorim të ujit të pijshëm;
- mbrojtja dhe përmirësimi i cilësisë së atyre ujërave të ëmbla që ruajnë ose mund të ruajnë faunën e peshkut, si dhe mbrojtja dhe përmirësimi i cilësisë së ujit detar dhe të njelmët për të mbështetur jetën e butakëve për rritjen dhe shfrytëzimin e tyre - zona të përcaktuara për mbrojtje ekonomike. specie të rëndësishme ujore;
- ruajtja e habitateve natyrore, llojeve të florës dhe faunës së egër dhe të gjitha llojeve të shpendëve që gjenden në natyrë në territorin kombëtar dhe që lidhen me trupat uhorë duke marrë parasysh objektivat specifike për mbrojtjen e specieve dhe habitateve të varura nga uji - zonat e destinuar për mbrojtjen e habitateve ose specieve ku ruajtja ose përmirësimi i statusit të ujit është një faktor i rëndësishëm për mbrojtjen e tyre, duke përfshirë zonat e Natura 2000;
- zvogëlimi i ndotjes së ujit të shkaktuar nga nitratet nga burimet bujqësore, parandalimi i ndotjes me nitrate, racionalizimi dhe optimizimi i përdorimit të plehrave kimike dhe organike që përmbajnë komponime azotike – zona të ndjeshme nga nitratet. Sipas Direktivës së Nitrates (Direktiva 91/676/KEE), nuk ka detyrim për përcaktimin e zonave të cënueshme, kur programet e veprimtimit zbatohen për të gjithë territorin;
- mbrojtja e mjedisit nga dëmtimet për shkak të shkarkimeve të ujërave të zeza urbane - zona të ndjeshme ndaj lëndëve ushqyese. Sipas Direktivës për Ujërat e Zeza Urbane (Direktiva 91/271/KEE), nuk ka detyrim për përcaktimin e zonave të ndjeshme kur zbatohet qasja në të gjithë territorin;

- ruajtja, mbrojtja dhe përmirësimi i cilësisë së mjedisit, si dhe mbrojtjes së shëndetit të njerëzve, përmes menaxhimit të duhur të cilësisë së ujërave të larjes - trupat ujorë të përcaktuar si ujëra rekreative, duke përfshirë zonat e destinuara si ujëra larjeje.

Në rastin e zonave të mbrojtura, krahas objektivave të DKU-së, duhet të përmbushen edhe standardet dhe objektivat e përcaktuara në legjislacionin për zonat e mbrojtura, të cilat përfaqësohen nga objektivat shtesë që përcaktohen për situatat ku:

- objektivat mjedisore sipas DKU-së nuk janë të mjaftueshme, duke kërkuar objektiva më të rrepta për të respektuar legjislacionin specifik për këto zona të mbrojtura, ose
- objektivat mjedisore sipas DKU-së nuk trajtojnë disa parametra/tregues që janë pjesë e standardeve të përcaktuara në legjislacionin specifik të zonave të mbrojtura.

Në nivel evropian, objektivat mjedisore të DKU-së konsiderohen se integrojnë plotësisht objektivat e legjislacionit mbi bazën e të cilit janë krijuar disa kategori zonash të mbrojtura, përkatësisht: zonat e ndjeshme ndaj nitrateve, zonat e ndjeshme ndaj lëndëve ushqyese, zonat e përcaktuara për mbrojtjen e llojeve ujore me rëndësi ekonomike – fauna e peshkut. Direktiva 75/440/KEE për cilësinë e ujërave sipërfaqësore të destinuara për ujë të pijshëm, Direktiva 2006/44/KE për cilësinë e ujit të ëmbël që ka nevojë për mbrojtje ose përmirësim për ruajtjen e jetës së peshkut dhe Direktiva 2006/113/KE për cilësinë e ujit për butakët janë shfuqizuar gjithashtu në nivel evropian. Edhe nëse këto direktiva janë shfuqizuar, Shtetet Anëtare kanë detyrimin të ruajnë dhe sigurojnë të njëjtin nivel mbrojtjeje për zonat e mbrojtura të identifikuar në bazë të këtyre direktivave.

Për të zbatuar më mirë qasjen e planifikimit, vizionet strategjike dhe objektivat specifike të menaxhimit operativ mund të përcaktohen për çdo Çështje të Rëndësishme të Menaxhimit të Ujit (ÇRMU). Këto vizione ofrojnë një bazë për të ecur drejt synimeve të dakorduara deri në vitin 2027, me synimin për të arritur objektivat e përgjithshme mjedisore të DKU-së.

Vizionet përshkruajnë objektivat bazë me një perspektivë afatgjatë. Objektivat përkatëse të menaxhimit ofrojnë një përshkrim të përgjithshëm të hapave të nevojshëm drejt arritjes së objektivave mjedisore të përcaktuara për 2027/2034. Në këtë proces, për çdo ÇRMU të identifikuar mund të vendosen objektiva alternative dhe ose plotësuese të menaxhimit të përfaqësuar nga: ndotja organike, ndotja me lëndë ushqyese, ndotja me substanca të rrezikshme, ndryshime hidro-morfologjike në rastin e ujërave sipërfaqësore. Objektivat e menaxhimit përcaktohen me afate dhe objektiva të pajtueshmërisë, si dhe programe specifike veprimi dhe masa shoqëruese. Objektivat e menaxhimit mund të jenë përshkrimi i masave që duhen marrë për të reduktuar/eliminuar presionet e rëndësishme ekzistuese për çdo ÇRMU për të kapërcyer hendekun midis statusit aktual dhe arritjes së objektivave mjedisore. (Kapitulli 4.6)

Për pellgun e lumit Drini i Bardhë, të gjithë trupat ujorë sipërfaqësorë (trupat ujorë lumorë dhe Liqeni i Radoniqit) duhet të arrijnë status të mirë ekologjik (trupat ujorë natyrorë) dhe potencial të mirë ekologjik (trupat ujorë shumë të modifikuar dhe artificialë) së bashku me gjendje të mirë kimike. Pasi të arrihen këto objektiva, duhet të zbatohen të gjitha masat për të ruajtur këtë status (parandalimi i përkeqësimit). Sa i përket ndotjes kimike, objektivi synon uljen progresive të ndotjes së substancave prioritare dhe ndërprerjen ose eliminimin gradual të shkarkimeve, shkarkimeve dhe humbjeve të substancave të rrezikshme prioritare. Gjithashtu, arritja e objektivave për zonat e mbrojtura të parashikuara nga legjislacioni specifik janë objektiva shtesë për trupat ujorë sipërfaqësorë të mbivendosur plotësisht ose pjesërisht me zonat e mbrojtura, të përcaktuara në nenin 6 dhe Shtojcën IV të DKU.

Sa u përket afateve për arritjen e këtyre objektivave mjedisore, duke pasur parasysh se Republika e Kosovës nuk është anëtare e BE-së dhe ka filluar të zbatojë DKU-në me një vonesë të konsiderueshme në krahasim me vendet e BE-së të cilat duhet të respektojnë dispozitat e DKU-së deri në vitin 2023 ose më së voni deri në vitin 2040. Në kontekstin e **Republikës së Kosovës, afati i parë për arritjen e objektivave mjedisore mund të jetë 6 vjet pas miratimit të kësaj PMPL-je (2028/29). Duke marrë parasysh tre cikle planifikimi (siç parasheh DKU-ja aktuale), afati përfundimtar për arritjen e objektivave të vendosur mund të jetë pas vitit 2040.** Për të vlerësuar nëse objektivat mjedisore mund të arrihen në një horizont kohor dhe përjashtimet që do të vendosen dhe justifikohen, duhet të kihen parasysh disa aspekte shumë të rëndësishme:

- statusi i të gjithë trupave ujqorë sipërfaqësorë të vlerësuar bazuar në të gjithë elementët përkatës cilësorë (elementet biologjike, hidro-morfologjike, fiziko-kimike, duke përfshirë ndotësit specifikë të shkarkuar në sasi të konsiderueshme); niveli i besimit të monitorimit dhe vlerësimit të statusit duhet të jetë i lartë ose i mirë;
- evolucioni dhe vlerësimi i presioneve (ekzistuese) dhe presioneve të së ardhmes (projektet e reja të infrastrukturës, burimet e reja të ndotjes) duhet të vlerësohen dhe ndikimet e ndërlidhura në trupat ujqorë duhet të vlerësohen bazuar në të dhënat e monitorimit, monitorimin e modelimit të zbatimit të masave dhe gjykimin e ekspertëve dhe nga aplikimi i qasjes DPSIR; rezultati i këtij procesi është identifikimi i trupave ujqorë që nuk arrijnë të arrijnë objektivat e tyre mjedisore;
- secila zonë e mbrojtur (nga 5 kategoritë e përcaktuara nga DKU-ja) duhet të identifikohet dhe vlerësohet kundrejt objektivave të tyre të përcaktuara nga legjislacioni dhe të kryhet një kontroll nëse objektivat mjedisore të DKU-së janë të mjaftueshme për ruajtjen dhe përmirësimin e statusit të zonës së mbrojtur;
- trupat ujqorë të modifikuar shumë identifikohen bazuar në të gjitha hapat dhe kushtet e testit të përcaktimit; gjithashtu mund të vendosen kritere të qarta për një përcaktim më të lehtë në rast të punimeve të reja në infrastrukturë;
- një program masash të vendosura për adresimin e të gjitha presioneve të rëndësishme të identifikuara, me afate specifike dhe autoritete përgjegjëse dhe përdorues të ujit; gjithashtu, duhet të llogariten kostot e zbatimit;
- vlerësimi i efikasitetit të kostos së masave në mënyrë që të prioritizohen dhe zbatohen masat me kosto më efektive; gjithashtu, duhet bërë analiza kosto-përfitim e masave të propozuara për të kontrolluar nëse masat janë teknikisht të realizueshme dhe nuk janë joproporcionale nga pikëpamja e kostove;
- kushtet natyrore, duke përfshirë efektet e ndryshimeve klimatike në statusin e trupave ujqorë të vlerësuar për të kontrolluar zbatimin e mundshëm të kësaj arsyeje kur vendosen përjashtimet sipas neneve (c) dhe 4.5 (c).

Të gjitha këto kushte dhe vlerësime nuk janë të disponueshme për trupat ujqorë sipërfaqësorë nga pellgu i lumit Drini i Bardhë dhe objektivat mjedisore mund të zbatohen në mënyrë të përgjithshme dhe në këtë kontekst qasja më e përshtatshme është zbatimi i objektivave të menaxhimit.

8.3 ZBATIMI I NENIT 4.7 TË DKU-SË NË PELLGUN E LUMIT DRINI I BARDHË

Disa aspekte të rëndësishme duhet të merren parasysh gjatë zbatimit të Planit të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore, veçanërisht për zbatimin e programit të masave:

- Çdo masë që pritet të shkaktojë përkeqësim me rrezikun e mos arritjes së objektivave të DKU-së duhet të vlerësohet dhe të kryhet një VNM
- Mbledhja e të dhënave dhe konsultimi ndërmjet palëve të interesit duhet të marrin parasysh sinergjitë ndërmjet politikave dhe direktivave të ndryshme, të tilla si Direktiva VNM/VSM dhe Habitatet
- Kornizat ligjore kombëtare duhet të forcohen për të lejuar zbatimin efektiv të PMPL-së
- Nevojitet ekspertizë teknike dhe shkëmbim i praktikave më të mira
- Vlerësimi dhe dialogu ndërmjet autoriteteve kompetente dhe palëve të interesit duhet të jenë transparente

8.4 SUGJERIMET PËR OBJEKTIVAT MJEDISORE PËR PL DRINI I BARDHË

- **Shmangia ose reduktimi i ndotjes së ujit**
- **Mbrojtja dhe përmirësimi i përdorimit të qëndrueshëm të ujërave nëntokësore në lidhje me sasinë dhe cilësinë e tyre**
- **Kontrolli i përdorimit të pesticideve**
- **Sigurimi i mbrojtjes së habitateve dhe specieve të ekosistemit**
- **Sigurimi i përdorimit të qëndrueshëm të ujit për hidrocentralet**
- **Përcaktimi i standardeve/objektivave mjedisore**

Shmangia ose reduktimi i ndotjes së ujit

Parandalimi i përkeqësimit (d.t.th. përkeqësimi nga një klasë statusore në një më të ulët) në pellgun e Drinit të Bardhë duhet të jetë një objektivi kyç siç përcaktohet edhe në rregulloren e DKU-së. Kjo duhet të merret parasysh veçanërisht për segmentet e lumit në rrjedhën e poshtme (veçanërisht në lumin Drini i Bardhë, Lumbardhi i Pejës, Lumbardhi i Deçanit, Lumbardhi i Prizrenit dhe lumi Istog), pasi shumë nga vendet e hulumtuara në këto zona gjatë fushatave në terren në vitet 2017, 2018 dhe 2022 u zbuluan se kishin vlera kufi për kufijtë e statusit të klasës më të ulët.

Çdo rritje e prurjeve të ndotësve në lumë mund të ndryshojë statusin dhe në këtë mënyrë zbatimi i këtij objektivi mund të vihet në zbatim nga rritja e inspektimit në këto zona, rritja e shpeshtësisë së monitorimit dhe kontrolli më i saktë i burimeve difuze të ndotjes.

Teknikisht, për një trup uJOR të klasifikuar si në statusin 'mirë', ku ndonjë nga elementët e cilësisë është në përputhje me një klasifikim të statusit 'të lartë', këta elementë të cilësisë mund të lejohen të përkeqësohen në statusin 'mirë'. Kjo nuk vlen për kushtet morfologjike të cilat nuk duhet të përkeqësohen nga 'e lartë'. Aktualisht vetëm një stacion monitorimi klasifikohet si **I MIRË** në pellgun e Drinit të Bardhë.

ARPL-së ose institucione të tjera përkatëse qeveritare mund të ndërmarrin ose autorizojnë aktivitete që ata konsiderojnë se do të shkaktonin një përkeqësim të statusit të trupit ujor nëse zbatohen dispozitat e seksionit 19 të rregulloreve të DKU-së. Çdo përdorim i rregullores 19⁶⁷ të DKU-së për të justifikuar përkeqësimin e trupit ujor në pellgun e Drinit të Bardhë duhet të raportohet në përditësimin e radhës të PMPL-së.

Mbrojtja dhe përmirësimi i përdorimit të qëndrueshëm të ujërave nëntokësore në lidhje me sasinë dhe cilësinë e tyre.

Monitorimi i kërkuar nga DKU-ja synon të sigurojë informacion për të ndihmuar në vlerësimin e arritjes së objektivave mjedisore të Direktivës. Prandaj, programet e monitorimit duhet të hartohen për të siguruar informacionin e nevojshëm për të përcaktuar nëse kushtet e veçanta mjedisore të specifikuara nga këto objektiva janë duke u arritur. Ndër të tjera, kjo do të përfshijë monitorimin për të testuar kuptimin e sistemit të ujërave nëntokësore mbi të cilin bazohen vlerësimet dhe efektivitetin e çdo mase të zbatuar.

Aktualisht, asnjë monitorim i ujërave nëntokësore nuk është ndërmarrë në Kosovë, dhe njohuria për statusin e ndonjë stacioni historik të monitorimit të ujërave nëntokësore është e paqartë. Megjithatë, në kuadër të projektit aktualisht në zhvillim “Rehabilitimi i puseve të monitorimit të ujërave nëntokësore”, financuar nga qeveria suedeze, SIDA, deri në fund të tetorit 2023 janë themeluar 40 stacione monitoruese të ujërave nëntokësore në të gjitha pellgjet në Kosovë. Në lumin Drini i Bardhë pellgu, 20 stacione monitorimi të ujërave nëntokësore do të vendosen në vende të ndryshme. Ky zhvillim i ri do të kontribuojë në shfrytëzimin e qëndrueshëm të ujërave nëntokësore të pellgut të Drinit Bardhë në aspektin sasior dhe cilësor.

Kontrolli i përdorimit të pesticideve

Për rregullimin e prodhimit, importit, eksportit, shpërndarjes, shitjes dhe përdorimit të pesticideve në Kosovë, ekziston Ligji nr. 2003/20 për Pesticidet (2003).

Për vlerësimin e ndikimit të pesticideve bujqësore, është e dobishme të keni informacion se sa ton substanca përkatëse janë përdorur. Duke qenë se këta tregues nuk janë të disponueshëm në të gjithë PL Drini i Bardhë, presioni i ushtruar mund të përshkruhet vetëm duke marrë parasysh përqendrimet e tyre të matura në ujërat sipërfaqësore të pellgut të lumit. Së fundmi është miratuar Regjistri i produkteve për mbrojtjen e bimëve të regjistruara në MBPZHR, të lejuara të importohen, të vendosen në treg dhe të përdoren në Kosovë me nr. 30.12.2021. Kjo ndoshta do të rregullojë tregun e pesticideve të përdorura në Kosovë si dhe sasinë e përdorur. Përveç kësaj, cilësia e pesticideve të përdorura në tregun e Kosovës duhet të kontrollohet pasi ndikon shumë në mjedis. Sipas të dhënave zyrtare, pesticidet janë përdorur në 122,090 hektarë, 29 për qind e të gjithë tokës së kultivuar në Kosovë në vitin 2020, afërsisht në të njëjtin nivel me vitet e mëparshme. Megjithatë, këto të dhëna duhet të verifikohen në përputhje me rrethanat.

Nevojitet trajnimi i fermerëve për përdorimin e pesticideve. Identifikimi i deponive ose vendeve të tjera për depozitimin e materialeve të rrezikshme, duke përfshirë pesticidet është i nevojshëm për të shmangur ndikimin në ujërat nëntokësore.

Sigurimi i mbrojtjes së habitateve dhe specieve të ekosistemit

⁶⁷Rregullorja 19 e DKU-së Modifikimet e karakteristikave fizike të trupave ujorë

Arritja e këtij objektivi në pellgun e Drinit të Bardhë mund të kërkojë koordinimin e ARPL-si me agjencitë e tjera në Ministrinë e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës që merren me mbrojtjen e habitateve dhe specieve. Shumë nga habitatet dhe speciet e rralla të ujërave të ëmbla në pellgun e Drinit të Bardhë mbrohen ligjërisht përmes Udhëzimit Administrativ për Shpalljen e Llojeve të Egra të Mbrojtura dhe Rreptësisht të Mbrojtura nr. 12/2020, zbatimimi i së cilës është para së gjithash përgjegjësi e Agjencisë për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës dhe Institutit për Mbrojtjen e Natyrës. Monitorimi i këtyre habitateve dhe specieve kërkon specifikim dhe rregullim të programit të monitorimit të ujërave sipërfaqësore në zonat ku këto specie janë të pranishme, për të përfshirë në monitorim të gjitha fazat e jetës së këtyre specieve, kundrejt biomonitorimit të zakonshëm ku përfshihen vetëm fazat e larvave të makroinvertebrorëve. Ndërsa shumica e këtyre habitateve dhe specieve specifike në pellgun e Drinit Bardhë ndodhen në zonat e pranverës dhe në rrjedhën e sipërme të lumenjve, të tjerat gjenden në zona më të ulëta. Qasja shumësektoriale në këtë drejtim, së bashku me zbatimin e PMPL-së së pellgut të Drinit është vendimtare në sigurimin e mbrojtjes së ekosistemeve dhe specieve në pellgun e Drinit të Bardhë. Ndërveprimi ndërmjet ARPL-së dhe agjencive të tjera në zbatimin e ligjeve/konventave kombëtare dhe ndërkombëtare është i rëndësishëm. Direktivat për Zogjtë dhe Habitatet me kufizime ligjore të lidhura janë thelbësore për të parandaluar humbjet e mëtejshme. Edhe pse aktualisht nuk janë të detyrueshëm në Kosovë, hapat drejt zbatimit të tyre mund të iniciohen përmes veprimeve të mëposhtme: Veprimi 1: Fillimi dhe kompletimi i rrejtit Natura 2000 dhe sigurimi i menaxhimit të mirë të tij. ndërgjegjësimi për Natura 2000, përfshirja e qytetarëve dhe përmirësimi i zbatimit të direktivave të natyrës.

Sigurimi i përdorimit të qëndrueshëm të ujit për hidrocentralet

Menaxhimi i suksesshëm i hidrocentraleve në funksion të zhvillimit të qëndrueshëm në pellgun e Drinit Bardhë do të kërkojë qasje të reja, të afta të konsiderojnë përdorimin e ujit në mënyrë të barabartë nëpër sektorë. 'Rrjedha minimale' e rekomanduar për mirëmbajtjen e ekosistemit në hidrocentralet operuese dhe të mundshme në të ardhmen në pellgun e Drinit të Bardhë duhet të bazohet në skenarët e rasteve më të mira nga rajoni, por jo ekskluzivisht në të dhënat e ekstrapoluara nga zona të tjera. Këto qasje nuk japin asnjë detaj se si pjesë të ekosistemit të lumit të ndikuar nga hidrocentralet (për shembull, kanali, kimia e ujit, vegjetacioni, jovertebrorët, peshqit dhe jeta e egër) ka të ngjarë të ndryshojnë në kontekstin lokal. Për të përmbushur këtë objektiv mjedisor, lejet e lëshuara në të ardhmen për hidrocentralet duhet të bazohen në studimin më të plotë të efekteve rastësore dhe masave që lidhen me të.

Përcaktimi i standardeve/objektivave mjedisore

Direktiva e Standardeve të Cilësisë së Mjedisit 2008/105/KE e cila përcakton standardet e cilësisë mjedisore (SCM) në lidhje me praninë në ujërat sipërfaqësore të substancave të caktuara ose grupeve të substancave të identifikuar si ndotës prioritarë për shkak të rrezikut të konsiderueshëm që ato paraqesin për ose nëpërmjet mjedisit ujor përgjatë me Direktivën 2013/39/BE duhet të merren parasysh në të ardhmen e afërt në përcaktimin e vlerave kufitare të ndotësve, shfaqjes së tyre të mundshme natyrore, toksikologjisë dhe tendencës së tyre të shpërndarjes, qëndrueshmërisë dhe potencialit të tyre bioakumulues. Me përcaktimin e tyre në Kosovë, programet plotësuese të monitorimit dhe programet paraprake të masave duhet të ndërmerren në vend dhe në pellgun e Drinit të Bardhë.

9 ANALIZA EKONOMIKE E PËRDORIMIT TË UJIT

9.1 PREZANTIMI

Direktiva Kornizë e Ujërave e BE-së (DKU) (Direktiva 2000/60/KE) përfaqëson një nga pjesët kryesore të rregullores mjedisore të BE-së, e cila ofron një kuadër rregullator për të gjitha politikat e ujit në Evropë, dhe prezantoi disa risi në menaxhimin evropian të ujit, duke përfshirë:

- një qasje e integruar ndaj politikës dhe menaxhimit të ujit (duke integruar ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore, ujërat e brendshme si dhe ato bregdetare etj.), organizimin e politikave ujore në pellgjet e lumenjve dhe jo përgjatë kufijve administrativë, ose një rol qendror për pjesëmarrjen e palëve të interesuara në procesin e zbatimit .
- disa elemente ekonomike në menaxhimin e ujit, si instrumentet ekonomike (p.sh. çmimi i ujit), metodat (p.sh. analiza e efektivitetit të kostos) dhe parimet (p.sh. parimi ndotësi pagan).

Qasjet ekonomike u integruan në DKU për të siguruar që objektivat e cilësisë së ujit të Direktivës do të arriheshin me një kosto minimale për shoqërinë. Menaxhimi i ujit, dhe në veçanti trajtimi i ujërave të zeza kërkon përpjekjen më të madhe investuese, dhe për këtë arsye është thelbësore të kontrollohen kostot e infrastrukturës së menaxhimit të ujit.

Një element i rëndësishëm i zhvillimit të programit të masave është analiza ekonomike, që synon të sigurojë ekuilibrin midis tre parimeve të zhvillimit të qëndrueshëm: mjedisor, ekonomik dhe social, si dhe zgjedhjen e kombinimeve më me kosto efektive të masave.

Programi i Masave është një grup i integruar masash të zgjedhura sipas kriterëve mjedisore, ekonomike dhe sociale. Këto kriterë balancohen përmes një procesi të integruar vendimmarrjeje për të krijuar një mjedis të menaxhimit të qëndrueshëm. Duke qenë se planifikimi i basenit lumor është një proces ciklik, planet dhe programet e masave shoqëruese rishikohen në baza gjashtëvjeçare.

DKU-ja përfshin disa dispozita që lejojnë Shtetet Anëtare të vendosin standarde më të ulëta mjedisore për trupa të veçantë ujorë të justifikuar nga arsye teknike dhe financiare.

Përmes analizës ekonomike, kostot dhe efektiviteti i masave të mundshme mund të vlerësohen, duke lejuar:

- Zhvillimin e një programi masash me kosto efektive.
- Vlerësimin nëse kostot janë joproportionale.
- Mbështetjen e përcaktimin e trupave ujorë të modifikuar shumë.
- Vlerësimin e zbatimit financiar të programit të masave.

Mund të lejohet një shmangie e përkohshme për të mundësuar kohë shtesë për plotësimin e kërkesave nëse nuk ka informacion të mjaftueshëm për vendimin përfundimtar në lidhje me masat e duhura, ose nëse masat janë shumë të kushtueshme.

KE-ja dha ndihmë përmes disa udhëzimeve, të tilla si Udhëzuesi për ekonominë e ujit (WATECO), Fleta e informacionit mbi "Vlerësimin e kostove mjedisore dhe të burimeve në DKU", një dokument për analizën e efektivitetit të kostos, udhëzimet e SPZ-së mbi përjashtimet nga objektivat mjedisore të Direktivës Kornizës të Ujërave, me fokus të veçantë në kostot joproportionale sipas nenit 4, ose ato që lidhen me çmimin e ujit në lidhje me nenin 9 të DKU-së.

Përveç kësaj, elementët ekonomikë të DKU-së sjellin edhe më shumë transparencë në debatin politik. Disa përdorues të ujit do të ndikohen negativisht nga zbatimi i DKU-së, qoftë nëpërmjet çmimeve/tarifave më të larta

të ujit, ose nëpërmjet kufizimeve të përdorimit dhe përmes rregulloreve të reja dhe kostos së pajtueshmërisë shoqëruese. Për të adresuar këtë shqetësim, parimi ndotësi paguan (përfshirë në nenin 9 të DKU-së dhe në preambulë) ofron një orientim të përgjithshëm se si të adresohen konfliktet e tilla.

Vetë parimi nuk është më shumë se një parim i përgjithshëm, i cili duhet të vërtetohet në zbatimin praktik dhe të peshohet kundrejt konsideratave të tjera. Në këtë proces, analiza ekonomike mund të ndihmojë që diskutimet të bazohen në parimin ndotësi paguan dhe pretendimet për kosto joproporcionale mbi një bazë më solide ekonomike.

Zbatimi i elementeve ekonomike të DKU-së paraqet një sfidë të konsiderueshme administrative, duke pasur parasysh se vendimet për zbatimin e DKU-së duhet të bazohen në përgjigje ekonomike.

9.2 ELEMENTET EKONOMIKE TË ZBATIMIT TË DKU-SË

Direktiva Kornizë e Ujërave kërkon që Shtetet Anëtare të BE-së të analizojnë ndikimet ekonomike të zbatimit të Direktivës. Për të arritur një "status të mirë", instrumentet duhet të gjykohen sipas kosto-efektivitetit të tyre.

Për shembull, për masat bazë në impiantet TUZU, janë dy tregues që duhet të përcaktohen fillimisht:

- Një tregues i tarifave të ujërave të zeza që kërkohen vetëm për të mbuluar kostot operative.
- Një tregues i tarifave të ujërave të zeza të nevojshme për të arritur mbulimin e plotë të kostos së projektit.

Vlerësimi financiar i projektit duhet të ekzaminojë kostot e investimit, kostot operative, të ardhurat dhe llojet e financimit, si dhe qëndrueshmërinë financiare të projektit.

Informacioni dhe të dhënat mbi variablat dhe faktorët ekonomikë mbeten qendrore për zbatimin e DKU-së. DKU-ja kërkon nëpërmjet nenit 5 (dhe shtojcës III) dhe nenit 9, që pellgjet e lumenjve të përshkruhen gjithashtu në terma ekonomikë.

Anëtarëve të BE-së kërkohet të marrin në konsideratë parimin e mbulimit të kostos, duke përfshirë kostot mjedisore dhe të burimeve. Përveç këtyre referimeve të drejtpërdrejta për instrumentet ekonomike, DKU-ja u referohet në mënyrë implicite parimeve ekonomike në shumë nga nenet e saj, duke lejuar përjashtime në rastin e "kostove joproporcionale".

Konsideratat ekonomike janë përfshirë kryesisht në tre nene të DKU-së:

- Neni 11 i DKU (analiza e kosto-efektivitetit): Neni 11 i Direktivës mandaton krijimin e "programeve të masave" për të arritur objektivin e DKU-së për status të mirë ekologjik (potencial). Shtojca III e Direktivës specifikon më tej se në këto programe masash duhet të përfshihet "kombinimi i masave me kosto më efektive". Kjo përgjithësisht interpretohet si një kërkesë për të kryer një analizë të efektivitetit të kostos (ose ndonjë analizë të krahasueshme) përpara krijimit të programit të masave.
- Neni 4 (analiza e kostos joproporcionale): lejimi i një zgjatjeje të afatit 2015, ose një ulje e objektivit në nivele më pak strikte, nëse kostot e arritjes së objektivit në kohë duhet të jenë joproporcionale.

- Neni 9 (mbulimi i kostos): kërkon rikuperimin e kostove të shërbimeve të ujit, duke përfshirë kostot mjedisore dhe të burimeve. Gjithashtu specifikon se shërbimet e ujit duhet të japin një kontribut adekuat në mbulimin e kostos së shërbimeve të ujit.

Elementet ekonomike të DKU-së përfshijnë:

- Mbulimi i kostos ka të bëjë me shumën e parave që paguhen për shërbimet e ujit, gjegjësisht i përgjigjet pyetjes se sa paguhet për ujin;
- Parimi ndotësi paguan trajton përshtatshmërinë e kontributeve nga përdorime të ndryshme të ujit ndaj kostos totale, bazuar në rolin e tyre në shkaktimin e këtyre kostove, pra i përgjigjet pyetjes se kush paguan ujin;
- Çmimi nxitës ka të bëjë me mënyrën se si përdoruesit e ujit paguajnë për përdorimin e tyre, dhe nëse transmetohen sinjalet e duhura të çmimeve, d.t.th. i përgjigjet pyetjes se si paguhet uji dhe cilat efekte ka çmimi i ujit në sjelljen e përdoruesve të ujit.

Neni 11 i Direktivës Kornizë të ujërave shpreh qartë nevojën për të ndërtuar një program masash: “Çdo shtet anëtar do të sigurojë krijimin për çdo rreth të basenit lumor, ose për një pjesë të një rrethi të basenit ndërkombëtar të lumit brenda territorit të tij, të një programi të masat, duke marrë parasysh rezultatet e analizave të kërkuara sipas nenit 5, për të arritur objektivat e përcaktuara në nenin 4.”

Qëllimi kryesor i një PM-je është përmbushja e objektivave mjedisore të përshkuara në nenin 4 të DKU, përkatësisht: shmangia e çdo përkeqësimi të statusit aktual; arritja e statusit të mirë ose potencialit të mirë të trupave ujorë; parandalimi i ndotjes nga substancat e rrezikshme (neni 16); dhe përmbushjen e të gjitha standardeve dhe objektivave në zonat e mbrojtura.

9.3 RIKTHIMI I KOSTOS

Parimi i rikthimit të kostos shtrihet jo vetëm në kostot financiare për ofrimin e një shërbimi të ujit (për të siguruar që shërbimi i ujit të financohet në mënyrë të qëndrueshme tani dhe në të ardhmen, duke përfshirë krijimin, funksionimin, mirëmbajtjen dhe zëvendësimin e infrastrukturës ujore), por ai gjithashtu mbulon kostot e efekteve negative mjedisore që lidhen me shërbimin e ujit (kostot mjedisore) dhe mundësitë e harruara të përdorimit alternativ të ujit (kostot e burimeve) të cilat duhet të merren parasysh të gjitha.

Rikthimi i kostos për shërbimet e ujit është pjesë e integruar e programit të masave dhe paraqet një mjet vendimtar për arritjen e objektivave mjedisore.

Sipas DKU-së, Shtetet Anëtare kishin detyrimin deri në vitin 2010: “të merrnin parasysh parimin e rikthimit të kostove të shërbimeve të ujit, duke përfshirë kostot mjedisore dhe të burimeve, duke pasur parasysh analizën ekonomike të kryer sipas Shtojcës III, dhe në përputhje në veçanti. me parimin ndotësi paguan” (neni 9 i DKU-së).

Përveç kësaj, Shtetet Anëtare duhet të siguronin gjithashtu deri në vitin 2010: “një kontribut adekuat të përdorimeve të ndryshme të ujit, të ndara të paktën në industri, familje dhe bujqësi, për rikuperimin e kostove të shërbimeve të ujit, bazuar në analizën ekonomike të kryer sipas Shtojcës III të DKU-së dhe duke marrë parasysh parimin ndotësi paguan.”

Në zbatimin e Direktivës Kornizë të Ujërave të BE-së, koncepti i kostove mjedisore dhe burimeve zbatohet mbi të gjitha për mbulimin e kostos së shërbimeve të ujit. Neni 9 i Direktivës përcakton se

"Shtetet Anëtare do të marrin parasysh parimin e rikuperimit të kostove të shërbimeve të ujit, duke përfshirë kostot mjedisore dhe të burimeve".

Në Direktivën Kornizë të Ujërave, parimi ndotësi paguan është i lidhur ngushtë me parimin e mbulimit të kostos. Parimi përmendet dy herë në preambulë, ku thirret si parim i përgjithshëm i politikës mjedisore evropiane, dhe dy herë në nenin 9 të DKU-së, duke përcaktuar se mbulimi i kostos së shërbimeve të ujit dhe kontributi adekuat i përdorimit të ujit në to duhet të jetë në përputhje me ndotësi-paguan-parimi. Këto dy koncepte - mbulimi i kostos - dhe - parimi ndotësi paguan - janë elementët thelbësorë që lidhin koston e shërbimeve të ujit me çmimin që paguajnë përdoruesit e këtyre shërbimeve ujore. Koncepti i mbulimit të kostos përcakton shumën e përgjithshme që ngarkohen përdoruesit për shërbimet e ujit, ndërsa parimi i ndotësit paguan përcakton se si këto pagesa duhet të shpërndahen midis përdoruesve të ujit.

Kjo u shërben dy objektivave të mëposhtme, në veçanti:

- se "politikat e çmimit të ujit ofrojnë stimuj të përshtatshëm për përdoruesit që të përdorin burimet ujore në mënyrë efikase"; dhe
- se "sigurohet një kontribut adekuat i përdorimeve të ndryshme të ujit, [...], në mbulimin e kostove të shërbimeve të ujit". Në këtë mënyrë, parimi i mbulimit të kostos duhet të kontribuojë në zbatimin e parimit ndotësi paguan.

Kontributi adekuat i përdorimit të ujit në mbulimin e kostos së shërbimeve të ujit është i rëndësishëm për sigurimin e qëndrueshmërisë së infrastrukturës ujore dhe mjedisit. Në të njëjtën kohë, është gjithashtu thelbësore të merren parasysh efektet nxitëse të çmimit të ujit tek përdoruesit e ujit për të mbështetur përdorimin efikas të ujit, përfshirë ndotjen.

DKU-ja kërkon që çmimi i ngarkuar për përdoruesit e ujit - si për nxjerrjen dhe shpërndarjen e ujit të ëmbël dhe grumbullimin dhe trajtimin e ujërave të zeza - të lidhet me kostot reale të këtij aktiviteti.

Duhet të merret parasysh "parimi i mbulimit të kostos", në vend që të kërkohet që të gjitha kostot të mbulohen. Në të njëjtën mënyrë, Direktiva nuk kërkon mbulim të plotë të kostos. Në kombinim me kufizimin që Shtetet Anëtare "mund të kenë parasysh efektet sociale, mjedisore dhe ekonomike të rikuperimit", duhet të pritët që mbulimi i kostos të trajtohet në një mënyrë pragmatike nga shumica e Shteteve Anëtare. Për shkak të rëndësisë së bujqësisë në shumë shtete anëtare të BE-së, si nga pikëpamja ekonomike ashtu edhe nga ajo shoqërore, mbulimi i plotë i kostos së shërbimeve të ujit nuk ka të ngjarë.

Neni 9 i DKU-së urdhëron që "Shtetet Anëtare të marrin parasysh parimin e rikuperimit të kostove të shërbimeve të ujit, duke përfshirë kostot mjedisore dhe të burimeve,... në përputhje veçanërisht me parimin "ndotësi paguan". Ai specifikon më tej se politikat e çmimit të ujit duhet të ofrojnë një "stimuj adekuat" për një përdorim efikas të burimeve ujore dhe se përdorimet e ndryshme të ujit (përfshirë industrinë, ekonomitë shtëpiake dhe bujqësinë) duhet të japin një "kontribut adekuat" në rikuperimin e kostos së ujit. shërbimet.

Termtat "kosto mjedisore" dhe "kosto të burimeve" nuk janë të përcaktuara në vetë Direktivën. Brenda procesit të SPZ-së, përkufizimet janë dhënë në dokumentin udhëzues WATECO, dhe më vonë janë ndryshuar dhe rishikuar pjesërisht, nga grupi hartues DG Eco, siç tregohet në tabelën e mëposhtme.

Tabela 91. Përkufizime për "kostot mjedisore" dhe "kostot e burimeve".

Afati	Dokument udhëzues WATECO	Ndryshimi
Kostot mjedisore	Kostot e dëmtimit që përdor uji i imponojnë mjedisit dhe ekosistemeve dhe atyre që përdorin mjedisin.	Kostot e dëmtimit mjedisor të degradimit dhe varfërimit të ekosistemit ujqor të shkaktuar nga një përdorim i veçantë i ujqit (p.sh. nxjerrja e ujqit ose emetimi i ndotësve)
Kostot e burimeve	Kostot e burimeve përkufizohen si kostot e mundësive të humbura, të cilat i vuajnë përdorimet e tjera për shkak të shterimit të burimit përtej shkallës së tij natyrore të rimbushjes ose rikuperimit (p.sh. të lidhura me mbi-heqjen e ujërave nëntokësore	“[Kostot e burimeve janë]...kostot oportune të përdorimit të ujqit si burim i pakët në një mënyrë të veçantë... Ato barazojnë diferencën midis vlerës ekonomike në terma të përfitimeve neto të përdorimit të tanishëm ose të ardhshëm të ujqit dhe vlerës ekonomike për sa i përket përfitimeve neto të përdorimit alternativ më të mirë të ujqit. Kostot e burimeve lindin vetëm nëse përdorimi alternativ i ujqit gjeneron një vlerë më të lartë ekonomike sesa përdorimi aktual ose i parashikuar në të ardhmen. Ato lindin si rezultat i një alokimi ekonomikisht joefikas të ujqit dhe/ose ndotjes me kalimin e kohës dhe ndërmjet përdoruesve të ndryshëm të ujqit...”

Kostot mjedisore përbëhen nga kostot e dëmtimit mjedisor të degradimit dhe varfërimit të ekosistemit ujqor të shkaktuar nga një përdorim i veçantë i ujqit (p.sh. nxjerrja e ujqit ose emetimi i ndotësve). Mund të bëhet një dallim midis kostove të dëmtimit të mjedisit ujqor dhe atyre që përdorin mjedisin ujqor. Interpretuar në termat e konceptit të vlerës totale ekonomike, mund të argumentohet se kostot e dëmtimit mjedisor i referohen vlerave të mospërdorimit që i bashkëngjiten një ekosistemi ujqor funksional të shëndetshëm, ndërsa kostot për ata që përdorin mjedisin ujqor u referohen vlerave përkatëse të përdorimit.

Vlerat e përdorimit lidhen me përdorimin aktual ose të mundshëm në të ardhmen të një burimi natyror (p.sh. uji i pijshëm, konsumi i peshkut, uji për ujqitje).

Vlerat e mospërdorimit nuk lidhen me ndonjë përdorim aktual ose të mundshëm në të ardhmen, por i referohen vlerave të lidhura me mjedisin dhe ruajtjen e burimeve natyrore bazuar në konsideratat që, për shembull, mjedisi duhet të ruhet për brezat e ardhshëm ose sepse bimët dhe kafshët gjithashtu kanë të drejta . Megjithatë, në të dyja rastet, janë njerëzit ata që mbajnë vlerat për gjendjet e ndryshme të mundshme.

Lidhur me aktivitetin bujqësor, ky sektor përfshin produkte që kanë efekte negative dhe pozitive në cilësinë e ujqit, në mënyrë implicite në mirëqenien e njerëzve dhe organizatave në shoqëri.

Duhet bërë një dallim në vlerësimin e kostove mjedisore dhe të burimeve të brendshme dhe të jashtme. Kostot e brendshme i referohen në këtë kontekst kostove, të cilat janë pjesë e sistemit ekonomik të lidhur me përdorimin specifik të ujqit, ndërsa kostot e jashtme mbeten jashtë sistemit ekonomik, por që duhet të përfshihen së brendshmi.

Në parim, mbulimi i kostove mjedisore dhe burimeve, siç përcaktohet në nenin 9 të DKU, mund të kuptohet si kërkesa për të përvetësuar efektet e jashtme.

Neni 9 kërkon mbulimin e kostos vetëm për kostot që lidhen me shërbimet e ujit. Kërkesa për mbulimin e kostos mbulon vetëm efektet e jashtme që këto shërbime ujore imponojnë në mjedisin (ujor) (p.sh. digat për furnizimin me ujë të pijshëm që pengojnë migrimin e peshqve). Ai nuk përfshin efektet e jashtme që imponojnë sektorët e tjerë në mjedisin ujor (dhe në shërbimet e varura të ujit), të tilla si ndotja e përhapur nga bujqësia ose shkarkimi i ndotësve nga industria.

9.4 SHPENZIMET DHE LIRIMET DISPROPOCIONALE

Neni 4 i DKU-së specifikon objektivat mjedisore të Direktivës Kornizë të Ujërave, d.t.th. "statusin e mirë" për ujërat nëntokësore dhe sipërfaqësore dhe "potencialin e mirë ekologjik" për trupat ujorë të modifikuar shumë. Ai gjithashtu specifikon disa kushte në të cilat mund të aplikohen përjashtime nga këto objektiva, duke përfshirë kushtet ekonomike (kosto joproporcionale).

Dy lloje përjashtimesh janë paraparë në nenin 4:

- Neni 4.4 specifikon kushtet në të cilat afati i vitit 2015 për arritjen e statusit të mirë mund të zgjatet (deri në 2021 ose deri në 2027).
- Neni specifikon kushtet në të cilat objektivat mjedisore mund të ulen përgjithmonë në nivele më pak të rrepta.

Në përgjithësi pranohet se zgjatja e afatit kërkon një justifikim më pak të plotë se ulja e objektivave, pasi ky i fundit ka një efekt të përhershëm.

Konsideratat ekonomike janë një nga arsyetimet e mundshme për një përjashtim dhe mund të ngrihen si për një përjashtim të përkohshëm ashtu edhe për objektiva më pak të rrepta. Arsyetime të tjera përfshijnë pamundësinë teknike ose kushtet natyrore të sfondit që pengojnë arritjen e objektivave të DKU.

Mund të aplikohet një përjashtim i përkohshëm nëse plotësimi i përmirësimeve të nevojshme për të arritur statusin e mirë brenda afatit do të ishte "joproportionalisht i shtrenjtë. Mund të aplikohet një ulje e objektivave nëse arritja e objektivave do të ishte në mënyrë joproporcionale e shtrenjtë, pavarësisht nga koha.

Neni 9 i Direktivës Kuadër të Ujit kërkon që Shtetet Anëtare të marrin parasysh koston e burimeve ekonomike të ujit. Në Kosovë kjo zbatohet përmes Udhëzimit Administrativ (02/2016) për Strukturën e Pagesave të Ujit.

9.5 ELEMENTET E ANALIZËS EKONOMIKE NË KOSOVË

9.5.1 Baza ligjore

Baza ligjore që rregullon aktualisht sektorin e menaxhimit të ujërave përbëhet nga legjislacioni primar i mëposhtëm.

Ligji nr. 04/L-147 për Ujërat e Kosovës i miratuar nga Kuvendi më 19.03.2013, i cili shfuqizon Ligjin nr. 2004/24 për Ujërat. Qëllimet e këtij ligji përfshijnë:

- Të sigurojë zhvillimin dhe përdorimin e qëndrueshëm të burimeve ujore, të cilat janë thelbësore për shëndetin publik, mbrojtjen e mjedisit dhe zhvillimin social-ekonomik të Kosovës;
- Vendosja e procedurave dhe udhëzimeve për shpërndarjen optimale të burimeve ujore në bazë të përdorimit dhe qëllimit;

- Të sigurojë mbrojtjen e burimeve ujore nga ndotja, mbipërdorimi dhe keqpërdorimi; dhe
- Të përcaktojë kornizën institucionale për administrimin e burimeve ujore.

Ligji nr. 05/L-042 për rregullimin e shërbimeve të ujit. Ky ligj është shpallur me Dekretin e Presidentit të Republikës së Kosovës nr. DL-001-2016, datë 05.01.2016. Ai përfaqëson legjislacionin parësor i cili ofron autorizimet, përgjegjësitë dhe mandatin për rregullimin e shërbimeve të ujit në Kosovë të ARRU-së. Gjithashtu, me këtë ligj janë paraparë edhe përgjegjësitë dhe mandati i drejtorit, kryetarit të Komisionit shqyrtues, dispozitat ndëshkuese etj.

Ligji nr. 05/L-042 për Rregullimin e Shërbimeve të Ujit. Si akt nënligjor, në bazë të autorizimit të dhënë me ligjin nr. 05/L-042, ARRU-ja ka nxjerrë akte nënligjore – rregullore – të cilat në mënyrë specifike përcaktojnë fushat specifike të përgjegjësive sipas mandatit të ARRU-së, si:

- Rregulla nr. 01/2016 e Komisionit Konsultativ të Konsumatorëve për Shërbimin e Ujit në Kosovë
- Rregulla nr. 02/2016 për Standardet Minimale të Shërbimit për Ofruesit e Shërbimeve të Ujit në Kosovë
- Rregulla nr. 03/2016 për Kartën e Konsumatorëve të Lëshuar nga Ofruesi i Shërbimeve të Ujit në Kosovë
- Rregulla nr. 04/2016 për Inspektimin e Pajtushmërisë me Obligimet Rregullative nga Ofruesit e Licencuar të Shërbimeve të Ujit në Kosovë
- Rregulla nr. 05/2016 për Licencimin e Ofruesve të Shërbimeve të Ujit në Kosovë
- Rregulla nr. 06/2016 për shkyçjen e shërbimit të ujit nga ujësjellësit në Kosovë
- Rregulla nr. 07/2016 për caktimin e shërbimit tarifor të ujit në Kosovë

Autoriteti Rregullativ i Shërbimeve të Ujit (ARRU) si autoritet i pavarur është përgjegjës për rregullimin e aktiviteteve të ofruesve të shërbimeve të ujit në Kosovë. Roli i ARRU-së është të sigurojë ofrimin e shërbimeve cilësore, efikase dhe të sigurta në baza jodiskriminuese për të gjithë konsumatorët në Kosovë. , duke pasur parasysh mbrojtjen e mjedisit dhe të shëndetit publik.

Ekzistojnë gjithashtu udhëzime administrative të cilat plotësojnë legjislacionin parësor në lidhje me ujërat e pijshëm:

- Udhëzimi Administrativ nr. 16/2012 për cilësinë e ujit për konsum njerëzor
- Udhëzimi Administrativ nr. 63/05-MMPH për përmbajtjen, formën, kushtet dhe procedurat për dhënie dhe mbajtjen e lejes ujore
- Udhëzimi Administrativ (QKR) nr. për Strukturën e Pagesave të Ujit
- Rregullorja nr. 05/2016 për licencimin e ofruesve të shërbimeve të ujit në Kosovë
- Rregullorja nr. 07/2016 për përcaktimin e tarifave për shërbimet e ujit në Kosovë

Gjithashtu, janë hartuar dhe nënshkruar udhëzimet administrative të mëposhtme si pjesë e detyrimeve që dalin nga Ligji për Ujërat:

- Udhëzimi Administrativ nr. 63/05 për përmbajtjen, formën, kushtet dhe mënyrën e dhënies dhe ruajtjes së lejes ujore;

- Udhëzimi Administrativ nr. 26/2013 për Përcaktimin e Mënyrës së Identifikimit dhe Formës së Legjitimitetit të Inspektoratit të Ujërave;
- Udhëzimi Administrativ nr. 12/2013 për Sistemin Informativ të Ujit;
- Udhëzimi Administrativ nr. 30/2014 për kushtet, mënyrat, parametrat dhe vlerat kufitare të ujërave të zeza të shkarkuara në Rrjetin Publik të Kanalizimit dhe Trupat Ujorë;
- Udhëzimi Administrativ nr. 19/2015 për Mbrojtjen nga Veprimtaritë e Dëmshme Ujore;
- Udhëzimi Administrativ nr. 02/2016 për Strukturën e Pagesave të Ujit;
- Udhëzimi Administrativ nr. 05/2016 për Rregullimin e Gjendjes së Resurseve Ujore;
- Udhëzimi Administrativ nr. 09/2016 për Strukturën Organizative dhe Detyrat Shtesë të Autoritetit Rajonal të Pellgjeve Lumore;
- Udhëzimi Administrativ nr. 16/2012 për cilësinë e ujit të përdorur për konsum njerëzor.

9.5.2 Zbatimi i legjislacionit kombëtar për mekanizmin ekonomik

Udhëzimi Administrativ nr. 02/2016 për Strukturën e Pagesave të Ujit u referohet pagesave për nxjerrjen e ujit nga mjedisi dhe derdhjet e ujërave të zeza në mjedis, këto të fundit variojnë nga 0,001 €/m³ (ujëra të zeza urbane) dhe 0,03 €/m³ (industria e përcaktuar përpunuese). Operatorët e ITUZ-ve që sigurojnë që cilësia e ujit marrës të mos ndryshohet si rezultat i shkarkimit, përjashtohen nga detyrimi i pagesës për shkarkimin.

Ekziston një strukturë uniforme e tarifave të ujit në Kosovë, e vendosur sipas Politikës së Ujit të Kosovës dhe me Politikën aktuale të Tarifave të Zyrës Rregullatore të Ujit dhe Ujërave të Zeza për shërbimet e ujit dhe kanalizimit, e aplikuar për shërbimet e furnizimit me ujë dhe ujërave të zeza për të gjithë konsumatorët e kyçur në Ujërat Rajonale. Infrastrukturat e kompanive.

Politika aktuale e tarifave kërkon që tarifat uniforme të zbatohen për të gjithë konsumatorët në të njëjtën kategori që të tarifohen njësoj pavarësisht nga kostot aktuale të shërbimit brenda grupeve të konsumatorëve. Ndërtimi i objekteve për trajtimin e ujërave të zeza që i shërbejnë vetëm një pjese të konsumatorëve të KRU-ve ka rezultuar në një debat për vlefshmërinë e konceptit të tarifave uniforme.

Politika aktuale tarifore e ARRU-së përcakton tarifat për ujërat e zeza për të mbuluar kostot dhe konvertohet në një normë për m³ ujë të shitur. Politika parashikon gjithashtu një ndër-subvencionim nga konsumatorët jo vendas te konsumatorët vendas.

Sipas UA nr. 02/2016, tarifat janë të pagueshme si kompensim për shfrytëzimin e ujit, si p.sh.

1. Shkalla e kompensimit për përdorimin e ujërave sipërfaqësore, nëntokësore, minerale dhe termale përcaktohet për ujërat e patrajtuara të cilat merren drejtpërdrejt:
 - 1.1. nga ujëvarat dhe akumulimet artificiale 0,002 € / m³
 - 1.2. nga ujërat nëntokësore 0,001 € për 1m³
 - 1.3. nga ujërat termale që përdoren për ngrohje dhe shërim 0.01 € për 1 m³
2. Prodhuesit që bëjnë paketimin:
 - 2.1. ujë natyral dhe mineral 001 €/litër për ujë të shitur.

- 2.2. pije, pije freskuese dhe alkoolike 0.001 €/litër ujë që përdoret për prodhim.
3. Përdoruesit e ujit që përdorin ujë për ujitje nga:
 - 3.1. Rrjedha e ujit 5 € për hektar;
 - 3.2. Akumulimet artificiale sipërfaqësore 10 € për hektar.
 - 3.3. Ujërat nëntokësore 2.5 € për hektar
4. Përdoruesit e ujit për pellgje peshku 00.05 €/kg.
5. Përdoruesit prodhojnë energji elektrike për çdo kilovat orë të prodhuar në hidrocentral 2,5 % të çmimit të shitjes dhe 1,3 % për çdo kilovat orë të prodhuar në termocentrale me sistem ftohjeje të mbyllur.
6. Përdoruesit e ujit të pishinave paguajnë 0,05 €/m³
7. Përdoruesit që përdorin ujë ftohës në proceset teknologjike 0,002 €/m³
8. Të gjithë shfrytëzuesve të ujit si nënkontraktor u është ulur tarifa e ujit të ujit të shfrytëzuar e cila është paguar nga kontraktori i parë përkatësisht i dyti.

Neni 5 i UA nr. 2/2016 jep informacion për kompensimin për shkarkimin e ujërave të zeza:

1. Kompensimi për shkarkimin e ujërave të zeza përcaktohet për:
 - 1.1. Për ujin e përdorur dhe ujërat e patrajtuar që tejkalojnë vlerat e lejuara sipas Udhëzimit Administrativ nr. 30/2014 për kushtet, metodat, parametrat dhe vlerat kufizuese të shkarkimit të ujërave të zeza në rrjetin publik të kanalizimit dhe në trupin uJOR, procesi tekniko-teknologjik nga të gjitha industritë paguan 0.03 €/m³
 - 1.2. Ujërat urbane të patrajuara që tejkalojnë vlerat e lejuara sipas Udhëzimit Administrativ 30/2014 për kushtet, metodat, parametrat dhe vlerat kufizuese të shkarkimit të ujërave të zeza në rrjetin publik të kanalizimit dhe në trupat uJOR të grumbulluar në sistemet e kanalizimit, paguajnë 0,001 €/m³
2. Kompensimi për nxjerrjen e materialeve inerte nga shtretërit dhe argjinaturat e lumenjve janë paraqitur në nenin 6.
3. Kompensimi i pagueshëm për nxjerrjen e ujit është i pagueshëm në bazë vëllimore (për m³) me tarifë që varion në varësi të përdorimit për të cilin përdoret uji, me përjashtim të rastit të ujitjes ku shuma e pagueshme varet nga sipërfaqja (hektarë) objekt. për ujitje dhe në rastin e abstraksionit për kultivimin e peshkut i cili tarifohet në bazë të masës së peshkut të shitur.
4. Kompensimi i pagueshëm për prodhimin e hidrocentraleve paguhet në bazë të sasisë së energjisë (kWh) të prodhuar.
5. Kompensimi i pagueshëm për shkarkimin e ujërave të ndotura (ujërat e zeza) është vëllimor (për m³) dhe varion në varësi të:
 - 5.1. Burimi i ujërave të zeza (industriale, urbane...)
 - 5.2. Shkalla e trajtimit para shkarkimit
 - 5.3. Klasifikimi (cilësia e ujit) të ujit në të cilin bëhet shkarkimi
6. Faturat dhe pagesat planifikohen çdo muaj.

Tarifat e ujërave të zeza në 1 korrik 2019, për vitin bazë 2017, ishin 0,0674 për amvisëritë dhe 0,1483 për jo-amvisëritë.

Është vlerësuar se kostoja e shërbimit plotëson kufizimet e përballueshmërisë. Megjithatë, konsumatorët jo vendas paguajnë tre herë më shumë se konsumatorët vendas për tarifën fikse dhe rreth dy herë më shumë se konsumatorët vendas për tarifën e njësisë së tyre (m^3).

Urdhri i Tarifave të Shërbimit të KRU "Prishtina" SH.A. Prishtinë për **vitin 2022** ofron të dhënat më të fundit në lidhje me Tarifën Fikse dhe Tarifën Volumetrike për furnizimin me ujë dhe aktivitetet e shërbimit të ujërave të zeza.

Për amvisëri tarifa fikse është 1,0 euro/muaj, tarifa vëllimore për shërbimet e ujit është 0,44/Eur/ m^3 , ndërsa tarifa vëllimore për shërbimet e ujërave të zeza është 0,06/Eur/ m^3 .

Për jo-amvisëri (tregtare dhe institucionale) tarifën fikse janë 2,0 euro/muaj, tarifa vëllimore për shërbimet e ujit është 0,67/Eur/ m^3 , ndërsa tarifa vëllimore për shërbimet e ujërave të zeza është 0,13/Eur/ m^3 .

Ligji nr. 04/L-147 për Ujërat

Ligji për Ujërat është pjesa kryesore e legjislacionit primar në Kosovë për sektorin e menaxhimit të ujërave dhe ujërave të zeza.

Sipas nenit 6.1.1, Parimi Ndotësi paguan përkufizohet si "çdo person që shkakton ose lejon shkarkimet e ndotjes, do të jetë financiarisht përgjegjës dhe do të gjobitet, për të gjitha kostot që lindin, duke përfshirë kostot për parandalimin e ndotjes, nevojiten masa kontrolli, kosto administrative, riparime, ose shpenzimet e kompensimit, në pajtim me këtë ligj.

Ligji i ZRRUM-it

Ligji nr. 03/L-086 është legjislacioni parësor në Kosovë që mbulon licencimin dhe rregullimin ekonomik të shtatë kompanive rajonale të ujësjellësit dhe ujërave të zeza nga Zyra e Rregullatorit të Ujërave dhe Ujërave të Zeza (ZRRUM). ZRRUM-i është përgjegjës para Kuvendit të Kosovës dhe përgjegjëse sipas legjislacionit aktual ndër të tjera për "caktimin dhe miratimin e tarifave të shërbimeve për shërbimet e rregulluara, për të siguruar që tarifën janë të drejta dhe të arsyeshme dhe mundësojnë qëndrueshmëri financiare të ofruesve të shërbimeve", si dhe monitorimin e standardeve të shërbimeve dhe mbrojtjen e klientëve.

Ligji aktual i ZRRUM-it është aktualisht në fazën përfundimtare të rishikimit, por rishikimet e pritshme nuk kanë gjasa të ndryshojnë përgjegjësitë e ZRRUM-it në lidhje me rolin e saj primar të licencimit dhe përcaktimit/miratimit të tarifave të ujit dhe ujërave të zeza për shtatë kompanitë rajonale të ujësjellësit dhe ujërave të zeza.

9.5.3 Gjurma e ujit dhe Uji Virtual

Gjurma e ujit (GUJ) mund të llogaritet për çdo grup të caktuar konsumatorësh (p.sh. individë, familje, vendbanim, krahinë, pellg ujëmbledhës, vend, etj.) ose prodhues. Gjeografikisht, është një faktor i qartë që tregon si vëllimin e përdorimit të ujit ashtu edhe lokalitetet, dhe lidhet drejtpërdrejt me modelet e konsumit të njerëzve në fokus.

Nga ana tjetër, uji i përdorur në procesin e prodhimit të një produkti bujqësor ose industrial, i matur gjatë zinxhirit të plotë të furnizimit të tij, quhet: “ujë virtual” (UV) që përmbahet në produkt. Kosova, si një vend i vogël dhe i sapoformuar, importon një pjesë të madhe të produkteve të saj të konsumit duke përfshirë mallrat industriale, duke përfshirë importin e ujit virtual. Eksporti virtual ekziston gjithashtu; megjithatë, është shumë më e ulët se importi. Të dhënat për tregtinë ndërkombëtare janë të disponueshme në bazën e të dhënave të ASK-së, megjithatë, në terma monetarë.

9.5.3.1 Përdorimi i ujit në industri dhe amvisëri

Shërbimet e furnizimit me ujë në Kosovë ofrohen nga subjektet publike. Prej tyre janë 7 Ndërmarrje Rajonale të Ujësjellësit (KRU), nga të cilat 3 në rajonin e pellgut të lumit Drini i Bardhë, 1 ndërmarrje hidroekonomike dhe 4 ndërmarrje publike komunale. Të gjitha KRU-të publikojnë të dhëna vjetore teknike/jofinanciare dhe financiare për performancën e tyre, duke përfshirë sasinë e ujit të ofruar si për sektorin shtëpiak ashtu edhe për atë industrial. Përdorimi i ujit për këta dy sektorë, si dhe uji pa të ardhura, merren për secilën KRU dhe grupohen në nivelin e pellgut lumor.

Pellgu i lumit Drini i Bardhë, nga statistikat e vitit 2019, përdorimi i ujit për amvisëri dhe industri është si më poshtë:

• Popullsia: 743,453	
• Përdorimi neto i ujit - amvisëri:	20 147 000 m ³
• Përdorimi neto i ujit – industri:	6,027,000 m ³
• Uji i pafaturuar - amvisëri dhe industri:	31,047,000 m ³
• Shfrytëzimi total i ujit nga KRU-të:	57 220 000 m ³

Së fundi, duke qenë se qëllimi është të llogaritet sasia e ujit që pellgu i lumit Drini i Bardhë do të ketë nevojë për të prodhuar vetë të gjitha produktet e importuara, janë llogaritur humbjet mesatare të efikasitetit të sistemit të furnizimit me ujë (uji i pafaturuar) dhe janë aplikuar në importonte ujë industrial virtual, njëllor si për eksportin e ujit industrial virtual. Është e qartë se vlerësimi ka kufizime në llogaritjen e shifrave, por megjithatë supozohet se ato nuk ndikojnë në balancën e përgjithshme të bilancit të ujit virtual në vend, si dhe në rajonin e pellgut të lumit Drini i Bardhë.

Sasia totale e Gjurmës Ujore (GJU) e konsumit të Kosovës arrin pothuajse 2 miliard m³ në vit. **Bujqësia është kontribuesi kryesor në konsumin e gjurmës së ujit (GJU)**, me 87%. Përdorimi i ujit në shtëpi përbën 5.5% dhe konsumi industrial përfaqëson afërsisht 8% të gjurmës totale të ujit.

Analiza e gjurmës së ujit (GJU) të pellgut të lumit Drini i Bardhë, shpërndarja e përdorimit të ujit sipas kategorive të përdorimit të amvisërive dhe industrisë përfshin:

- Përdorimi i ujit për amvisëri: 44 045 000 m³
- Uji total (aktual + virtual) për industrinë: 44,835,000 m³
- Gjurma e ujit: 88,880,000 m³
- Përdorimi i ujit në amvisëri për kokë banori: 60m³
- % e pjesëmarrjes: 5.5%
- Uji total (aktual + virtual) për industri për kokë banori: 83m³
- % e pjesëmarrjes: 7.6%

Importi virtual i ujit në pellgun e lumit Drini i Bardhë tregon:

- Shfrytëzimi total nga burimet vetanake: 231 087 000 m³/377 m³ për kokë banori/34.4% pjesëmarrje
- Importi neto i ujit virtual: 535 228 000 m³/ 720 m³ për kokë banori/65.6% pjesëmarrje

- Gjurma e ujit: 766 315 000 m³/1 097 m³ për kokë banori/100% pjesëmarrje

9.5.3.2 Përdorimi i ujit në bujqësi

Përderisa ka të dhëna se sa ujë përdoret për ujitje në Kosovë, **nuk ka të dhëna për nivelin e pellgut lumor**, e as të dhëna specifike për korrjen e kulturave bujqësore. Për këtë arsye, si uji i shiut ashtu edhe ai i ujitjes që përdoret për bujqësi janë llogaritur me metodologjinë Penman-Monteith, duke përdorur burime të ndryshme të dhënash, si p.sh.

- Përzierjet e të korrave dhe modelet e mbjelljes së të korrave për të gjitha tokat bujqësore janë marrë nga faqja e internetit e ASK-së, të cilat janë të dhëna nga regjistrimi bujqësor i vitit 2014, të grupuara sipas pellgut të lumit
- Përzierjet e kulturave dhe modelet e mbjelljes së të korrave për tokat bujqësore të ujitura janë marrë nga Master Plani i Ujitjes në Kosovë (MKU), i grupuar sipas pellgjeve lumore.
- Të dhënat klimatike (reshjet dhe avullimi) merren nga Portali i Burimeve Agri4Cast të Qendrës së Përbashkët të Kërkimit të Komisionit Evropian (JRC) dhe vlerësohen mesatarisht për pellgun lumor.

Përveç kësaj, analiza merr në konsideratë ujin bujqësor pa të ardhura, që nënkupton humbjet e ujit që vijnë nga joefikasiteti i ujitjes, të cilat janë një kombinim i humbjeve të sistemit të ujitjes dhe humbjeve të teknikës së ujitjes. Të dhënat për efikasitetin e sistemit të ujitjes janë marrë nga MKU-ja për skemën e ujitjes nga pellgu i lumit Drini i Bardhë, të cilat arrijnë në 50%.

Për pjesën tjetër të skemave më të mëdha të ujitjes dhe sistemeve individuale të ujitjes, për shkak të mungesës së të dhënave, supozohet një efikasitet prej 55%. Për më tepër, teknika e ujitjes e përdorur njihet për të gjitha skemat e ujitjes, edhe nga MKU-ja. Efikasiteti bruto i ujitjes llogaritet si më poshtë:

Efikasiteti bruto i ujitjes = efikasiteti i skemës x efikasiteti i teknikës së ujitjes.

Në analizë është përfshirë edhe konsumi i ujit nga bagëtitë, ku numri i gjedheve për pellgun e lumit Drini i Bardhë dhe sasia e ujit të konsumuar janë marrë nga ASK-ja. Sasia e ujit që përdoret për ujitje nuk përfshihet në ujin nga përdorimi i bagëtime për të shmangur numërimin e dyfishtë.

Pellgu i lumit Drini i Bardhë, bazuar në statistikat e vitit 2019, përdorimi i ujit për bujqësi është si më poshtë:

- Konsumi i ujit për ujitje: 26,302,000 m³
- Ujë i pafaturuar: 52 604 000 m³
- Konsumi i ujit të gjelbër: 100 306 000 m³
- Konsumi i ujit për bagëtinë: 3,858,000 m³
- Konsumi total i ujit: 183,070,000 m³

Së fundi, ngjashëm me produktet industriale të tregtuara, humbjet e ujit për shkak të joefikasitetit të ujitjes aplikohen për ujin bujqësor praktikisht të tregtuar, pasi qëllimi është të llogaritet sasia e ujit që do t'i duhet Kosovës për t'i prodhuar ato në vend.

Analiza e gjurmës ujore të pellgut të lumit Drini i Bardhë, shpërndarja e përdorimit të ujit sipas kategorive të përdorimit në bujqësi tregojnë:

- Totali i ujërave të ëmbla (aktual + virtual) për bujqësi: 246,772,000 m³

- Uji total i gjelbër (aktual + virtual) për bujqësi: 430 663 000 m³
- Gjurmët e përgjithshme të ujit në bujqësi: 677 435 000 m³
- Uji blu (aktual + virtual) për bujqësi për kokë banori: 329 m³
- % e pjesëmarrjes: 29.9%
- Uji i gjelbër (aktual + virtual) për bujqësi për kokë banori: 625 m³
- % e pjesëmarrjes: 57.0%

Analiza e gjurmës ujore dhe e importit virtual të ujit në pellgun e lumit Drini i Bardhë është paraqitur më poshtë:

- Shfrytëzimi total nga burimet vetanake: 231 087 000 m³
- Për kokë banori: 377m³
- Pjesëmarrja: 34.4%

- Importi neto i ujit virtual: 535,228,000 m³
- Për kokë banori: 720 m³
- Pjesëmarrja: 65.6%

- Gjurma e ujit: 766 315 000 m³
- Për kokë banori: 1097 m³
- Pjesëmarrja: 100%

Në nivelin e pellgut të lumit Drini i Bardhë, megjithëse të katër pellgjet e lumenjve importojnë ujë virtual, raporti i përdorimit të ujit për konsum nga burimet vetanake kundrejt importit të ujit virtual ndryshon në një masë të caktuar, ku pellgu i lumit Drini i Bardhë dhe Morava e Binçës kanë një import virtual të ujit afërsisht 70%.

9.5.4 Kostot financiare për shërbimet e ujit në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Kostot financiare që lidhen me shpenzimet e shërbimeve të ujit dhe kanalizimeve ndahen në:

- Shpenzimet operative dhe të mirëmbajtjes. Këto kosto janë ato që lidhen me ofrimin e shërbimit dhe përfshijnë, ndër të tjera, kostot e punësimit, kostot e energjisë, kostot materiale dhe kostot e punësimit të palëve të treta. Kostot e mirëmbajtjes kanë të bëjnë me mbajtjen e aktiveve në gjendje të përdorshme gjatë gjithë jetës së tyre ekonomike.
- Shpenzimet kapitale. Këto janë kostot e pagesës së principalit dhe interesit (dhe kostoja e kapitalit sipas rastit) të lidhura me shpenzimet për aktivet që financohen nga jashtë nëpërmjet huave, obligacioneve, kapitalit dhe gjithashtu mekanizmave të tjerë financiarë. Këto kosto përfshijnë gjithashtu zhvlerësimin vjetor të aseteve fikse ekzistuese të operuara nga shoqëritë e ujësjellësit.
- Shpenzimet administrative. Këto kanë të bëjnë me interesat dhe shpenzimet e tjera financiare të paguara nga kompanitë e shërbimeve për të drejtuar biznesin e tyre të ujit.
- Taksat dhe subvencionet: Këto përfshijnë taksat të përgjithshme dhe të tjera specifike të paguara nga kompanitë e ujit. Analiza e mëvonshme e rikuperimit të kostos bazuar në kostot ekonomike dhe jo financiare do të duhej të përjashtonte taksat e përgjithshme dhe transferet e tjera.

Përdorimi i ujit dhe menaxhimi i burimeve ujore janë aspekte me interes publik, të cilat paraqesin vështirësi financiare, veçanërisht për vendet në zhvillim, dhe ka një numër të madh detajesh që e shkaktojnë këtë. Në këtë aspekt, mbi të gjitha janë shërbimet e ndryshme që lidhen me menaxhimin e burimeve ujore, si furnizimi me ujë për familjet, trajtimi i ujërave të zeza dhe vaditja, të cilat në vendet në zhvillim shpeshherë janë në kufi midis të qenit ekonomik apo social dhe për këtë arsye ka debate. nëse uji duhet të trajtohet si një e drejtë themelore, për t'u siguruar në bazë të kritereve thjesht sociale, apo nëse është një mall i vogël ekonomik që duhet të furnizohet dhe për të cilin duhet të kërkohet pagesa mbi baza komerciale. Rezultati, pra, është një kompromis ku ndërmarrjet e ujësjellësit ngarkojnë çmime që janë nën nivelet ekonomike, ndërkohë që sektori menaxhohet keq, vazhdimisht nën-financohet dhe varet nga subvencionet e qeverisë.

Siç u përmend më lart, fondet e mbledhura në bazë të pagesave të ujit mblidhen në masë të madhe nga ofruesit e shërbimeve të ujit dhe transferohen në llogarinë e buxhetit të qeverisë. Nuk ka të dhëna publike për shumën e fondeve të mbledhura nga këto pagesa. Megjithatë, ky seksion ofron njohuri në analizën e shpenzimeve lidhur me zbatimin e menaxhimit të burimeve ujore dhe aktiviteteve të mbrojtjes në Kosovë. Vlerësimi i shkallës së kostove rrjedhëse për menaxhimin e ujit dhe për mbrojtjen e burimeve ujore, të cilat përballohen nga organizatat e sektorit të ujit, është bërë mbi bazën e informacionit publik që disponohet nga buxhetet vjetore të qeverisë qendrore për periudha 2019-2021.

Vlerësimi përfshinte analizën e shpenzimeve të katër departamenteve në kuadër të MMPHI-AMMK, IHMK, Inspektoratit të Mjedisit (Mbrojtja e Natyrës dhe Ujit) dhe ARPL-së, si dhe të gjitha ARRU-të, përkatësisht të atyre organizatave qeveritare që janë përgjegjëse për zbatimin e aktiviteteve të ujit. administrimi në baza ditore. Një pjesë e madhe e shpenzimeve kapitale i takon ARPL-së. Pagat përbëjnë 3.7% të totalit.

Gjithashtu, analiza përfshinte vlerësimin e kategorive të shpenzimeve aktuale, të planifikuara të raportuara në buxhet: paga; mallra dhe shërbime; subvencione dhe transfere; dhe shpenzimet kapitale. Kategoria e shpenzimeve kapitale është më e larta dhe zë rreth 90% të mesatares totale.

Raporti mesatar i mbulimit të kostove operative të tri KRU-ve në pellgun e Drinit të Bardhë është 1.34%, që do të thotë se shumica e të ardhurave të mbledhura tejkalon atë të shpenzimeve operative.

9.5.4.1 Të ardhura nga tarifatat dhe pagesat

Në përputhje me parimin 'Ndotësi paguan', Ligji i Kosovës për Ujërat (neni 85) përcakton burimet e mëposhtme të financimit për administrimin dhe zhvillimin e ujërave:

- Tarifatat e shërbimit të ujit (pagesat për përdorimin e ujit)
- Tarifatat për shkarkimin e ujërave të zeza (pagesat për grumbullimin, trajtimin dhe shkarkimin e ujërave të zeza)
- Pagesat për lloje të ndryshme të përdorimit të ujit dhe aktivitete të tjera
- Buxheti i Kosovës
- Buxhetet e vetëqeverisjes së Kosovës
- Donacionet dhe grantet
- Burime të tjera financiare, në përputhje me ligjin.

Gjithashtu, nenet 78 dhe 86 të Ligjit për Ujërat përcaktojnë të gjitha aktivitetet dhe llojet e përdorimit të ujit, për të cilat pagesa e shpenzimeve të ujit është e detyrueshme në bazë të: Përdorimit të ujit (pagesave për nxjerrje); shkarkimi i ujërave të zeza; Shfrytëzimi i materialit inert nga rrjedhat e ujit; dhe Koncesionet.

Tarifat për nxjerrjen e ujit i referohen: konsumit njerëzor nëpërmjet sistemit të furnizimit publik; prodhimi i ushqimit; nevojat për mbrojtje; bagëti; ujitje; nevojat industriale dhe teknologjike; prodhimi i energjisë elektrike; mbushje me ujë; blegtoria; kullimi i tokës; dhe aktivitete të tjera që ndikojnë në regjimin ujor ose morfologjinë e trupit ujor.

Së fundi, Ligji për Ujërat parashikon gjithashtu se fondet e mbledhura nga pagesat do të përdoren për administrimin, menaxhimin dhe zhvillimin e burimeve ujore. Mjetet derdhen në llogarinë buxhetore të Qeverisë.

Udhëzimi Administrativ i Qeverisë së Republikës së Kosovës 02/2016 për strukturën e pagesave të ujit (18.02.2016) përcakton pagesat për të gjitha llojet e numëruara të shfrytëzimit dhe aktiviteteve të ujit. Llogaritja dhe pagesa e kompensimit sipas Udhëzimit Administrativ bëhet nga MMPHI-ja, ARPL-ja, ose nga komunat në bashkëpunim me Ministrinë e Financave. Mjetet e grumbulluara transferohen në Buxhetin e Kosovës.

Të gjitha të hyrat vjetore të të gjitha KRU-ve gjatë periudhës 2018-2019 janë afërsisht 35.2 milionë euro, prej të cilave 31 milionë euro, 81% janë për furnizim me ujë dhe pjesa tjetër për trajtimin e ujërave të zeza.

Të dhënat për pellgun e lumit Drini i Bardhë janë:

- Në vitin 2018, KRU Jug në Prizren gjeneroi 3,818,000 euro për ujësjellës, ndërsa 591,000 euro për kanalizim. Ndërsa në vitin 2019 janë gjeneruar 3 742 000 euro për ujësjellës dhe 1 006 000 euro për kanalizim
- Në vitin 2018 KRU HidroDrini gjeneroi 3,413,000 euro për ujësjellës, ndërsa 411,000 euro për kanalizim. Ndërsa në vitin 2019 janë gjeneruar 3,493,000 euro për ujësjellës dhe 444.000 euro për kanalizim
- Në vitin 2018 KRU Gjakovë gjeneroi 3,780,000 euro për ujësjellës, ndërsa për kanalizim 680 mijë euro. Ndërsa në vitin 2019 u gjeneruan 3941000 euro për ujësjellës dhe 602000 euro për kanalizim.

Raporti mesatar i mbulimit të kostove operative të tre KRU-ve në pellgun e Drinit të Bardhë është 1.34%, që do të thotë se shumica e të ardhurave të mbledhura tejkalon atë të shpenzimeve operative.

9.5.4.2 Financimi për përmirësimin e menaxhimit të burimeve ujore

Arritja e pajtueshmërisë me DKU-në, si pjesë e procesit të përgjithshëm të përafrimit të Kosovës, kryesisht konsiston në transpozimin e plotë të kërkesave ligjore të BE-së për legjislacionin mjedisor të vendit, e ndjekur nga zbatimi dhe përcjellja e legjislacionit të BE-së në përputhje me acquis-in. Për më tepër, në përmbushjen e kërkesave të acquis-it, vendi do të përballet me sfida komplekse ekonomike dhe financiare, pasi shkalla e investimeve të kërkuara, shpenzimet operative dhe administrative janë thelbësore. Gjithashtu, shpejtësia e zbatimit do të përballet me një numër të madh kufizimesh, si kapacitetet investuese, aspektet e përballeshmërisë së konsumatorit, disponueshmëria e fondeve zhvillimore, etj.

Shpërndarja e investimeve të nevojshme dhe shpenzimeve të tjera nga pellgu i lumit Drini i Bardhë bazohet në sa vijon:

- Shpenzimet për nxjerrjen e ujit shpërndahen në bazë të përqindjes së popullsisë që jeton në pellgun e lumit Drini i Bardhë, të rregulluara sipas popullsisë që aktualisht mbulohet (përkundrejt popullsisë së pambuluar) nga shërbimi i ujësjellësit, gjatësisë së rrjeteve të ujësjellësit, dhe përqindjet e ujit të pafaturuar nga të dhënat e KRU-ve.
- Reduktimi i ndotjes pikësore, bazuar në përqindjen e popullsisë që jeton në pellg, përshtatur për popullsinë që aktualisht nuk mbulohet nga grumbullimi i ujërave të zeza; vlerësimi i popullsisë (zonave të banuara) që duhet të përfitojnë shërbimin e trajtimit të ujërave të zeza sipas DUZU-së; dhe gjatësia e rrjeteve të grumbullimit të ujërave të zeza.
- Reduktimi i ndotjes difuze, bazuar në tokat bujqësore që ujiten aktualisht në pellgun e lumit Drini i Bardhë.
- Mbrojtja nga përmbytjet, bazuar në modelimin paraprak të rrezikut nga përmbytjet në zonat urbane dhe industriale, e plotësuar me vlerën e përlogaritur të dëmeve dhe humbjeve për një përmbytje me një probabilitet shansi të miratuar.
- Sistemi hidrometeorologjik, bazuar në analizat e detajuara të gjendjes aktuale dhe nevojave për përmirësim të përgjithshëm të shërbimit hidrometeorologjik të vendit (raport i veçantë).

Përmbledhja e kostove të përmirësimit të burimeve ujore për pellgun e lumit Drini i Bardhë:

• Investimet për nxjerrjen e ujit:	110 892 000 euro
• O/M për nxjerrjen e ujit:	55 616 000 euro
• Shpenzimet administrative për nxjerrjen e ujit:	6 323 000 euro
• Investimet për burimet e ndotjes pikësore:	155 483 000 euro
• O/M për burimet e ndotjes pikësore:	149 138 000 euro
• Shpenzimet administrative për burimet e ndotjes pikësore:	10 104 000 euro
• Investimet për ndotjen difuze:	26 137 000 euro
• O/M për ndotjen difuze:	14 417 000 euro
• Shpenzimet administrative për ndotjen difuze:	3.055.000 euro
• Investimet për mbrojtjen nga përmbytjet:	88.729.000 euro
• O/M për mbrojtje nga përmbytjet:	22,711,000 euro
• Shpenzimet administrative për mbrojtje nga përmbytjet:	2 271 000 euro
• Investimet për sistemin hidrometeorologjik SIU:	2 256 000 euro
• O/M për sistemin hidrometeorologjik SIU:	5,382,000 euro
• Shpenzimet administrative për sistemin hidrometeorologjik SIU:	3 335 000 euro
Gjithsej investime:	383 496 000 euro
Gjithsej O/M:	247 318 000 euro
Gjithsej shërbimeve administrative:	25 089 000 euro

Gjithsej:	655 903 000 euro
%:	43,7 %

9.5.5 Përfitimet ekonomike nga përmirësimi i Menaxhimit të Burimeve Ujore

Analiza ekonomike e kosto-përfitimit të programeve të tilla përfshin hapat e mëposhtëm: (i) identifikimin e përfitimeve socio-ekonomike nga ndërhyrja, (ii) përzgjedhjen e përfitimeve kryesore socio-ekonomike që do të vlerësohen, (iii) vlerësimin e vlerës ekonomike të çelësit përfitimet socio-ekonomike për shoqërinë dhe (iv) krahasimin e vlerës ekonomike (të shprehur në euro) me kostot e programit.

Përfitimet e identifikuara të aktiviteteve të planifikuara përfshijnë:

Si **përfitime të drejtpërdrejta** janë: Ruajtja e burimeve ujore (ulja e humbjeve) dhe mbrojtja; Përmirësimi i gjendjes shëndetësore të popullsisë, si rezultat i reduktimit të burimit të ndotjes pikësore të trupave ujqorë (ujërat e zeza industriale dhe shtëpiake); Reduktimi i përdorimit të ujit për ujitje dhe përmirësimi i prodhimit bujqësor; Zbutja e rrezikut nga përmbytjet, duke çuar në reduktimin e dëmeve dhe humbjeve ekonomike dhe mjedisore; Monitorimi i përmirësuar i cilësisë dhe sasisë së burimeve ujore.

Ndërsa **përfitimet indirekte** janë: Reduktimi i lëndëve ushqyese dhe toksike në trupat ujqorë; Ngarkesa e reduktuar e depozitimit në trupat ujqorë; Përmirësimi i shëndetit të përgjithshëm të popullatës; Ruajtja e biodiversitetit; Përmirësimi i qëndrueshmërisë dhe përshtatshmërisë së sistemit/burimeve ujore; Përmirësimi i kushteve për rritje dhe zhvillim të qëndrueshëm socio-ekonomik.

9.5.5.1 Mbulimi i shërbimit dhe trajtimi i ujërave të zeza

Shërbimet e menaxhimit të ujërave të zeza (grumbullimi dhe trajtimi) ofrohen edhe nga KRU-të. Bazuar në të dhënat e disponueshme publikisht, 63% e popullsisë (amvisërive) mbulohen nga shërbimi i grumbullimit të ujërave të zeza.

Megjithatë, përqindja ndryshon dukshëm ndërmjet KRU-ve, ku KRU Hidrodrini mbulon vetëm 45% të popullsisë. Sa i përket mbulimit të shërbimit të menaxhimit të ujërave të zeza në nivel të pellgut lumor, në pellgun e lumit Drini i Bardhë mbulon 59% të popullsisë.

Hendeku më i madh në lidhje me menaxhimin e ujërave të zeza në Kosovë, si dhe në të gjitha vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor, ka të bëjë me pajtueshmërinë me DUZU-në e BE-së. **Për të përmbushur kërkesat e DUZU-së, llogaritet se 1,034,609 banorë, që përfaqësojnë 58% të popullsisë totale aktuale në vend, duhet të furnizohen me shërbimin e trajtimit të ujërave të zeza. 38% e kësaj popullate jeton në pellgun e lumit Drini i Bardhë.**

Sa u përket numrit të aglomerateve të cilat sipas DUZU-së duhet të pajisen me impiante për trajtimin e ujërave të zeza, vetëm 10% e numrit total të aglomerateve të pellgut të lumit Drini i Bardhë bëjnë pjesë në këtë kategori.

Masat bazë për sigurimin e ujërave të zeza dhe trajtimin e infrastrukturës së ujërave të zeza në pellgun e lumit Drini i Bardhë janë paraqitur në Kapitullin lidhur me Programin e Masave.

9.5.6 Analiza e çmimeve të shërbimeve të ujit

Sipas Ligjit nr. 05/L-042 (2016) për Rregullimin e Shërbimeve të Ujit dhe Rregullës nr. 07/2016 për Përcaktimin e Tarifave të Shërbimeve të Ujit në Kosovë, tarifat e shërbimit të ujit të ngarkuara nga KRU-të janë të rregulluara. Për më tepër, politika aktuale e tarifave të ujit përcakton tre kategori të konsumatorëve (përdoruesve): Konsumatorët vendas (p.sh. amvisëritë), konsumatorët komercialë/industrialë (p.sh. personat juridikë dhe bizneset) dhe konsumatorët institucionalë (p.sh. institucionet dhe organizatat që kryejnë aktivitete të përbashkëta dhe të interesit publik, të regjistruara si shoqëri tregtare në përputhje me Ligjin për shoqëritë tregtare).

Politika aktuale e tarifave të ujit është e tillë që çmimi total përfshin një tarifë fikse (euro në muaj) dhe tarifë vëllimore (euro për m³). Tarifa/pjesa fikse është e barabartë për të gjitha KRU-të, me spektër 1 euro/muaj për amvisëritë dhe 2 euro/muaj për konsumatorët komercialë dhe institucionalë. Tarifat (çmimet) aktuale të ujit për furnizimin me ujë dhe grumbullimin e ujërave të zeza që KRU-të në Kosovë i ngarkojnë amvisëritë kanë dallime të konsiderueshme. Për më tepër, ka një diferencë të madhe midis tarifave të ngarkuara për familjet kundrejt tarifave të ngarkuara për njësitë tregtare. Për më tepër, tarifat janë vendosur në një nivel për të siguruar mbulimin e kostove të funksionimit dhe mirëmbajtjes së shërbimit (O/M).

Treguesit kryesorë për vlerësimin e barrës së familjeve me të ardhura të ndryshme, si shpenzimet për furnizimin me ujë të pijshëm dhe për ujërat e zeza në totalin e shpenzimeve të familjeve, janë: Të ardhurat dhe shpenzimet e familjes për shërbimet publike dhe të ardhurat dhe të ardhurat e familjes për Shërbime Publike.

Shpenzimet mesatare të amvisërive për ujësjellës dhe kanalizim sigurohen sipas konsumit mesatar të ujit dhe çmimit të shërbimit.

Konsumi mesatar i ujit dhe çmimi i shërbimit janë marrë nga të dhënat e KRU. Madhësia mesatare e familjes përcaktohet në bazë të publikimeve të ndryshme të ASK-së. Kjo shtrirje e të dhënave mundësoi zhvendosjen e shpenzimeve vjetore të ekonomive familjare për furnizimin me ujë dhe trajtimin e ujërave të zeza, në bazë të së cilës përcaktohet pjesëmarrja e këtyre shpenzimeve në të ardhurat totale të familjes.

Sa i përket përqindjes së kostos së shërbimit të ujit si pjesë e totalit të shpenzimeve vjetore për banim, mesatarisht ajo arrin në 3.5% të këtyre kostove në vitin 2019 dhe shkon pak më shumë se 4% për familjet rurale.

Nga analiza mund të konstatohet se, në tërësi, shpenzimet mesatare të familjeve për shërbimet e ujit nuk paraqesin barrë për popullatën vendase. Në të vërtetë, mesatarja aktuale prej rreth 1% e të ardhurave familjare konsiderohet e përballueshme dhe është disi një pikë referimi për shumicën e vendeve të BE-së.

Megjithatë, përveç aspektit të përballueshmërisë së shërbimeve të ujit të diskutuar më sipër, një shqetësim më i madh se mesatarja e përballueshmërisë janë proporcionet e **përballueshmërisë që lidhen me grupet me të ardhura të ulëta në vend.**

Kështu, kur shpenzimi mesatar për shërbimet e ujit krahasohet me të ardhurat mesatare, duket se familjet më pak të pasura i kushtojnë një pjesë më të madhe të të ardhurave të tyre për këtë qëllim. Në të vërtetë, 10% më e varfër në vend shpenzojnë 8.4% të të ardhurave të tyre për shërbimet e ujit. Ky

aspekt bëhet edhe më shqetësues nëse merret parasysh se tarifat mesatare aktuale të ujit janë të ulëta dhe në parim nuk mbulojnë fare kostot O/M të operatorëve dhe përgjithësisht nuk përfshijnë kostot për trajtimin e ujërave të zeza.

Parashikimi i kërkesës për ujë nga familjet në të ardhmen ka disa specifika. Së pari, në përgjithësi, ndikimi i të ardhurave ka një ndikim dominues në kostot e konsumit të ujit. Ndryshe nga të ardhurat, çmimi i ujit ka një efekt statistikisht të parëndësishëm në kostot e familjeve.

Rritja e mbulimit me shërbim është bërë në nivelin e pellgut lumor, ku për pellgun lumor Drini i Bardhë, mbulimi parashikohet të rritet nga 75% aktuale në 95% gjatë pesë viteve të para.

Tabela 92. Investimet kapitale nga burimet e veta financiare – ujësjellësi dhe kanalizimi

KRU	Të dhënat	Njësia	2022	2023	2024
KRU HRJ	Gjithsej – ujësjellës	euro/vit	581.200	653.500	677,000
	Gjithsej – kanalizim	euro/vit	197,000	197,000	197,000
KRU HDI	Gjithsej – ujësjellës	euro/vit	655,000	666,400	665.500
	Gjithsej – kanalizim	euro/vit	110,616	114,780	118,980
KRU GJA	Gjithsej – ujësjellës	euro/vit	988,039	978,392	937,480
	Gjithsej – kanalizim	euro/vit	199,389	207,900	196,000

Tabela 93. Investimet kapitale nga grantet – ujësjellësi dhe kanalizimi

KRU	Të dhënat	Njësia	2022	2023	2024
KRU HRJ	Gjithsej – ujësjellës	euro/vit	26,199,715	11 648 000	11,097,500
	Gjithsej – kanalizim	euro/vit	20,392,000	8,447,000	12 810 000
KRU HDI	Gjithsej – ujësjellës	euro/vit	0.0	0.0	0.0
	Gjithsej – kanalizim	euro/vit	0.0	0.0	0.0
KRU GJA	Gjithsej – ujësjellës	euro/vit	9,535,693	16,984,538	14 600 068
	Gjithsej – kanalizim	euro/vit	2,130,000	2 000 000	0.0

9.5.7 Projektimi i çmimeve të shërbimeve të ardhshme të ujit në pellgun e lumit Drini i Bardhë

Pritet që normat e shërbimeve të ujit në Kosovë, dhe në këtë rast në pellgun e lumit Drini i Bardhë - ose, më saktë, të "kërkohen" të rriten në periudhën 20-vjeçare në vijim, para së gjithash, si rezultat i futja e planifikuar e trajtimit të ujërave të zeza si pjesë e shërbimit të përgjithshëm të menaxhimit të ujit, në përputhje me kërkesat e DUZU-së, dhe si rezultat i zbatimit të masave dhe aktiviteteve që synojnë reduktimin e humbjeve të ujit në sistemet e furnizimit me ujë. Kështu, tarifat aktuale, të cilat sipas KRU-

ve mbulojnë kostot O/M të shërbimit, gradualisht do të rriten me zbatimin e aktiviteteve për ngritjen e nivelit të shërbimeve të ujit.

Analiza bazohet në modelimin financiar të detajuar dhe zbatohet veçanërisht për katër pellgjet e lumenjve në vend. Ai merr parasysh kërkesat e parashikuara të financimit për rritjen e efikasitetit të nxjerrjes së ujit dhe reduktimin e burimit të ndotjes pikësore, që nënkupton dy aspektet e përmirësimit të menaxhimit të burimeve ujore që lidhen drejtpërdrejt me shërbimet publike të ujit dhe që ofrohen nga KRU-të. Periudha në analizë zgjat 20 vjet. Norma e supozuar e skontimit është 5%.

Pasi të gjithë parametrat e të dhënave hyrëse janë futur në model, ai llogarit tarifën që mbulon kostot. Modeli gjithashtu parashikon një rritje të vazhdueshme të unifikuar të tarifave si dhe një rritje graduale të efikasitetit në mbledhjen e tarifave. Për më tepër, një rritje më e madhe e tarifave supozohet të ndodhë gjatë fazës fillestare (viti 1 dhe 2), e cila ndryshon për skenarët e analizuar dhe ndërmjet KRU-ve në pellgun e lumit Drini i Bardhë. Megjithatë, modelit i shtohet një kriter kufizues: rritja maksimale vjetore e normës duhet të jetë më pak se 10%.

9.5.8 Kostot dhe përfitimet e Programit të Masave

Për të përpunuar një program efikas masash si për mjedisin ashtu edhe për palët e interesuara të pellgut të lumit, është qartë e nevojshme të merren parasysh kostot e masave të ndryshme që duhen marrë për të arritur statusin e mirë.

Mbulimi i kostos për shërbimet e ujit është pjesë e integruar e programit të masave dhe paraqet një mjet vendimtar për arritjen e objektivave mjedisore.

Në zbatimin e Direktivës Kornizë të Ujërave, koncepti i kostove mjedisore dhe burimeve zbatohet mbi të gjitha për mbulimin e kostos së shërbimeve të ujit. Neni 9 i Direktivës përcakton se "Shtetet Anëtare do të marrin parasysh parimin e rikuperimit të kostove të shërbimeve të ujit, duke përfshirë kostot mjedisore dhe të burimeve".

Kjo u shërben në veçanti dy objektivave të mëposhtëm:

- “që politikat e çmimit të ujit ofrojnë stimuj të përshtatshëm për përdoruesit që të përdorin burimet ujore në mënyrë efikase”;
- se sigurohet një “kontribut adekuat i përdorimeve të ndryshme të ujit, [...], në mbulimin e kostove të shërbimeve të ujit”. Në këtë mënyrë, parimi i mbulimit të kostos duhet të kontribuojë në zbatimin e parimit ndotësi paguan.

Përveç mbulimit të kostos, kostot mjedisore dhe të burimeve janë gjithashtu të rëndësishme për:

- përcaktimi i statusit të trupit ujqor dhe aplikimi i shmangieve sipas nenit 4 të DKU-së, duke ofruar një justifikim të mundshëm ekonomik për këto shmangie;
- përzgjedhja e kombinimeve me kosto më efektive të masave sipas nenit 11 dhe Shtojcës III të DKU-së, i cili ishte objektivi qendror i projektit kërkimor “Parimet bazë për zgjedhjen e kombinimeve me kosto më efektive të masave për përfshirje në programin e masave. siç përshkruhet në nenin 11 të DKU-së”.

Vlerësimi i kostove mjedisore dhe burimeve brenda frymës së nenit 9 është më kompleks. Aktualisht, një numër i pamjaftueshëm studimesh janë kryer në këtë fushë dhe është e vështirë të përkthehen

vlerat e marra nga një vend në tjetrin. Vlerësimi i këtyre kostove, të tilla si çmimet hedonike, vlerësimi i kushtëzuar dhe kostot e transportit, duhet ende të ndërmerren.

Kostot që lidhen me zbatimin e programit të masave për RB Drini i Bardhë duhet të konsiderojnë masat bazë dhe plotësuese.

Kostot duhet të vlerësohen gjatë ciklit (gjashtë vjet) dhe të zërthehen për të treguar nëse kostot ka të ngjarë të përballohen nga sektori publik ose privat. Kostot e pazbritura duhet gjithashtu të analizohen për të vlerësuar ndikimin financiar dhe implikimet e burimeve për sektorë të ndryshëm ekonomikë.

Figura 83. Përballueshmëria e banesave në Bashkimin Evropian⁶⁸

Kostot do të kategorizohen sipas llojit të masës si më poshtë:

- mundësuese – një masë për të përmirësuar të kuptuarit dhe njohuritë e rregullatorit për një presion;
- rregullatore - një masë e krijuar për të imponuar një formë rregullimi në një sektor;
- puna me sektorin e tretë – një masë për të lehtësuar dhe financuar punën që po ndërmerret nga organizatat dhe komunitetet lokale për përmirësimin e mjedisit ujor; ose
- puna vullnetare me një industri për të identifikuar masat e mëtejshme për përmirësimin e statusit të ujit.

Për vlerësimin e përfitimeve, në kontekstin e planifikimit të baseneve lumore, pranohet se ky është një ushtrim më sfidues sesa identifikimi i kostove për masat. Për më tepër, duke pasur parasysh të dhënat që disponohen aktualisht, nuk ka qenë e mundur të tregohen ndryshimet hap pas hapi të statusit të ujit për çdo trup ujor si rezultat i zbatimit të masave individuale.

Gjatë vlerësimit të kostove dhe përfitimeve të programit të masave, **është e rëndësishme të vlerësohet përballueshmëria e familjes, e cila në përgjithësi, është paraprakisht një funksion i të ardhurave që lidhet me koston e jetesës.** Të ardhurat përdoren shpesh për të vlerësuar statusin socio-ekonomik të një komuniteti dhe aftësinë përkatëse të banorëve për të mbështetur kostot e shërbimeve. Metoda më

⁶⁸BMUB – Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz, Bau und Reaktorsicherheit, Raporti i faqes së kopertinës, 2018

e përhapur e vlerësimit të përballueshmërisë së familjes përfshin përcaktimin e shumës mujore/vjetore të shpenzuar për shërbime si funksion i të ardhurave mujore/vjetore të familjes. Çështja e përballueshmërisë (mundësisë për të paguar) të shërbimeve komunale, si grumbullimi dhe trajtimi i ujit dhe ujërave të zeza, zakonisht perceptohet nga dy këndvështrime:

- Përballueshmëria makro – e cila lidh çmimet mesatare të ujit për familjet me të ardhurat ose shpenzimet mesatare të familjes për të gjithë vendin.
- Përballueshmëria mikro – lejon analiza të ndara në mënyra të ndryshme: sipas grupit të të ardhurave, sipas rajonit, sipas llojit të familjes ose sipas një pragu të caktuar të barrës. Përballueshmëria mikro ka të bëjë me situatën nga familjet me të ardhura të ulëta te familjet me të ardhura të larta dhe plotëson pjesën që mund të mungojë gjatë marrjes së masave makro.

Ekzistojnë disa vlera pragjesh për përballueshmërinë e ujësjellësit dhe kanalizimit në literaturë, si ato të vendosura nga Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim (BERZH) për 4%, Banka Botërore (BB) 3-5% ose UNDP 3%.

Në mënyrë tipike, një vlerë e pragut, e shprehur si përqindje, zbatohet mbi të ardhurat për të përcaktuar pikën në të cilën kostoja e shërbimeve të ujit dhe ujërave të zeza bëhet "e papërballueshme". Siç tregohet në tabelë, mund të ketë një sërë kushtesh "të papërballueshme".

Treguesit kryesorë për vlerësimin e barrës së familjeve me kosto të ndryshme, si p.sh. pjesa e shpenzimeve për ujërat e pijshëm dhe të zeza në kostot totale të ekonomive familjare, janë:

- Të ardhurat dhe shpenzimet e familjes për shërbimet komunale
- Kostot për shërbimet e ujit për familje.

9.6 REKOMANDIME PËR ANALIZËN EKONOMIKE

Për kryerjen e analizës ekonomike dhe vlerësimin e kostove dhe përfitimeve të Programit të Masave sugjerohen disa rekomandime:

- vendosja e një qasjeje konsistente për çmimin e ujit që do të arrinte të gjitha objektivat e DKU në RB Drini i Bardhë. Duhet të vlerësohet një opsion për të vendosur një çmim dhe tarifë të diferencuar të ujit të pellgut lumor
- përcaktimi se cilat janë "shërbimet e ujit" dhe "përdorimet e ujit" kur merrni parasysh pagesën për shërbimet e ujit, të tilla si nxjerrja për ujitje, mbylljet për hidrocentralet, mbrojtja nga përmbytjet
- përgatitja e metodologjisë për kostot mjedisore dhe të burimeve dhe shkallën në të cilën këto kosto janë "të brendshme" (kostot e brendshme janë kostot e përbaluara nga ata që përdorin burimin në krahasim me kostot e jashtme, të cilat janë kostot e përbaluara nga dikush tjetër përveç individit ose grupeve që përdorni një burim)
- përcaktimi i shkallës minimale të kërkuar të mbulimit të kostos në Kosovë
- vlerësimi nëse çmimi i ujit ofron stimuj "adekuat" për përdoruesit e ujit ose jo

- vendosja e kornizës së nevojshme për investime të qëndrueshme të Programit të Masave.
- vlerësimi i nevojave për rinovimin, mirëmbajtjen dhe funksionimin e aseteve, për të përcaktuar shkallën e mbulimit të kostos
- vlerësimi i kontributit të zbatimit së nenit 9 të DKU-së për arritjen e objektivave të DKU-së.

Parimet e mbulimit të kostos dhe çmimi nxitës i ujit të përfshira në nenin 9 të DKU-së kanë potencial të rëndësishëm për të ndihmuar në arritjen e objektivave brenda politikave të tjera. Mund të ndihmojë në zbutjen e ndikimeve dhe dukurive të mungesës së ujit dhe ngjarjeve të thatësirës duke reduktuar kërkesën për ujë dhe duke promovuar potencialisht burime alternative të furnizimit me ujë. Ai gjithashtu mund të luajë një rol në përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike pasi përfitimet e nenit 9 për zbutjen e mungesës së ujit dhe thatësirave, si dhe në parandalimin dhe zbutjen e përmbytjeve, do të mbështesin gjithashtu përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike.

Fushat e mëposhtme të politikave janë identifikuar ku çmimi i ujit mund të sigurojë një ndërveprim në lidhje me ofrimin e rezultateve të politikës:

- Mungesa e ujit dhe thatësira;
- Zbutja e përmbytjeve;
- Përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike.

Fusha të tjera të politikave si politika energjetike, politika e përbashkët bujqësore, politika e transportit, kohezioni dhe politika e zhvillimit rajonal dhe zhvillimi i qëndrueshëm.

Pasi që Kosova, duke qenë një kandidate potenciale për anëtarësim në BE, është në proces të vazhdueshëm të harmonizimit të legjislacionit të saj me ligjet e BE-së të përfshira në Acquis Communautaire, tashmë është zhvilluar një kornizë e shëndoshë legjislative për menaxhimin e burimeve ujore. Për më tepër, kërkesat bazë të direktivave të BE-së për menaxhimin e burimeve ujore, dhe mbi të gjitha të DKU-së, janë transpozuar në aktin kryesor legjislativ për sektorin – Ligjin për Ujërat. Megjithatë, nevojiten përpjekje të mëtejshme për të përmirësuar trendin dhe përputhshmëri të plotë me acquis-in.

Duke marrë parasysh të dhënat e vlerësuara më sipër (normat e mbulimit të kostos financiare dhe ekonomike), **mund të vërehet një mbulim i pakënaqshëm i kostos në pellgun e lumit Drini i Bardhë.**

Shkalla e rikuperimit të kostove financiare është nën 100% për çdo ofrues shërbimi në pellgun e lumit Drini i Bardhë, pavarësisht subvencioneve operative që ata marrin. Një nga arsyet për këtë humbje është se **ka një hendek midis konsumit të ujit të faturuar dhe hyrjes së sistemit, që do të thotë se ka një sasi të madhe humbjesh.**

Niveli i ulët i shkallës mesatare të mbulimit të kostos në basenin e lumit Drini i Bardhë tregon një dobësi në mekanizmin e mbulimit të kostos (kryesisht në procedurat e përcaktimit të tarifave, por jo vetëm), i cili nuk është i orientuar në parimin ndotësi paguan, por më shumë në përballueshmërinë e tarifave dhe performancën operative të ofruesve të shërbimeve të ujit. Si përfundim, ekziston nevoja për të ndryshuar politikat aktuale të çmimeve për të përmbushur kërkesat e Direktivës Kornizë të Ujërave. Marrëveshjet aktuale paraqesin detyrime nga kontraktorët e ujësjellësit dhe kanalizimeve që nuk mbulojnë kostot e këtyre shërbimeve. Ky sistem nuk merr parasysh parimet dhe objektivat e Direktivës dhe në veçanti dispozitat e nenit 9 të Direktivës Kornizë të Ujërave.

Një çështje tjetër që lidhet me tarifat është rregullimi i tyre me kalimin e kohës kur kostot në rritje duhet të pasohen nga ndryshimet e duhura të tarifave.

10 PROGRAMI I MASAVE

10.1 HYRJE

Programi i masave është komponenti kryesor i procesit të planifikimit të menaxhimit të pellgjeve lumore (DKU, neni 11) pasi është mekanizmi kryesor për arritjen e kërkesave të Direktivës, nëpërmjet veprimeve që duhet të ndërmerren gjatë periudhës së planit për të siguruar synimet më të gjera të DKU-së:

- reduktimin e ndotjes organike dhe ushqyese
- kontributi në sigurimin e reduktimit progresiv të shkarkimeve, emetimeve dhe humbjeve të substancave të rrezikshme
- ulja e nivelit të trajtimit të pastrimit të kërkuar për ujin e pijshëm
- përmirësimi i efikasitetit të përdorimit të ujit
- zbutja e efekteve të përmbytjeve dhe thatësirave

Një masë është një veprim i ndërmarrë për të reduktuar ndikimin negativ të një ose më shumë presioneve në një ose më shumë trupa ujorë.

10.2 LLOJET E MASAVE TË DKU-SË

Një kombinim i masave bazë dhe plotësuese ka të ngjarë të jetë mjeti më efektiv për reduktimin e ndotjes pika dhe difuze, por kjo do të ndryshojë ndërmjet ujëmbledhësve.

DKU-ja identifikon llojet e mëposhtme të masave (Figura 87):

1. **Masat bazë** të kërkuara nga neni 11(3)(a) dhe të listuara në Shtojcën VI, Pjesa A

- Direktiva për ujërat e banjës (76/160/KEE dhe 2006/7/KE)
- Direktiva për zogjtë (79/409/KEE)
- Direktiva për ujin e pijshëm (80/778/KEE) e ndryshuar nga Direktiva (98/83/KE)
- Direktiva për Aksidentet e Mëdha (Seveso) (96/82/KE)
- Direktiva për Vlerësimin e Ndikimit në Mjedis (85/337/KEE)
- Direktiva për llumrat e ujërave të zeza (86/278/KEE)
- Direktiva për trajtimin e ujërave të ndotura urbane (91/271/KEE)
- Direktiva për Produktet për Mbrojtjen e Bimëve (91/414/KEE)
- Direktiva e nitrateve (91/676/KEE)
- Direktiva për Habitatet (92/43/KEE)
- Direktiva për Kontrollin dhe Parandalimin e Integruar të Ndotjes (96/61/KE)
- Masa të tjera bazë siç kërkohet nga neni 11(3)(b)
- Masat për mbulimin e kostos së shërbimeve të ujit (neni 9)

- Masat për promovimin e përdorimit efikas dhe të qëndrueshëm të ujit
- Masat për mbrojtjen e ujit të nxjerrë për ujin e pijshëm (neni 7) duke përfshirë ato për uljen e nivelit të pastrimit të kërkuar për prodhimin e ujit të pijshëm (shënim: këto masa bazë mund të mos zbatohen për të gjithë territorin)
- Kontrollat mbi nxjerrjen e ujërave të freskëta sipërfaqësore dhe nëntokësore dhe mbylljen e ujërave të ëmbla sipërfaqësore duke përfshirë një regjistër ose regjistra të nxjerrjes së ujit dhe një kërkesë për autorizim paraprak të nxjerrjes dhe mbylljes.

2. Masat (neni 11(3))

- Kontrollat, duke përfshirë një kërkesë për autorizim paraprak të rimbushjes artificiale ose shtimit të trupave ujqorë nëntokësore.
- Kërkesa për rregullimin paraprak të shkarkimeve të burimeve pikësore që mund të shkaktojnë ndotje.
- Masat për të parandaluar ose kontrolluar hyrjen e ndotësve nga burime difuze që mund të shkaktojnë ndotje.
- Masat për të kontrolluar çdo ndikim tjetër të rëndësishëm negativ në statusin e ujit, dhe në veçanti ndikimet hidromorfologjike.
- Ndalimi i shkarkimit të drejtpërdrejtë të ndotësve në ujërat nëntokësore
- Masat për eliminimin e ndotjes së ujërave sipërfaqësore nga substancat prioritare dhe për të reduktuar ndotjen nga substanca të tjera që do të pengonin të tjerët arritjen e objektivave të përcaktuara në nenin 4.
- Çdo masë e nevojshme për të parandaluar humbje të konsiderueshme të ndotësve nga instalimet teknike dhe për të parandaluar dhe/ose reduktuar ndikimin e incidenteve aksidentale të ndotjes.

3. Masat plotësuese

Masat plotësuese (shih nenin 11.4 të DKU-së) janë ato masa të planifikuara dhe të zbatuara krahas masave bazë, ku është e nevojshme për të arritur objektivat mjedisore të DKU-së siç përcaktohet në nenin 4 dhe Shtojcën V, dhe mund të përfshijnë kompetenca legjislative shtesë, masat fiskale, kërkimore, fushata edukative që shkojnë përtej masave bazë dhe konsiderohen të nevojshme për arritjen e objektivave mjedisore.

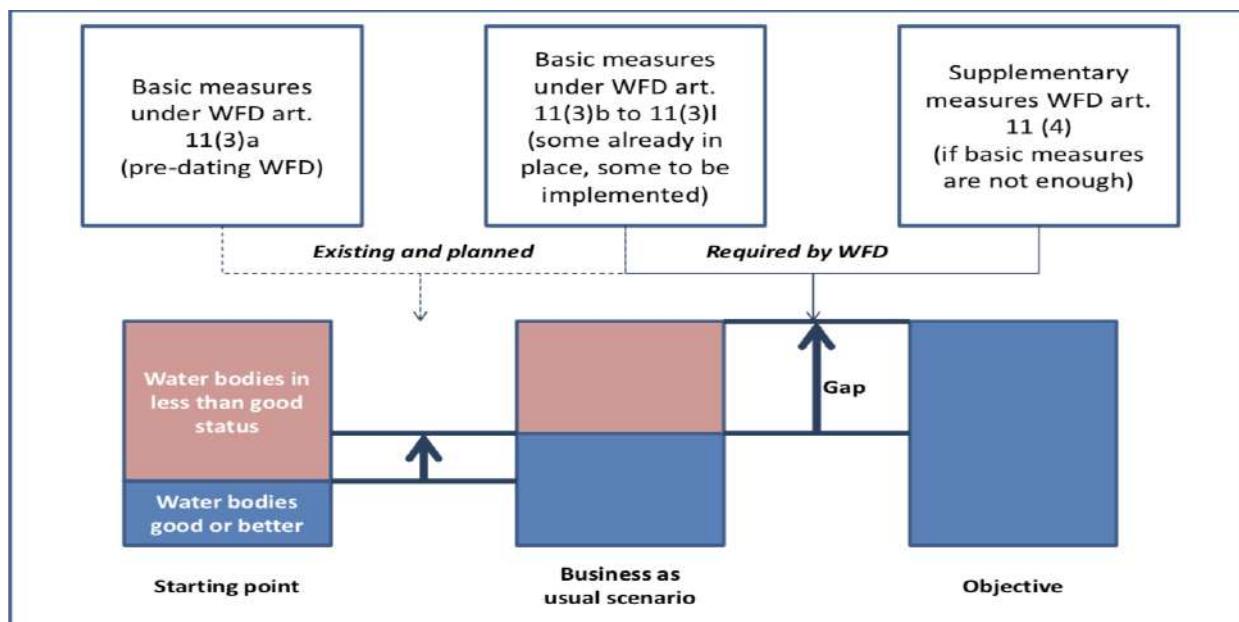

Figura 84. Kontributi i masave plotësuese për plotësimin e boshllëkut për çdo objektivë të DKU-së

Nëse një trup ujqor konsiderohet se nuk ka gjasa të arrijë objektivat e tij mjedisore bazuar vetëm në zbatimin e masave bazë (përfshirë ato për zonat e mbrojtura dhe ujërat nëntokësore), DKU-ja kërkon marrjen e masave shtesë për të përmirësuar statusin dhe për të përmbushur objektivat.

Prandaj, Programi i Masave mund të ketë nevojë të përfshijë edhe masa shtesë ose alternative për të siguruar kontrolle të mëtejshme mbi presionet. DKU-ja ofron një listë joshteruese të masave të tilla, duke përfshirë instrumentet legjislative dhe ekonomike, kodet e praktikës, projektet, promovimin e teknologjive efikase të ujit dhe edukimin.

Në praktikë, masat do të zbatohen në shkallë të ndryshme (p.sh. kombëtare, ujëmbledhëse, specifike për vendndodhjen).

10.3 VENDOSJA E PROGRAMIT TË MASAVE

10.3.1 Qasja për zhvillimin e një programi masash me kosto efektive dhe të pranueshëm nga shoqëria

PMPL-ja e parë për pellgun e lumit Drini i Bardhë përcakton objektivat për përmirësimin ose parandalimin e përkeqësimit të lumenjve, ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore dhe liqeneve për tre ciklet e planifikimit gjashtëvjeçar të pellgjeve lumore sipas DKU-së deri në 2028, 2034 dhe 2040.

Një “Program i Masave” është propozuar si pjesë e PMPL-së së parë, duke përcaktuar veprimet e nevojshme për të përmbushur objektivat për të përmirësuar statusin e të gjithë trupave ujqorë. Një përditësim i përkohshëm për masat duhet të përgatitet në 2024/2025.

Ky kapitull ka të bëjë gjithashtu me vlerësimin e kostove dhe përfitimeve të masave të identifikuara për ciklin e parë të planifikimit të basenit lumor (2023-2028) në PMPL-në e parë që përgatitet në vitin 2020. Drafti i ciklit të dytë PMPL duhet të përgatitet në 2029-2034 dhe të publikohet në faqen e internetit të MMPHI. Kostot e lidhura me masat duhet të diskutohen gjatë konsultimit për draftin e PMPL-së.

Figura 85. Masat bazë në PMPL

Kostot e masave duhet të vlerësohen gjithashtu duke treguar përfitimet e mundshme që mund të krijohen si rezultat i masave që po zbatohen. Duhet të zhvillohen opsione që mundësojnë përzgjedhjen e përzjerjes optimale të masave bazuar në financimin dhe fizibilitetin. Përbalueshmëria është një konsideratë kryesore, duke pasur parasysh kufizimet aktuale buxhetore në Kosovë.

Si pjesë e procesit të zhvillimit të ciklit të dytë të PMPL-së, duhet të bëhet punë në çdo PL për të identifikuar presionet dhe ndikimet në mjedisin ujor. Kjo punë do të japë një tregues nëse efektet e tilla ka të ngjarë të pengojnë arritjen e statusit të mirë që është objektivi kryesor sipas DKU-së. PMPL-ja përcakton një program masash që synojnë ruajtjen dhe përmirësimin e cilësisë së ujit për të përmbushur objektivat e DKU-së për trupat ujorë individualë.

Programi i masave përbëhet nga politika dhe strategji, siç janë programet dhe veprimet e monitorimit, të cilat synojnë të reduktojnë rrezikun për trupat ujorë dhe t'i lejojnë ata të arrijnë status të mirë.

Duke përfunduar një vlerësim ekonomik të Programit të masave të propozuara për pellgun e lumit Drini i Bardhë, do të ndihmojë MMPHI-në dhe ARPL-në në identifikimin e kostove, ndikimeve dhe përfitimeve të mundshme që mund të sjellin. Për këtë qëllim, vlerësimi do të ndihmojë Qeverinë e Kosovës që në mënyrë efektive të planifikojë dhe menaxhojë zbatimin e tyre brenda cikleve të planifikimit të menaxhimit të pellgjeve lumore të parë, të dytë dhe të tretë.

Dialogu i palëve të interesit dhe proceset e bashkëpunimit ndërmjet autoriteteve të ndryshme kompetente, sektorëve ekonomikë, komunave, industrive, ekspertëve dhe palëve të interesuara janë thelbësore në nivelet e politikave, planifikimit dhe projekteve për të siguruar një program të pranueshëm masash dhe integrim më të mirë të politikave brenda pellgut të lumit.

Masat e propozuara për pellgun e lumit Drini i Bardhë duhet të diskutohen dhe bien dakord me të gjithë aktorët përkatës në pellg, për të siguruar një integrim më të mirë midis politikave të ndryshme që mund të justifikojnë në një proces transparent të përfshirjes së publikut, masat që do të mbështesin arritjen e objektivat mjedisore të DKU-së.

Përveç masave që adresojnë çështjet më të rëndësishme të menaxhimit të ujit të propozuara për pellgun e lumit Drini i Bardhë, propozohen edhe një sërë rekomandimesh.

10.3.2 Rekomandime lidhur me përgatitjen e Programit të Masave

Duke marrë parasysh që PMPL-ja aktuale për PL Drini i Bardhë është ushtrimi i parë i një veprimi të tillë për zbatimin e DKU-së dhe duke pasur parasysh të dhënat dhe informacionin e pamjaftueshëm të disponueshëm për kryerjen e vlerësimeve të ndryshme, sugjerohen një sërë rekomandimesh në lidhje me Programin e Masave, një komponent kyç i PMPL-së.

Përgatitja e Programit të Masave për RB Drini i Bardhë kërkon krijimin e **skenarëve të ndryshëm referues** të cilët duhet të krijohen në bashkëpunim me sektorët ekonomikë, industrinë, komunat, dy kompanitë e ujit dhe autoritetet përkatëse qendrore në Qeverinë e Kosovës. secila përshkruan një qasje alternative duke marrë parasysh masat e dakorduara dhe zhvillimet ekonomike, ndaj veprimeve të nevojshme, mbi dhe mbi bazën, për qëllimet e zbatimit të DKU-së në qarkun e pellgut të lumit (objektivat 2034 ose 2041).

Të gjithë skenarët e nivelit të rrethit të pellgut lumor duhet të jenë ata që projektuesi (autoriteti kompetent i pellgut lumor ARPL) konsideron se do të përshtaten me kërkesat e DKU-së, transpozimit të rregulloreve dhe udhëzimeve të planifikimit të baseneve lumore. Këta skenarë të nënpellgut duhet të lidhen me qasjen e përgjithshme që duhet marrë ndaj vendimeve kyçe, të nivelit të lartë, të planifikimit të basenit lumor, të cilat mbeten për t'u bërë në lidhje me pellgun e lumit Drini i Bardhë duke marrë parasysh të gjitha masat e zbatuara tashmë në pellg, si p.sh. ndërtimi i vazhdueshëm i disa impianteve për trajtimin e ujërave të zeza në Prizern, Pejë a Gjakovë.

Skenarët me përfitime të ndryshme mjedisore për shkak të masave të reduktimit organik dhe të lëndëve ushqyese duhet të jenë në përputhje me politikat e BE-së (masat bazë/plotësuese) dhe me kalendarin kombëtar përkatës (duke respektuar periudhat e miratuara tranzitore kur Kosova do të fillojë negociatat me BE-në).

Propozohet që nëpërmjet mjeteve dhe modeleve të ndryshme të vlerësimit, të cilat mund të integrojnë gjetjet e analizës së burimeve pikësore me ato që lidhen me burimet difuze. efekti i parashikuar i masave do të kuantifikohet dhe do të përvijohet përpjekjet e mbetura deri në përmbushjen e objektivit të DKU-së.

Duhet të zhvillohen disa llogari bazë për efektin e masave ekzistuese, duke përfshirë masat e DTUZU-së, reformën e Politikës së Përbashkët Bujqësore (PPB), Direktivën për Nitratet, skemat agro-mjedisore dhe iniciativa të tjera politikash, mbi cilësinë e ujit të zbatuar aktualisht në pellgun e lumit Drini i Bardhë. Veprimet vullnetare shtesë mund të çojnë në adoptimin më të gjerë të praktikave më të mira specifike, siç është ndalimi i detergjentit fosfat i zbatuar në pellgun e lumit Drini i Bardhë.

Do të krijohet një skenar bazë i ndryshimit më të vogël, ku relativisht pak nga opsionet e mundshme futen ose pranohen në një nivel minimal.

Në paketat e masave, do të merret në konsideratë grumbullimet për përfshirjen e një skenari duke marrë parasysh kontributin e emetimeve të P nëpërmjet detergjentëve shtëpiakë.

Për të identifikuar opsionet e politikave me kosto efektive, duhet të bëhen krahasime midis alternativave. Një krahasim midis kostos dhe efekteve të masave të ndryshme duhet të lejojë një renditje duke përdorur kriteret, kostot unitare dhe faktorët ekonomikë.

Rezultati i llogaritjeve të skenarëve duhet të integrohet plotësisht në konceptin, kornizën dhe mjetet për përditësimin e PMPL-së për PL Drini i Bardhë.

Përfshirja më e mirë e analizës së kostove dhe përfitimeve që do të ndihmojë në vendosjen e alternativave dhe/ose opsioneve më të mira për projekte të reja ose justifikimin e përjashtimeve nga objektivat mjedisore të DKU-së.

Kryerja e vlerësimit ekonomik të përdorimit të ujit dhe mbulimi i kostos së shërbimeve, si dhe kërkesa për të vendosur politika të çmimeve të ujit që zbatojnë parimin ndotësi paguan dhe mbështesin përdorimin e qëndrueshëm dhe efikas të ujit.

Sigurimi i koordinimit dhe/ose integritetit ndërmjet planeve të ndryshme sektoriale për të reduktuar mospërputhjet dhe për të lejuar sinergjitë, duke arritur kështu një konsistencë territoriale.

Promovimi i integritetit gradual dhe harmonizimit të procedurave të planifikimit si skemat e planifikimit urban, planet e menaxhimit të pellgjeve lumore, planet e menaxhimit të rrezikut nga përmytjet, planet e përdorimit të tokës, masterplanet për energjinë, etj., me cikle të ndryshme planifikimi dhe shtrirje të ndryshme gjeografike.

Aty ku është e mundur, duhet të promovohen zgjidhje teknike që nuk shkaktojnë përkeqësim të statusit.

Në rastin e trupave ujorë të modifikuar shumë (TUMSH), për ekosistemet ujore tashmë të përkeqësuar, mund të ketë mundësi për situata "të favorshme" në rast se zhvillohen projekte të reja që janë krijuar për të përmirësuar cilësinë e ujit dhe për të krijuar, mbrojtur ose rivendosur habitatet ujore.

Kur është e aplikueshme, "Direktiva VNM" (85/337/KEE, vlerësimi i ndikimit në mjedis) siguron që pasojat mjedisore të projekteve janë identifikuar, duke marrë parasysh kërkesat e DKU-së.

Inkurajimi i dialogut ndërdisiplinor dhe proceseve të bashkëpunimit ndërmjet autoriteteve të ndryshme kompetente, administratave në të gjitha nivelet, ekspertëve dhe palëve të interesuara për të siguruar që të gjitha interesat të merren parasysh.

Dialogu për Programin e propozuar të Masave të propozuar për Drinin e Bardhë është thelbësor pasi mund të lehtësojë edhe përzgjedhjen, hartimin dhe pranimin e masave dhe opsioneve më me kosto efektive për zgjidhjen e përdorimeve të ndryshme të ujit, duke përfshirë mbrojtjen e ekosistemeve ujore.

Programi i Masave duhet të marrë në konsideratë alternativat e mundshme dhe përdorimin e teknikave më të mira në dispozicion, duke përdorur politikën e planifikimit hapësinor ose Direktivën e VSM-së dhe Direktivën e VNM-së për të parandaluar/minimizuar çdo konflikt ndërmjet politikave në radhë të parë.

Mund të gjenden mekanizma financimi si ato në kuadër të politikave të kohezionit PPB dhe të BE-së ose mundësi të gjera të qeverive të ndryshme për të mbështetur objektivat e DKU-së dhe për të arritur SME ose PME.

Politika bujqësore e Kosovës ka burime të kufizuara për financimin e zhvillimit bujqësor dhe rural. Sipas një analize të realizuar nga projekti Agro-polity FP 7, Kosova shpenzon më pak për kokë banori në këtë sektor se çdo vend tjetër në rajon. Fondet në dispozicion nuk janë të mjaftueshme për të përmbushur nevojat e zhvillimit në të gjitha fushat që mund të përfitojnë nga financimi publik - prodhimi, marketingu, higjiena dhe siguria e ushqimit, mbrojtja e mjedisit, burimet njerëzore dhe eliminimi i varfërisë.

Sa u përket **masave për mbrojtjen e ujërave nëntokësore**, objektivat kryesore janë sa vijon:

- Llogaritja dhe identifikimi i marrjes së konsiderueshme të ujit për përdorime urbane, industriale, bujqësore dhe të tjera, duke përfshirë ndryshimet sezonale dhe kërkesën totale vjetore, dhe humbjen e ujit në sistemet e shpërndarjes
- Zbatimi i masave për të parandaluar ose kufizuar futjen e ndotësve në ujërat nëntokësore dhe për të parandaluar përkeqësimin e gjendjes së trupit ujqor (statusi sasior dhe gjithashtu cilësor)
- Mbrojtja, përmirësimi dhe rivendosja e të gjithë trupave ujqorë nëntokësorë dhe sigurimi i ekuilibrit ndërmjet nxjerrjes dhe rimbushjes së ujërave nëntokësore, me synimin për të arritur një status të mirë të ujërave nëntokësore
- Ndryshimi i çdo tendencë rritëse të rëndësishme dhe të qëndrueshme në përqendrimin e çdo ndotësi që rezultojn nga ndikimi

10.4 MASAT PËR ADRESIMIN E SHKARKIMEVE TË UJËRAVE TË ZEZA KOMUNALE DHE INDUSTRIALE

10.4.1 Politika e BE-së për Mjedisin Urban

Komisioni Evropian, në dy dekadat e fundit, ka rritur fokusin e tij në çështjet urbane, si përgjigje ndaj faktit se deri në vitin 2020 vlerësohet se pothuajse 80% e qytetarëve të BE-së do të jetojnë në qytete. Rëndësia politike e çështjes tregohet nga përfshirja e saj në Programin e 7-të të Veprimit Mjedisor (7EAP) në kuadër të Objektivin 8 të quajtur Qytetet e Qëndrueshme: "Të punojmë së bashku për zgjidhje të përbashkëta". Objektiv i përgjithshëm i kësaj përpjekjeje politike është të rrisë qëndrueshmërinë e qyteteve të BE-së për të arritur deri në vitin 2050 që të gjithë evropianët të "jetojnë mirë, brenda kufijve të planetit".

Në mënyrë të veçantë, Programi i Veprimit thekson se deri në vitin 2020: "... shumica e qyteteve në Union po zbatojnë politika për planifikim dhe dizajn të qëndrueshëm urban..." dhe se Komisioni duhet të zhvillojë: "...një grup kriteresh për të vlerësuar performancën mjedisore të qyteteve, duke marrë parasysh ndikimet ekonomike, sociale dhe territoriale".

DTUZU (91/271/KEE) - është mjeti kryesor i politikës së ujit në Evropë. Direktiva 98/15/KE sqaron kërkesat në lidhje me shkarkimet nga impiantet e trajtimit të ujërave të zeza urbane në zonat e ndjeshme të cilat janë subjekt i eutrofikimit. Vendimi i KE-së 2014/413/BE përcakton informacionin për raportim (neni 17) mbi gjendjen e zbatimit dhe formatin e raportimit.

Objektivi i DTUZU-së është të mbrojë mjedisin nga efektet negative të shkarkimeve të ujërave të zeza urbane nga zonat e vendbanimeve dhe të ujërave të zeza industriale të biodegradueshme nga sektori agro-ushqimor.

Ekziston një legjislacion tjetër përkatës i BE-së për përafrimin e Planit të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore dhe Programit të Masave, ku zbatimi i DTUZU-së është një nga masat kryesore bazë, si p.sh.

- Direktiva e Këshillit 91/271/KEE e datës 21 maj 1991 lidhur me trajtimin e ujërave të zeza urbane
- 93/481/KEE: Vendimi i Komisionit i 28 korrikut 1993 në lidhje me formatet për prezantimin e programeve kombëtare siç parashikohet nga neni 17 i Direktivës së Këshillit 91/271/KEE.
- Direktiva e Ilumit të ujërave të zeza (86/278/KEE).
- Direktiva 98/15/KEE që ndryshon Direktivën 91/271/KEE
- Vendimi Zbatues i Komisionit 2014/431/BE i datës 26 qershor 2014 në lidhje me formatet për raportimin mbi programet kombëtare për zbatimin e Direktivës së Këshillit 91/271/KEE
- Vendimi Zbatues i Komisionit 2014/431/KEE excel templates (EIONET)
- Direktiva për krijimin e një Infrastrukture për Informacionin Hapësinor në Komunitetin Evropian (INSPIRE) 2007/2/KE
- Direktiva për qasjen e publikut në informacionin mjedisor 2003/4/KE.

10.4.2 Zbatimi i DTUZU-së në PL Drini i Bardhë

Zbatimi i DTUZU-së është një parakusht për të arritur objektivat e DKU-së (neni 4). Zbatimi i saj është sfidues kryesisht për shkak të aspekteve financiare dhe planifikuese. Një nivel i ulët zbatimi mund të çojë në ndotje organike dhe lëndë ushqyese në lumenj dhe liqene. Zbatimi i DTUZU-së mbulon tre faza.

Faza 1 përfshin:

- Identifikimi i SA-ve dhe aglomerateve
- Identifikimi dhe vlerësimi i infrastrukturës ekzistuese
- Vlerësimi i sistemeve ekzistuese të monitorimit dhe inspektimit; dhe përgatitjen e strukturës institucionale dhe administrative

Faza 2 përfshin:

- Krijimi i “Planit specifik të zbatimit të direktivës”
- Vlerësimi i ripërdorimit dhe/ose asgjësimit të Ilumit të ujërave të zeza
- Vendosja e periudhave të tranzicionit, d.t.th. Derogimet
- Kryerja e vlerësimit teknik dhe financiar – planet e investimit, mbulimi i kostos
- Rishikimi i zonave të ndjeshme dhe më pak të ndjeshme çdo katër vjet.

Faza 3 përfshin:

- Përfundimi i ndërtimit dhe përmirësimit të infrastrukturës
- Çështjet që duhen marrë parasysh gjatë zbatimit
- Ndërtimi i impianteve të reja të trajtimit të ujërave të zeza urbane

- Përmirësimi i impianteve ekzistuese të trajtimit të ujërave të zeza urbane (trajtimi, kapacitetet)
- Nevoja për koordinim me zbatimin e Direktivës së Ujit të Pijshëm dhe Direktivës Kornizë të Ujërave
- Zbatimi i një qasjeje të pellgut lumor në lidhje me furnizimin me ujë dhe trajtimin e ujërave të zeza
- Prioritizimi i investimeve sipas presionit dhe ndikimit në ujëra dhe mjedis ujor
- Maksimizimi i efektivitetit të fondeve të disponueshme duke kryer sisteme rajonale për furnizimin me ujë dhe trajtimin e ujërave të zeza
- Promovimi i projekteve të integruara për ujin dhe ujërat e zeza

Ekzistojnë gjithashtu aspekte dhe nevoja të tjera, të tilla si:

- Përmirësimi i impianteve ekzistuese të industrisë lokale të trajtimit të ujërave të zeza
- Rehabilitimi i kanalizimeve urbane ekzistuese
- Ndërtimi dhe/ose zgjerimi i kanalizimeve urbane
- Mungesa e kapacitetit për të tërhequr fonde të konsiderueshme për investime
- Sektori privat – nuk është i interesuar të investojë në afat të shkurtër
- Konsumi i lartë specifik i ujit
- Humbjet e rrejtë

Sipas ligjeve, ndarja administrative e Kosovës ka 38 komuna dhe 1,469 vendbanime. Jozyrtarisht, për të mundësuar zhvillimin ekonomik rajonal, komunat u organizuan ekonomikisht në shtatë rajone ekonomike (që korrespondojnë me NUTS 3).

Sipas Agjencisë së Statistikave të Kosovës (ASK) për Regjistrimin e Popullsisë dhe Banesave të Kosovës 2011, zonat rurale janë përcaktuar në bazë të nivelit të vendbanimeve, të karakterizuara me dendësi të ulët të popullsisë dhe zakonisht ku pjesa më e madhe e tokës është bujqësore në krahasim me zonën përreth. Në Regjistrimin e Kosovës 2011, vendbanimi është përcaktuar si rural me vendim administrativ të komunës përkatëse. Duke përdorur këtë metodë të dallimit (caktimi i kufijve), ASK-ja ka njohur 1,028,963 ha (94,3%) si zona rurale, ku ndodhet 62,0% e popullsisë (ose 1,078,239 banorë, sipas Regjistrimit të vitit 2011).

Madhësia e vendbanimeve përdoret si një tregues i dallimit për të përcaktuar zonat rurale në Kosovë nga perspektiva socio-ekonomike dhe, në të njëjtën kohë për të përdorur një qasje që është në përputhje me situatën aktuale administrative.

Me këtë vendim, vendbanimet me mbi 30 mijë banorë, gjegjësisht qytetet Prishtinë, Prizren, Gjilan, Pejë, Mitrovicë, Ferizaj dhe Gjakovë, janë klasifikuar si zona urbane. Në të njëjtën kohë, territori i pushimit të Kosovës konsiderohet rural për qëllimet e PZHRB 2014-2020.

Sipas këtij përkufizimi, 98,8% (10,787,94 km²) e territorit konsiderohet të jetë rural dhe në të jeton 74,1% (1,286,554 banorë) të popullsisë.

Tabela 94. Ndarja administrative e Kosovës

Rajoni (në pajtim me NUTS 3) ⁶⁹	Komuna (LAU 1)	Numri i zgjidhjes (LAU 2)	Sipërfaqja e përgjithshme (km ²)
Gjithsej	38	1469	10635

Përcaktimi i skenarëve duhet të bazohet në vizionin e dakorduar dhe objektivat e menaxhimit në RB Drini i Bardhë, përmes procesit të konsultimit në vitin 2017 dhe 2022.

Për përzgjedhjen e skenarëve për zhvillimin e trajtimit të ujërave të zeza urbane, qasja e skenarit duhet të përshkruajë - si pikënisje - status-quo-në në lidhje me trajtimin e ujërave të zeza (Situata referente) dhe më tej zhvillimin e mundshëm të tij në të ardhmen (3-4 skenarë) duke përdorur supozime të ndryshme.

Për shembull: një Skenar Bazë-ITUZ 2027 (SB-TUZU) përshkruan masat e dakorduara për ciklin e parë të zbatimit të DKU-së deri në vitin 2027. Duhet të përfshihen masa që janë realiste. Një skenar afatmesëm supozon heqjen e N dhe P për aglomeratet >10,000 EP për të arritur qëllimet e DKU-së.

Janë afërsisht 192 pika shkarkimi në PL Drini i Bardhë nga ujërat e zeza komunale dhe ujërat e zeza industriale pa trajtim. Shkarkimet e ujërave të zeza mund të përmbajnë një gamë të gjerë substancash, të tilla si lëndë ushqyese, lëndë organike, amoniak, patogjenë fekale, substanca toksike (nga rrjedhjet industriale, kimikatet shtëpiake dhe rrjedhjet e rrugëve) dhe mbeturinat e lidhura me ujërat e zeza. Legjislacioni në fushën e kriterëve të shkarkimit të ujërave të ndotura është i plotë, por në terren, zbatimi i legjislacionit pengohet nga rregulloret që mungojnë që specifikojnë shkarkimet e ujërave të ndotura komunale dhe industriale. Sasi të vogla të ujit të ndotur të krijuar nga uji komunal dhe industrial trajtohen vetëm me trajtim parësor përpara se të derdhen në lumë.

Deri në fund të vitit 2022, pritet që të përfundojë ITUZ për tre qytetet kryesore në PL Drini i Bardhë (Prizren, Pejë dhe Gjakovë). Punimet për trajtimin e ujërave të zeza dhe rrjetet e kanalizimeve janë prioritare për investime në periudhën e ardhshme. **Pritet që ARPL-ja të kërkojë që industria të zbatojë rregulloren që trajton shkarkimet nga industria në rrjetin e kanalizimeve dhe trupat ujqorë.**

Është gjithashtu e rëndësishme që përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike duhet të merret parasysh për të gjitha masat e zbatuara në sektorin urban për të arritur korrigjimin e klimës, siç janë fushatat specifike të ndërgjegjësimit, ose trajnimi për të mbështetur kompanitë në zhvillimin e strategjive të tyre të përshtatjes .

⁶⁹ Rajonet NUTS -3 në përgjithësi kanë një popullsi prej 150,000 deri në 800,000 banorë - Eurostat

Tabela 95. Aglomeratet dhe kostot e planifikuara

Nr.	KRU	Aglomerati	Emri i masës	Përshkrimi i masës	Sipërfaqja ujore e trupit/ kodi i ujërave nëntokësor ⁷⁰	ÇRMU ⁷¹	Afati për fillimin/zbatimin e masave	Autoriteti përgjegjës	Planet e palëve të interesit, etj. ⁷²	Kostot e planifikuara (Euro)			Burimet e financimit
										Investimet	O-M/vit	Kostot e tjera	
1	KRU-të: Hidrodrini Hidroregjion i Jugor	Pejë; Gjakovë; Prizreni; (përfshirë fshatrat përreth)	Përmirësimi i sistemeve të deponimit të ujërave të zeza në Pejë, Gjakovë dhe Prizren	Rehabilitimi i sistemit të deponimit të ujërave të zeza në Pejë, Gjakovë dhe Prizren dhe fshatrat përreth nën zonat e menaxhimit të KRU-ve.	GW SW	1.1; 1.2; 2.1; 2.6	Statusi: Nuk është konfirmuar ende	Ministria e Financave; MMPHI; MM	KRU Hidrodrini Gjakova Hidroregjioni Jugor	17.5 mil. €			KfW (Grant)

⁷⁰ Kodi i trupit sipërfaqësor/tokësor - Kodi i trupit të ujërave sipërfaqësore/nëntokësore i prekur nga masa

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

2	KRU Gjakovë	Gjakova	ITUZ në Gjakovë	Ndërtimi i një impianti të ri për trajtimin e ujërave të zeza në Gjakovë	GW SW	1.1	Statusi: Në vazhdim Afati i fundit: Dhjetor 2022	Ministria e Financave; MMPHI; MM	KRU Gjakovë	16.8 mil. €	Ende jo	8 mil.€ SCO/SECO (Grant); 6 mil.€ Gjermani/ KfW (Grant); 3.2 mil.€ KK Gjakovë (Bashkëfinancim për shpronësim; 2.6 mil. € në pritje)
3	KRU Hidrodrini	Peja	ITUZ në Pejë	Ndërtimi i një impianti të ri për trajtimin e ujërave të zeza në Pejë	GW SW	1.1	Statusi: Operacioni	Ministria e Financave; MMPHI; MM	KRU Hidrodrini	25 mil. €	po	8 mil.€ SCO/SECO (Grant); 9 mil.€ Gjermani/ KfW (Grant); 4.6 mil.€ Kom. Pejë (Bashkëfinancim për shpronësim)

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

4	KRU "Hidrodrini	Dekani	ITUZ në Deçan	Studimi i fizibilitetit dhe ndërtimi i impiantit të ri të trajtimit të ujërave të zeza për Deçan	GW JP	1.1	Statusi: Në pritje	Ministria e Financave; MMPHI; MM	KRU Hidrodrini	6 mil. €			Asnjë zotim
5	KRU Hidrodrini	Klina	ITUZ në Klinë	Studimi i fizibilitetit dhe ndërtimi i një impianti të ri për trajtimin e ujërave të zeza për Klinë	GW JP	1.1	Statusi: Në pritje	Ministria e Financave; MMPHI; MM	KRU Hidrodrini	5 mil. €			Asnjë zotim
6	KRU Hidrodrini	Istog	ITUZ në Istog	Studimi i fizibilitetit dhe ndërtimi i një impianti të ri për trajtimin e ujërave të zeza për Istogun	GW JP	1.1	Statusi: Në pritje	Ministria e Financave; MMPHI; MM	KRU Hidrodrini	10 mil. €			Asnjë zotim
7	KRU Hidroregjion i Jugor	Prizreni	Zgjerimi i kolektorit për largimin e ujërave të zeza për Prizren	Ndërtimi i kolektorit të largimit të ujërave të zeza në anën e majtë të lumit Lumbardh.	GW JP	1.1	Statusi: Operacioni	Ministria e Financave; MMPHI; MM	KRU Hidroregjion i Jugor	1.2 mil. €	po		Asnjë zotim

Plani i Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë

8	KRU Hidroregjion i Jugor	Suharekë	ITUZ në Suharekë	Studimi i fizibilitetit dhe ndërtimi i një impianti të ri për trajtimin e ujërave të zeza për Suharekën	GW JP	1.1	Statusi: Në pritje	Ministria e Financave; MMPHI; MM	KRU Hidroregjion i Jugor	9.5 mil. €			Asnjë zotim
9	KRU Hidroregjion i Jugor	Malishevës	ITUZ në Malishevë	Ndërtimi i një impianti të ri për trajtimin e ujërave të zeza në Suharekë	GW JP	1.1	Statusi: Në pritje	Ministria e Financave; MMPHI; MM	KRU Hidroregjion i Jugor	5.5 mil. €			Asnjë zotim

10.4.3 Zbatimi i Direktivës për Parandalimin dhe Kontrollin e Integruar të Ndotjes (PKIN).

Sipas Direktivës PKIN, autoritetet duhet të sigurojnë që masat e parandalimit dhe kontrollit të ndotjes janë të përditësuara me zhvillimet më të fundit në TMD për ato instalime më të mëdha që janë nën ombrellën e Direktivës.

Objektet të cilat kanë marrë leje duhet të raportohen në Regjistrin Evropian të Shkarkimit dhe Transferimit të Ndotësve (E-PRTR). PKIN kërkon që instalimet të funksionojnë sipas kushteve të përcaktuara në lejet në përputhje me teknikat më të mira të disponueshme (TMD) dhe të respektojnë standardet e cilësisë mjedisore të përcaktuara në legjislacionin e BE-së.

Direktiva PKIN 2008/1/BE është zëvendësuar me Direktivën e Emetimeve Industriale (DEI) 2010/75/BE. Propozohet që një qasje e koordinuar, nën një autoritet të vetëm kompetent, duhet të vendoset në rastet e zhvillimit që kërkon Direktivën e Emetimeve Industriale 2010/75/BE (DEI), Direktivën Seveso-III 2012/18/BE 73.

Prandaj, sigurimi i integritetit të zbatimit të Direktivave DKU, DTUZU dhe PKIN është një sfidë në pellgun e lumit Drini i Bardhë .

Në Ligjin nr. 03/L-025 për Mbrojtjen e Mjedisit ka dispozita për inspektoratin e mbrojtjes së mjedisit lidhur me mbikëqyrjen inspektuese të kushteve dhe mënyrave të veprimtarisë së subjekteve të mbikëqyrura dhe masave për mbrojtjen e mjedisit të përcaktuara me këtë ligj. Ligji për mbrojtjen e mjedisit kërkon që instalimet që mund të kenë një efekt në ndotjen t'i dërgojnë raportet e monitorimit MMPHI-së, sipas kërkesave të PKIN/DEI.

Më tej, objektet industriale që janë në kuadër të Direktivës së Emetimeve Industriale (DEI) dhe ato që ndodhen në afërsi të rezervateve natyrore, biosferave ose zonave të tjera të ndjeshme duhet të marrin të gjitha masat e mundshme parandaluese për të shmangur shkarkimet operative ose të rastësishme që nuk mbulohen nga leja, siç përcaktohet nga Direktiva e Përgjegjësisë Mjedisore (DPM).

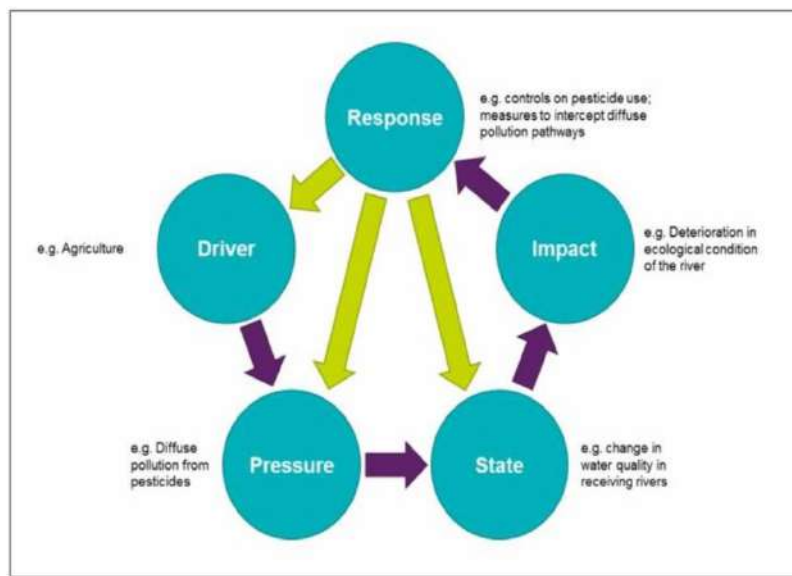
Inspektimet mjedisore (inspektorët KESI) po inspektojnë instalimet PKIN dhe po ndjekin procesin e tyre drejt përmirësimit të mjedisit dhe aplikimit të teknikave më të mira të disponueshme (TMD). Lidhja ndërmjet procedurave të VNM-së dhe PKIN-it, veçanërisht për instalimet e reja ose ndryshimet në operimet që kërkojnë si VNM ashtu edhe leje të integruara, duhet të merren parasysh si për procedurat e lejes VNM ashtu edhe për PKIN. Në KE ekziston Regjistri Evropian për Shkarkimin dhe Transferimin e Ndotësve (E-PRTR), i cili është një regjistër i bazuar në ueb, i krijuar nga Rregullorja (KE) nr. 166/2006 që zbaton Protokollin UNECE PRTR, nënshkruar në maj 2003 në Kiev.

Duhet të merren parasysh dispozitat e EPRTR-së për raportimin e shkarkimeve ndotëse, por edhe për rregullimin e pjesëmarrjes së publikut me dispozita më të hollësishme dhe më efektive, duke u nisur nga sa thuhet në Ligj dhe veçanërisht në Regjistrin Publik dhe shpalljen e aplikacioneve, me qëllim për të rritur përfshirjen e publikut të interesuar në vendimmarrje.

⁷³Direktiva 2012/18/BE e Parlamentit Evropian dhe Këshillit e datës 4 korrik 2012 mbi kontrollin e rreziqeve të aksidenteve të mëdha që përfshijnë substanca të rrezikshme, duke ndryshuar dhe shfuqizuar më pas Direktivën e Këshillit 96/82/KE (GZ L 197, 24.7.2012, f. 1)

Sugjerohet rritja e komunikimit dhe ndërveprimit ndërmjet departamenteve të ndryshme të MMPHI-së të përfshira në procesin e dhënies së lejeve, si Departamenti i Mjedisit dhe Ujërave dhe Autoriteti i Qarkut të Pellgjeve Lumore.

Kontrolli i ndotjes duhet të ketë një **qasje të kombinuar**. Duhet të përcaktohen objektivat e cilësisë së ujit (OCU) dhe vlerat kufitare të shkarkimeve (VKSH), me një qasje më strikte që zbatohet në çdo situatë të caktuar. OCU-të dhe/ose VKSH-të tashmë të përcaktuara në legjislacionin e Komunitetit duhet të

merren parasysh, të tilla si Direktiva PKIN, Direktiva për Trajtimin e Ujërave të Zeza Urbane dhe Direktiva për shkarkimin e substancave të rrezikshme në ujë. Uji i përdorur për nxjerrjen e ujit të pijshëm i nënshtrohet mbrojtjes më të madhe. DKU-ja adreson sasinë e ujit për aq sa është e rëndësishme për cilësinë e ujit. Çdo nxjerrje e ujërave sipërfaqësore ose nëntokësore, përveç nxjerrjeve të vogla, duhet t'i nënshtrohet një procedure lejimi.

Figura 86. Korniza DPSIR

Është gjithashtu e rëndësishme të eksplorohej **ndërtimi i kapaciteteve dhe dialogu i politikave mbi teknikat më të mira të disponueshme për parandalimin dhe zvogëlimin e ndotjes industriale në përputhje me Direktivën e BE-së për emetimet industriale.**

10.5 MASAT PËR ADRESIMIN E NDOTJES ME LËNDË USHQYESE NGA BURIMET BUJQËSORE PIKËSORE DHE DIFUZE

Plani i menaxhimit të pellgut të lumit përfshin **masat bazë të detyrueshme** të dizajnuara për të reduktuar efektet e bujqësisë, siç përmbledhen më poshtë:

- Masat bazë të parashikuara për burimet pika bujqësore (fermat blegtorale) të mbuluara nga Direktiva 96/61/KE në lidhje me parandalimin dhe kontrollin e integruar të ndotjes - Direktiva PKIN.
- Masat bazë në programet e veprimit për zonat vulnerabël sipas kërkesave të Direktivës së Nitrateve 91/676/KEE lidhur me mbrojtjen e ujërave nga ndotja e shkaktuar nga nitratet nga burimet bujqësore.
- Masat e përfshira në Programet e Veprimit të Direktivës së Nitrateve

- Masat e përfshira në Rregulloren e KE-së 1107/2009 për përdorimin e produkteve për mbrojtjen e bimëve, e cila zëvendësoi Direktivën 91/414/KEE për përdorimin e pesticideve në BE

10.5.1 Zbatimi i Direktivës së Nitrateve

Zbatimi i Direktivës së Nitrateve (91/676/KEE) përbën një pjesë integrale të Direktivës Kornizë të Ujërave dhe është një nga instrumentet kryesore në mbrojtjen e ujërave nga presionet bujqësore. Direktiva e nitrateve ka për qëllim të përgjithshëm "reduktimin e ndotjes së ujit të shkaktuar ose të shkaktuar nga nitratat nga burimet bujqësore dhe parandalimin e ndotjes së mëtejshme të tillë" (neni 1). Një përqendrim i pragut i nitratis prej 50 mg/l është vendosur si niveli maksimal i lejueshëm në burimet ujore dhe Direktiva kufizon aplikimin e plehut organik për kafshët në tokë në 170 kg N/ha/vit.

Ujërat e referuara nga Direktiva e Nitrateve përfshijnë të gjitha ujërat: ujërat sipërfaqësore, tokësore, kalimtare dhe bregdetare dhe detare. Për Kosovën, si vend pa dalje në det, janë të rëndësishme vetëm ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore.

Direktiva e nitrateve përkufizon ujërat që janë të ndotur ose të rrezikuar nga ndotja si:

- ujërat e ëmbla sipërfaqësore, veçanërisht ato që përdoren për nxjerrjen e ujit të pijshëm, të cilat përmbajnë ose mund të përmbajnë (nëse nuk ndërmerren masa parandaluese) përqendrime nitratesh më të mëdha se 50 mg/l;
- ujërat nëntokësore që përmbajnë ose mund të përmbajnë (nëse nuk ndërmerren masa parandaluese) përqendrime nitratesh më të mëdha se 50 mg/l;
- liqenet natyrore të ujërave të ëmbla, ose trupa të tjerë të ujërave të ëmbla, grykëderdhjet, ujërat bregdetare dhe ujërat detare të cilat konstatohen se janë eutrofike ⁷⁴ose në të ardhmen e afërt mund të bëhen eutrofike nëse nuk ndërmerren masa parandaluese.

Hapat e parë përgjatë zbatimit të ND-së që duhet të kryhen nga Kosova përfshijnë përcaktimin e Zonave të Cenueshme nga Nitrati (ZCN) dhe futjen e një gamë të forcuar masash në PNV të cilat ferment brenda ZCN-ve duhet t'i respektojnë, si p.sh.

- **Identifikimi i ujit të ndotur ose në rrezik ndotjeje**
- Përcaktimi si "**Zona të cenueshme nga nitrati**" (ZCN)
- Krijimi i **Kodeve të Praktikës së Mirë Bujqësore** që do të zbatohet nga fermerët në baza vullnetare
- Krijimi i programeve të veprimit që do të zbatohen nga fermerët brenda NVZ-ve në mënyrë të detyrueshme
- **Monitorimi dhe raportimi kombëtar**
- Direktiva 91/676/KEE është transpozuar gjithashtu përmes legjislacionit specifik në Kosovë (Kapitulli 3.2.3).

⁷⁴Eutrofikimi është pasurimi i ujërave nga futja e tepërt e lëndëve ushqyese si azoti ose komponimet e fosforit. Kjo rezulton në rritjen e përshejtuar të algave dhe formave më të larta të jetës bimore, duke rezultuar në një shqetësim të padëshirueshëm të ekuilibrit të organizmave të pranishëm dhe të cilësisë së ujit në fjalë.

Sa u përket masave institucionale për zbatimin e Direktivës për Nitratet, Ministria e Bujqësisë duhet të bashkëpunojë me Ministrinë e Infrastrukturës dhe Mjedisit, ndërsa autoritetet vendore në nivel komune janë përgjegjëse për hartimin e planeve të veprimit, të cilat përfshijnë programin e masave, afatet dhe burimet e financimit.

Drejtoritë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural duhet të kontrollojnë zbatimin e Programit të Veprimit në zonat vulnerabël dhe të raportojnë në MMPHI për statusin e zbatimit të programit të masave.

Direktiva e nitrateve ofron dy opsione për përcaktimin e Zonave të Cenueshme nga Nitratet në përputhje me nenin 3 të saj: të caktojë zona të veçanta ose të shpallë të gjithë territorin kombëtar si të prekshëm nga ndotja me nitrate. Synimi i përcaktimit të zonave të cenueshme nga nitratet është identifikimi i zonave tokësore dhe rrjedhimisht zonave bregdetare ku shkarkimi i një teprice të nitrateve mund të shkaktojë degradim mjedisor.

Shtetet anëtare ekzistuese të BE-së kanë miratuar strategji të ndryshme për përcaktimin e zonave të cenueshme.

Përcaktimi i zonave të cenueshme nga nitratet bazohet në kushtet natyrore të tokës, terrenit, klimës dhe hidrologjisë, të lidhura me transferimin e nitrateve në trupat ujorë nëntokësorë dhe sipërfaqen dhe balancën e azotit (azoti i prodhuar nga plehu blegtoral - azoti i nxjerrë nga kulturat bimore) në zonat përkatëse. njësitet administrative që korrespondojnë me njësitet elementare të nomenklaturës evropiane për njësitet administrative (NUTS5) komunat, qytetet, komunat.

Janë tre lloje zonash të cenueshme:

- Zonat potenciale të cenueshme
- Zonat e cenueshme nga burimet aktuale
- Zonat e cenueshme nga burimet historike

Komisioni Evropian miratoi Programin e Veprimit për mbrojtjen e ujërave nga ndotja e shkaktuar nga nitratet nga burimet bujqësore, që do të zbatohet në të gjithë vendin, pa pasur detyrimin për krijimin e zonave të cenueshme nga nitratet. Kështu, “qasja e të gjithë territorit” zbatohet edhe në shumë shtete anëtare të BE-së si: Austri, Danimarkë, Finlandë, Gjermani, Irlandë, Lituani, Luksemburg, Maltë, Holandë, Rumani dhe Slloveni.

10.5.2 Masat plotësuese për trajtimin e ndotjes bujqësore

Programi i Masave përfshin edhe masa plotësuese (Shtojcat 20 dhe 21), si p.sh.

- Zbatimi i kodit të praktikave të mira bujqësore në zonat e cenueshme
- Ndryshimi i teknologjisë së rritjes në ferma
- Aplikimi i TMD-ve për njësitet industriale jo-PKIN
- Zbatimi i kodit të kushteve të mira bujqësore dhe mjedisore
- Zbatimi i kodit të praktikave më të mira bujqësore në ferma
- Mbrojtja e trupave ujorë nga ndotja nga pesticidet (krijimi i shiritave tampon përgjatë lumenjve për të reduktuar ndotjen nga pesticidet)

- Gjelbërimi i zonave bujqësore me ndotje historike (ish gropa)
- Aplikimi i bujqësisë organike
- Zvogëlimi i erozionit të tokës
- Aplikimi i konsulencës bujqësore
- Studimi i kërkimit, zhvillimit dhe testimit - projektet demonstruese
- Promovimi i projekteve edukative për informimin dhe ndërgjegjësimin e fermerëve/komuniteteve lokale
- Zhvillimi i një kodi të praktikës së mirë bujqësore – plani i plehrave

Duhet të përgatitet Kodi i praktikave të mira bujqësore. Ai duhet të përfshijë informacione për përcaktimin e zonave të cënueshme nga lëndët ushqyese ose për qasjen territoriale në zbatimin e Direktivës për Nitratet, siç do të vendosë Qeveria e Kosovës gjatë negociatave me BE-në.

Nuk ka detyrime ose rekomandime për fermerët për përdorimin e duhur të plehut organik dhe plehrave kimike (në vendet e BE-së, ky informacion përfshihet në një **Kod për Praktikën e Mira Bujqësore dhe në një Program Veprimi për parandalimin dhe reduktimin e ndotjes me nitrata të shkaktuar nga bujqësia**, dokumente që janë përgatitur në bazë të dispozitave të përfshira në Direktivën e Nitratesve - një nga direktivat më të rëndësishme mjedisore).

Menaxhimi i plehut organik është gjithashtu i varfër; boshllëku qendror është **për ruajtjen e duhur, duke çuar në rrjedhje të lëndëve ushqyese dhe emetime të amoniakut**, pra ndotje të ujit dhe ajrit me komponimet e azotit (në vend që të mbajë sa më shumë azotin në plehun e kompostuar). Nuk ekziston një Kod i Praktikave të Mira Bujqësore që promovon praktikën e mira për ruajtjen dhe kompostimin e plehut organik dhe aplikimin e plehrave organike dhe kimike. Për disa sektorë, cilësia e ulët e materialit fidanor (veçanërisht në rastin e rrushit, pemishteve, manaferrave të buta, etj.) po pengon produktivitetin.

Sa i përket ujitjes, hendeku ndërmjet zonave të ujitura (20,000 ha) dhe sipërfaqeve të ujitura potenciale (280,000 ha) është i madh, duke treguar se **kërkohen investime thelbësore**, duke filluar me studimet e fizibilitetit për investimet e nevojshme kapitale për modernizimin dhe rehabilitimin e ujitjes parësore. infrastrukturës. **Mungojnë projektet e integruara që përfshijnë Shoqatat e Përdoruesve të Ujit (SHPU).** Këto shoqata duhet të jenë forca lëvizëse më e rëndësishme në modernizimin dhe rehabilitimin për të siguruar qëndrueshmërinë e investimeve.

Ujitja në nivel ferme është e detyrueshme për disa sektorë (p.sh. frutat dhe perimet).

Masterplani i **Ujitjes** i përgatitur nga Banka Botërore në vitin 2020 përmban rekomandime të vlefshme, por nuk është pjesë e mekanizmit të financimit të administratës publike.

Kodi mbulon të gjitha aspektet e prodhimit bujqësor, duke përfshirë trajtimin e plehut organik dhe praktikën e plehërimit, duke shpjeguar praktikën e mira në trajtimin, ruajtjen dhe aplikimin e plehrave dhe plehut organik.

Aplikimi i plehrave në tokë siç përshkruhet nga Direktiva për Nitratet duhet të kërkojë që kufizimet në aplikimin e plehrave të marrin parasysh nivelet e nitratesve të pranishme në tokë dhe në ujin e ujitjes,

për të përcaktuar çdo pleh shtesë që mund të kërkohet për të plotësuar marrjen nga kultura. duke kontrolluar rrezikun e kullimit të lëndëve ushqyese në ujërat nëntokësore.

Për më tepër, **masat duhet të zbatohen nga çdo fermë dhe blegtori, dhe sasi të e lejuara të plehrave duhet të kontribuojnë në arritjen e pragut.**

Ekzistojnë disa fusha kryesore të mospërputhjes në lidhje me **detyrimet që lidhen me kufizimet e kërkesave për të korrat. Në këtë kontekst, aplikimi i plehrave duhet të ndjekë dispozitat e një plani të veçantë plehërimi për të shmangur ujërat ndotëse dhe çekuilibrat e të ushqyerit të bimëve.**

Mbajtja e të dhënave nga fermerët shpesh anashkalohet për shkak të mungesës së përgjigjes ndaj trajnimit dhe edukimit të ofruar për fermerët. Nëpërmjet dispozitave të planeve të plehrave, fermerëve mund t'u kërkohet të mbajnë shënime për përdorimin e plehrave në fermat e tyre, të cilat mund të kontrollohen dhe analizohen në lidhje me pajtueshmërinë me normat e aplikimit të plehrave të rekomanduara në planin e plehrave.

Ekziston një potencial i madh për të arritur efekte pozitive mjedisore përmes bashkimit të përpjekjeve të dy politikave Politika e Përbashkët Bujqësore (PPB) dhe Direktiva Kornizë e Ujërave (DKU). Disa mjete të PPB-së, p.sh. **Pajtueshmëria e kryqëzuar dhe Programet e Zhvillimit Rural**, mund të kontribuojnë në zbatimin e DKU-së. Politika e Përbashkët Bujqësore mbështet Direktivën e Nitateve nëpërmjet mbështetjes së drejtpërdrejtë dhe masave të zhvillimit rural.

Fakti që DKU-ja përfshin dispozita të shumta që lidhen me aktivitetin bujqësor tregon rëndësinë e shqyrtimit të sinergjive dhe efekteve të tyre të lidhura ndërmjet DKU-së dhe PPB-së.

Dispozitat e DKU-së që justifikojnë nevojën për integrim me PPB

Dispozitat përkatëse të DKU-së që theksojnë nevojën e integritit me PPB përfshijnë:

- Sasia e ujit të përdorur dhe mënyra e përdorimit
- Kushtet e shkarkimit të ujërave të zeza
- Aktivitetet ekonomike që mund të shkaktojnë ndotje të përhapur
- Ndryshimet fizike të shkaktuara në trupat ujorë të tillë si trupat ujorë të modifikuar shumë.
- Dispozitat e DKU-së kanë të bëjnë me veprime të ndryshme ose aplikim të papërshtatshëm të praktikave më të mira bujqësore
- Marrja e mostrave të ujit për ujitje pa leje (neni 11.3.e i DKU-së)
- Shkarkimi i ujërave të zeza direkt ose indirekt në rrjedhat ujore pa autorizim (neni 11.3.g dhe j i DKU-së)
- Aplikimi jo i duhur i pesticideve (periudha e aplikimit, lloji i pesticideve, aplikimi i tyre në afërsi të rrjedhave ujore, etj.) (neni 11.3.h i DKU-së)
- Modifikimi i zonave bregore të një trupi ujor pa leje (neni 11.3.i i DKU-së).

Mosrespektimi i këtyre dispozitave kufizon mbështetjen ose kompensimin për fermerët, të cilët nuk kanë më të drejtë për të marrë mbështetje.

Masat bazë të DKU-së si kërkesa të përputhshmërisë së kryqëzuar sipas PPB-së

Masat më të rëndësishme të DKU-së të cilat janë të rëndësishme për pajtueshmërinë e tërthortë janë masat bazë (neni 11 i DKU-së).

Masat bazë trajtojnë presionin nga bujqësia mbi burimet ujore si ndotje organike dhe ushqyese pikësore dhe difuze (neni 11 (3) i DKU-së) duke kontribuar në arritjen e objektivave të DKU-së.

Zbatimi i qasjeve ekonomike të DKU-së në politikën bujqësore

Masat agro-mjedisore janë një element kyç për integrimin e shqetësimeve mjedisore në Politikën e Përbashkët Bujqësore. Këto masa janë krijuar për të inkurajuar fermerët për të mbrojtur dhe përmirësuar mjedisin në tokën e tyre bujqësore duke i paguar ata për ofrimin e shërbimeve mjedisore. Për këtë, DKU-ja ofron metoda, mjete dhe qasje ekonomike, duke përfshirë:

- Parimi ndotësi paguan i inkorporuar në dispozitat që kanë të bëjnë me mbulimin e kostos
- Krijimi i një baze të rikuperimit të kostos, duke përfshirë kostot mjedisore dhe kostot e burimit (neni 9)
- Përzgjedhja e kombinimit më kosto-efektiv të masave për të arritur objektivat e DKU-së (neni 11)
- Vlerësimi i mundësisë që arritja e objektivave të DKU-së të jetë në mënyrë joproportionale e shtrenjtë, gjë që do të shkaktonte një kërkesë për shmangie (neni 4)

Pagesat agro-mjedisore mund të bëhen vetëm për veprimet që fermerët ndërmarrin mbi nivelin e referencës së kërkesave të detyrueshme siç përcaktohet aktualisht nga kodet e praktikave të mira bujqësore. Rregulloret që vendosin përzgjedhjen e agromjedisit të përshtatur me sistemet bujqësore dhe kushtet specifike mjedisore duhet të miratohen bashkërisht ndërmjet autoriteteve të ujit dhe atyre bujqësore.

Informacione të rëndësishme në lidhje me veprimet, masat në lidhje me PPB janë publikuar në Matricën e Politikave, 2009 -13, përfshirë në Planin e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural 2009-13 gusht 2009.

Për këshillat dhe trajnimet për bujqësinë dhe pylltarinë, duhet të fokusohen në dhënien e informacionit fermerëve në lidhje me ndikimet e ndryshimeve klimatike dhe masat e përshtatjes, duke përfshirë sistemet e informacionit dhe monitorimit dhe mjetet e sigurimit. Opsionet e infrastrukturës fokusohen kryesisht në menaxhimin e ujit (d.t.th. mbrojtja nga përmytjet ose përmirësimi i efikasitetit të ujitjes), dhe përshtatja e ndërtesave dhe strehimoreve të kafshëve.

Opsionet e menaxhimit të tokës përfshijnë shumë kultura dhe opsione të menaxhimit të tokës që synojnë të zbusin erozionin e tokës, p.sh. mbulesa dimërore e bimëve. Opsionet bujqësore mund të përfshijnë ato që zbatohen në afat të shkurtër, kryesisht në baza vjetore, si p.sh. kulturat e përdorura ose ndërkulturat. Opsione të tjera të tilla si shiritat tampon dhe menaxhimi i fushës së përmytjes zbatohen për një periudhë më të gjatë kohore dhe shpesh ka një vonesë kohore midis zbatimit dhe aftësisë së tyre për t'iu përgjigjur ndikimeve. Shumë opsione në bujqësi janë opsione pa keqardhje, pasi ato adresojnë problemet ekzistuese si erozioni i tokës, cilësia e ujit dhe mungesa e ujit. Në të njëjtën kohë, zbatimi i tyre, veçanërisht kur kombinohet me opsione të ngjashme, është reciprokisht përforcues në drejtim të reagimit ndaj ndikimeve të ndryshimeve klimatike, duke rritur kështu rezistencën e përgjithshme të sektorit të përdorimit të tokës, duke adresuar gjithashtu objektivat e Direktivës Kornizë të Ujërave dhe Strategjisë së Biodiversitetit. Shtojcat 20 dhe 21 përfshijnë masat e mundshme bujqësore që do të propozohen për Programin e Masave të Drinit të Bardhë.

Është e rëndësishme të theksohet se **ka një nevojë të madhe për të përmirësuar të dhënat dhe informacionin mbi ndikimin e bujqësisë në ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore**. Ministri i Bujqësisë nuk posedon të dhëna specifike për shkallën e përdorimit të plehrave artificiale, natyrore dhe pesticideve. Disa studime të fundit të kryera në rajonin e Prizrenit, Pejës dhe Gjakovës përdorin lumen në tokat bujqësore që do të prodhohen nga ITUZ-ja tregojnë se në disa zona toka ka nivele më të larta se të lejuara të metaleve të rënda. Këto ndikime lidhen edhe me përbërjen gjeologjike në PL Drini i Bardhë. Megjithatë, është e nevojshme të kryhen hetime shtesë për të vlerësuar siç duhet ndikimin e bujqësisë në ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore në PL.

10.6 REKOMANDIME SPECIFIKE PËR HIDROCENTRALET

Në Evropë, degradimi hidro-morfologjik është ndër faktorët kryesorë që pengojnë lumenjtë të marrin status të mirë ekologjik sipas Direktivës Kornizë të Ujërave të BE-së (DKU).

e rënda hidrologjike dhe ekologjike të hidrocentraleve janë raportuar në shumë zona në Evropë, duke treguar:

- ndryshime të regjimit të prurjeve për shkak të hidrocentraleve të mëdhenj dhe të vegjël
- ndryshimet e komunitetit të makroinvertebrorëve në rrjedhën e poshtme të hidrocentraleve të mëdhenj
- ndryshimet e komunitetit të peshkut për shkak të nxjerrjes së ujit për hidrocentralet
- ndryshimet e komunitetit të peshkut për shkak të shndërrimit të kanaleve të lumenjve në rezervuarë për ruajtje

Udhëzime të qarta për procedurat e autorizimit, veçanërisht në lidhje me udhëzimet për marrëdhëniet me DKU-në, duhet të vendosen në Shtetet Anëtare siç rekomandohet në Komunikatën e Komisionit për mbështetjen e energjisë elektrike nga burimet e ripërtëritshme të energjisë (COM627, 2005). Kjo komunikatë rekomandon gjithashtu që Shtetet Anëtare duhet të krijojnë mekanizma para-planifikues në të cilët rajoneve dhe bashkive u kërkohet të caktojnë vendndodhje për energji të ndryshme të ripërtëritshme dhe të krijojnë procedura më të lehta administrative për projekte të vogla të ripërtëritshme.

Sipas nenit 4(7) të DKU-së ekziston një kërkesë e DKU-së në lidhje me **parimin e mospërkeqësimit, i cili kërkon parandalimin e përkeqësimit të gjendjes së ujit**. Ekzistojnë përjashtime nga ky parim (neni 4.7 i DKU-së) të cilat janë të një rëndësie specifike për modifikimet e reja të karakteristikave fizike të trupave ujorë (projektet e reja të infrastrukturës, duke përfshirë hidroenergjinë).

Përveç DKU-së, korniza ligjore specifike që lidhet me hidrocentralet përfshin Direktivën e BE-së për Habitatet - nenet 6(3) dhe 6(4) - Natura 2000, Direktiva e BE-së për Zogjtë, Direktiva e BE-së për Përmbytjet, Strategjia e BE-së për Biodiversitetin dhe Direktiva e BE-së për Vlerësimin Mjedisor.

Në lidhje me efektet e hidrocentraleve, është e rëndësishme të **merren parasysh aspektet ekonomike, sociale dhe mjedisore**, të cilat përfshijnë sa vijon:

- **Mbrojtja e ekosistemeve**
- **Burimet ujore** (sasia e prurjes, ndryshimet sezonale të prurjeve,...)
- **Energjia e ripërtëritshme** (turbinat e erës, biomasa, gjeotermale).

Ndikimet e hidrocentraleve (Ndërprerja e vazhdimësisë gjatësore të lumit, speciet migruese si peshqit ndikohen nga fragmentimi i habitateve të tyre, hidrocentralet mund të ndryshojnë, degradimi morfologjik, transporti i sedimenteve, por gjithashtu mund të shkaktojnë ndryshime thelbësore në llojin e lumit ose kategorinë e ujërave sipërfaqësore).

Për të minimizuar nevojën për zona të reja, zhvillimi i kapaciteteve hidroenergjetike mund të mbështetet nga modernizimi dhe përmirësimi i infrastrukturës ekzistuese.

Ky zhvillim duhet të shoqërohet me një hetim të plotë të ekologjisë së ujit, nëpërmjet standardeve të qarta ekologjike për objektet e reja, apo për objektet ekzistuese nëpërmjet modernizimit të tyre si dhe përmirësimit të kushteve të funksionimit. **Hidrocentralet e reja duhet të përfshijnë për shembull kalimet e peshkut dhe duhet të respektojnë një fluks minimal ekologjik.**

MMPHI-ja ka përgatitur Rregulloren për përcaktimin e normave të prurjeve ekologjike (02/2016), dhe kjo shërben si bazë për lejimin e hidrocentraleve (Figura 90).

Më tej, siç rekomandohet në Komunikatën e KE-së për mbështetjen e energjisë elektrike nga burimet e ripërtëritshme të energjisë (COM627, 2005), mekanizmat e para-planifikimit ofrojnë zona të përshtatshme për zhvillimin e hidrocentraleve me identifikimin e vendeve ku impiantet e reja do të ishin të pranueshme sa i përket mbrojtjes së ujit dhe ekonomikisht e dobishme. Ky përcaktim duhet të bazohet në një dialog ndërmjet autoriteteve të ndryshme kompetente dhe palëve përkatëse të interesit.

Për hidrocentralet ekzistuese, propozohet që **të bëhet një vlerësim gjithëpërfshirës i cili do të përfshijë strukturën e mëposhtme:**

- Vështrimi i përgjithshëm
- Masat e restaurimit ekologjik
- Analiza ekonomike (mekanizmi kompensues për hidrocentralet ekzistuese (parimi ndotësi paguan) Nëse parashikohet nga legjislacioni kombëtar, humbjet e prodhimit të hidrocentraleve nga hidrocentraleve ekzistuese për shkak të zbatimit të masave zbutëse mund të kompensohen)
- Masat zbutëse për hidrocentralet
- Migrimi i peshkut
- Rrjedha ekologjike
- Menaxhimi i sedimenteve
- Reduktimi i kulmimit hidrologjik
- Ruajtja e nivelit të ujërave nëntokësore

Më tej, për hidrocentralet e reja sugjerohen rekomandimet e mëposhtme:

- Qasja e planifikimit strategjik për zhvillimin e hidrocentraleve të reja
- Përcaktimi i zonave të përjashtuara për zhvillimin e hidrocentraleve të reja.

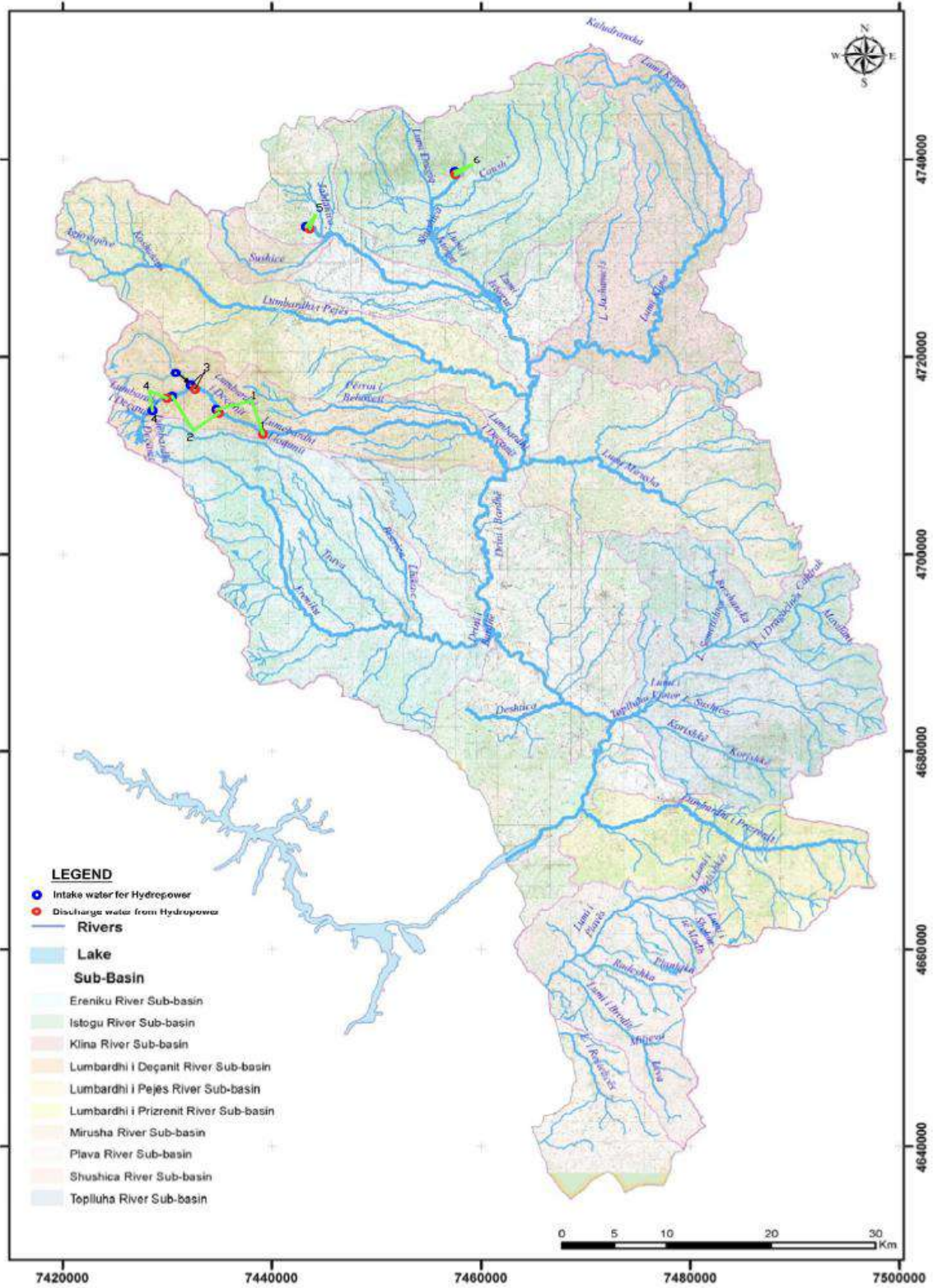

Figura 87. Hidro-energji në PL Drini i Bardhë

10.7 NXJERRJA E UJIT DHE SIGURIMI I RRJEDHJES MINIMALE EKOLOGJIKE

Kërkesa për ujë po rritet dhe uji nuk është gjithmonë i disponueshëm. Pasiguria e ujit është një problem i madh në disa pjesë të botës.

Qasja në një furnizim me ujë të freskët ndikohet nga faktorët e mëposhtëm:

- Cikli hidrologjik i ndikuar nga nxjerrja e tepruar, klima.
- Klima. Nivelet e ulëta të reshjeve dhe temperaturat e larta çojnë në mungesë uji.
- Gjeologjia. Reshjet derdhen deri te shkëmbinjtë nën tokë. Disa shkëmbinj janë të depërtueshëm dhe lejojnë që uji të rrjedhë përmes tyre, shkëmbinj të tjerë janë të papërshkueshëm.
- Ndotja. Ujërat e zeza dhe ujërat e zeza të patrajtuara nga zonat urbane dhe industria apo bujqësia shkaktojnë probleme.
- Nxjerrja e tepruar. Kur uji merret nga akuiferet, nivelet e ujërave nëntokësore bien. Nëse sasia e ujit të marrë është më e madhe se sasia e ujit që bie si shi, kemi nxjerrje të tepruar.
- Infrastruktura e kufizuar, si burimet e furnizimit me ujë, tubacionet, rrjetet.
- Qasja e kufizuar në ujë të pastër dhe të sigurt.

Uji merret për qëllime të ndryshme: sigurimi i ujit për furnizimin me ujë të pijshëm publik, përdorim industrial, përdorim në industrinë ushqimore dhe të pijshme, prodhimin e hidrocentraleve, përdorim bujqësor, rekreativ dhe për përdorim në peshkim.

Efekti i nxjerrjes në mjedis varet nga sasia dhe koha e nxjerrjes dhe nga vendndodhja dhe sasia e ujit që mund të kthehet pasi të jetë përdorur. Marrja e tepërt e ujit nga lumenjtë mund të rezultojë në prurje më të ulëta dhe nivele të reduktuara të ujit, gjë që mund të mos mbështesë një ekologji të shëndetshme, të ndikojë në jetën e egër dhe pamjen e një lumi, si dhe të ndikojë te përdoruesit e tjerë të ujit.

Marrjet kryesore të ujit në PL Drini i Bardhë janë për ujë të pijshëm, ujitje, hidro-energjia dhe peshkim. Rezervuari kryesor është Radoniqi i cili shërben për ujë të pijshëm dhe për ujitje të sipërfaqeve më të mëdha në RB Drini i Bardhë. Lumi Lumbardh në Deçan, sipas të dhënave hidrologjike dhe objekteve për pranimin e ujit, duket se ka shkallën më të madhe të marrjes së ujit në tërë RB Drini i Bardhë. Me katër hidrocentrale, kanal për mbushjen e rezervuarit të Radoniqit dhe disa pika marrjeje uji për vaditje, përbën lumin më të prekur në Drinin e Bardhë për shkak të kërkesës për ujë dhe nxjerrjes së ujit.

Duke marrë parasysh skemat ekzistuese hidroenergjetike në lumin Lumbardhi i Deçanit, vërehen ndikime të pafavorshme në mjedisin lokal, dhe për popullatën e peshqve dhe aspekte të tjera të ekologjisë së lumit. Peshqit mund të dëmtohen nëse kalojnë nëpër një turbinë dhe disa skema hidroenergjetike mund të çojnë në zvogëlimin e prurjeve në lumenj, të rrisin rrezikun e përmbytjeve ose të ndikojnë negativisht në kullimin e tokës. **Rrjedha ekologjike nuk është konfirmuar se respektohet nga të gjithë hidrocentralet dhe ky është një nga objektivat imediate të ARPL-së për zbatimin e rregullores për prurjet ekologjike të pranueshme për të gjithë përdoruesit e ujit (UA 2/2016), veçanërisht nga operatorët e hidrocentraleve në PL Drini i Bardhë.**

Sistemi i dhënies së lejeve ujore duhet të përmirësohet në përputhje me rregulloret dhe duhet të ruhet sistemi i monitorimit dhe verifikimit të sasive të ujit të tërhequr për çdo operator që ka një leje të tillë.

10.8 GUORET DHE NXJERRJA E RËRËS

Sipas të dhënave nga Regjistri Tregtar sipas NACE 2 janë rreth 190 aktivitete të guoreve dhe nxjerrjes së rërës.

Ndotja e ujërave sipërfaqësore mund të ndodhë për shkak të rrjedhjes së reshjeve nga zona e tokës përreth një guoreje, derdhjeve të hidrokarbureve ose herbicideve, aplikimeve të tepërta të herbicideve ose plehrave dhe rrjedhjeve nga toka dhe grumbujt e prishjes që mund të përmbajnë metale toksike dhe fosfate.

Ndotja e ujërave sipërfaqësore mund të ndodhë edhe në mënyrë indirekte për shkak të ndotësve që transportohen në ujërat nëntokësore. Gjithashtu, nxjerrja e rërës nga shtretërit e lumenjve ka ndikim në morfologjinë e lumenjve si dhe ndikim të drejtpërdrejtë në cilësinë e ujit dhe ekosistemin.

Nxjerrja e mineraleve nga vetë natyra e tij paraqet rreziqe për ujërat nëntokësore. Heqja e sipërfaqes së sipërme në zonën e punës do të thotë se cenusshmëria e ujërave nëntokësore ndaj ndotjes rritet me heqjen e mbrojtjes natyrore. Prandaj, është e rëndësishme që të merren masat e duhura për të siguruar që rreziku i ndotjes të minimizohet.

ARPL-ja së bashku me Komisionin e Pavarur për Miniera dhe Minerale duhet të monitorojnë nga afër aktivitetet e guoreve sepse deri më tani nuk ka të dhëna për ndikimin në ujërat nëntokësore dhe sipërfaqësore. Një përmirësim i dukshëm vihet re në nxjerrjen e rërës nga lumenjtë ku ato janë reduktuar në minimum.

10.9 PLANI SPECIFIK I ZBATIMIT TË DIREKTIVËS (SPZD)

Përgatitja e SPZD-ve do të kërkojë një përpjekje intensive si në fushën teknike, ashtu edhe në atë ekonomike dhe financiare, ndër të tjera:

- Përcaktimi i qartë i infrastrukturës ekzistuese;
- Përcaktimi i objektivave të shërbimit për përafrim mbi bazën e një pikënisjeje të mirë-dokumentuar;
- Përkufizime të hollësishme të TMD-ve që do të përdoren;
- Vlerësimi dhe përcaktimi i kërkesave për investime në baza shumëvjeçare me një mjet modelimi fleksibël me shumë kritere;
- Përcaktimi i kufizimeve të përballueshmërisë makro në të gjitha nivelet;
- Vlerësoni ndikimin e investimeve mbi përballueshmërinë;
- Një justifikim i qartë, nga pikëpamja financiare dhe ekonomike, i periudhave të tranzicionit që kërkohen për respektimin e plotë.

SPZD-të janë mjete thelbësore që duhet të përgatiten nga ARPL-ja në mbështetje të negociatave të vendit për periudhat kalimtare për zbatimin e DTUZU-së dhe direktivave të tjera.

Kapitulli ofron skicën për realizimin e planeve të zbatimit, por është e qartë se duke pasur parasysh situatën aktuale të disponueshmërisë së të dhënave në Kosovë, ekziston nevoja për të plotësuar më tej të dhënat e nevojshme për zhvillimin e PSZD-ve në nivelin e kërkuar. Më tej, MMPHI-ja/ARPL-ja duhet të sigurojë koordinimin e të gjitha aspekteve të sektorit të ujit/mjedisit, i cili duhet të integrohet horizontalisht në të gjitha fushat ekonomike.

Përgatitja e PSZD-së për të gjitha direktivat horizontale mund të zëvendësohet në mënyrë alternative me zhvillimin e vetëm një plani për të gjitha çështjet horizontale. Koordinator i përgjithshëm i kësaj detyre mund të jetë Ministria e Ekonomisë dhe Mjedisit me përfshirje të fuqishme të autoriteteve qendrore përkatëse.

Politika mjedisore e Bashkimit Evropian bazohet në **parimet e veprimeve parandaluese dhe përgjegjësisë individuale**. Transpozimi i rregulloreve të BE-së në sistemin ligjor kombëtar është thjesht hapi i parë në përputhje me standardet e Bashkimit Evropian. Në atë proces, sektori financiarisht më kërkuar është menaxhimi i ujërave kryesisht për shkak të kostove për zbatimin e DTUZU-së, i pasuar nga sektori i menaxhimit të mbetjeve. Një pjesë e konsiderueshme e kostove që lidhen me arritjen e standardeve në këto fusha do të mbulohen nga fondet e Bashkimit Evropian.

Skicat e propozuara për dy Planet Specifike të Zbatimit të Direktivës kuptohen si dokumente të cilat do ta ndihmojnë Kosovën të planifikojë aktivitetet e saj ligjore, institucionale, të zbatimit dhe të zbatimit në përputhje të plotë me acquis-in mjedisor. Më tej, PSZD-të e propozuara do të udhëheqin aktivitetet e përafrimit; mbështetjen e zhvillimit të politikave sektoriale; shërbejnë si mjet për identifikimin e nevojave infrastrukturore; dhe të mbështesë periudhat tranzitore të negociatave.

Për të pasqyruar plotësisht këto funksione, do të zbatohet një qasje e ndërlidhur dhe e ndërlidhur në zhvillimin e PSZD-ve, që do të thotë se PSZD-të (për DTUZU dhe DUP) do të rishikohen disa herë duke ofruar në të njëjtën kohë të dhëna për vendimmarrjen, veçanërisht në lidhje me përcaktimin e politikave dhe infrastrukturës. vlerësimi i nevojave. PSZD-të duhet të japin të dhëna për Politikën dhe Programin, por të dy PSZD-të në fund varen gjithashtu nga qasjet e vendosura në dokumentet kombëtare të përmendura. Për shembull, vetëm dokumentet kombëtare do të lejojnë koordinimin përfundimtar të të gjitha nevojave të infrastrukturës, si kombëtare ashtu edhe që vijnë nga zbatimi i kërkesave të BE-së me kapacitet financues dhe do të sigurojnë afatet e zbatimit më vonë për t'u përdorur për finalizimin e PSZD-ve (për të përmbushur detyrën e tyre për të mbështetur negociatat e periudhës së tranzicionit).

10.9.1 Plani specifik i zbatimit të direktivës për DTUZU

Direktiva e Këshillit 91/271/KEE e datës 21 maj 1991 në lidhje me trajtimin e ujërave të zeza urbane, e ndryshuar nga Direktiva e Komisionit 98/15/KE dhe Rregulloret 1882/2003/KE dhe 1137/2008/KE (DTUZU):

- Tabela e Përmbajtjes
- Akronimet
- Fjalorthi i shprehjeve
- Përmbledhje ekzekutive (përmbledhje e hapave kryesorë dhe afatit kohor për zbatimin dhe justifikimin për periudhat kalimtare eventuale të kërkuara)
- Hyrje

- Qëllimi i dokumentit PSZD
- Politika e përgjithshme e ujit, objektivat mjedisore
- Legjislacioni i BE-së - Kërkesat e Direktivës TUZU
- Legjislacioni kombëtar, politika e ujit
- Përmbajtja për zbatimin e Direktivës
- Përgjegjësitë administrative për transpozimin dhe zbatimin
- Qasja për zhvillimin e PSZD-së (skenarët)
- Të dhëna nga procesi i konsultimit

10.9.1.1 PJESA I - Hapat e nevojshëm për zbatimin e plotë dhe statusin e zbatimit

- Statusi i zbatimit (legjislativ, institucional, boshllëqe në zbatim)
- Veprimet e nevojshme për zbatimin e plotë
- Veprimet për të përfunduar transpozimin legjislativ
- Veprimet për kompletimin e aranzhimeve institucionale në përputhje me kërkesat e Direktivës
- Pajtueshmëria teknike
- Ndërmarrjet e ujit
- Menaxhimi i ujërave të zeza nga industria agro-ushqimore
- Sistemi i monitorimit të ujërave të zeza urbane
- Burimi i të dhënave
- Hapat për kompletimin/forcimin e institucioneve
- Kërkesat e Direktivës

Masat e planifikimit

- Përcaktimi i zonave të ndjeshme (trupat ujorë të ndjeshëm) në përputhje me kriteret specifike
- Kërkesa për të rishikuar përcaktimin çdo katër vjet
- Identifikimi i zonave përkatëse të pellgut ujëmbledhës hidraulik të zonave të ndjeshme dhe sigurimi që të gjitha shkarkimet nga aglomeracionet me më shumë se 10 000 pe të vendosura brenda pellgut do të kenë trajtim më të rreptë se dytësor
- Krijimi i zonave më pak të ndjeshme
- Krijimi i një programi teknik dhe financiar për zbatimin e Direktivës për ndërtimin e sistemeve të grumbullimit të ujërave të zeza dhe impianteve të trajtimit të ujërave të zeza duke adresuar objektivat e trajtimit brenda afateve të përcaktuara nga Direktiva

Masat rregulluese

- Ngritja e sistemeve të rregullimit ose autorizimit paraprak për të gjitha shkarkimet e ujërave të ndotura urbane

- Krijimi i sistemeve të rregullimit ose autorizimit paraprak për shkarkimin e ujërave të zeza industriale në sistemet e grumbullimit të ujërave të zeza urbane për të siguruar:
 - Funkionimi i impiantit të trajtimit dhe trajtimi i llumit nuk do të pengohen;
 - Nuk do të ketë asnjë efekt negativ në mjedis (përfshirë ujërat pritëse); dhe
 - Hedhja e sigurt e llumit të ujërave të zeza.
- Krijimi i sistemeve të rregullimit paraprak dhe/ose autorizimit dhe lejeve specifike për industrinë e përpunimit ushqimor
- Sigurimi që të gjitha ujërat e zeza urbane të krijuara në aglomerate me më shumë se 2000 [ep](#) të furnizohen me sisteme grumbullimi dhe që kapaciteti i tyre të jetë i tillë që të gjitha ujërat e zeza urbane të mbliidhen, duke marrë parasysh kushtet normale klimatike lokale dhe variacionet sezonale
- Sigurimi që autoritetet kombëtare të marrin masa për të kufizuar ndotjen e ujërave marrëse nga vërshimet e ujërave të stuhisë nëpërmjet sistemeve grumbulluese në situata të pazakonta, si shiu i madh
- Sigurimi që trajtimi i ujërave të zeza të ofrohet për të gjitha aglomeratat në nivelin e përcaktuar nga Direktiva dhe brenda afatit të kërkuar:
 - Trajtimi dytësor është niveli bazë që duhet të sigurohet, ku kërkohet trajtim më i rreptë në zonat e ndjeshme dhe ujëmbledhësit e tyre;
 - Për disa shkarkime në ujërat bregdetare, trajtimi mund të jetë më pak i rreptë (p.sh. trajtimi parësor) në kushte të caktuara dhe subjekt i marrëveshjes së Komisionit Evropian;
 - Për aglomeratat me një popullsi ekuivalente më pak se 2000, por të pajisura me një sistem grumbullimi, duhet të sigurohet trajtimi i duhur.
- Sigurimi që kërkesat teknike për projektimin, ndërtimin, funksionimin dhe mirëmbajtjen e impianteve të trajtimit të ujërave të zeza që trajtojnë ujërat e zeza urbane janë ruajtur dhe se ato sigurojnë kapacitetin e duhur të impiantit dhe trajtimin e ujërave të zeza urbane të krijuara në aglomerate duke marrë parasysh kushtet normale klimatike dhe variacionet sezonale
- Sigurimi i mbrojtjes së mjedisit nga efektet negative të shkarkimit të ujërave të zeza
- Sigurimi që ripërdorimi ose asgjësimi i shëndoshë nga aspekti mjedisor dhe teknik i llumit të ujërave të zeza është subjekt i rregullave të përgjithshme, regjistrimit ose autorizimit dhe se kërkesa e direktivave specifike të ndërlidhura për ripërdorimin bujqësor (86/278/KEE), djegien (89/429 /KEE dhe 89/369/KEE), dhe deponitë (99/31/KE) respektohen. Ndalohet asgjësimi i llumit të ujërave të zeza në ujërat sipërfaqësore.

Masat e monitorimit

Programet e monitorimit të vendosura që korrespondojnë me kërkesat e përcaktuara në shtojcën ID të Direktivës për sa i përket parametrave të monitoruar, metodës analitike dhe shpeshëtisë së marrjes së mostrave.

Raportimi

Bashkëpunimi dhe shkëmbimi i informacionit me Shtetet Anëtare në rastet kur shkarkimet e ujërave të zeza kanë një efekt ndërkufitar në cilësinë e ujit të ujërave të përbashkëta (siç është Shqipëria). Procedurat adekuate të raportimit dhe bazat e të dhënave për të lejuar ofrimin e informacionit për Komisionin për:

- Transpozimi i Direktivës në legjislacionin kombëtar, programet e zbatimit dhe raportet e situatës për asgjësimin dhe ripërdorimin e ujërave të zeza urbane të trajtuara dhe llumrave të ujërave të zeza;
- Statusi i sistemeve të grumbullimit, efikasiteti i impianteve të trajtimit (p.sh. niveli i trajtimit dhe rezultatet e monitorimit) dhe cilësia e ujërave marrës; dhe
- Statusi i shkarkimeve nga industria e përpunimit ushqimor në ujërat sipërfaqësore;
- Qasja për publikun në informacionin përkatës dhe publikimin e raporteve të statusit çdo dy vjet mbi statusin e grumbullimit dhe trajtimit të ujërave të zeza dhe asgjësimin ose ripërdorimin e llumit.

10.9.1.2 Pjesa II - Procesi i planifikimit/strategjia për zbatim

- Mbulimi gjeografik
- Krijimi dhe zhvillimi i strukturës institucionale për kontrollin e menaxhimit të ujërave të zeza, veçanërisht për marrjen dhe trajnimin e personelit të mjaftueshëm, si dhe zhvillimin e sistemeve dhe procedurave për lejimin, monitorimin dhe zbatimin dhe për mbledhjen/raportimin e informacionit.
- Qasja për prioritizimin e projektit
- Skenarët e propozuar për zbatimin e plotë
- Përgjegjësitë
- Plani i zhvillimit institucional
- Burimet e financimit
- Orari i zbatimit
- Trajnimi
- Ndërlidhjet me PSZD-të e tjera.

10.9.1.3 PJESA III - Plani për financimin e kostove të zbatimit

Kostot e vlerësuara të zbatimit sipas skenarit të zgjedhur (para dhe pas anëtarësimit):

- Kostot fillestare të konfigurimit për:
 - fuqizimin e autoriteteve kompetente;
 - hartimin e sistemeve dhe procedurave;
 - ofrimin e trajnimeve;
 - përgatitjen e shënimeve udhëzuese teknike;

- përgatitjen/rishikimin e një strategjie për menaxhimin e ujërave të zeza dhe planeve të detajuara
- Shpenzimet vjetore nevojiten për:
 - përmirësimin dhe zgjerimin e shërbimit
 - rinovimet
 - riinvestimet
 - funksionimin dhe mirëmbajtjen
- Të dhënat e financimit
- Kostot e pajtueshmërisë
- Boshllëqet financiare
- Burimi i financimit të kërkesave të veçanta
- Analiza e përballueshmërisë
- Plani i financimit që ndërlidh kërkesën për financa me ofrimin e financave
- Nevoja për një periudhë tranzitore

10.9.1.4 PJESA IV - Plani i zbatimit, duke përfshirë kërkesën për periudha kalimtare

- Hapat dhe supozimet kryesore
- Iniciativat afatshkurtra, afatmesme dhe afatgjata (projektet prioritare)
- Orari për zbatimin e plotë
- Monitorimi i zbatimit
- Shtojcat

10.9.2 Plani specifik i zbatimit të direktivës për Direktivën e Ujit të Pijshëm (DUP)

Direktiva 98/83/KE për cilësinë e ujit të destinuar për konsum njerëzor – Direktiva e BE-së për ujin e pijshëm

- Tabela e përmbajtjes
- Akronimet
- Fjalorthi i shprehjeve
- Përmbledhja ekzekutive (përmbledhje e hapave kryesorë dhe afatit kohor për zbatimin dhe justifikimin për periudhat kalimtare eventuale të kërkuara)
- Hyrja
- Qëllimi i dokumentit PSZD
- Politika e përgjithshme e ujit, objektivat mjedisore
- Legjislacioni i BE-së - Kërkesat e Direktivës së Ujit të Pijshëm

- Legjislacioni kombëtar, politika e ujit
- Rregullorja për sigurinë shëndetësore të ujit të pijshëm
- Përmbajtja për zbatimin e Direktivës
- Përgjegjësitë administrative për transpozimin dhe zbatimin
- Qasja për zhvillimin e PSZD-së (skenarët)
- Të dhënat nga procesi i konsultimit

10.9.2.1 PJESA I Hapat e nevojshëm për zbatimin e plotë

- Statusi aktual i zbatimit (legjislativ, institucional, boshllëqet në zbatim)
- Veprimet e nevojshme për zbatimin e plotë
- Veprimet për të përfunduar transpozimin legjislativ, duke përfshirë kërkesat shtesë
- Veprimet për kompletimin e aranzhimeve institucionale në përputhje me kërkesat e Direktivës
- Pajtueshmëria teknike
- Shmangiet
- Burimet e të dhënave
- Hapat për kompletimin/forcimin e institucioneve
- Kërkesat e Direktivës
- Masat e planifikimit
- Krijimi i zonave të furnizimit me ujë
- Krijimi i programeve të duhura monitoruese në përputhje me kërkesat minimale të përcaktuara në Direktivë (neni 7 dhe shtojcat II dhe III).

Masat rregulluese (të detyrueshme)

- sigurimi që popullata në fjalë është e informuar për këtë, në rast se ata përdorin përjashtime në përputhje me Direktivën për Ujë të Pijshëm (neni 3);
- ndërmarrja e të gjitha masave të nevojshme për të siguruar që uji i destinuar për konsum njerëzor të jetë i shëndetshëm dhe i pastër dhe në asnjë rrethanë këto masa nuk kanë efekt që të lejojnë ndonjë përkeqësim të cilësisë aktuale të ujit të destinuar për konsum njerëzor;
- përcaktimi i vlerave të zbatueshme për ujin e destinuar për konsum njerëzor për parametrat e përcaktuar në Shtojcën I të Direktivës për Ujin e Pijshëm; vlerat nuk duhet të jenë më pak të rrepta se ato të përcaktuara në shtojcën I; për më tepër, ata do të vendosin vlera për parametra shtesë që nuk përfshihen në Shtojcën I, kur këtë e kërkon mbrojtja e shëndetit të njerëzve brenda territorit të tyre kombëtar të një pjese të tij;
- monitorimi i rregull i cilësisë së ujit të destinuar për konsum njerëzor;

- sigurimi që çdo dështim për të përmbushur vlerat parametrike të hetohet dhe korrigohet me veprime korrigjuese sa më shpejt të jetë e mundur;
- ndalimi/kufizimi i përdorimit të ujësjellësit përkatës nëse e imponojnë arsyet e mbrojtjes shëndetësore dhe informimi i menjëhershëm i konsumatorëve për këtë dhe dhënia e këshillave të nevojshme;
- ndërmarrja e të gjitha masave të nevojshme për të siguruar që asnjë substancë, materiale për instalime të reja, papastërti të lidhura me materiale të tilla të mos mbetet në ujin e destinuar për konsum njerëzor;
- sigurimi i informacionit të përditësuar adekuat mbi cilësinë e ujit për konsum njerëzor në dispozicion të konsumatorëve;
- publikimi i një raporti çdo tre vjet mbi cilësinë e ujit.

Masat rregulluese (plotësuese)

- përjashtimi i ujit të destinuar ekskluzivisht për ato qëllime për të cilat autoritetet kompetente janë të bindur se cilësia e ujit nuk ka asnjë ndikim, qoftë drejtpërdrejt ose tërthorazi, në shëndetin e konsumatorëve në fjalë;
- përjashtimi nga dispozitat e Direktivës së Ujit të Pijshëm i ujit të destinuar për konsum njerëzor nga furnizime individuale që ofrojnë mesatarisht më pak se 10 metra kub/ditë ose shërbejnë më pak se 50 persona, përveç rasteve kur uji furnizohet si pjesë e një aktiviteti tregtar ose publik;
- përcaktimi i përjashtimeve nga vlerat parametrike të përcaktuara në Direktivën e Ujit të Pijshëm, me kusht që asnjë shmangie të mos përbëjë rrezik potencial për shëndetin e njeriut dhe me kusht që furnizimi me ujë i destinuar për konsum njerëzor në zonën në fjalë nuk mund të mbahet me ndonjë mjet tjetër të arsyeshëm; asnjë shmangie të mos kalojë tre vjet; kur parashohin një shmangie të dytë, ata do t'ia komunikojnë këtë Komisionit;
- përjashtimisht, kërkimi nga Komisioni i një shmangieje të tretë, më pak se tre vjet.
- sigurimi që popullata e prekur nga çdo shmangie e tillë të informohet menjëherë në mënyrën e duhur dhe t'u jepen këshilla grupeve të veçanta të popullsisë për të cilat shmangia mund të paraqesë një rrezik të veçantë.

Masat e monitorimit

- Monitorimi i rregullt i cilësisë së ujit bëhet për të kontrolluar nëse uji në dispozicion të konsumatorëve plotëson kërkesat e Direktivës së Ujit të Pijshëm;
- Krijimi i programeve të duhura monitoruese nga autoritetet kompetente. Direktiva e Ujit të Pijshëm përcakton kërkesat minimale për programet e monitorimit në Shtojcën II - Monitorimi dhe Shtojcën III - Specifikimet për analizën e parametrave;
- Informimi dhe raportimi;
- Përjashtimet nga zbatimi i Direktivës;
- Plotësimi i standardeve të cilësisë të përcaktuara në Shtojcën I të Direktivës dhe kërkesat e monitorimit;
- Veprimi korrigjues dhe kufizimi në përdorim në rast të dështimit të përmbushjes së vlerave parametrike të vendosura;

- Informacioni i ofruar nga Shtetet Anëtare për popullatën në rast se ata përdorin përjashtime.

Ushtrimi i raportimit duhet të marrë parasysh kërkesat e Vendimit të Komisionit të 25 korrikut 1995 që ndryshon Vendimin 92/446/KEE të datës 27 korrik 1992 në lidhje me pyetësorët në lidhje me direktivat në sektorin e ujit, Seksioni VII Pyetësori përmbledhës për Direktivën 80/778/KEE (Direktiva e vjetër për ujin e pijshëm).

10.9.2.2 PJESA II - Procesi i planifikimit/strategjia për zbatim

- Mbulimi gjeografik
- Krijimi dhe zhvillimi i strukturës institucionale për kontrollin e ujit të pijshëm, veçanërisht për marrjen dhe trajnimin e personelit të mjaftueshëm, si dhe zhvillimin e sistemeve dhe procedurave për lejimin, monitorimin dhe zbatimin dhe për mbledhjen/raportimin e informacionit
- Qasja për prioritizimin e projekteve
- Skenarët e propozuar për zbatimin e plotë
- Përgjegjësitë
- Plani i zhvillimit institucional
- Orari i zbatimit
- Burimet e financimit
- Trajnimi
- Ndërlidhjet me PSZD-të e tjera

10.9.2.3 PJESA III - Plani për financimin e kostove të zbatimit

Kostot e vlerësuara të zbatimit sipas skenarit të zgjedhur (para dhe pas anëtarësimit):

- Kostot fillestare të konfigurimit për:
 - fuqizimin e autoriteteve kompetente;
 - zhvillimin e sistemeve dhe procedurave;
 - ofrimin e trajnimeve;
 - përgatitjen e shënimeve udhëzuese teknike;
 - përgatitjen/rishikimin e strategjisë së ujit të pijshëm dhe planeve të detajuara
- Shpenzimet vjetore nevojiten për:
 - zbatimin dhe mirëmbajtjen e një sistemi monitorimi i cili është në përputhje me kërkesat e direktivës;
 - dokumentacionin e ri, trajnimin e stafit, etj. kur standardet ekzistuese të cilësisë janë zëvendësuar.
 - Të dhënat e financimit
 - Kostot e pajtueshmërisë

- Boshllëqet financiare
- Burimi i financimit të kërkesave të veçanta
- Analiza e përballueshmërisë
- Plani i financimit që ndërlidh kërkesën për financa me ofrimin e financave
- Nevoja për një periudhë kalimtare

10.9.2.4 PJESA IV - Plani i zbatimit, duke përfshirë kërkesën për periudha kalimtare

- Hapat dhe supozimet kryesore
- Iniciativat afatshkurtra, afatmesme dhe afatgjata (projektet prioritare)
- Orari për zbatimin e plotë
- Monitorimi i zbatimit
- Shtojcat

11 ÇËSHTJET NDËRSEKTORIALE - INTEGRIMI

11.1 HYRJE

Integrimi ndërmjet politikave të ujit, energjisë, transportit dhe menaxhimit të përmbytjeve është i dobishëm pasi do të **krijojë sinergji dhe do të shmangë mospërputhjet e mundshme dhe do të zbusë konfliktet e mundshme midis përdoruesve të ujit dhe ekologëve**. Është thelbësore që politikat e ndryshme të **zbatohen në mënyrë të koordinuar**, sepse kjo do të rezultojë në vonesa, rritje të kostove dhe/ose nivele më të ulëta ambicieje për të gjitha.

Njohja e nevojës dhe legjitimitetit të secilës politikë është parakushti për integrim. Përveç përcaktimit të politikave dhe zbatimit të projektit, niveli i planifikimit dhe programimit është çelësi kryesor i suksesit për të siguruar strategji të integruara zhvillimi.

Rritja e dialogut dhe proceseve të bashkëpunimit ndërmjet autoriteteve të ndryshme kompetente, palëve të interesuara dhe OJQ-ve është një detyrë prioritare për të marrë parasysh të gjitha interesat dhe për të arritur një ekuilibër të mirë midis përdorimit dhe mbrojtjes së ujit.

11.2 BASHKËRENDIMI I KËRKESAVE PËR MBLEDHJEN DHE TRAJTIMIN E UJËRAVE TË ZEZA ME KËRKESAT E FURNIZIMIT TË UJIT TË PIJSHËM SIPAS QASJES SË AGLOMERATEVE

Procesi i planifikimit në sektorin e ujit organizohet bazuar në kërkesat e acquis-it dhe është një dialog i hapur dhe i gjerë ndërmjet publikut, grupeve të interesit dhe autoriteteve, për të siguruar integrimin e objektivave të shumëfishta, përfitimet maksimale neto ekonomike, cilësinë mjedisore dhe mirëqenien sociale në të gjitha vendet përfituese.

Përkundër progresit të regjistruar në përgatitjen e dokumenteve kombëtare të planifikimit në sektorin e ujërave, në Kosovë hasen disa vështirësi, si: fragmentimi i përgjegjësive në procesin e vendimmarrjes, bashkëpunimi i pamjaftueshëm ndërmjet autoriteteve kompetente, pamjaftueshmëria e strukturave/mekanismave ndërministror (ka një Këshill Ndërministror për Ujërat) për t'u marrë me ndërlidhjet ndërmjet sektorëve të ndryshëm, si furnizimi me ujë dhe shërbimet e ujërave të zeza, uji dhe bujqësia, etj.

Vëmendje e konsiderueshme duhet t'i kushtohet planifikimit, zhvillimit, menaxhimit, koordinimit dhe ofrimit të shërbimeve të furnizimit me ujë të pijshëm dhe mbledhjes dhe trajtimit të ujërave të zeza.

Meqenëse furnizimi me ujë të pijshëm dhe menaxhimi i ujërave të zeza i përkasin një grupi kompleks shërbimesh mjedisore urbane, ato duhet të planifikohen në mënyrë holistike, brenda kufijve të pellgut të lumit. Kjo qasje kërkon që të gjitha çështjet përkatëse teknike, ligjore, institucionale, financiare, mjedisore dhe sektoriale të jenë të integruara dhe të koordinuara.

Integrimi teknik nënkupton që gamën e plotë të teknologjive të disponueshme, të shëndosha për mjedisin, merret parasysh gjatë përzgjedhjes së opsionit më të përshtatshëm për situatën ekzistuese ekonomike.

Nevojitet një kuadër për të siguruar integrimin ligjor të të gjitha aspekteve legislative që lidhen me shërbimet e furnizimit me ujë dhe mbledhjes dhe trajtimit të ujërave të zeza, të pasqyruara në legjislacionin kombëtar të ujit .

Integrimi institucional kërkon që të gjitha organizatat, duke përfshirë institucionet e mundshme financuese dhe donatorët që mund të kontribuojnë në zgjidhje, të përfshihen dhe të kenë rolet e duhura në procesin e planifikimit.

Ndërkohë që përgjegjësia për shërbimet e furnizimit me ujë dhe mbledhjes dhe trajtimit të ujërave të zeza i delegohet nivelit lokal (Kompanive Rajonale të Ujit), autoritetet qendrore të tilla si Departamenti i Mjedisit dhe Ujit (DMU) dhe Autoriteti i Qarkut të Pellgjeve Lumore (ARPL) mbeten përgjegjës për strategjinë planifikimin, politikat dhe aspektet rregullatore të zhvillimit të sektorit.

Kjo mund të sigurohet përmes sa vijon:

- përgjegjësi të përcaktuara qartë dhe të qëndrueshme
- struktura ligjore që pasqyron këto përgjegjësi
- organi efektiv rregullator
- rregullore, kode dhe standarde të plota dhe të përshtatshme
- informacion i besueshëm dhe i përditësuar

Zhvillimi i një sistemi të integruar të furnizimit me ujë dhe menaxhimit të ujërave të zeza duhet të adresojë gjithashtu ndikimet mjedisore, të pasqyruara në dokumentet e planifikimit strategjik, por edhe të vlerësuara përmes procedurave VNM dhe VSM.

Integrimi sektorial kërkon që marrëdhëniet e ndërsjella ndërmjet sektorëve të merren parasysh dhe mospërputhjet të zgjidhen për të arritur sinergji. Uji nuk duhet të shpërndalet në një zonë nëse nuk ka mjete të përshtatshme, ose të paktën të planifikuara, për të trajtuar ujërat e zeza të krijuara në atë zonë. Përveç kësaj, furnizimi me ujë, ujërat e zeza dhe mbetjet e ngurta nuk duhet të trajtohen në mënyrë të pavarur, por në mënyrë të integruar, duke marrë parasysh shpesh marrëdhëniet ndërsektoriale të ndërlikuara.

Dokumentet e planifikimit horizontal për të mbështetur zbatimin e politikave institucionale dhe sektoriale, veçanërisht Planet e Zhvillimit Institucional, Planet e Investimeve dhe Financimit Mjedisor, dhe Plani Specifik i Zbatimit të Direktivës (PSZD) duhet të qartësojnë krijimin e një qasjeje të gjerë sektoriale për planifikimin në furnizimin me ujë dhe sektori i menaxhimit të ujërave të zeza, duke marrë parasysh kërkesat e përgjithshme dhe specifike të DUP-së dhe DTUZU-së, nivelin e trajtimit, periudhat kalimtare; dispozitat e planeve kombëtare të zbatimit dhe kërkesat e sistemit të raportimit.

Dokumentet e tilla në sektorin e ujërave në Kosovë përfshijnë Strategjinë e Ujit, Planin e Veprimit, Programin për Furnizimin me Ujë dhe Grumbullimin dhe Trajtimin e Ujërave të Zeza. Gjithashtu, Planet e Menaxhimit të Pellgjeve Lumore, të tilla si PMPL-ja aktuale për Drinin e Bardhë, do të ofrojnë kontekstin për kërkesat e koordinimit të identifikuar më sipër.

Rajonalizimi i shërbimeve të furnizimit me ujë dhe grumbullimit dhe trajtimit të ujërave të zeza është një veprim pozitiv i dukshëm i Qeverisë. Ofrimi i shërbimit të ujit dhe ujërave të zeza është përgjegjësi e shtatë Kompanive Rajonale të Ujit (KRU). Këto shtatë kompani rajonale të ujërave të zeza i shërbejnë

rreth 70% të popullsisë, ndërsa pjesa tjetër e popullsisë (30%) furnizohet nga sistemet e ujit të menaxhuar nga komunitetet (sistemet jopublike) ose nga sistemet individuale.

Drejtuesit kryesorë për rajonalizimin e shoqërive janë: (i) qasja e pellgut lumor në lidhje me furnizimin me ujë dhe trajtimin e ujërave të zeza sipas presionit dhe ndikimit të tyre në ujëra, dhe (ii) ekonomia e shkallës duke maksimizuar efektivitetin e fondeve të disponueshme duke kryer sisteme rajonale për sistemet e furnizimit me ujë dhe grumbullimit. Kjo lejon ofrimin e shërbimeve për një bazë më të madhe klientësh dhe me një kosto më të ulët, gjithashtu duke rritur madhësinë dhe efikasitetin e investimeve të reja duke ndarë projektet e infrastrukturës dhe duke siguruar qasje në financime ndërkombëtare.

Përveç kësaj, ai lehtëson zbatimin e parimit DKU të mbulimit të kostos për shërbimet e ujit, për të mbuluar të gjitha kostot (ndërtim, funksionim dhe mirëmbajtje) direkt nga klientët e tyre përmes tarifave të përdoruesit.

Procesi i rajonalizimit nënkupton zbatimin e një kuadri institucional brenda një zone projekti – aglomerat – i përshtatshëm për të kombinuar shërbimet e furnizimit me ujë dhe ujërave të zeza lidhur me zhvillimin e zonës përkatëse, brenda një procesi të përbashkët operimi, në përputhje me kërkesat e DTUZU-së.

11.3 DIREKTIVA KORNIZË E UJËRAVE DHE NDRYSHIMET KLIMATIKE

Kosova nuk është palë nënshkruese e Konventës Kornizë të Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike (KKKBNK). Aktualisht nuk ka bazë ligjore për hartimin e Kontributeve të Përcaktuara Kombëtare. Nuk janë vendosur objektiva për vitin 2030 dhe nuk është ndërmarrë asnjë raportim i rregullt. Megjithatë, Kosova ka përpiluar Inventarin e Gazrave Serrë për vitet 2008 – 2019. Raportet janë publikuar në faqen e internetit të Agjencisë për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (PMKA). PMKA-ja është institucioni përgjegjës për mbledhjen e të dhënave dhe raportimin e tyre në Agjencinë Evropiane të Mjedisit (EEA).

Megjithatë, janë bërë përpjekje për të harmonizuar legjislacionin dhe kornizën e politikave të Kosovës me *acquis-in* e BE-së për klimën. Strategjia **Kombëtare 2019 – 2028 dhe Plani i Veprimit për Ndryshimet Klimatike** është miratuar nga Qeveria dhe një **koncept dokument për ndryshimet klimatike** është miratuar në dhjetor 2020. Një **Udhëzim Administrativ për Monitorimin e Emetimeve të Gazrave Serrë** i vitit 2016 përcakton qeverisjen, aranzhimet ndër-institucionale dhe afatet për sigurimin e të dhënave për emetimet e GS-ve.

Kosova nuk është në përputhje me Rregulloren (BE) 525/2013. Megjithëse ka disa akte ligjore për klimën dhe përpilimi i inventarit të GS-ve po përparon, legjislacioni që përcakton sistemet kombëtare për politikën, masat dhe parashikimet mungon. Dispozitat që mungojnë të Rregullores (BE) 525/2013 janë planifikuar të përfshihen në një ligj të ardhshëm për ndryshimet klimatike, që do të miratohet deri në vitin 2022.

Në mungesë të një ligji për ndryshimet klimatike, nuk ka ende një bazë ligjore për një NECP. Drafti aktual, pothuajse i kompletuar, i punës është diskutuar në grupet e punës të PKEK ku përfshihen përfaqësues të institucioneve qeveritare, rregullatorë dhe operatorë, si dhe përfaqësues të shoqërisë civile, universiteteve dhe bizneseve.

Nuk ka të dhëna të hollësishme historike klimatike për Kosovën. Megjithatë, si një vend i vogël brenda Ballkanit Perëndimor, mund të konsiderohet se tendencat dhe projeksionet e tij klimatike janë ato të rajonit. Kështu, sipas Profilit të Rrezikut të Ndryshimeve Klimatike për Kosovën përgatitur nga USAID-i, **vëzhgimet në Ballkanin Perëndimor përfshijnë një rritje të temperaturës që nga viti 1960, një ulje të reshjeve dhe rritje të intensitetit dhe shpeshësisë së ekstremeve të reshjeve** (si shirat e dendura dhe thatësitrat), si dhe një rritje në numrin e pyjeve, zjarret në 20 vitet e fundit. Parashikimet klimatike i referohen një vazhdimësie të klimës së ngrohjes me një intensitet më të lartë se mesatarja botërore dhe një ulje të reshjeve të përgjithshme vjetore, me reduktimet më të ndjeshme në verë dhe një ulje të numrit të ditëve me mbulesë dëbore.

Kosova nuk ka elaboruar projeksione për emetimet e GS-ve dhe nuk ka ende një periudhë referimi për reduktime të mundshme, pasi nuk është ende pjesë e konventave ndërkombëtare. Duke synuar rritjen e bagëtive të saj dhe duke marrë parasysh kapacitetin e sektorit për të gjeneruar fitime për t'u riinvestuar, Kosova e sheh të vështirë të ndjekë objektivin e BE-së për reduktimin e emetimeve të GS-ve me 55% deri në vitin 2050.

Sa i përket energjisë së ripërtëritshme, Kosova mund të mbështetet në më shumë se 1.27 milion ton biomasë nga burimet pyjore dhe 3.83 milion ton biomasë në vit për të përmbushur objektivat e vendosura në Planin Kombëtar të Veprimit për zbatimin e Energjisë së Ripërtëritshme. Potenciali total i sasisë vjetore të energjisë elektrike dhe energjisë termike nga pylltaria dhe biomasa bujqësore vlerësohet në 7,446 GWh/vit.

Ndryshimet klimatike do të ndikojnë ndryshe në basenet kryesore ujore të Kosovës bazuar në parashikimet e modelit. Në vitet me dimër më të lagësht, vlera mesatare vjetore e ujit të disponueshëm për person mund të rritet për lumenjtë Drini i Bardhë dhe Ibër, por më pak ujë për lumin Morava e Binçës.

Megjithatë, shqetësimet kryesore jepen nga rritja e parashikuar e temperaturës në verë (+ 2,5 ° C) dhe rënia e reshjeve në pranverë dhe verë (-10%).⁷⁵

kryesore e përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike mund të konsiderohet **rehabilitimi dhe modernizimi i sistemit të ujitjes dhe kullimit**. Megjithatë, metoda aktualisht kërkon investime dhe ristrukturim të konsiderueshëm. **Sistemet këshillimore publike ose private nuk promovojnë praktika të mira për përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike, si p.sh. përdorimi i kulturave mbuluese, pa lëvrim ose punim minimal, diversifikimi i të korrave dhe rrotullimi**.

Pagesat direkte nuk janë të lidhura me ndonjë kusht mjedisor dhe kur do të zbatohen masat agromjedisore, pagesat direkte duhet të lidhen me dispozitat përkatëse.

Vlen të vlerësohet efikasiteti i vendit në zbutjen e ndryshimeve klimatike përmes menaxhimit të gjerë të kullotave të mëdha dhe sistemit të mbjelljes me pak lëndë të parë (i cili mund të llogaritet si më efektiv se teknologjitë e larta dhe praktikët e mira të aplikuara në sistemet intensive bujqësore të vendeve të tjera). Megjithatë, së bashku me zhvillimin e pritshëm të bujqësisë, praktikët e mira dhe investimet e lidhura me ndryshimet klimatike janë thelbësore, ekziston një rrezik i lartë për të

⁷⁵ Master Plani për Ujitje në Kosovë, 2020

humbur një moment mundësie për të siguruar zhvillimin e qëndrueshëm të vendit dhe një përafrim të ngushtë me politikat e BE-së.

Kosova nënshkroi Deklaratën e Sofjes për Agjendën e Gjelbër për Ballkanin Perëndimor (GAWB) në nëntor 2020, duke u përballur kështu me **strategjinë e Marrëveshjes së Gjelbër Evropiane drejt një ekonomie moderne, neutrale ndaj klimës**, efikase ndaj burimeve dhe konkurruese . Ndër veprimet e dakorduara janë përafrimi me Ligjin e BE-së për Klimën (që pritet të miratohet në fund të vitit 2022), me një vizion për arritjen e neutralitetit klimatik deri në vitin 2050 dhe vendosjen e objektivave të energjisë dhe klimës për vitin 2030 përmes zhvillimit dhe zbatimit të masave të qarta të dizajnuara për të reduktuar emetimet e gazeve serrë, duke integruar veprimet klimatike në të gjitha politikat përkatëse sektoriale.

Në mbështetje të vendeve evropiane për të kapërcyer ndryshimet klimatike dhe sfidat e degradimit të mjedisit, Komisioni Evropian landoi në dhjetor 2019 Marrëveshjen e Gjelbër Evropiane si udhërrëfyesin kryesor për ta bërë ekonominë e BE-së të qëndrueshme dhe për t'i kthyer sfidat klimatike dhe mjedisore në mundësi në të gjitha fushat e politikave. Më 15 janar 2020, Parlamenti Evropian votoi për të mbështetur gjithashtu marrëveshjen, me kërkesa për ambicie më të larta për arritjen e objektivave të saj.

Marrëveshja e Gjelbër Evropiane ofron një udhërrëfyes me veprime për sa vijon:

- nxitja e përdorimit efikas të burimeve duke kaluar në një ekonomi të pastër dhe rrethore
- rivendosja e biodiversitetit dhe zvogëlimi i ndotjes
- përshkrimi i investimeve të nevojshme dhe mjeteve të financimit në dispozicion, duke shpjeguar se si të sigurohet një tranzicion i drejtë dhe gjithëpërfshirës.

Objektivi është që deri në vitin 2050, BE-ja të jetë neutrale ndaj klimës, dhe si fillim është propozuar Ligji Evropian për Klimën, dhe për të arritur këtë objektiv, nevojiten veprime nga të gjithë sektorët, duke përfshirë:

- duke investuar në teknologji miqësore me mjedisin që mbështesin industrinë për inovacion
- duke krijuar forma më të pastra, më të lira dhe më të shëndetshme të transportit privat dhe publik
- duke dekarbonizuar sektorin e energjisë
- duke siguruar që ndërtesat të jenë më efikase në aspektin energjetik
- duke punuar me partnerë ndërkombëtarë për të përmirësuar standardet globale mjedisore

11.3.1 Metodologjia për kufizimet gjatë thatësisirës

Thatësira është një periudhë e motit anormalisht të thatë që zgjat mjaftueshëm për të prodhuar një çekuilibër serioz hidrologjik, duke shkaktuar, për shembull, dëmtime të të korrave dhe mungesa në furnizimin me ujë. Ashpërsia e thatësisirës varet nga shkalla e mungesës së lagështirës, kohëzgjatja dhe madhësia e zonës së prekur. Thatësira mund të përcaktohet në katër mënyra:

- **meteorologjike** - kur një zonë ka më pak reshje se normalja. Për shkak të dallimeve klimatike, ajo që konsiderohet thatësisirë në një vend mund të mos jetë thatësisirë në një vend tjetër.

- **bujqësore** - kur sasia e lagështisë në tokë nuk i plotëson më nevojat e një kulture të caktuar.
- **hidrologjike** - kur furnizimet me ujë sipërfaqësor dhe nëntokësor janë nën normale.
- **socio-ekonomike** - kur furnizimi me ujë nuk është në gjendje të plotësojë nevojat njerëzore dhe mjedisore mund të prishë ekuilibrin midis ofertës dhe kërkesës.

Në komunitetet ku ekzistojnë kushtet e thatësisë, zyrtarët mund të rekomandojnë masa për ruajtjen e ujit për të kufizuar përdorimin e ujit. Në raste më të rënda, kufizimet në përdorimin e ujit duhet të vendosen për përdorues të ndryshëm të ujit, në mënyrë që të parandalohen ose minimizohen dëmet në jetë, ekonomi dhe mjedis.

Thatësiat kanë dy komponentë - **klimatik** (ulja e reshjeve) dhe **kërkesa** (përdorimi i ujit). Për t'iu përgjigjur thatësisë, qeveritë priren të përqendrojnë pjesën më të madhe të aktivitetit të tyre në uljen e kërkesës për ujë. Shumica e masave fokusohen në menaxhimin, rialokimin dhe shpërndarjen e burimeve ekzistuese ujore dhe në përcaktimin e prioritetëve në përputhje me rrethanat për përdorime të ndryshme.

Efektet e parashikuara të ndryshimeve klimatike mund të përkeqësojnë shpeshtësinë, kohëzgjatjen dhe intensitetin e thatësisë, dhe për këtë arsye, duhet të merren parasysh në menaxhimin e thatësisë.

Menaxhimi i thatësisë mund të ndodhë në tre nivele:

1. Lokal/komunal
2. Në nivel të Pellgut Lumor (qarku)/rajonat
3. Qeveria e shtetit/ministritë e linjës

Të gjitha këto nivele të qeverisjes kanë rolet e tyre specifike në menaxhimin e thatësisë, në varësi të mandatit dhe përgjegjësisë të përcaktuara me ligj.

Planifikimit të thatësisë në nivel lokal në shumë zona duket se i jepet një prioritet i ulët për shkak të rastësisë së thatësisë, burimeve të kufizuara për planifikim, juridiksionit të kufizuar. Fokus i shumicës së veprimeve është zvogëlimi i kërkesës ditore për ujë, dhe qeveritë lokale zakonisht janë përgjegjëse për reduktimin e kërkesës për ujë brenda juridiksioneve të tyre.

DKU-ja përcakton menaxhimin e ujërave në nivel rajonal ose në nivel të pellgut lumor (ose të qarkut të PL-së), i cili është niveli i duhur duke marrë parasysh që pellgu është një njësi e qëndrueshme gjeografike dhe hidrologjike.

Zbatimi i PM-së në PMPL-të dhe direktivat e tjera përkatëse të BE-së sugjeron gjithashtu këtë nivel si të përshtatshëm për planifikim, zbatim dhe mbrojtje – edhe në rastin e kushteve të thatësisë.

Mandati dhe përgjegjësitë e Autoritetit të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore përfshijnë, ndër të tjera, a) planifikimin dhe zbatimin e MPL-ve, b) Matjen dhe monitorimin, c) Licencimin dhe dhënien e lejeve për përdorimin e ujit, d) Zbatimin dhe e) Alokimin e ujit për përdoruesit.

PMPL për Drinin e Bardhë përfshin një kapitull të bilancit të ujit për PL Drini i Bardhë. Mbi bazën e rezultateve të bilancit mund të hartohet një dokument i politikës së menaxhimit të ujit në të cilin: i) janë përcaktuar **prioritetet e përdorimit të ujit në ujëmbledhës**, ii) janë përcaktuar **kërkesat e rrjedhës mjedisore**, dhe iii) janë deklaruar **kufizimet** për futjen e përdoruesve të rinj të ujit dhe nxjerrjen e ujit.

Për këtë, është e nevojshme të kemi një përkufizim të qartë të thatësisë – dhe secilit prej llojeve – meteorologjike, hidrologjike, bujqësore, socio-ekonomike. Për më tepër, ndikimet e thatësisë për çdo

përdorues individual (furnizimi me ujë, nevojat mjedisore, bujqësia, industria etj.) duhet të përcaktohen dhe llogariten në terma sociologjikë dhe ekonomikë.

Është e nevojshme të përcaktohen **treguesit e thatësisrës** për të qenë në gjendje të parashikohen, identifikohen, shpallen kushtet e thatësisrës dhe së fundi, të veprohet për të parandaluar dhe zbutur thatësisrën, si dhe për të minimizuar efektet negative të thatësisrës.

Bazuar në sa më sipër, mund të përcaktohen nivelet e ashpërsisë së thatësisrës – duke lundruar në veprimet e nevojshme që duhet të ndërmerren nga aktorë të ndryshëm në sektorin e menaxhimit të ujërave. Këto veprime mund të përfshijnë, ndër të tjera, rialokimin e burimeve ndërmjet përdoruesve të ujit, kufizime, dhe më e rëndësishmja, komunikimin dhe informimin e publikut të gjerë për kushtet dhe masat.

Qeveria qendrore ka një rol në:

- Planifikimin (planet kombëtare për parandalimin dhe reduktimin e fatkeqësive dhe/ose të ngjashme) dhe, në parim, drejtimin dhe monitorimin e zbatimit të planeve në nivel kombëtar;
- Rregullimin:
 - Rregulloret në nivel kombëtar dhe rajonal/lokal:
 - Organizimi organizativ: mandatet dhe përgjegjësitë e aktorëve të ndryshëm (Agjencitë, ofruesit e shërbimeve, institucionet qeveritare, etj.)
 - Licencimi – miratimi i planeve, etj. (duke përfshirë flukset e ulëta, kërkesat mjedisore, etj.)
- Financimi – programet e aktorëve të ndryshëm të sektorit, investimet në infrastrukturën mbrojtëse dhe së fundi, ofrimi i ndihmës direkte për viktimat e thatësisrës dhe për fermerët në përgjithësi
- Koordinimi: ndërmjet palëve të interesuara (agjencitë, nivelet e qeverisjes, ofruesit e shërbimeve, palët e tjera të interesit dhe popullsia në përgjithësi)

Qeveria qendrore ka një rol në përcaktimin e prioriteteve. Këto mund t'u referohen prioriteteve të përdorimit të ujit, si dhe prioriteteve për mbrojtjen, investimet, renditjen e kufizimeve për shfrytëzimin e burimeve ujore, ose lehtësimin dhe mbështetjen ndaj aktorëve të ndryshëm, viktimave të thatësisrës.

Si përfundim, **duhet të hartohet një plan kombëtar për parandalimin, zbutjen dhe mbrojtjen e thatësisrës, duke përfshirë strukturën institucionale dhe organizative dhe mekanizmat për ofrimin e ndihmës në kohë, të qëndrueshme dhe të barabartë.**

Në PMPL Drini i Bardhë do të përdoret si për të dhëna dhe informacione në lidhje me burimet dhe kërkesën ujore, SIU ekzistues, duke mundësuar identifikimin e zonave dhe përdoruesve të ndjeshme dhe vulnerabël ndaj thatësisrës. Bilanci i ujit do të jetë një bazë për një propozim të mjeteve të planifikimit, siç përshkruhet më poshtë.

11.3.2 MJETET E PLANIFIKIMIT

Në rast të thatësisrës, janë pesë pyetje themelore:

- Si e di një shtet kur ka thatësisrë?
- Nëse ka thatësisrë, kush është përgjegjës?
- Si informohet publiku?
- Si do të modifikohen alokimet dhe përdorimet aktuale të ujit?
- Si sigurohet pajtueshmëria?

Për t'iu përgjigjur këtyre pyetjeve, duhet të zhvillohen pesë mjete planifikimi:

- identifikimi i treguesve të thatësirës,
- caktimi i autoritetit qeveritar,
- njoftimi i publikut,
- reduktimi i përdorimit të ujit dhe mirëmbajtja e të ardhurave, dhe
- monitorimi i pajtueshmërisë së përdoruesve të ujit-për të përballuar planifikimin për mungesat e ujit që lidhen me thatësitat.

11.3.2.1 Identifikimi i treguesve të thatësirës

Për shkak të vështirësisë për të vendosur se kur fillojnë dhe mbarojnë thatësitat, duhet të përdoren tregues specifikë të thatësirës për të vendosur se kur do të zbatohet një plan për menaxhimin e ujit. Kur të jenë identifikuar tregues të tillë, përdoruesit e ujit mund të formulojnë **plane emergjence dhe të marrin vendime për investimet e ardhshme ekonomike**. Treguesit e thatësirës duhet të jenë të saktë dhe të ndjeshëm ndaj vendimmarrjes së paktë, nëse ka, subjektive.

Mund të përdoren një sërë treguesish të thatësirës, duke përfshirë:

- reshjet
- indeksi Palmer (indeks i ashpërsisë së thatësirës),
- në rrjedhat e përrenjve, burimi i ujit (burimet) shkarkimi
- të dhëna historike mbi nevojat aktuale dhe të parashikuara për ujë,
- shkalla e uljes ose e depërtimit të ujit të kripur,
- potenciali për efekte negative të pakthyeshme mbi peshqit dhe kafshët e egra, dhe
- kushtet e rezervuarit ose të ujit nëntokësor në lidhje me numrin e ditëve të mbetura të furnizimit me ujë

Zakonisht, është e dëshirueshme të zgjidhen një sërë **treguesish të thatësirës për të pasqyruar lidhjen sezonale të ofertës kundrejt kërkesës**.

Gama e vlerave për secilin prej këtyre treguesve mund t'i caktohet një prej katër fazave të thatësirës - normale, vëzhgimi i thatësirës, paralajmërimi i thatësirës dhe urgjenca e thatësirës¹.

Aktivizimi i njërës prej fazave të thatësirës mund të varet nga një numër i caktuar treguesish që tregojnë një fazë të caktuar të thatësirës dhe/ose një kombinim të tyre. Treguesit e thatësirës nuk duhet të jenë aq kompleks sa të shkaktojnë pasiguri nëse duhet të aktivizohet ndonjë fazë e planit të menaxhimit të ujit.

11.3.2.2 Caktimi i Autoritetit Qeveritar

Përcaktimi i një njësie ose agjencie qeveritare që ka autoritet specifik për planifikimin e thatësirës përpara një thatësire është një nga aspektet kritike të sigurimit të menaxhimit të furnizimit me ujë gjatë thatësirës. Që një plan i menaxhimit të ujit të jetë efektiv, agjencia e caktuar duhet të ketë autoritet për të deklaruar se ekziston një thatësirë dhe për të ndryshuar modelet e përdorimit të ujit.

Nëse jepet autoriteti diskrecional, duhet të jepen udhëzime të përcaktuara mirë për përdorimin e tij. Dështimi për të përcaktuar në mënyrë adekuate kufijtë ku duhet të ndërmerren veprime mund të krijojë situata ku administratorët shtyjnë veprimet për të shmangur konfliktin me grupet e përdoruesve.

11.3.2.3 Njoftimi i publikut

Kur kushtet e thatësirës aktivizojnë zbatimin e planit të menaxhimit të ujit, publiku duhet të njoftohet. Njoftimi duhet të përmbajë informacion në lidhje me dispozitat për të kufizuar përdorimin, kur masat e ruajtjes hyjnë në fuqi, disponueshmërinë e variancave dhe procedurat për marrjen e një variance. Procedura e saktë e njoftimit mund të zhvillohet për të pasqyruar kushtet lokale dhe palët e interesit.

11.3.2.4 Kufizimi i përdorimit të ujit dhe mirëmbajtja e të hyrave

Një sistem prioritetesh të kategorive të përdorimit të ujit duhet të vendoset përpara se të ndodhin thatësira, në mënyrë që çdo përdorues të dijë, para një thatësire, në çfarë radhe do të zbatohen kufizimet e ujit. Nëse industritë dhe ndërmarrjet tregtare i dinë, përpara thatësirës, procedurat që duhen përdorur për reduktimin e disponueshmërisë së ujit, ato mund të krijojnë planet e tyre të emergjencës për ato reduktime; për shembull, ata mund të organizojnë furnizime alternative me ujë ose të planifikojnë reduktime në oraret e prodhimit.

Reduktimi i përdorimit të ujit do të shkaktojë ulje të të ardhurave të furnizuesve të ujit. Të ardhurat e reduktuara vijnë në një kohë kur kostot janë më të mëdha për shkak të shpenzimeve të bëra për të përballuar thatësirën. Kjo mund të zgjidhet duke vendosur një **shtesë ad-hoc për thatësirën për përdoruesit**, ose duhet të zhvillohen mekanizma të tjerë (ndihma qeveritare), në mënyrë që të sigurohet vazhdimësia dhe qëndrueshmëria e funksionimit të shërbimeve të ujit.

11.3.2.5 Monitorimi i Përputhshmërisë së Përdoruesve të Ujit

Përvoja ka treguar se reduktimet e përdorimit të ujit më shumë se 20-25 për qind nuk mund të arrihet me një kërkesë për ruajtje vullnetare. Nuk duket të ketë një marrëveshje të përgjithshme nëse rregulloret e detyrueshme të ruajtjes ose rritja e normës së ujit dhe tarifat shtesë të thatësirës janë mënyrat më efektive për të reduktuar përdorimin e ujit në një vëllim më të vogël se ai i marrë nga ruajtje vullnetare.

Dikush mund të argumentojë se **disponueshmëria e mekanizmave të zbatimit** është tipari i rëndësishëm i planit dhe se aplikimi i tyre është i rrallë. Pjesa më e madhe e monitorimit të klientëve për pajtueshmërinë vjen nga presioni i grupit të kolegëve, por ofruesit e shërbimeve dhe inspektorët mund të autorizohen të shqiptojnë vërejtje dhe gjopa. Kjo mund të jetë një metodë efektive për të monitoruar në mënyrë efektive një zonë shërbimi në kushte thatësire.

11.4 DIREKTIVA KORNIZË E UJËRAVE DHE DIREKTIVA PËR PËRMBYTJET

Dokumenti i politikave të SPZ-së së DKU-së mbi DKU-në dhe presionet hidro-morfologjike⁷⁶ deklaron se **menaxhimi i rrezikut nga përmbytjet është ndoshta politika me potencialet më të mira për sinergji me aspekte të tjera të menaxhimit të ujit, me kusht që të zbatohen strategjitë adekuate.**

Në disa raste, zgjidhjet tradicionale inxhinierike (diga, kanalizim ose penda) nuk kanë dhënë rezultatet e pritura. Shfaqja e përmbytjeve nuk mund të reduktohet plotësisht, dhe pasojat e përmbytjeve të ardhshme ka të ngjarë të kenë një ndikim social dhe ekonomik në rritje. Për më tepër, është duke u

⁷⁶http://circa.europa.eu/Public/irc/env/DKU/library?l=/framework_directive/thematic_documents/hydromorphology/hydromorphology/_EN_1.0_&a=d

rishikuar prioritizimi për gjetjen e mbrojtjeve nga përmbytjet për të mbrojtur zona të veçanta ose përdorime të tokës.

Kështu, tani promovohet një tjetër qasje e menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet: një menaxhim i integruar i rrezikut nga përmbytjet që fokusohet në parandalimin, mbrojtjen dhe gatishmërinë (përfshirë parashikimin). Në këtë kuadër, krijimi i hapësirës për lumenjtë në zonat ku aksionet njerëzore dhe ekonomike janë relativisht të ulëta, përfaqëson një mënyrë më të qëndrueshme të trajtimit të përmbytjeve. Ruajtja dhe restaurimi i funksioneve natyrore të ligatinave dhe zonave të përmbytura, me aftësinë e tyre për të mbajtur ujërat e përmbytjeve dhe për të reduktuar pulsionin e përmbytjeve, janë një tipar kyç i kësaj strategjie, duke lejuar kështu mundësi të rëndësishme për sinergji me zbatimin e DKU-së.

11.4.1.1 Kërkesat e koordinimit në nivelet teknike dhe menaxheriale

Neni 9 i Direktivës së BE-së për Përmbytjet kërkon që “Shtetet Anëtare të ndërmarrin hapat e duhur për të koordinuar zbatimin e kësaj direktive dhe atë të Direktivës 2000/60/KE (DKU) duke u fokusuar në mundësitë për përmirësimin e efikasitetit, shkëmbimin e informacionit dhe arritjen e sinergjive të përbashkëta dhe përfitimet duke pasur parasysh objektivat mjedisore të përcaktuara në nenin 4 të Direktivës 2000/60/KE.” Veçanërisht:

- zhvillimi i hartave të para të rrezikut nga përmbytjet dhe hartave të rrezikut nga përmbytjet dhe rishikimet e tyre të mëvonshme siç përmendet në nenet 6 dhe 14 të kësaj direktive do të kryhen në mënyrë të tillë që informacioni që ato përmbajnë të jetë në përputhje me informacionin përkatës të paraqitur sipas Direktivës 2000/60/KE. Ato do të koordinohen dhe mund të integrohen në rishikimet e parashikuara në nenin 5(2) të Direktivës 2000/60/KE;
- zhvillimi i planeve të para të menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet dhe rishikimet e tyre të mëvonshme siç përmendet në nenet 7 dhe 14 të kësaj direktive do të kryhen në koordinim dhe mund të integrohen në rishikimet e planeve të menaxhimit të pellgjeve lumore të parashikuara në nenin 13(7) i Direktivës 2000/60/KE;
- përfshirja aktive e të gjitha palëve të interesit sipas nenit 10 të kësaj direktive do të koordinohet, sipas rastit, me përfshirjen aktive të palëve të interesit sipas nenit 14 të Direktivës 2000/60/KE.

Direktiva e BE-së për Përmbytjet përcakton afate të qarta për secilën nga kërkesat, të cilat janë të nevojshme për koordinim me detyrat përkatëse sipas DKU-së. Një përmbledhje e disa prej pikave kryesore të të dy direktivave dhe afateve përkatëse përkatëse jepet në Tabelën 105:

Tabela 96. Përmbledhje e pikave kryesore dhe ndërlidhjeve të Direktivës së BE-së për Përmbytjet dhe DKU-së së BE-së

Afati i fundit	Detyrat e Direktivës së BE-së për Përmbytjet	Kërkesat e koordinimit për detyrat përkatëse të DKU-së
2022	Fillon procesi i pjesëmarrjes së publikut - publikimi i mekanizmit dhe orarit të konsultimit (Nenet 9.3 dhe 10)	Koordinimi me kërkesat e nenit 14 të DKU-së për pjesëmarrjen e publikut
2024	Hartat e rrezikut dhe rrezikut nga përmbytjet (Neni 6)	Data e shqyrtimit të parë të nenit 5 të DKU-së Analiza e presionit dhe ndikimit

2026	Planet e menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet (Neni 7)	Data e shqyrtimit të parë të nenit 13 të DKU-së Planet e Menaxhimit të Pellgjeve Lumore
------	---	---

Tabela 97. Çështje teknike, administrative dhe menaxheriale për koordinimin ndërmjet DKU-së dhe DP-së

#	Çështja	Rëndësia për zbatimin e DP-së	Rëndësia për zbatimin e DKU-së	Prioritet për koordinim
Masat teknike				
1	Riaktivizimi i mëparshëm ose krijimi i kapaciteteve të reja të ruajtjes dhe mbajtjes	Masa për krijimin e hapësirës për përmbytjet e lumenjve dhe bregdetit në zonat ku aksionet njerëzore dhe ekonomike janë relativisht të ulëta në mënyrë që të zvogëlohen rreziqet në zonat me ndikime negative potenciale më të larta	Ruajtja dhe restaurimi i funksioneve natyrore të ligatinave dhe fushave të përmbytjes, me aftësinë e tyre për të mbajtur ujërat e përmbytjeve dhe për të reduktuar pulsën e përmbytjeve, mundësojnë mundësi të rëndësishme për sinergji me zbatimin e DKU-së për shkak të efekteve pozitive në ekologji.	Rëndësi e lartë
2	Masat teknike të mbrojtjes nga përmbytjet (p.sh. diga, diga ose kanale)	Masa në ose afër zonave ku rreziku njerëzor dhe ekonomik është i lartë (p.sh. zonat urbane dhe infrastruktura e rëndësishme) për të ulur rreziqet e imponuara nga përmbytjet.	Ndikimi i mundshëm negativ në situatën hidromorfologjike (d.t.th. humbja e habitateve dhe vazhdimësia e lumenjve) dhe rrjedhimisht statusi ekologjik.	Rëndësi e lartë
3	Rregullore për shfrytëzimin e tokës dhe planifikimin hapësinor	Kufizimi i zhvillimeve në fushat e përmbytjeve dhe përcaktimi i zonave për ruajtjen e ujit nga përmbytjet, duke ruajtur kështu hapësirën e mjaftueshme për zgjerimin e përmbytjeve dhe duke ulur nevojën për infrastruktura lokale të mbrojtjes nga përmbytjet. Ruajtja dhe/ose rikthimi i aktiviteteve bujqësore dhe pyjore (reduktimi i vulosjes së peizazhit) që janë në përputhje me rritjen e kohës së mbajtjes së ujit në periudha	Efekt pozitiv në arritjen e objektivave të DKU-së për shkak të nevojave të reduktuara të masave teknike të mbrojtjes nga përmbytjet në zonat e zhvilluara me efekte pozitive në ekologjinë e lumenjve. Efekt pozitiv në kapacitetet e rimbushjes së ujërave nëntokësore për shkak të rritjes së kapaciteteve mbajtëse në ujëmbledhës.	Relevante

		të caktuara të vitit. Programet e Zhvillimit Rural mund të mbështesin aktivitete të tilla.		
4	Parandalimi dhe zbutja e ndotjes së ujit nga përmytjet	Reduktimi i rrezikut të vendosur në infrastrukturë, p.sh. objektet industriale (burimet pika të ndotjes si objektet PKIN por edhe objektet jo PKIN) për shkak të përmytjeve Menaxhimi i sistemeve të kanalizimeve, impianteve TUZU dhe tejmbushjeve të ujërave të stuhisë për të siguruar aftësinë për të përballuar përmytjet Masat hapësinore në ndërlidhje të ngushtë me masat për rritjen e kapaciteteve mbajtëse për reduktimin e erozionit dhe humbjes së lëndëve ushqyese (ndotja difuze)	Ulja e ndotjes së ujit në rast të përmytjeve me efekte pozitive në cilësinë e ujit	Rëndësi e lartë
5	Menaxhimi i sedimenteve	Ndikimi në mirëmbajtjen e masave strukturore	Ndikimi i masave strukturore në vazhdimësinë e sedimentit	Relevante
Masat administrative dhe çështjet e menaxhimit				
7	Koordinimi sipas kërkesave të raportimit të të dy direktivave – afati	Përfshirja e çështjeve në përgatitjen e hartave të rrezikut nga përmytjet dhe rrezikut nga përmytjet (neni 6 i DP)	Përfshirja e çështjeve në përgatitjen e raporteve të analizës (neni 5 i DKU-së)	Rëndësi e lartë
8	Koordinimi sipas kërkesave të raportimit të të dy direktivave – afati	Përfshirja e çështjeve në përgatitjen e planeve të menaxhimit të rrezikut nga përmytjet (neni 7 i DP-së), d.t.th. koordinimi i masave të planifikuara duke marrë parasysh sinergjitë dhe kërcënimet e mundshme.	Përfshirja e çështjeve në përgatitjen e planeve të menaxhimit të pellgjeve lumore (neni 13 i DKU-së), d.t.th. koordinimi i masave të planifikuara duke marrë parasysh sinergjitë dhe kërcënimet e mundshme.	Rëndësi e lartë
9	Koordinimi i kërkesave për pjesëmarrje dhe konsultim publik – afati i parë në	Fillon procesi i pjesëmarrjes së publikut - publikimi i mekanizmit dhe orarit të konsultimit (nenet 9.3 dhe 10)	Koordinimi me nenin 14 të DKU-së kërkesat për pjesëmarrjen e publikut, d.t.th. ngjarje të përbashkëta dhe shfrytëzimi i sinergjive	Rëndësi e lartë

	procesin e PP		për komunikim dhe diskutim	
10	Ngritja e kapaciteteve të profesionistëve	Rritja e ndërgjegjësimit për zbatimin praktik të parimeve të menaxhimit të integruar të rrezikut nga përmbytjet	Efekt pozitiv në zbatimin e DKU-së për shkak të lehtësimit të zbatimit të parimeve të qëndrueshmërisë së menaxhimit të integruar të rrezikut nga përmbytjet dhe anasjelltas	Relevante
11	Ndryshimet Klimatike	Menaxhimi efektiv i rrezikut të përmbytjeve duhet të marrë parasysh shkallën e pellgut të lumit dhe tendencat afatgjata, p.sh. ndryshimet në rreziqet e imponuara nga përmbytjet për shkak të ndryshimeve klimatike.	Ndryshimet klimatike pritet të kenë ndikime të rëndësishme në sektorin e ujit si për sa i përket cilësisë ashtu edhe sasisë së ujit. Sinergjitë me çështjet e menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet duhet të merren parasysh, p.sh. gjatë zhvillimit dhe zbatimit të planeve të përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike	Relevante

12 PJESËMARRJA PUBLIKE

12.1 HYRJE

Direktiva Kornizë e Ujërave e BE-së (DKU) promovon një ndryshim të qeverisjes evropiane të ujit drejt rritjes së pjesëmarrjes së palëve të interesuara dhe menaxhimit të ujit sipas pellgjeve të lumenjve. Për zbatimin e DKU-së nevojiten rregullime të reja institucionale. Këshillat e pellgjeve lumore ose komitetet e pellgjeve lumore duhet të krijohen në nivel lokal për të përmbushur kërkesat e DKU-së për përfshirjen e gjerë të palëve të interesuara në menaxhimin e ujit.

Ekzistojnë katër faktorë të rëndësishëm në lidhje me rregullimet institucionale për këshillat e ujërave të pellgjeve lumore dhe pjesëmarrjen e palëve të interesuara lokale në menaxhimin e ujit.

Së pari, një organizatë që përfshin palët kryesore të interesuara që janë **të përkushtuar ndaj fushëveprimit dhe qëllimeve** të këshillit të pellgut të lumit dhe të gatshëm të ofrojnë burime për zbatimin e aktiviteteve të planifikuara.

Së dyti, aranzhimet institucionale që përfshijnë një **gatishmëri për fleksibilitet dhe ndërgjegjësim** për nevojën për të përfshirë aktorët më të rëndësishëm.

Së treti, një **udhëheqje e qartë** për të drejtuar procesin për të realizuar qëllimet specifike dhe për të vlerësuar rezultatin.

Së katërti, **përfshirja vullnetare e fermerëve** për të marrë pjesë në zbatimin e masave dhe për të kontribuar me njohuri dhe përvoja në lidhje me kushtet lokale.

Sipas nenit 14 të Direktivës Kornizë të Ujërave (DKU) të BE-së, **konsultimet me publikun duhet të kryhen përgjatë hapave të ndryshëm të zhvillimit të planeve të menaxhimit të pellgjeve lumore (p.sh. orari dhe programi i punës për hartimin e planit, rishikimi i ndërmjetëm i çështje të rëndësishme të menaxhimit të ujit, draft plani, etj.).**

Direktiva Kornizë e Ujërave e BE-së (DKU) gjithashtu prezantoi receta sa i përket informacionit, konsultimit dhe përfshirjes së publikut, duke përfshirë përdoruesit në zbatimin e direktivës dhe zhvillimin e planeve të menaxhimit të pellgjeve lumore.

DKU-ja specifikon se dokumentet, analizat dhe masat duhet të vihen në dispozicion për komente me shkrim nga publiku (p.sh. në formë letre, me postë ose me e-mail). Për më tepër, mënyra të tjera konsultimi mund të konsiderohen si intervista, seminare ose konferenca. Gjatë këtyre takimeve prezantohen çështjet kryesore dhe nga palët e ftuara kërkohet që të japin perceptimin, njohuritë dhe idetë e tyre për çështjet specifike.

Kodet e praktikës për konsultimin me shkrim u zhvilluan si pjesë e Strategjisë së Përbashkët të Zbatimit të DKU-së:

- Koha për organizimin e konsultimeve, përveç datave të përmendura në nenin 14, duhet të përfshihet në procesin e planifikimit për një politikë ose shërbim që në fillim.
- Duhet të jetë e qartë se kush është duke u konsultuar, çfarë kërkohet, afati kohor dhe qëllimi.

- Dokumentet që i nënshtrohen konsultimit (orari, programi i punës, draft-kopja e planit të menaxhimit të pellgut lumor) duhet të jenë sa më të thjeshta dhe koncize (duke përfshirë një përmbledhje në dy faqe të pyetjeve kryesore që bëhen). Duhet të përgatiten përmbledhje për një audiencë më të gjerë.
- Dokumentet duhet të jenë të disponueshme gjerësisht, duke përdorur plotësisht mjetet e mundshme elektronike, duke synuar dhe tërhequr vëmendjen e të gjitha grupeve dhe individëve të interesuar.
- Kushdo që ka interes ka gjashtë muaj kohë që t'i përgjigjet dokumenteve.
- Përgjigjet duhet të analizohen me kujdes dhe me mendje të hapur, dhe rezultatet të bëhen gjerësisht të disponueshme, duke pasur parasysh pikëpamjet e shprehura dhe arsyet për vendimet përfundimtare të marra.
- Departamentet duhet të monitorojnë dhe vlerësojnë konsultimet, duke caktuar një koordinator konsultimi i cili do të sigurojë shpërndarjen e mësimëve.

12.2 INFORMIMI, KONSULTIMI DHE PJESËMARRJA PUBLIKE PËR PMPL-NË E DRINIT TË BARDHË

12.2.1 Konsultimet publike janë një temë në rritje në agjendën e ujit

Ndërgjegjësimi i publikut për çështjet mjedisore është një nga çelësat e mbrojtjes së mjedisit dhe zhvillimit të qëndrueshëm në Kosovë.

Uji është një nga sfidat më serioze të qëndrueshmërisë me të cilat përballet planeti. Vlerësohet se deri në vitin 2050, mbi 40% e popullsisë së botës do të jetojë në zona të stresuara nga uji dhe më shumë se 240 milionë njerëzve do të mos kenë qasje në një burim të përmirësuar uji. Duke pasur parasysh madhësinë dhe natyrën e sfidave të ujit, trajtimi i tyre kërkon një përpjekje të koordinuar midis politikëbërësve dhe palëve të interesuara: ata që luajnë një rol dhe ata që preken nga veprimet dhe rezultatet në sektorin e ujit.

Spektori publik po përballet jo vetëm me kufizime financiare, por edhe me kërkesa të shtuara nga qytetarët për t'u angazhuar më shumë në marrjen e vendimeve të politikave publike. Në këtë kontekst, konsultimi publik është shfaqur si një parim i rëndësishëm në qeverisjen e ujit dhe një faktor vendimtar në aftësinë e qeverive për të trajtuar dhe kapërcyer me sukses sfidat në furnizimin dhe menaxhimin e ujit.

Angazhimi me të gjithë akterët në fazat e hershme të vendimmarrjes është thelbësor për të siguruar mbështetje për reformat e ujit, për të rritur ndërgjegjësimin për rreziqet, përfitimet dhe kostot e ujit, për të rritur gatishmërinë e përdoruesve të ujit për të paguar dhe për të promovuar menaxhimin e integruar të burimeve ujore në lumë. pellgje. Qeveritë kanë një rol të rëndësishëm për të luajtur në krijimin e një mjedisi institucional që inkurajon shkëmbimin dhe më shumë procese vendimmarrëse nga poshtë-lart.

Vitet e fundit kanë parë një zhvendosje në debatet për ujin nga nocioni i "pjesëmarrjes" në konceptin e "përfshirjes". Pjesëmarrja zakonisht i referohet përfshirjes së individëve dhe grupeve në hartimin, zbatimin dhe vlerësimin e një projekti ose plani. Përfshirja i referohet gjerësisht përpjekjeve të një organizate për të siguruar që individët, grupet dhe organizatat të kenë mundësinë të marrin pjesë në proceset e vendimmarrjes dhe zbatimin e politikave/projekteve që do t'i prekin ata ose në të cilat ata kanë interes. Ai përfshin një gamë më të gjerë procesesh gjithëpërfshirëse, të karakterizuara nga kontribute domethënëse në proces.

Shtetet anëtare janë të detyruara "të inkurajojnë përfshirjen aktive të të gjitha palëve të interesit" në hartimin dhe ndjekjen e planeve të menaxhimit të pellgjeve lumore.

Kjo pjesëmarrje duhet të organizohet edhe në nivel strategjik, pasi shtetet anëtare duhet të japin një pasqyrë, dy vjet përpara periudhës së zbatimit të një plani, në "çështjet e rëndësishme të menaxhimit të identifikuar në pellgun e lumit".

Konsultimi me palët e interesit për ÇRMU-të është kryer për herë të parë në prill 2017, dhe më pas në gusht-tetor 2022, për PL Drini i Bardhë.

Debati për ÇRMU-të ndihmoi në krijimin e një shtyese për integrimin e perspektivave të shumta në afrimin e kompleksitetit të menaxhimit të burimeve ujore brenda PL Drini i Bardhë.

Pjesëmarrja nënkupton që palët e interesuara janë të lidhur me procesin e vendimmarrjes dhe marrin pjesë në diskutime dhe aktivitete. Për nxitësit e pjesëmarrjes, shpesh qëllimi është të përmirësojnë transparencën në vendimmarrje dhe të forcojnë themelet e zgjedhjeve dhe vendimeve që duhen marrë. Megjithatë, niveli i ndikimit që u jepet palëve të interesuara të përfshira në një proces pjesëmarrjeje ndryshon nga një situatë në tjetrën, dhe ata nuk kanë domosdoshmërisht një rol mbi vendimet përfundimtare.

Përfaqësimi është një nivel më strukturor dhe më i institucionalizuar i angazhimit. Ai përpiqet të zhvillojë një zgjedhje kolektive duke grumbulluar preferencat nga aktorë të ndryshëm. Ai shpesh konsiston në përfaqësimin zyrtar të perspektivave dhe interesave të palëve të interesuara në menaxhimin e një projekti ose të një organizate. Angazhimi përmes përfaqësimit i lejon palët e interesuara të eksplorojnë dhe të diskutojnë mes asaj që duan si individë dhe si grup, për të gjetur alternativën më të mirë të disponueshme për të avancuar propozimet e tyre.

Partneritetet janë niveli tjetër i zyrtarizuar i angazhimit. Ato konsistojnë në bashkëpunimin e rënë dakord ndërmjet institucioneve, organizatave ose forumeve qytetare për të kombinuar burimet dhe kompetencat në lidhje me një projekt ose sfidë të përbashkët për t'u zgjidhur. Partneritetet mund të zhvillohen në shkallë të ndryshme, nga partneritetet ndërmjet komunave ose ofruesve të shërbimeve për ta bërë ofrimin e shërbimeve të ujit më efikas dhe të qëndrueshëm, deri te partneritetet më globale që synojnë të sjellin inovacion dhe të nxisin investimet në ujë. Partneritetet shpesh karakterizohen nga një marrëveshje e përbashkët e palëve të interesuara të përfshira për të ndarë rreziqet dhe përfitimet. Partneritete të tilla krijohen përmes mekanizmave dhe strukturave të ndryshme ndërministrorë në Kosovë.

Raportimi mbi procesin e pjesëmarrjes sipas Direktivës Kornizë të Ujërave duhet të marrë parasysh kërkesat e Shtojcës VII të Direktivës Kornizë të Ujërave (DKU), e cila kërkon që planet e menaxhimit të pellgjeve të lumenjve të mbulojnë "një përmbledhje të masave të marra të informacionit publik dhe

konsultimit, rezultatet e tyre dhe ndryshimet në planin e bërë si pasojë” (Shtojca VII.9) dhe “pikat e kontaktit dhe procedurat për marrjen e dokumentacionit dhe informacionit bazë të përmendur në nenin 14(1) (...)” (Shtojca VII.11). Kjo kërkesë i jep informacion Komisionit Evropian në rolin e tij si autoritet mbikëqyrës mbi zbatimin e DKU-së.

Kërkesa nga Shtojca VII.9 mund të përmbushet duke ofruar disa masa të marra dhe teknika të përdorura, përgjigjet e marra nga palët e interesuara në sektorë të ndryshëm dhe implikimet e përgjigjeve për planin e menaxhimit të pellgut lumor. Dokumentet udhëzuese për të ndihmuar organizatat e pellgjeve lumore të zbatojnë DKU-në rekomandojnë gjithashtu marrjen parasysh paraprakisht të aspekteve të raportimit dhe përfshirjen e treguesve të cilësisë në raportim si faktet dhe shifrat, një përshkrim të planit të pjesëmarrjes së publikut dhe masat e kënaqësisë së pjesëmarrësve.

Një grup rekomandimesh propozohet të merren parasysh gjatë pjesëmarrjes dhe konsultimit publik për PMPL për PL Drini i Bardhë, duke përfshirë:

- Identifikimi dhe paraqitja e mekanizmave shkak-pasojë ndërmjet shtytësve, presioneve dhe statusit mjedisor të trupave ujorë në një mënyrë të qartë dhe transparente për palët e interesuara për të mbështetur vendimmarrjen aktive dhe gjithëpërfshirëse.
- Marrja parasysh e bilanceve ujore dhe aspekteve sasiore në vendimet e menaxhimit të trupave ujorë.
- Vlerësimi i efikasitetit dhe efektivitetit të masave të planifikuara për të përfshirë palët e interesit në procesin e priorizimit të masave.
- Përfshirja e rezultateve të përvojave inovative pilot në procesin e vendimmarrjes. Në këtë drejtim, prototipi i propozuar i llogarive të ujit mund të konsiderohet në përzgjedhjen e masave më të përshtatshme për të përballuar mungesën e ujit dhe kushtet e thatësisë.
- Prezantimi i mekanizmave që lejojnë vendosjen e objektivave alternative dhe zbatimin e përjashtimeve në mënyrë transparente; dhe të zhvillojë një vizion strategjik me lidhje ndërmjet planit të menaxhimit të pellgut lumor dhe të tjerëve (p.sh. planet e menaxhimit të rrezikut nga përmbytjet).

"Paneli i kontrollit" është një sistem informacioni i bazuar në ueb, i hapur, i ushqyer nga përdoruesit dhe i eksportueshëm, që synon t'u përgjigjet kërkesave të pjesëmarrjes publike sipas DKU; audienca e synuar është publiku i gjerë dhe palët institucionale të interesuara. Sistemi i informacionit jo vetëm që kontribuon në shkëmbimin e informacionit midis palëve të ndryshme të interesuara dhe autoriteteve publike përgjegjëse për zbatimin e direktivës (p.sh. rajonet, ndërmarrjet e ujësjellësit, etj.), por gjithashtu përmirëson koordinimin ndërmjet autoriteteve kompetente përgjegjëse për zbatimin e DKU-së në Qarkun Apenin të Pellgut Lumor. Mbahen takime të rregullta për të diskutuar statusin e sistemit të informacionit dhe veprimet e nevojshme. Zbatimi i "Panelit të Kontrollit" ka kontribuar në kursimin e kostove (d.t.th. duke shkurtuar procedurat administrative) dhe në përmirësimin e pranueshmërisë dhe pronësisë, ku një numër i madh i palëve të interesuara janë përfshirë dhe ofrojnë të dhëna cilësore për sistemin.

Shtojca 26 ilustron opsionet për rritjen e nivelit të përfshirjes së palëve të interesit.

12.2.2 Hartëzimi i palëve të interesit

Ekziston një sërë mekanizmesh formal dhe joformal të angazhimit të palëve të interesuara dhe duhet të përshtaten me kontekste specifike, kategori të palëve të interesuara, qëllime të politikave dhe nevoja lokale.

Në rastin e sigurimit të informacionit të duhur publik, ndërgjegjësimit, angazhimit dhe konsultimit, parimet e mëposhtme për krijimin e kushteve të nevojshme për angazhimin e palëve të interesit të orientuara drejt rezultateve, të përshtatshme për objektivin, parashikues dhe adaptues përfshijnë:

1. Përfshini të gjitha palët e interesit që kanë një interes në rezultatin ose që ka të ngjarë të preken, si dhe përgjegjësinë e tyre, motivimet thelbësore dhe ndërveprimet.

Një hap i parë për të angazhuar në mënyrë efektive publikun/palët e interesuara është të identifikoni se kush janë ata dhe të përcaktoni se çfarë i motivon ata. Njohja se kush është përgjegjës për çfarë dhe në cilin nivel është një pikënisje thelbësore dhe mund të ndihmojë në identifikimin e boshllëqeve në kuadrin institucional që ndikojnë në koherencën e politikave dhe performancën e sektorit. Harta e palëve të interesuara mund të përdoret për të identifikuar funksionet kryesore të palëve të interesuara në sektor dhe për të vlerësuar se sa efektivisht janë kryer ato. Një hartë e tillë thekson gjithashtu ndërveprimin dhe ndikimin e palëve të interesuara në fusha të tjera që ndikojnë në sektorin e ujit.

2. Përcaktoni linjën përfundimtare të vendimmarrjes, objektivat e angazhimit të palëve të interesuara dhe përdorimin e pritur të inputeve.
3. Alokoni burimet e duhura financiare dhe njerëzore dhe ndani informacionin e nevojshëm për angazhimin e palëve të interesuara të orientuara drejt rezultateve.
4. Vlerësoni rregullisht procesin dhe rezultatet e angazhimit të palëve të interesuara për të mësuar, përshtatur dhe përmirësuar në përputhje me rrethanat.
5. Përfshini proceset e angazhimit në korniza të qarta ligjore dhe politikash, struktura/parime organizative dhe autoritete përgjegjëse.
6. Përshtateni llojin dhe nivelin e angazhimit sipas nevojave dhe mbajeni procesin fleksibël ndaj rrethanave në ndryshim.

Ndonëse është thelbësore të mbahen të informuar palët e interesit gjatë procesit të konsultimit publik, nuk është e nevojshme që të përfshihen të gjithë në çdo fazë. Proceset e konsultimit publik mund të jenë më efektive kur përfshijnë një përzgjedhje të kujdesshme dhe strategjike të palëve të interesuara që vendos një ekuilibër midis përfaqësimit gjithëpërfshirës dhe një numri të menaxhueshëm pjesëmarrësish. Është e dobishme të përcaktohet paraprakisht se kur duhet të marrin pjesë palët e interesuara (p.sh. vendosja e objektivave, zhvillimi, rishikimi i zbatimit), dhe është e rëndësishme të merret parasysh dhe të diskutohet me palët e interesuara se çfarë presin të marrin nga procesi dhe cilat pengesa mund t'i pengojnë ata nga duke marrë pjesë. Nëse motivimet e secilit palë të interesuar mund të qartësohen në fillim, ka të ngjarë që të ketë kënaqësi më të madhe me rezultatet.

Autoriteti Rajonal i Pellgjeve Lumore (ARPL) është i interesuar që çështjet më të rëndësishme të identifikohen në fillim të procesit dhe më pas të trajtohen gjatë përgatitjes së PMPL. Për këtë, ARPL-ja pret sugjerime, komente dhe vëzhgime nga ekspertë dhe aktorë të fushës së ujit, të cilët janë të interesuar për evidentimin e problematikave të pellgut të lumit Drini i Bardhë.

Procesi i konsultimit teknik përfshin disa hapa: një anketë të organizuar për administrimin e pyetësorit, një takim konsultimi për renditjen e ÇRMU-ve të identifikuar të planifikuara për shtator 2022 dhe përpunimin e raportit përfundimtar dhe kapitullit në Planin e Menaxhimit të Pellgjeve Lumore. Gjatë debatit publik, ekipi i projektit organizoi konsultime me komunat Skenderaj, Klinë dhe Istog.

Pritet që ARPL-ja të iniciojë një fushatë më të gjerë konsultimi dhe debati publik me të gjithë akterët e interesuar në pellg, duke përfshirë sektorët ekonomikë.

13 PËRFSHIRJA GJINORE

13.1 SFONDI SHOQËROR

Një nga karakteristikat kryesore sociale të Kosovës lidhet me migrimin shumë të lartë (gjatë 50 viteve të fundit) dhe krijimin e një diaspore të fuqishme jashtë vendit. Përafërsisht 40% e banorëve të Kosovës kanë anëtarë të familjes në vendet e huaja, kryesisht në Evropën Perëndimore, ndërsa ¼ e familjeve pranojnë remitenca. Diaspora është më e re se sa janë banorët e Kosovës.

Kosova është më tepër një shoqëri agrare sesa urbane, edhe pse tendenca është që më shumë popullsi do të klasifikohet si urbane në dekadat e ardhshme për shkak të modeleve të zakonshme të migrimit – nga zonat rurale në ato urbane.

Të dhënat tregojnë se popullsia e Kosovës është mesatarisht mjaft e re. Sipas regjistrimit të vitit 2011, vetëm 4.8% e popullsisë ishte më e vjetër se 65 vjeç, dhe 28% ishin 14 vjeç ose më të rinj. 59.3% e totalit të popullsisë klasifikohet si popullsi aktive, por vetëm 24.5% e popullsisë deklarohet si e punësuar në grupmoshën 15-64 vjeç. Popullsia e punësuar punon kryesisht në sektorët e mëposhtëm: sektori i tretë dhe tregtia – 69,5%, industria e ndërtimit – 8,4%, bujqësia – 4,2% dhe industria (15,3%).

Burimet e jetesës, sipas të dhënave të mbledhura në Regjistrimin e vitit 2011 tregojnë se 22.4% e popullsisë varet nga punësimi personal (puna), dhe 5.3% e popullsisë varet nga remitancat nga jashtë. Në total, 53.0% e popullsisë klasifikohet si popullsi e varur.

Ekonomia e Kosovës bazohet kryesisht në hoteleri dhe hoteleri, bujqësi, tregti dhe ndërtim. Prodhimi është ende simbolik, me një industri ushqimore ende në një fazë të hershme dhe një sektor të bujqësisë dhe blegtorisë në vështirësi në fazën e parë të zhvillimit. Ndërsa bujqësia përbënte 25% të PBB-së në vitet 80-90, sot ajo është vetëm 12%. Industria përbën vetëm 11% të PBB-së dhe ende vuan nga diversifikimi i dobët i saj. Eksportet janë ende të pakta, ndërsa importet janë shumë të larta dhe i kalojnë eksportet brenda një muaji. Është e qartë se deficioni tregtar i Kosovës është shumë i lartë, duke arritur në 49% të BPV-së.

Eksportet e Kosovës kanë vuajtur veçanërisht pas shpalljes së pavarësisë në vitin 2008, kur Serbia dhe Bosnja dhe Hercegovina nuk njohën vullat shtetërore të Kosovës dhe bllokuan të gjitha eksportet e Kosovës që drejtoheshin në të dy vendet. Prandaj, përkundër përparësisë së të qenit pranë tregjeve të BE-së dhe CEFTA-s, Kosova dhe prodhuesit e saj kishin pak përfitime nga pengesat e paraqitura nga vendet e lartpërmendura. Në një situatë të tillë, Kosova vazhdon të mbulojë deficionin e saj të madh tregtar me remitancat, të cilat përbëjnë rreth 13-15% të BPV-së, Investimet e Huaja Direkte (të cilat kanë qenë më aktive gjatë procesit të privatizimit dhe pritet të shkojnë me privatizimin dhe dhënien me koncesion të shumë aseteve kryesore të Kosovës si PTK-ja, Sektori i Energjisë, etj.) dhe ndihmat dhe donacionet e huaja.

Përbërja e amvisërive gjithashtu paraqitet më tej me disa të dhëna. Familja mesatare në Kosovë është mjaft e madhe – mesatarisht përbëhet nga 5.9 anëtarë ku në 11.5% të rasteve familjet drejtohen nga femra. Vetëm 2,8% e amvisërive janë familje të vetme, ndërsa ka edhe raste kur madhësia e një familjeje është 8 e më shumë anëtarë – 20,9%.

Këto të dhëna tregojnë se përbërja e familjeve në Kosovë është në shumicën e rasteve më e madhe se në disa vende të tjera, ku ekonomia familjare e zgjeruar ose kombinimi i më shumë se një familjeje që

jetojnë së bashku në një njësi të vetme banesore (shtëpi) nuk është e rrallë në Kosovë. Në shumë raste familjet janë në të njëjtën kohë produktive (ekonomitë lokale, bujqësia, bagëtia, qumështi dhe produktet e qumështit, etj.) dhe të kombinuara me burime të tjera të jetës si punësimi i përhershëm.

Në zonat më të urbanizuara familjet përfaqësohen nga familje që zakonisht klasifikohen si familje konsumatore ku të ardhurat vijnë nga puna e bërë jashtë familjeve në krahasim me familjet "prodhuese dhe konsumuese" ku "prodhimi" bëhet kryesisht në afërsi të rezidencës (oborret) dhe të orientuara në bujqësi, përpunimin e qumështit dhe konservimin e mishit.

Në përputhje me studimet e Bankës Botërore, kjo pozitë komplekse ekonomike me probleme të shumta sociale e bën varfërinë në Kosovë të vazhdueshme, të përhapur, por jo të thellë. Të gjithë treguesit makroekonomikë dhe socialë e vendosin Kosovën në mesin e vendeve më të varfra në Evropë me të ardhura mesatare vjetore të BPV-së për kokë banori prej rreth 2,935 eurosh. 45% e popullsisë vlerësohet se jeton nën kufirin e varfërisë, që është më pak se 1.42 euro në ditë, ndërsa 17% jetojnë nën nivelin e varfërisë ekstreme, që është 0.93 euro në ditë. Kohezioni social ndikohet edhe nga ndikimet e situatës ekonomike në familjet që jetojnë në varfëri ekstreme, jo vetëm për shkak të minimumit financiar që ata marrin përmes skemave të asistencës sociale, por edhe për shkak të një solidariteti tradicional veçanërisht të pranishëm në shoqërinë shqiptare në Kosovë. Shumica e grave dhe burrave të varfër ose 65% janë të vendosur në zonat rurale të vendit.

Varfëria është më e lartë në mesin e familjeve me kryefamiljare gra sesa ato me burra (39.8 krahasuar me 29%). Indeksi i Zhvillimit Njerëzor e rendit Kosovën nën të gjithë fqinjët e saj rajonalë për sa i përket jetëgjatësisë, shkallës së të mësuarit dhe të ardhurave kombëtare bruto për kokë banori. Një në katër nuk është në gjendje të plotësojë nevojat e tyre kritike ditore dhe rreth dy të tretat e grave dhe burrave vlerësohet të kenë vetëm arsim fillor.

Kosova karakterizohet gjithashtu me pjesëmarrje të ulët të fuqisë punëtore dhe papunësi të lartë. Papunësia në Kosovë ka shënuar rritje të ndjeshme pas vitit 1990, kur punëtorët shqiptarë u dëbuan masivisht nga punët e tyre në ndërmarrjet publike, dhe veçanërisht pas vitit 2005, edhe në kulmin e industrializimit të Kosovës, në vitin 1988, papunësia në Kosovë arriti në 36%. Kjo ishte e ndihmuar edhe nga fakti se fuqia punëtore e Kosovës ka probleme me nivelin e aftësive dhe përputhshmërinë me tregun e punës, gjë që zvogëlon avantazhin e saj për të qenë një nga forcat më të lira të punës në rajon dhe me taksa më të ulëta të punës.

Sipas të dhënave të Ministrisë së Punës dhe Mirëqenies Sociale, shkalla e papunësisë është ruajtur gjithmonë mbi 40% gjatë periudhave 2010-2019. Duhet përmendur se ky numër mund të jetë më i vogël sepse një numër i konsiderueshëm i njerëzve janë të përfshirë në ekonominë joformale në Kosovë, të cilët të gjithë figurojnë si të papunë. Papunësia është një problem i rëndësishëm që inkurajon migrimin e jashtëm dhe një ekonomi të konsiderueshme informale, të pa raportuar, e ndjekur nga përdorimi jo i duhur i burimeve natyrore. Kosova ende nuk ka plan për reduktimin e varfërisë.

Statistikat në Kosovë tregojnë një kalim të vështirë nga arsimi në punësim.

13.2 METODOLOGJIA E VLERËSIMIT TË ÇËSHTJEVE GJINORE LIDHUR ME SEKTORIN E UJIT

PMPL-ja aktuale për pellgun e lumit Drini i Bardhë po i afrohet çështjes së balancës gjinore dhe çështjeve të tjera gjinore në kuadër të politikave publike. MMPHI-ja, përmes zhvillimit të politikave

publike, duke përfshirë politikat që lidhen me pellgun e lumit Drini i Bardhë, mund të ndikojë në minimizimin e pabarazive sociale, duke vënë në funksion politikat për çështjet gjinore, me qëllim përfshirjen e burrave dhe grave në sfondin e integrimi gjinor.

Përkundër miratimit të Ligjit për Investime Strategjike, duhet bërë më shumë përpjekje për krijimin e një mjedisi të favorshëm për drejtimin e biznesit përmes politikave ekonomike, fiskale, zhvillimit të arsimit në të gjitha nivelet, përfshirë atë profesional, sundimin e ligjit, parandalimin e korrupsionit, etj. Zhvillimi i Kosovës duhet të udhëhiqet përmes politikave kombëtare në tri fushat kryesore ku Kosova mund të ketë përparësi të krahasueshme me të tjerat: **fuqia punëtore (kapitali njerëzor), toka (bujqësia) dhe energjia dhe mineralet.**

Gjysma e varfër e popullsisë është gjithashtu më e ekspozuar ndaj sfidave të ndryshme mjedisore.

Tregu i punës - Të dhënat e Agjencisë së Statistikave të Kosovës për tremujorin e parë të vitit 2021 flasin për gjendje të keqe sociale dhe ekonomike (Tabela 107).

Tabela 98. Treguesit kryesorë të tregut të punës (ASK, Anketa e Fuqisë Punëtore TM1 2021, Seria 5: Statistikat Sociale, 2021)

Treguesit kryesorë të tregut të punës (%)	Mashkull	Femër	Total
Shkalla e pjesëmarrjes në fuqinë punëtore	56.5	22.7	39.5
Shkalla e pasivitetit	43.5	77.3	60.5
Raporti i punësimit ndaj popullsisë (shkalla e punësimit)	42.8	15.9	29.3
Shkalla e papunësisë	24.2	29.7	25.8
Shkalla e papunësisë të rinjtë (15-24 vjeç)	46.1	53.5	48.6
Pjesëmarrja e të rinjve NEET në popullatën e të rinjve (15-24 vjeç)	29.9	29.6	29.8
Përqindja e punësimit jo të qëndrueshëm në punësimin total	16.9	7.4	14.3

Raporti paraqet edhe shkallën e punësimit sipas moshës dhe strukturës gjinore. Sipas këtij raporti, nga popullsia e përgjithshme në moshë pune, 29.3% ishin të punësuar. Shkalla e punësimit ishte më e lartë për meshkujt sesa për femrat: 42.8% e meshkujve në moshë pune ishin të punësuar krahasuar me 15.9% të femrave në moshë pune. Krahasuar me tremujorin paraprak të AFP-së (TM4-2020) në Kosovë ka një rënie të shkallës së punësimit për 0.9%, ku kemi një rënie të meshkujt për 1.9% ndërsa të femrat kemi një rritje prej 0.1%. (ASK, Anketa e Fuqisë Punëtore TM1 2021, Seria 5: Statistikat Sociale, 2021, p. 14).

Skema e ndihmës sociale - Numri i familjeve “që kanë përfituar nga skema e ndihmës sociale sipas komunave në shkurt 2022 është 25,811 ose 102,333 anëtarë të këtyre familjeve” (MFPT & ASK, 2022). Megjithëse mungojnë të dhënat e sakta të ndara sipas gjinisë dhe treguesit mjedisorë të ndara sipas gjinisë për qasjen, përdorimin dhe përfitimin nga burimet natyrore si uji, pylltaria, toka etj., supozohet se shumë nga të varfrit rurale mbështeten në të ardhurat nga natyra, si p.sh. fushat e fermave dhe pyjet.

Megjithatë, si programet për reduktimin e varfërisë ashtu edhe programet mjedisore rregullisht dështojnë të marrin parasysh lidhjen ndërmjet mjedisit dhe jetesës së të varfërve ruralë nga perspektiva

gjinore. Në fakt, **asnjë vlerësim mjedisor nuk mund të jetë real pa perspektivën gjinore, e cila na ndihmon të kuptojmë se si çështje të ndryshme mjedisore ndikojnë tek gratë dhe burrat, vajzat dhe djemtë. Dhe asnjë vendimmarrje nuk është gjithëpërfshirëse nëse gratë dhe burrat nuk përfaqësohen dhe marrin pjesë në kushte të barabarta në procesin e konsultimit. Gjithsesi, të dhënat e ndara sipas gjinisë duhet të jenë të disponueshme në mënyrë që të mund të zhvillohet debati i informuar dhe vendimmarrja .**

Kjo përfshin trajtimin e një sërë çështjesh të tilla si qasja në informacion, transparenca institucionale, pjesëmarrja në vendimmarrje dhe menaxhimi i burimeve, përfaqësimi adekuat, rregullat e ligjit dhe respektimi i të drejtave dhe nevojave të atyre që varen nga burimet mjedisore.

Migrimi - "mbetet një element i rëndësishëm por mjaft sfidues për institucionet e Kosovës dhe shoqërinë në përgjithësi. Ndër faktorët kryesorë shtytës janë padyshim shkalla e lartë e papunësisë, pagat e ulëta në sektorin privat, shërbimet publike joadekuate, duke përfshirë sistemin e dobët të arsimit dhe shëndetësisë në Nga ana tjetër, po ndryshojnë edhe faktorët tërheqës, të nxitur nga shtetet anëtare të BE-së, shumica e të cilave synojnë të marrin fuqi punëtore të kualifikuar nga vendet e Ballkanit Perëndimor." Kështu, sipas vlerësimit të ASK-së, gjatë vitit 2020, (BPRG, 2020) emigrantët përbënin 0.64% e totalit të popullsisë rezidente ose 11.543 persona. Ndërsa, numri i imigrantëve kosovarë gjatë vitit 2020, i vlerësuar nga Agjencia e Statistikave të Kosovës, ishte gjithsej 8.724 persona ose 0.49% e popullsisë rezidente" (MPB-AQM, 2020).

Analiza në këtë kapitull shqyrton më tej kornizën ligjore dhe balancën gjinore, duke u fokusuar në aktet ndërkombëtare që i qasen çështjes gjinore, Kushtetutës së Republikës së Kosovës dhe përfshirjes së akteve ndërkombëtare në të, legjislacionit vendor për barazi gjinore, Programit për Barazi Gjinore 2020-2024, si dhe të dhëna për çështjen e segmentit të barazisë gjinore në nivel vendi (në nivel qendror dhe vendor), të cilat përmbyllin pjesën e dytë.

Gjithashtu, analiza trajton dhe analizon çështjen gjinore në sektorin e ujit në Kosovë, duke u fokusuar në furnizimin me ujë të pijshëm dhe qasjen në sistemin e kanalizimit, rolin e institucioneve të nivelit qendror dhe lokal në sektorin e ujit, furnizimin me ujë të pijshëm dhe të dhënat e konsumatorëve nga viti, qasja e burrave dhe grave në sistemin e ujit të pijshëm dhe sistemin e kanalizimit në Kosovë, situatat emergjente (përmybtjet, thatësira, ndotja aksidentale, ndryshimet klimatike) nga perspektiva gjinore, si dhe partneriteti publik - privat bazuar në gjini në çështjen e ujit. dhe krahasimi me vendet tjera, përkatësisht krahasimet me shtetin e Belgjikës, Spanjës, Kroacisë dhe Shqipërisë.

Pjesa e fundit e këtij kapitulli ka një fokus të veçantë në zhvillimin e kërkimit empirik me zyrtarët e ARPL dhe analizën e interpretimit të rezultateve. Kjo pjesë flet më shumë për çështjet gjinore në ARPL, përkatësisht në organizimin e punës dhe barazinë gjinore, politikat publike dhe pjesëmarrjen në trajnime, si dhe pushtetin dhe vendimmarrjen nga perspektiva gjinore.

Analiza përfundon me disa përfundime dhe rekomandime, të ndjekura nga literatura e përdorur, si dhe shtojca i pyetësorit të vendosur në fund të analizës.

Sa i përket punës së metodologjisë, në kuadër të kësaj analize është shfrytëzuar analiza e përmbajtjes, përmes së cilës janë analizuar materialet e nevojshme për përpunimin e analizës, është përdorur metoda e krahasimit mes viteve për çështjen e ujit dhe krahasimi ndërmjet gjendjeve të rajoni dhe BE-ja

me Kosovën në aspektin e partneritetit publiko-privat dhe ofrimit të shërbimeve të ujit. Një metodë tjetër është metoda e 'hulumtimit në tavolinë' e cila ka ndihmuar në trajtimin e temave brenda kësaj analize. Si dhe në fund, u zhvillua një kërkim empirik sasior në formë online me zyrtarë të ARPL-së, ku të dhënat u përpunuan përmes programit SPSS nr. 26.

13.2.1 Barazia gjinore dhe përfshirja sociale

Kosova posedon një kornizë ligjore mjaft gjithëpërfshirëse dhe mekanizma drejt barazisë gjinore, pjesëmarrjes politike dhe mosdiskriminimit në bazë gjinore. Të përfshira janë: Ligji për Barazi Gjinore (LBGJ), Programi i Kosovës për Barazi Gjinore dhe Ligji Kundër Diskriminimit.

Agjencia **për Barazi Gjinore** (në kuadër të Zyrës së Kryeministrit), e ngarkuar me mandatin për të monitoruar dhe raportuar mbi zbatimin e Ligjit **për Barazi Gjinore** përballet me sfida duke përfshirë “vullnetin e pamjaftueshëm politik; të kuptuarit e dobët në mesin e institucioneve që 'gjinia' i referohet grave dhe burrave dhe si të përfshihet gjinia në punën e tyre; stafin e pamjaftueshëm në sektorin ligjor; buxhetin e pamjaftueshëm për kryerjen e mandatit të tij, veçanërisht kërkimin; dhe ministritë nuk i marrin seriozisht përgjegjësitë e raportimit, duke përfshirë sigurimin e të dhënave të ndara sipas gjinisë. Përfaqësuesit e Agjencisë për Barazi Gjinore pranë Agjencisë së Statistikave të Kosovës morën pjesë më 27 tetor 2022, në Forumin e parë **për Barazi Gjinore** i cili synon të identifikojë dhe të kapërcejë pengesat në rrugën drejt Bashkimit Evropian.

Kushtetuta e Republikës së Kosovës “siguron barazinë gjinore si vlerë themelore për zhvillimin demokratik të shoqërisë, duke ofruar mundësi të barabarta për pjesëmarrjen e femrave dhe meshkujve në fushat politike, ekonomike, sociale, kulturore dhe në fushat tjera të jetës shoqërore” (neni 7). Për më tepër, administrata publike e Kosovës ka marrë parasysh Direktivën e riformuluar të BE-së (2006/54/KE) për mundësi të barabarta dhe trajtim të barabartë të grave dhe burrave në punësim dhe profesion. Pjesëmarrja e grave në procesin e vendimmarrjes do të sigurohet përgjatë të gjitha fazave të përgatitjes dhe zbatimit të kësaj Strategjie për t'u dhënë grave një mundësi të barabartë dhe reale për të pasur qasje dhe për të përfituar nga fondet.

Strategjia e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural 2022-2028 lidhet me zbatimin e Programit të Qeverisë 2021-2025, dhe të dy dokumentet synojnë zhvillimin e sektorit agro-rural dhe, në veçanti, adresojnë rritjen e konkurrencës në sektorin agro-ushqimor, menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore, mbështetjen e biznesit në zhvillimin rural, sigurinë ushqimore dhe reformat e administratës. Nga 17 **Synimet e Zhvillimit të Qëndrueshëm (SZHQ), Agjenda 2030**, pothuajse të gjitha lidhen me objektivat e Strategjisë së Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural: çrrënjësja e varfërisë, arritja e sigurisë ushqimore, përmirësimi i të ushqyerit dhe promovimi i bujqësisë së qëndrueshme, sigurimi i jetesës së shëndetshme dhe promovimi i mirëqenies. për të gjitha moshat, **arritja e barazisë gjinore dhe fuqizimi i grave dhe vajzave**, promovimi i rritjes ekonomike të qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse, punësimi i plotë dhe produktiv dhe puna e denjë janë vetëm disa nga problemet e identifikuar të adresuara nga kjo Strategji dhe kjo sepse, përveç prodhimit bujqësor, ajo trajton edhe çështjet socio-ekonomike të zonave rurale.

13.3 GJINIA, UJI DHE MUNDËSITË

Gratë kanë një rol qendror në menaxhimin e ujit në Kosovë. Kjo është e mundur për shkak të njohurive të tyre të akumuluar të konsiderueshme rreth burimeve ujore, menaxhimit të kërkesës për ujë, cilësisë së ujit, qasjes në ujë të pijshëm të sigurt dhe kanalizimeve adekuate.

Ndërlidhjet e ngushta ndërmjet barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave për temat e qasjes në ujë reflektohen përmes vendimit të MMPHI-së për t'u dhënë grave mundësi rrjetëzimi dhe udhëheqjeje në ndarje të ndryshme por edhe si pika kryesore në zbatimin e projekteve ndërkombëtare, siç është Programi i Mjedisit të Kosovës.

Kjo lehtëson integrimin e çështjeve gjinore në politikat dhe programet ujore dhe garanton kushtet për avancimin e perspektivës gjinore në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar, duke përfshirë kontekstin ndërkufitar të pellgut të lumit Drini i Bardhë.

Çështjet me shqetësim të veçantë që ofrojnë mundësi dhe duhet të adresohen nga gratë dhe burrat për të zbatuar një qasje gjinore në menaxhimin e burimeve ujore në pellgun e Drinit të Bardhë përfshijnë:

- Qasje e barabartë në furnizimin me ujë
- Qasja në ujë të pijshëm të sigurt
- Qasja në kanalizime
- Pjesëmarrja dhe barazia në procesin e vendimmarrjes
- Përfshirja në mobilizimin e burimeve
- Inkurajimi i partneriteteve publike private
- Sigurimi i përfshirjes aktive në situata emergjente – përmytjet, thatësit, etj.
- Pjesëmarrja në zhvillimin e masave që do të trajtohen nga autoritetet qendrore dhe lokale të ujit.

13.4 GJETJET KRYESORE TË ANALIZËS

- Kushtetuta e Republikës së Kosovës garanton dhe afirmon parimet e pranuar ndërkombëtarisht të barazisë gjinore, si dhe ndalon çdo formë të diskriminimit, duke përfshirë diskriminimin në bazë gjinore;
- Kosova ka një kornizë ligjore për barazi gjinore e cila është në harmoni me legjislacionin ndërkombëtar, por zbatimi i saj mbetet sfidë;
- Gratë ende mbeten të nën-përfaqësuara si në nivelin qendror ashtu edhe në atë lokal. Gratë përbëjnë 44% të nëpunësve civilë në nivel qendror dhe 33% në nivel komunal;
- Kosova ende nuk e ka institucionalizuar plotësisht buxhetimin e përgjegjshëm gjinor;
- Sipas Synimit 6 të Agjendës 2030, i cili ka gjithsej 8 synime dhe 11 tregues, rezulton se ndër synimet e këtij synimi kërkohet të arrihet një furnizim i plotë dhe i barabartë me ujë të pijshëm;
- Mbi 97.8% e popullsisë ka qasje në sistemin e furnizimit me ujë (ujë me tubacione) brenda shtëpive të tyre;
- Shumica dërrmuese e këtyre pronave furnizohen përmes sistemeve publike të menaxhuara nga Kompanitë Rajonale të Ujësjetësimit (afërsisht 70%), ndërsa pothuajse 10% furnizohen nga sistemet e ujësjetësimit që nuk menaxhohen nga KRU-të. Rreth 18% kanë furnizimet e tyre individuale;
- Në vitin 2021, rreth 96.88% e popullsisë së Kosovës furnizohej me ujë përmes sistemit publik të menaxhuar nga Kompanitë Rajonale të Ujësjetësimit, ndërsa 3.16% e popullsisë nuk kishte qasje në shërbimin publik të furnizimit me ujë;
- Në vitin 2007 numri i konsumatorëve ishte 191.536, ndërsa në vitin 2021 ky numër u rrit në 418.648 konsumatorë ose me një rritje prej 227.112 konsumatorë;

- Në testimin bakterial dhe kimik të ujit, Enti Rregullator i Shërbimeve të Ujit raporton një shkallë pastërtie prej 98 për qind, ndërsa standardi ndërkombëtar është mbi 99 për qind;
- Shërbimet e ujit dhe kanalizimit janë të përballeshme për shumicën e popullatës kosovare, me përjashtim të familjeve të varfra;
- Fatura mesatare e ujit dhe kanalizimeve potencialisht përfaqëson 2.3 për qind të të ardhurave mesatare të familjes. Por ky raport shkon në 3.4 për qind për familjet në 40 për qind më të ulët të të ardhurave mujore të lidhura me publikun;
- Analiza gjinore e sektorit të ujit në Kosovë është shumë e kufizuar, dhe të dhënat e ndara sipas gjinisë janë kryesisht jo të disponueshme;
- Kompanitë rajonale nuk mbajnë të dhëna të ndara sipas gjinisë për konsumatorët që paguajnë faturat ose për ankesat e marra;
- Strategjia shtetërore e ujit në Kosovë 2017 - 2036 nuk përmban pikëpamje gjinore, tregues gjinorë për të matur zbatimin e saj;
- Ka stereotipa se sektori i ujit është më i përshtatshëm për burrat sesa për gratë;
- Ndryshimet klimatike do të prekin gjithashtu gratë dhe grupet e marginalizuara. Kjo për shkak se ndryshimet klimatike mund të ndikojnë në burimet e pakta ujore, përmbytjet, thatësitat, fatkeqësitë e tjera bujqësore, të cilat prekin veçanërisht fermerët (burrat dhe gratë);
- Nevojiten norma dhe praktika të qarta gjinore në mënyrë që gratë të japin kontributin e tyre në fushën e ndryshimeve klimatike;
- Në ARPL, gratë kanë pozicione vendimmarrëse, por vendimmarrja ndikohet nga hierarkia. Nga gjithsej 11 punonjës në ARPL, 8 ose 73% janë gra dhe 3 ose 27% janë burra. Për sa i përket përkatësisë etnike, të gjithë janë shqiptarë dhe sa i përket arsimit, 9 ose 82% kanë fakultet dhe 2 ose 18% kanë master ose doktoraturë;
- Në çështjen e barazisë gjinore në sektorin e ujit, vihet re se ka nevojë që kapacitetet njerëzore dhe vendimmarrëse të grave të rriten më shumë;
- Në ARPL nuk ka dallime gjinore sa i përket organizimit të punës dhe të dyja gjinitë janë të njëjta në organizimin e punës;
- Barazia gjinore respektohet dhe ekziston një njësi për të drejtat e njeriut në MMPH që fokusohet në advokimin e barazisë gjinore, duke përfshirë sektorin e ujit;
- Trajtimi dhe pagat e barabarta janë të pranishme në ARPL;
- Shumica e zyrtarëve të ARPL-së kanë pohuar se janë në dijeni se ka pasur trajnime/seminare/punëtori për çështjet gjinore, por pa përmendur vitin. Ndërsa, në vitin 2020 dhe 2021 kanë deklaruar se asnjë zyrtar nuk ka marrë pjesë në trajnime që prekin barazinë gjinore dhe mosdiskriminimin;
- Ka një shpërndarje të drejtë të burimeve materiale brenda ARPL si për burrat ashtu edhe për gratë, burime që përfshijnë pajisje pune, botime, kompjuterë, printera;
- Marrëdhëniet personale janë çështje integriteti dhe rregullohen në kodin e etikës, prandaj në ARPL marrëdhëniet janë në të njëjtin nivel dhe kjo ndikon në bashkëpunimin mes stafit për arritjen e objektivave të planit vjetor të punës;
- Rreth 61.5% e zyrtarëve janë shprehur se në AKPL rëndësi i kushtohet aktiviteteve me bazë gjinore, ndërsa 38.5% janë shprehur se nuk i japin rëndësi aktiviteteve në fjalë;
- Zyrtarët e ARPL-së nuk janë në dijeni të linjës buxhetore të buxhetit gjinor, rreth 69.2% e tyre deklarojnë se nuk janë në dijeni se ka ndonjë linjë buxhetore në dokumentin buxhetor të quajtur Njësia për të Drejtat e Njeriut/Barazia Gjinore, 23.1% deklarojnë se nuk ekziston dhe 7.7% mendojnë se po;

- Mungon baza e të dhënave e trajnimeve për barazinë gjinore dhe ujin, si dhe trajnimet për fushat përkatëse;
- Politikat e mbështetura nga KEP-i janë të mira për të ardhurat për të dy gjinitë dhe zyrtarët e ARPL vlerësojnë lart rolin dhe kontributin e KEP-it gjatë këtyre viteve;
- Hapësira për vendimmarrje është mjaft e hapur edhe për femrat, por duhet më shumë përpjekje se sa meshkujt, zyrtarët e ARPL-së kanë deklaruar se femrat kanë fuqi të barabartë me meshkujt.

13.5 KORNIZA LIGJORE DHE BILANCI GJINOR

Komponenti gjinor është një nga komponentet më të rëndësishme të Kosovës. Kosova, përkundër faktit se ende përballet me probleme dhe sfida të mëdha, deri më tani ka arritur të krijojë një sfond të kornizës ligjore që është një model i bazuar kryesisht në vendet e zhvilluara perëndimore. Prandaj, Kushtetuta e Republikës së Kosovës, si akti më i lartë juridiko-politik në vend, garanton dhe afirmon parimet e pranura ndërkombëtarisht të barazisë gjinore, si dhe ndalon çdo formë të diskriminimit, duke përfshirë diskriminimin në bazë gjinore. Bazuar në nenin 24 të Kushtetutës së Republikës së Kosovës, kreu II, paragrafi 1 dhe 2 thotë se "Të gjithë janë të barabartë para ligjit. Secili gëzon të drejtën e mbrojtjes së barabartë juridike, pa diskriminim. 2. Askush nuk mund të diskriminohet për bazën e racës, ngjyrës, gjinisë, gjuhës, fesë, opinioneve politike ose të tjera, origjinës kombëtare ose sociale, përkatësisë me ndonjë komunitet, pronës, statusit ekonomik dhe social, orientimit seksual, lindjes, aftësisë për të kufizuar ose çdo status tjetër personal" (Kushtetuta e Republikës së Kosovës, 2008).

Kosova, edhe pse nuk është ende nënshkruese e një numri marrëveshjesh dhe instrumentesh ndërkombëtare, i ka përfshirë këto instrumente dhe marrëveshje në Kushtetutën e saj, veçanërisht në nenin 22 [Zbatimi i drejtpërdrejtë i marrëveshjeve dhe instrumenteve ndërkombëtare] Të drejtat dhe liritë e garantuara nga marrëveshjet dhe instrumentet e mëposhtme ndërkombëtare, garantohen me këtë Kushtetutë, zbatohen drejtpërdrejt në Republikën e Kosovës dhe kanë përparësi, në rast konflikti, ndaj dispozitave të ligjeve dhe akteve të tjera të institucioneve publike: (1) Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut; (2) Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut dhe Protokollet e saj; (3) Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Civile dhe Politike dhe Protokollet e saj; (4) Konventa Kuadër e Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare; (5) Konventa për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit racor; (6) Konventa për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit kundër grave; (7) Konventa për të Drejtat e Fëmijës; (8) Konventa kundër Torturës dhe Trajtimeve të tjera Mizore, Çnjerëzore dhe Degraduese" (Kushtetuta e Republikës së Kosovës, 2008).

Një tjetër dokument shumë i rëndësishëm i miratuar në vitin 2011 në Stamboll, i njohur edhe si Konventa e Stambollit, është një instrument ligjor për parandalimin e dhunës ndaj grave, dhunës në familje dhe mbrojtjen e viktimave. Kjo Konventë me një amendament kushtetues të miratuar nga Kuvendi i Kosovës në tetor të vitit 2020 është bërë pjesë kushtetuese e Republikës së Kosovës. Konventa, ndër të tjera, thekson se "sipas rastit, palët do të ndërmarrin hapat e nevojshëm për të përfshirë materiale mësimore për çështje të tilla si barazia midis burrave dhe grave, rolet stereotipike gjinore, respekti reciprok, zgjidhja jo e dhunshme e konflikteve në marrëdhëniet ndërpersonale. Dhuna me bazë gjinore ndaj grave dhe e drejta për integritet personal, e përshtatur me kapacitetin e zhvillimit të studentëve në kurrikulat formale dhe në të gjitha nivelet arsimore. 2. Palët do të ndërmarrin hapat e

nevojshëm për të promovuar parimet e përmendura në paragrafin 1 në mjediset arsimore joformale, si dhe në mjediset sportive, kulturore dhe argëtuese dhe media" (ZKM/ABGJ, 2020).

Si segment i veçantë, barazia gjinore në Kosovë është e rregulluar me pakon për të drejtat e njeriut. Kjo paketë përfshin edhe Ligjin për Barazinë Gjinore, i cili ndër të tjera nënvizon se "përfundimi i dhunës me bazë gjinore, sfidimi i stereotipeve gjinore, mbyllja e hendeqeve (boshllëqeve) gjinore në tregun e punës, arritja e pjesëmarrjes së barabartë në sektorë të ndryshëm të ekonomisë, adresimi i hendekut gjinor të pagave dhe pensione, mbyllja e hendekut të kujdesit gjinor, si dhe arritja e ekuilibrit gjinor në vendimmarrje dhe politikë" (Ligji për Barazi Gjinore, 2015).

Gjithashtu, "korniza ligjore dhe institucionale e cila fokusohet në barazinë gjinore dhe fuqizimin e grave përfshin legjislacionin primar dhe sekondar. Lidhur me legjislacionin primar përfshihen edhe këto: Ligji nr. 03/L-182 për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje, Ligji nr. 2004/26 për Trashëgiminë, Ligji nr. 2004/32 për Familjen, dhe Ligji nr. 05/L-021 për mbrojtjen nga diskriminimi, Ligji nr. 03/L-154 për të drejtat pronësore dhe Ligji nr. 03/ L-212 i punës. Korniza zhvillimore për promovimin e barazisë gjinore dhe fuqizimin e grave përfshin gjithashtu dokumente strategjike, si: Strategjia Kombëtare për Zhvillim, Programi i Reformave Ekonomike, Strategjia për Rregullim më të Mirë, Strategjia Kombëtare dhe Plani i Veprimit për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje, Programi Kombëtar për Zbatimin e Marrëveshjes së Stabilizim-Asociimit, Strategjinë dhe Plani i Veprimit për të Drejtat Pronësore, Korniza Afatmesme e Shpenzimeve, Qarkorja Vjetore Buxhetore, Strategjia për Vetëqeverisje Lokale 2016 - 2026, Strategjia për Zhvillim Ekonomik Lokal 2019 - 2023 dhe Strategji të tjera" (ZKM/ABGJ, 2020, p. 15).

Së fundi, Qeveria e Republikës së Kosovës ka miratuar **Programin e Kosovës për Barazi Gjinore 2020 - 2024** (PBGJ), të hartuar nën udhëheqjen e **Agjencisë për Barazi Gjinore** (ABGJ), i cili është miratuar me vendimin e qeverisë nr. 01/ 34 të datës 23 maj 2020, qëllimi i të cilit është përfshirja e plotë e barazisë gjinore në politikat dhe programet publike të Qeverisë së Republikës së Kosovës. Ky dokument synon të sigurojë që barazia gjinore të jetë në qendër të proceseve transformuese në Kosovë, brenda të gjitha strukturave, institucioneve, politikave, procedurave, praktikave dhe programeve të qeverisë, agjencive, shoqërisë civile, sektorit privat dhe komunitetit të donatorëve" (ZKM/ABGJ, 2020, p. 13).

Pavarësisht këtij fakti, barazia gjinore ende vazhdon të jetë sfidë në institucione qoftë në nivel qendror apo lokal, kjo edhe si pasojë e mungesës së vullnetit politik. Gjithashtu, vihet re se ka ende pengesa për pjesëmarrjen e grave në politikë dhe se gratë vazhdojnë të mbajnë një barrë joproportionale të punës së papaguar kryesisht në bazë gjinore. Një fakt i tillë ndikon jo vetëm në diskriminimin në bazë gjinore, por ndikon edhe në moszhvillimin e shoqërisë dhe në fazat e proceseve demokratike.

Të dhënat tregojnë se "vetëm 40% e njerëzve në moshë pune marrin pjesë në fuqinë punëtore (d.m.th. janë duke punuar ose në mënyrë aktive duke kërkuar punë), 22% e femrave dhe 59% e meshkujve. Papunësia mbetet e lartë (25%), veçanërisht te femrat (33%). Gati 79% e femrave janë joaktive në tregun e punës, krahasuar me 41% të meshkujve. Gratë priren të jenë joaktive për shkak të përgjegjësisë të kujdesit në shtëpi, fëmijët dhe të moshuarit, vetëm 1% e meshkujve përballen me këtë problem. Mesatarisht, gratë shpenzojnë 300% më shumë kohë në aktivitete të kujdesit të papaguar sesa burrat" (RrGK, 2022).

Gjithashtu, "gratë janë të nën-përfaqësuar në bordet e korporatave, duke përbërë 10% të anëtarëve të bordeve. Nga 2034 ndërmarrje aktive në Kosovë në vitin 2020, 20% ishin në pronësi të grave, 78% në

pronësi të burrave dhe 2% në pronësi të të dyve. Gratë mbeten të nën-përfaqësuara në komisionet komunale të zgjedhjeve, komisionet e qendrave të votimit dhe Komisionin Qendror të Zgjedhjeve” (RrGK, 2022, p. 8). Asnjë grua nuk ka qenë ndonjëherë kryeministre dhe gratë kanë qenë të nën-përfaqësuara si ministra dhe zëvendësministra. Nga ana tjetër, gratë janë zgjedhur dy herë presidente të vendit në historinë e Kosovës. Ndërsa, sa në aspektin e moshës dhe gjinisë, kabinetet qeveritare kanë qenë si më poshtë:

Tabela 99. Ministrat e Republikës së Kosovës sipas moshës dhe gjinisë

Ministrat e Republikës së Kosovës sipas moshës dhe gjinisë			
Viti	Gra	Burra	Gjithsej
2011 - 2014	12%	88%	17
2014-2017	11%	89%	19
2017-2019	10%	90%	21
2020 (Kurti)	33%	67%	15
2020 (Hoti)	19%	81%	16
2021	33%	67%	15

Gratë përbëjnë gjithashtu 44% të nëpunësve civilë në nivel qendror dhe 33% në nivel komunal. Gratë priren të jenë të nën-përfaqësuara në nivelet vendimmarrëse. Edhe pse është obligim ligjor, Kosova ende nuk e ka institucionalizuar plotësisht buxhetimin e përgjegjshëm gjinor. Të dhënat për pjesëmarrjen e grave dhe burrave në konsultimet publike nuk janë të disponueshme. Ndërsa provat tregojnë se ato janë shtytësit kryesorë të ndryshimeve shoqërore, organizatat e shoqërisë civile (OSHC) për të drejtat e grave përballen me sfida për të pasur qasje në financim të qëndrueshëm; 86% raportojnë se u mungojnë burimet dhe 16% nuk kanë pasur kurrë fonde” (RrGK, 2022). Një tregues i profilit gjinor është qasja në internet për të dyja gjinitë. Kështu, "numri i familjeve me qasje në internet është rritur nga 93% në 2019 në 96% në 2020. Burrat kanë pasur vazhdimisht qasjemë të mirë në internet. Në vitin 2020, 57% e meshkujve raportuan se përdorin internetin në shtëpi, krahasuar me 40% të femrave” (RrGK, 2022, p. 10).

Situata është pak a shumë e njëjtë në nivel lokal. Në të dhënat e raportit të MAPL-së për të drejtat e njeriut për vitin 2021 thuhet se “në 35 komuna nga 371 drejtori komunale të funksionalizuara, prej tyre janë 98 drejtori komunale që udhëhiqen nga femrat dhe 273 drejtori komunale që udhëhiqen nga meshkujt, ndërsa 3 komuna: Partesh, Laposaviq, Shtërpçë nuk kanë dhënë informacione. Në 38 komunat e Republikës së Kosovës, 36 komuna udhëhiqen nga burra (kryetarë) dhe dy komuna udhëhiqen nga gra: Graçanicë dhe Ranillug (kryetare)” (MAPL, 2022).

Sa u përket kuvendeve komunale nga 38 komuna, “9 komuna udhëhiqen nga gratë (kryesuese): Gjakova, Mitrovica e Jugut, Novobërdë, Obiliq, Prizren, Skenderaj, Vushtrri, Laposaviq dhe Laposaviq. Nënkryetarët nga radhët e pakicat janë emëruar në 11 komuna: Dragash, Fushë Kosovë, Mamushë, Mitrovicë e Jugut, Novobërdë, Pejë, Prizren, Shtërpçë, Graçanicë, Klllokot dhe Mitrovicë e Iuriut, ndërsa nënkryetarë janë emëruar në 7 komuna: Gjilan, Klinë, Podujevë, Prishtinë, Suharekë, Mitrovicë Veriore, Ranillug, ndërkaq nënkryetarë nga radhët e komuniteteve janë emëruar deri më tani në 9 komuna, të gjithë meshkuj: Dragash, Ferizaj, Fushë Kosovë, Lipjan, Novobërdë, Obiliq, Pejë, Graçanicë dhe Klllokot” (MAPL, 2022, p. 8).

Pra, mund të themi se pavarësisht progresit të rëndësishëm që është arritur deri më tani në sfondin e barazisë gjinore, ne kemi parë se ka ende sfida dhe probleme të konsiderueshme dhe këto janë edhe rezultat i qasjes së pabarabartë të grave në burimet ekonomike dhe mjedisore. Vihet re se si në nivel qendror ashtu edhe në atë vendor ka një pabarazi sociale dhe diferencim social dhe ligjor midis dy gjinive, pengesat për pjesëmarrjen e grave në politikëbërje dhe vendimmarrje vazhdojnë ende.

Komponenti gjinor është gjithashtu i rëndësishëm në kontekstin e përfshirjes së grave në qasjen në shërbimet e ujësjellësit dhe kanalizimit, si dhe në menaxhimin e kësaj sfere. Kjo është për shkak se qasja e barabartë e grave dhe burrave në sferat e përgjithshme të jetës kontribuon vetëm në zhvillimin e shoqërisë. Në këtë drejtim, ka disa angazhime ndërkombëtare, të cilat përfshijnë harmonizimin e legjislacionit vendas me atë të Bashkimit Evropian ose *Acquis Communautaire*, ndër të cilat janë këto akte/konventa/dokumente apo deklarata ndërkombëtare, si:

- Njohja e rëndësisë së përfshirjes së grave dhe burrave në menaxhimin e ujit dhe kanalizimeve: Konferenca e Kombeve të Bashkuara për Ujërat, Mar del Plata 1977; Dekada ndërkombëtare e ujit të pijshëm dhe kanalizimeve 1981-90,
- Thirrja për përfshirjen e qasjes së grave në vendimmarrje: Konventa për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave, nenet 1, 2, 3, 4 dhe 7.
- Integrimi gjinor si një parakusht për menaxhimin e qëndrueshëm të ujit: Konferenca Ndërkombëtare për Ujërat dhe Mjedisin në Dublin 1992,
- Thirrja për pjesëmarrjen dhe përfshirjen e grave në përpjekjet për zhvillimin e ujit: Axhenda 21 (paragrafi 18.70f) dhe Plani i Zbatimit të Johaneshburgut (paragrafi 25). Dekada Ndërkombëtare për Veprim, "Uji për jetën" 2005-2015,
- Theksimi i lidhjeve të ngushta ndërmjet barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave: Objektivat e Zhvillimit të Mijëvjeçarit të vitit 1992 (OZHM) dhe Synimet e Zhvillimit të Qëndrueshëm 2015 (SZHQ),
- Qasja në ujë të pastër dhe kanalizime si e drejtë e njeriut: Rezoluta 64/292 e vitit 2010, Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara,
- Rëndësia e Fuqizimit të Grave Rurale si Agjente Kritike: Dokumenti i Rezultateve Rio+20, 2012" (Nordlund, Integrimi gjinor PSE?, 2018).

Duke pasur parasysh faktin se Kosova në Kushtetutën e saj përfshin një mori instrumentesh ndërkombëtare, edhe pse ende nuk është nënshkruese e disa prej tyre, në mënyrë të drejtpërdrejtë, Kosova duhet të harmonizojë legjislacionin vendor me atë të BE-së. Kështu, sipas nenit 3 (2) të Traktatit të Amsterdimit 1999 KE, "Komuniteti synon të eliminojë pabarazitë dhe të promovojë barazinë midis burrave dhe grave. Ky detyrim i integritit gjinor do të thotë që Komuniteti dhe Shtetet Anëtare duhet të marrin në mënyrë aktive të marrin parasysh objektivin e barazisë midis burrave dhe grave në formulimin dhe zbatimin e ligjeve, rregulloreve, dispozitave administrative, politikave dhe aktiviteteve" (Nordlund, Integrimi gjinor PSE?, 2018). Në këtë kuadër, ato duhet të harmonizohen dhe zbatohen në praktikë dhe çështje të tjera që lidhen me:

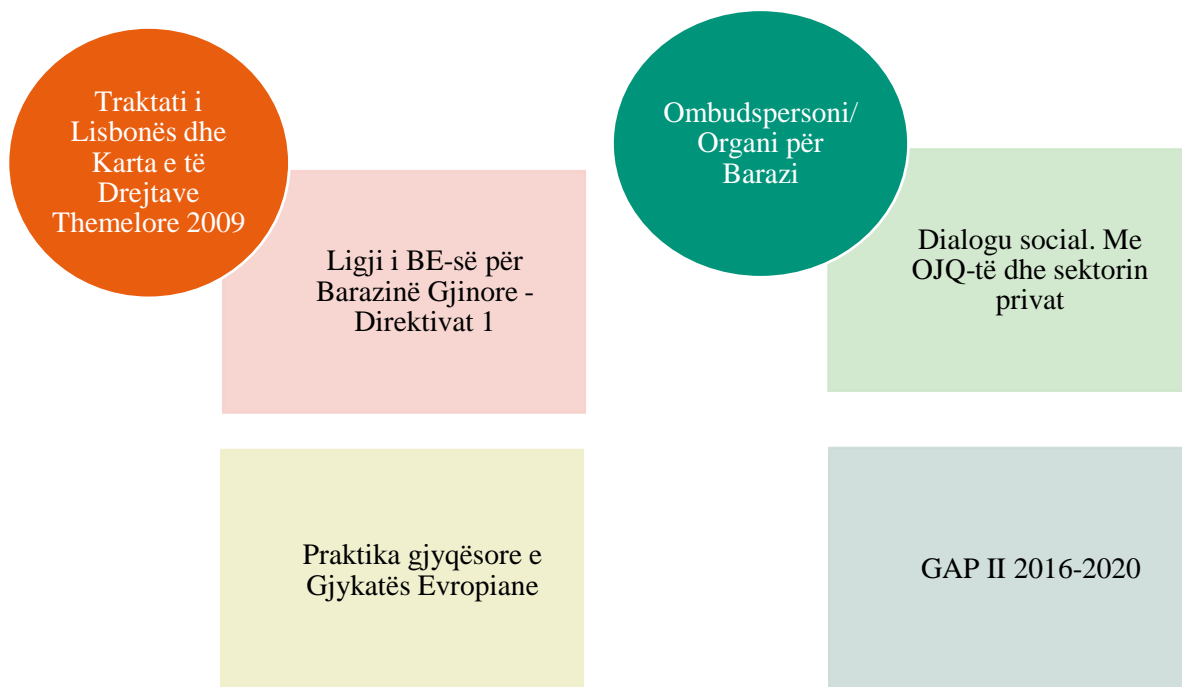

Figura 88. Acquis-i i BE-së (Nordlund, Integrimi gjinor PSE?, 2018).

13.6 ÇËSHTJET GJINORE NË SEKTORIN E UJIT

13.6.1 Furnizimi me ujë të pijshëm dhe qasja në sistemin e kanalizimit

Trajnimi i barabartë mes dy gjinive është një nga kushtet kryesore për zhvillimin e një shoqërie. Kështu, çështjet gjinore janë gjithashtu të rëndësishme në sektorë dhe fusha të ndryshme, duke përfshirë burimet e ujit, qasjen në kanalizime dhe furnizimin me ujë të pijshëm. Uji në Kosovë zakonisht përdoret për: pije, bujqësi, industri, gjenerim të energjisë, peshkim, turizëm, etj. Integrimi gjinor edhe në kuadër të ujit e forcon konceptin e barazisë sociale. Sipas objektivit 6 të Agjendës 2030, i cili ka gjithsej 8 synime dhe 11 tregues, rezulton se ndër synimet e këtij objekti kërkohet:

1. Arritje e furnizimit të plotë dhe të barabartë me ujë të pijshëm,
2. Qasje në sistemin e kanalizimit dhe higjienës të përshtatshme dhe të barabartë për të gjithë,
3. Cilësia e ujit të përmirësohet duke reduktuar ndotjen, duke eliminuar depozitimin e mbetjeve jashtë vendit të specifikuar dhe duke minimizuar shkarkimin e kimikateve dhe materialeve të tjera të rrezikshme, duke përgjysmuar përqindjen e sasisë së ujërave të zeza të patrajtuara dhe duke rritur ndjeshëm riciklimin dhe ripërdorimin,
4. Rritje e ndjeshme e përdorimit efikas të ujit në të gjithë sektorët dhe sigurimi i tërheqjes dhe furnizimit të qëndrueshëm me ujë të pijshëm për të adresuar mungesën e ujit dhe për të reduktuar ndjeshëm numrin e njerëzve që vuajnë nga mungesa e ujit,
5. Zbatim i menaxhimit të integruar të burimeve ujore,
6. Mbrojtje dhe rigjenerim i ekosistemeve ujore, duke përfshirë malet, pyjet, luginat, lumenjtë, ujërat nëntokësore dhe liqenet,
7. Zgjerim i bashkëpunimit dhe mbështetjet ndërkombëtare,

8. Fuqizim i pjesëmarrjes së komunitetit lokal në përmirësimin e menaxhimit të ujërave të zeza (KAS, 2020).

Kjo lë të kuptohet se çështja e qasjes në ujë të pijshëm dhe kanalizime për të gjithë qytetarët është një çështje thelbësore edhe përmes agjendave të ndryshme nga vetë Bashkimi Evropian. Të dhëna të ndryshme nënvizojnë gjithashtu se "mbi 97.8% e popullsisë ka qasje në sistemin e furnizimit me ujë (ujë me tubacione) brenda shtëpive të tyre. Shumica dërrmuese e këtyre pronave furnizohen përmes sistemeve publike të menaxhuara nga Kompanitë Rajonale të Ujësjetësimit (afërsisht 70%), ndërsa pothuajse 10% furnizohen nga ujësjetësimit që nuk menaxhohen nga KRU. Rreth 18% kanë furnizimet e tyre individuale. Ka një dallim të madh në nivelin e kyçjes në sistemin e furnizimit publik në zonat urbane (pothuajse 99%) dhe zonat rurale (61%) Shumë nga pronat që nuk janë të lidhura me sistemet e furnizimit publik janë relativisht të largëta." (MMPH, 2017) Ne i kemi pasqyruar këto të dhëna dhe të dhëna të tjera në tabelën e mëposhtme, si më poshtë:

Tabela 100. Mbulimi i sistemit të furnizimit me ujë (Regjistrimi i Popullsisë 2011)" (MMPH, 2017, f. 99)

Natyrë e furnizimit	Njësitë rezidenciale	Proporcioni
Uji me tubacione nga sistemet publike	204,365	69.6%
Uji me tubacione nga burime të tjera	82609	28.2%
Uji me tubacion brenda godinës, jashtë njësisë së banimit	899	0.3%
Uji me tubacione jashtë ndërtesës	3,413	1.2%
Nuk ka ujë me tubacion	2157	0.7%
Gjithsej	293,443	100.0%

Siç shihet, uji me tubacion nga sistemet publike dominon me 69.6%, me ujë nga burime të tjera me 28.2%, si dhe format e tjera të furnizimeve me përqindje më të ulët. Kjo zakonisht vjen si rezultat i bashkëpunimit ndërmjet aktorëve të ndryshëm institucionalë dhe ndërinstucionalë lidhur me çështjet e ujit. Në këtë drejtim, institucionet kyçe që lidhen drejtpërdrejt ose tërthorazi me çështjet e ujit janë: Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës (MMPHI), Komunitat, Këshilli Ndërmnistror i Ujit, Instituti i Ujërave të Kosovës dhe Autoriteti Rajonal i Pellgjeve Lumore (ARPL). Në të njëjtën mënyrë, Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036, ndër të tjera, prek edhe çështjet e kompetencave dhe përgjegjësisë të institucioneve kyçe. Ndër të tjera ajo thekson se "korniza aktuale institucionale për menaxhimin e ujërave në Kosovë përfshin një numër të madh të institucioneve qeveritare dhe palëve të tjera" (MMPH, 2017, p. 69), duke theksuar përgjegjësitë e institucioneve sipas ndarjes në nivel qendror dhe lokal, si në vijim:

Niveli qendror:

- Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës (MMPHI);
- Autoriteti Rajonal i Pellgjeve Lumore (ARPL)
- Departamenti i Mbrojtjes së Mjedisit (DMM)
- Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (AMMK)
- Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës (IHMK)
- Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR)
- Ministria e Zhvillimit Ekonomik (MZHE)
- Ministria e Financave (MF)

- Zyra e Kryeministrit (ZKM)
- Këshilli Ndërmintor i Ujit (KNU)
- Autoriteti Rregullativ për Shërbimet e Ujit (ARRU)
- Instituti Kombëtar i Shëndetësisë Publike të Kosovës (IKSHPK)
- Inspektorati Shtetëror i Mjedisit i Kosovës (ISHMK)

Niveli lokal:

- Komunat
- Kompanitë Rajonale të Ujit
- Shërbimet komunale të ujit
- Operatorët lokalë (“organizatat e komunitetit”)
- Kompanitë e ujitjes
- Shoqatat e përdorimit të ujit
- Marrëveshjet institucionale për mbrojtjen nga përmbytjet (MMPH, 2017, pp. 69-76).

Nga sa shtjelluam, del se shumë institucione kanë rol dhe rëndësi në menaxhimin dhe furnizimin me ujë të pijshëm dhe qasjen në ujërat e zeza. Kjo gjithashtu nënkupton se qëllimi kryesor i institucioneve në fjalë është ofrimi i shërbimeve për të dy gjinitë, për komunitetet që jetojnë dhe veprojnë në Kosovë, për zonat urbane dhe rurale dhe shoqërinë në përgjithësi.

Sa i përket furnizimit me ujë të pijshëm, në të dhënat e Agjencisë së Statistikave të Kosovës për vitin 2020 - 2021 thuhet se “Në vitin 2021, rreth 96.88% e popullsisë së Kosovës është furnizuar me ujë përmes sistemit publik të menaxhuar nga Kompanitë Rajonale të Ujësjellësit. ndërsa 3,16% e popullsisë nuk kishte qasje në shërbimin publik të ujësjellësit” (ASK..., 2022).

Ndërsa, sipas raporteve të Entit Rregullator të Ujit në Kosovë, del se “aktualisht vetëm 78% e popullsisë së Kosovës furnizohet me ujë të pijshëm nga kompanitë e licencuara, pjesa tjetër e qytetarëve apo vendbanimeve furnizohen me ujë përmes puseve private. , sistemet e pavarura të ujësjellësit që menaxhohen nga komuniteti apo nga komunat dhe të cilat ende nuk janë integruar në strukturat rajonale të NJRV-ve. Rajonet që kanë mbulimin më të ulët me shërbime të ujit të pijshëm janë rajoni i Gjilanit me 61%. rajoni i Prizrenit me 67% dhe ai i Mitrovicës me 77%.Integrimi i sistemeve ekzistuese të ujësjellësit rural në kuadër të KRU-ve do të rriste ndjeshëm nivelin e mbulimit me shërbime të furnizimit me ujë dhe në të njëjtën kohë do të siguronte që cilësia e Uji i konsumuar kontrollohet” (ARRU, 2022).

Sido që të jetë, situata aktuale tregon se vit pas viti numri i konsumatorëve është rritur edhe falë angazhimit të ujësjellësve rajonalë, ku tani situata është shumë më e mirë se më parë, megjithëse ka ende nevojë për përmirësime të cilësisë së ujit. Raporti vjetor i punës së ARRU-së evidenton rritjen e konsumatorëve sipas viteve, rritje të cilën ne e kemi pasqyruar si më poshtë:

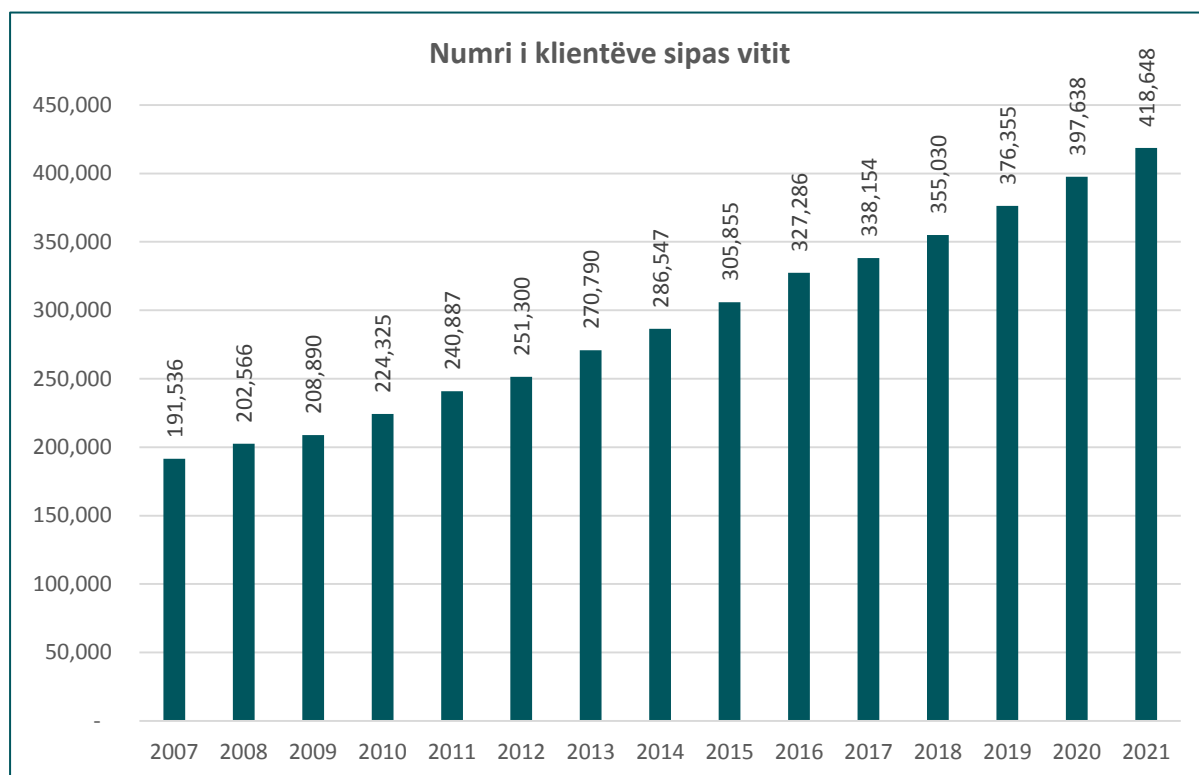

Figura 89. Numri i Klientëve sipas viteve 2007 – 2021” (ARRU, 2022, f. 42).

Nëse analizojmë me kujdes këtë diagram, do të shohim se vit pas viti ka pasur një rritje të numrit të konsumatorëve për qasje në shërbimet e ujit dhe kanalizimeve. Kështu, nëse bëjmë një krahasim mes viteve 2007 dhe 2021, do të shohim se në vitin 2007 numri i konsumatorëve ishte 191.536, ndërsa në vitin 2021 ky numër është rritur në 418.648 konsumatorë ose me një rritje prej 227.112 konsumatorë, që tregon në njërin anë kërkesat e konsumatorëve të jenë të lidhur ligjërisht me qasjen në ujë të pijshëm dhe ujëra të zeza. Ndërsa, nga ana tjetër, reflekton edhe një gatishmëri për të performuar më mirë nga vetë kompanitë rajonale, edhe pse mbulimi nuk është në nivel, të paktën këtë e pohojnë vetë raportet e ARRU-së.

Sa i përket mbulimit të shërbimeve të ujit të pista, “gjendja është edhe më e rëndë; në nivel sektori mbulimi është 65%, ku rajoni i Pejës ka 45%, Gjilani me 50% dhe Mitrovica me 60%. Duhet theksuar se ka ende sisteme të kanalizimeve në zonat rurale që nuk janë integruar ende në KRU, gjë që do të rriste ndjeshëm nivelin e mbulimit me shërbimet e kanalizimeve” (ARRU, 2022, p. 50). Në anën tjetër, theksohet se “sigurimi që shërbimet e ofruara për ujësjellësin dhe kanalizimin të kryhen në mënyrë transparente dhe jodiskriminuese dhe gjithashtu që çështjet gjinore dhe të pakicave të adresohen në përputhje të plotë me ligjet e Kosovës” (MMPH, 2017, p. 81). Ky paragraf, i cili është shënuar në dokumentin e Strategjisë Shtetërore të Ujërave në Kosovë 2017-2036, tregon se faturimet janë në përputhje me legjislacionin në fuqi. Mirëpo, në realitet, në pjesën më të madhe të faturave paraqiten meshkuj, dhe kjo ndoshta lidhet edhe me sistemin patriarkal të familjes, ku mashkulloriteti ende

dominon në vende si Kosova, kështu që kjo mund të shihet edhe përmes faturave të ujit të pijshëm dhe qasjen në kanalizime.

Raporti i Bankës Botërore flet edhe për ofrimin e shërbimeve të ujit, ku nënvizohet se "shumica e popullsisë së Kosovës ka qasje në ujë të sigurt dhe shërbime sanitare. 92 për qind e popullsisë ka qasje në shërbimin e ujit me gypa brenda shtëpive të tyre. Vetëm 8.42 për qind e popullsisë nuk ka akses në rrjetin e shërbimit të ujit. 84.32 për qind e shërbimit të ujit ofrohet nga rrjeti publik/shoqëritë publike dhe 7.26 për qind janë rrjete lokale që banorët i menaxhojnë në mënyrë të pavarur nga rrjeti publik. 72.5 për qind e popullsisë është e mbuluar me kanalizime, 11.6 për qind ka vetëm mbulim të pjesshëm dhe 15.9 për qind ende nuk ka kanalizim. Për sa i përket higjienës në terren, shifra është më e mirë me qasje pothuajse universal në tualete me ujë (97 për qind), megjithëse ende shumë më e ulët (54 për qind) për zonat rurale." (WB, 2018, p. 21) Përkundër këtij fakti, Kosova ka përmirësuar dukshëm kornizën e furnizimit në raport ndërmjet zonave urbane dhe rurale.

Ngjashëm, "besueshmëria dhe cilësia e ujit të furnizuar është përgjithësisht adekuate. Në testimin bakterial dhe kimik të ujit, Autoriteti Rregullator i Shërbimeve të Ujit raporton një shkallë pastërtie prej 98 për qind, ndërsa standardi ndërkombëtar është mbi 99 për qind. Shërbimet e ujit merren parasysh të përballueshme për shumicën e popullsisë së Kosovës Shërbimet e ujit dhe kanalizimit janë të përballueshme për shumicën e popullsisë kosovare, me përjashtim të familjeve të varfra. Fatura mesatare e ujit dhe kanalizimit potencialisht përfaqëson 2.3 për qind të të ardhurave mesatare të familjes. Por ky raport shkon në 3.4 për qind për familjet në 40 për qind më të ulët të të ardhurave mujore të lidhura me publikun." (WB, 2018, pp. 26-27).

Sido që të jetë, çështja e ujit të pijshëm dhe qasjes në kanalizim, vitet e fundit shihet se është përmirësuar ndjeshëm në krahasim me vitet e kaluara, prandaj edhe fakti që më shumë se 95% e popullsisë është e mbuluar me ujë të pijshëm, tregon se për qytetarët prioritet janë më shumë zhvillimi ekonomik dhe punësimi sesa çështja e shërbimeve të ujit. Kështu, sipas Pulsit Publik të vitit 2022 të publikuar nga UNDP-ja, del se "tre çështjet kryesore të raportuara gjatë këtij sondazhi ishin papunësia (36,4%), varfëria (21,1%) dhe çmimet e furnizimeve thelbësore (7,7%). ndarja sipas gjinisë tregon se burrat dhe gratë janë më së shumti të shqetësuar për papunësinë, varfërinë dhe çmimet e furnizimeve thelbësore. Ngjashëm me sondazhin e fundit të opinionit, gratë ishin më të shqetësuar për papunësinë (40%) sesa burrat (32.6%). 20.2%) dhe meshkujt (21.8%) duket se janë njëloj të shqetësuar për varfërinë. Megjithatë, meshkujt ishin më të shqetësuar për çmimet e furnizimeve thelbësore (9.1%) sesa femrat (6.4%)" (UNDP, 2022). Këto të dhëna janë paraqitur më në detaje në diagramin e mëposhtëm:

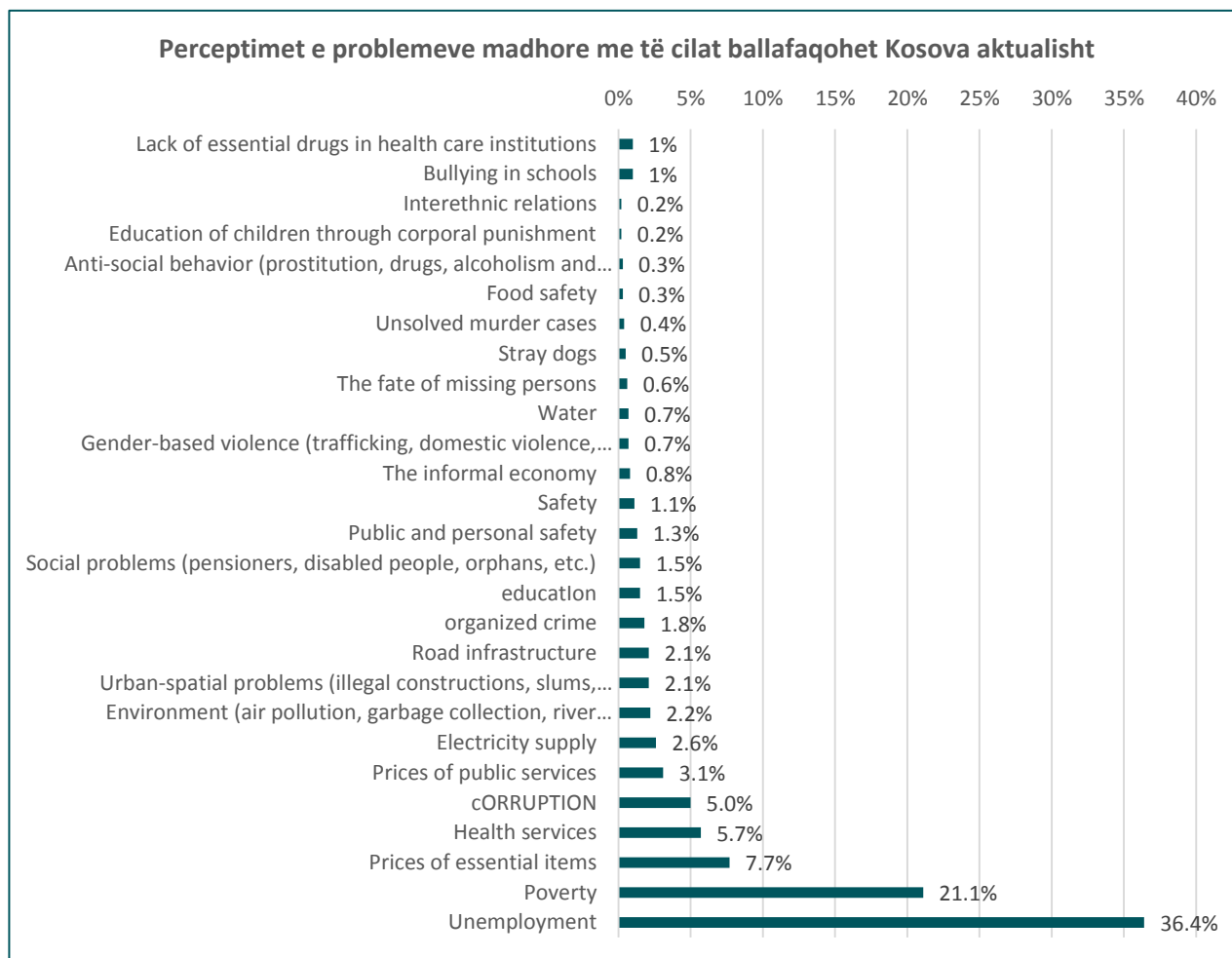

Figura 90. Perceptimet e problemeve madhore me të cilat ballafaqohet Kosova aktualisht

Nga ky diagram shihet se qytetarët e Kosovës sfida më të rëndësishme i kanë konsideruar edhe çështje të tjera, në lidhje me furnizimin me ujë të pijshëm dhe qasjen në kanalizim, pasi që vitet e fundit ka pasur përmirësim në këtë fushë, duke ofruar shërbime përmes rajonit. kompanitë komunale.

13.6.1.1 Qasja e burrave dhe grave në ujë të pijshëm dhe kanalizim

Kur flitet për çështjen gjinore, apriori nënkuptohen rolet gjinore, të drejtat dhe përgjegjësitë e ndryshme ndërmjet burrit dhe gruas, si dhe marrëdhëniet ndërmjet tyre. Me fjalë të tjera, gjinia nuk i referohet thjesht vetëm grave apo burrave, por çështjes se si përcaktohen personalitetet, sjelljet apo identitetet e tyre nëpërmjet procesit të socializimit në shoqëri. Gjinia në përgjithësi lidhet me pushtetin, fuqinë vendimmarrëse dhe qasjen e pabarabartë në zgjedhje dhe burime, prandaj në shumicën e vendeve të botës ka një polarizim të padrejtë midis burrave dhe grave. Kjo sepse ndryshimi dhe rolet e ndryshme midis burrit dhe gruas në shoqëri ndikohen nga faktorë të brendshëm dhe të jashtëm, si: historia, tradita, ekonomia, kultura, feja, siguria, sistemi institucional, si dhe faktorë të tjerë, megjithëse me emancipim. të shoqërisë dhe ndërgjegjësimit, këto role dhe përgjegjësi mund të ndryshojnë.

Në sfondin e qasjes së barabartë në ujë në Kosovë, "shumica e kosovarëve kanë qasje në ujë të pijshëm, edhe pse të dhënat nuk janë të ndara sipas vendndodhjes rurale dhe urbane. Analiza gjinore e sektorit

të ujit në Kosovë është shumë e kufizuar dhe e ndare sipas gjinisë. të dhënat janë kryesisht jo të disponueshme. Për shembull, Ujjesjellësi Rajonal Prishtina nuk mban të dhëna të ndara sipas gjinisë për konsumatorët që paguajnë faturat apo për ankesat e pranuar. Në të njëjtën kompani, vetëm 13% nga 530 të punësuar janë gra. Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2015-2034 (as Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036) nuk përmban perspektivë gjinore, tregues konkretë gjinorë për të matur zbatimin e saj apo shkallën e ndikimit të saj në mirëqenien e burrave dhe grave. Për më tepër, Raporti i Statusit të Ujit, i publikuar nga MMPH dhe Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës (AMMK) në vitin 2010, nuk përmban analizë gjinore dhe nuk ka të dhëna të ndara sipas gjinisë. Kosova ka shumë pak s'Impiantet e trajtimit të ujërave të zeza dhe menaxhimi jo i duhur i ujërave të zeza ka shkaktuar shqetësime shëndetësore, të tilla si gratë dhe fëmijët e tyre që duhet të kalojnë nëpër ujërat e zeza në rrugën e tyre për në shkollë." (RrGK, Analiza Gjinore e Kosovës, 2018).

Ky fakt tregon se çështja gjinore në kontekstin e ujit nuk është trajtuar sa duhet dhe nga ky segment shihet se gratë dhe fëmijët në raport me burrat kanë pasur më pak qasje edhe në këtë fushë. Pra, qasja e barabartë midis burrave dhe grave në sistemin e ujit, përkatësisht furnizimin me ujë të pijshëm dhe qasjen në kanalizimin e ujërave të zeza, deri më tani ka treguar se nuk është trajtuar mjaftueshëm dhe prandaj sigurisht që ka një sërë faktorësh:

- Së pari, Ligji për Barazinë Gjinore ka prodhuar një mori politikash të tjera, të cilat duhet të zbatohen dhe deri më tani nuk kemi parë një monitorim dhe zbatim adekuat të këtij ligji;
- Së dyti, mungon një analizë thelbësore për qasjen e grave dhe burrave në ujin e pijshëm dhe kanalizimet;
- Së treti, furnizimi me ujë të pijshëm dhe qasja në kanalizime është më shumë një ndarje urban-rural sesa një çështje e segmentit gjinor;
- Së katërti, kompanitë rajonale deri më tani nuk kanë paraqitur ndonjë analizë të detajuar në lidhje me integrimin gjinor për sa i përket këtij komponenti; dhe
- Së pesti, ka stereotipa se shoqëritë/shoqëritë e ujësjesjellësit janë më të përshtatshme për burrat sesa për gratë. Këtë e vërteton një hulumtim i Bankës Botërore me kompaninë rajonale të ujësjesjellësit 'KRU Prishtina' në vitin 2017, ku ndër të tjera theksohet se "100% e bordit të kompanisë përbëhet nga meshkuj, pastaj 74% nga meshkuj dhe 26% e grave përbëjnë nivelin fillestar ose punëtorët e rinj në këtë kompani, 80% e burrave dhe 20% e grave janë në menaxhmentin e mesëm, 100% e burrave janë në menaxhmentin e lartë ose të lartë dhe 100% e burrave janë në menaxhmenti i lartë ose bordi i drejtorëve" (Krasniqi, 2017).

Me fjalë të tjera, mund të nënvizojmë se "natyra e shërbimit dhe punës së NJPK-së në Prishtinë është e veçantë pasi ofron edhe shërbime teknike, punë që si kulturë e kryejnë vetëm meshkujt dhe në shumë raste femrat nuk janë të interesuara të aplikojnë për pozita të tilla, si puna në kanalizime, leximi i matësve, etj. (Krasniqi, 2017).

Kjo përforcohet edhe më shumë nga fakti se femrat janë më pak të punësuar në sektorin e ujit në përgjithësi krahasuar me meshkujt. Një hulumtim i Bankës Botërore me vendet në zhvillim ka ndikuar edhe në çështjen e Kosovës sa i përket punësimit të grave në sektorin e ujit. Më poshtë kemi paraqitur diagramin që nxjerr në pah këtë çështje, si më poshtë:

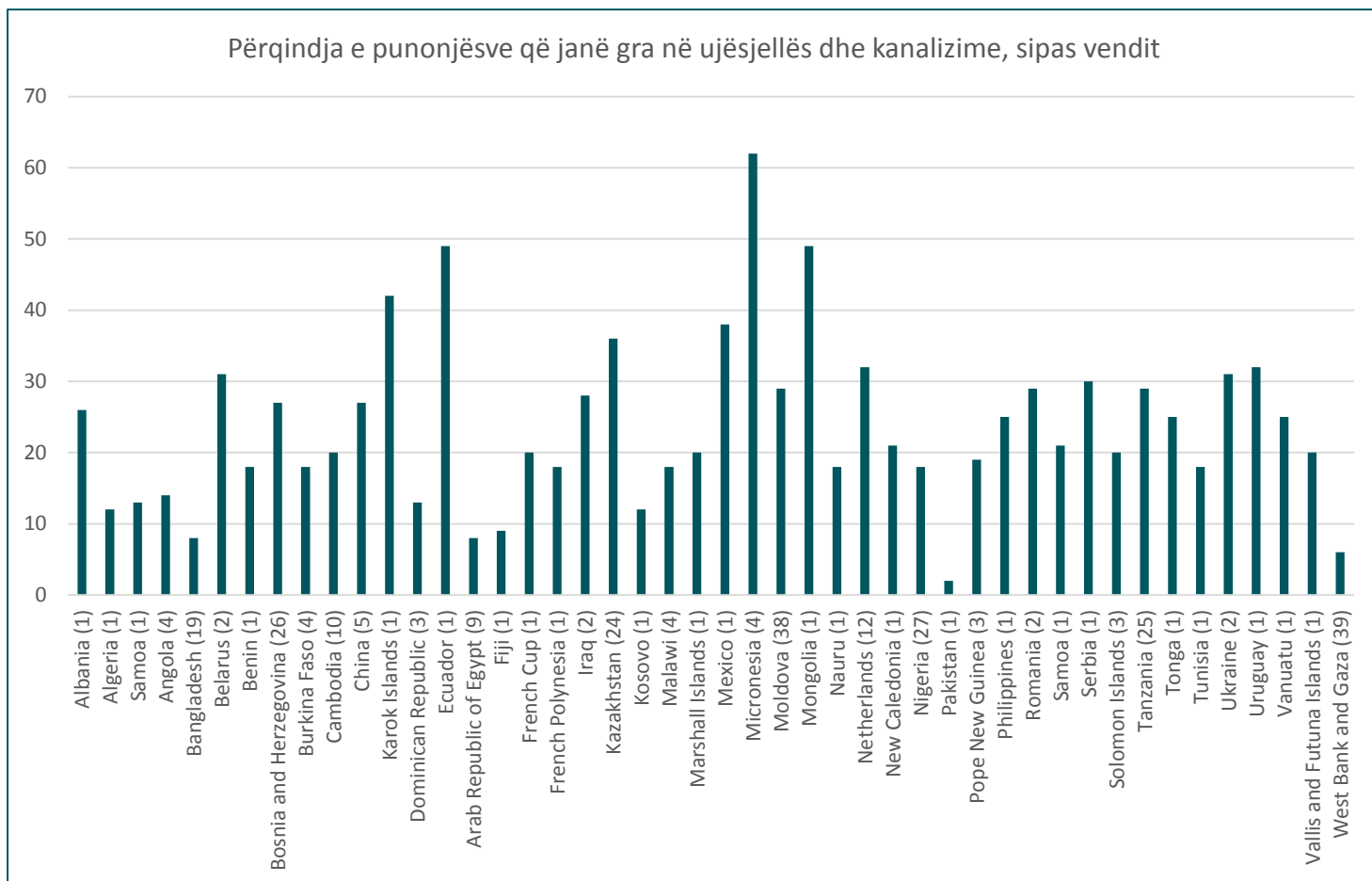

Figura 91. Përqindja e punonjësve që janë gra në ujësjellës dhe kanalizime, sipas vendit” (WBG, 2019, f. 5).

Një raport tjetër që flet për qasjen e grave dhe burrave në ujësjellës dhe çështje të tjera është edhe raporti i Bankës Botërore, ku ndër të tjera thuhet se “boshllëqet në qasjen në mundësitë ekonomike sipas gjinisë mbeten një nga sfidat për Kosovën. dhe sektori i ujit nuk bën përjashtim. Kosova ka një kornizë ligjore mjaft gjithëpërfshirëse dhe mekanizma drejt barazisë gjinore, pjesëmarrjes politike dhe mosdiskriminimit në bazë gjinore. Ka ende disa sfida për qasjen e pabarabartë të grave në burimet ekonomike dhe mjedisore. Ligji për trashëgiminë neutrale nga gjinia, gratë zotërojnë 4 për qind të tokës, zotërojnë 6 për qind të SME-ve dhe pjesëmarrja formale e grave në punë është vetëm 19 për qind, në kontrast me 58 për qind për burrat. (WB, 2018). Raporti vazhdon duke theksuar disa nga rezultatet e hulumtimit që janë bërë në këtë fushë. Kështu, sipas këtij raporti, duket se "punësimi familjar informal dhe i papaguar për gratë në zonat rurale në bujqësi është i përhapur. Një analizë e kohëve të fundit e roleve të prodhuesve meshkuj dhe femra në bujqësinë e ujitur zbuloi se gratë luajnë një rol kyç në hortikulturë dhe hortikulturë. shtimi i vlerës, duke përfshirë përdorimin e metodave moderne të ujitjes dhe teknikave moderne të bujqësisë dhe përpunimit. Megjithatë, kompanitë e ujitjes merren pothuajse ekskluzivisht me kryefamiljarë meshkuj si klientë" (WB, 2018, p. 50). Gratë kanë qasje të kufizuara në informacion mbi shërbimet e ujitjes, shërbimet e ekstensionit dhe këshillimit, dhe përballen me më shumë pengesa për të aplikuar me sukses për grante ose kredi për të siguruar investime në përmirësimin e fermave. Prandaj, me një tendencë drejt bujqësisë me vlerë më të lartë, duhet të merren masa për të siguruar që ky zhvillim të forcojë mundësitë ekonomike dhe zërin e gruas në vendimmarrje” (WB, 2018).

Në anën tjetër, të dhënat e Agjencisë së Statistikave të Kosovës lidhur me anketën e fuqisë punëtore, thuajse theksojnë të njëjtën gjë. Nëpërmjet tabelës së mëposhtme kemi paraqitur punësimin e grave dhe burrave sipas fushave, duke përfshirë edhe çështjen e ujit, si më poshtë:

Tabela 101. Punësimi sipas aktiviteteve dhe gjinisë (në mijëra), moshë 15 vjeç e lart" (ASK, Anketa e Fuqisë Punëtore TM1 2021, Seria 5: Statistikat Sociale, 2021, f. 20)

Kosovë (15 vjeç e lart)	Mashkull	Femër	Gjithsej
Punësimi sipas aktivitetit (NE MIJËRA)			
A - Bujqësia, pylltaria dhe peshkimi	9026	0,938	9964
B - Minierat dhe xehet	3635	0,214	3849
C – Prodhimi	28636	6995	35631
D - Furnizimi me energji elektrike, gaz, avull dhe ajër të	7840	0,567	8407
E - Furnizimi me ujë, ujërat e zeza, menaxhimi i mbetjeve	4257	0,399	4656
F - Ndërtimtaria	40,114	2136	42250
G - Tregtia me shumicë dhe pakicë, riparime automjesh dhe motoçikletash	50,122	17,098	67220
I - Akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit të ushqimit	12,522	1675	14,197
H - Transporti dhe magazinimi	19275	4443	23,718
J - Informacioni dhe komunikimi	10,547	3891	14,438
K - Aktivitetet financiare dhe të sigurimeve	6966	2504	9470
L - Aktivitetet e pasurive të paluajtshme	0,448	0,159	0,607
M - Aktivitete profesionale, shkencore dhe teknike	8147	3,483	11630
N - Aktivitetet administrative dhe shërbimet mbështetëse	14,191	5559	19750
O- Administrata dhe mbrojtja publike, sigurimet shoqërore të detyrueshme	15,891	6488	22,379
P – Arsimi	19,454	22436	41890
P - Shëndeti i njeriut dhe aktivitetet e punës sociale	10296	13760	24,056
R - Arti, argëtimi dhe rekreacioni	2356	0774	3130
S - Aktivitetet e shërbimeve të tjera	7359	4519	11878
T - Veprimtaritë e ekonomive familjare si punëdhënës; aktivitetet prodhuese të mallrave dhe shërbimeve të padiferencuara të ekonomive familjare për përdorim të tyre	0,692	0,153	0,845
U - Veprimtaritë e institucioneve dhe organizatave ekstraterritoriale	1,139	0,969	2108
Gjithsej	272,913	99,160	372,073

Në bazë të kësaj table mund të shohim se në fushën e furnizimit me ujë, ujërave të zeza dhe menaxhimit të mbetjeve janë të përfshirë 4,656 persona mbi moshën 15 vjeç, nga të cilët 4,257 meshkuj ose shprehur në përqindje 91,4% dhe vetëm 0,399 femra ose shprehur në përqindje 8,6. % prej tyre. Mund të themi se në përgjithësi femrat konsiderohen të kenë më pak qasje në burimet ujore, qoftë për informacione vadtëse apo këshilluese, përfshirë ato sanitare si ujërat e zeza. Është e qartë se ende nuk ka një model konkret që lehtëson kuptimin e marrëdhënieve komplekse ndërmjet grave, burrave dhe marrëdhënieve të tyre me burimet ujore. Prandaj, duhet të zhvillohet një qasje konstruktive ndaj

situatës, duke punuar ngushtë me gratë dhe burrat në perspektivën gjinore, në mënyrë që kjo të ndikojë në integrimin gjinor të të dy gjinive në fushën e ujit. Pra, është e rëndësishme që gjinia të integrohet si një komponent i rëndësishëm në projektet ujore, duke përfshirë pellgun e lumit Drini Bardhë, si një nga pellgjet më të mëdha në Kosovë, duke treguar kështu një tregues matës se gratë janë partnere të fuqishme në zhvillimin e segmenteve sociale dhe kontributin e tyre në zhvillimin e shtetit.

13.6.1.2 Situatat emergjente (përmbytjet, thatësira, ndotja aksidentale) dhe aspekti gjinor

Ndryshimet klimatike janë ndër sfidat që kërcënojnë njerëzimin në të ardhmen, këto ndryshime përfshijnë të gjitha shtetet dhe vendet e botës, përfshirë edhe Kosovën. Ndryshimet klimatike padyshim do të reflektojnë në situata emergjente, përmbytje, thatësira, ndotje të ajrit, evakuim të qytetarëve, madje edhe migrim në rast të fatkeqësive të ndryshme që mund të ndodhin. Kosova "është në rrezik nga përmbytjet e shpeshta, reshjet e mëdha të borës, thatësitat, si dhe rreziqet tjera meteorologjike. Ashtu si SIU, Kosova përballlet me thatësira të paparashikueshme meteorologjike dhe hidrologjike, të cilat ndikojnë në prodhimin bujqësor në rajonet pa sistem vaditjeje. Mungesa e ujit ndikon kryesisht në nivelin e zonave të ulëta të vendit" (RrGK, Buxhetimi për një mjedis më të mirë, 2016). Në këtë drejtim, vlen të theksohet se politikat ose projektet "neutrale ndaj gjinisë" supozojnë se gratë dhe burrat kanë të njëjtat prioritete, nevoja, pritshmëri dhe mundësi. Politikat dhe projektet neutrale ndaj gjinisë bartin rrezikun e përforcimit të diskriminimit ekzistues me bazë gjinore, ose thjesht t'u përgjigjen prioriteteve të burrave, veçanërisht në shoqëritë si Kosova ku vendimmarrja miratohet kryesisht nga burrat". (RrGK, Buxhetimi për një mjedis më të mirë, 2016, p. 10)

Ndryshimet klimatike "paraqesin një sfidë shumë të madhe, ato gjithashtu paraqesin një mundësi për risi, në menaxhimin e burimeve ujore dhe zhvillimin e qëndrueshëm, në një ekonomi bashkëkohore, veçanërisht nëpërmjet rritjes së: p.sh. energjisë së erës dhe diellit, zhvillimit të infrastrukturës së gjelbër, i qëndrueshëm) prodhimi i biokarburanteve, riciklimi i ujërave të zeza, si dhe teknologjitë e ndërtimit për banesat pa karbon, transportin dhe industrinë neutrale" (MMPH., 2018).

Disa nga faktorët e mundshëm që çojnë në situata të tilla mund të jenë: bumi i paprecedentë në ndërtim dhe urbanizëm që nga viti 1999; cenueshmëria e lartë socio-ekonomike, për shkak të pranisë së lartë të varfërisë dhe ekonomisë së brishtë, e shoqëruar me shërbime të kufizuara në sektorët e shëndetësisë, mirëqenies sociale dhe punësimit; ndërtime pa leje në zona të rrezikshme si dhe mospërputhje me standardet e ndërtimit; mungesa e mirëmbajtjes; sistemet e pamjaftueshme të kullimit dhe kanalizimit; shfrytëzimi joadekuat i tokës dhe planifikimi joadekuat komunal, të cilat rrisin ekspozimin e popullatës ndaj rreziqeve; Menaxhimi i paqëndrueshëm i ujit dhe praktikat e paqëndrueshme bujqësore, shpyllëzimi dhe shkatërrimi i shpateve nga aktivitetet minerare" (MMPH., 2018, p. 34).

Për këtë qëllim, Strategjia e MMPHI 2018-2029 synon "të aplikojë mekanizma të rinj dhe të përmirësojë ato aktuale, për reduktimin e rreziqeve nga fatkeqësitë, të cilat janë me peshë për sektorë të rëndësishëm ekonomikë, të cilët janë veçanërisht të prekshëm nga ndikimet e ndryshimeve klimatike, si, si dhe për zgjerimin e kapacitetit adaptues të sistemeve natyrore, në veçanti ekosistemeve dhe komuniteteve të cenueshme, si fermerët e varfër, grupet e cenueshme dhe gratë, për t'u marrë me ndikimet klimatike dhe rreziqet që lidhen me jetën dhe jetesën e tyre" (MMPH., 2018, p. 12). Nga ky kontekst, shohim se ndër të tjera, nga ndryshimet klimatike do të preken edhe gratë dhe grupet e marginalizuara. Kjo për shkak se ndryshimi i klimës mund të ndikojë në burimet e pakta ujore,

përmbytjet, thatësitat, fatkeqësitë e tjera bujqësore, të cilat prekin veçanërisht fermerët (burrat dhe gratë) dhe të tjerët. Prandaj, gratë mund të preken nga këto fatkeqësi dhe ndryshime klimatike, pasi statusi i tyre nuk është i barabartë me burrat në aspektet tjera sociale dhe për këtë nevojitet një fuqizim më i madh i grave në këtë segment.

Mund të thuhet se, edhe në ndryshimet klimatike, burrat i përjetojnë ndryshe këto ndryshime dhe gratë gjithashtu ndryshe. Shembull "gratë dhe vajzat mund t'i lajnë tualetet dhe burrat mund t'i lajnë makinat e tyre në rrugë, me derdhjet e naftës dhe kimikateve që shkojnë drejtpërdrejt në kanalizim, pastaj gratë rurale shpesh punojnë në ferma (si ofruese thelbësore të jetesës) dhe varen nga e mira (dhe e drejtë) funksionimin e skemave të ujitjes. Gjithashtu, burrat shpesh kanë të drejtën e tokës dhe/ose gratë janë të përjashtuara zyrtarisht/joformalisht nga kontrolli mbi tokën dhe gratë në përgjithësi kanë më pak qasje në kolateral/asete dhe më pak qasje në kredi, etj. (Nordlund, Vlerësimet e ndikimit, 2018). Këta dhe shembuj të tjerë tregojnë se edhe në fushën e ndryshimeve klimatike, integrimi gjinor ka një kuptim dhe se këto ndryshime reflektojnë ndryshe tek meshkujt dhe ndryshe tek femrat. Ndoshta kjo ka të bëjë me faktorë të ndryshëm socialë, psikologjikë, ekonomikë apo kulturorë, por gjithsesi këta janë të pranishëm edhe në vende të tjera.

Kështu, duke parë rolin e gjinisë nga këndvështrimi i ndryshimeve klimatike, mund të nënvizohet se nevojiten norma dhe praktika të qarta gjinore në mënyrë që gratë të japin kontributin e tyre në fushën e ndryshimeve klimatike. Kështu, rolet dhe përgjegjësitë gjinore "krijojnë nivele të ndryshme qasjeje dhe kontrolli, pra mundësitë e grave dhe të burrave për të marrë ose përdorur burime (ushqim, kredi, ujë, energji, teknologji, etj.) ose shërbime (arsim, shëndet, etj. .) Aftësia dhe mundësia për të siguruar burime nuk do të thotë domosdoshmërisht se njerëzit do të kenë fuqinë për të kontrolluar përfitimet që rrjedhin nga këto aktivitete. Prandaj, ne duhet të bëjmë dallimin midis "përdorimit" dhe "kontrollit mbi" një burim. Gratë mund të kenë qasje për tokën, farat, ujin dhe/ose kredinë, etj., por nuk kanë domosdoshmërisht kontroll mbi atë burim. Personi që ka kontrollin mbi një burim gjithashtu priret të jetë vendimmarrësi. Personi që ka fuqinë vendimmarrëse përforcon raportin ekzistues i pabarabartë i pushtetit, i cili më pas nxjerr në pah rolet dhe përgjegjësitë e ndërtruara shoqërore, duke çuar në një rreth vicioz të stereotipave ekzistues të ndarjes së punës" (QKSGJ, 2021).

Në aspektin logjik, vendimmarrja është e lidhur ngushtë me pushtetin dhe se në shumë vende të botës, përfshirë edhe Kosovën, vendimmarrës janë burrat. Pra, është e nevojshme që gratë të përfshihen në vendimmarrje, duke u bërë pjesë e proceseve të politikëbërjes dhe vendimmarrjes, përfshirë ndryshimet klimatike. Prandaj, në këtë drejtim, përpara se të ndodhin emergjenca dhe ndryshime klimatike, institucionet e vendit duhet të kujdesen edhe për integrimin gjinor, duke e bërë gruan pjesë të politikave publike. Doracaku i hartuar nga Qendra Kosovare për Studime Gjinore, e nënvizon më së miri këtë çështje në disa nga këto fusha specifike në kontekstin e ndryshimeve klimatike, si:

Gjinia dhe energjia – Edukimi i grave në fusha të ndryshme mjedisore, përfshirë energjinë. Prandaj, "disponueshmëria dhe përdorimi i të dhënave të ndara sipas gjinisë do të ndihmonte gjithashtu procesin e politikave energjetike për të përcaktuar këto çështje, për të shqyrtuar alternativat e politikave, për të bërë zgjedhje politikash, për t'i zbatuar ato dhe për të vlerësuar rezultatet." (QKSGJ, 2021, p. 14).

Gjinia dhe ndryshimet klimatike - Ndikimi i ndryshimeve klimatike "nuk është vetëm fizik dhe ekonomik, por edhe social dhe kulturor. Për shkak të dallimeve gjinore në rolet dhe përgjegjësitë sociale dhe ekonomike, efektet e ndryshimeve klimatike prekin gratë dhe burrat ndryshe, me gratë që shpesh

kanë një ndikim më të rëndë. Meqenëse Kosova nuk është as nënshkruese e Konventës Kornizë të OKB-së për Ndryshimet Klimatike dhe për këtë arsye nuk ka një kontribut të përcaktuar kombëtar sipas Marrëveshjes së Parisit të vitit 2015” (QKSGJ, 2021), gratë duhet të përfshihen në kornizën e politikave dhe qasjeve ndaj ndryshimeve klimatike dhe të bëhen përpjekje që Kosova të jetë pjesë e këtyre mekanizmave në të ardhmen e afërt.

Me fjalë të tjera, "vetë ndryshimet klimatike mund të kenë një ndikim negativ në rendimentet e kulturave bujqësore, pra edhe në jetesën dhe sigurinë ushqimore të grave në zonat rurale, të cilat përgjithësisht mbajnë përgjegjësinë për prodhimin dhe ushqimin e familjes. Gratë mund të japin një kontribut të vlefshëm në zbutjen dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike përmes rolit të tyre qendror në prodhimin e ushqimit dhe përfshirjen në bujqësi dhe biomasë si burim energjie." (QKSGJ, 2021, p. 15). Pra, mund të nënvizojmë se "qëllimet e integritit gjinor në ndryshimet klimatike janë:

- Të sigurohet që gratë dhe burrat të marrin pjesë në mënyrë të barabartë në vendimmarrje për politikën dhe instrumentet e politikave që synojnë përmirësimin e kapacitetit adaptues të komuniteteve.
- Të sigurohet që gratë dhe burrat të marrin pjesë në mënyrë të barabartë në vendimmarrje për politikën dhe instrumentet e politikave që synojnë zbutjen e rrezikut të ndryshimeve drastike klimatike dhe shkatërrimit të ekosistemit në të gjitha nivelet.
- Të sigurohet që të gjitha politikën dhe masat e politikave të marrin parasysh ndikimin gjinor të ndryshimeve klimatike” (QKSGJ, 2021).

Gjinia dhe Menaxhimi i Mbetjeve - Burrat dhe gratë "mund të kenë qasje të ndryshme ndaj shëndetit publik dhe pastërtisë në komunitet dhe të kenë preferenca të dallueshme se si të merren me problemet e shëndetit publik dhe mjedisit. Çështjet dhe pikat kryesore për integrimin thelbësor gjinor në menaxhimin e mbetjeve urbane janë:

- Integrimi i perspektivës gjinore në studimet e vlerësimit, planifikimit, zbatimit dhe monitorimit të projekteve të menaxhimit të mbetjeve. Kjo duhet të përfshijë analiza specifike gjinore se si vlerësohen dhe përdoren mbetjet dhe burimet e disponueshme.
- Organizimi i konsultimeve para prezantimit të politikave, procedurave dhe teknologjisë së re dhe të ketë përfaqësim të barabartë të grave dhe burrave në këto konsultime.
- Krijimi i mundësive të barabarta për gratë dhe burrat për të përfituar nga iniciativat ndërgjegjësuëse dhe trajnimet për menaxhimin e mbetjeve" (QKSGJ, 2021).

Gjinia dhe menaxhimi i tokës - Fatkeqësitë natyrore, duke përfshirë thatësinë, përmytjet dhe rrëshqitjet e tokës, gjithashtu kontribuojnë në degradimin e tokës. Për shembull, të dhënat në Kosovë tregojnë se gratë trashëgojnë vetëm 4% nga prindërit e tyre. Vetëm 17% e grave posedojnë pronë dhe vetëm 18% e grave kanë biznese, dhe vetëm 3% e të gjitha kredive të biznesit u jepen grave. Në Kosovë ende nuk diskutohet për tokën si diçka që duhet ta kenë gratë dhe nuk dihet ende sa gra janë pronare tokash (QKSGJ, 2021, p. 16)." Prandaj, në këtë drejtim është e nevojshme që institucionet të fokusohen në zbatimin e politikave të synuara në ndarjen proporcionale të trashëgimisë në bazë të gjinisë.

Gjinia dhe kimikatet - Në jetën e përditshme, "gratë, burrat dhe fëmijët janë të ekspozuar ndaj llojeve të ndryshme të kimikateve me përqendrime të ndryshme. Niveli i ekspozimit ndaj kimikateve toksike, si

dhe ndikimi i mëvonshëm në shëndetin e njeriut, përcaktohet si nga shoqëria, ashtu edhe nga ato sociale. Faktorët biologjikë Gratë shpesh janë më të ekspozuara ndaj kimikateve dhe mbeturinave si rezultat i roleve të ndryshme socio-ekonomike gjinore. Analizat e fundit të pranisë së përgjithshme të kimikateve në trup kanë treguar se këto kimikate barten tek fëmijët gjatë shtatzënisë. Kosova nuk është një nënshkrues i Konventës së Roterdamit dhe ende nuk ka filluar zbatimin e kornizës rregullative për eksportin dhe importin e kimikateve të rrezikshme.. (QKSGJ, 2021, p. 17) Ky fakt mund të ndikojë që Kosova të mos jetë pjesë e programeve të rëndësishme të nivelit global që përfshijnë edhe segmentin gjinor.

Gjithashtu, është e rëndësishme që niveli qendror në këtë rast MMPH, së bashku me MAPL-në dhe nivelin lokal, të kujdesen në kuadër të drejtorive komunale të emergjencave që në këto pozita të jenë femra. Të dhënat tregojnë se nga gjithsej 38 komuna, 8 komuna nuk kanë evidencë për emrat e drejtorëve që merren me emergjenca, mbrojtje dhe shpëtim, ndërsa vetëm 3 komuna nga 30 komuna kanë emëruar gra në kuadër të drejtorive për mbrojtje dhe shpëtim⁷⁷.

13.6.1.3 Partneriteti publik-privat bazuar në gjini në çështjen e ujit dhe krahasimi me vendet e tjera

Çështja e ujit, veçanërisht furnizimi me ujë të pijshëm dhe qasja në ujërat e zeza, është një çështje që është rregulluar në vendet e Bashkimit Evropian. Madje, për këtë çështje, këto vende kanë krijuar shumë herët politika konkrete, duke përfshirë edhe segmentin gjinor. Pjesëmarrja e grave në përdorimin dhe menaxhimin e burimeve ujore duhet parë gjithashtu në kontekstin më të gjerë të ndërtimit social të roleve gjinore në vende të ndryshme dhe qasjes së tyre në asetet dhe burimet prodhuese. Në shumë vende, ekspertët kanë zhvilluar një mori metodologjish, aspektesh legjislativë, programe dhe projekte të ndryshme, për të integruar komponentin gjinor në kuadrin e burimeve ujore. Çdo vend ka specifikat e veta në lidhje me menaxhimin, furnizimin me ujë, qasjen dhe integrimin gjinor.

Kështu, "sektori i ujit luan gjithashtu një rol të rëndësishëm në lidhje me qëllimet kryesore dhe çështjet ndërsektoriale të zhvillimit, bashkëpunimit - reduktimi i varfërisë, gjinia, parandalimi i konflikteve, qeverisja e mirë, mbrojtja e mjedisit - si dhe në ndihmën emergjente humanitare dhe në parandalimi i fatkeqësive" (ADC, 2009). Pra, sektori i ujit ka një rol të rëndësishëm në zhvillimin e shoqërisë, duke përfshirë edhe çështjen gjinore, sepse ka një ndikim jashtëzakonisht të lartë në shumë sfera. Duke parë rolin që ka ky sektor, do të analizojmë furnizimin me ujë nga disa vende të BE-së që e kanë rregulluar çështjen e ujit kryesisht përmes kompanive publike private, por që menaxhimi bëhet në nivel qendror apo rajonal, në varësi të sistemit që drejton.

Belgjika - "ka ndërmarrë hapa të mëdhenj në përmbushjen e kërkesave të Direktivës së KE-së për trajtimin e ujërave të zeza urbane, me rreth 98% të ujërave të zeza të mbledhura dhe objekt trajtimi dytësor në nivel kombëtar. 82% i nënshtrohen trajtimit shtesë. Të gjitha qytetet kryesore janë në përputhje me DTUZU , edhe pse aglomeracionet e vogla, sidomos në rajonin e Vlorës, mbeten prapa. Përafërsisht 100% e popullsisë së Belgjikës është e lidhur me një furnizim me ujë të pijshëm, me mbi 91% të lidhur me zona të mëdha të furnizimit me ujë (Eureau, 2017). Kjo pasqyron përpjekjet e kaluara dhe shkallën e madhe të urbanizimit në vend (>98%). Për më tepër, Belgjika tregon pajtueshmëri shumë të lartë me Direktivën e BE-së për ujin e pijshëm. Uji pa të ardhura përbën më pak se 20% të ujit të furnizuar" (OECD, 2020).

⁷⁷Shënim: Të dhënat janë marrë nga ueb faqet e komunave të Kosovës: <https://kk.rks-gov.net/#lista>, datë 07.08.2022 dhe janë përpunuar nga ne.

Sa i përket furnizimit me ujë dhe kanalizimeve, "ai menaxhohet në nivel rajonal, në kuadër të përgjegjësive më të gjera të menaxhimit mjedisor të çdo qarku. Struktura e ofrimit të shërbimeve ka evoluar veçmas në rajone. Rajonet zhvillojnë gjithashtu plane për menaxhimin e ujit dhe parandalimin e përmbytjeve. Në përgjithësi, ekziston një organ/kompani rajonale e ngarkuar me mbikëqyrjen e shumë kompanive të ujit të pijshëm që janë aktive në çdo rajon. Qeveritë rajonale janë përgjegjëse për zhvillimin dhe zbatimin e planeve të mbrojtjes nga përmbytjet në nivelin e pellgut të lumit dhe kanë ndërmarrë investime të rëndësishme si në infrastrukturën strukturore ashtu edhe në atë jo-strukturore (p.sh. me bazë në natyrë). (OECD, 2020, pp. 4-5).

Sa i përket integritimit gjinor, shteti belg pothuajse e ka rregulluar këtë çështje që nga viti 1980. Në fakt, shteti belg ka miratuar një sërë mekanizmesh institucionalë për integrimin gjinor. Kështu, "Plani i parë Federal për integrimin gjinor u pasua nga një plan për periudhën 2015-2019. Ky plan përbëhet nga dy pjesë:

- Angazhimi kolektiv i anëtarëve të qeverisë për zbatimin e integritimit gjinor dhe instrumenteve kryesore të tij, dhe
- Angazhimi i anëtarëve të qeverisë për t'i dhënë përparësi integritimit gjinor në një ose më shumë politika brenda juridiksionit të tyre" (EIGE, 2020).

Ky plan nënvizon se çështja gjinore është pjesë përbërëse e politikave që janë në kuadrin e shtetit belg, duke përfshirë çështjen e ujit, qasjen në ujërat e zeza dhe çështje të tjera të rëndësishme.

Spanjë – Sot, rreth 98% e familjeve – 20.8 milionë familje për rreth 42 milionë banorë – janë të lidhura në rrjetin e ujësjellësit dhe kanalizimeve. Konsumi i ujit është ndër më të lartat në botë, me 157 litra/person/ditë. Autoritetet lokale janë autoritetet përgjegjëse për ofrimin e shërbimeve të furnizimit me ujë dhe kanalizimeve në Spanjë. Ata kanë të drejtë ose ta ofrojnë shërbimin drejtpërdrejt, ose t'ia delegojnë atë operatorëve publikë ose privatë të ujit. Aktualisht ka rreth 8,000 autoritete lokale në Spanjë përgjegjëse për ofrimin, si dhe shërbimet e ujit dhe kanalizimeve, të shërbimeve të tjera kyçe si grumbullimi i mbetjeve, planifikimi urban, shërbimet sociale lokale, etj. (Quesada, 2011). Struktura e menaxhimit dhe furnizimit me ujë të pijshëm dhe qasjes në ujërat e zeza në Spanjë është sipas këtij konteksti: 1. Organi përgjegjës për furnizimin me ujë të pijshëm dhe të ndotur: Niveli komunal dhe mbikomunal, 2. Autoritetet e tjera përkatëse: Ministria i Mjedisit për Ligjet dhe Rregulloret, Nëntë autoritete të pellgjeve lumore - Menaxhimi i burimeve ujore në lumenjtë ndër-rajonale dhe 17 Komunitete Autonome - Menaxhimi i burimeve ujore në lumenjtë ndër-rajonale, 3. Modelet e menaxhimit për kompanitë e furnizimit me ujë: 3.1. Llojet e operatorëve aktivë në vend: Menaxhimi i drejtpërdrejtë publik, subjektet në pronësi publike, operatorët privatë sipas kontratave PPP, Pronësia dhe operacionet private, 3.2. Pronësia e infrastrukturës: Autoritetet publike dhe operatorët privatë, 3.3. Format e partneritetit publik-privat: qiraja, koncesionet, ndërmarrjet e përbashkëta publike-private" (Quesada, 2011, p. 237).

Sa i përket sektorit të ujit në vend, grupet e cenueshme dhe të marginalizuara, sipas një raporti të vetëvlerësimit "zbuluan mungesën e statistikave zyrtare për qasjen në ujë dhe kanalizime nga grupet e cenueshme dhe të marginalizuara, veçanërisht punëtorët e bujqësisë dhe të pastrehët. Boshllëqe qasjeje u gjetën edhe për disa kategori përdoruesish, përkatësisht punëtorët e fermave dhe personat me nevoja të veçanta fizike. Brenda pjesës më të varfër të popullsisë, vetëm 35 për qind (vlera

mesatare) kanë qasje në ujë të pijshëm të sigurt dhe 26 për qind (vlera mesatare) kanë qasje në kanalizime” (WHO, 2019).

Kroacia - Shërbimet e furnizimit me ujë dhe kanalizimeve menaxhohen nga qeveria vendore, e cila operon përmes shërbimeve publike. Ligji i Ujit i vitit 2010 ka kontribuar në konsolidimin e vazhdueshëm midis shoqërive të shërbimeve; 17% e popullsisë shërbehet nga një kompani, Zagreb Waterworks (Programi i ujit të Danubit, 2015). Familjet e lidhura me infrastrukturën e furnizimit me ujë dhe kanalizimeve zakonisht paguajnë tarifa, në përputhje me parimin e mbulimit të plotë të kostos, megjithëse subvencionet ekzistojnë kur tarifat tejkalojnë një prag çmimi që lidhet me të ardhurat e familjes (Programi i ujit të Danubit, 2015). Pavarësisht kësaj, përballeshmëria mbetet një problem për familjet e varfra. Familjet e varfra në Kroaci kanë më shumë gjasa të shpenzojnë një pjesë të konsiderueshme të buxhetit të tyre vjetor për shërbimet e furnizimit me ujë dhe kanalizimeve sesa familjet jo të varfra; 17% e familjeve kroate në kuadrantin e poshtëm shpenzojnë më shumë se 3% të shpenzimeve të tyre vjetore për shërbimet e furnizimit me ujë dhe kanalizimeve" (OECDII, 2020).

Për sa i përket integritimit gjinor, të dhënat theksojnë se "në 14 sektorë, njëra prej gjinive është ose e nën-përfaqësuar ndjeshëm (përqindja e një seksi mbi 70%) ose e nën-përfaqësuar ndjeshëm (përqindja e një seksi midis 55 dhe 70%). tradicionalisht industritë 'mashkullore' (të tilla si ndërtimi, miniera, furnizimi me ujë dhe menaxhimi i ujërave të zeza, ku përqindja e grave është nga 11,1%, 12,5% në 19,7%) dhe industritë 'femra' (si kujdesi shëndetësor dhe mirëqenia sociale ose arsimit, me peshën e grave përkatësisht 78.3% dhe 77.4%. Këto dallime reflektojnë jo vetëm modele dhe zgjedhje arsimore, por edhe stereotipa gjinore në arsim dhe punësim." . Njëkohësisht, siç theksohet në Raportin e Avokatit të Popullit (SCHONARD, 2017) për Barazi për vitin 2016, nën-përfaqësimi i të punësuarve në baza të caktuara gjinore në sektorë të caktuar nuk korrespondon me numrin e të papunëve të së njëjtës gjini në atë sektor të caktuar .Për shembull, në furnizimin me ujë y dhe sektori i menaxhimit të ujërave të zeza, pësia e grave të punësuar është 19.7%, ndërsa pësia e grave të papuna me kualifikime për atë sektor është 35.5%. Në sektorin e bujqësisë, pylltarisë dhe peshkimit, pësia e grave të punësuar është 26,6%, ndërsa pjesa e grave të papuna është 45,5%.3 Kjo mund të jetë për shkak të stereotipave dhe paragjykimëve gjinore në proceset e rekrutimit” (SCHONARD, 2017, p. 19).

Shqipëri - Në Shqipëri rreth 80% e ujit të pijshëm në vend sigurohet nga shfrytëzimi i burimeve ujore nëntokësore. Nga të dhënat standarde për 58 shoqëri në Mbretërinë e Bashkuar, prodhimi mesatar i ujit është 272 litra/frymë/ditë dhe shitja mesatare e ujit nga këto kompani është 109 litra/frymë/ditë. Referuar raportit vjetor të ERRU-së, për vitin 2015, mbulimi në nivel kombëtar me rrjetin e ujësjesit të pijshëm është rreth 80.8% dhe mbulimi me rrjetin e kanalizimit është 51%. Niveli i humbjeve në sektor është 67% e ujit të prodhuar, çka tregon se pjesa më e madhe e ujit nuk gjeneron të ardhura. Në nivel kombëtar, orët mesatare të furnizimit me ujë janë 12.1 orë/ditë. Bujqësia është një nga përdoruesit kryesorë të ujit, duke përdorur kryesisht ujërat sipërfaqësore dhe më pak ujërat nëntokësore. Ujitja dhe kullimi kanë një ndikim të drejtpërdrejtë në rritjen e qëndrueshme të prodhimit bujqësor, i cili kontribuon me rreth 19% të BPV-së” (Programi Kombëtar Sektorial i Ujit 2018-2030, 2018).

Sa i përket çështjes gjinore, në rastin e Shqipërisë duhet theksuar se “Ratifikimi i Konventës për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave (CEDAW) në Shqipëri si dhe miratimi i ligjeve për barazinë gjinore, anti-diskriminimi dhe dhuna në familje janë dëshmi e këtij angazhimi dhe, së bashku me miratimin e Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore, ofrojnë kuadrin për arritjen e synimeve kombëtare. Roli kryesor i grave si furnizuese dhe përdoruese të ujit, si dhe mbrojtja e mjedisit

nuk reflektohet shpesh në organizimet institucionale për zhvillimin dhe menaxhimin e burimeve ujore. Vlerësimet e përdorimit të ujit në familje tregojnë se gratë janë përgjegjëse për konsumin e 66% të sasisë totale të ujit të faturuar në muaj. Nëse e shprehim këtë përqindje në Numrat, sasia mesatare e ujit të përdorur nga femrat llogaritet në 7968 m³, ndërsa meshkujt përdorin 4032 m³ ujë nga 12 m³ gjithsej ujë në muaj (REC-Albania, 2020).

Llogaritja është bërë duke marrë parasysh faturimin e klientëve familjarë të qytetit të Tiranës, të cilët kanë një konsum mesatar mujor të ujit prej 12 m³, por edhe ndikimin që kanë grupe të caktuara gjinore në aktivitetet që kryhen në shtëpi. Ndonëse në dekadën e fundit ka pasur një zhvillim në integrimin e çështjeve gjinore në politikat dhe strategjitë e ujit, shumica e tyre, veçanërisht ato të hartuara dhe miratuara disa vite më parë, mbeten dokumente "të verbër" nga këndvështrimi gjinor. Si në nivel qendror ashtu edhe në atë vendor, ka burime njerëzore të pamjaftueshme në sektorin e Ujësjellës Kanalizimeve për të monitoruar plotësisht progresin drejt objektivave të përcaktuara kombëtare gjinore. Ka një boshllëk në njohuritë, identifikimin dhe veprimet e ndërmarra për të adresuar perspektivën gjinore në lidhje me shërbimin e ofruar ose nevojat specifike të popullsisë sipas gjinisë" (REC-Albania, 2020).

Ngjashëm, në nivel të Ndërmarrjeve të Ujit, "gratë përbëjnë pakicën midis punonjësve. Stereotipi gjinor për llojet e "punës mashkullore" mbetet i përhapur, veçanërisht për detyra/punë specifike brenda Ndërmarrjeve të Ujit si "Mirëmbajtja dhe Riparimi". Shumica e gratë e punësuar pozicionohen në pozita administrative dhe financiare, duke treguar ndikimin e fortë të këtyre stereotipave gjinore në mundësitë e barabarta që u ofrohen grave në sektorin e ujit Organet e ndryshme vendimmarrëse, bordet dhe komisionet përbëhen kryesisht nga burra, duke lënë gratë dhe vajzat e nën-përfaqësuara ose jo të përfaqësuara fare" (REC-Albania, 2020).

○ ÇËSHTJA GJINORE BBREDA ARPL-SË (MMPHI)

Çështjet gjinore janë të rëndësishme për zhvillimin e shoqërisë. Institucionet publike duhet të jenë avokatët kryesorë për promovimin e sfondit gjinor. Në kuadër të politikave gjinore, institucionet duhet të hartojnë edhe analiza të buxhetimit gjinor, si dhe të marrin parasysh kuotat gjinore, për të shprehur barazinë gjinore.

Sipas një analize të mëparshme nga MMPHI, duket se "gratë janë të nën-përfaqësuara në MMPH veçanërisht në pozitat vendimmarrëse. Rolet dhe normat tradicionale gjinore ndikojnë në ndarjen profesionale, duke kontribuar në nën-përfaqësimin e grave në disa departamente. Barra e dyfishtë e punës dhe kujdesi në shtëpi, i kombinuar me mungesën e orarit fleksibël të punës, mund ta bëjë të vështirë për gratë marrjen e posteve që kërkojnë kohë, siç është udhëheqja.

Edhe përkatësia politike duket se ndikon në qasjen e grave dhe burrave ndaj promovimit dhe pjesëmarrjes në vendimmarrje. Shumë gra, edhe pse jo të gjitha, ndihen të përjashtuara nga proceset vendimmarrëse sepse janë gra. Burimet nuk shpërndahen në mënyrë të barabartë midis grave dhe burrave. Gratë kanë më pak mundësi për trajnim, mundësi për rrjetëzim dhe shkëmbim; femrat bëjnë më pak udhëtime që përfshijnë një udhëtim njëditor sesa meshkujt" (MMPHI, 2017). Situata është pothuajse e njëjtë në shumicën e institucioneve, pavarësisht masave afirmative që dolën si rezultat i

Ligjit për Barazi Gjinore. Sipas të dhënave nga MMPHI, numri i të punësuarve në MMPHI dhe ARPL është si më poshtë:

Tabela 102. Numri i të punësuarve nga MMPH (MMPH, 2022).

Të përgjithshëm	Struktura kualifikuese			Struktura etnike					Struktura gjinore		Gjithsej
	Shkolla e mesme	Fakulteti/S hkolla e Mesme	Master/Dr	Alb	Serb	Turk	Bosh	Egjip	M	F	
MMPHI	63	130	45	195	33	5	4	1	142	96	238
Transferuar në AMMK, por në buxhetin e komunave përkatëse	33 (shkolla fillore 2 me)	2	2	35	/	/	/	/	35	/	35

Nga kjo tabelë shihet se dominon gjinia mashkullore, ku nga 238 punonjës duke përfshirë të gjitha nivelet, 142 ose 60% janë meshkuj dhe 96 ose 40% janë femra. Sa i përket strukturës etnike, shumica shqiptare dominon me 195 ose 82%, serbe 33 ose 14%, turke 5 ose 2,1%, boshnjake 4 ose 2% dhe egjiptiane 1 ose 0,42%. Sa i përket arsimit dominojnë zyrtarët që kanë kryer fakultetin me gjithsej 130 ose 55%, ata me shkollë të mesme 63 ose 26.4% dhe me master ose doktoraturë 45 ose 19%.

Tabela 103. Numri i të punësuarve në ARPL (MMPHI, 2022).

Të përgjithshëm	Struktura kualifikuese			Struktura etnike					Struktura gjinore		Gjithsej
	Shkolla e mesme	Fakulteti/S hkolla e Mesme	Master/Dr	Alb	Serb	Turk	Bosh	Egjip	M	F	
ARPL	0	9	2	11					3	8	11

Siç mund ta shohim, në ARPL situata është ndryshe, pasi nga gjithsej 11 punonjës, 8 ose 73% janë gra dhe 3 ose 27% janë burra. Për sa i përket përkatësisë etnike, të gjithë janë shqiptarë dhe për nga

arsimimi 9 ose 82% janë me diplomë universitare dhe 2 ose 18% master ose doktoraturë. Nga pikëpamja gjinore, vihet re se fermat dominojnë më shumë se meshkujt, por në kuadrin e vendimmarrjes vendimmarrja vjen kryesisht nga hierarkia, pasi në rastin e MMPH-së edhe ministri edhe sekretari janë burra. Në kuadër të çështjeve gjinore dhe për të matur perceptimin e zyrtarëve të ARPL-së, është zhvilluar një kërkim empirik nëpërmjet pyetësorëve. Në hulumtim morën pjesë 61.5% gra dhe 38.5% burra. Janë anketuar gjithsej 13 zyrtarë, të cilët kanë dhënë mendimet e tyre. Kampioni ishte planifikuar, instrumenti ishte pyetësori dhe përfshinte 24 pyetje dhe pyetje shtesë nga të dhënat biografike. Teknika e hulumtimit ishte përmes formës virtuale (online) me *google form* i cili u administrua dhe iu dërgua zyrtarëve. Pas marrjes së të dhënave, ato u analizuan dhe u vendosën në programin SPSS nr. 26 dhe në formatin Microsoft Office/Excel për shkak të hartimit të diagrameve dhe grafikëve.

Sa i përket moshës, të anketuarit kanë pohuar se 15.4% janë të moshës 18-25 vjeç, 23.1% midis moshës 26-35 vjeç, 46.2% midis moshës 36-45 dhe 46.2% midis moshës 46 dhe 46 vjeç. - 55 vjeç janë 46.2% dhe mosha 56 vjeç e lart janë 15.4%. Nga këto të dhëna shohim se ARPL dominohet nga grup mosha 35 vjeç e lart, gjë që korrespondon edhe me të dhënat e Ministrisë së Administratës Publike, ku administrata vijon të dominohet gjithnjë e më shumë nga moshat e moshës. Madje, sipas një analize të Institutit GAP, del se “mosha mesatare e nëpunësve civilë është më e lartë në komuna (47.5 vjeç) sesa në institucionet qendrore (45.1) apo institucionet e pavarura (43.3)” (GAP, 2021).

Sa i përket përvojës së punës, 30.8% kanë pohuar se kanë 1-5 vjet përvojë, 7.7% kanë 5-7 vjet përvojë, 30.8% kanë 7-10 vjet përvojë, 10 deri në 15 vjet nuk ka pasur përgjigje dhe 30.8% kanë pohuar se kanë më shumë se 15 vjet përvojë. Ndërsa për pozitën që ushtrojnë rreth 69.2% janë deklaruar se janë zyrtarë, 7.7% zyrtarë të lartë, 7.7% drejtues divizionesh dhe 15.4% drejtues departamentesh.

▪ **Organizimi i punës dhe barazia gjinore**

Organizimi i punës, ndarja e përgjegjësive sipas njësive dhe departamenteve rregullohet me akte nënligjore të rregulluara nga Qeveria dhe vetë ministria përkatëse. Autoriteti Rajonal i Pellgjeve Lumore, duke zëvendësuar ish-Departamentin e Ujit nga 5 maj 2017, "mbulon çështjet që lidhen me ujin, përdorimin e ujit dhe mbrojtjen e tij. Autoriteti Rajonal i Pellgjeve Lumore mund të përfshijë një perspektivë gjinore brenda politikave të ndryshme. Kjo përfshin organizimin e më shumë konsultimet publike dhe sigurimin e një ekuilibri gjinor mes pjesëmarrësve". (MMPHI, 2017, p. 12). Për këtë qëllim, ishte me interes të analizës për të marrë perceptimin dhe vlerësimin e zyrtarëve nëse ka dallime midis burrave dhe grave në organizimin e punës brenda ARPL-së. Kështu, shumica e të anketuarve kanë deklaruar se nuk ka dallim të madh. Sipas tyre (të anketuarve), 15.4% kanë pohuar se ka dallime në angazhimin për përmbushjen e detyrave, 15.4% kanë pohuar gjithashtu se dallimet janë edhe në kuadër të qëndrimeve ndaj punës në grup. Derisa rreth 30.8% theksojnë se nuk ka dallime në angazhimin për përmbushjen e detyrave, 23.1% theksojnë se nuk ka dallime në qëndrimin ndaj punës në grup, dhe 15.4% gjithashtu theksojnë se nuk ka dallim në kuadër të llogaridhënies ndaj detyrave të caktuara. Këto të dhëna tregojnë se pjesa më e madhe e zyrtarëve janë të mendimit se dallimet mes burrave dhe grave mund të jenë në sfondin gjinor, por jo në punë sa u përket detyrave dhe përgjegjësive. Mirëpo, në pyetjen se janë më të mirë në organizimin e punës, ka pasur përgjigje interesante, ndonëse dominonte përgjigja se të dyja gjinitë janë të njëjta në organizimin e punës.

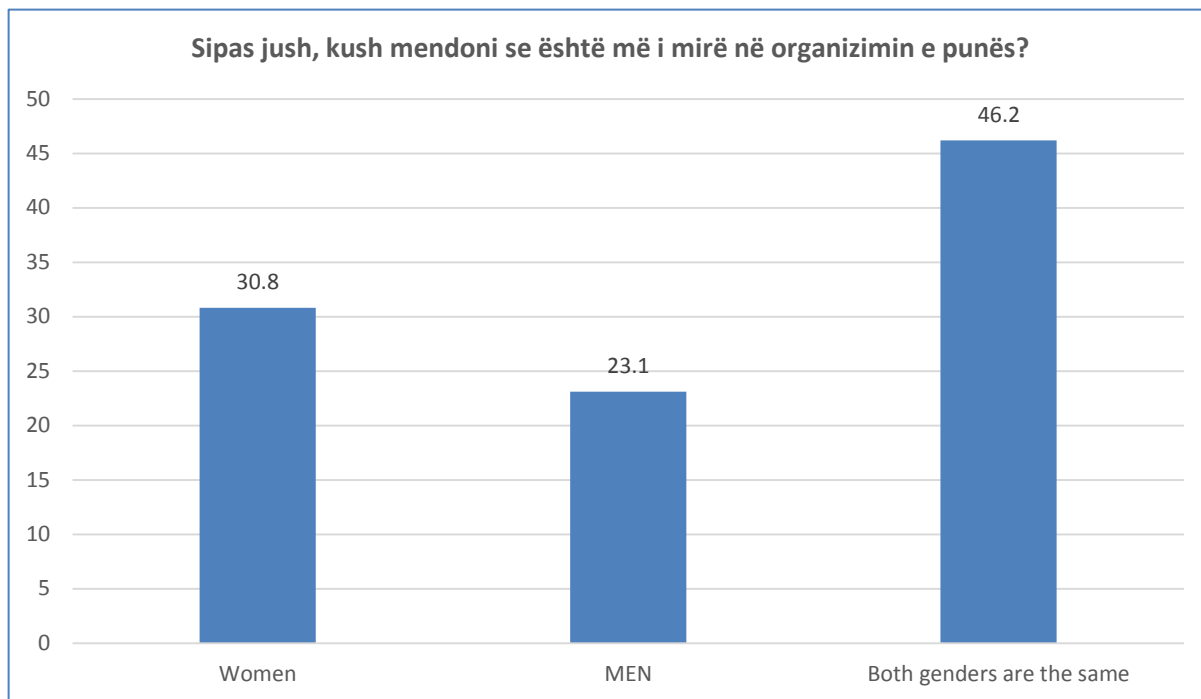

Figura 92. Gjinia dhe organizimi i punës në ARPL.

Siç shihet nga ky diagram, rreth 30.8% kanë pohuar se femrat janë më të mira në organizimin e punës, 23.1% mendojnë se meshkujt janë dhe 46.2% kanë theksuar se të dyja gjinitë janë të njëjta, si femrat ashtu edhe meshkujt. Gjithsesi, në çështjen e barazisë gjinore në sektorin e ujit, vihet re se ka nevojë që kapacitetet dhe vendimmarrja e grave të rriten më shumë. Nga ky hulumtim, edhe pse me një mostër të vogël përfaqësuese, shohim se çështja gjinore në ARPL në raport me njësitë apo departamentet tjera brenda MMPH-së është e kënaqshme, ku vërehet edhe në nivel udhëheqës. Prandaj, lidhur me qëndrimet e të anketuarve në lidhje me barazinë gjinore në sektorin e ujit, ne kemi veçuar disa nga deklaratat e tyre:

- Barazia gjinore është shumë më e lartë në ARPL sesa gjinia mashkullore
- Pjesëmarrja në zgjidhjen e detyrave është gjithashtu një përfaqësim i mirë
- Gratë merren me objektivat strategjike të projekteve, ndërsa burrat me hartimin e projekteve
- Gratë nuk janë të lira në veprime për të mirën e ujit
- Mendoj se janë të angazhuar në mënyrë të barabartë në kryerjen e detyrave dhe përgjegjësi në punë
- Në këtë sektor mbizotërojnë femrat në numër, por nuk ka barazi
- Nuk mund të ketë barazi gjinore në sektorin e ujit, sepse nuk ka pjesëmarrje në terren

Siç mund ta shohim, mund të vërehet se barazia gjinore është ndoshta e lartë në numër, por në aspektin e vendimmarrjes mund të ketë edhe probleme dhe sfida të theksuara. Një gjë e tillë është evidente pothuajse në të gjitha institucionet e nivelit qendror dhe lokal. Prandaj, fakti që sektori i ujit perceptohet kryesisht si një sektor ku dominojnë burrat, lë hapësirë për një trajtim më të mirë të kësaj çështjeje dhe për këtë qëllim ndoshta është e nevojshme që ARPL të fokusohet më shumë në dhënien e hapësirës grave për të marrë pjesë në punën e terrenit, veçanërisht në pellgun e lumit Drini Bardhë, në mënyrë që gratë të japin kontributin e tyre po aq sa edhe burrat. Ndonëse kur janë pyetur për çështjen se a

respektohet barazia gjinore në sektorin e ujit në Kosovë, shumica prej tyre, përkatësisht rreth 53.8%, kanë pohuar se po respektohet po aq, 30.8% deri diku, 7.7% pak dhe 7.7% aspak. Më poshtë, ne kemi dhënë një pasqyrë të tillë.

Tabela 104. Respektimi i barazisë gjinore në sektorin e ujit në Kosovë.

A mendoni se respektohet barazia gjinore në sektorin e ujit në Kosovë?					
		Frekuenca	Përqindja	Përqindja e vlefshme	Përqindja kumulative
E vlefshme	Po shumë	7	53.8	53.8	53.8
	Disi	4	30.8	30.8	84.6
	pak	1	7.7	7.7	92.3
	asgjë	1	7.7	7.7	100.0
	Total	13	100.0	100.0	

Pra, shohim se zhvillimi i legjislacionit në sfondin e barazisë gjinore, masat afirmative të marra së fundmi nga institucionet e vendit, kanë bërë që barazia gjinore të ketë një trajtim më të mirë në krahasim me të kaluarën, por ende ka nevojë për përmirësim veçanërisht në çështjen e vendimmarrjes. Në fakt, trajtim i barabartë vërehet edhe në kuadër të ligjit për paga, i cili në Kosovë vlen njësoj si për meshkujt ashtu edhe për femrat. Në këtë pyetje, rreth 92.3% e të anketuarve kanë pohuar se gratë dhe burrat kanë paga të barabarta në sektorin e ujit në Kosovë, duke reflektuar përvojat, aftësitë, arsimimin, përkushtimin, profesionalizmin e tyre, ndërsa 7.7% kanë pohuar jo. Në kuadër të këtij hulumtimi, përkatësisht për këtë pyetje, kemi bërë një kontroll të kryqëzuar edhe me variablin gjinor nga i cili kemi marrë këto përgjigje:

Tabela 105. Paga e barabartë sipas variablave gjinore.

Gjinia* Sipas perceptimit tuaj, a marrin gratë dhe burrat paga të barabarta në sektorin e ujit në Kosovë, duke reflektuar përvojat, aftësitë, arsimimin, përkushtimin, profesionalizmin e tyre? Krahasimi				
		Po	Nr.	Gjithsej
Gjinia	Mashkull	41.7%		38.5%
	Femër	58.3%	100.0%	61.5%
Gjithsej		100.0%	100.0%	100.0%

Nga tabela e mësipërme shihet se 41.7% e meshkujve dhe 58.3% e femrave kanë pohuar se femrat dhe meshkujt marrin paga të barabarta në sektorin e ujit në Kosovë, duke reflektuar përvojat, shkathtësitë, arsimimin, përkushtimin, profesionalizmin e tyre. Kjo konfirmon pohimet tona të lartpërmendura se për sa i përket pagave, gjinia trajtohet në mënyrë të duhur.

▪ **Politikat publike dhe pjesëmarrja në trajnime**

Politikat publike, "në kuptimin e përgjithshëm, shihen si vendime formale dhe ligjore të organeve qeveritare. Politika të tilla janë të lidhura ndërmjet qëllimeve, veprimeve dhe rezultateve. Prandaj politika publike ka të bëjë me ndjekjen e vendimeve nga krijimi i ideve deri te vlerësimi, korrigjimi, plotësimi apo edhe zbatimimi. Kjo do të thotë se nga një sërë opsionesh për marrjen e vendimit, zgjidhet njëra prej tyre, për arsye të ndryshme (p.sh. kosto e ulët, zbatim i lehtë apo rritje e vullnetit politik), për të cilën miratohet vendimi. . prerë, dhe për të cilin më pas miratohet një plan i veçantë veprimi" (Baliqi, 2017). Politikat publike sot përfshijnë të gjitha veprimet që hartojnë institucionet publike, si: ligjet, rregulloret, udhëzimet administrative, strategjitë, planet, si dhe dokumente të tjera përkatëse. Një nga këto politika është Strategjia e Mjedisit, programi mjedisor, pastaj vlerësimi i nevojave për trajnime, si dhe çështje të tjera. Barazia gjinore duhet të jetë komponentë kyçe në të gjitha këto politika dhe institucionet duhet të ofrojnë qasje të barabartë për të dyja gjinitë. Në pyetjen A jeni në dijeni se në Ministri ka pasur seminare/trajnime/seminare për çështjet gjinore ndërmjet grave dhe burrave? Përgjigjet e dhëna ishin si vijon.

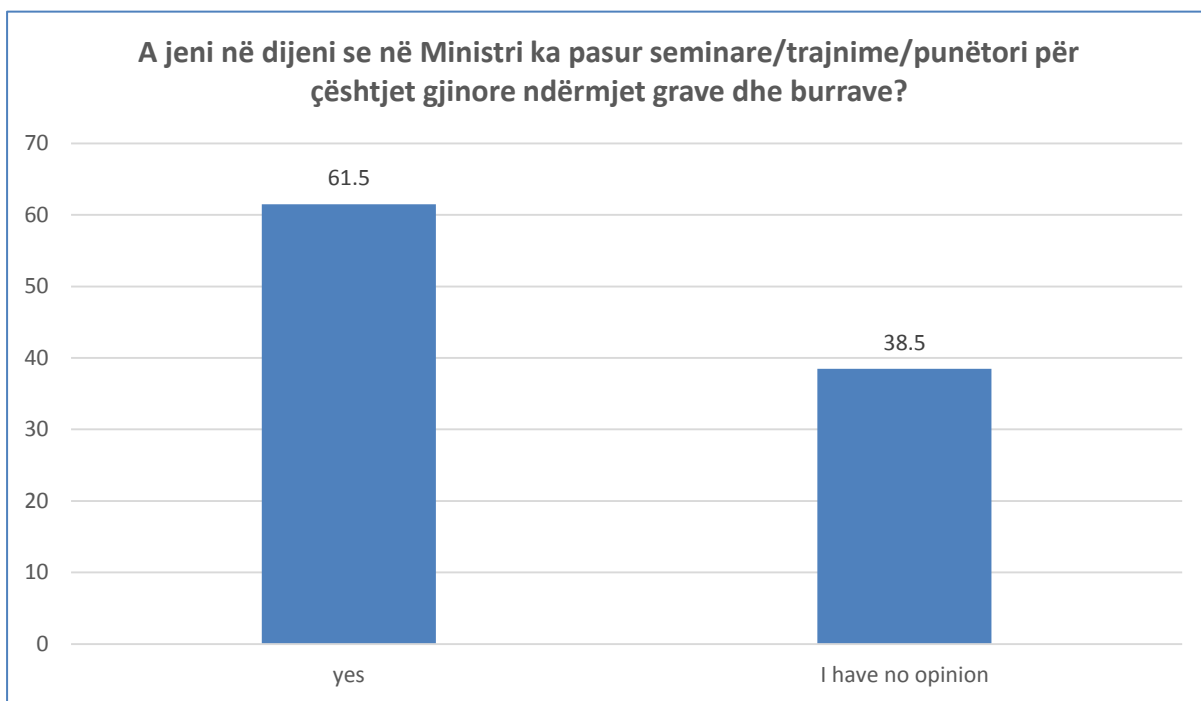

Figura 93. Trajnimet për çështjet gjinore në ARPL/MMPH.

Diagrami 5 thekson se rreth 61.5% e të anketuarve pohuan se janë të vetëdijshëm se në Ministri ka pasur punëtori/trajnime/seminare për çështjet gjinore ndërmjet femrave dhe meshkujve, ndërsa 38.5% kanë pohuar se nuk kanë mendim dhe nuk ka përgjigje jo. Kjo tregon se, megjithatë, herë pas here në institucione, përfshirë ARPL-në, ka pasur trajnime që kanë përfshirë segmentin e barazisë gjinore. Këtë e forcon edhe fakti i krijimit të njësisë për të drejtat e njeriut, e cila si njësi është avokatja kryesore në institucione dhe ka një rol të rëndësishëm në çështjet gjinore.

Bashkëpunimi ndërmjet burrave dhe grave është një nga segmentet e rëndësishme për arritjen e qëllimeve brenda institucioneve, si dhe mosbashkëpunimi i cili mund të paraqesë probleme dhe sfida të mëdha. Për këtë qëllim, menaxhmenti është ai që planifikon me kujdes objektivat brenda planeve

vjetore, duke përfshirë të dyja gjinitë në aktivitetet e theksuara. Në tabelën 115, ne kemi theksuar përgjigjet e tre pyetjeve që lidhen me këtë segment.

Tabela 106. Dallimet personale dhe ndikimi në programin e PMK-së, shpërndarja e drejtë e burimeve dhe rëndësia e aktiviteteve në ARPL në bazë të gjinisë.

Pyetje	Numri i rasteve		Përqindja	
	PO	NR	PO	NR
A ka dallime në organizimin e raporteve personale, të rëndësishme për sektorin e ujit. A mund të ndikojnë këto dallime në programin e PMK-së në një mënyrë pozitive/negative?	2	11	15.4%	84.6
A ka një shpërndarje të barabartë të burimeve (pajisje zyre, botime, kompjuterë, printera, etj.) ndërmjet grave dhe burrave në ARPL?	11	2	84.6%	15.4%
A i vlerësoni aktivitetet në ARPL në bazë të gjinisë?	8	5	61.5%	38.5%

Bazuar në këtë tabelë, ku përfshihen tre pyetje të rëndësishme, shohim se ka dallime midis perceptimeve midis burrave dhe grave. Kështu, në organizimin e raporteve personale dhe në këto raporte që mund të ndikojnë pozitivisht ose negativisht në programin KEP, rreth 84.6% kanë theksuar se nuk kanë dallime dhe 15.4% kanë pohuar se kanë. Raportet personale rregullohen nga kodi etik i institucionit dhe sipas këtij kodi ato duhet të jenë konstruktive, sepse në një mënyrë apo tjetër ndikojnë në ecurinë e politikave publike, në këtë rast në zbatimin ose moszbatimin e programit KEP për pellgun e lumit Drini i Bardhë. Ngjashëm, kur të anketuarit u pyetën për shpërndarjen e barabartë të burimeve brenda ARPL, 84.6% e tyre pohuan se këto burime shpërndahen në mënyrë të barabartë dhe 15.4% theksuan se nuk janë të shpërndara. Kjo nënkupton që burimet e ndryshme materiale që lidhen me punën shpërndahen në mënyrë të barabartë dhe në bazë të nevojave të punës, me përjashtim të rasteve kur institucionit i mungojnë këto pajisje.

Një çështje tjetër e rëndësishme është rëndësia e aktiviteteve, sepse në bazë të aktiviteteve mund të shohim se ka dallime gjinore dhe stereotipa. Në këtë segment, rreth 61.5% e zyrtarëve janë shprehur se në ARPL rëndësi i kushtohet aktiviteteve me bazë gjinore, ndërsa 38.5% kanë theksuar se aktiviteteve në fjalë nuk u kushtohet rëndësi. Nëse bëjmë një krahasim me përgjigjet e mësipërme, rezulton se është e nevojshme që ARPL të përfshijë më shumë gra në terren, në mënyrë që barazia gjinore të ketë një fokus tjetër, të paktën këtë kanë pohuar vetë gratë e ARPL-së. Ky fakt ndikon në perceptimin e ndryshëm të barazisë gjinore, sepse koncepti i "barazisë gjinore" në shumicën e rasteve "kuptohet si përfaqësim sasior i grave në ministri" (MMPHI, 2017, p. 21).

Në kuadër të zbatimit të politikave, është padyshim raportimi për to. MMPH-ja, siç e përmendëm edhe më lart, ka një njësi për të drejtat e njeriut e cila ka një rol të rëndësishëm, veçanërisht në promovimin e barazisë gjinore. Kjo njësi përmes aktiviteteve të saj pasqyron punën e MMPH-së, por edhe të njërive

brenda vetë kësaj ministrie. Gjithashtu “vlerëson zbatimin e standardeve të të drejtave të njeriut në MMPH dhe merr pjesë në hartimin e ligjeve dhe politikave në përputhje me këto standarde. Gjatë shqyrtimit të projektligjeve dhe politikave, kjo njësi mund të sigurojë mbrojtjen e të drejtave të grave si të drejta të njeriut, në përputhje me Konventën për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave, si dhe të sigurojë shqyrtimin e perspektivës gjinore, sipas nevojës. (RrGK, Buxhetimi për një mjedis më të mirë, 2016, p. 20). Ndaj, zyrtarët e ARPL-së kanë detyrimin që të kenë bashkëpunim dhe koordinim me këtë njësi për zbatimin e politikave, të cilat përfshijnë edhe segmentin gjinor. Në kuadër të kësaj pyetjeje, rreth 30.8% e zyrtarëve të ARPL-së kanë pohuar se ARPL-ja raporton për zbatimin e ligjeve të ndryshme, strategjive dhe planeve të veprimit për barazinë gjinore dhe mosdiskriminimin brenda kompetencave të tyre tek institucionet përkatëse, 30.8% jo dhe 38.5 % kanë theksuar se ende nuk kanë njohuri. Si ARPL ashtu edhe njësitë e tjera bashkëpunojnë me njësinë e të drejtave të njeriut për çështjet gjinore, por për zbatimin e politikave në përgjithësi, është departamenti për integrimin evropian dhe koordinimin e politikave ai që raporton në baza periodike në sekretariatit koordinues në zyrën e kryeministrit të ministër. Në kuadër të MMPH-së, njësia për të drejtat e njeriut duhet të ketë një plan monitorimi dhe vlerësimi i cili do të përcjellë progresin drejt përbushjes së objektivave strategjike dhe nuk është e qartë nëse një plan i tillë është funksional apo jo. Për këtë qëllim kemi marrë vlerësimet e zyrtarëve nga ARPL-ja.

Tabela 107. Perceptimi i zyrtarëve të ARPL-së për planin e monitorimit dhe vlerësimin për ecurinë e objektivave strategjike.

A ka një plan monitorimi dhe vlerësimi që do të gjurmojë progresin drejt objektivave strategjike të barazisë gjinore të formuluar në dokumentet strategjike kombëtare?					
		Frekuenca	Përqindja	Përqindja e vlefshme	Përqindja kumulative
E vlefshme	PO	2	15.4	15.4	15.4
	JO	5	38.5	38.5	53.8
	Nuk kam njohuri	6	46.2	46.2	100.0
	Gjithsej	13	100.0	100.0	

Në kuadër të kësaj çështjeje, është në interes të ARPL-së që të ketë një plan monitorimi dhe vlerësimi brenda basenit të lumit Drini i Bardhë në bazë të gjinisë, sepse kjo do të përcaktonte më qartë politikat e integritit gjinor. Ndonëse, zyrtarët për monitorimin e planeve nga perspektiva gjinore janë në kuadër të njësisë të të drejtave të njeriut, të cilat kanë një linjë buxhetore, por zyrtarët e ARPL-së nuk janë në dijeni për këtë linjë buxhetore, rreth 69.2% e tyre theksojnë se nuk janë në dijeni se atje. a është ndonjë linjë buxhetore në dokumentin buxhetor të quajtur Njësia për të Drejtat e Njeriut/Barazi Gjinore, 23.1% theksojnë se nuk ekziston dhe 7.7% mendojnë se ekziston. Duke u (RrGK, Buxhetimi për një mjedis më të mirë, 2016) fokusuar në Ministrinë e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor, theksohet se njësia për të drejtat e njeriut “ka linjën e saj buxhetore në buxhetin e vitit 2016 si dhe draftin e parë të buxhetit për vitin 2017. Buxheti i saj ka qenë mjaft konsistent në vitin 2015 dhe 2016, dhe do të mbetet i njëjtë edhe në 2017-2018”. Por nuk është e qartë nëse kjo linjë buxhetore ka vazhduar të ndahet në vitet e tjera apo jo, përkatësisht në vitin 2021-2022.

Një segment tjetër i rëndësishëm është fakti se zyrtarët e ARPL-së nuk kanë njohuri për bazën e të dhënave të trajnimeve për barazinë gjinore dhe ujin apo trajnime të tjera. Kështu, në pyetjen se a ka MMPH-ja një bazë të dhënash të ndara sipas gjinisë për gratë dhe burrat që marrin pjesë në trajnime, seminare, konferenca apo takime? Rreth 46.2% kanë pohuar se nuk kanë njohuri, 38.5% jo dhe 15.4%

kanë pohuar se ekziston një bazë të dhënash për trajnime të ndara nga burrat dhe gratë. Këto të dhëna nxjerrin në pah mungesën e koordinimit ndërmjet ARPL-së, njësisë së barazisë gjinore dhe burimeve njerëzore brenda ARPL-së, sepse planifikimi i nevojave për trajnim zakonisht bëhet nga njësia e burimeve njerëzore në fund të vitit dhe planifikohet për vitin në vijim. Nga ana tjetër, këto të dhëna tregojnë se ARPL-ja duhet të jetë e kujdesshme në organizimin e trajnimeve, seminareve, seminareve apo konferencave, të cilat kanë në fokus çështjet gjinore. Në fakt, kur u pyetën për trajnimet për barazi gjinore dhe mosdiskriminim në ARPL, të zhvilluara gjatë viteve 2021 dhe 2022, rreth 70% e tyre pohuan se nuk kanë informacion dhe 23.1% nuk kanë njohuri.

I njëjti perceptim i zyrtarëve të ARPL-së është edhe për listën e ekspertëve/konsulentëve që janë të angazhuar në këtë sektor. Sipas tyre, 38.5% nuk e dinë se ekziston një listë ekspertësh/konsulentësh sipas gjinisë, 53.8% deklarojnë se nuk ka një listë të tillë dhe 7.7% deklarojnë se ekziston. Pavarësisht kësaj, komponenti i 7-të i “Planit të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore – Drini i Bardhë” i financuar nga PMK-ja përfshinte 10 ekspertë, nga të cilët 3 gra dhe 7 burra. Gjithashtu, vihet re se zyrtarët e ARPL-së janë pak të informuar për legjislacionin që prek barazinë gjinore. Sipas përgjigjeve të tyre, rreth 84.6% mendojnë se kanë njohuri mesatare për legjislacionin në fjalë dhe 15.4% pak, ndërsa në përgjigjet e tjera nuk janë përgjigjur. Kjo ndoshta lidhet edhe me faktin se barazia gjinore shihet ndryshe nga gratë dhe ndryshe nga burrat dhe në shumicën e rasteve ato shihen vetëm si numër dhe jo si produktivitet, vlerë dhe cilësi. Këto të dhëna, të cilat i kemi pasqyruar deri më tani, nënvizojnë se ARPL-ja, në kuadër të kompetencave të saj, duhet të fokusohet edhe në çështjet e integritimit gjinor dhe në bashkëpunim me njësitë e të drejtave të njeriut dhe burimeve njerëzore, të kryejë vlerësimin e nevojave për ngritjen e kapaciteteve, përfshirë këtu. çështjet gjinore. Ndërsa kur janë pyetur për nevojat për ngritjen e kapaciteteve, si përgjigje janë dhënë:

Është e nevojshme të ketë trajnime adekuate, trajnime për mbështetjen e stafit në bazë të gjinisë, trajnime profesionale lidhur me natyrën e punës, trajnime për barazi gjinore, meritokraci dhe trajnime për programe softuerike...!

Në kuadër të këtij hulumtimi të shkurtër, janë bërë një vlerësim/perceptim i zyrtarëve të ARPL-së për ndikimin e 'Planit për Menaxhimin e Pellgut Lumor - Drini i Bardhë', i mbështetur nga KEP-i, konkretisht se si do të ndikojë ai tek gratë dhe burrat.

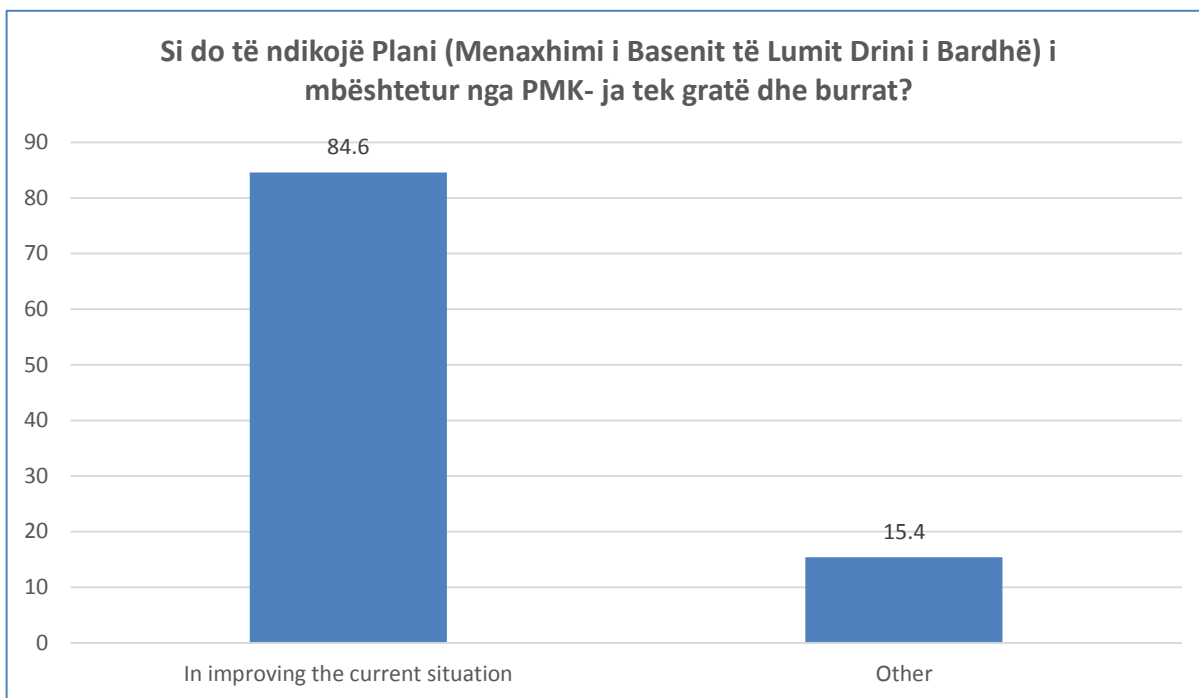

Figura 94. Ndikimi i Planit (Menaxhimi i Pellgut të Lumit Drini i Bardhë) nga KEP-i te gratë dhe burrat.

Shihet se 84.6% e zyrtarëve të ARPL-së kanë pohuar se pellgu i lumit Drini i Bardhë i mbështetur nga KEP-i do të ndikojë në përmirësimin e situatës aktuale. Përderisa ata mbështesin idenë se të dyja gjinitë dhe 92.3% do të përfitojnë nga politika e mbështetur nga KEP-i, këto përgjigje i kemi paraqitur më poshtë.

Tabela 108. Ndikimi i politikave të mbështetura nga KEP-i në çështjet gjinore.

Cila gjini mendoni se do të ndikohet nga politika (Plani) i mbështetur nga KEP-i?					
		Frekuenca	Përqindja	Përqindja e vlefshme	Përqindja kumulative
E vlefshme	Burrat	1	7.7	7.7	7.7
	Të dyja gjinitë	12	92.3	92.3	100.0
	Gjithsej	13	100.0	100.0	

Politikat që promovojnë çështjet gjinore janë gjithashtu të ardhura të mira për ARPL-ja, duke përfshirë planet/programet e mbështetura nga KEP-i. Për këtë qëllim, ARPL-ja duhet të përfshijë komponentin gjinor në planifikimin e aktiviteteve, në mënyrë që gjinia të shihet si një mundësi dhe vlerë edhe në çështjet e ujit.

▪ **Fuqia dhe vendimmarrja**

Gratë janë "të nën-përfaqësuar në pozicionet vendimmarrëse në mbarë botën. Megjithatë, barazia gjinore dhe diversiteti njihet se kanë efekte të dobishme në organizata, institucione dhe ekonominë e përgjithshme". Në këtë drejtim, vendimmarrja lidhet (Profeta, 2017) me pushtetin dhe ndikimin në çështje e politikëbërjes, sepse gratë në vendimmarrje mund të japin kontribute të ndryshme në

zhvillimin e segmenteve të shoqërisë, duke përfshirë ujin, krizat globale, thatësitë, ndryshimet klimatike dhe ndikimin për të minimizuar stereotipat gjinore dhe mizogjininë.

Në kontekstin e ujit, gratë në vendimmarrje kanë një rol të rëndësishëm, sepse siç pohojnë studimet “menaxhimi dhe sigurimi i qasjes në ujë për të gjithë nuk është vetëm çështje parash, por po aq çështje e qeverisjes së mirë, e cila përfshin diversitetin dhe promovimin angazhimi i shumë aktorëve Gratë dhe vajzat janë ofruesit, menaxherët dhe përdoruesit kryesorë të ujit; megjithatë, gratë përbëjnë më pak se 17% të fuqisë punëtore të ujit, kanalizimeve dhe higjienës në ekonomitë në zhvillim dhe një pjesë të politikëbërësve, rregullatorëve, menaxhmentit dhe ekspertë teknikë” (OECD, Women in Water Decision-Making, 2021).

Në Ministrinë e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor, pozitat vendimmarrëse rregullohen me rregullore të brendshme për organizimin e brendshëm dhe sistematizimin e vendeve të punës. ARPL është një nga departamentet e MMPH-së dhe në kuadër të saj janë tre gra në pozita vendimmarrëse. Edhe pse, si në institucionet e tjera publike, vendimet vijnë nga niveli më i lartë i hierarkisë. Kështu, në pyetjen që shtruar, Sa fuqi vendimmarrëse kanë gratë në ARPL, patëm përgjigje interesante, të cilat i kemi paraqitur më poshtë.

***“Hapësira për vendimmarrje është mjaft e hapur edhe për gratë, por kërkon më shumë përpjekje se sa burrat, gratë kanë fuqi të barabartë me burrat dhe pavarësisht se gratë dominojnë pozitat drejtuese në ARPL, ato nuk kanë mbështetje nga drejtuesit.*”**

Këto janë disa nga përgjigjet kryesore që morëm gjatë këtij hulumtimi. Ajo që vihet re në kuadrin e përgjigjeve në fjalë është fakti se vendimmarrja e grave është në nivel mesatar, por për çështjet madhore vendos hierarkia, në këtë rast sekretarja dhe ministrja. Gjithashtu, vërehet se gratë kanë poste drejtuese, por në disa raste nuk ka mbështetje nga drejtuesit, gjë që duhet pasur parasysh sidomos çështja e terrenit, në mënyrë që ky komponent të forcohet. Aktualisht në ARPL ka një frymë konstruktive e cila përfshin të dyja gjinitë në hartimin e politikave, si gratë ashtu edhe burrat, por nuk kemi arritur të analizojmë më në detaje problematikën apo stilin e menaxhimit të grave në vendimmarrje.

Në pyetjen se cila gjini është më e shprehur në proceset vendimmarrëse në ARPL, zyrtarët kanë pohuar se “Edhe pse numri i femrave është i madh, vendimmarrja ndikohet gjithmonë nga lart”, pavarësisht se aktualisht femrat dominojnë në numër, pasi në këtë njësi janë tre drejtuese divizione. Ndërsa në praktikë ka dallime mes femrave dhe meshkujve sa i përket vendimmarrjes. Gratë janë shpesh ato që përshtaten me normat sociale, mjedisin kulturor dhe kulturën organizative brenda institucionit sesa burrat. Element tjetër është fakti se jozyrtarisht thuhet se për të arritur në pozicione vendimmarrëse duhet të kesh arsimim, ndërsa në praktikë një gjë e tillë ndodh nëse ke ndonjë lidhje, kjo është pothuajse në të gjitha institucionet. Kjo nënkupton se femrat ndër të tjera kanë dy probleme të theksuara: së pari, përballen me një mori problemesh të natyrës së përditshme në shtëpi, duke u marrë me punët dhe detyrat e shtëpisë (pastrimi, kujdesi për fëmijët, ushqimi, etj.) dhe së dyti, me çështjen e vendimmarrjes. në kuadër të aktiviteteve që kanë, ku shpesh përballen me presione që prekin aspektet e tyre psikologjike, emocionale dhe sociale.

Pra, mund të thuhet se pozitat vendimmarrëse në ARPL nga pikëpamja gjinore janë shumë më të avancuara se në departamentet apo njësitë e tjera brenda MMPH-së, por se është e nevojshme që gratë

të kenë fuqi më të madhe në vendimmarrje për zhvillimi i politikave në sektorin e ujërave, duke dhënë kontributin e tyre dhe duke u bërë pjesë e zhvillimeve të rëndësishme.

Baza e të dhënave të analizës së çështjeve gjinore është dhënë në Shtojcën 32.

▪ **Përfundime dhe rekomandime:**

Pas analizës, nënvizohen disa rekomandime, si më poshtë:

- Uji duhet trajtuar si një e mirë e përbashkët, e mirë ekonomike, sociale dhe mjedisore;
- Politikat ujore duhet të fokusohen edhe në menaxhimin efikas të ujit dhe jo vetëm atë të pijes, kjo do të ndikonte në menaxhimin dhe kursimin e tij;
- Në krijimin e politikave të ujit, institucionet duhet të kenë konsultime si me gjinitë ashtu edhe me grupet e tjera të marginalizuara;
- Është e nevojshme që çdo institucion publik të ndajë mjete financiare në fokus të balancës gjinore, si një masë alternative dhe forcimi i një ekuilibri gjithëpërfshirës gjinor;
- Duhet të ketë një zbatim më të madh të legjislacionit në fuqi, në mënyrë që politikat publike të hartuara deri më tani në segmentin e barazisë gjinore të gjejnë një zbatim më efektiv dhe efikas dhe me rezultate konkrete;
- Është e nevojshme një fushatë ndërgjegjësuese për shoqërinë, për të forcuar pozitën e gruas për pjesëmarrje të barabartë në të gjitha segmentet;
- Aktualisht mungojnë të dhënat e ndara në bazë të treguesve social-ekonomikë dhe etnikë, të cilët duhet të përfshihen nga institucionet përkatëse;
- Nevojitet avancim më i madh i grave përmes trajnimeve dhe krijimit të një ekuilibri gjinor;
- Shpesh ngarkesa e madhe, presioni psikologjik dhe udhëzimet e pamjaftueshme se si të përfshihet gjinia ndikojnë në cilësinë e integritetit në institucione në të gjitha nivelet.
- Duhet të zhvillohet një hulumtim gjithëpërfshirës në sfondin e barazisë gjinore për të matur perceptimin/vlerësimin e qytetarëve në lidhje me qasjen në burimet ujore të të dyja gjinive;
- Gjatë zhvillimit dhe hartimit të politikave nga ARPL-ja, gratë duhet të përfshihen jo vetëm në planin dhe organizimin, por edhe në punën në terren;
- Duhet të ketë trajnime në fushën e barazisë gjinore dhe mosdiskriminimit;
- Duhet të krijohet një 'bazë e të dhënave' për nevojat e trajnimit të zyrtarëve të ARPL-së;
- Në bashkëpunim me KEP-in dhe organizatat e tjera përkatëse, fokusi i ARPL-së duhet të jetë trajnimi i nevojshëm për zyrtarët sipas gjinisë, detyrave dhe përgjegjësi të tyre;
- Integrimi gjinor në ARPL, por edhe në MMPH duhet të jetë prioritet dhe të dyja gjinitë të përfshihen në zhvillimin e politikave publike që nga faza e parë e identifikimit të problemit deri në fazën e fundit të vlerësimit dhe monitorimit të tij;
- Gratë në pozicionet vendimmarrëse në ARPL mund të ndihmojnë në emancipimin dhe ndërgjegjësimin në shoqëri për menaxhim më efikas të ujit të pijshëm;
- Gratë në pozita vendimmarrëse në ARPL mund të ndihmojnë në zhvillimin dhe zbatimin e mëtejshëm të 'Planit të Menaxhimit të Pellgjeve Lumore - Drini i Bardhë';
- Ekspertiza e grave në vendimmarrje në ARPL mund të ndikojë në zhvillimin e politikave të tjera të ujit, trajtimin dhe menaxhimin e tyre;
- Zyrtarët e ARPL-së duhet të kenë një qasje më proaktive ndaj kuadrit ligjor për barazinë gjinore;
- Në baza vjetore, drejtuesit e ARPL-së duhet t'i përcjellin stafit listën e nevojave për trajnim, në mënyrë që trajnimet të kenë prioritet dhe stafi të ketë ngritje kapacitetesh.

KONKLUZIONE

Modeli më i mirë për një sistem të vetëm të menaxhimit të ujit është menaxhimi **sipas pellgut lumor** - njësisia natyrore gjeografike dhe hidrologjike - në vend të zgjedhjes së kufijve administrativë ose politikë. Për çdo Rajon të Pellgjeve Lumore (RPL) - disa prej të cilave do të kalojnë kufijtë kombëtarë - një "plan i menaxhimit të basenit lumor" do të duhet të krijohet dhe përditësohet çdo gjashtë vjet, dhe kjo do të sigurojë kontekstin për kërkesat e bashkërendimit.

Plani i menaxhimit të pellgut lumor (PMPL) përfaqëson mjetin kryesor të arritjes së objektivave të DKU-së, i cili realizohet në cikle 6-vjeçare dhe përbëhet nga faza përgatitore, zbatimi dhe rishikimi.

Në thelb, PMPL-ja:

- Siguron evidenca dhe mekanizmin e dokumentacionit për informacionin e mbledhur duke përfshirë: presionet dhe vlerësimin e ndikimit, objektivat mjedisore për ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore, cilësinë dhe sasinë e ujërave dhe ndikimin e aktivitetit njerëzor në trupat ujorë,
- Lehtëson koordinimin e programeve të masave dhe programeve të tjera përkatëse brenda rrethit të pellgut lumor, dhe
- Garanton mekanizmin kryesor të raportimit të progresit në KE, siç kërkohet nga neni 15 i DKU-së.

Skema e Planit të Menaxhimit të Pellgut të Lumit Drini i Bardhë ndjek Shtojcën VII të DKU-së, e quajtur "Elementet e planit të menaxhimit të pellgut lumor".

DKU-ja ka pësuar disa ndryshime në vitet e kaluara, por që këto ndryshime nuk kanë ndërhyrë në parimet e përgjithshme të DKU-së.

Për secilin cikël të PMPL-së, një vlerësim i integruar në të gjithë basenin do të kryhet çdo 6 vjet për të vlerësuar progresin dhe për të dokumentuar mësimet.

Rekomandohet përcaktimi i gjithë pellgut ujëmbledhës të Drinit të Bardhë si zonë e ndjeshme, sipas DTUZU-së. Vendimi për shpalljen e zonës së ndjeshme duhet të bazohet në një studim të duhur dhe të deklarohet dhe garantohet nga qeveria e Kosovës.

Bazuar në gjetjet në lidhje me vlerësimin e presionit dhe vlerësimin e rrezikut, rekomandohet plotësisht **krijimi i një rrjeti të dendur monitorimi me monitorim dhe vlerësim të vazhdueshëm**. Ai duhet të bazohet në stacionet e monitorimit në lumin kryesor - lumin Drini i Bardhë dhe në degët e tij në rrjedhën e sipërme të tij.

Brenda Direktivës Kornizë të Ujërave, objektivat mjedisore duhet të përcaktohen për të gjithë trupat ujorë. Një nga synimet kryesore të tij është që **të gjithë trupat ujorë (përfshirë lumenjtë, liqenet dhe ujërat nëntokësore) të arrijnë 'status të mirë' deri në vitin 2027, 2034 ose më tej, në rastin e PL Drini i Bardhë**. Trupat ujorë duhet gjithashtu të mbrohen për të parandaluar çdo përkeqësim të gjendjes.

Nëpërmjet analizës së boshllëqeve, për çdo trup ujor, është identifikuar çdo mospërputhje e mundshme midis statusit të tij ekzistues dhe atij të kërkuar nga Direktiva. Nëse një trup ujor konsiderohet se nuk ka gjasa të arrijë objektivat e tij mjedisore deri në 2027/2034/2041 (përfshirë ato për zonat e mbrojtura dhe ujërat nëntokësore), DKU-ja kërkon që masat e menaxhimit të vendosen për të përmbushur

objektivat e DKU-së. Masat individuale dhe/ose paketat e masave për trupat ujqorë duhet të integrohen në një program masash të koordinuar dhe me kosto efektive

Masat ekzistuese të tilla si zbatimi i Programit aktual të Veprimit për Nitratet (të referuara si "Masat Themelore" brenda Direktivës për Nitratet (DN) dhe investimi më i gjerë në shërbimet e ujit dhe kanalizimeve për të përmbushur kërkesat sipas direktivave të tjera do të vazhdojnë të kontribuojnë në përmirësimet e rëndësishme për mjedisin ujqor Megjithatë, do të nevojiten edhe masa shtesë (të referuara edhe si "Masat plotëuese" brenda Direktivës), për të arritur përmirësimet e mëtejshme në ciklin e dytë.

Ky Plan i Menaxhimit të Pellgjeve Lumore konsiderohet të jetë "mjete kryesor për menaxhimin e ujit të të gjithë trupave ujqorë brenda një rrethi të caktuar të pellgut lumor". Ato përfshijnë të gjitha masat e sipërpërmendura dhe do të duhet të përditësohen çdo gjashtë vjet, në mënyrë që të gjenerojnë në të gjitha pellgjet e lumenjve një evolucion për të përmbushur objektivat e përgjithshme të "statusit të mirë" ose "potencialit të mirë ekologjik" deri në 2034/2041.

Planet e menaxhimit kanë për qëllim të përmbajnë një përshkrim të detajuar se si do të arrihen objektivat, të vendosura për (çdo trup ujqor brenda) pellgut të lumit. Ato duhet të bazohen në karakteristikat e pellgut të lumit dhe në një rishikim të ndikimit të aktivitetit njerëzor; ata duhet të vlerësojnë, për çdo basen të veçantë, efektet e legjislacionit ekzistues, d.t.th. "masat bazë"; ato do të japin një përfaqësim të "boshllëkut" të mbetur për çdo pellg lumor për përmbushjen e objektivave dhe, nëse është e nevojshme, do të prezantonin, për pellgjet me të cilat lidhen, grupin e sipërpërmendur të "masave plotëuese".

Për të mundësuar një diskutim më racional rreth zgjedhjes midis masave të ndryshme të mundshme, plani i menaxhimit përfshin një analizë ekonomike të përdorimit të ujit brenda pellgut të lumit .

DKU ofroi mundësinë për shtetet anëtare për të thirrur një zgjatje afati dhe/ose përjashtim, nëse arritja e "statusit të mirë" në kohë do të ishte në mënyrë joproporcionale e shtrenjtë ose nëse madhësia e përmirësimit të nevojshëm do të ishte e arritshme vetëm në një afat kohor që tejkalon 2034 /2041 (për Kosovën) objektiv për arsye të fizibilitetit teknik. Shtetet anëtare që përfitojnë nga një zgjatje e tillë përtej 2015, u është kërkuar të arrijnë të gjitha objektivat mjedisore të DKU-së deri në fund të cikleve të dyta dhe/ose të treta të menaxhimit, të cilat shtrihen nga 2021 në 2027, 2027 në 2034 dhe 2034 në 2041.

Përgatitja e Planit të BE-së për Menaxhimin e Pellgjeve Lumore (PMPL) është jashtëzakonisht e rëndësishme për Kosovën. Ai jep një sinjal të qartë për synimin për anëtarësim (zbatimi i Direktivave të BE-së, mbështetje për procesin e negociatave) dhe vendeve fqinje për afrimin e përbashkët të ujërave ndërkufitare.

MMPHI-ja/ARPL-ja duhet të harmonizojë kuadrin e politikave (lejet, përcaktimet e synuara dhe objektivat e menaxhimit të ujit në përgjithësi) me ciklin e krijuar të PMPL-së së BE-së. BE-ja është tashmë në ciklin e dytë të PMPL-ve (2016-2021), të 3-të (2022-2027) etj. Prandaj, të gjitha lejet, koncesionet, objektivat etj. duhet të kenë një datë përfundimtare fillestare 2027, ose 2034 për koncesionet me afat më të gjatë.

Afatet kohore të investimit dhe Programi i Masave (komponenti kryesor i PMPL-së) duhet të përputhen me ciklet e paracaktuara të RPL-së, përndryshe nuk do të jetë e mundur të jepen objektivat

e PMPL-së deri në fund të çdo date të synuar. Kjo është arsyeja pse MMPH-ja/ARPL-ja duhet të koordinohet me të gjitha ministritë dhe të pajtohet për objektivat, financimin dhe afatet.

Ky PMPL i përgatitur për pellgun e lumit Drini i Bardhë në kuadër të SIDA/KEP-it paraqet përpjekjen e parë që përpiqet të ilustrojë kërkesat e DKU-së brenda pellgut lumor më të madh në Kosovë, e cila pasqyron statusin e njohurive, metodologjive dhe disponueshmërisë së të dhënave, dhe kështu do të ketë nevojë. përpunim dhe përditësim i mëtejshëm bazuar në të dhënat e reja të mbledhura, qasje të përmirësuara të vlerësimit dhe sisteme të zgjeruara monitorimi.

REFERENCAT

1. Agricultural Finance in Kosovo, Study Report, MAFRD, 2022.
2. An overview of the privatisation process in Republic of Kosovo
3. Albana Berisha Qehaja, Albulena Shala: An overview of the privatisation process in Republic of Kosova, July 2019
4. Alba-Tercedor J & Sanchez-Ortega A (1988), Un metodorapido y simple para evaluar le calidadbiologica de las aquas corrientesbassadoenel de Hellawell (1978) *Limnetica* 4: 51-56
5. AQEM consortium (2002): Manual for the application of the AQEM method A comprehensive method to assess European streams using benthic macroinvertebrates, developed for the purpose of the Water Framework Directive Version 10, February 2002
6. AQEM & STAR Site Protocol (2002): [www.eu-starat](http://www.eu-starat.org) Protocols
7. Armitage, P D; Gunn, R J; Furse, M T; Wrigth, J F & Moss, D (1987) The use of prediction to assess macroinvertebrate response to river regulation *Hydrobiologia*, 144: 25-32
8. ADC. (2009). *Water Supply Sanitation Water Resources*. Policy Document, Vienna. Retrieved from https://www.entwicklung.at/fileadmin/user_upload/Dokumente/Publikationen/Leitlinien/Englisch/PD_Water_Mar2009_EN.pdf
9. ADC. (2009). *Water Supply Sanitation Water Resources*. Policy Document, Vienna. Retrieved from https://www.entwicklung.at/fileadmin/user_upload/Dokumente/Publikationen/Leitlinien/Englisch/PD_Water_Mar2009_EN.pdf
10. ADC. (2009). *Water Supply Sanitation Water Resources*. Policy Document, Vienna. Retrieved from https://www.entwicklung.at/fileadmin/user_upload/Dokumente/Publikationen/Leitlinien/Englisch/PD_Water_Mar2009_EN.pdf
11. DC. (2009). *Water Supply Sanitation Water Resources*. Policy Document, Vienna. Re ARRU. (2022). *Raporti i Punës për Vitin – 2021*. Prishtinë: ARRU. Retrieved from http://www.arru-rks.org/assets/cms/uploads/files/Publikimet/raportet%20vjetore/2022-03-30_RAPORTI%20i%20PUNES-2021%20ALB.pdf
12. ARRU. (2022). *Raporti i Punës për Vitin – 2021*. Prishtinë: ARRU. Retrieved from http://www.arru-rks.org/assets/cms/uploads/files/Publikimet/raportet%20vjetore/2022-03-30_RAPORTI%20i%20PUNES-2021%20ALB.pdf
13. ASK. (2013). *Popullsia sipas gjinisë etnicitetit dhe venbanimit*. Prishtinë: ASK. Retrieved from <https://ask.rks-gov.net/media/1613/popullsia-sipas-gjnis%C3%AB-etnicitetit-dhe-vendbanimit.pdf>
14. ASK. (2020). *Disa Fakte mbi Mjedisin 2019-2020*. Prishtinë: ASK. Retrieved from <https://ask.rks-gov.net/media/5947/disa-fakte-mbi-mjedisin-2019-2020.pdf>
15. ASK. (2021). *Anketa e Fuqisë Punëtore TM1 2021, Seria 5: Statistikat Sociale*. Prishtinë: ASK.
16. ASK. (2021). *Vjetari Statistikor i i Republikës së Kosovës 2021*. Prishtinë: ASK. Retrieved from <https://ask.rks-gov.net/media/6390/vjetari-statistikor-2021f.pdf>

17. ASK. (2022). *Statistikat e Energjisë*. Prishtinë: ASK. Retrieved from <https://ask.rks-gov.net/media/6729/bilanci-i-energjis%C3%AB-n%C3%AB-kosov%C3%AB-janar-2022.pdf>
18. ASK. (2022). *Statistikat e Llogarive Kombëtare Bruto Produkti Vendor*. Prishtinë: ASK. Retrieved from <https://ask.rks-gov.net/media/6720/bruto-produkti-vendor-bpv-me-qasjen-e-shpenzimeve-dhe-t%C3%AB-prodhimit-tm4-2021.pdf>
19. ASK. (2022). *Statistikat e Ujërave në Kosovë 2020-2021*. Prishtinë: ASK. Retrieved from <https://ask.rks-gov.net/media/6724/statistikat-e-ujërave-ne-kosove-2020-2021.pdf>
20. ASK,.. (2022). *Indeksi i Harmonizuar i Çmimeve të Konsumit*. Prishtinë: ASK. Retrieved from <https://ask.rks-gov.net/media/6742/publikimi-mars-2022-ih%C3%A7k-it-shqip-sh.pdf>
21. ASK. (2021). *Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2021*. Prishtinë: ASK. Retrieved from <https://ask.rks-gov.net/media/6390/vjetari-statistikor-2021f.pdf>
22. ASK... (2022). *Statistikat e Ujërave në Kosovë 2020-2021*. Prishtinë: ASK. Retrieved from <https://ask.rks-gov.net/media/6724/statistikat-e-ujërave-ne-kosove-2020-2021.pdf>
23. Baliqi, B. (2017). *Politikat Publike dhe Qeverisja*. Prishtinë: KAS.
24. Baudry, François & Hundertmark, Wilfried. (2010). *Institutional Support to the Ministry of Environment and Spatial Planning (MESP) and River Basin Authorities*. Hamburg: GFA Consulting Group GmbH /Oieau / BRL
25. Bo Delling; Diversity of western and southern Balkan trouts, with the description of a new species from the Louros River, Greece (Teleostei: Salmonidae). *Ichthyol. Explor. Freshwaters*, Vol. 21, No. 4, pp. 331-344, December 2010
26. Bryja et al. 2010 Range-wide population genetic structure of the European bitterling (*Rhodeus amarus*) based on microsatellite and mitochondrial DNA analysis. *Mol Ecol*. 2010 Nov;19(21):4708-22.
27. Boni C., Petitta M., Preziosi E., Sereni M., 1993-A – Genesi e regime di portata delle acque continentali del Lazio. Roma, CNR – Italian National Research Council.
28. Boni C.F., Mastrorillo L., Petitta M., 1993-B – Scomposizione della portata dei corsi d’acqua dell’Appennino Marchigiano con il metodo delle portate mensili caratteristiche. *Geologia Applicata e Idrogeologia*, 28, Bari, 121-129
29. Bayani Cardenas M., 2008 - Surface water-groundwater interface geomorphology leads to scaling of residence times; *Hydrology and Land Surface Studies; Geophysical Research Letters - Volume 35, Issue 8, April 2008*
30. Buchanan, T.J. and W.P. Somers, 1969. Discharge measurements at gauging stations. *Techniques of Water resources investigations, Chapter A8, Book 3, Applications of Hydraulics*. U.S. Geological Survey
31. Brunke M. and Gonser T., 1997 - The ecological significance of exchange processes between rivers and groundwater. *Freshwater Biology* (1997) 37, 1–33

32. BPRG. (2020). *KOSOVA: TRENDET E MIGRACIONIT KËRKOJNË NJË QASJE TË RE STRATEGJIKE*. Prishtinë: BPRG & Ambasada e Mbretërisë së Norvegjisë. Retrieved from https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2020/10/Kosova_Trendet-e-Migrimit-kerkojne-nje-qasje-te-re-strategjike-.pdf
33. BQK. (2022). *Vlerësimi Tremujor i Ekonomisë*. Prishtinë: BQK. Retrieved from https://bqk-kos.org/wp-content/uploads/2022/03/BQK_VT_TM4-2021-1.pdf
34. Carolli, M., Vanzo, D., Siviglia, A., Zolezzi, G., Bruno, M.C., Alfredsen, K. 2015. A simple procedure for the assessment of hydropeaking flow alterations applied to several European streams. *Aquatic Science*, doi:10.1007/s00027-015-0408-5.
35. Castany G., 1982 – *Principes et methodes de l'Hydrogeologie*, Dunod ed. Paris. Celico P., 1986 – *Prospezioni idrogeologiche*; Liguori ed. Napoli. Chen, X., 2003. Analysis of pumping-induced stream-aquifer interactions for gaining streams. *J. Hydrology* 275, 1–11
36. Chow W.T., Maidment D.R., Mays L.W., 1988. *Applied Hydrology*. New York, McGraw Hill:572
Coffman, D.K., Malstaff, Greg, and Heitmuller, F.T., 2011, *Characterization of geomorphic units in the alluvial valleys and channels of Gulf Coastal Plain rivers in Texas, with examples from the Brazos, Sabine, and Trinity Rivers*, 2010: U.S. Geological Survey Scientific Investigations Report 2011–5067, 31 p.
37. Constantz J., Tyler S.W. and Kwicklis E. 2003. Temperature-profile methods for estimating percolation rates in arid environments. *Vadose Zone Journal* 2: 12–24.
38. Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/KE), Guidance Document No 8, Public Participation in Relation to the Water Framework Directive, Working Group 2.9 – Public Participation, European Communities, Luxembourg.
39. Directive 2000/60/KE of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy Official Journal of the EC, 22122000 L327/1-72 (Water Framework Directive)
40. Directive Nitrates
41. Directive Floods
42. Directive IED
43. Directive SCM
44. Dahm C.N., Grimm N.B., Marmonier P., Valett H.M., Vervier P., 1998 – Nutrient dynamics at the interface between surface waters and groundwaters. *Freshwater biology*, 40: 427-451
45. EIGE. (2020, / /). <https://eige.europa.eu>. Retrieved August 05, 2022, from <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/countries/belgium>
46. EEA, 1994: *European Rivers and Lakes - Assessment of their Environmental State* European Environment Agency, Copenhagen, 122 pp

47. EN 16150:2012 Water quality – Guidance on pro-rata multi-habitat sampling of benthic macro-invertebrates from wadeable rivers European Standard, April 2012 CEN (16 p)
48. EN 16164:2013 Water quality – Guidance standard for designing and selecting taxonomic keys European Standard, January 2013 CEN (14 p)
49. EN ISO 10870: 2012 Water quality - Guidelines for the selection of sampling methods and devices for benthic macro-invertebrates in fresh waters (ISO 10870:2012) European Standard, July 2012 CEN (36 p)2
50. Fan Y., Toran L. and Schlische R.W., 2007 – Groundwater flow and groundwater-stream interaction in fractured and dipping sedimentary rocks: Insights from numerical models. Water Resources Research, 43, W01409, doi 10.1029/2006WR004864. D6.2 Methods for HyMo Assessment Part 2. Thematic Annexes Page 17 of 73
51. Fennessy, MS, AD Jacobs, and ME Kentula 2004 Review of Rapid Methods for Assessing Wetland Condition EPA/620/R-04/009 US Environmental Protection Agency, Washington, DC 75 p
52. Froese, Rainer and Pauly, Daniel, eds. (2006). "Barbatulasturanyi" in FishBase. April 2006
53. Guidance Document WATECO
54. Guidance Document No 6: Towards a Guidance on Establishment of the Intercalibration Network and the Process on the Intercalibration Exercise, Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/KE), Produced by Working Group 25 – Intercalibration Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003 ISBN 92-894-5126-2, ISSN 1725-1087 © European Communities, 2003 (47 p)
55. Guidance Document No 7: Monitoring under the Water Framework Directive, produced by Working Group 27 – Monitoring Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/KE), Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003 ISBN 92-894-5127-0, ISSN 1725-1087 © European Communities, 2003 (153 p)
56. Guidance Document No 10: Rivers and Lakes – Typology, Reference Conditions and Classification Systems, produced by Working Group 23 – REFCOND Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/KE), Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003 ISBN 92-894-5614-0, ISSN 1725-1087 © European Communities, 2003 (87 p)
57. Guidance Document No 11: Planning Processes, produced by Working Group 29 – Planning Processes Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/KE), Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003 ISBN 92-894-5614-0, ISSN 1725-1087 © European Communities, 2003 (79 p)
58. Guidance Document No 13: Overall Approach to the Classification of Ecological Status and Ecological Potential Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/KE), Produced by Working Group 2A Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003 ISBN 92-894-6968-4, ISSN 1725-1087 © European Communities, 2005 (47 p)
59. Guidance Document No 14: Guidance on the Intercalibration Process 2004-2006 Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/KE), Luxembourg: Office for

- Official Publications of the European Communities, 2005 ISBN 92-894-9471-9, © European Communities, 2005 (26 p)
60. Guidance Document No 14 Guidance Document on the Intercalibration Process 2008-2011 Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/KE) Technical Report - 2011 – 045 ISBN: 978-92-79-18997-5, DOI: 102779/99432 © European Communities.”1 (102 p)
61. Guidance Document No 21: Guidance for reporting under the Water Framework Directive Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/KE) Technical Report - 2009 – 029 Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009 ISBN 978-92-79-11372-7, ISSN 1725-1087, N° Catalogue KH-AN-09-021-EN-N © European Communities, 2009 (68 p)
62. Gustard, A.; Bullock, A.; Dixon, J. M. 1992 Low flow estimation in the United Kingdom. Wallingford, Institute of Hydrology, 88pp ISBN 0 948540 45 1
63. Gurnell, A.M., Belletti, B., Bizzi, S., Blamauer, B., Braca, G., Buijse, A.D., Bussetini, M., Camenen, B., Comiti, F., Demarchi, L., Garcia De Jal n, D., Gonzalez Del T nago, M., Grabowski, R.C., Gunn, I.D.M., Habersack, H., Hendriks, D., Henshaw, A., Iosch, M., Lastoria, B., Latapie, A., Marcinkowski, P., Martinez-Fernandez, V., Mosselman, E., Mountford, J.O., Nardi, L., Okruszko, T., O’Hare, M.T., Palma, M., Percopo, C., Rinaldi, M., Surian, N., Weissteiner, C., Ziliani, L., 2014. A hierarchical multi-scale framework and indicators of hydromorphological processes and forms. Deliverable 2.1, Part 1, of REFORM (REstoring rivers FOR effective catchment Management), a Collaborative project (large-scale integrating project) funded by the European Commission within the 7th Framework Programme under Grant Agreement 282656.
64. GAP, I. (2021). *Pensionimi i parakohshëm i shërbyesve civilë*. Prishtinë: Instituti GAP & Kosovo 2.0. Retrieved from https://www.institutigap.org/documents/3099_Pensionimi%20i%20Parakoshem%20i%20Sherbyesve%20Civil.pdf
65. Hassan, M. A., 2005. Characteristics of gravel bars in ephemeral streams. J. Sediment. Res., 75, 29 – 42. Brierley, G.J., Fryirs, K.A., 2005. Geomorphology and River Management. Applications of the River Styles Framework. Blackwell Publishing, 398 pp.
66. Hicks, D.M., Gomez, B., 2003. Sediment transport. In: Kondolf G.M., Piégay H. (Eds), Tools in Fluvial Geomorphology, 425-461. Piégay, H., Habersack, H., Rinaldi, M. (Eds), 2008. Field monitoring of bedload transport and particle entrainment: calibration efforts and new developments. Geodinamica Acta, Special Issue, 21 (1-2).
67. Harvey J.W., Wagner B.J., Bencala K.E., 1996 – Evaluating the reliability of the stream tracer approach to characterize stream-subsurface water exchange. Water Resources Research, Vol. 32, No 8, 2441-2451

68. Harvey, J.W., and Bencala, K.E., 1993 - The Effect of streambed topography on surface subsurface water exchange in mountain catchments. *Water Resources Research*, 29, 89-98 Heat R.C., 1984 – Ground-water regions of the United States. U.S. Geological Survey Water Supply paper, 2242, 78p.
69. Huh S., Dickey D.A., Meador M.R., Ruh K.E., 2005 – Temporal analysis of the frequency and duration of low and high streamflow: years of record needed to characterize streamflow variability, *Journal of Hydrology* 310, 78–94
70. Institute for European Environmental Policy (IEEP): Methodologies for climate proofing investments and measures under cohesion and regional policy and the common agricultural policy, August 2012
71. Insect families common under bark in Alberta - annotated checklist and keys. 1969. Raske, A.G. Government of Canada, Department of Forestry and Rural Development, Northern Forest Research Centre, Edmonton, Alberta. Internal Report A 24. 61 p.
72. Keys for Identification of Immature Insects. Thyssen Patricia J. 2010. DOI: 10.1007/978-1-4020-9684-6_2 In book: *Current Concepts in Forensic Entomology*.
73. Kottelat, M. and J. Freyhof, 2007. *Handbook of European freshwater fishes*. Publications Kottelat, Cornol and Freyhof,
74. Klimchouk A.B., 2004 – Towards defining, delimiting and classifying epikarst: its origin, processes and variants of geomorphic evolution. In: Jones, W.K., Culver, D.C. & Herman, J.S. (Eds.) – *Epikarst*. Special Publication 9. Charles Town, WV: Karst Waters Institute: 23-35
75. Kresic N., Stevanovic Z., 2010 - *Groundwater Hydrology of Springs: Engineering, Theory, Management and Sustainability*. Butterworth-Heinemann (Elsevier Inc), 2010 ISBN: 978-1-85617-502-9
76. Kosovo Green Report 2018, Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development, Prishtina 2018
77. KAS, I. &. (2020). *Agjenda 2030 në Kosovë: Zhvillimi Ekonomik, Çështjet Sociale, Infrastruktura, Inovacioni, Mjedisi, Qeverisja dhe Bashkëpunimi*. Prishtinë: INDEP & KAS. Retrieved from https://indep.info/wp-content/uploads/2020/12/INDEP_Agenda-2030-in-Kosovo-ALB.pdf
78. Krasniqi, A. (2017). *Strategjia Edge & KUR PRISHTINA*. Prishtinë: Dividentët Ekonomikë për Barazi Gjinore & Banka Botërore. Retrieved Gusht 20-25, 2022
79. Kushtetuta e Republikës së Kosovës. (2008). *Kushtetuta e Republikës së Kosovës, Kapitulli II, neni 24, paragrafi 1 dhe 2*. Prishtinë: Kuvendi i Kosovës. Retrieved from <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702>
80. Ligji për Barazi Gjinore. (2015). *Ligji për Barazi Gjinore LIGJI Nr. 05/L -020*. Prishtinë: Kuvendi i Kosovës. Retrieved from <https://abgj.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/Legjislacioni/LIGJI%20I%20RI%20P%3%8BR%20BARAZI%20GJINORE%20shqip.pdf>
81. MAPL. (2022). *Promovimi i të Drejtave të Njeriut në Komuna - Raporti i Aktiviteteve të Njësive për të Drejtat e Njeriut në Komuna, Janar –Dhjetor 2021*. Prishtinë: MAPL.

82. MASHTI. (2021). *Statistikat e arsimit në Kosovë 2020/21*. Prishtinë: MASHT & ASK. Retrieved from https://ask.rks-gov.net/media/6292/statistikat-e-arsimit-n%C3%AB-kosov%C3%AB_2020-21.pdf
83. MFPT & ASK. (2022). *Statistikat e Mirëqenies Sociale Janar - Shkurt 2022*. Prishtinë: MFPT. Retrieved from <https://ask.rks-gov.net/media/6728/mirq-soc-jan-shk-2022.pdf>
84. MMPH. (2017). *Strategjia Shtetërore e Ujërave në Kosovë 2017-2036*. Prishtinë: MMPH. Retrieved from <https://rcdnsee.net/wp-content/uploads/2021/02/National-water-management-strategy-2036-Kosovo.pdf>
85. MMPH. (2018). *STRATEGJIA PËR NDRYSHIMET KLIMATIKE 2019- 2028*. Prishtinë: MMPH. Retrieved from <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=29356>
86. Mid-Term Evaluation Report of ARDP 2007-2013 of Republic of Kosovo
87. Mihaela Popovici, Development of National Water Study EuropeAid/136505/IH/SER/MK, 21. 3. 2017, http://ws.vodamk.mk/wp-content/uploads/docs/task3/Report_Designation%20of%20Sensitive%20Areas.pdf
88. Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development, STRATEGY FOR AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT, 2022 - 2028
89. Müller, Daniel, Max Hofmann, Impacts of climate change on agriculture and recommendations for adaptation measures in the Western Balkans, Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies (IAMO) July 8, 2022
90. MMPHI. (2017). *Programi Mjedisor i Kosovës (PMK)*. Prishtinë: Ambasada e Suedisë në Prishtinë.
91. MPB-AQM. (2020). *Profili i lehtë i Migrimit 2020*. Prishtinë: AQM. Retrieved from <https://mpb.rks-gov.net/Uploads/Documents/Pdf/AL/371/Profili%20i%20Lehte%20i%20Migrimit%202020.pdf>
92. Nordlund, A. T. (2018). *Integrimi gjinor PSE?* Prishtinë: Ulf Färnsveden - Kosovo Environmental Programme (PMK) 2016/07076 & A Sida-funded project managed by the Swedish Embassy in Kosovo. Retrieved Gusht 20-25, 2022
93. Nordlund, A. T. (2018). *Vlerësimet e ndikimit*. Prishtinë: Ulf Färnsveden - Kosovo Environmental Programme (PMK) 2016/07076 & A Sida-funded project managed by the Swedish Embassy in Kosovo. Retrieved Gusht 20-25, 2022 Radek et al. 2008, Distribution of loach fishes (Cobitidae, Nemacheilidae) in Albania, with genetic analysis of populations of Cobitisohridana. *Folia Zool.* – 57(1–2): 42–50 (2008)
94. Martin Reichard, Karel Douda, Mirosław Przybyłski, Oana P. Popa, Eva Karbanová, Klára Matasová, Kateřina Rylková, Matej Polačik, Radim Blažek, Carl Smith. Population-specific responses to an invasive species *Proc Biol Sciv.* 282(1812); 2015 Aug 7
95. Meile T., Boillat J.L., Schleiss A.J, 2010 – Hydropeaking indicators for characterization of the Upper-Rhone River in Switzerland, *Aquatic Sciences*, DOI 10.1007/s00027/010/0154/7, Springer Basel 2010
96. Newson, M.D., Pitlick, J. and Sear, D.A., 2002. - Running water: Fluvial geomorphology and river restoration, in Perrow, M.R. & Davy, A.J., eds. *Handbook of Ecological Restoration*, Cambridge, Cambridge University Press, 133 – 152

97. Nicolae Scarlat, Fernando Fahl, Jean-François Dallemand, Fabio Monforti, Vincenzo Motola - A spatial analysis of biogas potential from manure in Europe,
98. Poff N.L., 1996 – A hydrogeography of unregulated streams in the United States and an examination of scale-dependence in some hydrological descriptors, *Freshwater Biology*, 36, 71–91.
99. Poff N.L., David Allan J., Bain M.B., Karr J.R., Prestegard K.L., Richter B.D., Sparks R.E., Stromberg J., 1997 – The Natural Flow Regime, A paradigm for river conservation and restoration, *Bioscience*, 47, 769–784.
100. Poff N.L., Ward J.V., 1989 – Implications of streamflow variability and predictability for lotic community structure: a regional analysis of Streamflow Patterns, *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 46, 1805–1818.
101. Polvi, L.E., Wohl, E.E., Merritt, D.M., 2011. Geomorphic and process domain controls on riparian zones in the Colorado Front Range. *Geomorphology*, 125, 504-516.
102. Richter B.D., Baumgartner J.V., Powell J., Braun D.P., 1996 – A method for assessing hydrologic alteration within ecosystems, *Conservation Biology*, 10, 1163–1174.
103. Richter, B.D, J.V. Baumgartner, R. Wigington, and D.P. Braun. 1997. How much water does a river need? *Freshwater Biology* 37, 231-249.
104. Richter B.D., Baumgartner J.V., Braun D.P., Powell J., 1998 – A spatial assessment of hydrologic alteration within a river network. *Regulated Rivers: Research & Management* 14: 329-340
105. Rinaldi, M., Surian, N., Comiti, F., Bussetini, M., 2013. A method for the assessment and analysis of the hydromorphological condition of Italian streams: The Morphological Quality Index (MQI). *Geomorphology*, 180-181, 96-108.
106. Report from the EurAqua conference “How can climate change be incorporated in river basin management plans under the DKU?”
107. Sampling procedure for river macro-invertebrates in field Drini i Bardhë.
108. Stamatis Zagoris Technical report 2018; Environmental Baseline Survey of Fishes at Drini i Bardhë/Belidrim Kline/Klin, Kosovo
109. Stierandová. et al 2006, A multiocus assessment of nuclear and mitochondrial sequence data elucidates phylogenetic relationships among European spirilins (Alburnoides, Cyprinidae). *Mol PhylogenetEvol.* 2016 Jan;94(Pt B):479-491.
110. Sennatt, K.M., Salant, N.L., Renshaw, C.E., Magilligan, F.J., 2008. Assessment of methods for measuring embeddedness: application to sedimentation in flow regulated streams. *Journal of American Water Resources Association* 42(6), 1671-1682.

111. Scanlon B.R. and Healy R.W: (2002) – Choosing appropriate techniques for quantifying groundwater recharge. *Hydrogeology Journal* (2002) 10:18-39.

Sophocleuys M., 2002 – Interactions between groundwater and surface water: the state of the science. *Hydrogeology Journal*, 10:52-67. The Nature Conservancy (2009) - Indicators of Hydrologic Alteration Version 7.1 – User's Manual.
112. Vocal Ferencevic, M., Ashmore, P., 2012. Creating and evaluation of digital elevation model-based stream-power map as a stream assessment tool. *River Res. Applic.*28: 1394-1416.
113. Winter T. C., Judson W. Harvey J.W., Franke O.L., Alley W.M., 1998 - Ground Water and Surface Water A Single Resource. U.S. Geological Survey Circular 1139
114. Voytek E.B., Drenkelfuss A., Day-LeSIU F.D., Healy R., Lane J.W., Werkema D., 2013 – 1DTempPro: analyzing Temperature profiles for Groundwater/Surface water exchange. USGS Groundwater Information Ground Water, 2013
<http://water.usgs.gov/ogw/bgas/1dtemppro/1DTempPro-GroundWater2013.pdf>
115. Walker K.F., Sheldon F, Puckridge J.T. (1995) – A prespective on dryland river ecosystem. *Regulated Rivers: Research & Management.* 11: 85-104
116. Williams P.W., 1983 - The role of the subcutaneous zone in karst hydrology. *Journal of Hydrology*, 61: 45–67;
117. Woessner, W.W., 1998 – Changing views of stream-groundwater interaction. In ‘Proceedings of the Joint meeting of the XXVIII Congress of the International Association of Hydrogeologists and the Annual Meeting of the American Institute of Hydrology’, ed. J.
118. Van Brahana, Y. Eckstein, L.W. Ongley, R. Schneider and J.E. Moore, 1-6 St. Paul Minnesota: American Institute of Hydrology
119. Word Meteorological Organization, 1994 – Guide to Hydrological practices: data acquisition and processing, analysis, forecasting and other applications. Guide WMO-No 168 ISBN 92-63-15168-7
120. Word Meteorological Organization, 1994 – Manual on Low-flow Estimation and Prediction. Operational Hydrology report No. 50. Guide WMO-No 1029 ISBN 978-92-63- 11029-9
121. Wright, J F, P D Armitage, M T Furse & D Moss, 1988 A new approach to the biological surveillance of river quality using macroinvertebrates *Verh Int Ver f Th and Angew Limnol* 23: 1548–1552
122. Wright, J F, P D Armitage, M T Furse & D Moss, 1989 Prediction of invertebrates using stream measurements *Regulated rivers: Res and Manag* 4: 147–155
123. World Bank Country Environmental Analysis Kosovo, 2013

124. World Bank Concept Environmental and Social Review Summary, Concept Stage, 01/15/2020 | Report No: ESRSC01029
125. World Bank Outlook 2018
126. World Bank Environment, Natural Resource and Blue Economy Global Practice Europe and Central Asia Region - Kosovo: Healing Land for the Future, November 2019
127. Working on the Water Framework Directive” –Jan Verheeke, Dirk Uyttendaele, Michiel de Vries.

14 SHTOJCAT

- Shtojca 1 Përcaktimi i TUN-it Zoqishte-puset dhe përvijimi
- Shtojca 2 Përcaktimi i TUN-it Dejne-puset dhe përvijimi
- Shtojca 3 Përcaktimi i TUN-it Moglicë-puset dhe përvijimi
- Shtojca 4 Përcaktimi i TUN-it Qyshk-puset dhe përvijimi
- Shtojca 5 Përcaktimi i TUN-it Vitomiric-puset dhe përvijimi
- Shtojca 6 Përcaktimi i TUN-it Kovragë-puset dhe përvijimi
- Shtojca 7 Përcaktimi i TUN-it Citak-puset dhe përvijimi
- Shtojca 8 Përcaktimi i TUN-it Bucan-puset dhe përvijimi
- Shtojca 9 Përcaktimi i TUN-it Terstenik-puset dhe përvijimi
- Shtojca 10 Përcaktimi i TUN-it Buroj-puset dhe përvijimi
- Shtojca 11 Karakterizimi i TUN-ve në PL Drini i Bardhë
- Shtojca 12 Karakterizimi i TUN-ve në pellgun e lumit Drini i Bardhë
- Shtojca 13. Përbërja e elementeve biologjike në pellgun e Drinit të Bardhë gjatë fushatave në terren
- Shtojca 14. Manuali i Protokollit Hidro-morfologjik
- Shtojca 15. GP- Pyetësori PL Drini i Bardhë. dok
- Shtojca 16 Udhëzime për marrjen e mostrave për monitorimin e kimikateve
- Shtojca 17. Manuali për monitorimin biologjik të lumenjve në Kosovë bazuar në jovvertebrorët bentikë
- Shtojca 18. Aktivitetet në Drinin e Bardhë sipas NACE2
- Shtojca 19 Ndotja nga burimet pikësore komunale dhe industriale në Drinin e Bardhë
- Shtojca 20 Katalogu i masave bujqësore
- Shtojca 21 Masat bujqësore që adresojnë ÇRMU-të
- Shtojca 22 Hidrocentralet funksionale në PL Drini i Bardhë
- Shtojca 23 Parashikimi i popullsisë së vendbanimeve për përcaktim
- Shtojca 24 Përcaktimi i aglomerateve
- Shtojca 25 Përcaktimi i aglomerateve deri në vitin 2050
- Shtojca 26 Pjesëmarrja e publikut
- Shtojca 27. Monitorimi i propozuar i ujërave sipërfaqësore për Drinin e Bardhë

Shtojca 28. Monitorimi i propozuar i ujërave nëntokësore për Drinin e Bardhë

Shtojca 29. Burimet pikësore të inventarit të shkarkimeve

Shtojca 30. Ndryshimet hidromorfologjike dhe karakterizimi

Shtojca 31. Monitorimi kimik i ujërave sipërfaqësore

Shtojca 32. Baza e të dhënave për analizën e çështjeve gjinore

